ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ
ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩι 1921
ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄

ΥΠΟ

ΤΑΚΗ Χ. ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1921

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ
ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1921
ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄

ΥΠΟ

ΤΑΚΗ Χ. ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ
Kandeloros

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1921

ΕΝ ΤΗι "ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗι" ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΝΤΑΙ

Α΄) Τὰ ἐν τῷ «Κανδηλωρείῳ ἀγῶνι» ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου βραβευόμενα ἔργα ἡμεδαπῶν ἢ ἀλλοδαπῶν, ἐὰν δὲν ἐκδοθῶσιν ἐντὸς ἔτους ὑπὸ τῶν συγγραφέων αὐτῶν.

Β΄) Μελέται προεκδεδομέναι ἡμετέρων καὶ ξένων, σχετικαὶ πρὸς τὰ προκηρυσσόμενα διὰ τὸ διαγώνισμα θέματα, ἢ ἀπανθίσματα τοιούτων ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλλ. πολιτισμοῦ ἢ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους καθόλου.

Γ΄) Ἀνέκδοτα ἱστορικὰ ἢ ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ κτλ. ἔργα ἢ μικραὶ μελέται, ὧν οἱ συγγραφεῖς δὲν ἐπιθυμοῦσι νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα.

Δ΄) Ἔργα καὶ μελέται τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ διαγωνίσματος Τάκη Χ. Κανδηλώρου.

Λόγῳ τῆς μεγίστης ὑπερτιμήσεως τῶν τυπογραφικῶν ἐξόδων καὶ τοῦ χάρτου θεωρεῖ σκόπιμον ὁ ἱδρυτὴς πρὸς εὐόδωσιν τῆς ταχείας ἐκδόσεως νὰ παρακαλέσῃ τοὺς φίλους τῶν ἐθνωφελῶν καὶ χρησίμων ἔργων νὰ γίνωσιν ἐφάπαξ χορηγοὶ ἢ μόνιμοι συνδρομηταὶ τῆς Βιβλιοθήκης.

Div.
Prin

ΙΔΡΥΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΚΑΙ
ΜΟΝΙΜΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ

ΕΠΙ ΕΤΗΣΙΩι ΕΠΑΘΛΩι ΔΡΑΧ. 5.000
ΥΠΟ
ΤΑΚΗ Χ. ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ

Πρὸς τὸ Ἐθν. καὶ Καποδιστρ. Πανεπιστήμιον
Διὰ τῆς Σῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

Ἤδη ὅτε διὰ τῆς ἀκαθέκτου ἀπὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ὁρμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν δόξαν πληροῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ὄνειρα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, λήγει δὲ ἐπ' αἰσίοις ὁ πρῶτος αἰὼν ἐλευθέρου βίου, ἐπιθυμῶ νὰ συντελέσω, ὅπως δοθῇ γενναία ὤθησις εἰς μελέτας ἱστορικάς, ἱδρύων μόνιμον ἱστορικὸν διαγώνισμα ἐκτελούμενον ἐν κύκλῳ ἑκάστοτε πέντε ἐτῶν, ἐπὶ ἐτησίῳ ἐπάθλῳ πέντε χιλιάδων δραχμῶν. Παρακαλῶ δὲ τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν καὶ δι' αὐτῆς τὴν Σύγκλητον τοῦ Σεπτοῦ Πανεπιστημίου μας, οὗ καὶ ἐγὼ ὑπῆρξα τρόφιμος, νὰ ἀποδεχθῇ τὴν προσφοράν μου καὶ περιβάλῃ διὰ μητρικῆς στοργῆς τὴν ἐκτέλεσιν σχεδίου, ὅπερ ἀπὸ ἐτῶν μελετῶ.

Πρὸς τὴν Ἱστορίαν εἶχον ἀπὸ τῶν μαθητικῶν ἑδωλίων ἰδιαιτέραν κλίσιν, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῆς δόξης τῆς γενετείρας καὶ ἐξ οἰκογενειακῶν παραδόσεων. Ὁ πρόπαππός μου Ἰωάννης Γ. Κανδηλῶρος ἔπεσε τῷ 1825 ἑξηκοντούτης εἰς τὴν μάχην τῶν Τρικόρφων. Ὁ πάππος μου Παναγιώτης ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς μάχας ὑπὸ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην. Ὁ πατήρ μου ζήσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Αἰγύπτῳ ἐπίστευεν ἀδιστάκτως καὶ ἐκήρυττε τὰ μεγάλα πεπρωμένα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ ἀδελφός μου Γεώργιος, ὡς ἔφεδρος ἀξιωματικός, ἔλαβε μέρος εἰς δέκα μάχας τῶν πολέμων τοῦ 1912 καὶ 1913, ὁ δὲ ἀνεψιός μου Ἀντώνιος Γ. Κανδηλῶρος ἔπεσεν εἰς τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς.

Ἐξεταζόμενος δεκαεπταετὴς φοιτητὴς τῆς Νομικῆς τῷ 1891 εἰς τὴν Ἱστορίαν ὑπεσχέθην εἰς τὸν καθηγητὴν Σπ. Λάμπρον νὰ συμπληρώσω τὸ περὶ τῆς Σχολῆς Δημητσάνης ἔργον τοῦ Εὐθυμίου Καστόρχη, ὅστις ἐξήτασεν αὐτὴν μόνον ὡς πόλιν τῶν γραμμάτων καὶ πατρίδα ἑκατοντάδος Ἱεραρχῶν, ἐν οἷς τέσσαρες Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων καὶ δύο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἐνῷ ἡ κυριωτέρα δόξα τῆς Δημητσάνης ὑπῆρξεν ἡ καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα παραγωγὴ διὰ 12 πυριτιδομύλων, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν καὶ χορηγίαν τῶν μεγαλοφρόνων ἀδελφῶν Σπηλιωτοπούλων, μεγίστων ποσοτήτων πυρίτιδος, ἣν διένειμεν ἀδιαλείπτως καὶ ἐπὶ πιστώσει, οὐδέποτε ἐξοφληθείση, εἰς ὅλα τὰ στρατόπεδα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Νήσων, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Στερεᾶς, ὡς καὶ ἡ διάθεσις χιλιάδων τόμων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς διὰ τὴν κατασκευὴν χαρτίνων φυσεκίων, ἐργαζομένων δωρεὰν ἐπὶ ἔτη γυναικῶν καὶ κορασίδων.

Ἡ ἱστορία τῆς πατρίδος μου Δημητσάνης ἐκδοθεῖσα τῷ 1897 εἰς δύο χιλ. ἀντιτύπων ἐγένετο ἀνάρπαστος, ἔγραψε δὲ περὶ αὐτῆς ὁ Σπυρ. Λάμπρος εἰς τὸν «Νεολόγον Κωνσταντινουπόλεως» τρεῖς ἐπιφυλλίδας, ἀναδημοσιευθείσας εἰς τὸν τόμον «Λόγοι καὶ Ἔργα» αὐτοῦ, καὶ ἄλλοι εἰς περιοδικὰ ἡμέτερα καὶ ξένα. Ἡ διπλῆ αὕτη ἐνθάρρυνσις ἀναγνωστῶν καὶ εἰδικῶν ἐκράτυνε τὸν ζῆλόν μου, ἔκτοτε δὲ ἡ Δημητσάνα ὑπῆρξε δι' ἐμὲ τὸ κέντρον ποικίλων Ἀρκαδικῶν μελετῶν, εἴκοσι περίπου, ὧν ἄλλαι μὲν ἐξεδόθησαν ἄλλαι δὲ μένουσιν ἀτυχῶς ἀνέκδοτοι. Ἐκτὸς τούτων ἔγραψα καὶ ἄλλα ποικίλης φύσεως ἔργα καὶ ἐδημοσιογράφησα ἀπὸ τῶν φοιτητικῶν χρόνων εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον.

Τὴν ἐργασίαν μου ταύτην, δι' ἣν κατηνάλωσα καὶ καταλίσκω, καίτοι παιδιόθεν βιοπαλαιστής, τριάκοντα ἐτῶν πνευματικὰς δυνάμεις, παρέχω ὡς μικρὸν παράδειγμα φιλοπονίας εἰς τὴν νεότητα τοῦ Ἔθνους μας, ἐλπίζων ὅτι ἕκαστος, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς παραινέσεις τοῦ Κοραῆ, θ' ἀσχοληθῇ εἰς τὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, μὲ ἀρτιωτέραν καὶ πλουσιωτέραν ὡς πρὸς τὸ ποιὸν παραγωγήν, διότι μόνον ἀφοῦ γραφῶσι πολλαὶ καὶ ἄρτιαι εἰδικαὶ μονογραφίαι θὰ προέλθῃ πλήρης ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Παρακαλῶ δὲ ἵνα τὰ βραβεῖα ἀπονέμωνται ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ λαβάρου τῆς «Πολιούχου Ἀθηνᾶς», καὶ ἐν χρόνῳ καθ' ὃν οἱ πλεῖστοι τῶν φοιτητῶν θὰ εὑρίσκωνται ἐν Ἀθήναις, συγκαλούμενοι εἰ δυνατὸν

ὑποχρεωτικῶς εἰς τὸ Τέμενος τῆς Ἐπιστήμης, ἵνα ἐπευφημοῦντες τοὺς βραβευομένους κινῶνται εἰς ἅμιλλαν. Διότι εἶνε καταπληκτικὴ ἡ ἐπίδρασις ἣν ἀσκεῖ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν σπουδαστῶν ἡ ἐπισήμως γινομένη βράβευσις τῆς ἀξίας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ ἐνθάρρυνσις τῶν συγγραφέων κρατύνει ἀπαραμίλλως τὸν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζῆλον αὐτῶν. Ἀπερίγραπτος ἦτο ἡ συγκίνησίς μου ὅταν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν ἐπιφανεῖς καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου ὡς ὁ Χατζηδάκης, ὁ Πολίτης, ὁ Μιστριώτης, ὁ Λάμπρος, ὁ Καρολίδης, ὁ Σακελλαρόπουλος, ὁ Εὐαγγελίδης κλπ. ὡς καὶ ἄλλοι λόγιοι ἐβράβευον ἢ ἐπῄνουν ὡς κριταὶ διαγωνισμῶν ἔργα μου λαογραφικά, ἱστορικὰ ἢ δραματικὰ(*) καὶ διὰ τοῦτο ἐπιθυμῶ διακαῶς νὰ καταστήσω κοινωνοὺς τῆς αὐτῆς χαρᾶς καὶ ἄλλους συγγραφεῖς τῆς πατρίδος μας.

Οἱ ὅροι τοῦ Διαγωνίσματος.

Κατὰ τὸ πρῶτον καὶ τρίτον ἔτος ἑκάστης πενταετίας θὰ προκηρύσσεται θέμα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἵνα ἐξακριβωθῇ κατὰ πόσον τὸ Ἑλληνικὸν Πνεῦμα συνετέλεσεν ἀνέκαθεν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν παγκόσμιον πολιτισμόν. Τὸ σύνολον τοιούτων μελετῶν δημοσιευομένων δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὸ κάτοπτρον τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὸ δεύτερον καὶ τέταρτον ἔτος θὰ προκηρύσσεται θέμα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἴτε γενικὸν εἴτε ὡρισμένης χρονικῆς περιόδου, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ἱστορίαν ἐννοῶ ὄχι μόνον τὴν ἐξέτασιν πολεμικῶν γεγονότων, ἀλλὰ γενικώτατα τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἱστορικὴν ἔρευναν, μονογραφίας περὶ τῆς ἱστορίας προσώπων καὶ πόλεων ἢ εὐρυτέρων διαμερισμάτων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ὡς καὶ μελέτας ἐξηγμένας ἐκ τῶν ξένων ἱστορικῶν καὶ διπλωματικῶν ἀρχείων καὶ

(*) Αἱ παρεμβαλλόμεναι εἰς τὰς κρίσεις φράσεις ἦσαν ὡς αἱ ἀκόλουθοι: «Ὁ Συγγραφεὺς φαίνεται ἀνὴρ οὐ μόνον σπανίαν ἔχων παρατηρητικὴν δύναμιν καὶ ἐπιμέλειαν ἀλλὰ καὶ θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν φυσικὸν βίον τοῦ ἡμετέρου λαοῦ,... περιγράφων ἐξαισίως τὰ κατ' αὐτόν. Τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ ἀνάγνωσμα τερπνὸν καὶ ἅμα μεγάλην ἔχον ἱστορικὴν σημασίαν» ἢ «ὁ γράψας γινώσκει ἄριστα τὸν ἑλλ. λαόν, ἀποδίδει δὲ φυσικώτατα καὶ ἀφελῶς τὴν τοπικὴν καὶ χρονικὴν χροιάν» ἢ «ὁ λόγιος καὶ φιλόπατρις συγγραφεὺς ἥψατο ζητήματος ἐθνικωτάτου... βελτιῶν οὕτω τὴν ποιότητα τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἔθνους» κτλ.

βιβλιοθηκῶν, διαφωτιζούσας ἄγνωστα κυρίως σημεῖα τῆς Ἐθνικῆς μας ἱστορίας πάντων τῶν αἰώνων.

Τὰ ὑποβαλλόμενα εἰς τὰ τέσσαρα ταῦτα διαγωνίσματα ἔργα δέον νὰ γράφωνται εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ Κράτους, ἄνευ περιορισμοῦ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν, θὰ κρίνωνται δὲ ἀπολύτως καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν, βραβευομένων ἢ ἐπαινουμένων μόνον πρωτοτύπων μελετῶν. Δύνανται νὰ διαγωνίζωνται καὶ ξένης ἐθνικότητος συγγραφεῖς ἀρκεῖ νὰ ὑποβάλλωσι τὰ ἔργα των καὶ ἐν μεταφράσει Ἑλληνικῇ.

Τὸ ἐτήσιον ἔπαθλον δύναται νὰ ἐπιμερίζηται, πάντως ὅμως τὸ ἄριστον τῶν ἔργων θὰ λαμβάνῃ δραχμὰς δισχιλίας.

Διὰ τοὺς κριτὰς θὰ διατίθεται ποσὸν μὴ ὑπερβαῖνον ἐτησίως τὰς χιλίας δραχμάς.

Κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου θὰ βραβεύῃ τὸν Ἕλληνα ἐπιστήμονα ὅστις κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ἐξέδωκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἢ ἄλλην γλῶσσαν ἔργον ἐπιφανὲς ἢ διὰ τῆς καθόλου δράσεώς του συνετέλεσεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον Ἕλληνα εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτω ἐν κύκλῳ εἰκοσιπέντε ἐτῶν θὰ βραβεύωνται πέντε ἐπιστήμονες, ἀνὰ εἷς ἐξ ἑκάστης σχολῆς ἀμοιβαδόν. Ἐὰν ποτε αἱ Σχολαὶ αὐξηθῶσι, θ' αὐξάνεται καὶ ὁ κύκλος τῶν ἐτῶν ἀναλόγως.

Ἐὰν δι' οἱονδήποτε λόγον δὲν ἀπονεμηθῇ τὸ ὅλον ἢ μέρος τοῦ ἐπάθλου, θὰ κατατίθηται τοῦτο ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τόκῳ ἢ ἄλλως, ὅπως ἐν καιρῷ χρησιμεύσῃ πρὸς ἐξασφάλισιν μονίμων πόρων διὰ τὸ διαγώνισμα, ὅπερ ἐλπίζω νὰ πραγματοποιήσω ταχέως. Μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου θὰ καταθέτω ἐτησίως εἰς τὸ Ταμεῖον τοῦ Πανεπιστημίου δραχμὰς πεντακισχιλίας, ἢ ὁμολογίας καὶ μετοχὰς ἴσου ποσοῦ ὡς ἐγγύησιν, ὅπως προκηρρύσσεται τὸ θέμα τοῦ ἑπομένου ἔτους.

Τὰ βραβευόμενα ἢ ἐπαινούμενα ἔργα ὀφείλουσιν οἱ συγγραφεῖς νὰ ἐκδίδωσιν ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς κρίσεως. Ἄλλως ἐπιφυλάσσω ἐμαυτῷ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν ἐν ἰδίᾳ «Βιβλιοθήκῃ» ἐξ ὁμοιομόρφων τόμων, ἧς τὰ καθέκαστα θέλω ἐγὼ κανονίσει, ἐξευρίσκων καὶ ἰδίους διὰ τὴν ἀνελλιπῆ ἔκδοσιν αὐτῆς πόρους.

Ἐν τέλει εὔχομαι καὶ ἐλπίζω ὅτι καὶ ἡ προσφιλής μου σύζυγος Εἰρηνούλα, τὸ γένος Εὐσταθιάδου, ἥτις πρώτη ἔμαθε καὶ ἐκθύμως ἐνέκρινε τὴν πρόθεσίν μου ταύτην, καὶ ὁ ἑξαετὴς ἤδη υἱός μου Χαρίλαος, ὡς καὶ ἄλλοι ὑπάρχοντες καὶ μέλλοντες Κανδηλῶροι θὰ θελήσωσι διὰ δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων νὰ

συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ «Κανδηλωρείου» τούτου ἐπάθλου καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συνδεομένης Βιβλιοθήκης, ὥστε νὰ μὴ παύσῃ ἡ οἰκογένεια ἡμῶν προάγουσα τὴν Ἐπιστήμην καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Ἰουνίου 1920

Τάκης Χαρ. Κανδηλῶρος

Ἀπόσπασμα συνεδρίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῆς 17ης Ἰουνίου 1920.

Ὁ κ. Κοσμήτωρ ἀγγέλλων τῇ Σχολῇ τὰ περὶ δωρεᾶς τοῦ κ. Τάκη Κανδηλώρου, δι' αὐτῆς γινομένης εἰς τὸ Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον, εἶπεν: "Ἔκπληξιν εὐάρεστον καὶ συγκίνησιν πολλὴν θὰ προξενήσῃ Ὑμῖν, ἐλπίζω, κ. Συνάδελφοι, ἡ ἀγγελία μεγάλης δωρεᾶς, ἥτις διὰ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς γίνεται εἰς τὸ Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον πρὸς τέλεσιν ἱστορικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν καθόλου ἀγώνων. Λέγω δὲ μεγάλην τὴν δωρεάν, διότι ὁ εὐγενὴς δωρητὴς ἀναλαμβάνει νὰ παρέχῃ καθ' ἕκαστον ἔτος 5000 δρ. ἔπαθλον τῶν βραβευομένων ἔργων. Ἀλλ' ἡ συγκίνησις ὑμῶν ἔτι μείζων θὰ ἀποβῇ, ὅταν μάθητε ὅτι τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀγώνων ἀθλοθέτης δὲν εἶναι τῶν πολυταλάντων Ἑλλήνων τις, ἀλλὰ ἐπιστήμων, ὅστις ἀπὸ μικρᾶς περιουσίας ζῇ καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος μᾶλλον παρέχει τὴν ἀληθῶς ἡγεμονικὴν ταύτην συμβολὴν πρὸς θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης. Δωρητὴς εἶναι ὁ κ. Τάκης Κανδηλῶρος, ὁ τμηματάρχης τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, ὅστις εἶναι παρ' ἡμῖν πολὺ γνωριμώτερος, ὡς λόγιος συγγραφεύς. Πῶς ἦλθεν ἐπὶ τὴν γενναιοτάτην ταύτην ἀπόφασιν ὁ ἀγωνοθέτης καὶ πῶς ὁρίζει τὰ κατὰ τὸ ἔπαθλον, ἀκούσατε παρὰ τοῦ ἰδίου. Ἀναγινώσκω τὸ Ὑπόμνημα αὐτοῦ . . . .

. . . .

. . . .

Ταῦτα ὁ μεγαλόφρων δωρητής.(*) *Ὁ κ. Κανδηλῶρος γράφει ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης ἡλικίας. Αἱ δὲ πλεῖσται τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ εἶναι συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἑξῆς :*

1) Ἱστορία τῆς Δημητσάνης (ἔκδ. 1897).

2) Ἱστορία τῆς Γορτυνίας *(ἔκδ. 1898).*

3) Ἡ δίκη τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (ἔκδ. 1906).

4) Ὁ Γρηγόριος Ε'. (ἔκδ. 1909).

5) Ἡ *Ἀρκαδικὴ ἐπετηρὶς (τεῦχος Α', 1903. Β', 1906).*

6) Αἱ λαογραφικαὶ μελέται.

7) Ἡ Ἑλληνικὴ ζωή.

8) Ἡ χωρογραφία τῆς συγχρόνου Ἀρκαδίας.

9) Μελέτη περὶ τῆς Τσακωνικῆς γλώσσης.

10) Γραμματικὴ τῆς λαλουμένης ἐν Δημητσάνῃ γλώσσης.

11) Περὶ μονοθεΐας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι.

12) Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ἐν σχέσει πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν.

13) Περὶ τῆς Σιὼν καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους (ἔκδ. 1901).

14) Περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἑλληνικῆς νομοθεσίας ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον.

---

* Τὴν πρώτην σκέψιν περὶ τοῦ διαγωνίσματος συνέλαβον τῷ 1911 παραθερίζων ἐν Ἄνδρῳ ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Γερουσιαστοῦ Καΐρη ὑπὸ τὰς πλατάνους τῶν γραφικῶν Μενήτων παρὰ τὰς κελαριζούσας ἀφθόνους πηγάς. Ἤμην γραμματεὺς ὑπουργικὸς β' τάξεως καὶ ἀπέτιον τὸ ὑπόλοιπον τῆς προικὸς φιλτάτης ἀδελφῆς, ἧς ὑπῆρξα ὁ προστάτης. Εἶχον ὅμως πεποίθησιν ἀκράδαντον εἰς τὸ μέλλον. Τότε διεφαίνοντο καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς αὐτοπεποιθήσεως τοῦ λαοῦ, ὅστις κατὰ τὸ 1909 εἶχεν ἐπαναστατήσει. Ἔδωσε κατόπιν ὁ Θεὸς καὶ διὰ πωλήσεως ὑπολοίπων τινῶν πατρικῶν κτημάτων καὶ τῆς προικός μου ἠγόρασα τῷ 1913 ἀντὶ 43 χιλ.δραχ. τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀναξαγόρα 6 καὶ 8 οἰκίαν, ἣν διὰ δανείου 70 χιλ. δρ. τῆς Ἐθν. Τραπέζης συνεπλήρωσα εἰς κτῆμα ἐξ 11 κατοικιῶν, ὧν ἤδη τὸ εἰσόδημα καὶ ὁ ηὐξημένος μισθός μοι παρέχουν τὴν ἀνεκλάλητον χαρὰν τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἀσβέστου μου πόθου.

Τ. Κ.

15) Μελέτη περὶ τῶν ἐσχάτως ἐπιβληθέντων ἐθνικῶν χορῶν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀρχαίους.

Ἔχει δὲ καὶ ἄλλα ἔργα νὰ ἐπιδείξῃ, ὧν μνημονεύομεν τὰ ἑξῆς:

1) Ὁ χαλασμὸς τῶν Κολοκοτρωναίων, τραγῳδία.

2) Ἡ Λιτανεία, τραγῳδία (ἔκδ. 1905).

3) Ὁ Τύπος, κωμῳδία (ἔκδ. 1904).

4) Ὁ Ὑποψήφιος Ὑπουργός, κωμῳδία.

5) Οἱ Ἀνέραστοι, κοινωνικὸν δρᾶμα.

Βραβείων δὲ καὶ ἐπαίνων πολλῶν ἔτυχεν ὁ κ. Κανδηρῶρος. Ἡ Ἱστορία τῆς Δημητσάνης ἐπῃνέθη ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Λάμπρου. Αἱ λαογραφικαὶ μελέται ἐβραβεύθησαν ὑπὸ τῆς γλωσσικῆς Ἑταιρείας εἰσηγουμένου τοῦ κ. Χατζιδάκη (1903). Ἡ Ἑλληνικὴ ζωὴ ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς γλωσσικῆς Ἑταιρείας εἰσηγουμένου τοῦ κ. Χατζηδάκη (1909). Αἱ περὶ τσακωνικῆς γλώσσης μελέται ἐβραβεύθησαν ὑπὸ τῆς γλωσσικῆς Ἑταιρείας (1919). Ἡ περὶ ἐθνικῶν χορῶν μελέτη ἐβραβεύθη εἰσηγουμένου τοῦ κ. Καρολίδου (1905). Ἡ χωρογραφία τῆς συγχρόνου Ἀρκαδίας ἐβραβεύθη ἐν διαγωνισμῷ τοῦ Ὁμίλου τῶν ἐκδρομῶν. Ὁ Τύπος ἐπῃνέθη ἐν τῷ Λασσανείῳ ἀγῶνι εἰσηγουμένου τοῦ Γ. Μιστριώτου (1904). Ὁ Χαλασμὸς τῶν Κολοκοτρωναίων ἐπῃνέθη ἐν τῷ αὐτῷ ἀγῶνι εἰσηγουμένου τοῦ Σπ. Σακελλαροπούλου (1905). Ὁ Ὑποψήφιος Ὑπουργὸς ἐπῃνέθη ἐν τῷ αὐτῷ ἀγῶνι εἰσηγουμένου τοῦ Σπ. Σακελλαροπούλου (1905). Οἱ Ἀνέραστοι ἐπῃνέθησαν ἐν τῷ Παντελιδείῳ ἀγῶνι, εἰσηγουμένου τοῦ κυρίου Πολίτου (1908).

Τοιοῦτος διὰ βραχυτάτων ὁ ἀθλοθέτης ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τοιαύτη ἡ προαίρεσις αὐτοῦ. Ἐν τῇ παλαίστρᾳ τῶν πνευματικῶν ἀγώνων συνελήφθη ἡ εὐγενεστάτη τοῦ ἐπάθλου ἰδέα, ἧς ἀπὸ σήμερον ἄρχεται ἡ πραγμάτωσις.

Ὡς κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς προτείνω, ἵνα μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν δωρεὰν ταύτην κατ' ἀρχὴν ἀποδεχομένη ἡ Σχολὴ διαπέμψῃ μὲν τὸ ὑπόμνημα τοῦ κ. Κανδηλώρου εἰς τὴν Σύγκλητον, ἥτις ἐγκύρως θὰ ἀποδεχθῇ αὐτήν, ἀποστείλῃ δὲ εὐ-

χαριστήρια γράμματα πρὸς τὸν εὐγενῆ ἀγωνοθέτην, ἐκφράσῃ δὲ εὐχήν, ἵνα καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων ταχέως προσέλθωσι τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἑλληνικῆς ἀθλοθέται καὶ ἀρωγοί. Τῆς ἀρωγῆς δὲ ταύτης μεγίστην ἔχει ἀνάγκην ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη. Ἵνα τὸ Πανεπιστήμιον ἀρτίως λειτουργήσῃ, χρῄζει δεκάδων ἑκατομμυρίων. Ἡ Ἀκαδημία προσδοκᾷ τοὺς μέλλοντας νὰ συνδέσωσι τὸ ὄνομά των μετὰ τῆς λειτουργίας αὐτῆς. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπεκδέχεται τὴν ἵδρυσιν βιβλιοθηκῶν καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων. Ἂς ἐλπίσωμεν, ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ κ. Κανδηλώρου θὰ παρορμήσῃ πρὸς ὅμοια ἀθλοθετήματα τοὺς Κροίσους τῆς μεγάλης Ἑλλάδος καὶ νέοι Ζωσιμάδαι καὶ Κοργιαλένιοι καὶ Σταθᾶτοι καὶ Κανδηλῶροι θ' ἀναφανῶσιν ἐντὸς ὀλίγου. Μάλιστα πρόσφορος εἶναι νῦν ὁ καιρός, ὅτε ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ συντελεῖται καὶ πληροῦνται τὰ μεγάλα ἰδεώδη τοῦ Γένους. Τῶν εὐεργετῶν τούτων ἀμοιβὴ μεγίστη θὰ εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ Ἔθνους σύμπαντος, ἀλλὰ καὶ ἡ δάφνη ἀμάραντος θὰ περιβάλῃ αὐτούς, ἀνέσπερος δὲ θὰ φωτίσῃ ἡ αἴγλη τῆς ἀθανασίας.

Ἡ Σχολὴ μετὰ συγκινήσεως παρακολουθήσασα τὴν εἰσήγησιν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὑπομνήματος τοῦ δωρητοῦ ἐπῄνεσε μὲν τὴν ἀγαστὴν τοῦ ἀθλοθέτου προαίρεσιν, ἀπεδέξατο δὲ τὴν πρότασιν τοῦ κ. Κοσμήτορος, ἀπεφάσισε δὲ πρὸς τούτοις νὰ ὑποδείξῃ τῇ Πανεπιστημιακῇ Συγκλήτῳ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὑπομνήματος καὶ τοῦ μέρους τῆς εἰσηγήσεως, ἐν ᾧ προκαλοῦνται οἱ Ἕλληνες νὰ συνεισφέρωσιν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων.

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Ἰουλίου 1920.

Ἀξιότιμε κ. Τάκη Κανδηλῶρε,

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ μετ' ἐξαιρέτου συγκινήσεως ἔλαβε γνῶσιν τῆς μεγάλης ὑμῶν δωρεᾶς, ἥτις δι' αὐτῆς γίνεται πρὸς τὸ Ἐθνικὸν καὶ τὸ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον πρὸς τέλεσιν ἱστορικῶν καὶ καθόλου ἐπιστημονικῶν ἀγώνων.

Τῇ εἰσηγήσει τοῦ Κοσμήτορος αὐτῆς ἡ Σχολὴ ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῆς δωρεᾶς ἀπεφάσισε νὰ ἀποδεχθῇ μὲν αὐτὴν κατ' ἀρχήν, νὰ διαπέμψῃ δὲ τὸ Ὑμέτερον ὑπόμνημα πρὸς τὴν Πανεπιστημιακὴν Σύγκλητον, μόνην δυναμένην νὰ ἀποδεχθῇ τὴν δωρεὰν ἐγκύρως, νὰ ἐκφράσῃ δὲ πρὸς τὸν γενναῖον ἀθλοθέτην τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ὄντως ἀξιολογωτάτην συμβολήν, ἣν ἀναλαμβάνει νὰ παρέχῃ πρὸς θεραπείαν τῆς Ἐπιστήμης, νὰ συστήσῃ δὲ τῇ Συγκλήτῳ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὑμετέρου ὑπομνήματος διὰ τοῦ τύπου, ἵνα καὶ ἡ μεγαλόφρων τοῦ δωρητοῦ προαίρεσις γνωσθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ παράδειγμα γένηται, ὥστε καὶ ἄλλοι νὰ προσέλθωσι τῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἑλληνικῆς ἀρωγοὶ καὶ ἀγωνοθέται. Τῆς ἀρωγῆς ταύτης μεγίστην ἔχει ἀνάγκην ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιστήμη. Ἵνα τὸ Πανεπιστήμιον ἀρτίως λειτουργήσῃ χρῄζει δεκάδων ἀκόμη ἑκατομμυρίων. Ἡ Ἀκαδημία προσδοκᾷ τοὺς μέλλοντας νὰ συνδέσωσι τὸ ὄνομά των πρὸς τὴν λειτουργίαν αὐτῆς. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπεκδέχεται τὴν ἵδρυσιν βιβλιοθηκῶν καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων. Εἰς ἀθλήματα δὲ τοιαῦτα πρόσφορος μάλιστα εἶναι ὁ νῦν καιρός, ὅτε ἡ ἀποκατάστασις συντελεῖται τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πληροῦνται τὰ μεγάλα ἰδεώδη τοῦ Γένους. Ἐν τοιούτοις μάλιστα χρόνοις τῶν Ἑλλήνων διέλαμψεν ἡ φιλογένεια, εἰς ἣν ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ Ἔθνους σύμπαντος ἐπηκολούθησε καὶ ἡ δάφνη προσῆλθε συμπάρεδρος καὶ ἀνέσπερος ἡ αἴγλη τῆς ἀθανασίας.

Μετ' ἄκρας τιμῆς
Ὁ Κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
Θεόφιλος Βορέας

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Η ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝ. ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Πρὸς τὸν κ. Τάκην Κανδηλῶρον
Τμηματ. τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν

Ἀξιότιμε Κύριε,

Κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 27ης Ἰουνίου ἑ. ἔ. ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος ἠκροάσατο τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ὑμετέρου πρὸς τὸ Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον διὰ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὑπομνήματος. Διὰ τούτου ἀγγέλλοντες τὴν ἵδρυσιν τοῦ μονίμου ἱστορικοῦ διαγωνίσματος ἐκτελουμένου ἐν κύκλῳ ἑκάστοτε πέντε ἐτῶν, ἐπὶ ἐτησίῳ ἐπάθλῳ πέντε χιλιάδων δραχμῶν, παρακαλεῖτε τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν καὶ δι' αὐτῆς τὴν Σύγκλητον τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως ἀποδεχθῇ τὴν προσφορὰν ὑμῶν.

Ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος, ἀκούσασα καὶ τῆς ἐπὶ τῆς Ὑμετέρας δωρεᾶς εἰσηγήσεως τοῦ Κοσμήτορος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς κ. Θ. Βορέα, ἀνακοινώσαντος καὶ τὸ πρακτικὸν τῆς συνεδρίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐν ᾗ ἐγένετο ὁ προσήκων λόγος περὶ τοῦ Ὑμετέρου διαγωνίσματος, πάνυ προθύμως καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης ἀπεδέξατο τοῦτο, ὁμοφώνως δ' ἀνέθετό μοι, ὅπως διερμηνεύσω πρὸς ὑμᾶς τὰ ἑαυτῆς εὐχαριστήρια καὶ νὰ συγχαρῶ ὑμῖν διὰ τὸ ὑμέτερον ἀθλοθέτημα, ὅπερ περιποιεῖ μεγάλην τιμὴν εἰς ὑμᾶς, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον, μὴ ὢν πλούσιος, γενναιοφρόνως καὶ ἐκ τοῦ ὑμετέρου ὑστερήματος πορίζεσθε τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν πρὸς εὐόδωσιν ἔργου ἐξόχως ἐθνωφελοῦς, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης, καὶ δὴ σκοποῦντος, κυριώτατα τὴν ἐμψύχωσιν μελετῶν ἀναγομένων εἰς τὸν κύκλον τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἐφ ᾗ τὸ Ἔθνος ἡμῶν δικαίως σεμνύνεται.

Ἄσμενος ἐκπληρῶν τὴν ἀνατεθεῖσάν μοι ἐντολήν, διαβιβάζω ὑμῖν μετὰ τῶν τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου καὶ τὰς ἐμὰς εὐχαριστίας καὶ συγχαρητήρια, εὐχόμενος ὅπως τὸ εὐγενὲς ὑμῶν παράδειγμα παρορμήσῃ καὶ ἄλλους τῶν δυναμένων πρὸς ὅμοια ἀθλοθετήματα, ὧν μεγίστην ἔχει ἀνάγκην ὁ πνευματικὸς βίος παρ' ἡμῖν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6ῃ Ἰουλίου 1920.

Ὁ Πρύτανις

Γ. Ἀγγελόπουλος

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
ΤΟΥ ΚΑΝΔΗΛΩΡΕΙΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

('Εγκριθεὶς τῷ 1920 ὑπὸ τῆς Συγκλήτου)

Χορηγοῦντος τοῦ κ. Τάκη Κανδηλώρου καθίσταται ἀγὼν ἐπιστημονικὸς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις:

1) Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ κατὰ πενταετίαν τὰ ἑξῆς ἐκ περιτροπῆς παρέχονται ἔπαθλα: Τὸ μὲν πρῶτον καὶ τρίτον ἔτος τῆς πενταετίας εἰς μελέτας ὑπόθεσιν ἐχούσας τὴν ἐξέτασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τῆς ῥοπῆς ἣν ἔσχεν οὗτος ἐπὶ τοὺς ἄλλους λαούς, μάλιστα δ' ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τὸ δὲ δεύτερον καὶ τέταρτον ἔτος τῆς πενταετίας εἰς μελέτας ὧν ὑπόθεσις ἔσται ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ νῦν. Νοεῖται δ' ἡ ἱστορία οὐχὶ μόνον ὡς ἐξέτασις πολεμικῶν γεγονότων, ἀλλὰ γενικώτατα ὡς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἱστορικὴ ἔρευνα, ἱστορία προσώπων καὶ πόλεων καὶ χωρῶν Ἑλληνικῶν, ἔτι δὲ μελέται ἐξηγμέναι ἐκ ξένων ἱστορικῶν καὶ διπλωματικῶν ἀρχείων, ἐφ' ὅσον διαφωτίζουσιν ἄγνωστα κυρίως κεφάλαια τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας πάντων τῶν αἰώνων. Τὸ δὲ πέμπτον ἔτος παρέχεται ἔπαθλον εἰς τὸν Ἕλληνα ἐπιστήμονα, ὅστις κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν εἴπερ τις ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἐπιστήμης καὶ τὸν πολιτισμὸν καθόλου. Καθ' ἑκάστην πενταετίαν βραβεύεται ἐκ περιτροπῆς ὁ ἀσχολούμενος περὶ μίαν τῶν ἐπιστημῶν τῶν διδασκομένων ἐν ταῖς πέντε Πανεπιστημιακαῖς Σχολαῖς.

2) Τὰ θέματα τοῦ ἀγῶνος τῶν τεσσάρων ἐτῶν ἑκάστης πενταετίας ὁρίζει ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἥτις, ἐὰν τὰ θέματα ἀναφέρωνται εἰς τὴν ἱστορίαν ἄλλων ἐπιστημῶν, νομικῶν καὶ φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν καὶ ἰατρικῶν καὶ θεολογικῶν, ζητεῖ καὶ τὴν γνώμην τῶν οἰκείων Σχολῶν. Κατ' ἐξαίρεσιν τὸ πρῶτον θέμα θέλει ὁρίσει ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος.

3) Τὰ εἰς τὸν ἀγῶνα ὑποβαλλόμενα ἔργα πρωτότυπα ὄντα καὶ ἀνέκδοτα καὶ ἐπιστημονικῶς ἀπηκριβωμένα (κατὰ τὰς πηγάς), θὰ γράφωνται ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ.

4) Τοῦ ἀγῶνος δύνανται νὰ μετέχωσι καὶ ἀλλοδαποὶ ἐπιστή-

μονες, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ ὑποβάλλωσι τὰ ἔργα των καὶ ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει.

5) Ἡ ἀγωνόδικος Ἐπιτροπεία τῶν ἀγώνων τῶν τεσσάρων πρώτων ἐτῶν ἑκάστης πενταετίας ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐκ τῶν οἰκειοτέρων πρὸς τὰ προκηρυσσόμενα θέματα, ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγομένων. Ἐὰν δὲ τὰ θέματα ἀναφέρωνται εἰς τὴν ἱστορίαν ἄλλων ἐπιστημῶν, ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία ἀποτελεῖται ἐκ δύο καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγομένων· καὶ ἑνὸς καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ θέμα, ἐκλεγομένου ὑπὸ τῆς Σχολῆς ἐκείνης. Τοῦ ἀγῶνος τοῦ πέμπτου ἔτους τὴν τριμελῆ ἀγωνόδικον ἐπιτροπείαν ἐκλέγει ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος.

6) Τῷ βραβευομένῳ ἀπονέμεται ἔπαθλον 4.000 δραχμῶν.

7) Διανομὴ τοῦ ἐπάθλου δύναται νὰ γίνηται, ἀλλὰ καὶ τότε ἡ κρείσσων τῶν πραγματειῶν λαμβάνει τοὐλάχιστον 2.000 δραχμάς.

8) Εἰς τὴν ἀγωνόδικον ἐπιτροπείαν κρίτρα παρέχονται δραχμαὶ 1000.

9) Ἐὰν μηδεμία πραγματεία ὑποβληθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα ἢ κριθῇ ἀξία βραβείου, τὰ χρήματα κατατίθενται ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τόκῳ ἢ ἄλλως, ὅπως ἐν καιρῷ χρησιμεύσωσι πρὸς ἐξασφάλισιν μονίμων πόρων τοῦ ἀγῶνος.

10) Οἱ βραβευόμενοι ὀφείλουσι τὰς πραγματείας αὐτῶν νὰ δημοσιεύσωσι ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τῆς βραβεύσεως. Ἄλλως ὁ ἀγωνοθέτης ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδίδῃ ταύτας ἐν «βιβλιοθήκῃ», ἣν μέλλει νὰ ἱδρύσῃ.

11) Ἡ προκήρυξις τοῦ ἀγῶνος δημοσιεύεται διὰ τοῦ ἡμεδαποῦ καὶ τοῦ ἀλλοδαποῦ τύπου.

12) Ὁ παρὼν κανονισμὸς μεταβάλλεται ὑπὸ τῆς Συγκλήτου μετὰ πρότασιν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

Θέμα Διαγωνισμοῦ 1921

Διὰ τὸ 1921 ἐπροκυρύχθη τῇ 10 Ἰουλίου 1920: «Ἡ ἰδέα τῆς κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρ' Ἕλλησιν». Οἱ διαγωνισθησόμενοι ὀφείλουσι νὰ ἐρευνήσωσι τί οἱ Ἕλληνες ἐδίδαξαν περὶ Κοινωνίας Ἐθνῶν ἢ διεθνοῦς συμπολιτείας, πρὸς δὲ τούτοις τίνα ἡ Ἑλλὰς ἔσχε ῥοπὴν ἐπὶ τοὺς νεωτέρους μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τὰ ἔργα ὑποβληθήσονται εἰς τὴν Πρυτανείαν μέχρι 10 7)βρίου 1921.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ε'

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ — ΠΡΟ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ

ΚΕΦΑΛ. Α'— ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ ΕΝ ΤΩ ΙΕΡΑΤΕΙΩ.—α') Ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσις σελ. 1. β') Διάκονος καὶ πρωτοσύγγελος σ. 4. γ') Ἐπίσκοπος εἰρηνοποιὸς σ. 10, δ') Ἀρχιερατικὴ δρᾶσις σ. 18.

ΚΕΦΑΛ. Β'—Η ΠΡΩΤΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ.—α') Αἱ πρῶται σκέψεις καὶ μέριμναι, σ. 26. β') Τυπογραφεῖον καὶ σχολεῖα σ. 29 γ') Συντήρησις τῶν προνομίων τοῦ γένους σ. 34. δ') Τὰ ἐθνικὰ ζητήματα σ. 41. ε') Κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Γάλλων σ. 49. στ') Οἱ κίνδυνοι τῆς Ἑλλ. Ὀρθοδοξίας σ. 58. ζ') Τὰ αἴτια τῆς πτώσεως σ. 67.

ΚΕΦΑΛ. Γ'—Η ΠΡΩΤΗ ΕΞΟΡΙΑ. α') Ὁ ἐν Ἄθῳ βίος τοῦ Γρηγορίου σ. 75. β') Τὰ σύγχρονα γεγονότα σ. 78.

ΚΕΦΑΛ. Δ'—ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ. α') Ἄμυνα ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας σ. 83. β') Μέτρα διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας σ. 91. γ) Παρόρμησις εἰς ἐκπαίδευσιν τοῦ Γένους σ. 95.

ΚΕΦΑΛ. Ε'—Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΔΕΚΑΕΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑ. α') Κοινωφελὴς ἀσκητισμὸς σ. 107. β') Ἐκπαιδευτικὴ ἀναμόρφωσις σ. 111. γ') Ἵδρυσις τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας σ. 117. δ') Μύησις τοῦ Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ Φαρμάκη σ. 122. ε') Ἐξάπλωσις τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1818 σ. 129.

ΚΕΦΑΛ. ΣΤ'—Η ΤΡΙΤΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ. α') Ἀνάῤῥησις καὶ προσωπικὸς χαρακτὴρ σ. 134. β'. Ὁ περὶ Ἑλληνομουσείων Συνοδικὸς τόμος σ. 142. γ') Ὁ Γρηγόριος καὶ οἱ Φιλικοὶ κατὰ τὸ 1819 σ. 162. δ') Ὁ Γρηγόριος πρὸς τοὺς ἐν Ρωσσίᾳ σ. 178. ε') Δυστροπίαι καὶ κίνδυνοι ἐν τῇ κάτω Ἑλλάδι σ. 190. στ') Εἰσβολὴ καὶ ἀφορισμὸς τοῦ Ὑψηλάντου σ. 203.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ — ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ

ΚΕΦΑΛ. Α'—Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ. α') Ἡ βαϊοφόρος σ. 227. β') Προανακρούσματα τοῦ μαρτυρίου σ. 230. γ') Τὸ φρικτὸν Πάσχα σ. 234. δ') Ἡ ἀγχόνη σ. 239.

ΚΕΦΑΛ. Β'— ΑΙ ΤΥΧΑΙ ΤΟΥ ΛΕΙΨΑΝΟΥ. α') Βεβήλωσις καὶ ἀνάστασις σ. 243. β') Ὑποδοχὴ ἐν Ὀδησσῷ σ. 249. γ') Ἐκφορὰ καὶ ταφὴ τοῦ Πατριάρχου σ. 251.

ΚΕΦΑΛ. Γ'—Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ. α') Ἐπίδρασις εἰς τὴν διεθνῆ πολιτικὴν σ. 261. β') Ἐπίδρασις εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα σ. 270.

ΚΕΦΑΛ. Δ'—ΤΙΜΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ. α') Μετακομιδὴ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα σ. 277. β') Ἀγάλματα, ποιήματα, εἰκόνες σ. 283—288.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τῷ 1852 ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις ὑπὸ ἀνωνύμου τὸ πρῶτον φυλλάδιον, ἐπιγραφόμενον «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἱερομάρτυρος Γρηγορίου Πατριάρχου Κ)λεως». Ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ἐδημοσίευσε Ρωσσιστὶ εἰς τὰς «Ἐπαρχιακὰς εἰδήσεις τῆς Χερσῶνος» ὁ πρωθιερεὺς Σ. Σεραφεὶμ βιογραφίαν τοῦ Γρηγορίου, ἣν μετετύπωσεν εἰς φυλλάδιον ἐν Ὀδησσῷ τῷ 1862 ὁ Σ. Μαῦρος καὶ μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τῷ 1863 ὁ Θεμ. Βίμπος. Τῷ αὐτῷ ἔτει ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Γρηγορίου Γ. Ἀγγελόπουλος ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις «Συλλογὴν ἐκ τῶν γραφέντων καὶ παραδοθέντων περὶ Γρηγορίου τοῦ Ε΄», ἧς ἐξαντληθείσης, ἀνέθηκε τῷ Γ. Γ. Παπαδοπούλῳ τὴν ἐπιμέλειαν ἐκδόσεως πολὺ πλείονος ὕλης ἐν δυσὶ τόμοις, ὧν ὁ μὲν Α΄ ἐξεδόθη τῷ 1865 ἐκ σελ. 439, ὁ δὲ Β΄ βραδύτερον ἐκ σελ. 564. Εἰς τοὺς τόμους τούτους, ἐν οἷς συνεκεντρώθησαν ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Γρηγόριον καὶ παντοῖαι περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ μελέται, παραπέμπομεν διὰ τοῦ Ἀγγ. Α΄ ἢ Ἀγγ. Β΄. Συνηθέστατα παραπέμπομεν διὰ μὲν τοῦ Δ. Φ, εἰς τὸ Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τοῦ Ι. Φιλήμονος τοῦ 1834, καὶ διὰ τοῦ Φ. Α΄ ἢ Φ. Γ΄ ἢ Φ. Δ΄ εἰς τοὺς 4 τόμους τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Διὰ τοῦ Ἀραβ. εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ὑπὸ Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, διὰ τοῦ Γερμ. εἰς τὴν ἔκδοσιν Γ. Παπούλα τοῦ 1900 τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Π. Πατρῶν, διὰ τοῦ Φωτ. εἰς τοὺς δύο τόμους τῆς ἱστορίας τοῦ Φ. Χρυσανθοπούλου, διὰ τοῦ Μ. Οἰκ. εἰς τὴν ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Παλιγγενεσίας ὑπὸ Μ. Οἰκονόμου. Διὰ τοῦ Φρ. εἰς τὴν ἱστορίαν Ἀμβροσίου Φροτζῆ, διὰ τοῦ Μαυρομ. εἰς τὴν συλλογὴν περὶ Μαυρομιχαλῶν τοῦ 1903 κλ. Τῷ 1871 ὑπὸ *** ἐν Ἀθήναις βίος Γρηγορίου.

Εἰδικὴν μονογραφίαν περὶ τοῦ Γρηγορίου Ε΄ ἐξέδωκεν ἐν Καζὰν Ρωσσιστὶ ὁ Α. Πρεομπραζένσκης (1906). Περὶ τοῦ Γρηγορίου γράφουσι πολλὰ καὶ ὁ Α. Π. Λέμπεδεφ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνοανατολικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοὺς Τούρκους (1903) καὶ ὁ Ι. Ι. Σοκολώφ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Κ)λεως κατὰ τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα (Πετρούπολις, 1904).

Ἔγγραφα τρεχούσης ὑπηρεσίας κατ' οὐδὲν σχεδὸν διαφωτίζοντα τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ Γρηγορίου ἐδημοσιεύθησαν τρία ὑπὸ τοῦ ἱστοριοδίφου Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, ὡς καὶ ἐν τῷ 1907 περὶ τῆς Σχολῆς Γκιούμα ἐν Ἰωαννίνοις. Ἐν τῷ «Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ» τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦ κ. Γρ. Παπαμιχαὴλ (τεῦχος ιγ΄) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Πετρακάκου σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Προύσῃ μονῆς τοῦ Θεολόγου. Ὑπὸ Miklosich καὶ Müller μὲ χρονολογίαν Μαρτίου 1797, προφανῶς λελανθασμένην, περὶ τῆς ἐν Πόρῳ μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Θωμοπούλου περὶ τῆς Μονῆς Ὀμπλοῦ. Ἐν Ἑβδομάδι (Β΄ 301) περὶ τῆς ἐν Ὕδρᾳ μονῆς Παναγίας. Τρία σιγίλλια ὑπάρχουσιν ἐν τῇ μητροπόλει Τραπεζοῦντος, ἕτερον τῆς Μονῆς Ἁγ. Ἀθανασίου ἐν Φίλια, εὑρεθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Βέη κλ. Ἡ ἐν Ἁλμυρῷ ἑταιρεία «Ὄθρυς» κατέχει ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου τῆς 23 Ἰουνίου 1820 δι' Ἀλῆ Πασᾶν.

Κατ' ἔκθεσιν ἐκ τοῦ Β΄ τόμου τοῦ κώδικος τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης (σ. 13—15) ἐπὶ τῆς πρώτης ἐξορίας τοῦ Γρηγορίου ὁ Σελὴμ ἐφόνευσε τῷ 1799 τὸν ἡγεμόνα Κ. Χατζερῆν καὶ δημεύσας τὴν περιουσίαν του ἔστειλε νὰ ἐρευνήσῃ καὶ εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης, ἔνθα ἔμαθεν, ὅτι δῆθεν ὁ Γρηγόριος εἶχε κρύψει τοὺς θησαυροὺς τοῦ φίλου του Χατζερῆ, καθ' ὃν χρόνον ἦτο Μητροπολίτης Σμύρνης. Γενομένης ὅμως σπουδαίας ἐρεύνης καὶ ἀνασκαφῆς οὐδὲν εὑρέθη.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΡΟ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ ΕΝ ΤΩ ΙΕΡΑΤΕΙΩ

Α΄.—ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Οἱ γονεῖς καὶ ἡ οἰκία τοῦ Γρηγορίου.—Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεώς του.—Τὸ ἐνύπνιον τῆς μητρός του.—Ἐκπαίδευσις ἐν τῇ μονῇ τοῦ Φιλοσόφου.—Συμπλήρωσις τῶν σπουδῶν του ἐν Ἀθήναις, Σμύρνῃ καὶ Πάτμῳ.—Ὁ Γρηγόριος μοναχός.

Ὁ Γρηγόριος, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν δοξασάντων τὸ Γένος ἡμῶν, δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κλέος προγόνων. Ὑπῆρξε πρωτότοκος υἱὸς χρηστοῦ Δημητσανίτου Ἰωάννου Ἀγγελοπούλου, ἐγεννήθη δὲ ἐν Δημητσάνῃ ἐκ μητρὸς Ἀσημίνας τὸ γένος Παναγιωτοπούλου, Δημητσανίτου ὡσαύτως, ἐπὶ τῆς μακρᾶς βασιλείας τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ τοῦ Α΄ (1730—1754) ἐν οἰκίᾳ πενιχρᾷ, κειμένῃ τότε μεταξὺ τῶν σημερινῶν οἰκιῶν Σωκράτους Διγενοπούλου καὶ Π. Φιλοσοφοπούλου καὶ κατεδαφισθείσῃ πρὸ τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, ὅπως κτισθῇ ἄλλη ὑπ' ἄλλων. Οὐδὲν ἴχνος τῆς παλαιᾶς οἰκίας σώζεται σήμερον, καθόσον ἡ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἣν ὁ Παπασταθόπουλος πρὸ δεκαετίας ἐπώλησεν, εἶνε πολὺ νεωτέρα.

Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστόν. Οἱ ἡμέτεροι καὶ ξένοι βιογράφοι αὐτοῦ, ὁρίζοντες τὴν ἡλικίαν, ἣν εἶχε κατὰ τὸ μαρτύριον, μεταξὺ 70 καὶ 90 ἐτῶν, ἀνάγουσι τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως μεταξὺ 1730 καὶ 1751. Πιθανώτερον ὅμως θεωρητέον τὸ ὑπὸ τοῦ καλῶς γνωρίσαντος αὐτὸν Κούμα ἀναγραφόμενον, ὅτι ἐγεννήθη τῷ 1749, καθόσον ὅταν ἐμαρτύρησεν εἶχεν ὑπερβῇ τὸ ἑβδομηκοστόν. Πάντως ἡ γέννησίς του συνέπεσε πρὸς τὴν πρώτην πατριαρχείαν τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ Κυρίλλου Καρακάλου (1748 — 1751) ὅστις ὑπῆρξε κατὰ Σέργιον Μακραῖον

«φιλομαθής, φιλάρετος, ἐπιεικὴς καὶ φιλάγαθος» κατὰ Κούμαν δὲ «λόγιος Πατριάρχης καὶ φίλος τῶν γραμμάτων καθόσον ἐξορισθεὶς μετὰ τὴν β´ πατριαρχείαν του(1752—1757) εἰς τὸν Ἄθω ἵδρυσεν αὐτόθι γυμνάσιον» δυνάμενον νὰ περιλάβῃ 500 ὑποτρόφους μαθητὰς καὶ ἐκάλεσε σχολάρχην περιφανέστατον, Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, τὸν ἐπιλεγόμενον τότε νέον Πλάτωνα. (Τόμος ΙΒ´ σελ. 562)

Περὶ τοῦ παιδικοῦ βίου τοῦ Πατριάρχου, ὀνομασθέντος κατὰ τὴν βάπτισιν Γεωργίου, ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Ὁ Στέφανος Ξένος ἐν τῇ Ἡρωίδι τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως ἀναγράφει περὶ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς, μυθικὰ βεβαίως: «Διηγοῦνται εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ὅτι παῖς ὢν καὶ νέμων εἰς τὰ λειβάδια τοῦ Μαινάλου τὸ μικρὸν τοῦ πατρός του ποίμνιον, ἀπεκοιμήθη καὶ εἶδεν ἐνύπνιον, ὅτι γυνή, λάμπουσα τὴν κεφαλὴν ἀπὸ φαεινὸν σέλας, ἀνεβίβασεν αὐτὸν μὲ τὸ ἅρμα της εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ στέμμα χρυσοῦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του θέσασα, τοῦ ἀπεκάλυψε τὴν μεγάλην τῶν Κωνσταντίνων καθέδραν. Ὁ θεηγόρος ἀσκητὴς Τιμόθεος, τοῦ αὐτοῦ ὄρους, πρὸς ὃν ἡ μήτηρ τοῦ Γρηγορίου διηγήθη τὸ ἐνύπνιον, συνεβούλευσε ταύτην νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὴν σχολὴν τῆς Δημητσάνης, προλέγων ὅτι ἔμελλεν ὑψηλὴν τῆς κοινωνίας θέσιν νὰ καθέξῃ».

Πάντως ὅμως εἶνε ἀκριβὲς ὅτι ὁ πατὴρ βλέπων τὸν Γεώργιον εὐφυᾶ καὶ δραστήριον προώρισεν αὐτὸν δι᾽ ἀνωτέραν σταδιοδρομίαν καὶ παρέδωκεν αὐτὸν πρὸς ἐκπαίδευσιν εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς ἀκμαζούσης τότε σχολῆς τῆς Δημητσάνης, τῆς καθιδρυμένης ἀπὸ αἰώνων ἐν τῇ περιπύστῳ Μονῇ τοῦ Φιλοσόφου, ἣν ἵδρυσε τῷ 963 ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ὁ ἐν τοῖς ἀπορρήτοις Αὐτοῦ Δημητσανίτης Ἰωάννης Λαμπαρδόπουλος. Ἡ σχολὴ αὕτη παρέσχε τῷ Γένει κλεινοὺς Πατριάρχας καὶ μέγαν ἀριθμὸν ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων καθ᾽ ὅλους τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἐδέχετο δὲ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πληθὺν Πελοποννησίων νέων, εἰς οὓς ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐποπτείαν τῆς πόλεως παρείχετο δωρεὰν ἥτε συντήρησις καὶ ἡ μόρφωσις «ὑπὸ διδασκάλων, κατὰ Σπηλιάδην, (Α´ σ. 100) τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀρετῆς, οἵτινες εὐηργέτουν τὸ Ἔθνος ἀνατρέφοντες καὶ ἀποκαθιστῶντες τοὺς μαθητὰς ἀξίους στρατιώτας τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος».

Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τῆς Σχολῆς αὐτῆς ἡ Δημητσάνα εἶχεν ἀνέκαθεν καὶ προνόμια διοικητικά, ἀπάτητος ὑπὸ Τούρκων διάγουσα καὶ ἐλαχίστους πληρώνουσα φόρους. Ἀνετράφη λοιπὸν ὁ Γεώργιος ἐν πόλει σχεδὸν ἐλευθέρᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῶν γραμμάτων χειραγωγούμενος ἐμίσησε νηπιόθεν τοὺς τυράννους, ἐνστερνισθεὶς καρποφόρον τῆς ἐθνεγερσίας τὸ σπέρμα.

Ἀλλ ὁ πατὴρ τοῦ Γεωργίου μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰ φῶτα τῶν

ἐν Δημητσάνῃ ἱερωμένων διδασκάλων ἀπέστειλεν αὐτὸν πρὸς εὐρυτέραν μόρφωσιν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα διηύθυνε τὴν σχολὴν τοῦ Κοινοῦ διαδεχθεὶς ἀπὸ τοῦ 1753 τὸν Λήμνιον Κοσμᾶν ὁ ἐν Πάτμῳ συμπληρώσας τὰς σπουδάς του Ἀθανάσιος Μπουσιόπουλος, Δημητσανίτης, ὅν διδάξαντα ἐπὶ εἴκοσι τέσσαρα ἔτη μέχρι τοῦ 1776 διαδέξατο γέροντα πλέον ὁ Ἰωαννίτης Δημ. Βόδας. Τὴν Σχολὴν ταύτην εἶχεν ἱδρύσει ἀρχομένου τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ὁ ἐν Ἰταλίᾳ ἐκπαιδευθεὶς Δ. Σωτήρης.

Μετὰ διετεῖς ἐν Ἀθήναις σπουδὰς ὁ Γεώργιος ἀπῆλθε τῷ 1767 εἰς Σμύρνην παρὰ τῷ ἐκκλησιάρχῃ Μελετίῳ, Δημητσανίτῃ καὶ θείῳ αὐτοῦ. Συνοικῶν δὲ καὶ βοηθῶν αὐτῷ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ναοῦ, ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἀκούῃ καὶ μαθήματα ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ 1733 καθιδρυμένῃ Εὐαγγελικῇ σχολῇ ἔνθα κατὰ Κούμαν (τόμος ΙΒ΄) «προικισμένος μὲ φυσικὴν ἀγχίνοιαν ἔλαμπεν ὄχι μόνον μὲ τὴν ἐπιμέλειαν ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν σεμνότητα τοῦ βίου καὶ εὐλάβειαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν».

Ἀλλὰ καὶ ἡ σοφία τῶν ἐκεῖ διδασκόντων τότε Ἱεροθέου, Χρυσάνθου καὶ Γαβριὴλ δὲν ἐκρίθη ἐπαρκὴς καὶ ὁ Γεώργιος ἐστάλη παρὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Μελετίου εἰς Πάτμον ἔνθα ἤκμαζεν ἀνωτέρα σχολή, ἐν ᾗ Δανιὴλ μὲν ὁ Κεραμεὺς ἐδίδασκεν ἑλληνικὴν Φιλολογίαν τὰ δὲ ἀνώτερα φιλοσοφικὰ μαθήματα Βασίλειος ὁ Κουταλῆνός. (Ἰ. Σακελλίων ἐν Παρνασσῷ τόμος Ι σελ. 371—374). Κατὰ τὸν Θερειανὸν (Κοραῆς Α 30) πλὴν τοῦ Βουλγάρεως καὶ τοῦ Θεοτόκη οἱ διασημότεροι τῶν συγχρόνων τοῦ Γένους διδασκάλων ἦσαν ὁ Κεραμεὺς καὶ ὁ Λάμπρος Φωτιάδης. Ἡ Πάτμιος Σχολὴ προεξῆρχε πάντων τῶν ἄλλων ἐν Τουρκίᾳ ἐκπαιδευτηρίων. Ὁ Κεραμεὺς ἐδίδαξε πολλοὺς ἐκ τῶν ὕστερον διαπρεψάντων καὶ ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων. Πρυτανεύοντος τοῦ Δανιὴλ οἱ μαθηταὶ ὑπερέβησαν τοὺς διακοσίους, τοσαύτη δὲ καὶ τηλικαύτη ἦτο ἡ εὐχέρεια καὶ ἡ χάρις κατὰ τὴν διδασκαλίαν του ὥστε Ἄγγλος Ἑλληνιστὴς παρατυχὼν ἐν Πάτμῳ τὸν ἐκάλεσεν εἰς Ἀγγλίαν ἵνα γείνῃ μέλος τῆς Ἀκαδημίας.

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐν Πάτμῳ σπουδῶν του ἢ ὀλίγῳ πρὸ αὐτῶν ὁ Γρηγόριος, ζηλῶν τὴν κληρικὴν σταδιοδρομίαν, κατέφυγεν εἰς μικρὰν μονὴν τῶν Σποράδων,ἐν ᾗ κατὰ Γεδεὼν καρεὶς μοναχὸς μετωνομάσθη Γρηγόριος, ὡς τοιοῦτος δὲ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του.. Κατὰ Τερτσέτην «ἦτο φιλομαθής, καὶ ἀναγνώστης ἄοκνος τῶν ἀρχαίων προγονικῶν συγγραμμάτων. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν ἀποστρέφεται τὰ φῶτα τῶν γραμμάτων καὶ τῆς φιλοσοφίας. Δημιουργημένη ἀπὸ φῶς, ὀρέγεται μάλιστα τὸ φῶς. Ὅποιος φρονεῖ ἀλλέως ἀγνοεῖ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ χρι-

στιανισμοῦ. Ὁ καθηγητὴς Ρόσης ἐδίδασκεν, ὅτι οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος προητοίμασαν τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος νὰ δεχθῇ τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐκ νεότητός του λοιπὸν ὁ Πατριάρχης ἦτο ἐραστὴς τῆς ἑλλ. φιλολογίας».

Β'.—ΔΙΑΚΟΝΟΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΣΥΓΓΕΛΟΣ

Ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τὸν Προκόπιον.—Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐπαναστάτην Ἄνθιμον. —Ἡ καταστροφὴ τῆς Πελοποννήσου.—Τὰ προικοσύμφωνα τῶν ἀδελφῶν του Ἐξακουστῆς καὶ Ἄννης.—Ἐπιστροφὴ εἰς τὴν γενέτειραν.—Ἐκτίμησις Προκοπίου.

Ὁ τότε Μητροπολίτης Σμύρνης Προκόπιος, ἐκ τοῦ χωρίου Σαμπάζικα τῆς Μεσσηνίας καταγόμενος, τιμῶν τὴν φημιζομένην φιλομάθειαν καὶ σεμνότητα τοῦ Γρηγορίου, μετεκαλέσατο αὐτὸν τῷ 1775 ἐκ Πάτμου καὶ ἐχειροτόνησεν ὁ ἴδιος διάκονον καὶ εὐθὺς κατόπιν ἀρχιδιάκονον. Ὁ Προκόπιος εἶχε διαδεχθῇ τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1759, εἰκοσιπενταετὴς μόλις, τὸν ἀδελφόν του Νεόφυτον, Μητροπολίτην Γάνου καὶ Χώρας ἐν Θράκῃ, θανόντα ἐκεῖ μετὰ δεκαπενταετῆ εὐδόκιμον Ἀρχιερατείαν, παραμείνας δ' ἐν τῇ μητροπόλει ἐκείνῃ 10 ἔτη καὶ 4 μῆνας, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1770 μετετέθη ἄκων εἰς τὴν Μητρόπολιν Σμύρνης, ἐπειδὴ οἱ Σμυρναῖοι διετέλουν ἐν σφοδρᾷ διενέξει πρὸς τὸν ἀρχιερέα των Καλλίνικον, ὃν ἡ Σύνοδος τῆς Κ)πόλεως μετέθεσε πρὸς ἡσυχίαν τῶν πνευμάτων εἰς Τύρνοβον. Ἀλλὰ καὶ μετὰ 10 μῆνας, ὅτε λήγοντος τοῦ 1770 ἔφθασεν ὁ Προκόπιος ἐν Σμύρνῃ, εὗρε τὸ ποίμνιόν του στασιάζον, ὡς ἀνέγραψεν ὁ ἴδιος ἐν τῷ Κώδηκι τῆς μητροπόλεως (ἐν τόμῳ Α' σελ. 632 κατὰ τὰ «Σμυρναϊκὰ ἀνάλεκτα» Ν. Κ. Κωστῆ σελ. 61).

Περὶ τῆς διαβιώσεως καὶ τῆς δράσεως τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Προκοπίου ἐλάχιστα γινώσκομεν, μόνον δηλ. χρονολογίας τινὰς ἐκ τοῦ κατωτέρω δημοσιευομένου συνυποσχετικοῦ τῶν Σμυρναίων. Εὐτυχῶς διεσώθη ἐπιστολή του, ἀπευθυνθεῖσα τῷ 1776 πρὸς τὸν Ἄνθιμον Καράκαλον, ἕνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλὼφ, ἐπίσκοπον Μεθώνης, Δημητσανίτην, ὅστις μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος ἔφυγεν εἰς Ὀδησσὸν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τεργέστην, ἔνθα λαμβάνων δύο Αὐτοκρατορικὰς συντάξεις Ρωσσικὴν καὶ Αὐστριακὴν ἐφησύχαζεν, ἀναμένων εὔθετον στιγμὴν ὅπως δράσῃ καὶ πάλιν. Τὸ ἀποκαλυπτικὸν τοῦτο ἔγγραφον (δημοσιευθὲν ἐν Ἀγγελ. τόμος Β' σελ. 519—521) ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ὁ ἅγιος γέροντάς μου ἀδελφικῶς τὴν ἀσπάζεται καὶ ἐρωτᾷ διὰ τὴν ὑγείαν της.

Τὴν ὑμετέραν σεβασμιωτάτην μοι θεοφιλίαν δουλικῶς προσκυνῶ καὶ εὐλαβῶς ἀσπάζομαι τὴν ἁγίαν της δεξιάν.

Ἣν καὶ περιφρουροῖ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἄκρως ὑγιαίνουσαν, καὶ ἀμεταπτώτως εὐημεροῦσαν μετ' εὐζωΐας καὶ μακροβιότητος, νὰ τὴν ἀπολαύσωμεν ὡς ἐφιέμεθα ἅπαντες. Καὶ προλαβόντως ἔγραψα τῇ σεβασμίᾳ μοι Αὐτῆς θεοφιλίᾳ, πὲρ βία Λιβόρνου, καὶ ἐλπίζω μέχρι τοῦδε νὰ τὸ ἔλαβεν.

Ἤδη δὲ δὲν ἔλειψα, ἀφοῦ ἔλαβον τὸ σεβάσμιόν της διὰ τοῦ τσελεπῆ Νικολάκη Μαρυδόγλου, μετὰ τὰς δουλικάς μου προσκυνήσεις, νὰ ἐρωτήσω τὰ περὶ τῆς ἐφετωτάτης μοι ὑγιείας Της· ἑπομένως νὰ δηλοποιήσω Αὐτῇ, ὅτι δι' εὐχῶν της ἁγίων κἀγὼ καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς Της ὑγιαίνομεν. Ὁ μὲν κὺρ Ἀναστάσιος ἀπῆλθεν εἰς βασιλεύουσαν, διὰ νὰ θεωρήσῃ τὴν ἰδικήν του ὑπόθεσιν, μὲ πραγματείαν, τό περισσότερον δὲ διὰ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς ἁγίας Συνόδου τὴν ἀθώωσίν Της καθὼς καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων. Ὁμοίως καὶ διὰ τὰς αὐλικὰς ὁμολογίας νὰ κάμῃ τρόπον διορθώσεως, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἔγραψα εὐθύς καὶ ἔστειλα καὶ τὰ γράμματά Της καὶ ἐλπίζω νὰ ὑπάγουν ἡ δουλεῖαις του σαλαμέτι, ἀλλὰ δὲν ἔλαβον ἀπό λόγου του ἀπόκρισιν καθαράν, ὅπου νὰ Τῆς γράψω. Ὁ δὲ κὺρ Νικολῆς ἐπῆγεν εἰς Κρίμι διὰ πραγματείαν του· οἱ λοιποὶ ὅλοι εἶναι ἐδῶ.

Ἐγὼ δι' εὐχῶν της εὑρίσκομαι παρὰ τῷ ἁγίῳ Σμύρνης, καθὼς τό ἠξεύρει καὶ τῆς προέγραφον, τό ἐπάγγελμα ἀρχιδιάκονος, ὑπεραγαπώμενος παρὰ τῆς πανιερότητός του οὐ μετρίως, τό γνωρίζω, ἀπό καλωσύνην, καὶ ὁ Θεός νὰ τό ἀντιπληρώσῃ μυριοπλασίως.

Κυβερνῶμαι, δεσπότη μου, καὶ ἐγὼ ὀλίγον διὰ νὰ προφθάνω τοὺς συγγενεῖς μου· πλὴν ἡ ἀκαταστασία τῆς πατρίδος καὶ ἡμᾶς δὲν ἀφίνει νὰ ἡσυχάσωμεν, καὶ ἐκείνους ὁ Θεὸς νὰ ἐλεήσῃ. Ἐπειδὴ καθὼς βλέπομεν δὲν εἶναι πλέον ἐλπὶς σωτηρίας ἀπὸ ἐκεῖνον τόν τόπον, ὅτι ἦλθε τό πρᾶγμα εἰς αὔξησιν μεγάλην. Οὔτε Βασιλέα μέλλει δι' ἐκεῖνον τόν τόπον, οὔτε πασιᾶ, οὔτε Ἀγᾶ, οὔτε ἄλλον τινά. Μόνον θεία παραχώρησις ἔγεινε νὰ ἐρημώσῃ ἐκεῖνος ὁ τόπος καὶ καθημερινῶς ξεμπαρκάρονται ἐδῶ ἀναρίθμητοι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ εὑρίσκουν, δεσπότη μου, καὶ τὴν κυβέρνησίν τους.

Ὁ ἅγιος Θεός ἐκεῖ τοὺς ὠργίσθη, ἀλλὰ ἐδῶ τοὺς εὐσπλαγχνίσθη. ἐπειδὴ οἱ ἀγάδες τῇ Ἀνατολῆς συνερίζονται ποῖος νὰ τοὺς πρωτοπάρῃ εἰς τὸν τόπον των, καὶ τοὺς κτίζουν ἐκκλησίας, τοὺς φθιάνουν ὀσπίτια, χωρία ῥωμαΐικα χωριστά, μὲ ἀσυδοσίαν, δέκα χρόνους δηλαδή, τοῦ

χαρατσίου. Ὅθεν οἱ δουλευτάδε; κυβερνῶνται μὲ ἐτοῦτον τὸν τρόπον οἱ δὲ λοιποὶ ὁποῦ εἶναι συνειθισμένοι εἰς ἀλισβερίσια, πηγαίνουν εἰς τὰς πολιτείας καὶ κυβερνοῦν πολλὰ καλά.

Εἶναι ἀρκεταὶς φαμελιαὶς ἀπὸ τὴν πατρίδα μας· ἀπεφάσισα δὲ καὶ ἐγὼ νὰ φέρω τοὺς συγγενεῖς μου ἐδῶ, δηλαδὴ δύο ἀδελφὰς καὶ τὴν μητέρα μου, ὅπου ἔχω, ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἄλλοι εἴμεθα ἐδῶ· νὰ τῆς ὑπανδρεύσω μὲ τὴν εὐχήν Της μὲ τίποτε συντοπιτάκια, νὰ ἡσυχάσω πλέον. Χαίρομαι τῇ ἀληθείᾳ, ὅπου βλέπω τοὺς συγγενεῖς Της, ὅπου εἶναι προκομμένοι καὶ κυβερνημένοι, ὅπου ἐγίνατε αἰτία καὶ ἐγλύτωσαν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ μυρία βάσανα. Τί νὰ σᾶς γράψω, δεσπότη μου, ἐπιθυμῶ νὰ Σᾶς ἀπολαύσω καὶ νὰ Σᾶς ἐξομολογηθῶ τὰ πάντα· πλὴν διὰ νὰ μὴ βαρύνω τὰς ἀκοάς Σας κάμνω τέλος, καὶ ζητῶ συγγνώμην.

Ταῦτα μὲν δουλοπρεπῶς, ἡ δὲ ἁγία της εὐχὴ εἴη μετ' ἐμοῦ!

αψος' Αὐγούστου δ', ἐν Σμύρνῃ.

Εἰς τὰς προσταγάς της πρόθυμος
ὁ τοῦ ἁγίου Σμύρνης ἀρχιδιάκονος
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

Ὁ θεῖός μου κὺρ Μελέτιος τὴν προσκυνεῖ δουλοπρεπῶς, ὁ διδάσκαλος Ἀγάπιος καὶ ὁ Χ. Γεράσιμος, καὶ ὁ Νικόδημος ἱεροδιάκονος, ὅστις εὑρίσκεται δεύτερος τῇ τάξει ἐνταῦθα, δηλαδὴ τοῦ πασιαλῆ, τὴν προσκυνοῦν ἅπαντες.

Τῷ θεοσεβεστάτῳ καὶ σεβασμίῳ μοι δεσπότῃ ἁγίῳ Μεθώνης Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀνθίμῳ προσκυνητῶς.

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μανθάνομεν ὅτι ἓξ ἔτη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλὼφ ὁ Ἀνάστος Καράκαλος ἐμερίμνα ἐν Κων)λει περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν Πελοποννησίων ἱεραρχῶν ἐκ τῶν ἐπὶ συμμετοχῇ κατηγοριῶν, ὅπερ ὅμως διὰ τὸν Ἄνθιμον οὐδέποτε ἐπετεύχθη.

Ζοφερώτατα περιγράφεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἡ ἐν Πελοποννήσῳ κατάστασις ἐκ τῶν φρικτῶν διωγμῶν τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ Γρηγόριος ἐκφράζει τὸν βαθύν του πόνον διότι διὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον κανεὶς δὲν ἐνδιαφέρεται πλέον οὔτε ὁ Σουλτάνος, οὔτε οἱ Πασάδες, οὔτε ἄλλος τις. Οἱ Ἀλβανοὶ θύοντες καὶ ἀπολλύοντες ἐπὶ ἑπταετίαν ἤδη ὅλην ἠρήμωσαν τὴν δύστηνον χώραν, ἀναγκάσαντες εἰς ἐκπατρισμὸν τοὺς κατοίκους. Τῆς εὐκαιρίας δὲ ταύτης ἐδράξαντο οἱ Τοῦρκοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἤνοιξαν τὰς

ἀγκάλας των πρὸς τὸν γεωργικὸν πληθυσμὸν τῶν προσφύγων, ἵνα καλλιεργήσουν καλήτερον τὰ ἀπέραντα τσιφλίκια των. Καὶ ὅμως ἡ θηριωδία τῶν αἱμοβόρων καὶ ἀπλήστων ἐκείνων ὀρδῶν δὲν ἔληξεν ἢ κατὰ τὸ 1780, ὅτε πλέον, ληστεύοντες ἐλλείψει χριστιανῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους, ἠνάγκασαν τὴν Πύλην νὰ στείλῃ κατ' αὐτῶν μέγαν στρατόν, ὅστις, τῇ βοηθείᾳ τῶν Κλεπτῶν καὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη Κωνσταντίνου, τοὺς ἐξωλόθρευσε.

Οἱ ἐν τῷ ὑστερογράφῳ μνημονευόμενοι Χατζῆ Γεράσιμος Γούνας καὶ Ἀγάπιος Λεονάρδος ἦσαν συμπολῖται τοῦ Γρηγορίου καὶ διδάσκαλοι τῆς Νέας Σχολῆς Δημητσάνης ἣν προτροπῇ τοῦ μνησθέντος Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε΄ ἵδρυσε τῷ 1764 ὁ Γούνας πολύδομον καὶ μεγαλοπρεπῆ ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ἁγ. Κυριακῆς. «Ἔκτοτε κατὰ τὸν κ. Λάμπρον (Λόγοι καὶ ἄρθρα) ἄρχεται νέον στάδιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Δημητσάνης ὡς πνευματικῆς τροφοῦ τοῦ δουλεύοντος Γένους.» Ἐπελθούσης ὅμως τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλὼφ οἱ μαθηταὶ διεσκορπίσθησαν καὶ οἱ διδάσκαλοι κατέφυγον εἰς Σμύρνην, καθόσον ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὰ τοῦ κινήματος, οὗ ἀρχικῶς ὑπῆρξε ψυχὴ ὁ συμπολίτης αὐτῶν Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Ἀνανίας, ὅστις ἔπεσε καὶ τὸ πρῶτον θῦμα ἐν τῇ Μητροπόλει τοῦ Μιστρᾶ, σφαγεὶς ἀγρίως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Συγκινητικωτάτη εἶνε ἡ περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς καθ' ἣν ὁ Γρηγόριος τὸν μικρὸν μισθόν του χρησιμοποιεῖ «διὰ νὰ προφθάνῃ τοὺς συγγενεῖς του». Ἔχει ἤδη παρ' ἑαυτῷ τὸν πατέρα του καὶ τὸν ἀδελφόν του Παναγιώτην, ἀγγέλλει δὲ εἰς τὸν Ἄνθιμον, ὅτι θὰ μεταφέρῃ ταχέως ἐκ Δημητσάνης καὶ τὴν μητέρα του καὶ τὰς δύο ἀδελφάς του ἐν Σμύρνῃ, ἔνθα πολλαὶ οἰκογένειαι Δημητσανιτῶν εἶχον συγκεντρωθῆ. Πόσον δὲ ἀφελῶς διατυποῦται ὁ ἁγνότατα ἑλληνικὸς πόθος τοῦ Γρηγορίου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς ἀπροστατεύτους ἀδελφάς του, ἐκλέγων ὡς γαμβροὺς Πελοποννησίους, ἠθικοὺς καὶ ὀλιγαρκεῖς ὡς αὐτός, διὰ νὰ ἡσυχάσῃ πλέον...Ἀσπασθεὶς ὁ Γρηγόριος τὸν μοναχικὸν βίον δὲν ἀπέστρεψε τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια ὡς ρίψασπις ἀσκητὴς πρὸ τῶν δεινῶν τοῦ βίου. Ἐξακοκολουθεῖ νὰ μένῃ τρυφερώτατος ἀδελφὸς και ταπεινὸς υἱὸς καὶ βιοπαλαίει προθύμως πρὸς γηροτροφίαν ἀδυνάτων γονέων καὶ προίκισιν ἀπροστατεύτων νεανίδων. Δὲν θραύει μετ' ἐσκληρυμένης καρδίας ρασοφόρου νηστευτοῦ τὰ ἱερὰ δεσμά τῆς οἰκογενείας, ἀλλ' ἔχει ἕνα μόνον πόθον, νὰ ἴδῃ τὰς ἀδελφάς του εὐτυχεῖς, ἵνα ἥσυχος πλέον καὶ ἀμέριμνος ἀποδυθῇ ὅλῃ ψυχῇ εἰς τὸ μέγα Ἐθνικὸν Ἔργον, δι' ὃ προώρισεν αὐτὸν ὁ Θεός.

Ὄντως δὲ ὁ Γρηγόριος μετέφερεν εἰς Σμύρνην τὴν μητέρα του καὶ τὰς ἀδελφάς του, ἐξ ὧν τὴν μὲν Ἐξακουστὴν ἐνύμφευσε

πρίν παρέλθη ἔτος τὴν 7 Ἰουλίου 1777 τὴν δὲ Ἄνναν βραδύτερον, συνταχθέντων τῶν κάτωθι προικοσυμφώνων, ἅτινα κατεχωρήθησαν ἐν τῷ Κώδηκι τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης (τόμος Β' σελ. 41 καὶ 51. Ἴδε Κωστῆ ἀνωτέρω σελ. 74 καὶ 81).

† *Εἰς δόξαν τε και ἄνεσιν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συνίσταται τὸ παρὸν συνοικέσιον. Ἠβουλήθην κἀγὼ ὁ ταπεινὸς Γρηγόριος ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἁγίου Σμύρνης θείᾳ ἐπινεύσει, συνδρομῇ τε καὶ βοηθείᾳ τοῦ θείου μου κὺρ Μελετίου καὶ γνώμῃ τῆς μητρός μου καὶ τῶν ἀδελφῶν μου, συζεύξας τὴν γνησίαν μου ἀδελφὴν Ξακουστὴν ἀνδρὶ νομίμῳ τῷ κὺρ Γιάννη Πετροπούλῳ. Ἐπευχόμεθα οὖν αὐτοῖς ἂν ζωὴν εἰρηνικήν, ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν, ἔπειτα προικοδοτοῦμεν αὐτῇ ἐξ ὧν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο ἀρκειῶν, μερικῶν καὶ οἰκείων πραγμάτων: Ἐν πρώτοις μίαν εἰκόνα τῆς κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου. Νάχτι ἄσπρα μετρητὰ γρόσια ἑξακόσια, λέγω ἄσπρα 600. Βέργαις ζυγὴ μία μαργαριταρέναις, ἄσπρα 51. Δακτυλίδι ἓν μὲ πέτραν ζαφύρι καὶ ἕτερον μαλαγματένιον,ἄσπρα 36. Ζάρφια 12 ἄσ. 36. Πιάτο τοῦ γλυκοῦ μὲ τὸ κουτάλι του, ἄσ. 15. Ζώνη ἀσημένια μὲ τὸ κολάγγι, ἄσ. 20. Βρακοπουκάμισα 10, ἄσ. 100. Μωραΐτικα πουκάμισα χοντρὰ 15, ἄσ. 60. Μανδήλια χρυσὰ κεντητὰ 16, ἄσ. 49. Ἕτερα Μωραΐτικα 14 ἄσ. 10. Πεσχίρια 18, ἄσ. 26. Σιντόνια 14, ἄσ. 20. Μία φορεσιὰ ζηποῦνι γκερμεσοῦτί καὶ τζουμπὲ τζικλὺ χαρὲ ἄσ. 60. Ἄλλη φορεσιὰ ζηποῦνι γκερμεσοῦτι καὶ τζουμπέ μὲ γοῦναν, ἄσ. 80. Φορτσέρι ἕν,ἄσ. 16. Σαγάνια 10. Ἰμπρικολέγενο ἕν, σινί ἕν, τζετζερέδες 3 καὶ τηγάνι ἕν, ἄσ. 43. Στρώματα δύο γεμάτα, ἄσ. 23. Μαξηλάραις θηριαναῖς γεμάταις 8, ἄσ. 25. Μαξηλαράκια χρυσᾶ καὶ παπλώματα 8, ἄσ. 2 (;) Συτζαντὲ ἕναν, ἄσ. 38. κιλίμι ἓν καὶ δύο μπρ. (μπρίκια;) ἄσ. 13, Φλιντζάνια φαρφουρί 12, ἄσ. 2. Ἔστησαν σοῦμα ἄσπρα 1325.*

Αψοζ' (1777) Ἰουλίου ζ'.

Πανάγος Πετρόπουλος ἐπιτροπικὸς τοῦ γιοῦ μου τοῦ Γιάννη, ἔλαβα τὰ ἄνωθεν. ***Παρθένιος,*** (πνευματικὸς) τοῦ μετοχίου, μάρτυς. ***Ζαφύρης Κυριακόπουλος*** μάρτυς.

† Ὁ Σμύρνης βεβαιοῖ

† *Εἰς δόξαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰς πολλὰς πρεσβείας τῆς ὑπερευλογημένης ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τῶν Ἁγίων θεοστέπτων βασιλέων καὶ ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, τοῦ*

'Αγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Προκοπίου καὶ πάντων τῶν ἁγίων συνίσταται τὸ παρὸν συνοικέσιον. 'Ηβουλήθην κἀγὼ ὁ ταπεινὸς τοῦ ἁγίου Σμύρνης ἀρχιδιάκονος Γρηγόριος, θείᾳ ἐπινεύσει, συνδρομῇ καὶ βοηθείᾳ τοῦ θείου μου κυρ Μελετίου, γνώμῃ καὶ τῆς μητρός μου καὶ τοῦ γαμβροῦ μου κυρ Γιάννη, συζεῦξαι τὴν γνησίαν μου ἀδελφὴν Ἄνναν ἀνδρὶ νομίμῳ τῷ κυρ Γιαννάκη 'Ανδρεοπούλῳ. Καὶ πρῶτον ἐπευχόμεθα αὐτοῖς ζωὴν εἰρηνικήν, ὑγείαν καὶ εὐτεκνίαν ἔπειτα προικοδοτοῦμεν αὐτῇ ἐξ ὧν ἀγαθῶν ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐχαρίσατο πατρικῶν μητρικῶν καὶ οἰκείων.'Εν πρώτοις μίαν εἰκόνα τῆς κυρίας Θεοτόκου. Μετρητὰ=νάχτι γρόσια 400. Σχολαρίκια ζυγκῆ δύο ζουμπρουτένια γρ. 30. Δακτυλίδι μὲ πέτραν ζαφύρι, γρ. 20. Ζωνάρι μαλαματοκαπνισμένον μὲ κολάγγι χρυσόν, γρ. 26. Ζάρφια 12, ἓν πιάτο τοῦ γλυκοῦ, κουτάλι, πηρούνια ἀσημένια, γρ. 47. Τζουμπέ χαλὶ τζικλί, κόκκινος, γρ. 41. Ζηποῦνι γκερμεσοῦτι, γρ. 24. Ἕτερος τζουμπὲς χαλὶ μὲ γοῦναν γρ. 30 Ἕτερον ζηποῦνι πεντηρὶ καὶ ἓν συντρόφι (;) γρ. 23. Δύο μαξιλαράκια γρ. 6. Βρακοπουκάμισα 10 γρ. 100. Βρακοζῶνες 10 γρ. 40. Μανδήλια χρυσᾶ 27 γρ. 90. Σκέπες 4 ἢ μία κεντητὴ γρ. 8. Μπόλιες 10 γρ. 20. Πετζέταις 6 γρ. 5. Δύο δίσκους γρ. 3. Μαχαιροκουταλοπήρουνα γρ. 3. Φορτσέρι γρ. 12. Δύο παπλώματα γρ. 26. Σιντόνια 4 λινὰ γρ. 15. Δύο κεράμια γρ. 10. Κιλίμια γρ. 25. Δύο στρώματα γεμάτα καὶ 8 μαξιλάρες ἐνδυμένες γρ. 50. Λεγενοΐμπρικον γρ. 9. Μαγκάλι γρ. 6. Μπακηρικό, 3 τζετζερέδες, ἁπλάδες 7, σαγάνια 12, καζάνι ὀκάδες 20 γρ. 40. Ἔστησαν σοῦμα γρόσια 1109.

'Αθανάσιος Πρωδιμόπουλος, γαμβρὸς τοῦ ***Γιαννάκη*** ἔλαβε τὰ ἄνωθεν. ***Παρθένιος*** πνευματικὸς τοῦ μετοχιοῦ, μάρτυς, Ν. ***'Αγαλόπουλος***, μάρτυς, ***Ζαφύρης Κυριακόπουλος***, μάρτυς.

'Εν τῷ μεταξὺ ἐξολοθρευθέντων τῶν 'Αλβανῶν ἡ Πελοπόννησος ἡσύχασεν, καὶ ὁ Γρηγόριος, ὅστις ἀπό τινος εἶχε χειροτονηθῇ πρεσβύτερος καὶ προήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Πρωτοσυγγέλου ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπισκεφθῇ τῷ 1781 τὴν γενέτειραν. Εὗρε δὲ τὰς πύλας τῆς Σχολῆς αὐτῆς καὶ πάλιν ἀναπεπταμένας πρὸς σύμπαν τὸ 'Ελληνικόν. 'Εκ τῶν δύο διδασκάλων ὁ μὲν Γεράσιμος Γούνας εἶχεν ἀναλάβη τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς Χίου, ὁ δὲ 'Αγάπιος Λεονάρδος, διδάξας ἐπὶ βραχὺ ἐν Πάργᾳ, εἶχεν ἀπὸ ἔτους ἐπανέλθῃ εἰς Δημητσάναν, σχολαρχῶν πάλιν αὐτόθι μετὰ δεκαετῆ ἐρημίαν.

'Ο Γρηγόριος ἐκ τῆς παιδείας καὶ μόνης ἀπεκδεχόμενος αἰσιωτέρας ἡμέρας διὰ τὸ δουλεῦον γένος καὶ μόνην ἄγκυραν σωτηρίας θεωρῶν ἐν τῷ κλύδωνι τῆς ἐθνοβόρου τυραννίας τὴν εὐχερῆ μόρ-

φωσιν πολλῶν ὑποδούλων, κατήρξατο διὰ γενναίας δωρεᾶς τῆς ἐμπράκτου ὑποστηρίξεως τῶν γραμμάτων, ὅπερ ὑπῆρξεν ἐφεξῆς καὶ κατὰ τὴν ἀρχιερατείαν του καὶ κατὰ τὴν τριπλῆν πατριαρχείαν του ἡ οὐσιωδεστέρα καὶ προσφιλεστέρα δι' αὐτὸν μέριμνα. Διὰ τῶν 1500 γροσίων, ἃ ἐδωρήσατο τῷ Ἀγαπίῳ, ἐκτίσθησαν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Σχολῆς ὀκτὼ εὐρύχωρα δωμάτια ἵνα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του κατοικῶσιν ἐν αὐτοῖς δωρεὰν οἱ ἐκ Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου φοιτῶντες ἄποροι μαθηταί.

Ἐπιστρέφων εἰς Σμύρνην διῆλθεν ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Μεσσηνίας Σαμπάζικα, ἐξ οὗ κατήγετο ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Προκόπιος καὶ ἀντιπροσώπευσεν αὐτὸν κατὰ τοὺς γάμους ἀνεψιοῦ του.

Τῷ 1782 ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ τοὺς περὶ ἱερωσύνης λόγους τοῦ Χρυσοστόμου, παραφράσας αὐτοὺς εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν. (Μαθᾶ σελ. 263).

Τόση δὲ ἦτο ἡ ἐκτίμησις τοῦ Προκοπίου πρὸς αὐτὸν ὥστε κατὰ τὴν ἐκ Σμύρνης ἀπουσίαν του εἴτε ὡς Συνοδικοῦ εἴτε δι' ἄλλην ἀνάγκην ἄφινεν ἀντιπρόσωπόν του τὸν Γρηγόριον. Περὶ τούτου ἔχομεν αὐθεντικὴν εἴδησιν, τὸ συνυποσχετικὸν τῶν Σμυρναίων (Ἀγγ. Β. 512) ἐν ᾧ γράφει τῷ 1785 ὁ Γρηγόριος «προδιατρίψας δεκαετίαν παρὰ τῷ Προκοπίῳ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ καὶ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθεὶς διάκονος καὶ πρεσβύτερος ἐπετρόπευσα χρόνους ἱκανοὺς ἐνταῦθα ἐν τάξει ἀρχιδιακόνου καὶ πρωτοσυγγέλου ἀπούσης τῆς αὐτοῦ Σεβασμιότητος.»

Γ'.—ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΙΡΗΝΟΠΟΙΟΣ

Ἀνάρρησις εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἰωνίας.—Ἀντιδράσεις Ἀλ. Μάνου.—Τὸ συνυποσχετικὸν τῶν Σμυρναίων.—Τὸ δυσήνιον τοῦ Πρωτοψάλτου Λώτου.—Εὔνοια καὶ δυσμένεια Ἀδ. Κοραῆ.—Ὁ Γρηγόριος γονυπετὴς ζητεῖ συγγνώμην.

Θανόντος περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1785 τοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ τοῦ Δ', ἐξελέγη διάδοχός του ὁ Σμύρνης Προκόπιος, ἐστάλη δέ τις ἐφημέριος εἰς Σμύρνην μὲ συνοδικὰ γράμματα ὅπως τὸν καλέσῃ εἰς τὴν Βασιλεύουσαν. Εὐθὺς δὲ τότε καὶ ὁ Προκόπιος καὶ οἱ Σμυρναῖοι ἀπέβλεψαν εἰς τὸν Γρηγόριον, ὡς μόνον ἄξιον διάδοχόν του, οἱ δὲ κάτοικοι πάντες, ἐκ πείρας γνωρίζοντες τὴν δραστηριότητα καὶ ἐντιμότητά του ἐποιήσαντο χρῆσιν παλαιοῦ προνομίου καὶ ἐξελέξαντο ἐπίσκοπον αὐτῶν τὸν Γρηγόριον (Ὑψηλάντου σ. 64).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μέγας Λογοθέτης Ἀλ. Μάνος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἄρχοντες ἐπρότειναν εἰς τὴν Σύνοδον Κων)πόλεως τὴν χει-

ροτονίαν λογίου τινὸς Ναθαναήλ, οἰκοδιδασκάλου παρὰ τῷ Ἀλ. Ὑψηλάντη, τὴν πρότασιν δὲ ταύτην ἀπεδέξαντό τινες ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων. Ἀλλ' ὁ νέος Πατριάρχης Προκόπιος ἀφικόμενος περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου εἰς Κων)πολιν ἀντετάχθη εἰς τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἰσχυρισθεὶς ὅτι οἱ Σμυρναῖοι ἐξέλεξαν ἤδη ἐπίσκοπόν των τὸν πρωτοσύγγελον αὐτοῦ Γρηγόριον, δυνάμει δὲ τοῦ ἀναφαιρέτου προνομίου των ἡ ἐκλογὴ ἦτο ἔγκυρος.

Ὁ Μάνος προὐκάλεσε τότε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Πύλης, ἥτις ἐζήτησεν ἐξηγήσεις, ἀλλ' ὁ Πατριάρχης ἀνέβαλε νὰ ἀπαντήσῃ, διότι ἠσθένει βαρέως τότε ὁ Χίου, ἤλπιζε δὲ ὅτι θνήσκοντος ἐκείνου θὰ ἐπρότεινε διάδοχόν του τὸν Ναθαναὴλ καὶ οὕτω θὰ ἔμενεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς Ἰωνίας ὁ Γρηγόριος. Γνωσθέντος ὅμως τοῦ σχεδίου τούτου, οἱ Χῖοι ἐξανέστησαν κατὰ τοῦ Ναθαναήλ, ὁ δὲ Χῖος ἔμπορος Δημ. Σκαναβῆς ὡς παντοδύναμος ἐν τῇ νήσῳ οὐ μόνον ἀντέδρασεν ἐρρωμένως, ἀλλὰ καὶ σωρείαν κατηγοριῶν διετύπωσε κατὰ τοῦ Ναθαναὴλ παραστήσας κυρίως αὐτὸν ὡς ὀπαδὸν τοῦ καθολικισμοῦ. Εὑρὼν δὲ ἀφορμὴν ἐκ τούτου ὁ Προκόπιος ἐκάλεσε τὸν Γρηγόριον εἰς Κων/πολιν καὶ τῇ 1 Αὐγούστου 1785 «διὰ συνοδικῶν κανονικῶν ψήφων» ἐχειροτόνησεν αὐτὸν Μητροπολίτην Σμύρνης, ὑπέρτιμον καὶ ἔξαρχον Ἀσίας» καταβαλὼν ἐξ ἰδίων δέκα πουγγία χρυσᾶ εἰς τὴν Πύλην, ὅπως ἀποδεχθῇ αὕτη εὐμενῶς τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῶν Πατριαρχείων εἰς τὴν ἀντικανονικὴν πρότασιν καὶ ὑπόδειξιν τοῦ ἐπὶ Παππισμῷ κατηγορηρηθέντος Ναθαναήλ.

Ὁ Γρήγοριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ Μητρόπολιν τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1785 καὶ ἐγένετο δεκτὸς μετ' ἐκτάκτων τιμῶν καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Εὐρύτατον ἤδη ἠνοίγετο ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ στάδιον τῆς προόδου καὶ τῆς ἀκμῆς. Κατὰ τὸν σύγχρονον Κούμαν «ὅλοι οἱ Σμυρναῖοι ὁμολογοῦσιν ὁμοφώνως ὅτι ἦτο σεμνὸς τὸ ἦθος, λιτὸς τὴν δίαιταν, ταπεινὸς τὴν στολήν, ζηλωτὴς τῆς πίστεως, δραστηριώτατος εἰς ὅλα τὰ ἔργα του. Ἦτο ὅμως ἄκαμπτος εἰς τὰς ἰδέας του καὶ δὲν τὸν ἔμελλε διὰ κανὲν ἐνάντιον, ὅταν ἀπεφάσιζε τίποτε. Ἐὰν αἱ γνῶμαί του ἦσαν ὀρθαὶ κανεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ τὰς ἐκτελέσῃ, ὅσον δύσκολοι καὶ ἂν ἦσαν, μὲ περισσοτέραν δραστηριότητα παρ' αὐτόν. Ἂν κατὰ δυστυχίαν ἦσαν στραβαί, καμμία συμβουλὴ δὲν ἴσχυε νὰ τοῦ τὰς ἀνατρέψῃ». (ΙΒ' σελ. 507).

Τῶν αὐστηρῶν τούτων κρίσεων μαρτύριον παρέχει αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀρχιερατικὸν ἔγγραφον, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκ Κων λεως ἐπάνοδόν του, ὅπερ καταγραφὲν ἐν τῷ Κώδηκι τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς ἐν σελ. 44, ἔχει κατὰ τὸν κ.Κωστῆν, δημοσιεύσαντα τοῦτο διωρθωμένον, οὕτως :

Ὁ Σμύρνης Γρηγόριος ἐπιβεβαιοῖ

Κατὰ τὸ ᾳψπέ ἔτος τὸ σωτήριον, Αὐγούστου ά, γενομένης τῆς μεταβάσεως ἐπὶ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας ταύτης Σμύρνης, διὰ κοινῆς συνοδικῆς ἐκλογῆς καὶ βασιλικῆς προσταγῆς, τοῦ Παναγιωτάτου Δεσπότου κὺρ Προκοπίου καὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, διὰ συνοδικῶν κανονικῶν ψήφων προεβιβάσθην ἐγὼ κατὰ θείαν εὐδοκίαν καὶ ἔλεος εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα ἐπὶ τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Σμύρνης, προδιατρίψας δεκαετίαν παρὰ τῇ αὐτοῦ Παναγιότητι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ, καὶ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθεὶς διάκονός τε καὶ πρεσβύτερος, καὶ ἐπιτροπεύσας χρόνους ἱκανοὺς ἐνταῦθα ἐν τάξει ἀρχιδιακόνου καὶ πρωτοσυγγέλλου, ἀπούσης τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος· καὶ ἐπανῆλθον ἀπὸ βασιλεύουσαν εἰς τὴν ἐμπιστευθεῖσάν μοι παρὰ Θεοῦ ταύτην Μητρόπολιν κατὰ τὴν ιδ΄. Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, καὶ ὑπεδέχθην παρὰ τῶν εὐλογημένων χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας μου ἁπαξαπάντων μετὰ πολλῆς τῆς ὑποδοχῆς, εὐλαβείας τε καὶ περιχαρείας.

Μεθ' ἡμέρας οὖν, ποιησάμενος κοινὴν συνέλευσιν τῶν τε εὐγενεστάτων ἀρχόντων, τῶν προκρίτων τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ πρωτομαστόρων ἑκάστου ῥουφετίου, προετείναμεν αὐτοῖς περὶ κοινῆς εἰρήνης καὶ καταστάσεως τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Ὡς δὴ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, συνδιασκεφθέντες μὲ τοὺς κατὰ καιροὺς ἐκλελεγμένους κάτωθεν ὑπογεγραμμένους δώδεκα, καὶ δημογέροντας, ὡς ἐπιφέροντας τὸ πρόσωπον καὶ τῶν λοιπῶν τῆς πολιτείας, ἀπεφασίσαμεν διανύσαι ζωὴν τοῦ λοιποῦ εἰρηνικὴν καὶ ἀστασίαστον, καὶ ἀποκόψαι πᾶσαν ὑπόνοιαν ψυχρότητος μεταξὺ ποιμένος καὶ ποιμνίου. Καὶ ἐπειδὴ ἐνεφανίσθησαν καί τινα σκάνδαλα, καὶ λογοτριβῆς καὶ διαιρέσεως πρόξενα, ταῦτα πάντα ἔγνωμεν καλῶς διαταχθῆναι καὶ ἐπικυρωθῆναι παρ' ἡμῶν ἁπάντων, κἂν τῷ ἱερῷ Κώδηκι τῆς καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Σμύρνης καταγραφῆναι, εἰς διηνεκῆ τῆς εἰρήνης ἀσφάλειαν.

Α΄. *Ὑποσχεθέντες ἡμεῖς μετὰ καθαροῦ συνειδότος φυλάξαι τὴν πάλαι συνήθειαν τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἀπαρασάλευτον καὶ ἀπαραμείωτον, δηλ. ἀπὸ τῆς ἀφιερωμένης τῶν χριστιανῶν κατ' ὄνομα παρρησίας λαμβάνειν μόνον δεκαπέντε γρόσια καὶ καταγράφειν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ μνημονεύεσθαι παρὰ τῶν διακόνων κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἀκωλύτως· καὶ ἐκ τῶν νομίμων γάμων, πρώτων καὶ δευτέρων, λαμβάνειν τὰ συνήθη δικαιώματα δίχα τινὸς προσθήκης· καὶ ἐφημερίους καθιστάναι, κανδηλάπτας, ψάλτας καὶ καλογραίας εἰς τὰς ἱερὰς ἐκκλησίας ἱεροπρεπεῖς, σώφρονας, σεμνούς, καθὼς ἀπαιτεῖ τὸ ἐπάγγελμα, δίχα μεσιτείας τινὸς τῶν ἐνταῦθα ἢ παρακλήσεως, ἀπεφασί-*

σαμεν κοινῇ γνώμῃ, εἰς τὰς διαφορὰς καὶ διενέξεις τῶν διαφερομένων μεταξύ των χριστιανῶν παντοίας ὑποθέσεως, νὰ γίνεται δὶς τῆς ἑβδομάδος, τετράδης καὶ παρασκευῆς, συνέλευσις, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ θεωρῶνται αἱ ὑποθέσεις τῶν χριστιανῶν ἔμπροσθεν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἔμπροσθεν ἢ ἑνὸς δημογέροντος, ἢ δύο ἐκ τῶν δώδεκα τῶν κατὰ καιρὸν εὑρισκομένων, ἢ καὶ πάντων, καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ ὑπόθεσις, οἵτινες νὰ εἰσέλθωσι κατὰ σειράν.

Β'. Ὅσοι ἐνάγοντες ἢ ἐναγόμενοι περὶ παντοίας ὑποθέσεως προσδράμωσιν εἰς τὴν Μητρόπολιν, ζητοῦντες τὸν ἐξισασμὸν καὶ τὴν διόρθωσιν, ἅπαντες πρέπει νὰ δέχωνται ἀκωλύτως, καὶ νὰ κρίνωνται ἔμπροσθεν τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προεστώτων, ὡς ἄνω εἴρηται· καὶ ἐν ταῖς διαφοραῖς ταύταις ἁπάσαις ἰδίως ὁ ἀρχιερεὺς νὰ μὴν ἀποφασίζῃ οὐδεμίαν, ἢ κῦρος λαμβάνειν ἀπόντων τῶν αὐτῶν προεστώτων. Ὅσοι δὲ πάλιν προστρέξωσιν εἰς τὸ κοινὸν τῆς πολιτείας περὶ ὁποίας δήποτε ὑποθέσεως κοσμικῆς, ἀκούειν καὶ διορθοῦν αὐτούς, ὡς πρότερον, καὶ νὰ ἔχωσι τὸ κῦρος οἱ ἀποφάσεις τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ, χωρὶς ν' ἀναιρῶνται παρὰ τοῦ ἀρχιερέως. Ἐκτὸς ὅμως τῶν κληρονομιῶν καὶ διαφερομένων ἀνδρογύνων, ὅτι ἐκεῖ νομοκανικῶς νὰ θεωρῶνται καὶ νὰ ἐξετάζωνται μόνον ἐπὶ τῆς μητροπόλεως, παρόντων καὶ τῶν κατὰ καιροὺς προεστώτων, ὡς ἄνω εἴρηται.

Γ'. Ὅσοι ἀφορισμοὶ ἐξ ὀνόματος κατά τινος ἐν ἐξώσει τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, νὰ προβάλλωνται εἰς τὴν κοινὴν ταύτην συνέλευσιν, καὶ δίχα γνώμης καὶ κοινῆς σκέψεως ἀμφοτέρων τῶν μερῶν νὰ μὴν ἀναγνωρίζωνται.

Δ'. Ὅσα νόμιμα καὶ κανονικὰ συνοικέσια ἔχουν νὰ διαχωρισθῶσι, νὰ προσβάλλωνται τὰ αἴτια καὶ ἐγκλήματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς κοινῆς τούτης συνελεύσεως, καὶ δίχα τῆς κοινῆς ταύτης σκέψεως, νὰ μὴ διαχωρίζωνται.

Ε'. Ὅσοι τῶν χριστιανῶν, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτῶν, ζητῶσι πνευματικὸν ὁποιόνδήποτε τῶν ἐχόντων ἄδειαν τοῦ ἐξομολογεῖν ἐνταῦθα, νὰ μὴν ἐμποδίζηται, ἀλλ' ὁ καθεὶς νὰ ἔχῃ ἄδειαν ζητεῖν πνευματικὸν ἐλευθέρως ὅποιον βούλεται.

ΣΤ'. Ὅσοι τῶν χριστιανῶν ζητοῦσι νὰ κάμωσι διαθήκην, ἢ ζῶντες δράμωσιν εἰς τὴν μητρόπολιν ἢ εἰς τὸ κοινόν, ἢ ἐν τέλει τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἡ διαθήκη οὕτη νὰ γίνεται, παρόντος ἑνὸς τῶν τεσσάρων ἐφημερίων κατ' ὄνομα διωρισμένου, τοῦ τε Συγκέλλου καὶ Διονυσίου ἐπὶ τῆς ἁγίας Φωτεινῆς, καὶ Ἀθανασίου καὶ Θεοδοσίου ἐκ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ τῶν δημογερόντων, ἢ ἁπάντων ἢ ἑνός, καὶ ὁ ἐξομολογῶν πνευματικὸς νὰ μὴν ἔχῃ κάμμίαν ἄδειαν φροντίζειν ποσῶς περὶ διαθήκης· καὶ αἱ διαθῆκαι, ὅσαι γένωσιν ἄνευ τινὸς τῶν

ἄνωθεν ἐφημερίων ἢ δημογερόντων, νὰ μένωσιν ἄκυροι, ἐκτὸς ἐκείνων ὅπου μόνοι των κάμνωσι διαθήκην, αὕτη νὰ ἔχῃ τὸ κῦρος.

Ζ΄. Συνυπεσχέθημεν ἡμεῖς μὲν νὰ βοηθῶμεν τὸ κοινὸν τῆς πολιτείας εἰς κάθε καιρὸν ἀνάγκης, καὶ τὰς εὐλογοφανεῖς αἰτήσεις τῶν κατὰ καιρὸν δώδεκα προεστώτων καὶ δημογερόντων ἀκούειν, καὶ ἄν, χρείας καλούσης, ἤθελε ζητήσουν διά τινα ἀνυπότακτον πρὸς τοὺς ῥηθέντας δώδεκα προεστῶτας ἢ δημογέροντας ἀφορισμὸν καὶ ἔξωσιν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας πρὸς σωφρονισμὸν καὶ ἑτέρου, νὰ τὸ ἀκολουθῶμεν. Ὁμοίως νὰ δίδωμεν ἐν καιρῷ καὶ τὴν ἐπ' ἐκκλησίας συγχώρησιν, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ συγχωρηθέννος γρόσια πέντε ἢ περισσότερα, ἂν κριθῇ ἀρεστὸν καὶ τοῖς εἰρημένοις κατὰ καιρὸν προεστῶσιν. Ὁμοίως καὶ ἡ τιμιότης αὐτῶν ἀμοιβαίως ὑπόσχονται νὰ συμβοηθῶσιν ἡμῖν εἰς κάθε εὐλογοφανῆ αἴτησιν μετὰ προθυμίας ἁπάσης καὶ ἀντιλήψεως. Καὶ δὴ εἰς ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν συμφωνητικὸν γράμμα, ἐπὶ βεβαιώσει τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, κατασφαλισθὲν ταῖς ἰδιοχείροις ὑπογραφαῖς τῶν κατὰ καιρὸν προεστώτων τῶν δώδεκα, καὶ δημογερόντων καὶ προκρίτων τῆς πολιτείας ταύτης. Πρὸς τούτοις εἰ μὲν συμπέσῃ ὑπόθεσίς τις νὰ μένῃ ἀμφίβολος εἰς τοὺς εἰρημένους προεστῶτας, ὑπεσχέθησαν ἐρωτᾶν τὸν διδάσκαλον κὺρ Χρύσανθον καὶ βεβαιοῦσθαι διὰ τῶν συνοδικῶν ὅρων τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, ὅπερ ὡς νόμιμον καὶ κανονικὸν νὰ στέργωσι τοῦτο δίχα παραιτήσεως.

Ἰ. Μπάχτζαλης, δημογέρων, Ἰωσὴφ Μέγκους, δημογέρων, Χ. Παράσης Φρέγκοκλους, δημογέρων, Ἀντ. Τσιγκιρλάρας, Μαράκης Ἠσαΐου, Ν. Μπαχατόρης, Ἰω. Πιττακός, Σταμάτης Μεταξᾶς, Μ. Ράλλης, Ἀντ. Μεταξᾶς, Ἰ. Περάκης, Σκοῦφος Δ. Ψάθας, Μανώλης Ἠσαΐου, Χατζῆ-Δημήτριος Ζαφύρης.

Τὸ συνυποσχετικὸν τοῦτο παρέχει πολλὰς ἀφορμὰς πρὸς μελέτην. Ὁ Γρηγόριος ὡς λειτουργὸς τοῦ ὑψίστου δὲν ἐθεώρει πλήρως ἱκανοποιουμένην τὴν συνείδησίν του ἐν τῇ ἀπολαύσει τῆς ἀνυποκρίτου ἐκτιμήσεως καὶ καθολικῶς ἐκδηλωθείσης ἀγάπης τοῦ ποιμνίου του. Ἡ Μητρόπολις Σμύρνης διῳκεῖτο ἐξ ἔθους συνταγματικῶς, δι' ἀναμίξεως δηλ. καὶ τῶν λαϊκῶν ἀρχόντων. Ἀλλ' ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ λαϊκοῦ καὶ τοῦ κληρικοῦ στοιχείου ἀπὸ εἰκοσαετίας ἤδη ἐσπαράσσετο ἡ Σμύρνη δι' ἀτελευτήτων ἐρίδων διαιρουμένη εἰς κόμματα. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ἡ Σύνοδος Κ)λεως μετέθεσε τὸν Καλλίνικον ὡς διαφωνοῦντα ἀδιαλλάκτως πρὸς τοὺς

προκρίτους. Ὁ διάδοχος ἐκείνου Προκόπιος, ὁμολογεῖ ὅτι εὗρε στασιάζον τὸ ποίμνιόν του. Ἐπειδὴ δὲ οἱ στασιασμοὶ οὗτοι οὐδέποτε ἐξέλειπον, ὁ Γρηγόριος, ὡς γνωρίζων καλῶς καὶ τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα καὶ φοβούμενος τὰς ραδιουργίας τῶν ἑτεροδόξων προπαγανδιστῶν, ἔγνω νὰ κόψῃ διὰ τοῦ συνυποσχετικοῦ τὰς διενέξεις, ἃς εὐχαρίστως ἔβλεπον καὶ βλέπουσιν ἀείποτε ἀναπτυσσομένας οἱ δυνάσται, οὐ μὴν ἀλλὰ δὲ καὶ ὑποθάλπουσιν αὐτάς, ὅπως παραλύεται ἐκ τῶν προτέρων πᾶσα τάσις εἰς ἀνάνηψιν τῶν ὑποδούλων.

Μετὰ μακρὰς λοιπὸν συζητήσεις κατεστρώθη ἡ δικαιοδοσία ἑκάστου εἰς τὸ ἄνω ἔγγραφον, ὅπερ κατεχωρήθη εἰς τὸν Κώδηκα τῆς Μητροπόλεως «εἰς διηνεκῆ τῆς εἰρήνης ἀσφάλειαν.» Καὶ ὄντως ὁ Γρηγόριος ἀρχιεράτευσεν ἐπὶ δεκατέσσαρα ὅλα ἔτη ἐν Σμύρνῃ. Ὁ κ. Κωστῆς ἐν τοῖς «Σμυρναϊκοῖς Ἀναλέκτοις» (σελ. 88) γράφει ὅτι «ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπῆρξε πρόσκαιρος», στηριζόμενος ἴσως εἴς τινας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην Σμύρνης Δ. Λῶτον, μεθ' οὗ ὁ Γρηγόριος ἦλθεν εἰς ρῆξιν. Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἔχουσι τὴν βαρύτητα, ἥτις ἀποδίδεται εἰς αὐτά, οὐδ' αἱ πεποιθήσεις τοῦ Κοραῆ περὶ Γρηγορίου ὑπῆρξαν πάντοτε ὅμοιαι. Ἄλλως τε αὐτὸς ὁ Κοραῆς ὁμολογεῖ ὅτι οἱ ἑκάστοτε ἐπίσκοποι διίσταντο ἀνέκαθεν πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην του, ὅπερ σημαίνει ὅτι πιθανῶς ἔπταιε πλειότερον ὁ Λῶτος.

Ἐν τῷ συνυποσχετικῷ καθορίζεται ὅτι τοὺς ἐφημερίους, τοὺς κανδηλανάπτας καὶ τοὺς ψάλτας θὰ διορίζῃ ὁ ἐπίσκοπος «δίχα μεσιτείας τινός» τῶν ἐν Σμύρνῃ προκρίτων. Τὸ ζήτημα τοῦ διορισμοῦ τῶν ψαλτῶν ἀνεφύη ἐσχάτως καὶ ἐν τῇ αὐτοκεφάλῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος καὶ διατελεῖ ἔτι ἐκκρεμές. Ἄγνωστον διατί ὁ Γρηγόριος ἀπεφάσισε νὰ μειώσῃ τὸν μισθὸν τοῦ Πρωτοψάλτου ἀρχομένου τοῦ 1788, ἐκ τούτου δ' ἐπῆλθε ἔρις, ματαξύ των καταλήξασα εἰς ἀπόφασιν τοῦ Γρηγορίου ὅπως τὸν παύσῃ. Τοῦτο ἐξοργίζει τὸν Κοραῆν ὅστις τὴν 15 Σεπτεμβρίου 1788 ἐκφράζεται δριμύτατα κατὰ τοῦ Γρηγορίου, παρασυρόμενος βεβαίως ἐκ τῆς τρυφερᾶς στοργῆς του πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην, ὅστις τίς εἶδε πῶς τῷ παρίστα τὰ πράγματα. Διότι ὁ Κοραῆς συνεδέετο ἀνέκαθεν διὰ φιλίας πρὸς τὸν ὁμήλικα Γρηγόριον, δι' ὃν ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἀρχιερατείας ἔγραφε πρὸς αὐτὸν τὸν πρωτοψάλτην τῇ 23 Μαρτίου 1785 ἐκ Μομπελλιέ: «προσκύνησον ἐκ μέρους μου τὸν Πανοσιολογιώτατον Πρωτοσύγγελον τοῦ Ἁγίου Σμύρνης». Ἀλλὰ καὶ ἅμα μαθὼν τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν ἀρχιερατείαν ἔσπευσεν ὁ Κοραῆς νὰ συγχαρῇ αὐτῷ διὰ τοῦ κατωτέρω γράμματος (Κοραῆ Ἐπιστολαὶ

Τόμος Δ΄ σελ. 558), ἰδιορρύθμου κατὰ τὸ λεκτικόν, ἐν ᾧ ἀναγνωρίζει τὴν ὑπέροχον μόρφωσιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ Γρηγορίου.

Ἐκ Μομπελλιὲ 20 Νοεμβρίου 1785.

Τὴν ἐλλόγιμον αὐτῆς Πανιερότητα πανευλαβῶς προσκυνῶ.

Διαφυλλάττοι Αὐτῆς τὸ κρεῖττον σῶον, ἔντιμον, ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἰδοὺ καὶ ἐγώ, Ποιμὴν καὶ Δέσποτά μου Πανιερώτατε, παρίσταμαι νοερῶς μετὰ τῶν συναδέλφων μου ἐνώπιον τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος διὰ νὰ συναπολαύσω τὰς πατρικὰς Αὐτῆς εὐλογίας. Καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τὸ χρέος καὶ ἡ ὑπόληψις τὴν ὁποίαν εἶχον πάντοτε περὶ αὐτῆς μὲ διεγείρουσιν εἰς τὸ νὰ συμμεθέξω τῆς ἱερᾶς εὐφροσύνης. Συγχαίρω λοιπόν, Πανιερολογιώτατε Πάτερ, καὶ μὲ τὴν ἡμετέραν Πανιερότητα, ὅτι προεβιβάσθη εἰς βαθμὸν τοῦ ὁποίου ἄξιον εἶχε τὴν καταστήσωσι τὰ προτερήματά της, καὶ μὲ τοὺς συμπατριώτας μου, ὅτι τοιοῦτον ποιμένος ἠξιώθησαν, ὅστις καὶ τὸν πλανώμενον ὁδηγήσῃ καὶ τὸν κλονούμενον ὑποστηρίξῃ καὶ τὸν λυπούμενον παραμυθήσῃ καὶ πάντας ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυβερνήσῃ. Πληροῦται σήμερον εἰς τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα τὸ ρηθέν, ὅτι τότε θέλει εὐδαιμονήσῃ ἡ πόλις ὅταν «ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσι». Τῆς Σμυρναίων ἐκκλησίας τὸ σκάφος, κυβερνώμενον ἀπὸ προεστῶτα φιλόσοφον καὶ τὴν μέσην ὁδὸν εὐθυνόμενον, μακρὰν καὶ ἀπὸ τὴν Σκύλλαν τῆς ἀπιστίας καὶ ἀπὸ τὴν Χάρυβδιν τῆς δυσειδαιμονίας, θέλει φθάσει εἰς τὸν λιμένα τῆς σωτηρίας, ὅπου καὶ ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ Κυβερνώμενοι θέλει ἀπολαύσωσι τὴν ἀμοιβήν, ὁ μὲν τῆς καλῆς οἰκονομίας, οἱ δὲ τῆς ὑπακοῆς. Εἴθε, Δέσποτά μου Πανιερώτατε νὰ μὴ μείνω μητ' ἐγὼ ὁ ταπεινός Της δοῦλος ἔξω ἀπὸ τὸ σκάφος, ἀλλὰ νὰ συμπλεύσω μὲ τὸν ποιμένα καὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς μου τὸν σωτήριον πλοῦν, διὰ τῶν θεοπειθῶν εὐχῶν τοῦ Δεσπότου μου, οὗ τὰ ἔτη εἴησαν πλεῖστα καὶ πανευδαίμονα.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

Παρὰ τὰς ἀρχικὰς ὅμως ταύτας πεποιθήσεις τοῦ Κοραῆ, ὁ Πρωτοψάλτης τὸν παρασύρει καὶ κατὰ τὸ 1790 τὰς δεινοτάτας κατὰ τοῦ Γρηγορίου Ὕβρεις. Ὁ Λῶτος ἀνήγγειλεν αὐτῷ, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐξωσθῇ ὁ Γρηγόριος ἐκ τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης παραστήσας τοὺς προκρίτους ἀδιαλλάκτως διεστῶτας πρὸς αὐτὸν ἕνεκα τῶν μεγάλων ὑλικῶν θυσιῶν, εἰς ἃς ἐξέθετεν αὐτοὺς ἡ Μητρόπολις λόγῳ τῶν βαρέων χρεῶν της. Εὑρίσκει δ᾽ ἐκ τούτου ἀφορμὴν ὁ Κοραῆς

(ὅρα ἐπιστολὴν 1 Ἰουλ. 1790) νὰ ἐκφράσῃ τὴν ὀργήν του καὶ κατὰ τῶν καλογήρων ἐν γένει, εἰς τὰς θεολογικὰς ἔριδας καὶ τὴν ἀπληστίαν τῶν ὁποίων ἀποδίδει τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ Ἔθνους. «Ἐν τούτοις ἀποδίδει καὶ εἰς τοὺς φιλέριδας Σμυρναίους, ἐπὶ 25 ἔτη διϊσταμένους πρὸς τὸν Μητροπολίτην των, μέγα μέρος τῆς εὐθύνης. «Καὶ τὸν σεμνότερον ἀρχιερέα, γράφει, ἐντὸς ἓξ μηνῶν θὰ τὸν μεταβάλετε εἰς δαίμονα».

Καὶ ὅμως ἡ ἔρις τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην δὲν κατέληξεν εἰς τὴν ποθουμένην ὑπὸ τοῦ Λώτου ἔξωσιν τοῦ Ἀρχιερέως ἀλλ' εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ «ὀφικίου» τοῦ Πρωτοψάλτου, δι' ἃ καὶ πάλιν ὁ Κοραῆς ὀργίζεται (ὅρα ἐπιστολὴν 20 Δεκεμβρίου 1790), ἴσως διὰ νὰ παρηγορήσῃ τὸν φίλον του. Διότι παραδόξως μετὰ ἔτη τινὰ ἐπανευρίσκομεν τὸν Κοραῆν ἄριστα διακείμενον πρὸς τὸν Γρηγόριον, Πατριάρχην πλέον, καὶ διαπρυσίως κηρύττοντα τὴν ἀξίαν του ὡς ἐθνικωτάτου ἀνδρὸς ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Πλουτάρχου, ὡς θὰ ἐκθέσωμεν διὰ μακρῶν βραδύτερον. Ὥστε δὲν δικαιολογεῖται πλήρως τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Κωστῆ (αὐτ.) γραφόμενον ὅτι «ὁ Κοραῆς, ὁ ἄλλως παρομοιάζων ἐν πολλοῖς κατὰ τὴν πικρίαν καὶ καχύποπτον τοῦ Ρουσσῶ μέχρι μικρολογίας, ὁμολογητέον δυστυχῶς ὅτι παρεγνώρισε καὶ ὕστερον ἐν δειναῖς περιστάσεσι τὴν αὐτὴν αἰγλήεσσαν μορφὴν τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, τὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε', μεθ' οὗ ἄλλως καὶ τοῦ Ρήγα ἔχει καὶ τὸ ἄγαλμα πρὸ τοῦ φλογεροῦ καμινίου» δηλ. τοῦ Πανεπιστημίου.

Αἱ σχέσεις τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸ ποίμνιόν του ἐτηρήθησαν τοὐναντίον πάντοτε καλαί, διότι οὗτος ἐγνώριζε καὶ νὰ ὑποχωρῇ ἐν τῇ κρισίμῳ στιγμῇ. Εἴδομεν ὅτι κατὰ τὸν Κούμαν ὁ Γρηγόριος εἴχετο ἀκλονήτως τῶν πεποιθήσεών του. Παρεμπεσούσης λοιπὸν πολιτικῆς τινος διαφορᾶς μεταξὺ τῶν Σμυρναίων ὁ Γρηγόριος, εἰς μάτην ἐπιζητήσας τὸ πρῶτον τὴν συνδιαλλαγήν,τάσσεται κατόπιν μετά τινος μερίδος καὶ ἐκ συμπτώσεως μετὰ τῆς ἐν ἀδίκῳ εὑρισκομένης. «Ἐκ τῆς πεισμονῆς του ταύτης, γράφει ὁ Κούμας (τόμ. ΙΒ' σελ. 507) κατήντησεν ἡ Σμύρνη ὅλη εἰς στάσιν τοιαύτην ὥστε ἐκινδύνευε νὰ γείνῃ ἐναντίον του κοινὴ ἐπανάστασις. Τότε ἐγνώρισεν ὁ Γρηγόριος ὅτι δὲν προχωρεῖ ὁ σκοπός του καὶ καταβὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν λαὸν συγγνώμην καὶ οὕτω ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν».

Τὸ ἀξιοσημείωτον τοῦτο ἐπεισόδιον διηγεῖται ἐκτενέστερον καὶ ὁ Οἰκονόμου ἐν τῷ ἐπιμνημοσύνῳ του, κατ' αὐτὸν δὲ ὁ Γρηγόριος πρῶτον «ἐδημηγόρησε περὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας καὶ ἔπειτα κα-

ταβὰς τοῦ θρόνου, φορῶν τὴν ἀρχιερατικήν του στολήν, τὸ σχῆμα ταπεινός, τὴν καρδίαν συντετριμμένος, ὁμολογεῖ πλήρης δακρύων τὸ ἁμάρτημα καὶ προσπίπτει, ζητῶν παρὰ πάντων συγχώρησιν. Τοῦτο τὸ ὑψηλὸν τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ κίνημα συνεκλόνισε τὰς καρδίας τῶν διαφερομένων καὶ τὰς ἀνέλυσεν εἰς δάκρυα καὶ τὰς συνεχώνευσεν εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην».

Ἰδοὺ θαυμαστὸν πρότυπον εἰλικρινείας καὶ ταπεινοφροσύνης ἥτις οὐδέποτε ἐξευτελίζει, ἀλλ' ἀνορθοῖ καὶ ὑπερυψοῖ καὶ σώζει. Ἰδοὺ τύπος εὐγενοῦς μιμήσεως διά τινας ὀξυχόλους ἀρχιερεῖς καὶ ἐν γένει ἄρχοντας, ἐπαγγελομένους ἀκάμπτως τὸ ἀλάθητον.

Δ'.—ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἵδρυσις τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς ἐν Σμύρνῃ.—Ἀσυδοσία καὶ μόρφωσις τοῦ κλήρου.—Προστασία σχολείων.—Διδασκαλία καὶ φιλανθρωπία αὐτοῦ.—Ἄμυνα ὑπὲρ τῶν προνομίων.—Ἡ βιασθεῖσα νεᾶνις.—Ὁ Γρηγόριος Συνοδικός.—Ἐκπαίδευσις Γερμανοῦ Π. Πατρῶν.—Ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος. — Τὸ ρεμπελλιὸ τῆς Σμύρνης. — Πρόσκλησις εἰς τὸν θρόνον τῆς Κ)λεως.

Ὡς γνωστὸν ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Κ)λεως ἡ ἀνίδρυσις νέων ναῶν ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς παρὰ τοῖς ὑποδούλοις, ἴσως διότι ἡ ἐξουσία μετεμελήθη βραδύτερον διὰ τὰς παραχωρηθείσας αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ θρησκευτικὰς ἐλευθερίας. Ὡσαύτως ἀπηγορεύετο καὶ οἱαδήποτε ἐπισκευὴ τῶν ναῶν, ἐν περιπτώσει δὲ παραβάσεως, οὐ μόνον οἱ τοῖχοι κατηδαφίζοντο ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι, μετὰ φυλάκισιν καὶ ραβδισμὸν τῶν πρωταιτίων, κατεδικάζοντο εἰς βαρέα πρόστιμα. Ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ὑπονοίᾳ ἀποπείρας ἐπισκευῆς ἐνηργεῖτο ἡ λεγομένη ἐξερεύνησις τῶν ἐκκλησιῶν (Κλήσια Τεφτισί), μεθ' ἣν πάντες ἀπεζημιοῦντο ἁδρότατα οἱ ἐξερευνηταὶ διὰ τὸν κόπον των. Τοὺς ναούς, οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν «ἀχούρ» εἰς ἃ εἰσῆγον πρὸς ὕβριν τοὺς ἵππους των, ἐξ οὗ καὶ τὸ μικρὸν σχῆμα τῶν θυρῶν τῶν ναῶν καὶ μονῶν (Δ.Φ. σελ. 24). Ἕνεκα τῶν καταθλιπτικῶν τούτων μέτρων οἱ ἀφεθέντες ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ἀπὸ τοῦ 1453 ναοὶ κατερρειπώθησαν ἢ ἐκρημνίσθησαν, ἐν Σμύρνῃ δὲ καὶ τῇ περιοχῇ αὐτῆς ὑπῆρχον ἁπλοῖ εὐκτήριοι οἶκοι, καὶ οὗτοι σπανίζοντες, ἠναγκάζοντο δὲ οἱ ὀρθόδοξοι νὰ ἐκκλησιάζωνται καὶ εἰς ναοὺς ἑτεροδόξων, ὅπερ κινδυνωδέστατον. Ὁ Γρηγόριος λοιπὸν ἐπέτυχε πρῶτον τὴν ἵδρυσιν δύο εὐκτηρίων οἴκων ἐν χωρίοις, ἐν οἷς τέως οὐδεὶς ὑπῆρχε χῶρος διὰ προσκύνημα. Ἀλλ' ὅτι κυρίως περιεποίησε δόξαν ἀληθῆ εἰς τὴν ἀρχερατείαν τοῦ Γρηγορίου εἶνε ἡ ἀνοικοδόμησις δύο λαμ-

πρῶν ναῶν, τῶν μέχρι τῆς σήμερον θαυμαζομένων ἐν Σμύρνῃ Ἁγ. Φωτεινῆς καὶ Ἁγ. Γεωργίου.

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς, παλαιότατος ὤν, ἐκρημνίσθη ἐκ σεισμοῦ τῷ 1688, ἀνακτισθεὶς δὲ εὐρυχωρότερος τῷ 1690 ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Γρ. Κονταρῆ, ἐπυρπολήθη τῷ 1763 καὶ ἔπειτα παρὰ τὰς προσπαθείας τῶν Σμυρναίων δὲν κατωρθώθη νὰ δοθῇ νέα ἄδεια ἀνοικοδομήσεως. Μόνον ἐπετεύχθη ἁπλῆ στέγασις ἐκ κηροπάνου διαρρέοντος τὸν χειμῶνα καὶ ὄζοντος τὸ θέρος καὶ τοῦτο λάθρᾳ καὶ διὰ γενναίας δωροδοκίας τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν. Ὅτε δὲ δευτέρα καὶ τρίτη πυρκαϊὰ ἀπετέφρωσε τὰς προχείρους ταύτας στέγας, οἱ ἐπίσκοποι Καλλίνικος καὶ Προκόπιος μόλις κατώρθωσαν τὴν κατασκευὴν ὀροφῆς ἐκ λεπτῶν σανίδων. Ἀλλ' οἱ τοῖχοι ἐκρημνίζοντο, τὸ τέμπλεον εἶχε μαυρίσει, καὶ τὸ ὅλον παρίστα οἰκτρὸν καὶ ἐπώδυνον θέαμα.

Ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τέλος τοῦ Γρηγορίου οἱ ἐπίτροποι ἐπεσκεύασαν τὴν ὀροφήν, ἀλλ' ἡ ἐξουσία, μαθοῦσα τὸ αὐθόρμητον τόλμημα, κατεκρήμνισε καὶ τὰ παλαιότερα. Τότε ὁ Γρηγόριος, ὅστις, κατὰ τὸν ἀναγράψαντα ταῦτα ἐν τῷ Κώδηκι τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης (τομ. Β'. σελ. 139) Π. Κωσταλᾶν ἦτο «ὑπερμέτρως ζηλωτὴς καὶ ἀνὴρ ὅμοιος τοῖς πάλαι ἐπ' ἀρετῇ καὶ σεμνότητι βίου κεκοσμημένοις ἀνδράσι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σοφὸς καὶ τὰ μάλιστα καρτερικὸς» (Κωστῆ αὐτ. σ. 95) ἐπωφεληθεὶς τυχαίας ἀφίξεως τῷ 1791 τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐν Σμύρνῃ ἐπεσκέφθη μετὰ 10 προκρίτων τὸν διερμηνέα τοῦ Ναυάρχου Χουσεΐν Κ. Χατζερῆν καὶ ἐπέτυχε δι' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν ἀνοικοδομήσεως ἐπὶ θεμελίων τῶν αὐτῶν παλαιῶν διαστάσεων οὐ μόνον τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, δαπανηθέντων διὰ τὴν ἔκδοσιν μόνον τῶν ἀδειῶν ἐν Κ)λει 70 χιλ. γροσίων. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Σμύρνην ὁ κομιστὴς τοῦ φιρμανίου Μπουμπασίρης, μέγας ἐνθουσιασμὸς κατέλαβε τοὺς Σμυρναίους, πάντες δὲ ἔσπευδον νὰ φέρωσι λίθους καὶ ἕτερα ὑλικὰ ἐν ἀλαλαγμοῖς, οἵτινες προυκάλουν τῶν ἐντοπίων Τούρκων τὴν ὀργήν. Αὐτὸς ὁ Γρηγόριος «συνεκόμιζε λάσπην, ὕδωρ καὶ ξύλα αὐτοπροσώπως» (Ἀγγ. Β. 538), «μὴ μόνον ἡμέρας ἀλλ' οὐδὲ νυκτὸς ἐφησυχάζων» πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν ἀναγκαίων χρημάτων, τοὺς μὲν ἱκετεύων, τοὺς δὲ ἐπιπλήττων, τοὺς δὲ παραινῶν πρὸς ταχίστην χορηγίαν. Διὰ τὴν οἰκοδομὴν ταύτην ἐδαπανήθησαν μέγιστα ποσά. Ὁ ἀπεσταλμένος Μπουμπασίρης ἐξεβίασε γενναίας καὶ ἀτελευτήτους ἐπιχορηγήσεις. Αἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαὶ παρενέβαλλον πλεῖστα προσκόμματα, ἅτινα μόνον διὰ πουγγίων χρυσίου παρεκάμπτοντο. Τὰ ὑλικὰ ἐσπάνιζον καὶ ἠγοράζοντο ἀκριβώτατα. Ἐν τέλει ὅμως ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ θερμότης πίστεως κατίσχυσαν τῶν

φυσικῶν δυσχερειῶν καὶ τῆς πονηρίας τῶν κρατούντων, τῶν Σμυρναίων γενναίως χορηγησάντων ἄφθονα χρήματα πρὸς ἐνσάρκωσιν τῶν καλαισθήτων πόθων τοῦ ποιμενάρχου των.

Δὲν περιωρίσθη ὅμως ὁ Γρηγόριος εἰς μόνην τὴν ἀνοικοδόμησιν ναῶν. Μεγίστας κατέβαλε προσπαθείας ὅπως ἀναδείξῃ καὶ ἀνορθώσῃ καὶ τῶν κληρικῶν τὸ ἐκ τῆς ἀμαθείας καὶ ἀπορίας πεπτωκὸς φρόνημα. Οἱ ἱερεῖς τῆς Σμύρνης ὑπέκειντο εἰς τὸν ἀτιμωτικὸν κεφαλικὸν φόρον, ἐκπρόθεσμοι δὲ καθιστάμενοι ἢ μὴ δυνάμενοι ἐκ τυχαίας τινὸς αἰτίας νὰ ἐπιδείξωσι τὴν ἐνσφράγιστον ἀπόδειξιν πληρωμῆς, ὑβρίζοντο βαναυσότατα καὶ ἐσύροντο εἰς τὰς ὁδούς, ἀπαγόμενοι ὑπὸ τῶν «χαρατσίδων» εἰς τὴν εἱρκτήν. Πρὸς καταστολὴν τοῦ ἀτιμωτικοῦ τούτου καὶ ἀναξιοπρεστάτου διὰ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ἀτόπου συνεκάλεσεν ὁ Γρηγόριος τοὺς Σμυρναίους καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ ἀναδεχθῶσι προσωπικῶς καὶ τὴν καταβολὴν τῶν φόρων τῶν ἱερέων, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ κλήρου ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου ἐπιχέεται ὁλοκληρωτικῶς εἰς τὸ διακονούμενον χριστεπώνυμον πλήρωμα. (Γούδα Γρηγόριος Ε΄. 43).

Ἀλλὰ δὲν ἐστήριξε τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ κλήρου εἰς μόνην τὴν ἀσυδοσίαν. Τοῦτο διὰ τὸν Γρηγόριον ἦτο μέσον καὶ οὐχὶ σκοπός. Ὁ Ποιμενάρχης ἤθελε τὸν κλῆρον ἠθικὸν καὶ εὐπαίδευτον. Καὶ ἐπιβάλλων μὲν διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος καὶ αὐστηρῶν τιμωριῶν τὴν ἠθικήν, ἐνήργει ὡς γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ, ἀνοίγων δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ κλήρου διὰ τῶν διαυγῶν τῆς παιδείας ναμάτων ἐνήργει ὡς Ἀπόστολος τῆς Ἑλληνικῆς Ἰδέας, καθόσον συνῃσθάνετο ὅτι μόνον διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς παιδείας ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ ὑπεροχὴν ὁ ὑπόδουλος ἕλλην, ἵνα δυνηθῇ ν' ἀντιτάξῃ ἀποτελεσματικῶς αὐτὴν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι κατὰ τῆς ἄλλως ἀδαμάστου βίας.

Ἓν λοιπὸν ἐκ τῶν πρωτίστων μελημάτων τοῦ Γρηγορίου ἦτο καὶ ἡ προστασία τῆς ἐκπαιδεύσεως. Πρῶτος δὲ οὗτος κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς πολιούχου Ἁγίας Φωτεινῆς δι' ἐνθουσιώδους προσαγορεύσεως καὶ δι' ἀξιοζήλου παραδείγματος προέτρεπε τὸν λαὸν εἰς εἰσφορὰς ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῆς **Εὐαγγελικῆς Σχολῆς** πρὸς φωτισμὸν τοῦ Γένους. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα ἀλλὰ καὶ βιβλία δωρεὰν εἰς τοὺς στερουμένους μαθητάς, κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ Γούδαν, προσέφερε καὶ ἀπόρους ἐξ ἰδίων συνετήρει, καὶ τὴν εὐφυΐαν καὶ φιλοπονίαν τῶν ἐπιμελῶν μαθητῶν ἐπῄνει καὶ ἐβράβευε καὶ τοὺς διδασκάλους ἐνεθάρρυνε προσωπικῶς καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν μικρῶν σχολείων διαρκῶς κατεγίνετο.

Μὴ λησμονῶν δὲ καὶ τὴν σχολὴν τῆς γενετείρας εἶχε δεχθῆ τὸν τίτλον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιτρόπου καὶ προστάτου αὐτῆς προ-

καλῶν καὶ δεχόμενος ὑπὲρ αὐτῆς εἰσφοράς. Οὕτως ὁ Ἄνθιμος Καράκαλος εἰς αὐτὸν ἀπέστειλε τὰ Ἅπαντα τοῦ Φωτίου καὶ Δημοσθένης ὡς καὶ 500 γρόσια διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς εὐδοκιμούσης τότε σχολῆς Δημητσάνης. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἐπὶ τὸν Γρηγόριον πεποίθησις τῶν Δημητσανιτῶν ὥστε χηρευσάσης τῷ 1795 τῆς ἐπισκοπῆς Δημητσάνης εἰς αὐτὸν ἀνέθεσαν τὴν ὑπόδειξιν νέου ἐπισκόπου ἐντοπίου ἢ ξένου (Ἀγγ. Β. 539).

Περιελθὼν τῷ 1791 ὁ Φρειδ. Γύλφωρδ τὸν Ἑλληνισμὸν διῆλθε καὶ ἐκ Σμύρνης καὶ γενόμενος δεκτὸς μετὰ πολλῶν τιμῶν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου συνεδέθη μετ' αὐτοῦ διὰ φιλικωτάτης ἐκτιμήσεως.

Ἐν γένει ὁ Γρηγόριος ἐπεδίωξεν ἐν Σμύρνῃ ὡς ἀληθὴς πατὴρ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπλασιν τοῦ πεφιλημένου ποιμνίου του, ἐν ἐπιγνώσει διατελῶν πασῶν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ. Συνδυάζων δὲ τὴν σωστικὴν τῆς ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς ἕδρας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βήματος ἐπίδρασιν, οὐδέποτε κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολυετοῦς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἱερούργησε χωρὶς νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸν λαόν «διδάσκων, συμβουλεύων, ἐλέγχων, παρακαλῶν, γινόμενος τέλος τὸ πᾶν εἰς τὸ λογικὸν αὐτοῦ ποίμνιον» (Οἰκον. λόγος ἐπιμν.)

Ἡ εὐεργετικὴ αὐτοῦ δρᾶσις ἐν τῇ πολυανθρώπῳ ἐκείνῃ κοινωνίᾳ καὶ διὰ παντοίων ἄλλων κοινωφελῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἐξεδηλοῦτο πράξεων.Διότι καὶ διὰτὰς ὀρφανὰς νεάνιδας ἐξεύρισκε προῖκα καὶ εἰς νοσοῦντας ἀπόρους ἀπέστελλεν ἰατροὺς καὶ φάρμακα,καὶ φυλακισμένους καὶ μάλιστα τοὺς ἀδίκως σπουδαίως ἀνεκούφιζε, καὶ τοὺς αἰτοῦντας ἠλέει ἢ παρεμύθει ὁπωσδήποτε, ὅλως ἀφιλοχρήματος ὤν, ἐπὶ πᾶσι δὲ κρατύνων καὶ τηρῶν τὰ ἀνέκαθεν παραχωρηθέντα σιωπηρῶς τοῖς Ἐπισκόποις προνόμια ἔλυεν ἀνεκκλήτως ὡς ὑπέρτατος συμβιβαστὴς πάσας τὰς τῶν ὀρθοδόξων διαφοράς, ἀποσπάσας αὐτοὺς ὁριστικῶς ἐκ τῆς δαπανηρᾶς καὶ ἀδίκου κατὰ κανόνα προσφυγῆς εἰς Τουρκικὰ καὶ ἐξωτερικὰ δικαστήρια, κατώρθωσε δὲ οὕτω νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸ ποίμνιόν του ἔρωτα αὐτοδιοικήσεως, δι' οὗ προλειαίνεται ἡ ἐπιζήτησις πλήρους ἀποκαταστάσεως.

Ἰδοὺ ἓν πρόχειρον παράδειγμα τῆς δραστηριωτάτης αὐτοῦ ἐπεμβάσεως. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1786 ὁ Δαλματὸς Σῖμος Δράσκοβιτς, ὑπήκοος Ἐνετός, ἀπήγαγε τὴν νεαρὰν παρθένον Χρυσῆν καὶ ἔν τινι πλοίῳ ἔφθειρεν αὐτήν. Καταγγελθείσης τῆς πράξεως ὁ Γρηγόριος ἀπέστειλε τὸν ἐφημέριον Διονύσιον, ὅστις ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν νεάνιδα, ἐβεβαίωσε δὲ καὶ τὸ βίαιον τῆς ἀπαγωγῆς. Μετὰ τοῦτο ὁ Γρηγόριος εἰδοποίησε τὸν Ὕπατον τῆς Ἐνετίας Λουκᾶν Κορτάτσην καὶ διατάξας τὴν σύλληψιν καὶ κάθειρξιν τοῦ διαφθορέως ἀπέστειλε τοῦτον εἰς τὸν πρόξενον «καθ' ὃ ἐπιστάτης διωρισμένος παρὰ τῆς κραταιᾶς βασιλείας τῶν Ὀθωμανῶν εἰς δια-

φέντευσιν τοῦ Γένους τῶν Ρωμαίων».

Παρακαλεῖ δὲ τὸν πρόξενον ὅπως ἀπαιτήση παρὰ τοῦ ἐν Κων)λει πρέσβεως τῆς Ἐνετίας νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τὸν ἔνοχον ἡ προσήκουσα ποινή, ἐκτὸς θανάτου «ὡς ἀπηγορευμένου καὶ ἀνοικείου εἰς ζήτησιν ἐκκλησιαστικήν», πρὸς ἡσυχίαν καὶ εὐταξίαν τῆς πόλεως ταύτης, ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα συμβεβηκότα ὅταν μένωσιν ἀπαίδευτα δίδουσιν αἰτίαν μειζόνων ἀναξιῶν, αἱ ὁποῖαι τελευτῶσιν εἰς κίνδυνον. Ὁ Πρόξενος ἀπήντησεν εὐθὺς, ὅτι διὰ τοῦ πρώτου ταχυδρόμου θὰ ἐκθέση τὰ πράγματα εἰς τὸν πρέσβυν καὶ ὅτι τὸν ἔρριψεν εἰς τὰς ἁλύσεις, διαβεβαιοῖ δὲ τὸν Γρηγόριον ὅτι αὐτὸς τιμωρῶν καὶ ἐξορίζων προσπαθεῖ καὶ θὰ προσπαθῆ νὰ θέτη χαλινὸν εἰς τοὺς ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ του ὑπηκόους Ἐνετούς (Ἀγγελ. Β΄ 517).

Ὁ Γρηγόριος ἐκλήθη ἴσως πολλάκις ὡς Συνοδικὸς ἐν Κ]λει. Τὸν 9)βριον τοῦ 1793 εὑρίσκομεν αὐτὸν ὑπογεγραμμένον εἰς Συνοδικὸν ἀφορισμὸν κατὰ μονοφθάλμου τινὸς Χριστοδούλου, Ἀκαρνᾶνος, ἀρνηθέντος τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὸν τοποτηρητὴν αὐτοῦ Μελέτιον τρεῖς ὁλοκλήρους χρόνους πρὸ τοῦ Μαΐου 1797 ὑπηρέτησεν ἐν Κ]λει συνεχῶς ὡς Συνοδικός. Ὄντως δὲ τὸν Μάρτιον τοῦ 1795 ὑπέγραψε Συνοδικὸν τόμον περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Πριγγηπονήσων διαμονῆς τῶν ἐκπτώτων Πατριαρχῶν. (Γεδεὼν Καν. Διατάξεως Α΄. σελ. 291,294,295).

Καθ᾽ ὃν χρόνον ὁ Γρηγόριος παρέμενεν ἐν Κ)λει, ὁ ἡγεμὼν Ἀλ. Ὑψηλάντης, τῷ παρήγγειλε νὰ ἐγκαινιάση τὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ εὐλαβῶς ἀνεγερθέντα ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ.

Τὴν διορατικότητα τοῦ Γρηγορίου καταδεικνύει καὶ ἡ προστασία ἣν ἐπεδαψίλευσε πρὸς τὸν νεαρὸν καὶ ἄπορον συμπολίτην αὐτοῦ Γερμανὸν Κόζιαν. Ἐκπαιδευθεὶς οὗτος τὸ πρῶτον ἐν Δημητσάνῃ παρὰ τῷ Ἀγαπίῳ Λεονάρδῳ μετέβη κατόπιν εἰς Ἄργος παρὰ τῷ Ἀγαπίῳ Παπαντωνοπούλῳ, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του, προσληφθεὶς συγχρόνως ὡς γραμματεὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ναυπλίας Ἰακώβου. Ἐκεῖθεν μετεκαλέσατο τοῦτον ὁ Γρηγόριος εἰς Σμύρνην ἔνθα ἐπεμελήθη τῆς μορφώσεώς του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Γαλλικὴν φιλολογίαν καὶ ἐκράτησεν ἔκτοτε διαρκῶς παρ᾽ ἑαυτῷ ἀγαπῶν ὡς ἴδιον τέκνον. Κατόπιν ἀνέδειξε τὸν Γερμανὸν διάκονόν του καὶ τὸν παρέλαβε μεθ᾽ ἑαυτοῦ εἰς Κ]λιν πρὸς ἀρτιωτέραν μόρφωσιν, ἠδύνατο δ᾽ εὐλόγως νὰ καυχᾶται ὅτι εἰς τὴν ἀνένδοτον ἐπιμονήν του ὠφείλετο ἡ δεξιὰ παρασκευὴ τοῦ Γερμανοῦ, ὅπως κατόπιν χρησιμεύσῃ εἰς τὴν Πατρίδα ὡς πρωταγωνιστὴς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, γενόμενος Μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν.

Κατὰ τὴν ἀρχιερατείαν τοῦ Γρηγορίου ἐξερράγη καὶ ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος ὃν ἐκήρυξε τῷ 1786 (Φ.Β΄, 11) ὁ γηραιὸς Σουλ-

τάνος 'Αβδοὺλ Χαμὶτ Χὰν κατὰ τῶν Ρώσσων, διότι ἡ Αἰκατερίνη ἡ Β' εἶχε προσαρτήσει, πρότερον τὴν Γεωργίαν καὶ ἐσχάτως τὴν Κριμαίαν. Μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἡ Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσσίας ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὸ ἱερατεῖον τῆς 'Ορθοδοξίας (Δ.Φ. 86) ὅπως προκαλέσῃ τοῦτο ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων.Μετὰ τὴν προκήρυξιν ἐκείνην ἐλάχιστοι ἐκινήθησαν, ἐν τοῖς πρώτοις δὲ ὁ περίφημος Λάμπρος Κατσώνης. Οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἐνθυμούμενοι τὴν προδοτικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ 'Ορλὼφ κατὰ τὸ 1769 ἐδείχθησαν πολὺ ἐφεκτικοί. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ τὸ ἔμφροντι τῆς κάτωθι ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου τοῦ 1787 πρὸς τὸν ἐν Τεργέστῃ Ἄνθιμον Καράκαλον, παραδοθείσης ὑπὸ τῶν κληρονόμων τοῦ τελευταίου εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Δημητσάνης (Ἀγγ. Β': 543) καὶ δημοσιευθείσης ὑπὸ Ἱερωνύμου Βογιατζῆ.

«Τὴν σεβασμίαν μοι Αὐτῆς Πανιερότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενος ἡδέως καὶ περιχαρῶς προσαγορεύω. Ἣν καὶ διαφυλάττοι ὁ Πανοικτίρμων Θεὸς ὑγιαίνουσαν μετ' εὐτυχίας ὧν ἐφίεται ἀγαθῶν. Δύο σεβάσμια ἀδελφικὰ γράμματα μέχρι τοῦδε τῆς Πανιερότητος Αὐτῆς περιχαρῶς ἔλαβον καὶ ὑπερήσθην εὐαγγελισθεὶς τὴν ἐφετωτάτην μοι ὑγείαν Της, ἰδὼν ἔγνων ἑπομένως τὴν ὅσην φέρει πρὸς ἐμὲ κλίσιν καὶ ἀρχαίαν ἐκείνην ἀγάπην ἀπαραμείωτον καὶ εὐχαριστῶ Αὐτῇ ἀπειροπλασίως. Ὅτι μὲν οὖν ἐγὼ δὲν ἀπεκρίθην παρὰ πόδας Αὐτῇ ἐλπίζω νὰ τύχω συγγνώμης, ἐπειδὴ γνωρίζει ἴσως τὰς πολλὰς καὶ ἀδιακόπους φροντίδας τῆς νέας ἀρχιερατείας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον τὴν σιωπὴν προξενοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑγείαν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν συστέλλουσιν εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις μᾶλλον, ὅτε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ οἱ κίνδυνοι προσεχέστεροι. Τὰ περὶ τῶν συγγενῶν Της καὶ ἀδελφοῦ Της κὺρ 'Ανάστου εἶδον εἰς τὰ γράμματά Της, οἱ ὁποῖοι ὑγιαίνοντες προσκυνοῦσιν Αὐτὴν εὐλαβῶς. Ὁ δὲ κὺρ 'Ανάστος πωλήσας τὸ ἐργαστήριόν του ἦτο ἕτοιμος, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα κατὰ τὴν προσταγήν Της. Ἐπειδὴ ὅμως παρ' ἐλπίδα ἐκηρύχθη ἡ μάχη, τὸν ἐμποδίσαμεν, ἕως οὗ ἴδωμεν τὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων, καὶ τότε ἢ ἐκεῖσε ἢ αὐτόσε ἀφίξεται πάντως. Λοιπὸν ἐκτὸς τῶν 400 γροσίων...(ἐνταῦθα, ποιεῖται λόγον περὶ διανομῆς χρημάτων εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ 'Ανθίμου,καὶ προστίθησιν): Ἂς μένῃ ἀμέριμνη περὶ τούτων, καθικετεύουσα τὸν Κύριον ἡμῶν ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν καὶ παντὸς τοῦ χριστωνύμου πληρώματος, ὡσὰν ὅπου αὐτόθι ἔχῃ ἡσυχίαν καὶ ἀφοβίαν.

αψπζ'. 'Οκτωβρίου 15

Τῆς πανιερότητός της ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ εἰς τοὺς ὁρισμοὺς πρόθυμος

† Ὁ Σμύρνης Γρηγόριος

Ὁ θρίαμβος τῶν Ρωσσικῶν ὅπλων ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῆς Αὐστρίας ὑπῆρξε ταχύτατος. Ὁ γηραιὸς Σουλτάνος ἀπέθανε τὸν Μάρτιον τοῦ 1789 ἐκ θλίψεως, ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸν θρόνον Σελὴμ ὁ Γ', υἱὸς τοῦ Μουσταφᾶ τῶν Γ', ἐν ἡλικίᾳ 28 ἐτῶν. Ἅμα τῇ ἀνόδῳ αὐτοῦ οἱ ἐν Κων)λει ἀρχιερεῖς, ὄντες δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ λιτοτάτου καὶ ἀφιλοκερδοῦς Πατριάρχου Προκοπίου,διότι ἐκάκιζε τὴν πολυτελῆ ἀμφίεσιν καὶ δίαιταν αὐτῶν καὶ τῆς ἀκολουθίας των, ἐπέτυχον τὴν πτῶσίν του καὶ τὴν ἐξορίαν του τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1789 εἰς Μυτιλήνην (Ὑψηλ. σ. 713). Διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ χρηστὸς καὶ ἤπιος Νεόφυτος ὁ Ζ' (1789—1794).

Ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἐπανειλημμένας νίκας τῆς Ρωσσίας καὶ τὸν κατ' αὐτῆς συνασπισμὸν Ἀγγλίας, Πρωσσίας, Σουηδίας καὶ Τουρκίας, τὸν καταλήξαντα εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Σιτσοβίου, ὁ Σελὴμ εἰσήγαγεν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, (τὸ Νιζαμί Τζεδήτ, σκοποῦν κυρίως τὴν ἐξαφάνισιν, τῆς ἰσχύος τῶν Γενιτσάρων καὶ τῶν κατὰ τόπους ἡμιανταρτῶν διοικητῶν «Δερεμπέηδων». Πρὸς τοῦτο ἐπέβαλε τὴν ἐκγύγμασιν τοῦ στρατοῦ κατὰ Εὐρωπαϊκὸν τρόπον, σταλέντων πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῆς φίλης Γαλ. Δημοκρατίας, ὡς προτύπων, Γάλλων ἀξιωματικῶν καὶ προγυμναστῶν, ὡς καὶ εἰδικῶν ὅπλων, ἵδρυσε μεγάλας σχολάς Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ἐπέτρεψε τὴν ἄνετον ζωὴν εἰς τοὺς μὴ Μουσουλμάνους ὑπηκόους Του, ἐπέτρεψε τὴν ἵδρυσιν ναῶν καὶ ἐν γένει, συνεργούντων καὶ τοῦ πρώην ἡγεμόνος Μολδαυίας Ἀλ. Ὑψηλάντου καὶ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου, Μεγάλου Διερμηνέως, ἐπεδίωξε γενικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Κράτους μὲ βάσιν τὴν ἰσότητα ταύτην τῶν ἐν Τουρκίᾳ λαῶν (Φ.Β' 13, Βυζ. Κ)λις Β'484) Ἀλλ'ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν τοιούτων μέτρων, πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν ὁποίων ἐπεβλήθησαν καὶ φόροι βαρεῖς, ἤρξατο σφοδρά, αἱ πολλαὶ δὲ διαμαρτυρίαι κατέληξαν ἐν τέλει εἰς στάσεις ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις..

Κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ ἔτους 1797 συνέβη καὶ ἡ τρομερὰ καταστροφὴ τῆς Σμύρνης τὸ λεγόμενον «Ρεμπελλιὸν» καθ' ὃν χρόνον ὁ Γρηγόριος ἀπουσίαζεν εἰς Κων)λιν ὡς Συνοδικός. Τῇ 4 Μαρτίου ὅμιλος Γερμανῶν σχοινοβατῶν παρίστανεν ἐνώπιον ἀπείρου πλήθους Εὐρωπαίων καὶ Σμυρναίων, ὅτε ἐκ τυχαίας ἀφορμῆς Ζακύνθιός τις, ὑπήκοος Ἐνετὸς, ἐφόνευσεν ἕνα Γενίτσαρον καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ Προξενεῖόν του. Ὁ πρὸ πολλοῦ μυκώμενος Τουρκικὸς φανατισμὸς ἐξηγέρθη ἐκ τούτου καὶ σμήνη Μουσουλμάνων ὥρμησαν πρὸς τὸ προξενεῖον, ζητοῦντες τὸν φονέα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρόξενος ἠρνήθη νὰ τὸν παραδώσῃ, ἤρξατο γενικὴ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν καὶ πυρπόλησις τῆς Εὐρωπαϊκῆς συνοικίας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγέντων ἀνῆλθε κατ' ἄλλους εἰς ἑκατοντάδας, κατ' ἄλλους δὲ εἰς

ἓξ χιλιάδας. Πλεῖσται οἰκίαι καὶ καταστήματα διηρπάγησαν, συγκομισθείσης τῆς λείας εἰς τὸν λιμένα ἐντὸς πλοίων, ὧν ἠμποδίσθη ὁ ἀπόπλους. Τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Φραγγομαχαλᾶ ἐκ τῆς ἐπὶ δύο ἡμέρας διαρκεσάσης πυρκαϊᾶς ἀπετεφρώθη, ὡς καὶ τὸ νοσοκομεῖον τῶν Ὀρθοδόξων, ὁ Δυτικὸς ναὸς τῆς Ἁγ. Μαρίας καὶ τὰ προξενεῖα τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ὁλλανδίας. Οἱ μικροὶ μαθηταὶ ἰδιωτικῆς τινὸς σχολῆς ἀποκλεισθέντες ὑπὸ τῶν φλογῶν ἀπανθρακώθησαν πάντες. (Δελτίον Ἐθνολ. Ἑταιρ. Ε′ σελ. 272 καὶ ἑξῆς ὑπὸ Ν. Κωστῆ).

Πρὸς κατεύνασιν τῶν πνευμάτων ἔσπευσεν εὐθὺς ἐκ Κων)λεως ὁ Γρηγόριος, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἀπέστειλε τὸν μουχαζίλην Ἀϊδινίου Καραοσμάνογλουν Χουσεῒν Πασᾶν μετὰ στρατοῦ, ὅστις κατέστειλεν εὐκόλως τὰς ταραχάς, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν Σουλτάνον (Δ. Φ. 119). Τότε ἐξεδόθη φιρμάνιον ἀποκλεῖον τὴν προσέλευσιν Βενετῶν, Κροατῶν καὶ Ἑπτανησίων εἰς τὰς Ὀθωμανικὰς ἀκτάς.

Εἴκοσιν ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Γρηγορίου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τὸ Ρεμπελλιόν ἔξαρχος τῶν Πατριαρχείων ἔσπευσεν εἰς Σμύρνην κομιστὴς τῆς χαρμοσύνου εἰδήσεως ὅτι, παραιτηθέντος τοῦ Γερασίμου τοῦ Γ′, τῇ 19 Ἀπριλίου 1797 ἐξελέγη ὁμοθυμαδὸν Πατριάρχης ὁ Γρηγόριος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀνήγγειλε πρὸς τὸν Ἄνθιμον Καράκαλον ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Γρηγορίου Μελέτιος τῇ 29 Μαΐου δι' ἐπιστολῆς ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὴν ἑξῆς περικοπήν,θίγουσαν καὶ τὰ τῆς σφαγῆς καὶ πυρπολήσεως (Ἀγγ.Β′.543) «Ἕως τοῦδε εἶμαι εὔελπις ὅτι νὰ ἔγινεν αὐτοῦ γνωστὴ καὶ ἡ ἐνταῦθα παρ' ἐλπίδα ἀνύποιστος ἐπὶ πάντας συμφορά· ἔστω οὖν δόξα τῷ Θεῷ, ὁποῦ παιδεύει καὶ πάλιν ἰᾶται ὡς φύσει φιλάνθρωπος, ὁποῦ μᾶς ἐφύλαξεν καὶ εἰς τοῦτον τὸν κίνδυνον ἀβλαβεῖς. Δέν ἔχω τι ἕτερον διὰ νὰ τὴν χαροποιήσω, παρὰ τὴν κατὰ θείαν ἔμπνευσιν καὶ βουλὴν τῆς θείας ἀποφάσεως Πατριαρχείαν εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ τὴν ὑψηλὴν περιωπὴν τοῦ Κυρίου Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ πανάγαθος Θεὸς νὰ στερεώσῃ διὰ νὰ ποιμάνῃ τοῦτον τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον κατὰ τὸ θεῖον βούλημα, πρὸς ὀρθοτόμησιν τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου καὶ καταρτισμὸν τοῦ χριστωνύμου πληρώματος. Ὅθεν πρέπει νὰ χαρῇς ἕνα μὲν ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἐδικός σου, καὶ δεύτερον Δημητσανίτης. Ἡ παναγιότης του, ἐκάθησεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων τρεῖς χρόνους ὁλοκλήρους καὶ μὲ ἄφησεν ἐδῶ ἐπιτροπικόν· ὅθεν μανθάνοντας ὅτι εἰς τὴν ἐπαρχίαν του συνέβη ἐκεῖνο τὸ φάτο, ἦλθε· καὶ μετὰ εἴκοσιν ἡμέρας ἰδοὺ ἔρχεται βασιλικὸς τσαούσης καὶ πατριαρχικὸς ἔξαρχος καὶ τὸν ἐπῆγαν εἰς τὸν θρόνον Μὲ ἄφησε καὶ ἐμένα πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιτροπικην, ἕως νὰ ἔλθῃ ὁ νέος Σμύρνης, και τότε νὰ ἐλευθερωθῶ νὰ

ὑπάγω ἔξω εἰς τὸ χωρίον νὰ ἡσυχάσω, διότι πολὺ ἐστενοχωρήθην ἀπὸ τὰς πολιτικὰς φροντίδας».

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον τὸ πρῶτον ὁ Γρηγόριος. Ὁ ἱστορικὸς Κούμας περιγράφων τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ὡς Μητροπολίτου Σμύρνης (ΙΒ′ σελ. 507) ἐπάγεται: «Τοῦτον τὸν ἄνδρα ἐκάλεσαν ποιμενάρχην τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ αἱ ἐλπίδες ἦσαν μεγάλαι, ὅτι διὰ τῆς ἀγρύπνου ἐνεργείας του θέλει ὠφελήσει μεγάλως τὸ Γένος καὶ αἱ ἐλπίδες αὗται δὲν ἐφάνησαν μάταιαι».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΠΡΩΤΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

Ἀπὸ Μαΐου 1797 μέχρι Δεκεμβρίου 1798.

Α′ ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΡΙΜΝΑΙ

Ἀπὸ καλύβης εἰς τὸν θρόνον.—Ἡ πρὸ τοῦ Φαναρίου συγκίνησις.—Τὸ πρόγραμμα τοῦ ἐθνάρχου.—Αἱ ἀνάγκαι τῆς ὀρθοδοξίας.—Ἀνακαίνισις τῶν Πατριαρχείων.—Οἰκονομικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας

Ὑπάρχουσι στιγμαὶ ἀποτελοῦσαι ἱστορικὸν σταθμὸν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ ἑκάστου ἀνθρώπου, ὡς καὶ ἑκάστου ἔθνους, καὶ καταλείπουσαι ἀνεξίτηλον ἀνάμνησιν ἱερᾶς συγκινήσεως. Τοιαύτην βεβαίως ὑπέστη καί ὁ Γρηγόριος, ὅτε διαπλέων τὴν Προποντίδα προσήγγιζε τῇ 9 Μαΐου 1797 εἰς τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου. Παιδίον ἔτι τὸν προέπεμψεν ἡ γενέτειρα, ἐνῶ ἠκτινοβόλει ἐπὶ τοῦ μετώπου του ἡ αἴγλη τῆς ἀρετῆς καὶ ἐσφίγγετο μετὰ πόνου εἰς τὴν καρδίαν του τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος. Καὶ ἤδη τὸ τέκνον τῆς ἐν Δημητσάνῃ ἐντίμου καλύβης ἠτένιζε τὸν πελώριον τροῦλλον τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῆς συμβολιζούσης τὴν πεπτωκυῖαν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ παρέκαμπτε τὸ ἀκρωτήριον, παρ᾽ ᾧ ἐπὶ δέκα αἰῶνας οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες ἐτέλεσαν κολοσσιαίους θριάμβους, ριγῶν βεβαίως ἐκ συγκινήσεως, διότι ὁ θρόνος τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ πνευματικὴ ἐκείνη κρηπὶς τῆς ἡγεσίας τοῦ Γένους, ἤνοιγε πρὸς αὐτόν, πεντηκονταετῆ περίπου, ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας καὶ τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον ἠτένιζεν μετ᾽ ἐμπιστοσύνης καὶ πεποιθήσεως εἰς Αὐτόν, εἰς τὴν ἀρετήν Του, εἰς τὴν παιδείαν Του, εἰς τὴν δραστηριότητα καὶ εἰς τὴν ἐγνωσμένην ἐμπειρίαν Του.

Καὶ τῆς ψυχῆς τὸ ὄμμα ἴσως ἐβυθίσθη εἰς τοῦ μέλλοντος τὰ δυσεξερεύνητα βάθη καὶ τὶς οἶδε ἂν ἀποβιβασθεὶς ἐν Φαναρίῳ καὶ

εἰσερχόμενος ἐν δόξῃ καὶ ἐπευφημίαις διὰ τῆς πύλης τῶν Πατριαρχείων, ἂν δὲν ᾐσθάνθη ἀπηχήσεις τινὰς τῶν γόων, αἵτινες θὰ ἐδόνουν σπαρακτικῶς τὴν ὁδὸν ἐκείνην τοῦ Μαρτυρίου ὅτε μετὰ ἔτη, γέρων πλέον, θὰ ἀπηγχονίζετο ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐκείνης Πύλης, θῦμα σεπτὸν τῶν πεποιθήσεών του καὶ τῶν ἀγώνων του ἐν τῇ Ἐθνικῇ ἀποστολῇ ἣν ἡ Θεία Πρόνοια ἔταξεν αὐτῷ.

Βαθὺς μελετητὴς τῆς ἱστορίας καὶ τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων, κατεῖδεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι δὲν ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς θρασὺς ἀνατροπεὺς τῶν καθεστώτων, ἀλλ' ὡς μυστικὸς ἱεροφάντης τῆς ἀναπλάσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ δούλου λαοῦ διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ πεφωτισμένου θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς παιδείας, ἅτινα θὰ παρεσκεύαζον βαθμηδὸν ἀλλ' ἀσφαλῶς τὴν συντριβὴν τῶν κλοιῶν τῆς ἀφορήτου δουλείας.. Ἰδοὺ τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου ἐθνάρχου, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ὁποίου κατηνάλωσε πᾶσαν τὴν δρᾶσίν του κατὰ τὰς τρεῖς περιόδους τῆς Πατριαρχείας του καὶ κατὰ τὰς δύο μακρὰς αὐτοῦ ἐξορίας. Ἀνιχνευτὴς διορατικώτατος τῆς τεθαμμένης ὑπὸ τὰ δεσμὰ καὶ τὴν ἀμάθειαν ἐθνικῆς ρώμης, ἔγνω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἐκλήθη ὡς γίγας ἰατρός, ἵνα θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς τοῦ διαβρωθέντος ὑπὸ σκωλήκων κορμοῦ, ἵνα καθάρῃ τὴν φαινομένην λέπραν, ἵνα ἀναπτύξῃ καὶ τονώσῃ τοὺς χυμοὺς τῆς ζωῆς καὶ ἐπιτύχῃ ἐν τέλει ἵνα ἐξαπλωθῶσιν εὔρρωστοι ρίζαι καὶ ἵνα προβάλωσι νέοι βλαστοὶ καὶ ἵνα κατακλύσωσι τέλος τὸ Γένος εὔχυμοι καρποὶ ζειδώρου πνευματικῆς καὶ πραγματικῆς ἐλευθερίας.

Δὲν εἶχε πλέον ὁ Γρηγόριος ὑφ' ἑαυτὸν τὸ μικρὸν ποίμνιον τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ θρόνου, εἰς ὃν κοινῇ εὐφημίᾳ ἀνῆλθεν, ἠτένισε τὴν ἀχανῆ ὀρθοδοξίαν καὶ παρέστη ἐνώπιόν του τεραστία ἡ ἐργασία ἥτις τὸν ἀνέμενε. Πρὸ τῶν δυσχερειῶν, ἃς θὰ προέβαλλε διηνεκῶς ἀλλόθρησκος διοίκησις καὶ τῶν ἀντιδράσεων ἃς βαθμηδὸν θ' ἀνέπτυσσον αἱ προσβληθησόμεναι μικροφιλοδοξίαι τῶν ὁμοπίστων, ἴλλιγος βεβαίως κατελάμβανεν αὐτόν. Κατὰ τὸν βιογράφον του Τερτσέτην «ἐμελετοῦσε μὲ τρόμον ὅτι Πατριάρχης ἦτο καὶ ὁ Ἀβραὰμ καὶ ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἀαρὼν καὶ ὅτι οἱ καιροὶ ποῦ ἐζοῦσε ἀναλογοῦσαν μᾶλλον μὲ τῆς ἡμέρες τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἀβραὰμ παρὰ μὲ τὸν εὐδαίμονα αἰῶνα τοῦ Χρυσοστόμου».

Ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων τοῦ Γρηγορίου ὑπῆρξεν ἡ συλλογὴ χρημάτων πρὸς ἀνακαίνισιν καὶ ἐν μέρει ἐκ βάθρων ἀνοικοδόμησιν τῶν Πατριαρχείων, καθόσον ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν προκατόχων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνδείας τοῦ ταμείου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας εἶχον ταῦτα κατερειπωθεῖ. Τὰ Πατριαρχεῖα ἔκειντο ἄλλοτε παρὰ

τὴν Ξυλόπορταν, ὁ δὲ Πατριάρχης Τιμόθεος μετέφερε ταῦτα τῷ 1614 εἰς ἣν θέσιν εὑρίσκονται σήμερον, κτίσας κελλία διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ἀνακαινίσας τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ὅστις ἦτο ἕως τότε μικρὸς καὶ στενὸς καὶ ἐχρησίμευεν ὡς γυναικεῖον μοναστήριον. Πυρποληθέντων ὅμως τῶν διαιτημάτων καὶ τοῦ ναοῦ τῷ 1701, ἀνοικοδόμησε καὶ ἐπεξέτεινε ταῦτα κατὰ τὸ ἥμισυ ξύλινα, ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Γ'. (Βυζαντ. Κλις Α' 571) Ἀλλ' ἐκ τῆς πολυκαιρίας κατήντησε νὰ κατοικῶσιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ πατριάρχαι εἰς σεσαθρωμένους οἴκους (Κούμα ΙΒ' 507), ἐπελήφθη δὲ τῆς διορθώσεως τοῦ ἀτόπου ὁ Γρηγόριος.

Ὅτε ἦλθε τὸ ζήτημα ἐνώπιον τῆς Συνόδου, πάντες μὲν ἐπεκρότησαν, ἀλλά τινες προέβαλον τὴν αἰωνίαν τοῦ Μενίππου ἔνστασιν. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ὑπέδειξε τὸ μέτρον τῶν εἰσφορῶν ὑποσχεθείς, ὅτι οὐ μόνον θ' ἀρκέσουν οἱ ἔρανοι ἀλλὰ καὶ θὰ περισσεύσουν, ἀνοίξας δὲ εὐθὺς κατάλογον ἐνεγράφη πρῶτος διὰ γενναῖον ποσόν. Συγχρόνως ἀπέστειλεν ἁπανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐγκυκλίους προκαλῶν εἰσφορὰς πάντων τῶν ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, οὕτω δὲ κατωρθώθη ἡ ταχίστη συλλογὴ σεβαστοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ δι' οὗ οὐ μόνον περικαλλῆ ἀνηγέρθησαν τὰ τοῦ Ἐθνάρχου ἐνδιαιτήματα, ἀλλὰ καὶ ἱκανὰ διετέθησαν δι' ἕτερον κοινωφελὲς ἔργον. Δὲν ἠρκέσθη ὅμως εἰς μόνον τοῦ ἰδίου οἴκου τὴν ἐξωράϊσιν ὁ ὁ Γρηγόριος ἀλλὰ βλέπων παραμελουμένην ὑπὸ τῶν πιστῶν τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν τῆς Κων)λεως, ἐπεμελήθη προσωπικῶς ποῦ μὲν πρὸς ἐκ βάθρων ἀνέγερσιν, ποῦ δὲ πρὸς ριζικὴν ἐπισκευὴν τῶν σεσαθρωμένων εὐκτηρίων οἴκων.

Συγχρόνως ὁ Γρηγόριος, μόλις ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, ἐπελήφθη καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀναδιοργανώσεως τῶν Πατριαρχείων. Ἐξ εἰσηγήσεων καὶ τῶν συνοδικῶν καὶ προκρίτων τοῦ Γένους καὶ ἐκ τῆς ἰδίας πείρας ἐγνώρισεν ὅτι μέγιστα φοβερὰ χρέη ἐκ παρῳχημένων χρόνων ἐβάρυνον τὸ ταμεῖον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, αἱ δὲ ἐτήσιαι τακτικαὶ δαπάναι, τὰ βασιλικὰ «μηρία» τὰ χαράτσια καὶ λοιπὰ ἔκτακτα ἀλλ' ἄφευκτα δαπανήματα ἦσαν τριπλᾶ καὶ σχεδὸν τετραπλᾶ τῶν ἐτησίων εἰσοδημάτων. Μετὰ πολλὰς λοιπὸν συσκέψεις περὶ τῆς λύσεως τοῦ δεινοῦ τούτου οἰκονομικοῦ προβλήματος ἀπεφασίσθη νὰ γείνῃ προσφυγὴ «εἰς τὴν βοήθειαν καὶ ἀντίληψιν τοῦ ἱεροῦ συστήματος ἅτε καὶ αὐτῶν γνησιωτάτων τέκνων ὄντων τῆς κοινῆς ταύτης μητρὸς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» καθόσον ἐκ μὲν τῶν ἐπαρχιῶν οὐδεμία πλέον ὑπῆρχεν ἐλπὶς βοηθείας ὡς καταχρέων καὶ τούτων οὐσῶν καὶ πολλάκις ὑποχρεωθεισῶν εἰς ὑπερόγγους καταβολάς, οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱερεῖς καὶ Χριστιανοὶ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἶχον βοηθήσει καὶ καθεκάστην ἐβοήθουν

ὑλικῶς τὸ ταμεῖον». Ἐνεκρίθη λοιπὸν ἵνα ὅλοι οἱ γεγραμμένοι εἰς τὸν ἱερὸν κατάλογον ἀρχιμανδρῖται ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τοῦ Γένους δώσωσιν ἐφ' ἅπαξ ποσόν τι ὡρισμένον ὡς ἔρανον σωτήριον εἰς τὴν ὑπόστασιν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὡρίσθη δὲ νὰ δώσωσιν οἱ πρωτοσύγγελοι ἀρχιμανδρῖται καὶ ἡγούμενοι ἀνὰ 25 γρόσια ἕκαστος, οἱ μοναχοὶ ἀνὰ 5, οἱ ἔξω ἡγούμενοι τοῦ Π. Τάφου καὶ τοῦ Σινᾶ οἱ περιοδεύοντες τὰς Ἑλλ. ἐπαρχίας ἕκαστος γρόσια 25,οἱ δὲ τῶν ἄλλων μονῶν 10. Οἱ ἐνορῖται ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ οἱ εἰς τὰς πολιτείας καὶ τοὺς Κασσαπμάδες 10,οἱ δὲ ἐν τοῖς χωρίοις 5, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἱερομόναχοι οἱ ἔχοντες διακονήματα ἐκκλησιαστικά».

Ἡ Συνοδικὴ αὕτη ἐγκύκλιος, συνοδευομένη καὶ ὑπὸ ἰδιαιτέρων πατριαρχικῶν γραμμάτων, ἀπεστάλη εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ Γένους μὲ ἐντολὴν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ εἰσπράξωσιν ἐπὶ ἀπειλῇ βαρείας ποινῆς ἀνελλιπῶς τὰ ὁρισθέντα παρ' ὅλων τῶν ὑποχρέων τῆς περιφερείας των καὶ καταγράψωσι τὰ ποσὰ καὶ τὰ πρόσωπα εἰς εἰδικὸν κατάστιχον, ἀποστείλωσι δὲ ταῦτα εἰς τὴν συστᾶσαν ἐν Κ)λει εἰδικὴν ἐπιτροπήν, πρὸς ἐξόφλησιν ἀποκλειστικῶς τῶν χρεῶν τῶν Πατριαρχείων. Τοιαύτη ἐγκύκλιος διεσώθη πρὸς τὸν Μητροποπολίτην Σμύρνης Ἄνθιμον (Ἀγγ. Β. 458—463).

Β'.—ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΑ

Κατάστασις τῆς παιδείας τῷ 1797.—Τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον τοῦ Λουκάρεως.—Τὸ τυπογραφεῖον τῆς Ἑπτανήσου.—Προορισμὸς τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου.—Ἔκδοσις 40 βιβλίων.—Ἡ Κιβωτὸς τῆς Ἑλλ. γλώσσης.—Προστασία σχολείων.—Αἱ σχολαὶ Κ)λεως Δημητσάνης, Ἰωαννίνων καὶ Πάτμου.

Ὁ Γρηγόριος ἔβλεπε τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀμαθείᾳ. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἑπτανήσῳ, τῇ ἀπὸ Αἰώνων διατελούσῃ ὑπὸ Εὐρωπαίους, μόλις οἱ ἱερεῖς ἐγνώριζον μόνον ἀνάγνωσιν οὐχὶ δὲ καὶ γραφήν, ὁ λαὸς ὅμως ἦτο παντελῶς ἀγράμματος, τῶν προκρίτων ἐχόντων ὡς οἰκιακήν των γλῶσσαν τὴν Ἰταλικὴν (Χιώτη ΣΤ' 210). Ἐν γένει δὲ τὰ ὑπάρχοντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ μεγάλα καὶ μικρὰ σχολεῖα ἐδίδασκον κυρίως τὰ ἱερὰ γράμματα διὰ μεθόδου ἀποτυφλωτικῆς.

Κατὰ τὸν Θερειανὸν (Ἀδ. Κ. Α' 41) «ἡ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴ παίδευσις ἀναγκάζουσα τὸν νοῦν πάντοτε νὰ παρακολουθῇ ὡς εὐπειθὴς δορυφόρος τὰ ἐπιτάγματα τῆς πίστεως, κωλύει αὐτὸν νὰ μεταρσιωθῇ εἰς εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἰδεῶν ὁρίζοντα... Οἱ ἀποφοιτῶντες διέπρεπον ἴσως ἐπὶ ποιᾷ τινι τριβῇ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ

λόγῳ ἀλλ' ἦσαν ἄμοιροι ὑγιοῦς Ἑλληνικῆς παιδεύσεως. Ἐμάνθανον νὰ πιθηκίζωσι ξηροὺς τύπους, νὰ κατασκευάζωσιν ἐπιγράμματα καὶ ὕμνους εἰς τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς Ἁγίους, ἀλλ' ἦσαν ἀδίδακτοι ζωοπαρόχου Ἑλληνικῆς μαθήσεως, ἀναπτερούσης τὴν ψυχὴν, ποιούσης δὲ ἁδροτέραν τὴν διάνοιαν καὶ ὀξυτέραν τὴν τοῦ καλοῦ αἴσθησιν. Πάντες οἱ Πατριάρχαι δὲν ἀπεδείχθησαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων προστάται, ἔνιοι δὲ τούτων ἐφωράθησαν διῶκται καὶ πολέμιοι τῶν φώτων».

Συναισθανόμενος ὁ Γρηγόριος τὰ ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης δεινὰ ἐσκέφθη νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τάσιν τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, πρὸς τοῦτο δὲ ἀπεφάσισε νὰ ἱδρύσῃ πρωτίστως τυπογραφεῖον, πρὸς ἔκδοσιν καὶ εὔωνον διάδοσιν χρησίμων θρησκευτικῶν και φιλολογικῶν συγγραμμάτων.

Πρῶτος ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις ἵδρυσε τῷ 1624 ἐν Κ)λει τυπογραφεῖον, κομίσαντος τοῦτο ἐκ Λονδίνου τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ, τοῦ κατόπιν ἐπισκόπου Ναυπλίας. Ἐν αὐτῷ ἐξετυποῦντο κυρίως βιβλία ἀναιροῦντα τὰ ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν διανεμόμενα κακόδοξα τοιαῦτα. Ὁ Κύριλλος ὅμως διεβλήθη παρὰ τῇ Πύλῃ ὅτι ἐκδίδει συγγράμματα ἀνταρτικὰ καὶ ἐκινδύνευσε. Τὸ Τυπογραφεῖον κατεδαφίσθη καὶ ὁ Μεταξᾶς καταδιωχθεὶς ἐσώθη μεσολαβήσει τοῦ Ἄγγλου Πρέσβεως καὶ τοῦ Βαΰλου τῆς Βενετίας. (Χιώτη ΣΤ. 128). Βραδύτερον ἱδρύθησαν καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ τυπογραφεῖα ἐν Κ)λει ἀλλὰ καὶ ταῦτα διελύθησαν ἐξ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων, καὶ οὕτω οὐδὲν ἀνὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐπὶ μακρὰς δεκαετηρίδας ὑπῆρχε τυπογραφεῖον, μέχρις οὗ ὁ Γρηγόριος ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῶν ἐκ τοῦ τύπου ὠφελημάτων, ἀπεφάσισε τὰ πληρώσῃ τὸ μέγα τοῦτο κενον.

Συγχρόνως σχεδὸν ὑπὸ τῶν καταλαβόντων τὴνἙπτάνησον Γάλλων, ἱδρύετο τυπογραφεῖον ἐν Κερκύρᾳ, ἐν δὲ τῇ προκηρύξει τῆς 8 Μαΐου περιελαμβάνοντο καὶ τὰ ἑξῆς: «Τὰ φῶτα παιδαγωγοῦσι τὸν λαόν, ἀνακαλύπτουσι τὴν ἀλήθειαν, ἀνοίγουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας εἰς ἐπίγνωσιν τῶν δικαιωμάτων ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας καὶ προάγουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀληθῆ πρόοδον καὶ εὐημερείαν. Μέσον τῆς διαδόσεως αὐτῶν εἶνε τὰ πιεστήρια καὶ ὁ τύπος. Εἰς αὐτὴν τὴν θαυμασίαν πρὸ πέντε αἰώνων ἐφεύρεσιν ὀφείλεται ἡ πρόοδος τοσούτου φωτισμοῦ καὶ φιλοσοφίας. Μὲ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς τυπογραφίας τρέμουσιν οἱ εἰσέτι καθήμενοι ἐπὶ κλονιζομένων θρόνων Βασιλεῖς, τῶν ὁποίων ὁ σιδηροῦς ζυγὸς ἐλαφρύνθη, μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν,ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν λαῶν», (Χιώτη ΣΤ. 222).

Ἵνα περιβάλῃ διὰ μείζονος κύρους τὴν πλήρωσιν τῆς ἐθνικῆς

αὐτῆς ἀνάγκης, συνεκάλεσεν ὁ Γρηγόριος Σύνοδον, εἰς ἣν ὑπέβαλε τὰς σκέψεις αὐτοῦ «περὶ συστάσεως τυπογραφείου ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς περιβόλοις, διὰ νὰ ἐκτυπῶνται ἐν αὐτῇ ὅλα τὰ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἱερὰ βιβλία καὶ ἄλλα ἤτοι ρωμαϊκὰ ὁμοίως καὶ τὰ ἑλληνικά, ὅσα ἐστὶν ἀξιόλογα καὶ κοινωφελῆ καὶ ἀναγκαῖα πρὸς ἐκμάθησιν ὡς καὶ διόρθωσιν τῶν ἠθῶν». Ἡ σκέψις του ἐνεκρίθη συνοδικῶς καὶ ἐκυρώθη διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος. Εἰς πρόληψιν δὲ δυσπιστίας τῆς Πύλης ὁ Πατριάρχης δικαιολογῶν πρὸς αὐτὴν τὸ μέτρον ἰσχυρίζεται,ὅτι ἡ ἐκκλησία ἦτο ἀνάγκη πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ καταβάλῃ μεγάλην ἐπιμέλειαν καὶ «περὶ τῆς ἐξετάσεως καὶ ἐρεύνης τῶν τυπουμένων εἰς διάφορα μέρη βιβλίων, Ἑλληνικῶν ἢ ρωμαϊκῶν, ἵνα μὴ ἐκ τῶν δολίως ἐν αὐτοῖς γραφομένων προξενεῖται λύμη ἢ κοινὴ βλάβη καὶ κατ' ἄμφω ζημία ψυχική τε καὶ σωματικὴ πρὸς τὸ εὐσεβὲς πλήρωμα».

—Ὡρίσθη λοιπὸν διὰ τοῦ Β. Δ. καὶ τετραμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τοῦ ἑκάστοτε Πατριάρχου, τοῦ Μ. Διερμηνέως, ἑνὸς Ἐπισκόπου καὶ ἑνὸς προκρίτου, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἐφορεύουσαν ἀρχὴν τοῦ τυπογραφείου. Ἔγεινε δ' εὐθὺς καὶ σφραγὶς διαιρουμένη καὶ λυομένη εἰς τέσσαρα τμήματα, ἐξ ὧν ἀνὰ ἓν ἐκράτει ἕκαστος αὐτῶν, διὰ τῆς σφραγῖδος δὲ ταύτης ἔπρεπε νὰ σημανθῶσιν οὐ μόνον τὰ νέα ἐκτυπωθησόμενα ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὅσα ὑπῆρχον ἤδη παρὰ τοῖς βιβλιοπώλαις ἀνόθευτα καὶ χρήσιμα. Ἵνα δ' εὐδοκιμήσῃ τὸ τυπογραφεῖον ἀπηγορεύθη ἐφεξῆς ἡ εἰσαγωγὴ βιβλίων ἐκ τῶν ἔξω μερῶν. Δι' ἐγκυκλίων δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ Γένους ἀνεκοινώθησαν αἱ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις καὶ διετάχθησαν οἱ βιβλιοπῶλαι νὰ διαβιβάσωσι διὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων των εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν πλήρεις καὶ λεπτομερεῖς καταλόγους τῶν ἐν τοῖς βιβλιοπωλείοις των ἀποθηκευμένων συγγραμμάτων, φέρωσι δὲ αὐτὰ ταῦτα εἰς τὰς ἐπισκοπὰς πρὸς σφράγισιν ὑπὸ εἰδήμονος καὶ πιστοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐπισκοπικῆς σφραγῖδος, ἄνευ τῆς ὁποίας θὰ κατεδιώκοντο ὡς ἀπηγορευμένα.«Ὅσα δὲ ἐτύγχανον ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ τῆς πίστεως δόγματα ἢ ἦσαν κατὰ τῆς ἐπικρατούσης διοικήσεως νὰ ἀποδοκιμασθοῦν καὶ σημειωθῇ ἐν καταστίχῳ ὁποῖα καὶ πόσα εἰσί» (Ἀγγ. Β'. 495).

Δοθείσης ὑπὸ τοιούτους περιορισμοὺς τῆς ἀδείας τῆς Πύλης, ἱδρύθη τὸ τυπογραφεῖον δι' ἀτρύτων κόπων καὶ ὠνομάσθη κατ' ἀρχὰς μὲν τυπογραφεῖον τοῦ Πατριαρχείου Κων)λεως, κατόπιν δὲ καὶ «Τυπογραφεῖον τοῦ Γένους», διετηρήθη δὲ καὶ ἐπλουτίσθη καὶ μετὰ τὸν ἀγῶνα. Ἐπὶ ἑκάστου ἀντιτύπου ἐτίθετο σφραγὶς τοῦ Πατριαρχείου φέρουσα δικέφαλον ἀετὸν καὶ τὰ ἀρκτικὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ κατὰ καιρὸν Πατριάρχου καὶ τὸ ἔτος τῆς Πατριαρχείας αὐτοῦ, κατὰ τὸν γύρον δὲ τὰς λέξεις «Τυπογραφεῖον

Πατριαρχικόν». Ἡ πρώτη σφραγὶς ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου καὶ τὸ ἔτος τῆς ἱδρύσεως 1798. Ἀπὸ τῶν μέσων δὲ τούτου μέχρι τοῦ 1821 ἐξεδόθησαν ἐπιβλέψει τοῦ Γρηγορίου ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα βιβλία.

Ὁ Φιλήμων ἐν τῷ Δοκιμίῳ περὶ τῆς Φιλ. Ἑταιρίας (σελ. 65), ἀνομολογῶν τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Ἑλλ. Κλήρου διὰ τὴν ἐθνεγερσίαν, ἐν τοῖς πρώτοις τάσσει καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν βιβλίων διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἐν Κων)λει τυπογραφείου τούτου. «Τὸ παράδειγμα τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ, ἐπιλέγει, ἠκολούθησαν ἡ πόλις τοῦ Ἰασίου καὶ τελευταῖον ἐκεῖναι τῆς Χίου καὶ τῶν Κυδωνιῶν». Ἐν Ζακύνθῳ ἱδρύθη τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον τῷ 1811, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας Νικόδημος ὁ ἱδρύσας τυπογραφεῖον ἐν Ἀργοστολίῳ κατηγορήθη τὸ 1834 ὅτι ἐτύπωσε βιβλία ἀντιθρησκευτικὰ καὶ ἠθωώθη. (Χιώτη ΣΤ' 138).

Πρὸς ἀσφαλεστέραν εὐδοκίμησιν τοῦ τυπογραφείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γρηγόριος ἐμερίμνησε καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ κατασκευῆς μητρῶν καὶ στοιχείων ἐν αὐτῷ τῷ Πατριαρχείῳ, διὰ τοιούτων δὲ εἰδικῶς χυθέντων στοιχείων ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου Πογὸς ἤρξατο ἡ ἐκτύπωσις τοῦ μεγάλου λεξικοῦ «ἡ Κιβωτὸς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης» ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς μορφώσεως τῶν νέων εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τούτου ἐξεδόθη τῷ 1798 ἡ κατὰ Ἀθέων Χριστιανικὴ ἀπολογία, ἀξιώσει καὶ συστάσει τοῦ Γρηγορίου (Σάθα Ν. ΦΡ. 639)· ὡσαύτως ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ποστελνίκου Βασιλείου Ζευχάρεως θρησκευτικὸν βιβλίον, Ὅρμος Σωτηρίας γραφόμενον, ἐπαινεθὲν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου (Ἀγγ. Α. 182).

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐκδόσεως βιβλίων ὁ Γρηγόριος ἐπροστάτευσε καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, συντηρήσας καὶ αὐξήσας τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν. Οὕτω κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1798 προσηρτησεν εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν τὴν ἐν Πριγγήπῳ κειμένην μονὴν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (Γεδ. Π.Π. 674). Ἐνίσχυσε δὲ τὰ προνόμια τῆς Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου ἐν Γορτυνίᾳ, ἐκ τῶν κτημάτων τῆς ὁποίας συνετηρεῖτο ἡ σχολὴ τῆς Δημητσάνης πρὸς ἣν ἀπέστειλε καὶ κιβώτιον πλῆρες βιβλίων τυπωθέντων εἰς τὸ Πατριαρχικὸν τυπογραφεῖον, ὡς καὶ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία πρὸς τὸν ἐν Δημητσάνῃ ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου μετά τινων χειρογράφων ἐκ περγαμηνῆς, ἅτινα εὑρίσκονται κατὰ τὸν Παπούλαν (Γερμ. σ. 10) ἐν τῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν.

Τὴν μέριμναν αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος ἐπεξέτεινε καὶ ἐπὶ τῆς σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων, ἥτις ὑπῆρξε φάρος τηλαυγὴς κατὰ τὸν μακρὸν

τῆς δουλείας διάστημα. Εἰς τὴν Σχολὴν ταύτην ὁ προκάτοχος τοῦ Γρηγορίου καὶ γέρων αὐτοῦ Προκόπιος προσήρτησε διὰ σιγιλλιώδους γράμματος τὸν Ἰανουάριον 1787 τὴν μονὴν τοῦ Ἁγ. Ἡλιοῦ Θεσβίτου καὶ τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ μετόχιόν της τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἑνώσας τὰς περιουσίας τῶν δύο τούτων ἱδρυμάτων. Ὡρίσθη δὲ ἵνα τὰ περισσεύματα τῶν εἰσοδημάτων τῶν μονῶν μὴ παχύνωσι τὰς ἡγουμενικὰς καὶ καλογηρικὰς γαστέρας, ἀλλὰ δίδωνται ὡς ἀμοιβὴ τῶν πόνων τῶν διδασκόντων καὶ εἰς ἀνακούφισιν καὶ διατροφὴν τῶν ἐνδεῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ τὸ προνόμιον τοῦτο οὐδέποτε ἔλαβε σάρκα. Δι' ὃ ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ προνοίᾳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν προνομίων τῶν μονῶν ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἰωαννίνων τὰ σχετικὰ ἔγγραφα.

Ἐκ τούτου λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ ἐπὶ 45 ἤδη ἔτη πανευφήμως σχολαρχῶν ἐν Ἰωαννίνοις σοφὸς Κοσμᾶς Μπαλάνος παρακαλεῖ διὰ θερμοτάτης ἐπιστολῆς τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1797 τὸν Γρηγόριον «ὡς φιλόμουσον καὶ τῶν Μουσῶν τρόφιμον νὰ μὴ παραβλέψῃ τὴν σχολὴν ἀλλ' εὐεργετῶν αὐτὴν πατρικῶς νὰ διορίσῃ ἵνα λαμβάνῃ παρὰ τῆς μονῆς κατ' ἔτος κάποιαν βοήθειαν» ὁριζομένου τοῦ ποσοῦ παρὰ τοῦ Πατριάρχου. Εὐλογεῖ δὲ τὸν Θεὸν ὅστις «εἰς καταρτισμὸν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος ἔθεσε τὸν λύχνον ἐπὶ τῆς λυχνίας, ὥστε νὰ διαφωτίζῃ διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ ἐκπεμπομένων λαμπηδόνων τοὺς ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνωσίας καθεύδοντας» (Ἀγγ. Β' 522). Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τούτων ὁ Γρηγόριος ἐξέδωκεν ἐπικυρωτικὸν γράμμα, ὁρίσας τὸ ἐτήσιον χορήγημα πρὸς τὴν σχολὴν εἰς γρόσια 250 (Παρνασσὸς Ι σελ. 133).

Πλὴν ὅμως τοῦ Μπαλάνου καὶ ὁ σχολάρχης Σίφνου χαιρετίζει δι' ὁμοίου τρόπου τὴν ἀνάρρησιν τοῦ φιλομούσου Πατριάρχου γράφων πρὸς αὐτόν: «Ὁπόσης χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ἐνεφορήθην μαθὼν τὸν προβιβασμὸν τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος γραφῇ παραδοῦναι οὐ δύναμαι... Νῦν ἀληθῶς ἐτέθη ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν λυχνίαν.» (Ἀγγ. Β', 528). Ἀλλὰ καὶ τῆς Πάτμου τὴν Σχολήν, ἐν ᾗ ἐξεπαιδεύθη, δὲν ἐλησμόνησεν ὁ Γρηγόριος, διάπυρον ἀείποτε τηρῶν στοργὴν πρὸς αὐτήν, ὡς καταδεικνύεται ἐκ διασωθέντος γράμματος αὐτοῦ τῆς 19 8)βρίου 1797, δημοσιευθέντος ἐν τῷ «Παρνασσῷ» (Α' σ. 371), ἐν ᾧ γράφει: «Εἰ καὶ αἱ ἄλλαι παροικίαι καὶ ἐπαρχίαι ὅσαι πλουτοῦσι σχολεῖα ἐσεμνύνοντο, κατ' ἐξαίρετον ὅμως λόγον ἔπρεπε νὰ σεμνύνηται ἡ νῆσος αὕτη, ὅτι δύο ἀξιοθαύμαστα πλουτεῖ, τὸ μὲν τὸ γεραρὸν καὶ σεβάσμιον μοναστήριον, καὶ τὸ ἄλλο τὴν καρποφοροῦσαν ταύτην Σχολήν, προξενοῦντα ἀμφότερα κλέος εἰς τὸ εὐσεβὲς ἡμῶν χριστεπώνυμον πλήρωμα. Καὶ ἤδη καθορῶντες τὰς ἀκαταστασίας

αὐτῶν καὶ ἐξ ὧν περιγράφετε καὶ διαμηνύετε τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὸν ἀφανισμὸν καὶ αὐτῆς τῆς περιφήμου Σχολῆς, ἐλυπήθημεν καιρίως καὶ ἐπλήγημεν τὴν ψυχήν. Ὅθεν ἡ Ἐκκλησία ὡς προνοοῦσα τῶν καθόλου, καὶ κηδεμονικῶς προϊσταμένη καὶ ἔργον ἔχουσα τὴν σύστασιν τῶν τοιούτων θεαρέστων καὶ κοινωφελῶν, οὕτω καὶ τῶν ἐπὶ μέρους, τῶν αὐτόθι δηλονότι, οὐκ ἀνασχετὸν ἡγήσατο παριδεῖν αὐτὰ ἠμελημένα καὶ ἀκαταστασίαις καὶ ἀνωμαλίαις, θλίψεσί τε καὶ βίαις ἐταζόμενα». Λαμβάνων δὲ πρόνοιαν περὶ τῆς Σχολῆς διορίζει μὲν τὸν Δανιὴλ διευθυντὴν καὶ τὸν Μισαὴλ ὑποδιδάσκαλον, καθορίζει δὲ τὴν δικαιοδοσίαν ἑκάστου, παραγγέλλων συγχρόνως τῷ ἡγουμένῳ Ἰωσάφατ νὰ ἐπιτηρῇ ἀγρύπνως τὴν λειτουργίαν τῆς Σχολῆς.

Γ'. ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΝΟΜΙΩΝ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ἄμυνα κατ' ἐπιβουλῶν.—Ὁ Γρηγόριος πρὸς τὸν Ὑψηλάντην.—Αὐθαίρετος οἰκοδόμησις ναῶν.—Ἁρπαγὴ ναοῦ ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ Γάλλων.—Τόμος περὶ χειροτονίας.—Περιοδεῖαι κληρικῶν.—Προσόντα ἀρχιερέων. Παγίωσις προνομίων μονῶν.—Ἀποστολὴ Γερμανοῦ εἰς Πελοπόννησον.—Σιγίλλια μοναστηριακά.—Περιορισμὸς διαζυγίων.—Αἱ σχέσεις τῶν μεμνηστευμένων.—Ἀφορισμὸς κατὰ τῆς προικός.

Ἓν ὡσαύτως ἐκ τῶν πρωτίστων μελημάτων τοῦ Γρηγορίου ὑπῆρξε καὶ ἡ συντήρησις τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἣν ἐν μέτρῳ μὲν ἀλλὰ πάντοτε ἐθνοσωτηρίως ἐπέτρεψεν αὐτὸς ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ. Ἡ ἀνεξέλεγκτος διεύθυνσις τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου προσωπικοῦ τοῦ κλήρου, ἡ ἄγρυπνος ἐπιτήρησις τῆς διαχειρίσεως τῶν ναῶν καὶ μονῶν ἢ διὰ τῶν Ἀρχιερέων ἢ ἀπ' εὐθείας ἐκ Κ)λεως, ἡ ἄσκησις τῆς δωσιδικίας τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων ἐν συμπράξει ἐνίοτε μετὰ τῶν ἑκασταχοῦ προυχόντων Ἑλλήνων ἐπὶ ὅλων σχεδὸν τῶν σχέσεων τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κληρονομικοῦ δικαίου τῶν ὀρθοδόξων, ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν αἱ βάσεις τῆς δράσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἔμφρων ὅθεν χρῆσις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν προνομίων τούτων, ὡς ἀνακουφίζουσα σπουδαιότατα τὴν ὑποτέλειαν τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρξε τὸ διηνεκὲς ἀσχόλημα τῶν σπουδαιοτέρων Πατριαρχῶν, συναισθανομένων ὅτι τοῦ δεξιοῦ κυβερνήτου τελικὸς στέφανος δὲν εἶνε ἡ δι' ὑποχωρήσεων καὶ ἀδιαφορίας συγκράτησις ἐπὶ μήκιστον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ὁ θρίαμβος κατὰ τῆς ἐπιβουλῆς πρὸς ἐξουθένωσιν ἔστω καὶ τοῦ ἐλαχίστου δικαιώματος, ὅπερ ἐκληροδότησαν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ οἱ αἰῶνες.

Ἡ ἐπιβουλὴ δὲ τῶν προνομίων τούτων ὑπῆρξε σύνηθές τι κατὰ τοὺς μακροὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἐκδηλουμένη ὁτὲ μὲν κατὰ τό-

πους ὑπὸ τῶν διοικητῶν, ὁτὲ δὲ ἡγουμένης αὐτῆς τῆς Πύλης. Κατὰ τῆς πονηρίας ταύτης τῆς Διοικήσεως ἀντετάχθη ἀείποτε ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Πίστεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὀρθουμένη αἰγλήεσσα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πεσούσης Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἧς κατέστη ὠχρὰ εἰκών. Εἰς τὸν δύσκολον τοῦτον ἀλλ' ἔνδοξον ἀγῶνα δὲν ὑστέρησεν ὁ Γηργόριος ἀλλὰ συνεχίζων τὴν ἐν Σμύρνῃ πολιτείαν σθεναρώτατα ἀντέταξε τὸ στῆθος αὐτοῦ πρὸς συντήρησιν τῆς παρακεχωρημένης αὐτοδιοικήσεως τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων καὶ τῆς περιωρισμένης δωσιδικίας τῶν ἀρχιεπισκοπῶν.

Ὁ Οἰκονόμος ἐξαίρων τοὺς ἀγῶνας οὓς ἤθλησεν ὁ Γρηγόριος διὰ τὰ προνόμια τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς πρώτης Πατριαρχείας ἐπάγεται παραστατικώτατα:«Τὰ μεταχειρίζετο πρὸς παρηγορίαν τῆς ἐκκλησίας παρομοίως ὡς ὁ ἥλιος. Ἀνέλκων καὶ αὐτὸς τοὺς ἀτμοὺς τῆς φαινομένης μαλακότητος τοῦ τυράννου, μετέβαλλεν αὐτοὺς εἰς ὀμβροφόρους νεφέλας, τὰς ὁποίας ἄφινεν ἔπειτα νὰ διαλύωνται καὶ νὰ πίπτωσιν ὡς βροχὴ δροσερὰ εἰς τὴν ἐκ τῆς καυστηρᾶς δουλείας βασανιζομένην ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ» (Λόγος ἐπιμν. θ').

Ὄντως δὲ ὁ Γρηγόριος γράφων τῷ Κ. Ὑψηλάντῃ, ἐνῷ ἠμφισβητοῦντο τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας, ἐπάγεται. «Ἐγὼ τὸν μόνον σκοπὸν ὅπου τρέφω δὲν εἶνε ἄλλος, εἰμὴ νὰ φυλάσσωνται ἀμετάτρεπτα τὰ ἐλέη τῆς Βασιλείας, ὅπου ἔχει τὸ Γένος μου, καὶ νὰ φυλάττω εἰλικρινὲς καὶ ἀνόθευτον τὸ σαδακάτι μου εἰς τὴν ἀήττητον ταύτην Βασιλείαν καὶ τὸ δουλικόν μου χρέος, ὑπερασπιζόμενος ἀπὸ τὴν εὔνοιαν τοῦ ὑπερτάτου ἀφέντου μας διὰ τῆς ἐκλαμπρότητός Σου, ὅπερ εἶνε τὸ μόνον ὁποῦ μὲ δίδει θάρρος καὶ ἐνισχύει με. Τούτου δὲ ἐλλείποντος, ἐγὼ μένω πλέον ἕνας νεκρὸς ἀναίσθητος, χωρὶς νὰ εἰμπορῶ νὰ βάλω εἰς πρᾶξιν κανένα ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀϊνιοῦ». (Ἀγγ. Β' 472).

Ἀφορμὴ δ' ὅπως γράψῃ τὰ γενικὰ ταῦτα ὑπῆρξεν ἡ διαβίβασις ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Σπαθάρη Κυλάκη εἰς τὸν Πατριάρχην ἐν μεταφράσει βασιλικοῦ μπουγιουρδὶ περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρναοὺτ—κιοΐ, τῆς ἀνέκαθεν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν Πατριαρχείων διατελούσης, διότι ἐκεῖ ἐκάθητο πλῆθος χριστιανῶν ἑλλήνων καὶ ξένων. Διὰ τῆς προσταγῆς ὅμως ταύτης ἡ Πύλη ὥριζεν ἵνα ὁ Πατριάρχης ἐφεξῆς προκειμένου περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἐκκλησίας ταύτης εἶνε ὑποκείμενος εἰς τὰς θελήσεις τῶν Μουτεβελήδων καὶ Ναζήριδων, ἐκτελῶν ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως κατὰ τὰς ὑποδείξεις αὐτῶν περὶ φυλακισμοῦ τῶν μηνυομένων. Ἀλλ' ἡ γενεὰ αὕτη εἶχε καὶ προηγουμένως κτίσῃ ἄλλην οἰκοδομὴν εἰς τὸ Ἀγρὶ καπὶ

χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τὸν Πατριάρχην, ὅστις ἐκ τούτου «καθ' ἡμέραν ἐπέρνα τ' ἀνίατα ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ μαχαλετίδες».

Ἀναγκάζεται λοιπὸν ὁ Πατριάρχης ν' ἀπευθυνθῇ πρὸς τὸν Μέγαν Διερμηνέα Κ. Ὑψηλάντην, πρὸς ὃν γράφει τὰ ἑξῆς: «ὡς διωρισμένος παρὰ τῆς Βασιλείας προστάτης τοῦ Γένους μας καὶ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρμαχος ζηλωτὴς τῶν κανονικῶν ἐθίμων τῆς πίστεώς μας, νὰ δείξῃς ζῆλον πολὺν εἰς τὴν παρεκτροπὴν τῶν καθηκόντων καὶ νὰ μὴ συγχωρήσῃ ἡ ψυχή σου καὶ ἐκπέσῃ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἰς ὄνειδος εἰς τὰς λαμπρὰς ἡμέρας σου».

Ἰσχυρίζεται λοιπὸν τὰ ἑξῆς: Ὅτι τὸ μπουγιουρδὶ ἔπρεπε νὰ σταλῇ πρὸς τὸν Πατριάρχην εἰς τὸ πρωτότυπον καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ἐνδιαφερομένου Κυλάκη, ὅστις κρατήσας τὸ πρωτότυπον ἔστειλε μετάφρασιν εἰς τὸν πατριάρχην, ὥστε οὗτος ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀκριβείας αὐτῆς. Ὅτι αἰρομένης τῆς προστασίας τῶν Πατριαρχείων ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρναούτ—κιοΐ, ἀνατρέπονται καὶ αὐτὰ τὰ προνόμια τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας τὰ ἀνέκαθεν ἐπικυρωθέντα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ τούτου δὲ ἑνὸς δοθέντος θὰ ἐπέλθουν πολλὰ ἄτοπα, καταδιώξεις καὶ φυγαὶ ἑλλήνων καὶ ἀλλοδαπῶν,καθόσον ἄλλως τε τὴν προτεραίαν ἐπῆλθε ῥῆξις μεταξὺ τοῦ Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Ἐφέσου καὶ ὑπέβαλεν ὁ πρῶτος παράπονα. Ὅτι ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἥτις δὲν ἠθέλησε νὰ δείξῃ οὐδὲ παραμικρὰν προαίρεσιν εἰς οἰκοδομὴν τοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ εἶνε τὸ μόνον σημεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ, πολλῷ μᾶλλον δὲν θέλουν δείξει ὑλικὴν προστασίαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρναούτ—κιοΐ, ἀφοῦ καὶ διὰ τὴν πρώτην οἰκοδομὴν ἐδάνεισαν μόνον μὲ βαρὺν τόκον πέντε πουγγίων. Καὶ τέλος ὅτι δὲν εἶνε ἀκριβὴς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι διὰ χρημάτων τῶν ἡγεμονιῶν θὰ γείνῃ ἡ οἰκοδομὴ ἀλλὰ διὰ χρέους τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας μεγάλου καὶ δυσοικονομήτου, μόνος δὲ ἀγὼν τῶν ὑποκινητῶν εἶνε νὰ λάβωσι μὲ τρόπον ἀπατηλὸν τὴν κυριαρχίαν τοῦ ναοῦ διὰ νὰ ἀτιμάσουν τὸν Πατριάρχην καὶ κάμουν ὡς βούλονται. Ζητεῖ λοιπὸν τὴν μεσολάβησιν τοῦ Ὑψηλάντου παρὰ τῇ Πύλῃ εἰς προστασίαν τῶν προσβαλλομένων δικαιωμάτων τῆςΜεγάλης Ἐκκλησίας. Λαβὼν δὲ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἀφορμὴν ἀπαντᾷ ἀξιοπρεπῶς εἰς τὸν Χαλκηδόνος ἴσως, ὅστις τὸν συνεβούλευσε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς ἡσυχίαν του, ὡς ἑξῆς: «Ὅτι ἡ πανιερότης σας καὶ οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες, φειδόμενοι τῆς ἡσυχίας μου καὶ τῶν ἐκ τούτου γαϊλέδων, συμβουλεύετε σύμφορον πρὸς ἐμέ, τὸ γνωρίζω καὶ εὐχαριστῶ. Πλὴν ὅπου πρόκειται χρέος καὶ ἐντολὴ καὶ ὅροι καὶ θεσμοὶ τὶς δύναται ἀντειπεῖν καὶ ἀντιστῆναι;» (Ἀγγ. Β' 471 καὶ 473).

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1798 ὁ Γρηγόριος γράφει πρὸς τὸν Μη-

τροπολίτην Σμύρνης καὶ τοὺς δημογέροντας αὐτῆς ὅπως μεριμνήσωσι περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ κειμένου εἰς τὸ τρίστρατον, τοῦ ἄλλοτε τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου, ἀπὸ πολλῶν δ' ἐτῶν καταληφθέντος ὑπὸ τῶν καθολικῶν Γάλλων. Ὁ πατριάρχης κρίνει ἀναγκαῖον νὰ γράψῃ, θεωρῶν τοῦτο ὡς «χρέος συντηρητικὸν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως» καὶ πρὸς ἀνάκτησιν δικαιώματος «κατὰ πάντα δίκαιον λόγον ἀναγκαίου καὶ ἀνήκοντος αὐτοῖς». Συνιστᾷ λοιπὸν νὰ συνταχθῇ ἀναφορά, ἐν ᾗ νὰ ἐκτίθεται ὁ μικρὸς καὶ ἀνεπαρκὴς ἀριθμὸς τῶν ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησιῶν καὶ νὰ ζητῆται ἀπὸ τὴν Πύλην διὰ τοῦ Πατριαρχείου ἡ ἀπόδοσις τοῦ καταληφθέντος ναοῦ.

Συγχρόνως ὅμως ὁ διοικητὴς τῆς Σμύρνης, ὁ περίφημος Δερέμπεης Καραοσμάνογλους, ἔγραψεν εἰς τὴν Πύλην, ὅτι οἱ προκριτώτεροι τῶν ραγιάδων προσέφερον 60 χιλ. γροσίων πρὸς ἐξαγορὰν τοῦ ναοῦ. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης διεμαρτυρήθη εἰς τὴν Πύλην ἰσχυρισθεὶς ὅτι οἱ «ραγιάδες εἶνε διὰ τὰς περιστάσεις εἰς κατάστασιν πενιχρὰν καὶ δὲν εἶνε ἱκανοὶ νὰ λάβωσι φορτίον χρέους καὶ πρὸς τούτοις φοβοῦνται διὰ τὴν μέλλουσαν τύχην τοῦ ναοῦ». Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐξαγοράν, διότι ὁ Καραοσμάνογλους συνεπείᾳ βασιλικῆς προσταγῆς ἐβίασε τοὺς προκρίτους καὶ ἔκλεισαν συμφωνίαν ἀντὶ 80 χιλ. γρ. Καὶ πάλιν ὅμως δὲν ἀπελπίζεται ὁ Γρηγόριος, στηριζόμενος δὲ εἰς τὴν Βασιλικὴν εὐμένειαν γράφει τῇ 1 Δεκεμβρίου εἰς τὸν Μητροπολίτην καὶ τοὺς Σμυρναίους: «Μὲ ὅλον τοῦτο ἔχετε ἀτρέμας, ὅτι ἴσως διακωλυθῇ, καθόσον ἡμεῖς καὶ πρὸ τῆς ἀποκρίσεώς σας ἀπελογήθημεν σφόδρα ὡς ἀπὸ μέρους ὑμῶν προτείνοντες τὰς αἰτίας, τὰς δυσκολίας, τὴν ἀμηχανίαν καὶ λοιπὰ ὅσα διὰ τοῦ γράμματός σας ἐσημειώσατε. Ἤδη δὲ καὶ πλείονα τούτων ἀναφέρομεν καὶ μὴ παραξενεύεσθε, ὅτι ἡ νύξις ἐξ ὑμῶν ἐγένετο» (Ἀγγ. Β' 464—469).

Ὡσαύτως ἐκ τῶν πρώτων μεριμνῶν τοῦ Γρηγορίου ὑπῆρξεν ἡ διάταξις τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων. Διὰ Τόμου Συνοδικοῦ, οὗ τὸ περιεχόμενον ἀνέπτυξε καὶ δι' ἰδιαιτέρων ἐγκυκλίων καὶ ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ ἐπισκόπους, ἀπηγόρευσε τὴν χειροτονίαν ἱερέων μὴ συμπληρωσάντων τὸ 30ον ἔτος καὶ διακόνων τὸ 25ον καὶ ἄνευ προηγουμένης δοκιμασίας, ἔλαβε πρόνοιαν περὶ τῶν ὑπεραρίθμων καὶ περιώρισε ἕκαστον τῶν ἱερέων εἰς τὴν ἐνορίαν του. Μὴ ἀνεχόμενος τὰς περιοδείας τῶν κληρικῶν δι' ἀργυρολογίαν ἔλαβεν αὐστηρότατα κατὰ τῶν τοιούτων μέτρα.

«Οἱ ἱεροὶ θεσμοὶ καὶ κανόνες, γράφει, ἀπαγορεύουσιν εἰς τοὺς ἱερεῖς, ἱερομονάχους, ἱεροδιακόνους καὶ μοναχοὺς νὰ μεταβαίνωσιν ἐκ μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἐπαρχίαν ἄνευ συστατικῶν ἢ ἀπολυτικῶν ἀρχιερατι-

κῶν γραμμάτων, δηλωτικῶν τῆς αἰτίας τῆς αὐτῶν μεταβάσεως. Περὶ τούτων ἐξεδόθη καὶ ἤδη Ὑψηλὸς Βασιλικὸς ὁρισμὸς διὰ νὰ λείψῃ ἡ τοιαύτη ἀκαταστασία ἐκ τῆς ὁποίας ἀκολουθεῖ μεγάλη ἀνευλάβεια καὶ αἶσχος εἰς ὅλον τὸν ἱερὸν κατάλογον καὶ σύγχύσεις εἰς τοὺς ἁγίους ἀρχιερεῖς. Ἂν ἴσως εὕρωμεν λοιπὸν κανένα ἐκ τῆς ἐπαρχίας σου εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν ἄνευ ἀρχιερατικῶν συγγραμμάτων νὰ εἶσαι βέβαιος ὅτι θὰ λάβῃ ἐκεῖνος τὰς προσηκούσας ἐκκλησιαστικὰς ποινὰς καὶ θὰ ἀκολουθήσῃ μομφὴ εἰς τὴν ἀρχιερωσύνην σου» (Ἀγγ. Β΄ 462).

Τὸν Μάϊον τοῦ 1797 ἐξεδόθη συνοδικὸν γράμμα πρὸς πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον, ἐπιτάσσον σφοδρῶς ὅλους τοὺς ἱερεῖς, διακόνους καὶ μοναχοὺς νὰ μὴ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς κοσμικὰς καὶ κοινὰς ὑποθέσεις, μηδὲ νὰ δέχωνται ἐπ᾽ οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ τὰ ἀξιώματα τῶν δημογερόντων ἢ βεκίλιδων ἢ ἐπιτρόπων τῶν κοινῶν ὑποθέσεων. Ἐδίδετο δὲ ἐντολὴ πρὸς ὅλους τοὺς ἐκεῖ ἀρχιερεῖς νὰ προσέχωσι καὶ νὰ μὴν ἀφήνωσί τινα νὰ ἐκτραπῇ τῆς εὐθείας, καταγγέλλοντες εὐθὺς πάντα παρεκτρεπόμενον εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν. Τὸ Συνοδικὸν τοῦτο γράμμα ἐστάλη εἰς Πελοπόννησον διὰ τοῦ ἐπισκόπου Χριστιανουπόλεως (Γεδεὼν Συνοδ. Κονόνες 303).

Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ποιοῦ τῶν ἀρχιερέων ἐμερίμνησε κανονίσας διὰ τὴν χειροτονίαν αὐτῶν ὡρισμένην ἡλικίαν καὶ ἐξιδιασμένην ἱκανότητα. Κατὰ τὸν Οἰκονόμον τὸν ἐξ Οἰκονόμων: «ὅταν ἐπρόκειτο νὰ χεροτονηθῇ διὰ βασιλικῆς διαταγῆς ἀνάξιος ἐπίσκοπος ὁ Γρηγόριος ἔσπευδε καὶ κατεδείκνυε πρὸς τοὺς δυνάστας τὸν μητραλοίαν ἐκεῖνον ὡς ἀμαθῆ τῶν δογμάτων τῆς χριστανικῆς πίστεως καὶ ἀνίκανον εἰς τὸ τοῦ ἀρχιερέως ὑπούργημα, τὸν ἀφήρπαζεν ἐκ τῆς παγίδος τῆς ἱεροσυλίας καὶ τὸν ἐπέστρεφε παντοιοτρόπως εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἀνοσιουργήματος» (Οἰκ. Ἐπιμν.).

Τὸν Μάϊον τοῦ 1797 ἐξεδόθη γράμμα Πατριαρχικὸν εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν Βιζύης, προτρέπον τοὺς ἐκεῖ Χριστιανοὺς νὰ σέβωνται τὸν ἀρχιερέα των καὶ νὰ μὴ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, οὐδὲ εἰς τὰς ἐκλογὰς τῶν χειροτονηθησομένων. (Συν. Διατάξεις Α΄ 303).

Κατὰ τὸν Γεδεὼν (Πατρ. Πιν. 676) προυτίθετο κατὰ τὴν πρώτην πατριαρχεῖαν του νὰ προβιβάσῃ πάσας τὰς Ἐπισκοπὰς εἰς Μητροπόλεις. Ἀμφίβολοι ὅμως φαίνονται ἡμῖν καὶ ἡ πρόθεσις λήψεως τοιούτου μέτρου καὶ ἡ σκοπιμότης αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν πρωτίστων ἔργων τοῦ Γρηγορίου ὑπῆρξε καὶ ἡ παγίωσις τῶν προνομίων μονῶν τινων κατεσπαρμένων ἀνὰ τὸ Γένος, τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα κατεσπαταλῶντο. Ὁ πατριάρχης ἐπίστευεν ὅτι αἱ σταυροπηγιακαὶ αὗται μοναί, ἕνεκα τῆς ἀφεθείσης αὐταῖς ὑπὸ τοῦ δυνάστου ἀσυδοσίας καὶ τῆς ἄνευ ἐπεμβάσεως τῆς ἐξου-

σίας καὶ τῶν κατὰ τόπους ἐπισκόπων διοικήσεώς των, ἦσαν μικρὰ κέντρα ἐλευθερίας ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς καθολικῆς σκλαβιᾶς διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιδρομῶν. Τῶν μονῶν τούτων, αἵτινες ἐχρησίμευον καὶ ὡς ἄσυλα τῶν κατερρακωμένων Μουσῶν καὶ ὡς φυτώρια στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῶν φιλομαθῶν τοῦ Γένους, ἀπεφάσισεν ὁ Γρηγόριος νὰ παγιώσῃ τὰ προνόμια πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν: «Εἰ γὰρ, ἀναγράφει, καὶ τῆς κατὰ νόμον ἐπιμελείας καὶ προστασίας κἀκεῖνα ἠξιοῦντο παρὰ τῶν ἀεὶ πατριαρχευόντων, οὐκ ἂν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τὰ δεινὰ τοῖς μοναστηρίοις συνέβαινε. Διὰ ταῦτα εὐθὺς ἀνειληφόσιν ἡμῖν τοὺς οἴακας τοῦ πνευματικοῦ τουτουῒ σκάφους, ἔδοξε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ παρημελημένα αὐτὰ εὐαγῆ σταυροπηγιακὰ μοναστήρια διορθώσασθαι οὐ καινοῖς νόμοις ἀλλὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ γεραροῖς».

Πρὸς τοῦτο δὲ ἐξέδωκε πατριαρχικὰ σιγίλλια ἀπειλοῦντα ποινὰς αὐστηροτάτας καὶ κανονίζοντα ἔντιμον διαχείρισιν, ἅτινα ἀπέστειλε πρὸς τὰς μονάς, ὑποχρεουμένας εἰς μικρὰν μόνον ἐτησίαν εἰσφορὰν πρὸς τὰ πατριαρχεῖα. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1797 ἐξεδόδη πατριαρχικὸν γράμμα πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Σίφνου κατὰ τῶν ἀφαρπαζόντων μοναστηριακὰ κτήματα, καὶ ἀφιερώματα, σκεύη καὶ ἄμφια, ἐμποδίζον προσέτι καὶ τὴν εἴσοδον ἀνδρῶν, λαϊκῶν ἢ κληρικῶν, εἰς τὰ γυναικεῖα μοναστήρια, ὡς καὶ γυναικῶν εἰς τὰ ἀνδρικὰ (Γεν. Σ. Διατάξεις Α΄ 304).

Τὴν ἀνεύρεσιν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν Πατριαρχείων τῶν Σουλτανικῶν βερατίων καὶ φιρμανίων, τῶν καθιερούντων τὰ προνόμια τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Μονῶν ἀνέθηκεν εἰς τὸν Γερμανόν, ὃν εἶχε παραλάβει μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ Σμύρνης καὶ εἶχε τοποθετήσει παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ Κυζίκου ὡς ἀρχιδιάκονον, ἐκπαιδεύων συγχρόνως αὐτὸν παρὰ τῷ φιλοσόφῳ Δ. Πρωΐῳ (Θωμοπούλου Ἱστορ. Πατρῶν σ. 409). Ὁ Γερμανὸς ἀόκνως καὶ εὐσυνειδήτως ἐργασθεὶς ἐξεπλήρωσε τὴν ἐντολήν, μεθ' ὅ, καταγραφέντων τῶν σιγιλλίων κατὰ τάξιν ἐν τῷ ἐπισήμῳ Κώδηκι, ἀπεστάλη ὡς ἔξαρχος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ νέων ἐπικυρωτικῶν βερατίων τῆς Πύλης πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀνακτήσεως τῶν καταπατηθέντων δικαιωμάτων τῶν Μονῶν. Ἔκτοτε δὲ ἐδόθη εἰς τὸν Γερμανὸν ἀφορμὴ νὰ γνωρισθῇ μετὰ πάντων τῶν ἐπισήμων Πελοποννησίων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν καὶ κατακτήσῃ τὴν καθολικὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμόν, ἐφόδια δηλ. τὰ μάλιστα συντελέσαντα κατόπιν εἰς τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς τοῦ σπουδαιοτέρου μέλους τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν Πελοποννήσῳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γρηγόριος τόσου τον ἐξετίμησε τὴν ἐν Πελοποννήσῳ δρᾶσιν τοῦ Γερμανοῦ ὥστε ἀπεκάλει αὐτὸν ἔκτοτε «δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα» (Γούδα, Γερμανὸς σ. 96

Τοιαῦτα συγίλλια ἀναγνωρίζοντα μονὰς ὡς Σταυροπηγιακὰς ἐδημοσίευσεν ἱκανὰ ὁ Ἀγγελόπουλος ὡς τὸ τῆς Μονῆς Στηριώτου (Β΄ 156), Μεγάλου Σπηλαίου (Α΄ 77), Μονῆς Κερνίτσης Δεπριὼν τῆς Γορτυνίας (Β΄ 455), Ὀρθοκωστᾶς Ρέοντος καὶ Πραστοῦ (Α΄, 87), Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ (Α΄, 85). Ὅμοια σιγίλλια ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Παρνασσῷ τοῦ 1879 σελ. 1033—5 περὶ τῆς Μονῆς Βουλκάνου, ἐν τόμῳ δὲ Β΄ σελ. 237 περὶ τῆς Ἁγ. Δημητρίου Καρακάλου «Ξηροκαστέλι». Τῷ 1798 ἐξεδόθη σιγίλλιον περὶ τῆς μονῆς Φανερωμένης Ἀθηνῶν (Ἕσπερος 114). Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1797 αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ Μήλου—Κιμώλου καὶ Σίφνου—Μυκόνου ἡνώθησαν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου εἰς μίαν Μητρόπολιν Σίφνου καὶ Μήλου. Τῷ αὐτῷ ἔτει ὁ Γρηγόριος ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῆς Μονῆς Πάτμου, τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ μονῆς τῶν Βλατέων καὶ τῆς ἐν Χαλκιδικῇ μονῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας καὶ ἀνεγνώρισεν ὅτι τὸ ἐν Λήμνῳ μετόχιον τῆς Τρύγης ἀνήκει εἰς τὴν ἐν Ἄθῳ μονὴν τῶν Ἰβήρων, τῷ δὲ 1798 ἐπεκύρωσε τὴν εἰς τὸ Μέγα Σπήλαιον προσάρτησιν τοῦ Ἁγίου Γεωργ. Καρύπη (Γεδεὼν Π. Πίνακες 675—677).

Ἐν τῷ Κώδηκι τῆς μονῆς Προδρόμου τῆς Γορτυνίας ἀναγράφεται ὅτι κατὰ τῷ 1798 ἐπεκυρώθησαν ὡς σταυροπηγιακαὶ οὐ μόνον ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Προδρόμου ἀλλὰ καὶ ἡ παρὰ τὴν Σεμνίτσαν ἀνακαινισθεῖσα μονὴ τῆς Θεοτόκου Σταυροπηγῆς, ἧς τὸ σιγίλλιον σώζεται.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1797 ἐξεδόθη γράμμα πατριαρχικὸν πρὸς τὴν κοινότητα τοῦ Ὄρους διὰ νὰ διαλλάξωσι τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Ἰβήρων ἐρίζοντας πρὸς τοὺς Λαυρεώτας καὶ νὰ προσέχωσι νὰ μὴν ἀναχωρῇ κανεὶς μοναχὸς ἐκ τοῦ Ἄθω χωρὶς συστατικὸν γράμμα τῆς κοινότητος, ἐπὶ ποινῇ αὐστηροτάτης τιμωρίας (Συν. Διατ. Α΄303).

Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ Πατριαρχείαν ὁ Γρηγόριος ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῶν γαμικῶν σχέσεων τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος ἐκδοὺς συνοδικὰς διατάξεις, καθ' ἃς καὶ τὰ τῆς μνηστείας καὶ τὰ τῆς προικὸς καὶ τὰ τῶν διαζυγίων σκοπιμώτερον ἐκανονίζοντο. Δι' ἐγκυκλίων διαταγῶν προέτρεψεν ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ τηρῶσι τοὺς κανόνας τοῦ γάμου καὶ περιορίζωσι τὰ διαζύγια εἰς τὰς ἀναποδράστους περιστάσεις, ἀφοῦ πρῶτον καταβάλλωσι πᾶσαν ἔγκαιρον προσπάθειαν διαλλαγῆς τῶν συζύγων.

Ἀφορμὴν πρὸς ἔκδοσιν τοῦ περὶ μνηστείας συνοδικοῦ γράμματος ἔδωκε τὸ ἑξῆς ἐν Σκιάθῳ καὶ Σκοπέλῳ κρατοῦν ἔθιμον. Οἱ πενθεροὶ δὲν παρεχώρουν τὴν προῖκα εἰς τὸν γαμβρὸν ἐπὶ τοῦ γάμου ἢ καὶ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐδίδετο αὕτη εἰς τοῦτον πρὸς ἐμπορίαν καὶ ἐκμετάλλευσιν ἐν καιρῷ τοῦ ἀρραβῶνος, ὅστις ἐνίοτε παρετείνετο καὶ μέχρι δεκαπέντε ἐτῶν. Ὁ Γρηγόριος ὅθεν συναισθανό-

μενος τὰ ἐκ τούτου κακὰ ἐξέδωκε συνοδικὸν γράμμα τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1798, δι' οὗ ἀπαγορεύονται καὶ ἡ μνηστεία ἀνηλίκων, ὡς μὴ δυναμένων νὰ συγκατανεύσωσιν ὀρθῶς κατὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους καὶ οἱ μακροχρόνιοι ἀρραβῶνες μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς παρατάσεως αὐτῶν πέραν τῶν τεσσάρων ἐτῶν. Κανονίζει δὲ καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως τῶν λόγῳ προικὸς προκαταβληθέντων, ὑποχρεωτικῆς οὔσης ἐπὶ λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ τοῦ μνηστῆρος τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῶν ἐντόκως πρὸς 10 0)ο. Σπουδαῖαι ὅμως καὶ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντός εἰσιν αἱ παραινέσεις τοῦ Γρηγορίου ὅπως μὴ ἐπέρχηται μεγάλη ἐξοικείωσις μεταξὺ τῶν μεμνηστευμένων, διότι καὶ ἐκ τῆς ἀνεμποδίστου εἰσόδου τῶν μνηστήρων εἰς τοὺς οἴκους τῶν μνηστῶν καὶ ἐκ τῆς ἀκωλύτου συνδιατριβῆς αὐτῶν μυρία ἀνεφύοντο σκάνδαλα, δι' ὃ ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ ἐπιβάλλει ἵνα «μηδόλως συναναστρέφωνται κατ' ἰδίαν οἱ ἀρραβωνιαστικοὶ τὰς μνηστάς των» (Γεδ. Κ. Δ. Α΄ 311—313).

Ὁ δὲ Συνοδικὸς Τόμος περὶ προικοδοσιῶν εἶχε τὴν ἑξῆς ἀφορμήν. Τῷ 1736 ὁ Νεόφυτος βλέπων τὴν ἄτακτον καὶ ὑπέρογκον προικοδοσίαν ἐξέδωκεν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν ὑπερόγγων τούτων προικῶν. Ἀλλ' ὁ ἴδιος πατριάρχης, βλέπων τὸ ἄσκοπον τοῦ πράγματος, ἔλυσε τὸν ἀφορισμὸν συνοδικῶς. Σαμουὴλ ὅμως ὁ σοφὸς πατριάρχης ἐξέδωκε τῷ 1767 Συνοδικὸν Τόμον, δι'οὗ ἐπιβάλλει φρικτοτέρους ὅρους καὶ ἐκθέτει ἐν βιβλίῳ τὰ κακὰ τῶν προικοδοσιῶν. Ὁ Γρηγόριος διὰ τοῦ Τόμου αὐτοῦ ἀναγνωρίζει τὴν ὀρθότητα τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Σαμουήλ,προκρίνει ὅμως τοῦ μείζονος κακοῦ τὸ μετριώτερον καὶ καταλείπει ἐλευθερίαν εἰς τὸν κανονισμὸν τοῦ ποσοῦ τῆς προικός, καθόσον ἔβλεπεν, ὅτι πολλοὶ παρέβαινον τὰς διατάξεις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ὅτι οὗτος οὐδαμῶς εἶχεν ἐπιδράση εἰς τὰς γαμικὰς συμβάσεις. Εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἀφορισμοῦ συνυπέγραψαν καὶ ὁ πρώην Πατριάρχης Γεράσιμος καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Ἄνθιμος (Γεδ. Κ. Δ. Α΄ 305—310).

Δ΄. ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Κατακτήσεις τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας.—Ὑποδούλωσις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑπτανήσου.—Συνεννόησις μετὰ Μανιατῶν.—Ὑποκρισίαι τοῦ Ναπολέοντος.—Δολοπλοκίαι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.—Δρᾶσις καὶ σύλληψις Ρήγα Φερραίου.—Ἐνέργειαι ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Πασβάντογλου καὶ τοῦ Γρηγορίου.—Ὁ Γρηγόριος κατὰ τῶν Γάλλων.—Ἑλληνικὸς φιλορωσσισμός.—Διαμελισταὶ καὶ ἐλευθερωταὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.—Τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα.

Ὁ Γρηγόριος ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ ἐκ τοῦ Θρόνου κατὰ τὸν Δε-

κέμβριον τοῦ 1798, χαρακτηρισθεὶς διὰ τοῦ Βεζυρικοῦ Διάταγματος «ὡς ἀνίκανος εἰς διατήρησιν τῆς τῶν λαῶν ὑποταγῆς». Ὁ Φεφτᾶς τῆς ἀπαγχονίσεώς του κατὰ τὸ 1821 ἀνέγραφεν ὡς αἰτίαν τὴν συμμετοχήν του εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἤδη ἐχαρακτηρίζετο ὡς μὴ ἐμποδίσας ἐπαρκῶς τὴν φιλελευθέραν πνοήν, ἥτις εἰσέβαλεν εἰς τὸ Ἑλλ. ἔθνος ἐπὶ τῇ καταλήψει τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Γάλλων. Πάντες τότε ἐνόμισαν τὸν Ναπολέοντα ἐλευθερωτὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐσκίρτησαν ἐπὶ τῇ ἐνόπλῳ ἐμφανίσει αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐπλανήθησαν ὡς ὁ Ῥήγας. Ὁ Γρηγόριος ἀντέδρασε δι᾽ ἐγκυκλίων, ἐκδοθεισῶν ἐπιβολῇ τῆς Πύλης κατὰ τῆς «λύμης τῶν Γάλλων». Ἀλλ᾽ ἡ Πύλη ἔπαυσεν αὐτόν, διότι κατὰ Κούμαν (ΙΒ΄ 508), «ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς προσταγῆς ὅπως κατηχήσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ προσέχουν τοὺς Γάλλους τῆς Αἰγύπτου». Ὥστε ἡ πτῶσις τοῦ Γρηγορίου εἶχεν αἰτίαν πολιτικὴν ἢ μᾶλλον ἐθνικὴν καὶ δέον νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν συγχρόνων μεγάλων συμβάντων.

Καθ᾽ ὃν ἀκριβῶς μῆνα ὁ Γρηγόριος ἀνήρχετο εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον δύο μεγάλα συνετελοῦντο Εὐρωπαϊκὰ γεγονόνα. Τὸ μὲν ἡ νικηφόρος προέλασις τῶν Γαλλικῶν ὅπλων εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Ἰταλίας, ὁδηγουμένων ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς τέκνου τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀρχιστρατήγου Βοναπάρτου, τὸ δὲ ἡ κατάλυσις τῆς Ἐνετικῆς Ὀλιγαρχίας.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως ἐνσαρκωθὲν εἰς ἕνα ἄνδρα καὶ μὴ δυνηθὲν νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν κόσμον ὡς ἰδανικόν, ἔδραμεν ἐκχυλίσαν ὡς ρομφαία καὶ ἠπείλει τὴν διὰ τοῦ αἵματος κατάλυσιν πάσης Εὐρωπαϊκῆς Βασιλικῆς Ἀρχῆς. Ἤδη ἀρίδηλα ἐδείκνυντο τὰ πρῶτα πρὸς τοῦτο βήματα.

Κατατροπωθέντων τῶν Αὐστριακῶν στρατευμάτων καὶ διωχθέντων πρὸς βορρᾶν, ἡ Γαλλία προσήρτησεν εἰς ἑαυτὴν τὴν ὡραίαν τῆς Ἰταλίας χώραν, ἔκτοτε δὲ ἐζήτει ἁπλῶς ἀφορμὴν ὁ Ναπολέων, ἵνα καταστρέψῃ καὶ τὴν τέως σύμμαχον αὐτοῦ Ἐνετίαν, τὴν περίφημον ἐπὶ αἰῶνας θαλασσοκράτειραν πολιτείαν, ἥτις ὅμως κατέκειτο ἤδη ἀσθενεστάτη καί μόλις διατηροῦσα ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῆς κτήσεων τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου καὶ ὀλίγα παράκτια Ἠπειρωτικὰ φρούρια. Δοθείσης δὲ τῆς ἀφορμῆς ἐκ σφαγῆςΓάλλων τινῶν κατὰ τὸ Πάσχα ὑπὸ φανατικῶν Ἐνετῶν Καθολικῶν, ὁ Ναπολέων ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχε τὸν Μάϊον τοῦ 1797 τὴν κατάλυσιν τῆς Βενετικῆς Ἀριστοκρατίας

Ἀλλ᾽ ἐν Ἑπτανήσῳ, γενικοῦ ὄντος προβλεπτοῦ τοῦ Βίτμαν, δὲν ἐγένετο ἀσμένως ἀποδεκτὴ ἡ κατάλυσις τῶν εὐγενῶν,οὐδ᾽ ἡ ἀνακήρυξις τῆς δημοκρατίας καὶ ὁ Ναπολέων, προσχήματι μὲν ὡς ἐπίκουρος τοῦ

Βίτμαν, πράγματι δὲ ὡς κατακτητὴς φοβούμενος τὰς Ἀγγλικὰς ἐπὶ τῆς Ἑπτανήσου βλέψεις, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑπτάνησον τὸν στρατηγὸν Γεντίλην, ἵνα καταλύσῃ τὴν Ἐνετικὴν ἀρχὴν καὶ καταλαμβάνων τὰ φρούρια φυτεύσῃ πανταχοῦ τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας. Ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου μετὰ μεγίστης ἀπεδέχθη χαρᾶς καὶ τὸν Γαλ. στρατὸν καὶ τὸ δένδρον, βαρυνθεὶς τὴν γεγηρακυῖαν ἤδη καὶ θνησιμαίαν κυρίαρχον, ἥτις ἀπὸ τῆς καταλύσεως Φραγγοκρατίας, πολὺ πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας ἦρχε τῆς Ἑπτανήσου. Καὶ ὅτε δὲν ὑπῆρχε πλέον Ἐνετία, τοῦ ἡττημένου στόλου αὐτῆς μετακομισθέντος εἰς Τουλῶνα, ὁ Ναπολέων ἔγραφε πρὸς τὸν Γεντίλην: «Κολάκευε τὴν διάθεσιν τῶν Ἑπτανησίων, ἂν οὗτοι κλίνωσιν εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ μὴ παύσῃς εἰς τὰς διακηρύξεις σου ὁμιλῶν περὶ Ἑλλάδος, περὶ Σπάρτης καὶ περὶ Ἀθηνῶν». Ἐκεῖνος δ' ἀπήντα: «οἱ Ἑπτανήσιοι εἶνε ἄριστοι πατριῶται, ἐπιθυμοῦσιν ἀποφαστικῶς νὰ γείνωσι Γάλλοι. Ἂν τοὺς ἐγκαταλείψωμεν εἰς τὴν Ἐνετίαν, θὰ γείνωσι Ρῶσσοι ὑπήκοοι». Ἄλλοτε δὲ ἔγραφεν αὐτῷ ὁ Γεντίλης: «Ὁ Ἕλλην εἶνε μᾶλλον φωτισμένος παρ' ὅσον νομίζεται κοινῶς. Ἡ μνήμη τῆς ἐνδόξου καταγωγῆς των δὲν ἀπεσβέσθη παρ' αὐτοῖς ἀκόμη».

Ὁ Ναπολέων ἀνήγγειλε ταῦτα εἰς τὸ ἐν Παρισίοις Διευθυντήριον, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐδέχετο προσηνῶς ἐν Μιλάνῳ τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Μπέη τῆς Μάνης, ἐκφράζοντας τὴν ἀγαλλίασιν τῶν ἀπογόνων τῆς Σπάρτης διὰ τὰς ἐνδόξους νίκας του. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Μάνης ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων αὐτογράφως διὰ τοῦ πρόσφυγος Μανιάτου Στεφανοπούλου, εἰς ὃν ἔδωκε καὶ ὡρισμένας ὁδηγίας διὰ τὴν μελετωμένην Ἐπανάστασιν (Χιώτη Γ. 644). Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ὅμως οὐδὲν ὡρισμένον ὑπέσχετο, διότι τοῦ Βοναπάρτου σκοπὸς δὲν ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων ἀλλ' ἁπλῶς προσάρτησις τῆς Ἑπτανήσου. Διότι φοβούμενος τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου ἢ τῶν Ρώσσων κατάληψιν αὐτῆς, ἔγραφε πρὸς τὸ διευθυντήριον ἐκ Μεδιολάνων: «Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ διατηρήσωμεν ἡμετέραν τὴν Κέρκυραν. Ἡ κατοχὴ τῆς Ἑπτανήσου σφόδρα συμφέρει ὑμῖν. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως μᾶς προέτεινεν συμβιβασμόν τινα. Ἡ Κέρκυρα ὅμως, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία εἶνε ὠφελιμώτεραι ἡμῖν ἢ ἅπασα ἡ Ἰταλία. Ἂν ἠναγκαζόμεθα νὰ ἐκλέξωμεν, πρέπει νὰ κρατήσωμεν τὰς τελευταίας, πηγὴν πλούτου καὶ εὐτυχίας διὰ τὸ ἐμπόριόν μας. Κλονίζεται ὁσημέραι σφοδρότερον ἡ Τουρκία, ἡ δὲ κατοχὴ τῶν νήσων θὰ διευκολύνῃ ἡμᾶς ἢ νὰ τὴν ὑποστηρίξωμεν ἐφ' ὅσον δυνάμεθα, ἢ νὰ λάβωμεν ἐξ αὐτῆς τὸ ἐπιβάλλον μερίδιον» (Χιώτη 610). Εἰς ἕτερον δὲ ἔγγραφον: «μάτην, ἔγραφε, θὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν Τουρκίαν. Τὴν πτῶσιν αὐτῆς θὰ ἴδωμεν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν».

Ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ἦτο συνεπῶς κατ' οὐσίαν ἁρπακτικὴ καὶ διαμελιστική, ὕπουλος δὲ τῷ προσχήματι ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ μείζονος βορᾶς. Οὐδεμίαν ποτὲ συμπάθειαν ᾐσθάνθη εἰλικρινῶς ὁ Ναπολέων διὰ τὸν δοῦλον Ἕλληνα. Διότι ἐνῶ συνενοεῖτο ὁτὲ μὲν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης ὁτὲ δὲ μετὰ τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Ἀνθίμου ἐν Τεργέστῃ καὶ κατόπιν μετὰ τῶν Κολοκοτρώνη καὶ Ἀλῆ Φαρμάκη, δὲν ἔπαυεν ἀνέκαθεν διαβουκολῶν καὶ τὸν Ἀλῆ πασᾶν καὶ ὑποκινῶν εἰς ἀποστασίαν τὸν πασᾶν τοῦ Βιδινίου (Βουλγαρίας) Πασβάντογλουν. Ὅτε δὲ τὸ πρῶτον ἐπίσημον βῆμα εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐγένετο διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Κάμπο-Φόρμιο (8βριος τοῦ 1797), δι' ἧς ὁριστικῶς προσηρτᾶτο ἡ Ἑπτάνησος εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ βάσις τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα ἐτίθετο καὶ πλήρως ἔκτοτε καθωρίσθη τὸ πρόγραμμα τῆς καταπτήσεως.

Πρὸ τοιούτων σαφῶν ἐνδείξεων κατ' ἀνάγκην ὁ μὲν σύμμαχος τῇ Γαλλίᾳ Σουλτάνος διέτασσε κρυφίως τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ, Μακεδονίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ Τούρκους διοικητὰς νὰ ἐπιβλέπωσι τοὺς ραγιάδες, ἵνα μὴ συνενοῶνται μετὰ τῶν ὑπόπτων Γάλλων (Χιώτη 633), ὁ δὲ Πατριάρχης, πρὸ τετελεσμένων γεγονότων εὑρεθείς, μετὰ συγκινήσεως παρηκολούθει τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ.

Ἐκτὸς τῆς Ἑπτανήσου ὁ Ναπολέων κατέκτησε καὶ τὰς ἔναντι τέσσαρας τέως Ἑνετικὰς πόλεις τῆς Στερεᾶς Βουθρωτόν, Πάργαν, Πρέβεζαν καὶ Βόνιτσαν πολεμῶν πρὸς τὸν Μουχτὰρ υἱὸν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἡ ἀδυναμία τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἦτο τότε μεγάλη διότι ὁ στρατὸς τοῦ Σουλτάνου πολεμήσας πρὸ τριῶν ἐτῶν μετὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κατὰ τοῦ ἀποστάτου Καρᾶ Μεχμὲτ τῆς Σκόρδας ἡττήθη κατὰ κράτος. Ἔκτοτε δὲ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐπιστρέψας, τεταπεινωμένος εἰς Ἤπειρον, ἐβυσσοδόμει κατὰ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας καὶ προθύμως ἤδη διεπραγματεύετο μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων Γάλλων καὶ ἔγραφεν ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ζητῶν τὰς κατακτηθείσας Ἠπειρωτικὰς πόλεις. Ὁ Ναπολέων ὅμως, ἀπολύτως ἀποκρούσας τοιαύτην παραχώρησιν, δὲν κατώρθωσε νὰ διαγνώσῃ καὶ τοὺς ἀληθεῖς σκοποὺς τοῦ Ἀλῆ (Ἀραβ. σ. 89-93).

Πρὸς τὴν πρώτην Πατριαρχείαν τοῦ Γρηγορίου, ἤτοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1797 μέχρις Ἰουνίου 1798 συμπίπτει μέγα ἐθνικὸν γεγονός, ἡ ἐν Αὐστρίᾳ δρᾶσις, ἡ σύλληψις καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Ρήγα τοῦ Φερραίου, εἰς ὃ ἐνεργότατον μέρος ἔλαβεν αὐτὸς οὗτος ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος, καταβαλὼν πολλὴν προσπάθειαν πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ. Ὁ Ρήγας, γεννηθεὶς τῷ 1757 καὶ φυγὼν ἐκ Βελεστίνου νεώτατος, ἀνετράφη καὶ ἐξεπαιδεύθη ἀρτιώτατα ἐν Κων)λει ὑπηρετῶν καὶ ὡς γραμματεὺς παρὰ τῷ πρώην ἡγεμόνι τῆς Βλαχίας Ἀλε-

ξάνδρῳ τῷ Ὑψηλάντη. Τῇ συστάσει τούτου προσελήφθη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1786 ὡς γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος Μαυρογένους ἐν Μολδαυΐᾳ. Γαλλομαθὴς ὤν, εἶχεν ἐνθουσιασθῇ ἐκ τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, μέχρις οὗ τῷ 1796 ἐσκέφθη νὰ ὑπεκκαύσῃ τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα τῶν Ἑλλήνων, τὸ μὲν διὰ καταλλήλων δημοσιευμάτων, τὸ δὲ διὰ μυστικῆς ἑταιρίας, καθ' ὅν χρόνον ὁ Ναπολέων ἐθριάμβευε κατὰ τῶν Αὐστριακῶν ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἐκλέξας ὡς τόπον διαμονῆς τὴν Βιέννην ἐξέδωκε τῷ 1797 διάφορα ἔργα καὶ χάρτας καὶ ἤρξατο κατηχῶν προσηλύτους. Ἦτο δὲ φυσικὸν ὅτι μετ' εὐλόγων ἐλπίδων ἀπέβλεψε καὶ προέβη εἰς ἐμμέσους συνενονοήσεις πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ τὴν δημοκρατικὴν Γαλλίαν, ἧς τὰ νικηφόρα ὅπλα ἐθαύμαζεν ἤδη σύμπας ὁ κόσμος. Δὲν ἠρκέσθη ὅμως εἰς τὴν ἐπὶ τοὺς ξένους ἐλπίδα ὁ Ῥήγας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς περισπασμοὺς τῆς Τουρκίας ὑπέθαλψε, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ κηρύξαντος ἀνταρσίαν Πασᾶ τοῦ Βιδινίου, τοῦ Πανσβάντογλου, οὗ εἶχε σώσει ἄλλοτε τὴν ζωήν, καὶ μετὰ διαφόρων ἐπισήμων Ἀλβανῶν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Ταυτοχρόνως ἐδημοσίευσε τὴν πρὸς τὸ Γένος ἐπαναστατικὴν αὐτοῦ προκήρυξιν ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέα πολιτικὴ διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῶν μικρῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας». Ἐν τῇ προκηρύξει ταύτῃ περιείχετο καὶ τὸ περίφημον θούριόν του «ὡς πότε παληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενὰ», ὅπερ ἤρξατο πανταχοῦ διασπειρόμενον καὶ ᾀδόμενον. Τὸν Νοέμβριον δὲ τοῦ 1797 κατῆλθε μετὰ τοῦ Χρ. Περραιβοῦ εἰς Τεργέστην ὅπως ἐκεῖθεν διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ σχέδιόν του ἦτο νὰ μεταβῇ πρῶτον δι' Ἑπτανήσου εἰς Πελοπόννησον πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Μανιατῶν καὶ ἐκεῖθεν νὰ εἰσβάλῃ εἰς Ἤπειρον ἔνθα τὸν ἀνέμενον οἱ Σουλιῶται, ἐκεῖθεν δὲ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν. Ἀτυχῶς ὅμως συνελήφθη ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἐστάλη δέσμιος εἰς Βιέννην μετὰ ἑπτὰ ἄλλων συνωμοτῶν.

Συγχρόνως πρὸς καταστροφὴν τοῦ φίλου του Πασβάντογλου συνεκεντρώθη μέγας Τουρκικὸς στρατός, μετ' αὐτοῦ δὲ ἦτο καὶ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὁδηγῶν 12 χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὁ ἥρως τοῦ Βιδινίου συνέτριψε πρὸ τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου του τὴν Τουρκικὴν δύναμιν, ἣν ἠνάγκασεν εἰς παθητικὴν πολιορκίαν. Τινὲς τῶν Πασάδων ηὐτομόλησαν πρὸς αὐτόν, ὁ δὲ Ἀλῆ Πασᾶς ὑποκριθεὶς ὅτι οἱ Γάλλοι ἐνήργουν ἀποστασίαν ἐν τῇ Ἠπείρῳ καὶ παραγγείλας εἰς τὴν Πύλην ὅτι οἱ Ἠπειρῶται ἔψαλλον θούρια τοῦ Ῥήγα, ἐπέστρεψε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς Ἰωάννινα, ἔνθα εὗρεν ἐπιστολὰς τοῦ Ναπολέοντος ἐκ Μελίτης περὶ συμπράξεως κατὰ τῆς Τουρκίας.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῆς Τουρκίας, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ρήγας δέσμιος ἐστέλλετο τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1798 ὑπὸ τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν ἐπιζητοῦσαν τὴν ἔκδοσίν του Τουρκίαν. Μάτην ὁ Πασβάντογλους εἶχε λάβει μέτρα πρὸς ἁρπαγήν του καθ' ὃν χρόνον θὰ μετεφέρετο εἰς Κ)λιν καὶ μάτην ἐν Κ)λει συνελέγησαν 500 χιλ. γρ. πρὸς λύτρωσίν του· εἰς μάτην δὲ ἀπέβησαν καὶ αἱ ἐπίσημοι ἐνέργειαι τοῦ ἀπὸ δύο ἐτῶν μεγάλου διερμηνέως Κ. Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε' ὅπως σώσωσι τὸν δεσμώτην καὶ τοὺς Συντρόφους του. Ὁ Πασᾶς τοῦ Βελιγραδίου Μαρασλῆς, εἰς ὃν παρεδόθησαν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, ἐφόνευσεν αὐτοὺς οἰκτρῶς κατὰ τὴν 12 Ἰουνίου ἐν τῇ εἱρκτῇ. (Δ. Φ. 94 καὶ Σ.Λάμπρου ἐν Ἐγκυκλ. Λεξ. τόμος ΣΤ' σελ. 50).

Ἐν τοσούτῳ καὶ ἡ Πύλη καὶ τὰ Πατριαρχεῖα καὶ οἱ ἐπιφανεῖς τοῦ Γένους μετὰ δέους ἀπέβλεπον πρὸς τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Γαλλικὰς ἐνεργείας, ἰδιαίτατα δὲ ἀπησχόλει αὐτοὺς ὁ κίνδυνος μεταδόσεως τοῦ μιάσματος ἐκ τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον. Ὄντως δὲ ἐν ἁπάσαις ταῖς νήσοις τοῦ Ἰονίου ὁ λαὸς ἐδέχθη ὡς εἴπομεν κατ' ἀρχὰς θερμότατα τὴν Γαλλικὴν κυριαρχίαν. Ἐν Κερκύρᾳ ἱδρύθη μία ἑταιρία τῆς δημοσίας πολιτικῆς ἀγωγῆς καὶ ἄλλη ἡ τῶν Φίλων. Ἡ ἑταιρία τῶν Φίλων ἐσκόπευε νὰ καταστρέψῃ ριζηδὸν παλαιωθείσας ἕξεις, προλήψεις καὶ καταχρήσεις. Συνεταιρίζοντο οἱ ἰταμώτεροι Δημοκρατικοὶ καὶ οἱ θέλοντες βιαιότερον νὰ ἐπισπεύσωσι τὰς κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις. Μετὰ τὰς συνεδριάσεις εἶχεν ἡ ἑταιρία τὰς πύλας ἀνοικτὰς εἰς τὸν λαόν. Ἐν αὐταῖς ἐδιδάσκοντο αἱ νέαι ἰδέαι παρ' εἰδημόνων Γάλλων καὶ ἄλλων ἰθαγενῶν μελῶν τῆς Ἑταιρίας. Μόνον ἐξηροῦντο οἱ καταδικασμένοι κατ' ἐπιστολὰς τοῦ Στρατηγοῦ Γεντίλη. Οἱ φιλογράμματοι φίλοι συνηθροίζοντο εἰς τοῦ Μάρκου Πολυλᾶ καὶ ηὐθύμουν ἢ συνεζήτουν σπουδαῖα ἢ ἀνεγίνωσκον. Εἰς τὴν ἑταιρίαν προσῆλθον καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Καποδίστρια καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀγαθόφρων καὶ σπουδαιότατος Ἰωάννης, ὁ τόσον κατόπιν ἐπιφανὴς καταστάς (Χιώτη ΣΤ' 223).

Ἐκτὸς ὅμως τῶν πολιτῶν καὶ ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἔν τισι παραδείγμασι ἀνεδέξατο βίᾳ ἢ καὶ ἑκουσίως τὸ Γαλλικὸν καθεστώς. Αὐτὸς ὁ Πρωτοπαπᾶς τῆς Κερκύρας Γ. Μάτζαρος ἔγραφε τῇ 6 7βρίου τῷ στρατηγῷ Γεντίλη «ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῆς Γαλ. ἐπαναστάσεως καὶ ἡ δημοκρατία συμφωνοῦσι πληρέστατα τῇ Χριστιανικῇ πίστει» (Χιώτη Γ' 601).

Τότε λοιπὸν κατὰ τὸν ἱστορικὸν Χιώτην : «Οἱ Ρῶσσοι ἐν Κ)λει καὶ οἱ ἐκεῖ Φαναριῶται Ὑψηλάντης καὶ Μουρούζης σὺν τούτοις δ' οἱ Ἑπτανήσιοι Μουστάκας καὶ Τομάρας, συνεννοηθέντες

μετὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τοῦ ἱερατείου προδιέθετον τὰ μέσα ὅπως διεγείρωσι φανατισμὸν θρησκευτικὸν τῶν Ἰονίων κατὰ τῶν Γάλλων, διακηρυττομένων ἀπίστων καὶ ἀθέων, φαυλοβίων καὶ ἀνατροπέων παντὸς κοινωνικοῦ καὶ νομίμου συμφέροντος. Ἀπόστολοι αὐτῶν πρὸ πολλοῦ περιεφέροντο εἰς τὰς νήσους ἐξάπτοντες ἀμαθῆ καὶ χυδαῖον ὄχλον, προθύμως ὑποκινούμενον εἰς θρησκομανεῖς καὶ φιλεκδίκους ἐξάψεις». Ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Χιώτη περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐν Κ)λει κατὰ τῶν προσαρτησάντων τὴν Ἑπτάνησον εἶνε ἀνακόλουθος, διότι αὐτὸς οὗτος κατόπιν ἐπαινεῖ τὰ ληφθέντα παρὰ τῶν συμμάχων μέτρα πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Γάλλων ἐκ τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἐξαίρει τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκδοθείσης πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου.

Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ καίτοι ψέγων, ὑποδεικνύει ἡμῖν εἶνε, ὅτι ὁ Πατριάρχης εὐθὺς ἀπὸ τῆς καταλήψεως ἔλαβε σύντονα μέτρα πρὸς καταστολὴν τοῦ μιάσματος. Διότι μὴ δυνάμενος ὁ Γρηγόριος νὰ γράψῃ ἢ ἐπιτεθῇ ἀναφανδὸν κατὰ τῶν εἰσέτι συμμαχούντων τῇ Τουρκίᾳ Γάλλων, δι' ἀποστόλων μυστικῶν περιφερομένων εἰς τὰς νήσους, ἐξῆπτεν ἐθνικώτατα ὀρθόδοξον φανατισμὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως.

Οὕτω τὸν Ἰούλιον τοῦ 1797 ἐξεδόθησαν πατριαρχικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἀμυκλῶν, πρὸς τὸν Λακεδαιμονίας, πρὸς τὸν Π. Πατρῶν, πρὸς τὸν Μονεμβασίας καὶ πρὸς τὸν Ὠλένης, ἵνα προσέχωσι καὶ ἐπιμελῶνται τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν, ἅτινα συνίστανται εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ πνευματικὴν νουθεσίαν τῶν ἐπαρχιωτῶν Χριστιανῶν ὅπως φυλάττωσι τὰ τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως ἀπαράτρεπτα καὶ νὰ μὴ ἐκκλίνωσιν ἐκ συναρπαγῆς εἴς τι τῶν ἀπευκταίων καὶ νὰ μὴ περιπέσωσιν εἰς τὴν νεωστὶ ἀναφανεῖσαν φθοροποιὸν λύμην. Ἀπεστάλη δὲ πρὸς τοῦτο φέρων καὶ ἑτέραν πατριαρχικὴν κοινὴν ἐπιστολὴν πρὸς ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Ἱεροκῆρυξ Ἀγάπιος Λεονάρδος ἐντεταλμένος νὰ διδάξῃ καὶ νὰ στηρίξῃ τὸ πλῆθος καὶ πληροφορήσῃ τοὺς ἀρχιερεῖς. Ὅμοιαι Πατριαρχικαὶ Ἐπιστολαὶ ἀποδοκιμάζουσαι τὴν Γαλ. ἐπανάστασιν ἐστάλησαν καὶ πρὸς τοὺς Μητροπολίτας Ἄρτης καὶ Ἰωαννίνων, ἀγγέλλουσαι ὅτι πρὸς τοῦτο στέλλεται αὐτόθι καὶ εἰς Π. Πάτρας ὁ διδάσκαλος Διονύσιος, ὅπως ὁμιλήσῃ καὶ αὐτὸς τὰ εἰκότα πρὸς αὐτοὺς ὡς ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας, συνεπιφέρων καὶ Ὑψηλὸν Ὁρισμόν (Γεδεὼν Π. Π. Α' σελ. 3 5).

Ἡ κατὰ τῶν Γάλλων ἀντιπάθεια τοῦ Γρηγορίου εἶχεν αἰτίαν οὐ μόνον τὴν ἄσπονδον ἔχθραν τῆς Γαλ. Δημοκρατίας πρὸς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν ἀλλὰ καὶ ἑτέραν βαθυτέραν. Πάντες οἱ σωφρονοῦντες καὶ φιλοπάτριδες Ἕλληνες ἦσαν τότε φιλόρωσσοι. Μόνον εἰς

τὴν Ρωσσίαν δὲν ἀπεδίδετο κατακτητικὴ ὑστεροβουλία. Οἱ κατὰ τῆς Τουρκίας διεξαχθέντες ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ρωσσικοὶ πόλεμοι ἐθεωροῦντο ὑφ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων ὡς ὑπὲρ αὐτῶν γενόμενοι, καίτοι μὴ σχόντες οὐδὲν ἕτερον θετικὸν ἀποτέλεσμα, πλὴν τῆς ἡμιανεξαρτησίας τῶν δύο Ἡγεμονιῶν. Ἡ Αἰκατερίνη ἄλλως τε ἡ Β', κηρύττουσα τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (1787—1792), ὑπέσχετο πανδήμως τὴν πραγματοποίησιν τοῦ «μεγάλου ἑλληνικοῦ σχεδίου» τὴν ἵδρυσιν δηλαδὴ Ἑλληνικῆς ὑτοκρατορίας ὑπὸ Ρῶσσον ἡγεμονόπαιδα. Πάντες οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τοὺς Ρώσσους ἀδελφοὺς καὶ προστάτας. Ἐπὶ πλέον δὲ ὁ Γρηγόριος ὡς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἶχεν ὑπὸ τὸ πνευματικόν του σκῆπτρον μόνην τὴν Ρωσσίαν ἐκ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ ταύτην δὲ εὐλαβεστάτην καὶ πιστὴν εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν.

Ὁπουδήποτε ὅμως ἀλλαχοῦ καὶ ἂν ἐστρέφετο τὸ βλέμμα τοῦ Ἕλληνος, συνήντα κατακτητὰς καὶ διαμελιστάς. Τὰ σχέδια τοῦ Ναπολέοντος δὲν ἐβράδυναν νὰ γείνωσιν ἀντιληπτὰ παρὰ τῶν νουνεχῶν. Ὁ Ὑψηλάντης συνεβούλευσεν ἄλλοτε εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους, ὡς συντελεστικώτατον δὲ πρὸς τοῦτο μέσον ὑπέδειξε τὴν στρατολογίαν καὶ Ἑλλήνων εἰς τὸν Τουρκικὸν στρατόν. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου οἱ Ἕλληνες θὰ ἠσκοῦντο εἰς τὰ ὅπλα, ἵνα ὦσιν ἕτοιμοι εἰς πρώτην εὐκαιρίαν. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποδείξῃ τοιαῦτα μέτρα, ἐμερίμνησεν ὅμως περὶ τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως τῶν ὑποδούλων διὰ τῆς παιδείας. Ἐφαντάζετο καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Κοραῆς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἓν ὅλον, ὅπερ ἔπρεπε νὰ μορφωθῇ καὶ ἐξελιχθῇ ἀδιάσπαστον. Ἡ ἀκεραιότης συνεπῶς τῆς Τουρκίας ἦτο δόγμα προσφιλὲς τοῖς Ἕλλησι πᾶσι, μέχρις οὗ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς ἀποτινάξεως τοῦ ζυγοῦ διὰ τῆς καθολικῆς μορφώσεως καὶ προπαρασκευῆς. Μόνον οὕτω ἠδύνατο νὰ ἀσκηθῇ τὸ Γένος καὶ μόνον ὡς ἓν σῶμα μετὰ μιᾶς ψυχῆς ἠδύνατο νὰ ἀντεπεξέλθῃ, ἀσθενὲς ὡς ἦτο καὶ λησμονημένον, κατὰ μυρίων κινδύνων. Ἐργασία, ὑπομονή, πνευματικὴ ἀνάπλασις. Ἐν αὐτοῖς καὶ μόνοις ἡ Ἐλπὶς ἀπολυτρώσεως. Ἰδοὺ τὸ μόνον Ἐθνικὸν πρόγραμμα.

Ἡ πρόδηλος ἐσωτερικὴ παραλυσία τοῦ Τουρκικοῦ κράτοτς ἐνέπνεε τοῖς πᾶσι τὸν πόθον συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐπικειμένην διάλυσίν του, καὶ ἑκάστη ἐκ τῶν συμμάχων τῇ Τουρκίᾳ ἢ καὶ τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων καθώριζε τὸ ἁρμόζον αὐτῇ τεμάχιον. Ἡ Γαλλία μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἑπτανήσου ἔσπευδεν ἤδη πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ Αὐστρία ἐπωφθαλμία ἔκτοτε τὴν Θεσσαλονίκην. Μόνη ἡ Ρωσσία κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν τότε Ἑλλήνων εἶχεν ἁγνὰς σκέψεις περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἑλλήνων. Ἔδει ἑπομένως τὰ μεγάλα τῆς Ἑλλάδος πνεύματα νὰ ταχθῶσιν ὑπὲρ τῶν ἐλευθερωτῶν καὶ κατὰ

τῶν διαμελιστῶν, διότι ὁ κατ' αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι ἀγὼν θὰ ἦτο ἀπὸ παντοίων ἀπόψεων δυσχερὴς μέχρις ἀδυνάτου, ἡ ἔμπρακτος δὲ ἐκδήλωσις τοῦ καθολικοῦ τούτου αἰσθήματος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ.

Ε'. ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ

Προκηρύξεις ὑπὲρ τοῦ Κορανίου.—Συμμαχία Ἀγγλίας, Ρωσσίας καὶ Τουρκίας.—Πρόνοια Γρηγορίου καὶ Ὑψηλάντου διὰ τὴν Ἑπτάνησον.—Ἡ ἐγκύκλιος.—Ὑποσχέσεις τοῦ Τσάρου περὶ ἐλευθερίας.—Συμπληρωτικαὶ ἐγκύκλιοι περὶ ὑποταγῆς καὶ στρατολογίας.

Τὰ ἀνατολικὰ σχέδια τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ θριαμβευτοῦ σαφέστατα ἐξεδηλώθησαν ὅτε βλέπων δύσκολον τὸ διὰ τῆς Ἑπαννήσου πρὸς τὸ Βυζάντιων ἅλμα, προυκάλεσε καὶ διωρίσθη ἀρχιστράτηγος τῆς Ἀνατολῆς καὶ παρεσκεύασε τὴν εἰς Αἴγυπτον πολυθρύλητον στρατείαν διὰ διπλοῦν σκοπόν. Τὸ μὲν ὅπως καταστρέψῃ τὸ ἐν Ἰνδίαις Ἀγγλικὸν ἐμπόριον διὰ τῆς διορύξεως τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, τὸ δὲ ὅπως διώξῃ ἐκ τῆς Εὐρώπης τοὺς Τούρκους, ἐπερχόμενος κάτωθεν διὰ Συρίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἱδρύων ἐν Κωνσταντινουπόλει πρωτεύουσαν μεγάλου ὑποτελοῦς τῇ Γαλλίᾳ κράτους, διὰ γενικῆς τῶν φυλῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἐπαναστάσεως καὶ συγχωνεύσεως.

Ἀποπλεύσας δὲ ἐκ Τουλῶνος τῇ 19 Μαΐου μετὰ 400 πλοίων καὶ 36 χιλ. στρατοῦ, ἔφθασεν ὁ Ναπολέων διὰ Μελίτης εἰς Ἀλεξάνδρειαν τῇ 1 Ἰουλίου 1798 καὶ εἰς μὲν τοὺς Αἰγυπτίους ἐκήρυξεν εὐθὺς τὸν ἄπειρον σεβασμόν του πρὸς τὸν Μωάμεθ, εὐτελῶς κολακεύων τὸ θρήσκευμά του, εἰς δὲ τὴν Πύλην ἐμήνυσε πολιτικώτατα ὅτι δὲν ἐπήρχετο ὡς κατακτητὴς ἀλλ' ὡς τιμωρὸς τῶν Μαμελούκων. Πλησιάζων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔλεγεν ὁ Ναπολέων πρὸς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ: «Τὸ πρῶτον ἄρθρον τῆς Πίστεως τῶν Μωαμεθανῶν εἶνε: Δὲν ὑπάρχει θεὸς παρὰ τὸν θεὸν καὶ ὁ Μωάμεθ εἶνε ὁ προφήτης του. Μὴ ἀντιλέγητε εἰς αὐτοὺς κατὰ τοῦτο. Διάγετε μετ' αὐτῶν ὡς καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἰταλῶν. Ὑπολήπτεσθε τοὺς ἰμάμιδες καὶ τοὺς μουφτῆδες αὐτῶν ὡς ἐπράξατε καὶ εἰς τὸν Ραββῖνον καὶ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἀρχιερεῖς. Δείξατε εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Κορανίου ἣν ἀνοχὴν ἐδείξατε καὶ διὰ τὰ μοναστήρια καὶ τὰς συναγωγὰς καὶ διὰ τὴν θρησκείαν τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἰησοῦ!!» Πρὸς δὲ τοὺς Μουσουλμάνους ἐκήρυττε: «Σέβομαι τὸν Θεόν, τὸν Προφήτην καὶ τὸ Κοράνιον. Καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ἀληθεῖς Μουσουλμάνοι. Μὴ δὲν κατεστρέψαμεν τὸν Πάπαν ὅστις ἔλεγεν ὅτι

ἔδει νὰ ἐγείρωμεν πόλεμον κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ; Μὴ δὲν κατεστρέψαμεν τοὺς ἱππότας τῆς Μελίτης, οἵτινες ἔλεγον ὅτι εἶνε εὐάρεστος πρὸς τὸν θεὸν ὁ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν πόλεμος». (Θερ. Α. Κ. 312).

Ὁ Ναπολέων νικήσας εὐθὺς τοὺς Μαμελούκους καὶ κυριεύσας ἐξ ἐφόδου τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰσήλασε μετὰ τρομερὰν πορείαν εἰς τὸ Κάϊρον, πανταχοῦ δὲ ἐπεδείκνυε τὴν ὑποκρισίαν αὐτοῦ παριστάμενος σὺν τοῖς στρατηγοῖς εἰς Μωαμεθανικὰς τελετὰς πρὸς κολακείαν τῶν ἐντοπίων, τῶν Γάλλων ἀπροκαλύπτως κηρυσσομένων «θαυμαστῶν τοῦ Κορανίου καὶ φίλων τῆς ἡμισελήνου». (Φ. Β΄. 16).

Μόλις ἐγνώσθη ἡ εἰς Αἴγυπτον ἀπόβασις τοῦ Ναπολέοντος γενικὴ κατάπληξις κατέλαβε τὴν Εὐρώπην. Εὐθὺς δὲ ἡ Ρωσσία, Ἀγγλία καὶ Τουρκία συνῆψαν συμμαχίαν, ἧς σκοπὸς καὶ βάσις ὑπῆρξεν ἡ διατήρησις τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὁ Ρωσσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Ὀζακὼφ ἔφθασε τὴν 8 Αὐγούστου εἰς τὸν Βόσπορον καὶ ἀνέμενε τὰς διαταγὰς τῶν συμμάχων, οἵτινες συνεσκέπτοντο περὶ τῶν μέσων τῆς ἀμύνης κατὰ τοῦ τρομεροῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἤδη ἀνηγγέλθη, ὅτι ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Νέλσων κατέστρεψεν ὁλόκληρον τὸν Γαλλικὸν στόλον, τῇ πρώτῃ Αὐγούστου, κατὰ τὴν περίφημον ναυμαχίαν τοῦ Ἀβουκὴρ τῆς Αἰγύπτου.

Τὴν διακήρυξιν τοῦ πολέμου τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Γαλλίαν συνέταξεν ὁ Κ. Ὑψηλάντης (Φ. Β΄, 17) τὸ δὲ ἐκδοθὲν τῇ 10 7βρίου φιρμάνιον πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγε: «Ὁ Γαλλικὸς λαὸς εἶνε ἔθνος ἰσχυρογνωμόνων ἀπίστων καὶ ἀχαλινώτων κακούργων, θεωρούντων τὸ Κοράνιον, τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ὡς μύθους». Ἡ διακήρυξις αὕτη ἔκαμε πολλὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Εὐρωπαίους, ὁ δὲ Κ. Ὑψηλάντης ἐνετάλη ὑπὸ τῆς Πύλης νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Ρώσσων τὰς λεπτομερείας τῆς συμμαχίας. Ἓν ἐκ τῶν κυριωτάτων σχεδίων τῶν συμμάχων ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἑπτανήσου ἀπὸ τῶν Γάλλων, ἥτις ἦτο εὔκολος πλέον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Γαλλικοῦ στόλου. Ἀλλ' ἐτέθη μεταξὺ τῶν συμμάχων εὐθὺς τὸ ζήτημα: Εἰς τίνα θ' ἀνῆκεν ἡ Ἑπτάνησος ἐκδιωκομένων τῶν Γάλλων; Ἡ Ἐνετία παρ' ἧς κατεκτήθη δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἀφέθη λοιπὸν ὑπὸ τῶν Ρώσσων καὶ Ἄγγλων νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἔδει νὰ ὑπαχθῶσιν οἱ Ἰόνιοι εἰς τοὺς Βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως, εἰς οὓς πρὸ τῶν Ἐνετῶν, πρὸ πέντε δηλ. αἰώνων, ἀνῆκον!

Μέγας κίνδυνος ἐπεκρεμάσθη ἐκ τούτου εἰς τὴν ἑνότητα τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκογενείας. Ἅπας ὁ Ἑλληνισμὸς ἐδούλευεν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ἔχων βλέψεις ἑνιαίας. Ἤδη παρουσιάζετο εὐνοϊκωτάτη στιγμὴ ὅπως

καὶ ἡ Ἑπτάνησος τεθῇ ὑπὸ τὴν ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης καὶ μὴ ὑποβληθῇ ἀποξενωμένη εἰς φραγγικὸν ζυγόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκθύμως συνηργάσθησαν ὁ Κ. Ὑψηλάντης καὶ ὁ Γρηγόριος, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τῆς ἰδέας νὰ καταστήσωσι ταύτην πυρῆνα ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ Πύλη, καταλλήλως διαβουκοληθεῖσα ὑπὸ ἀμφοτέρων τούτων, ἀντέταξε πείσμονα ἄρνησιν εἰς τὴν Ἀγγλορωσσικὴν πρότασιν. Ὁ Ὑψηλάντης ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτῆς ἐτόνισεν, ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἔχουσιν ἀναφαίρετον δικαίωμα ἐλευθερίας, μὴ οὖσαι δοῦλαι οὐδενός, ὡς ἡ ἄλλη Ἑλλάς, ἑπομένως ἡ ὑπαγωγὴ αὐτῶν εἰς Εὐρωπαϊκὸν κράτος θὰ ἦτο μεγάλη ἀδικία. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἕλληνες εἶνε πάντες ὑπόδουλοι εἰς τὴν Τουρκίαν, οἱ δὲ Ἑπτανήσιοι ἀποτελοῦσιν ἀναπόσπαστον μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκογενείας, δέον νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν μόνης τῆς Πύλης, ὡς πολῖται ὅμως κράτους ἐλευθέρου,αὐτοδιοικούμενοι δηλαδὴ ὑπὸ πολίτευμα τῆς ἐκλογῆς των.

Ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Ὑψηλάντου ἐγένετο κατ' ἀνάγκην δεκτὴ ὑπὸ τῶν Ἀγγλορώσσων καὶ τότε ἀπεφασίσθη ἡ διὰ τῶν ἡνωμένων στόλων κατάληψις τῆς Ἑπτανήσου. Διετάχθη δὲ ὁ Πατριάρχης ὅπως ὑπὸ πνεῦμα τοιοῦτον συντάξῃ ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Ἑπτανησίους, ἣν καὶ συνέταξεν οὗτος δυσμενεστάτην πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, προκαλουμένων τῶν Ἑπτανησίων εἰς ἀποτίναξιν τοῦ Γαλλικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀνταλλαγὴν αὐτοῦ διὰ φιλελευθέρου πολιτεύματος. Ἡ ἐγκύκλιος ἐτυπώθη ἀρχομένου τοῦ 7βρίου εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων ἐν τῷ Πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ, εἶχε δὲ οὕτω (Χιώτη Γ' 622. Ἀγγ. Α' 201):

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κ)λεως, νέας Ῥώμης, καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Εντιμότατοι κληρικοὶ καὶ τιμιώτατοι πρόκριτοι καὶ λοιποὶ ἅπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῆς Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Τσερίγου, Ἰθάκης καὶ ἁγίας Μαύρας καὶ τῶν λοιπῶν, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν ἅπασι καὶ εἰρήνη καὶ ἔλεος παρὰ Θεοῦ κυρίου παντοκράτορος, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις.

Ὁ πονηρὸς καὶ ἀρχέκακος ὄφις, ἀφ' οὗ δολίως ἐπλάνησε τὴν ἀνθρωπότητα μὲ πολυειδεῖς ἀπάτας καὶ τρόπους, διὰ νὰ τοὺς σύρῃ εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ τελευταῖον εἰς τούτους τοὺς ἐσχάτους αἰῶ-

νας ἐπινοήσας τὸ γένος τῶν Γάλλων δεκτικώτερον τῆς πονηρίας, ἔχυσε δαψιλῶς εἰς τὰς ψυχάς των τὸ φάρμακον τῆς ἀποστασίας πρὸς τὸν θεόν· καὶ ἀφοῦ τοὺς ἔφερεν εἰς μίαν ἀλληλομαχίαν καὶ εἰς ἐλεεινὴν βασιλοκτονίαν, τότε ἀμέσως τοὺς ἔῤῥιψε καὶ εἰς παντελῆ ἀθεΐαν καὶ ἀσέβειαν. Καὶ τότε ἀφοῦ ἡ ἀνωτάτη πρόνοια τοῦ θεοῦ ἀπὸ ἄκραν φιλανθρωπίαν δὲν ἄφησε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπρονόητον καὶ ἀπερίσκεπτον, ἀλλὰ τὸ περιώρισε μὲ νόμους πνευματικοὺς, διὰ νὰ τὸ περισφίγγῃ εἰς τὴν τοῦ θεοῦ ὑποταγὴν, καθὼς τὸ στόμα τοῦ θεοῦ λαλεῖ διὰ μέσου τοῦ προφητάνακτος Δαυῒδ «λύχνος τῆς γνῆς μου ὁ νόμος καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου», καὶ τὸ συνέδεσε μὲ πολιτικοὺς ὅρους καὶ βασιλικὰς διοικήσεις, διὰ νὰ περιφρουρῆται ἡ ἀνθρωπότης ἐξ ἀμφοτέρων, ψυχικῶς μὲν διὰ τῶν θείων νόμων τῆς θρησκείας καὶ τῆς πίστεως, σωματικῶς δὲ μὲ τὴν διοίκησιν τῶν βασιλικῶν θεσπισμάτων, ὡσὰν ὁποῦ προγνωρίζει ἡ θεία δικαιοσύνη καὶ φιλανθρωπία, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐκτραχηλίζεται εὐκόλως εἰς ἀναιδείας ἐκ συνεργείας τοῦ διαβόλου καὶ ἀμνημονεῖ τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας, διὰ τοῦτο κατέστησε τὰς ἐπιγείους βασιλείας διὰ νὰ βαστᾷ ἐν κιμῷ καὶ χαλινῷ, κατὰ τὸν Δαυῒδ, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ εὐταξίαν.

Οἱ βασιλεῖς οὖν κατὰ μίμησιν τοῦ Θεοῦ εἰσὶ διωρισμένοι εἰς τὸν περίγειον τοῦτον κόσμον, διὰ νὰ γυμνάζωσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὑποταγὴν καὶ νὰ ἀναχαιτίζωσι τὰς ὁρμὰς τῆς κακίας μὲ τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ· «δι᾽ αὐτοῦ γὰρ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ εἰκῇ τὴν μάχαιραν οὐ φοροῦσι», ἀποφθέγγεται ὁ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος, «ἀλλ᾽ εἰς ἔπαινον τῶν ἀγαθοποιῶν, ἐκδίκησιν δὲ τῶν κακοποιῶν»· ὅτι ἂν ἔλειπεν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, οἱ ἄνθρωποι ὡς ἐπιῤῥεπεῖς εἰς τὴν κακίαν (ἔγκειται γὰρ ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ νεότητος ἐπὶ τὰ πονηρὰ) ἔμελλον νὰ κατεξανίστανται ὁ εἷς κατὰ τοῦ ἑτέρου, ὥστε νὰ ἀναστατωθῇ τὸ πᾶν καὶ ἡ ἀνθρωπότης νὰ γείνῃ ἕνας κυκεών. Καὶ δι᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πονηρὸς διάβολος, διὰ νὰ φέρῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν ἀκαταστασίαν, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς ἀναρχίας (ὡς καὶ ἡ φιλοσοφία πρεσβεύει), ἐκίνησε τοὺς Γάλλους εἰς βασιλοκτονίαν καὶ παραχρῆμα ἀπεδείχθη φανερὸν τοῦ διαβόλου τὸ σκοπούμενον, ὅτι ἀφήρεσε καὶ ἀπὸ τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὑποταγήν· οἵτινες διὰ νὰ ἑλκύσωσιν εὐκόλως τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀσέβειαν ταύτην, ἀπέκρυψαν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀποστασίαν μὲ τὸ δέλεαρ τῆς ἐλευθερίας καὶ μὲ τὴν πρόφασιν τῆς ὁμοιότητος καὶ ἰσότητος. Καὶ ἀφοῦ κατεπάτησαν τοὺς θεσμοὺς τῆς θρησκείας, ἠθέτησαν ἅμα καὶ τοὺς ὅρους τῆς φιλίας, ὡς εἴδαμεν προφανῶς τὰς ἀνταποκρίσεις ὅπου ἔδειξαν καὶ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ταύτην κραταιὰν βασιλείαν,

ἥτις καὶ ἐν καιρῷ ἀνάγκης δὲν ἀπεστράφη αὐτούς. Αὐτοὶ δὲ ἐξ ἐναντίας ἐφάνησαν προφανῶς ἀντικείμενοι, καὶ δολίως μὲ διάφορα γράμματα ἀπατηλὰ ἠθέλησαν νὰ ἐνοχλήσουν τὴν βασιλείαν ταύτην καὶ νὰ διεγείρουν τοὺς ὑποκειμένους λαούς της εἰς ἀκαταστασίαν καὶ ἀνταρσίαν, ὧν τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀλληλομαχία, ἀνθρωποκτονία καὶ λοιπά, ἐφ' οἷς ὁ διάβολος χαίρει καὶ ἀγωνίζεται εἰς αὐτὰ ἐξ ἀρχῆς νὰ καταστήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα.

Καὶ ὕστερον ἀπὸ τόσας δολιότητας ἐπένευσαν προφανῶς εἰς τὴν ληστρικὴν ἔφοδον εἰς Αἴγυπτον, ὅθεν καὶ διὰ τοῦτο ἡ κραταιὰ βασιλεία αὕτη δικαίως ἐκήρυξε πόλεμον διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κατ' αὐτῶν, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ, τῇ θείᾳ συνάρσει, αὐτοὺς τοὺς ὀλετῆρας τῆς ἀνθρωπότητος, τοὺς ἀντάρτας τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς λυμεῶνας τῆς κοινῆς εὐταξίας καὶ εἰρήνης. Καὶ εἰς τοῦτο αὐτὸς συνεκάλεσε καὶ συμμάχους ἰσχυροὺς βασιλεῖς, τοὺς τῆς Ῥωσσίας καὶ Βρεττανίας τοὺς καὶ ὁμοφωνοῦντας καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἔνθεον σκοπόν, διὰ νὰ λυτρώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰ μέλλοντα κακά. Ὅθεν ἡ ὀθωμανορουσσοβρεττανικὴ ἀρμάδα ἔρχεται εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὄχι κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν καὶ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ τοῦ ζυγοῦ καὶ τῆς τυραννίδος, εἰς ἣν ἀκουσίως ἐνέπεσον καὶ νὰ τοὺς ἀπολυτρώσῃ ἀπὸ τὴν μέλλουσαν ἀσέβειαν καὶ ἀθεΐαν, ὅπου ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ λύμη τῶν Γάλλων θέλει μεταστήσει ἀνεπαισθήτως εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς αὐτῶν ἀπογόνους.

Λοιπὸν ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ προνοεῖ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ δέεται ἀεννάως ὑπὲρ πάντων, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ βασιλέων καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, διὰ τοῦτο, διὰ προσταγῆς τῆς κραταιᾶς ταύτης βασιλείας, διακηρύττομεν εἰς ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς νήσοις Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Ἰθάκης, Τσιρίγου, Ἁγίας Μαύρας καὶ τῶν λοιπῶν, ὅτι θέλησις, σκοπὸς καὶ ἀπόφασις τῶν συμμάχων τοῦ νῦν βασιλέως, ὡς προείπομεν, εἶναι διὰ νὰ ὑπερασπισθῶσι τοὺς ὅρους τῆς ἐλευθερίας καὶ κοινῆς εὐταξίας καὶ εἰρήνης, καὶ νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς ἀντικειμένους καὶ δολιοτρόπους, οἵτινες μὲ τὰ νάματα τὰ ἰοβόλα τῆς νομιζομένης ἐλευθερίας ἐγγράφως τε καὶ ἀγράφως προσπαθοῦσι νὰ ἀπατήσωσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς κρημνίσωσιν εἰς τὰ βάραθρα τῆς κακίας καὶ ἀποστασίας. Καὶ προτρέπομεν πάντας ὑμᾶς ὡς γνήσια μέλη τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ζηλωτὰς ἀνέκαθεν τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς πίστεως, τῆς τε εὐταξίας καὶ εὐνομίας, ὅπως ἅμα τε λαβόντες τὴν ἡμετέραν ταύτην πατριαρχικὴν ἐπιστολήν, εὐθὺς ἀποδιώξητε ἀπὸ τὰς νήσους ἡμῶν αὐτοὺς τοὺς ἀποστάτας τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπού-

λους τυράννους τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἡνωμένοι μὲ τὰς συμμαχούσας δυνάμεις συναγωνισθῆτε μὲ ζῆλον καὶ προθυμίαν, εἰς ἀφανισμὸν τῶν ἀπίστων τούτων Γάλλων· διὰ νὰ ἀξιωθῆτε παρὰ Θεοῦ μὲν ἐλέους, παρὰ δὲ ταύτης τῆς κραταιᾶς βασιλείας νὰ ἀπολαύσητε τῆς ἐλευθερίας καὶ ἔτι τῶν ἀρχαίων προνομίων σας, ἐσόμενοι ἐλεύθεροι πλέον εἰς τὸ ἑξῆς καὶ εἰς κάθε ἄλλον καιρόν.

Πληροφοροῦμεν οὖν ὑμᾶς, διὰ προσταγῆς καὶ βουλῆς ἀμεταθέτου τῆς κραταιᾶς ταύτης βασιλείας, ὅτι θέλετε ἔχει κάθε πληρεξουσιότητα εἰς τὸ νὰ ἐκλέξητε ὅποιον τρόπον διοικήσεως θέλετε κρίνει εὔλογον πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος σας, ἢ τὸν τρόπον δηλαδὴ τῆς ἀριστοκρατικῆς διοικήσεως τῆς Ραγούζης, ἢ ὁποιον ἄλλον τρόπον βουληθῆτε. Ὅθεν μὲ τὸ νὰ γνωρίζωμεν ἡμεῖς, εἰ μὴ ἐσμὲν πληροφορημένοι ἀναμφιβόλως, ὅτι ἡ διακήρυξις τοῦ πολέμου τούτου κατὰ τῶν Γάλλων εἶνε δικαιοτάτη, καὶ ὁ σκοπὸς τῶν τριῶν τούτων δυνάμεων εἶναι ἔνθεος καὶ σωτήριος τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἡ ἀπόφασις αὐτῶν περὶ τῶν νησίων τούτων τῶν ὑποπεσόντων εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων ἐξ ἀπάτης, εἶναι διὰ νὰ τὰ ἀπολυτρώσωσιν ἀπὸ τὴν λύμην τῆς Γαλλικῆς δολιότητος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀθεΐας, καὶ ὄχι δι' ἄλλο τι, προκαταλαμβάνοντες οὖν πατρικῶς συμβουλεύομεν καὶ ἐνισχύομεν πάντας ὑμᾶς μὲ τὴν χάριν τοῦ Παναγίου Πνεύματος, καὶ σᾶς παραθαῤῥύνομεν ἀνενδοιάστως, ὅπου αὐτοκινήτως νὰ συνακολουθήσητε εἰς τὸν ἔνθεον σκοπὸν τῶν εἰρημένων δυνάμεων διὰ νὰ ἀπολαύσητε βεβαίως καὶ ἀδιστάκτως τῆς ποθουμένης ἐλευθερίας σας καὶ νὰ συζήσητε εἰς τὸ ἑξῆς μὲ πολιτικὴν εὐνομίαν καὶ διοίκησιν, ἥτις θέλει εἶνε πρὸς Θεὸν ἀρεστὴ καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους ὑμῶν σωτηρία καὶ κλίμαξ τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ μελλούσης μακαριότητος. Καὶ ταῦτα μὲν εὐχετικῶς, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, Ἰνδικτιῶνος Β' 1798.

Συγκεντρωθέντων δὲ ἐν τῷ Αἰγαίῳ τοῦ Ρωσσικοῦ, Ἀγγλικοῦ καὶ Τουρκικοῦ στόλου καὶ κηρυχθέντος τῇ 10 7βρίου συμμαχικοῦ πολέμου κατὰ τῆς Γαλλίας, διετάχθη ἡ διὰ στρατοῦ κατάληψις τῆς Ἑπτανήσου. Εἰς τὸν στόλαρχον παρεδόθησαν ἀντίτυπα τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Γρηγορίου, ἥτις διενεμήθη εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ὡς ἐχέγγυον τῆς μελλούσης αὐτῶν ἐλευθερίας (Φ. Β' 18). Μόλις ἔφθασε πρὸ τῶν Ἰονίων νήσων ὁ Ὀζακὼφ ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Ἑπτανησίους ἐπιστολήν, ἐν ᾗ διαφαίνεται πολιτικωτάτη ἡ ἐνέργεια τοῦ Γρηγορίου, ζητήσαντος ἐχέγγυα ἐπίσημα περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑπτανησίων πρὶν ἢ ἐκδώσῃ τὴν ἐγκύκλιον αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ρώσσου Ναυάρχου «ὁ Τσάρος καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐμπνεόμενοι ὑπὸ θείου ζήλου καὶ συνδεόμενοι διὰ στενῆς φιλίας προσφέρουσιν εἰς τοὺς νησιώτας τὸ ἰσχυρὸν αὐτῶν ὑποστήριγμα τοῦ στρατοῦ, ἵνα ἐλευθερώσωσιν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἀπίστου ἔθνους τῶν Γάλλων. Ἐδόθη δὲ παρ' αὐτῶν ὑπόσχεσις καὶ βεβαίωσις πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ὡς κύριον ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας τῶν Χριστιανῶν, ὅτι οἱ νησιῶται θὰ εἶνε ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι, καθ' οἱανδήποτε διοίκησιν αὐτοὶ ἐκλέξωσιν. Ἑπομένως τὰ προνόμια ὑμῶν τῶν νησιωτῶν καὶ τὰ ἔθιμα θέλουσι σεβασθῶσι καὶ διατηρηθῶσιν ἀκέραια. Ἡ ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ πίστις θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς λαμπρότητα. Διότι σεῖς οἱ νησιῶται οὐχὶ μόνον θὰ ἐλευθερώσητε τὴν πατρίδα σας, ἀλλὰ καὶ ἅπαντας τοὺς συναδέλφους σας Χριστιανοὺς Ἕλληνας. Ὅθεν πρὸς τοὺς Γάλλους δὲν μένει πλέον νὰ ἐλπίζητε». (Χιώτη Γ'. 679).

Ἰδοὺ λοιπὸν ὑπὸ ποίους ὅρους καὶ μετὰ ποίας ὑποσχέσεις ἐξέδωκεν ὁ Γρηγόριος τὴν ἐγκύκλιον αὐτοῦ, ἥτις, κατὰ τὸν Χιώτην, «ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν χωρίων καὶ ὁ πόλεμος κατὰ τῶν ἀθέων Γάλλων ἐνομίσθη ἱερὸς παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ Ἰονίου» (Αὐτ. 652). Ἀλλ' ἡ ἐγκύκλιος, ἡ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Σουλτανικῆς ἐξουσίας ἐκδοθεῖσα, εἶχεν ἕν κενόν, κενὸν ὅμως διαφαινόμενον διὰ μέσου τῶν γραμμῶν καὶ διαλευκαινόμενον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ὀζακώφ. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἔλαβε παρὰ τοῦ Τσάρου ὑπόσχεσιν καὶ βεβαίωσιν περὶ τῆς ἐλευθερίας μόνον καὶ αὐτονομίας τῆς Ἑπτανήσου, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ὅτι οἱ νησιῶται ἐλευθερούμενοι, θὰ ἐλευθερώσωσι καὶ ἅπαντας καὶ συναδέλφους αὐτῶν χριστιανοὺς Ἕλληνας.

Τοῦτ' αὐτὸ ὑπεδήλου καὶ ἡ αὐτόγραφος τοῦ Τσάρου Παύλου ἐπιστολή, ἡ ἀπευθυνθεῖσα κατὰ τὸν Ὀκτώβριον πρὸς τοὺς Ἑπτανησίους: «Νῦν ἡ Ρωσσία ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ὁμοθρήσκους διὰ τῶν ὅπλων της ἐκ τῆς καταδιώξεως τῶν τυράννων καὶ τῆς κακοβούλου δουλείας, καὶ μετὰ τῆς Πύλης στέλλει δυνάμεις, οὐχὶ ἐπὶ σκοπῷ κατακτήσεως, ἀλλὰ βοηθείας καὶ προστασίας. Οἱ σύμμαχοι θὰ ἀποδώσωσι τὴν ἐπιθυμητὴν γαλήνην πρὸς τοὺς δυναστευομένους καὶ περιφρονουμένους λαούς, τοὺς ἀπατηθέντας ὑπὸ μοχθηρῶν καταστροφέων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ Τσάρος ὑπόσχεται αὐτοῖς ἐνόρκως τὴν ἑαυτοῦ Αὐτοκρατορικὴν προστασίαν καὶ σταθερὰν βοήθειαν, ὅπως ἐγκαταστήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν πρώτην λαμπρότητα τῶν οἰκείων προγόνων». (Χιώτη Γ'. 705).

Δὲν ἠρκέσθη ὅμως ἡ Πύλη εἰς μόνην τὴν διὰ στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν μέτρων ἄμυναν, ἀλλὰ φοβουμένη γενικὴν τῶν ὑπηκόων

της ἐπανάστασιν διέταξε τοὺς μὲν κατὰ τόπους διοικητὰς νὰ περιποιῶνται τοὺς ραγιάδες, τὸν δὲ Πατριάρχην νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτας νὰ εἶνε πιστοὶ πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ νὰ ἀναφέρωνται διὰ τῶν Πατριαρχείων εἰς τὴν Πύλην διὰ τὴν τυχὸν γινομένην ἐνιαχοῦ καταπίεσιν. Μία τοιαύτη ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου ἐσώθη, ἀπευθυνομένη τῇ 23 7βρίου 1798 πρὸς τοὺς προεστῶτας καὶ τὸν Μητροπολίτην Σμύρνης Ἄνθιμον, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς (Ἀγγ. Β'. 504):

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κτλ.

Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Σμύρνης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε Ἀσίας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ Ἄνθιμε, καὶ τιμιώτατοι δημογέροντες τῆς ἐπαρχίας ταύτης, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητά, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ.

Ἐκ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων ἐπληροφορήθητε τὴν φθοροποιὸν λύμην τὴν προερχομένην ἐκ τῶν Γαλλιῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔφθασαν ὑπούλως καὶ δολίως νὰ ἐπιβῶσιν εἰς τὰ μέρη τῆς Αἰγύπτου, ἀπεκαλύφθη ὁ φθοροποιὸς αὐτῶν ἰὸς καὶ ἐγένετο πασίδηλος ἐκ τῶν ἐπιβλαβεστάτων αὐτῶν κινημάτων· ὅτι τοὺς ἐκεῖ ἱερεῖς ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέκτειναν, τὸ δὲ ἱερὸν μοναστήριον, τὸ ἐκεῖ διατηρηθὲν ἐν τοσούτοις ἔτεσιν ὑπὸ τοιούτων ἀλληλοδιαδόχων ἐπικρατειῶν, ἤδη κατηδαφίσθη ὑπ' αὐτῶν καὶ τοῦ πυρὸς παρανάλωμα ἐγένετο· καὶ ἀπέδειξαν προφανῶς τὴν ἐνδομυχουμένην αὐτῶν κακίαν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν ἀνταρσίαν, καθὼς τὰ τοιαῦτα ὀλέθρια αὐτῶν ἀποτελέσματα ἐβεβαιώθημεν οὐ μόνον ἐκ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ γραμμάτων.

Διὰ τοῦτο γράφομεν ὑμῖν ὁποῦ νὰ προσέχητε καλῶς καὶ νὰ ἐπαγρυπνῆτε διὰ παντὸς διὰ τὴν τοιαύτην φθοροποιὸν λύμην, καὶ νὰ ἦσθε α'. ἐγρήγοροι καὶ προσεκτικοί, ἀναπολοῦντες συνεχῶς τὰ προλαβόντως πολλαχῶς ἐκκλησιαστικῶς γραφόμενα· β'. γινώσκητε δ' ἐπὶ τούτοις ὅτι τὸ ὑψηλὸν καὶ κραταιὸν Δοβλέτι, κατὰ τὴν ἀνέκαθεν φιλανθρωπίαν τῶν εὐγενεστάτων πολυχρονίων ἡμῶν αὐθεντῶν καὶ εὐμένειαν, ἣν ἔχουσι πρὸς τοὺς πιστοὺς ῥαγιάδες τῆς κραταιᾶς ταύτης βασιλείας, πρόνοιαν ἐποιήσατο ἤδη ὑπερεκπερισσοῦ διὰ τὴν ἀσφάλειαν ἡμῶν τῶν πιστῶν ῥαγιάδων. Καὶ ἀπεστάλησαν πανταχοῦ ὑψηλοὶ βασιλικοὶ προσκυνητοὶ ὁρισμοί, προστάζοντες σφοδρῶς τοῖς κατὰ τόπους ἡγεμόσι, κριταῖς τε καὶ ἐξουσιασταῖς διὰ νὰ προσέχωσι καλῶς, καὶ νὰ περιθάλπωσι τὸν βασιλικὸν ῥαγιᾶν, καὶ νὰ μὴν ἀφίνωσί τινα νὰ ἐνοχλῇ παραλόγως, ἢ νὰ ἀδικῇ αὐτούς. Ἐν οἷς (Σουλτανικοῖς ὁρισμοῖς) περιγράφεται ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐπετάχθημεν διὰ νὰ γράψωμεν καὶ νὰ δώσωμεν τὴν εἴδησιν τοῖς κατὰ τόποις ἀρχιερεῦσι καὶ προεστῶσι, διὰ νὰ

ἠξεύρωσι τὸ τοιοῦτον κεράμι καὶ ἔλεος, ὁποῦ ἐγένετο καὶ ἤδη παρὰ τοῦ κραταιοτάτου, δικαιοτάτου καὶ εὐσπλαγχνικωτάτου πολυχρονίου ἡμῶν Ἄνακτος, οὗ τὸ κράτος εἴη ἀήττητον καὶ θριαμβεῦον εἰς τοὺς αἰῶνας! Ὁποῦ ἂν τυχὸν καὶ δοκιμάσῃ τις ἐπήρειάν τινα, νὰ γράφωσι πρὸς ἡμᾶς κατὰ τάχος ἐν ἀληθείαις, διὰ νὰ ἀναφέρωμεν ἀμέσως πρὸς τοὺς πολυχρονίους ἡμῶν αὐθέντας. Τοιαύτη λοιπὸν ἐγένετο καὶ πρὸς ἡμᾶς ἄμεσος βασιλικὴ ἐπιταγή, ὅθεν καὶ παρεκαλέσαμεν θερμῶς διὰ νὰ ἐκδοθῇ καὶ εἰς τὰ αὐτόθι τοιοῦτος ὑψηλὸς βασιλικὸς προσκυνητὸς σφοδρὸς ὁρισμός.

Διὸ καὶ δίδομεν τὴν εἴδησιν ταύτην πρὸς πληροφορίαν ὑμῶν, διὰ νὰ ἠξεύρητε καὶ νὰ ποιῆτε τὰ πάντα μετ' ἄκρας προσοχῆς, φρονήσεως καὶ σκέψεως· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν!

αψϟή. Σεπτεμβρίου κγ'.

Ἡ Πύλη σύμμαχον ἔχουσα μέχρι τοῦδε τὴν Γαλλίαν ἐπέτρεπε διὰ φιρμανίων εἴς τινας Ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς νὰ στρατολογῶνται ὑπὸ τοὺς Γάλλους. Πρὸ τῆς κηρύξεως ὅμως τοῦ πολέμου ἔσπευσεν ὁ Γρηγόριος βλέπων τὸν κίνδυνον, καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὴν Πύλην τὴν ἡσυχίαν καὶ ἐζήτησεν τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐχόντων τοιαύτας ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς Γάλλους. Ἡ Πύλη ὅμως, ἥτις εἰς ἀντάλλαγμα ὑπεσχέθη τὴν ἀσφάλειαν, ἠξίωσε παρὰ τοῦ Πατριάρχου νὰ μεριμνήσῃ διὰ τῶν ἐκκλ. ἀρχῶν πρὸς πλήρη ὑποταγὴν τῶν ραγιάδων ἐκείνων. Διὰ τοῦτο ὁ Πατριάρχης στέλλων εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνισμὸν τὴν περὶ Ἑπτανήσου ἐγκύκλιον, συνώδευσε ταύτην καὶ δι' εἰδικῆς διαταγῆς πρὸς ἑκάστην ἐπισκοπικὴν περιφέρειαν, δι' ἧς συνίστα νὰ ληφθῇ πρόνοια πρὸς καταστολὴν τῆς ὑπὸ τοὺς Γάλλους στρατολογίας. Μίαν ἐκ τῶν διαταγῶν ἐκείνων, περισωθεῖσαν, δημοσιεύομεν κατωτέρω, ὡς διευκρινίζουσαν ἐπαρκῶς τὰ ζητήματα ταῦτα. (Ἀγγελ. Β'. 505).

Γρηγόριος κτλ.

Ἱερώτατε μητροπολῖτα Σμύρνης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε Ἀσίας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ Ἄνθιμε, *καὶ εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ τιμιώτατοι δημογέροντες, καὶ λοιποὶ πρόκριτοι χριστιανοὶ τῆς πολιτείας ταύτης, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητά, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ! Πρὸ τῆς διακηρύξεως τοῦ πολέμου κατὰ τῶν ἀντιπάλων Γάλλων παρὰ τῆς κραταιᾶς καὶ ἀηττήτου ταύτης βασιλείας, προκαταλαβόντες ἀνηγγείλαμεν εἰς τὸ κραταιὸν καὶ ὑψηλὸν Δοβλέτι περὶ τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας*

τῶν χριστιανῶν τῶν ἐχόντων ἐξ ἐκείνων φερμάνια καὶ μπεράτια· καὶ ἀνταπεκρίθη ἡμῖν ὅτι γίνεται πρόνοια καὶ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι ἀποδειχθήσεται ἡ ἀσφάλεια πρὸς αὐτοὺς μετ' ἀνέσεως. Μετὰ τὴν διακήρυξιν γοῦν δικαίῳ λόγῳ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν λυμεώνων ἐκείνων, ἐστάλησαν ἁπανταχοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὰ αὐτόθι, ὑψηλοὶ βασιλικοὶ καὶ προσκυνητοὶ ὁρισμοί, ἐπιτάττοντες ὁποῦ ὅσοι ἔχουν μπεράτια καὶ φερμάνια διὰ τὴν δούλευσιν τῶν Γάλλων, νὰ προσφέρωσιν αὐτὰ ἐντίμως εἰς τοὺς διωρισμένους ἐξουσιαστὰς καὶ ζαπίτας, χωρὶς νὰ λάβωσι καμμίαν ζημίαν, ἢ νὰ δοκιμάσωσιν ἐπήρειαν καὶ ἐνόχλησιν ὑπ' αὐτῶν· καὶ ἕκαστος νὰ λάβῃ παραχρῆμα τὸ χαρατσοχάρτιον αὐτοῦ καὶ νὰ μένῃ ἥσυχος καὶ ἀτάραχος. Καὶ ἐπειδὴ ἐγένετο τοιαύτη πρόνοια παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔλεος εἰς τοιούτους παρὰ τῆς κραταιᾶς βασιλείας, θέλετε ἐξακολουθήσει, κατὰ τὴν περίληψιν τοῦ ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ, παρακινοῦντες τοὺς τοιούτους διὰ νὰ ποιήσωσι προθύμως. Καὶ εἰς πληροφορίαν σας γράφομεν τὰ τοιαῦτα, καὶ στέλλομεν καὶ ἀπὸ τὰ ἐκτυπωθέντα παρόντα ὁποῦ ἐγένοντο, κατὰ τὴν πρόνοιαν αὖθις τῆς ἐκκλησίας καὶ εὐσπλαγχνίαν τῆς κραταιᾶς βασιλείας, διὰ τοὺς Κορφιάτας, Κεφαλληνιώτας, Ζακυνθίους, Τσιριγώτας, Ἁγιομαυρίτας καὶ τοὺς λοιποὺς τοὺς ἐξ ἐκείνων τῶν μερῶν· καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν συμπεριέχει καὶ ὁ σταλεὶς εἰς τὰ αὐτόθι ὑψηλὸς ὁρισμός· καὶ ἐκ τοῦ ἐκτυπωθέντος γράμματος θέλετε πληροφορηθῇ τὰ τῆς εὐνοίας τοῦ ὑψηλοῦ Δολβετίου. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τοσούτοις, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη ὑμῖν!

αψηή. Σεπτεμβρίου κγ'.

ΣΤ'.—ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Ἀρχαὶ τῆς Γαλ. Ἐπαναστάσεως.—Θυελλώδης ἐντύπωσις ἐξ αὐτῶν.—Κατάλυσις τῶν εὐγενῶν.—Ποδοπάτησις τοῦ θεσμοῦ τῆς Βασιλείας.—Ὁ Βυζαντινὸς ἀετός.—Κατάργησις τῆς Χριστιανικῆς πίστεως.—Βεβήλωσις ναῶν.—Αἱ νέαι ἑορταί.—Δήμευσις περιουσίας τῶν ἐκκλησιῶν.—Κατάργησις μονῶν.—Πόλεμος κατὰ τῆς παιδείας.—Φιλοτουρκισμὸς Ἀνθίμου.—Τὸ σάλπισμα τοῦ Κοραῆ.

Αἱ ἐγκύκλιοι αὗται τοῦ Γρηγορίου, ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ὡς Ἐθνάρχου καὶ ἀποτελοῦσαι ὑψίστης σημασίας πολιτικὰ ἔγγραφα, ἐκρίθησαν εὐρέως καὶ ἐπεκρίθησαν δριμέως ὑπὸ τῶν ἐπιπολαίως ἐξετασάντων τὸ κρίσιμον τῶν περιστάσεων ἱστορικῶν. Ὁ Χιώτης καὶ ὁ ὑπομνηματιστὴς τῶν ἐγγράφων Ἀγγελοπούλου κατέκριναν τὸν Γρηγόριον, διότι δῆθεν καὶ τὴν Γαλ. ἐπανάστασιν παρεγνώρισε καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ Ναπολέοντος

πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐψύχρανε καὶ ὁπωσδήποτε ἐματαίωσε. Καὶ περὶ μὲν τῶν σκέψεων τοῦ Ναπολέοντος διελάβομεν ἤδη. Ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν τίνες αἱ ἀρχαὶ τῆς Γαλ. ἐπαναστάσεως, καθ' ὧν δριμὺς ἐπετέθη ὁ Γρηγόριος. Ἦσαν αὗται ἐφαρμόσιμοι διὰ τὸν Ἑλληνισμόν;

Τῇ 14 Ἰουλίου 1789 ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀγαθοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΣΤ' ἡλώθη ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων Γάλλων ἡ τρομερὰ Βαστίλλη καὶ διεκηρύχθησαν ἐν ὀνόματι τοῦ Ὑπερτάτου Ὄντος πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐλεύθεροι καὶ ἴσοι κατὰ τὰ δικαιώματα. Ὁ λαὸς ἐπανίστατο κατὰ τῶν προνομιούχων τάξεων τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, κατὰ τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας καὶ τοῦ Τιμαριωτισμοῦ τοῦ Μεσαιῶνος καὶ ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἰσοπέδωσιν μὲν τῶν τάξεων, τὴν ἀνακήρυξιν δὲ τῆς Δημοκρατίας, καταδικασθέντος τοῦ ἀτυχοῦς Λουδοβίκου καὶ ἀποκεφαλισθέντος ἀρχομένου τοῦ 1793. Μετ' ὀλίγον τὸ αἱμοχαρὲς δικαστήριον ἐδίκαζε καὶ κατεδίκαζε πλείστους ἀκρίτως, ἡ Μαρία Ἀντωνέκα ἠκολούθησε τὸν σύζυγόν της εἰς τὴν λαιμητόμον καὶ ταύτην οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Γιρονδίνων, οἱ μέτριοι καὶ σώφρονες δημοκρατικοί.Τὸ κόμμα τοῦ Ροβεσπιέρου τὸ ριζικῶς ἀνατρεπτικὸν καὶ ρηξικέλευθον νέαν ἐφύσησε ζωὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὰ πάντα ἤλλαξαν ὄψιν ἐν τῇ αἱμοφύρτῳ ἐκ τῶν διώξεων χώρᾳ.

Φλὸξ μεγίστη, ὑπερφυής, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἀλογίστων ἀνέμων δερομένη διέδραμε τὴν Γαλλίαν σύμπασαν καὶ ὑπερβᾶσα τὰ Γαλλικὰ σύνορα ἠπείλει τὰς ἐστεμμένας κεφαλὰς καὶ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν. Ἡ Γαλλία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Βασιλεῖς καὶ τὸν πόλεμον πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἀντὶ τοῦ Μονάρχου ἵδρυσε τὸ κράτος τοῦ λαοῦ, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκήρυξε τὸ κράτος τοῦ Ὀρθροῦ λόγου. Ἡ λέξις ὅμως ἐλευθερία μεταφερομένη ἀπὸ βουνοῦ εἰς βουνὸν καὶ ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν διέδραμεν ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ εὗρεν ἠχὼ εἰς τὰ στέρνα τῶν ὑποδούλων καὶ εὗρεν ἀντίκτυπον εἰς τὰς καρδίας τῶν πιεζομένων λαῶν. Ὅσοι λοιπὸν ἀνεγνώριζον ἑαυτοὺς δυνάστας εὐλόγως συνεταράχθησαν καὶ οἱ μοναρχοῦντες ἐπὶ λαῶν ἐλευθέρων καὶ οἱ ἄρχοντες λαῶν δούλων. Οἱ μὲν προσεπάθησαν νὰ συγκρατήσωσιν ἐπὶ τῶν κροτάφων των τὰ ὑπὸ λαίλαπος ἀπειλούμενα στέμματα, οἱ δὲ ἐδράξαντο ἀγρίως καὶ ἀπειλητικῶς τὰ κινδυνεύοντα σκῆπτρα. Ὅλοι σχεδὸν οἱ βασιλεῖς ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, ἡγουμένης ἐξ ἄλλων λόγων τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἂν εἰς τὴν σύστασιν ταύτην δὲν συμετέσχεν ἡ Τουρκία, τοῦτο δὲ ἦτο ἔνδειξις ἐγκρίσεως τῶ ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν ἀλλ' ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τοῦ κατὰ τὸ 1793 διεξαγομένου πολέμου πρὸς τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν.

Μεθ' ὅλα ὅμως ταῦτα αἱ νέαι εὐαγγελικαὶ ἀρχαὶ τῆς ἰσότητος τῶν πολιτῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαϊκῶν τάξεων θὰ ἐπέδρων ἀκατανικήτως εἰς ὁλόκληρον τὴν μοναρχουμένην Εὐρωπαϊκὴν οἰκογένειαν, ἂν μὴ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν ἀποτομώτατα ἄκαμπτοι, εἰ μὴ ἐκαρατομεῖτο ἡ Βασιλικὴ οἰκογένεια, εἰ μὴ προὐγράφετο ἡ Χριστιανικὴ πίστις. Καὶ διὰ τοῦτο βραδύτερον, ὅτε καὶ ἡ Χριστιανικὴ πίστις ἀποκατέστη ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἡ Βασιλεία ἐπανιδρύθη ἀρθέντων τῶν ἐμποδίων, ζωηρότατον ἐπεχύθη εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης τὸ πνεῦμα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ ἰσότης ἐθριάμβευσεν, ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν ἐξησθένησε καὶ οἱ Βασιλεῖς παρεχώρησαν συντάγματα οἱ μὲν μετρίας οἱ δὲ ἀπολύτου σχεδὸν αὐτοδιοικήσεως.

Διὰ τοῦτο ὅστις θέλει νὰ κρίνῃ ἐν συνειδήσει καὶ ἐν ἀληθείᾳ τὴν πολιτικὴν τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τὸ πνεῦμα μόνον τῆς Γαλ. ἐπαναστάσεως, δὲν πρέπει νὰ κρίνῃ αὐτὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἢ μᾶλλον ἐκ τῶν βραδύτατα ἐπελθόντων σωτηρίων ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, ἀλλὰ νὰ κρίνῃ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, τοὺς ἡγέτας καὶ τοὺς λαούς, ἐν σχέσει πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ θέλων νὰ κρίνῃ καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ πνευματικοῦ ἐθνάρχου τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἐβίου ὁ ἑλληνισμός, τὰς ἐλπίδας αἵτινες τὸν ἐνέπνεον καὶ τὰ μέσα δι' ὧν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν πραγμάτωσιν τούτων, συγκρίνων ταῦτα πρὸς τὰς ρηξικελεύθους ὁρμὰς τοῦ Γαλλικοῦ πνεύματος.

Ἡ κυριωτέρα ἀρχὴ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως περὶ ἰσότητος τῶν πολιτῶν δὲν ἀπηυθύνετο πρὸς λαοὺς δούλους ἀλλ' ἐλευθέρους, ἐν οἷς ἐκράτουν τάξεις προνομιοῦχοι. Οἱ Ἕλληνες ἐν Τουρκίᾳ ἐστεροῦντο καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος τοῦ ζῆν, ἕρμαια τυγχάνοντες τῶν ἰδιοτροπιῶν τοῦ πρώτου τυχόντος ἀγᾶ. Καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε τόσον προώδευσεν ὁ πολιτισμὸς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐφηρμόσθη καὶ ἐν Τουρκίᾳ τὸ Σύνταγμα, ἡ ἰσότης τῶν πολιτῶν πάσης ἐθνικότητος εἶνε ὄνειρον ἀπραγματοποίητον ἕνεκα τοῦ ἀκάμπτου σωβινισμοῦ τῶν Νεοτούρκων. Τὴν ἰσότητα ἐπεδίωξε νὰ ἐφαρμόσῃ πρῶτος ἐν Τουρκίᾳ διὰ τοῦ Σελὴμ ὁ Ὑψηλάντης ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἐνεσαρκώθη ποτέ, ὡς ἠναγκασμένη νὰ παλαίσῃ κατὰ μυρίων καὶ παλαιοτάτων Τουρκικῶν προλήψεων.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ἡ κατάλυσις τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, ἣν συνεβούλευον ἐκ Γαλλίας, δὲν ἦτο ὠφέλιμος ἐν Ἑλλάδι. Ἀνοχῇ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας, ἐπιτρεψάσης ἐκλογὰς δημογερόντων, ἐδημιουργήθη βαθμηδὸν ἐν Ἑλλάδι τάξις τις προνομιούχων

Ἑλλήνων, καταλαμβανόντων μᾶλλον δικαιώματι κληρονομικότητος ἢ διὰ πραγματικῆς ἐκλογῆς τὰ ἀξιώματα ταῦτα. Ἡ κατάλυσις ἑπομένως τῶν ἰσχυρῶν τούτων ἀρχόντων, τῶν μεσολαβούντων τελεσφόρως παρὰ τῇ ἐξουσίᾳ πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ὑποθέσεων τῶν ραγιάδων, δὲν ἦτο προδήλως ὠφέλιμος, ὡς ἀπεδείχθη κατόπιν ὅτε πρῶτοι οἱ κοτσαμπάσηδες οὗτοι ἐμυήθησαν εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ μέγιστα ἐδαπάνησαν ἐξ ἰδίων ποσὰ πρὸς ἔγερσιν καὶ πρόοδον τοῦ Ἑλλ. ἀγῶνος.

Ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸς τὸν θεσμὸν τῆς Βασιλείας ἀδιάλλακτος πόλεμος τῆς Γαλ. ἐπαναστάσεως δὲν ἦτο ἰδέα εὐπρόσδεκτος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ψυχήν, μὴ δυναμένην ἔτι νὰ νοήσῃ τί ἐστί δημοκρατία. Ὁ Γρηγόριος ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ αὐτοῦ ὡς ἑξῆς ἐκφράζεται περὶ τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν: «Τὸ Ἀρναοὺτ κιοϊ διάγει δημοκρατικῶς. Ἡ ἕξις αὐτὴ τοῦ ἔγεινε φύσις. Καὶ ὅπου διοίκησις δημοκρατικὴ ἐκεῖ καὶ ἀκαταστασία καὶ νιφστανιετία» (Ἀγγ. Β΄ 471). Ἡ κατάλυσις τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας ἐγένετο ἐν Γαλλίᾳ διὰ τοῦ τρομερωτέρου τρόπου. Φρίττων ὁ Κούμας διηγεῖται ὅτι «διὰ ψηφίσματος διετάχθη τὸ ἄνοιγμα τῶν ἐν Ἁγ. Διονυσίῳ βασιλικῶν τάφων. Τὰ λείψανα τῶν βασιλέων ἐξεχύθησαν ἀπὸ τὰς θήκας, ἠτιμάσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς μεγάλους λάκκους, καὶ αὐτὰ τὰ κόκκαλα Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ΄ καὶ Ἐρρίκου τοῦ Δ΄ ἐσκορπίσθησαν, καὶ μόνον τὸ σῶμα τοῦ Τυρεννίου ἐφυλάχθη ὡς ἀξιοπερίεργον διὰ τὸ Μουσεῖον (ΙΑ΄ σ. 252).

Καὶ δικαίως ἐξεγείρεται ὁ Κούμας, διότι ὁ δοῦλος Ἑλληνισμὸς συνεκράτησεν ἀνέκαθεν ὡς ἱερὰν κιβωτὸν μίαν μεγάλην ἀνάμνησιν: Τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον. Ὁ γενναῖος ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ, ὁ ὕστατος τῶν ἐλέῳ θεοῦ Μοναρχῶν τοῦ Μεσσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐφονεύθη ἀμυνόμενος ὑπὲρ τοῦ στέμματος αὐτοῦ, καὶ τὸ στέμμα ἐκεῖνο, τὸ ριφθὲν κατὰ γῆς, προσεδόκα τὸ δοῦλον Γένος νὰ ἔλθῃ πάλιν ὁ ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ, ὁ διάδοχος τῶν Αὐτοκρατόρων, ὁ κληρονόμος τοῦ σκήπτρου τοῦ Παλαιολόγου, ὅπως τὸ ἀναλάβῃ καὶ τὸ τιμήσῃ καὶ τὸ λαμπρύνῃ.

Διὰ τὸν Γρηγόριον λοιπὸν, τὸν πνευματικὸν ἀρχηγὸν τοῦ Γένους καὶ ἐντολοδόχον καὶ, θεματοφύλακα καὶ τοποτηρητὴν τρόπον τινὰ τῶν δικαιωμάτων τῆς πεπτωκυίας Αὐτοκρατορίας, Ἑλληνισμὸς ἄνευ βαθυτάτου σεβασμοῦ πρὸς τὸ μοναρχικὸν στέμμα, ἄνευ ἐλπίδος παγίας ἐπὶ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κενωθέννος θρόνου ἦτο μηδέν. Ἡ ἐλπὶς αὕτη συνεῖχε τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνότητα, καταλυομένου δὲ τοῦ πόθου ἑνὸς θεοσδότου ἐκδικητοῦ Αὐτοκράτορος, νικητοῦ τοῦ Σουλτάνου, τὸ Γένος δὲν εἶχε πλέον σκοπὸν ὑπάρξεως, δὲν εἶχεν οὐδεμίαν βάσιμον ὑπόστασιν.

Καὶ διὰ τοῦτο ὅτε βραδύτερον δι᾿ αἱματηρῶν ἀγώνων ἐκαθαρί-

σθη ἡ Πελοπόννησος ἀπὸ τῶν τυράννων, ὅλοι οἱ Ἕλληνες, οἱ ἐπαναστάντες καὶ θριαμβεύσαντες, βασιλέα ἐζήτησαν καὶ ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου εἰς βασιλέα ἀπέβλεπον καὶ φονευθέντος ἐκείνου μετ' ἀγαλλιάσεως εἶδον ἐγκαθιδρυθεῖσαν βασιλικὴν δυναστείαν ὑπὸ τοὺς βράχους τοῦ Παρθενῶνος, ἐπὶ τῇ διαπύρῳ ἐλπίδι νὰ ἴδωσι ταύτην μεθισταμένην ἔναντι τοῦ τρούλου τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἔτι ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας εἶνε βαθύτατα ἐρριζωμένος ἐν τῇ Ἐθνικῇ ψυχῇ, ἀτενιζούσῃ πάντοτε γλυκυθύμως πρὸς τὴν ἀνάστασιν τῆς δόξης καὶ τῆς αἴγλης τοῦ δικεφάλου αὐτοκρατορικοῦ ἀετοῦ.

Ἀλλ' ἡ σπουδαιοτέρα ἀρχὴ τῆς Γαλ. ἐπαναστάσεως, ἡ ἀπειλοῦσα αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ διὰ τοῦτο ὁ Πατριάρχης κηρύσσει διὰ τῆς ἐγκυκλίου αὐτοῦ, ὅτι ἡ πρὸς τὴν Τουρκίαν συμμαχία τῶν Ρώσσων καὶ τῶν Ἄγγλων σκοπεῖ «ν' ἀπολυτρώσῃ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀθεΐας καὶ ἀσεβείας, ἣν ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ μεταστήσῃ εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ἡ λύμη τῶν Γάλλων». Οὐδεὶς ἀρνεῖται, οὐδ' ἡμέτεροι οὐδὲ ξένοι, ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀποτελέσασα κράτος ἐν κράτει ἐπὶ Τουρκοκρατίας, διετήρησε τὸν ἐθνισμὸν ἡμῶν διὰ τῆς ἀβύσσου, ἥτις ἐχώρισεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοὺς κατακτητὰς ἀπὸ τῶν κατακτηθέντων. Ἡ θρησκεία δὲ αὕτη, ἡ ἱεραρχικῶς ὠργανωμένη, ὡς ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν Πατριάρχην, ἀξιωματικοὺς τοὺς ἐπισκόπους, ὑπαξιωματικοὺς τοὺς ἱερεῖς καὶ στρατιώτας τοὺς χριστιανούς, ἐνισχύουσα φλογερώτατα τὰς καρδίας ἁπάντων συνεκράτησεν ἐν διαρκεῖ ἀμύνῃ τὸ ὑπόδουλον Γένος καὶ ἐπεδίωξε καὶ παρεσκεύασε καὶ ἐπέτυχε τέλος τὴν παλιγγενεσίαν μας.

Ἂν δὲν εἴχομεν τὴν Πίστιν, ἂν δὲν ἐνεμένομεν εἰς αὐτὴν, ὁ Μωαμεθανισμὸς θὰ ἀπέπνιγε τὸν Ἑλληνισμὸν ἐρρωμενέστερος ἑαυτοῦ καθιστάμενος, ὡς ἀπέδειξαν οἱ τρομεροὶ Γενίτσαροι, οἱ ἐξισλαμισθέντες Ἕλληνες τῆς Κρήτης καὶ τῆς Μικρασίας καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ τῆςΠελοποννήσου καὶ τῆς Τσαμουριᾶς. Ἓν βῆμα πρὸς τὴν ἀθεΐαν θὰ ἔρριπτε τὸν Ἑλληνισμὸν σύσσωμον εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Καὶ ὁ Πατριάρχης συναισθανόμενος τὸν κίνδυνον τῆς ἀθεΐας ἐκ Γαλλίας προερχόμενον, ἀντέταξε κατὰ τούτου τὸν ἀφορισμὸν τῆς Πίστεως. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον χαρακτηρίζων ἀθέους τοὺς τότε Γάλλους.

Ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν κ. Καρολίδην (Ἱστορία ΙΘ΄ αἰῶνος Α΄ σελ. 427) «ἡ ἐπανάστασις ἀνέτρεψε τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν θρησκείαν αὐτὴν καὶ σὺν τῇ θρησκείᾳ ἐξεδίωξεν ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου τὸν Θεὸν αὐτόν». Ἀντὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, ἐπισήμως καταργηθείσης, καθιερώθη ἡ λατρεία τοῦ Ὑπερτά-

του Ὄντος, ἐναλλὰξ μετὰ τῆς λατρείας τοῦ Ὀρθοῦ Λόγου, ἤτοι τοῦ ὑλισμοῦ. Πανταχοῦ τῆς Γαλλίας ἐκλείσθησαν οἱ ναοὶ καὶ εἰς ἁπάσας τὰς πόλεις καθιερώθησαν ἑορταὶ παριστῶσαι σκηνὰς σκανδαλώδους ἀθεΐας. Ὁ ἐπίσκοπος τῶν Παρισίων Γομπὲλ ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τῆς φατρίας τοῦ Ἐμπὲρ ν' ἀποκηρύξῃ πομπωδῶς καὶ ἐπισήμως ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν, οἱ ἱερεῖς ἠρνήθησαν τὸν Χριστόν, ὅσοι δὲ ἐνέμενον ἐφυγαδεύθησαν. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας καθιερώθη διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ὀρθοῦ Λόγου, ἔκτοτε δὲ οἱ ναοὶ ἐβεβηλοῦντο καθ' ἅπασαν τὴν Γαλλίαν, αἱ ἱερουργίαι ἐχλευάζοντο διὰ γελοίων παραστάσεων, αἱ εἰκόνες καὶ αἱ Γραφαὶ ἐπυρπολοῦντο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη ἐρρίπτοντο εἰς χωνευτήρια.

Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Κούμας τὰς βδελυρὰς ταύτας σκηνάς: «Ἅμιλλα διηγέρθη μεταξὺ τῶν ἱερέων βεβαιονόντων, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἐδίδασκον εἰ μὴ παραμύθια καὶ ὅτι ἐπλάνων τὸν λαόν. Τινὲς ἐξέσχισαν τὰ σύμβολα καὶ τὰ ἄμφιά των καὶ τὰ κατεπάτουν πρὸ τοῦ λαοῦ. Ἡ διαρπαγὴ τῶν ναῶν ἐπεταχύνετο τώρα μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἱερέων. Οὔτε θυσιαστήρια, οὔτε τάφοι ἔμειναν ἀπείρακτοι. Ἁμάξια φορτωμένα μὲ σκεύη ἐκκλησιαστικὰ καὶ κώδωνας ἤρχοντο φορτωμένα πρὸ τοῦ Συμβατηρίου. Οἱ Ἰακωβῖνοι δ' ἐστόλισαν ἕνα ὄνον μὲ ἀρχιερατικὰ ἄμφια καὶ τὸν ἔφεραν πρὸ τῶν σκευῶν. Εἷς ἱερεὺς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοῦ Ἁγ. Ρόκου ἔκραξε μὲ βλασφημίας τὸν Θεὸν ν' ἀποδείξῃ τὴν ὕπαρξίν του καὶ ἐὰν ὄντως ζῇ νὰ τὸν ἐκδικηθῇ εὐθὺς ἐκεῖ.Τὰ αὐτὰ ἐγίνοντο καὶ εἰς τὰ χωρία.Διότι τὸ μικρότατον σημεῖον θρησκευτικῆς πράξεως ἦτο ἔγκλημα θανάσιμον.Ἑβδομηκοντούτης γέρων ἐθανατώθη εἰς Ἀτρέβατον διότι προσηυχήθη. Θάνατος εἰς ὅν τινα εὑρίσκετο σκεῦος μὲ ἁγιασμόν. Τὰ ἱερὰ σκεύη ἐβεβηλοῦντο μὲ τὰς ἀσχημονεστέρας χρήσεις» (ΙΑ' σελ. 248).

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἔγεινε ἡ πρώτη τελετὴ τὴν 10 Νοεμβρίου 1893. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἁγίου βήματος ὑψοῦτο τεχνητὸν ὄρος καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ναός. Ἑκατέρωθεν δὲ τῆς εἰσόδου ἐτάχθησαν καὶ προτομαὶ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων φιλοσόφων καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν βωμὸς πρὸ τοῦ ὁποίου ἔκαιε μεγάλη «λαμπὰς τῆς ἀληθείας». Δύο σειραὶ λευκοφόρων παρθένων μὲ λαμπάδας κατήρχοντο ἀπὸ τοῦ τεχνητοῦ ὄρους, ὑστάτη δὲ ἔφθασε μεγαλοπρεπὴς γυνὴ (La Paison), διαβόητος πόρνη κατὰ Κούμαν, παριστῶσα τὴν θεότητα τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἥτις ἐδέχθη τὴν λατρείαν τοῦ λαοῦ καὶ μετεφέρθη ἐν παρατάξει ἀπείρου λαοῦ εἰς τὴν σύνοδον, ἔνθα ἀπεκαλύφθη καὶ ἀντήλλαξε μετὰ τοῦ Προεδρείου ἀσπασμόν, χειροκροτούσης τῆς Συνόδου, ἥτις κατ' ἄλλην ἡμέραν ἐχειροκρότησε βουλευτὴν ἀνακράξαντα, ὅτι εἶνε ἄθεος.

Τὸ χριστιανικὸν ἡμερολόγιον κατηργήθη. Οἱ μῆνες ὠνομάσθη-

σαν ἀπὸ τῶν συγχρόνων προϊόντων καὶ καιρικῶν μεταβολῶν, αἱ ἑβδομάδες ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ δεκάδων, τὴν Κυριακὴν τὴν ἡμέραν δηλ. τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀντικατέστησεν εἰς ἀριθμὸς ἡ δεκάτη δηλ. ἡμέρα, τὴν δὲ πρώτην τοῦ ἔτους ἡ 22 7βρίου. Τοὺς Ἁγίους τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἀντικατέστησαν μεταφυσικὰ ὄντα καὶ οἱ ναοὶ καθιερώθησαν εἰς λατρείαν τῆς ἐλευθερίας, τοῦ συζυγικοῦ ἔρωτος, τῆς σταφυλῆς, τοῦ σιδήρου, τῆς ἀηδόνος, τοῦ δρεπάνου, κατόπιν δὲ ἀνεκηρύχθησαν ὑπὸ τοῦ Ροβεσπιέρου 36 ἑορταί, ἐν αἷς ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῆς αἰδοῦς, τοῦ ἔρωτος, τοῦ γήρατος, τῆς δυστυχίας, τῶν προγόνων, τῶν ἀπογόνων κ.λ. Ἀντὶ τροπαρίων ἀνεγινώσκετο κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας ἡ διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, πολεμικαὶ εἰδήσεις, τὸ σύνταγμα καὶ ἀνεκρούοντο θούρια ὑπὸ μουσικῶν.

Τρομερὰ ἦτο ἡ ἐντύπωσις ὅλου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κόσμου ἐκ τῶν ἐν Γαλλίᾳ τελεσθέντων καὶ τελουμένων. Αἱ μεταξὺ τῶν φατριῶν ἔριδες, ἡ διαρκὴς τῆς λαιμητόμου ὑπηρεσία, ἡ τάσις πρὸς ἀνατροπὴν τῶν πάντων ἐνέπνεον εἰς τοὺς συγχρόνους ἐντυπώσεις ἀγριανθρώπων καὶ καννιβάλων καὶ δὲν πρέπει τις, ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνων, νὰ ψέξῃ τοὺς κηρύξαντας κατὰ τῆς τοιαύτης Γαλλίας ἀμείλικτον τὸν πόλεμον, διότι αἱ βαθύτεραι φιλοσοφικαὶ ἀρχαὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐποχῆς ἐμελετήθησαν, ἐκρίθησαν καὶ ἐθαυμάσθησαν πολὺ βραδύτερον.

Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως καθ᾽ ὃν ὁ Γρηγόριος ἀνῆλθεν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ καθόλον τὸ διάστημα τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχείας ὡς καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ ἡ Γαλλία ἐνέμενεν εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ Χριστοῦ, εἰς δὲ βουλευτής, ὁ Κάμιλλος Ζιορδάν, προτείνας ἐνώπιον τῆς Νέας Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων τὸν Μάϊον τῷ 1797 τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ καθολικοῦ θρησκεύματος ἐγελοιοποιήθη ὑπὸ τῶν βουλευτῶν, διότι τὸ θρησκ. συναίσθημα εὑρίσκετο ἐν νάρκῃ ἀφοῦ οἱ Γάλλοι, κατὰ τὸν Μινιέ, οὐ μόνον ἀπέμαθον τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ οὔτε κἂν ἁπλῶς νὰ τὸν νοήσωσιν ἠδύναντο» (μετάφρ. σελ. 170). Χριστιανικὴ πίστις ἀποκατέστη μόλις ἐπὶ τῆς Ὑπατείας τοῦ Ναπολέοντος, τῷ 1802, τόση δὲ ἦτο ἡ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀδιαφορία τῶν Γάλλων δι᾽ αὐτήν, ὥστε Ἄγγλοι περιηγηταὶ περιελθόντες τὴν Γαλλίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσιν οὐδὲ ἓν ἀντίτυπον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καίτοι πολλὰς πρὸς τοῦτο καταβαλόντες προσπαθείας (Ἱστορ. Ναπολ. σ. 340).

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀντιθρησκευτικὰ ταῦτα μέτρα ἡ Γαλ. ἐπανάστασις ἐδήμευσεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ ψηφίσματος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1789 τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἀξίας ἐν ὅλῳ 3

δισεκατομμυρίων δραχμῶν, πάντες δὲ ἐκήρυττον τὸ ἀνωφελὲς τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ οὕτω τὰ μοναστήρια πάντα τῇ 14 Φεβρουαρίου 1790 κατηργήθησαν. Καὶ ἴσως μὲν τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο ὀρθὸν κατὰ θεωρίαν, ἀλλὰ διὰ τὸν Γρηγόριον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι οἱ Γάλλοι ἐκήρυττον τότε τὰς ἀρχάς των ὅπως μιμηθῇ αὐτὰς ὅλος ὁ κόσμος, καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς καταργήσεως τῶν μονῶν ἦτο ὀλεθριωτάτη. Ἀνὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ὑπῆρχον πλεῖσται μοναὶ κάτοχοι μεγίστων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων. Ἂν λοιπὸν ἐφηρμόζετο τὸ μέτρον τῆς δημεύσεως ὑπὸ τοῦ κράτους, ὁ Σουλτάνος προθύμως θὰ συνεχώνευεν εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον περιουσίας δισεκατομμυρίων. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο ἄντικρυς ἀντίθετον πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γρηγορίου, ὅστις θεωρῶν τὰς μονὰς φυτώρια ἐλευθερίας καὶ μορφώσεως τῶν ὑποδούλων τοσοῦτον ἐνδελεχῶς ἐμερίμνησε διὰ τοῦ Γερμανοῦ περὶ τῆς παγιώσεως τῶν προνομίων αὐτῶν καὶ τῆς συντηρήσεως τῆς περιουσίας των, ὅπερ καὶ μέχρι τοῦδε ζηλοτύπως ἐπιδιώκει τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀμείλικτος πόλεμος τῶν Γάλλων ὁ μέχρι τοῦ 1798 ἐξακολουθῶν κατὰ τῶν καθολικῶν ἱερέων καὶ ἐπισκόπων, τῶν μὴ ἀρνηθέντων τὴν Χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἦτο ἐποικοδομητικὸς εἰς πρόκλησιν συμπαθείας τοῦ ἡμετέρου Πατριάρχου. Ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὑποδούλων καὶ τὰ προνόμια τούτου ὁ Γρηγόριος σθεναρώτατα προήσπιζε. Τὸ παράδειγμα ὅθεν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ναπολέοντος, συλλαβόντων καὶ καταισχυνάντων καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Καθολικισμοῦ Πάπαν Πῖον τὸν ΣΤ', διήγειρε βεβαίως φρίκην παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Γρηγορίῳ. Διὰ τοῦτο στηλιτεύει ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ τοὺς φόνους ἱερέων καὶ τὴν πυρπόλησιν μοναστηρίων ἐν Αἰγύπτῳ. Ἂν οἱ Τοῦρκοι ἐμιμοῦντο τοὺς Γάλλους καὶ ἐξώριζον ἢ ἔδερον ἢ ἐφόνευον συστηματικῶς ὅλον τὸ Ἑλλ. κλῆρον, τάχιστα θὰ ἐξηφανίζετο ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς καὶ αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἡ ἐκ τῶν ὀργίων τῶν στρατιωτῶν τῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ Ναπολέοντος ἐντύπωσις ἦτο φρικωδεστέρα παρὰ τῷ Λατινικῷ κλήρῳ. Ἐν Ἱσπανίᾳ οἱ μαθηταὶ ἀπεστήθιζον τὸν ἑξῆς κατὰ τῆς Γαλλίας λίβελλον: Τί εἶνε οἱ Γάλλοι; ἠρώτα ὁ διδάσκαλος. — Ἄλλοτε μὲν Χριστιανοὶ νῦν δὲ αἱρετικοί, ἀπήντων οἱ μαθηταί.—Εἶνε ἁμαρτία νὰ φονεύσῃ τις Γάλλον; ἐπηρώτα ὁ κληρικός.—Ὄχι, πάτερ μου, ἀπήντων ἐν χορῷ οἱ μαθηταί, ἀξιοῦται μάλιστα τοῦ Παραδείσου ὁ θανατόνων ἕνα ἐκ τῶν αἱρετικῶν αὐτῶν κυνῶν.

Ἰδοὺ δὲ ἐπὶ πᾶσι πῶς ὁ Κούμας περιγράφει τὴν στάσιν τῆς

Γαλ. ἐπαναστάσεως πρὸς τὴν παιδείαν, ἧς τόσην ἀνάγκην εἶχεν ἤδη ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς (ΙΑ΄σελ. 245): «Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἐξωρίσθησαν. Οἱ δυνάσται τῆς ἐπαναστάσεως ἐνόμιζον ὅτι ἡ πεῖρα ἠδύνατο νὰ διορθώσῃ τὰς στρεβλὰς ἰδέας τῆς Γαλ. Φιλοσοφίας. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ ἐπιστημῶν καὶ σχολείων. Ὄχι μόνον τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, ἡ Ἀκαδημία καὶ αἱ τῶν σοφῶν ἑταιρεῖαι κατηργήθησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ βοτανικοὶ κῆποι, τὸ μουσεῖον, αἱ δημόσιαι βιβλιοθῆκαι ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν αἱρετῶν τῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων, οἵτινες πρὸς ἐκπλήρωσιν πρακτικῶς τοῦ σκοποῦ των μετεχειρίζοντο παραγγέλματα ἠθικὰ προσκολλώμενα εἰς ὅλους τοὺς τοίχους τῆς πόλεως. Τὸν σκοπὸν τοῦ διωγμοῦ τῆς παιδείας ἐξήγησεν ὁ Χαβὸτ, ἰσχυριζόμενος ὅτι αὕτη μὲν φέρει εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, ἡ δὲ δημοκρατία χρειάζεται καθαροὺς ξεβρακώτους. Ὅλοι οἱ διδάσκαλοι ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν λαιμητόμον. Ὁ Καμφὸρτ ηὐτοκτόνησε, ὁ Φλωριανὸς ἀπέθανεν εἰς τὴν φυλακὴν, ὁ Βὶκ Δαζὺρ παρεφρόνησε. Οἱ Βαϊγῆ, Διτρίχ, Λίγγουπί, Βαρνάβ, Ἀνδρέας Χωνιέρ, ὁ Ρουχέρ, ὁ Κονδορκὲτ ἐκαρατομήθησαν. Εἰς τὸν Λαβοασιέρον ἠρνήθησαν καὶ προθεσμίαν δύο ἑβδομάδων ἵνα περατώσῃ ἓν νέον χημικὸν πείραμα».

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τῆς Γαλ. ἐπαναστάσεως καθ᾽ ὧν ἀντετάχθη ὁ Γρηγόριος. Ἂν δὲ λάβῃ τις ὑπ᾽ ὄψει, ὅτι αἱ ἐγκύκλιοι αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἐπιταγῇ τῆς Πύλης, ἥτις ἐν ἀρνήσει θὰ τὸν ἐξώριζεν, ὅτι ἐν Κ)λει συνεπάθουν μᾶλλον πρὸς τοὺς ἤδη συμμάχους τῇ Τουρκίᾳ Ρώσσους, καὶ κυρίως ὅτι ὁ Γρηγόριος δὲν συνέστησεν εἰς τοὺς Ἑπτανησίους ὑποδούλωσιν εἰς τοὺς Τούρκους ἀλλ᾽ ἀποτίναξιν τοῦ Γαλλικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ φιλελευθέρου πολιτεύματος τῆς ἐκλογῆς των, δὲν θὰ εὕρῃ ἐπαρκῶς δικαιολογουμένην τὴν κατὰ τῶν ἐγκυκλίων τούτου ἐπίκρισιν. Δὲν ὑπῆρξαν ἄλλως τε μόνον ὁ Γρηγόριος καὶ ἡ περὶ αὐτὸν Σύνοδος ἔχοντες τότε τὴν γνώμην αὐτήν. Ὁ τότε πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἄνθιμος, ἐπὶ μακρὸν διατρίψας ἐν Κ)λει καὶ ἀπολαύων τῆς εὐνοίας τοῦ Σελὴμ, προυχώρησε πολὺ πλειότερον, ἐκδοὺς προτροπῇ τῶν Ἄγγλων τῷ 1798 ἀνωνύμως τὴν «Πατρικὴν Διδασκαλίαν» του, ἥτις κατέστη περιβόητος διὰ τὸν κτηνώδη φιλοτουρκισμόν της.

Ὁ Ἄνθιμος φρονεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς ἔστειλε τοὺς Τούρκους πρὸς ἄμυναν καὶ στερέωσιν τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Καθολικισμοῦ καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι παιδεύουν τοὺς Χριστιανοὺς διὰ νὰ ἔχουν οἱ νεώτεροι πάντοτε ζωηρὸν τὸν φόβον πρὸς τὸν Θεόν! Εὑρίσκει τρόπον νὰ δικαιολογήσῃ ὡς ἐθνοσωτήριον καὶ αὐτὴν τὴν ἀπαγόρευσιν ἱδρύσεως καὶ ἐπισκευῆς ναῶν, σατυρίζει δὲ καὶ διασύρει τὴν ἐλευθερίαν καὶ κακίζει τοὺς θιασώτας αὐτῆς! Κατὰ

τῆς Πατρικῆς ταύτης Διδασκαλίας ἐξέδωκε τῷ αὐτῷ ἔτει ὁ Κοραῆς ἐν Παρισίοις τὴν πολύκροτον αὐτοῦ «Ἀδελφικὴν Διδασκαλίαν», ἣν ἀφιεροῖ εἰς τὸ ὑπόδουλον Γένος προσπαθῶν νὰ πείσῃ αὐτό, ὅτι οὐδὲν ἁγιώτερον καὶ ποθητότερον τῆς ἀποκτήσεως ἐλευθερίας (Θερειαν. Ἀδ. Κορ. Α´ 307). Συγχρόνως ὁ Κοραῆς, ἅμα τῇ καταλήψει τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐξέδωκε τὸ πολεμιστήριον αὐτοῦ Σάλπισμα δι᾽ οὗ ἐζήτει νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας, φρονῶν τὸν Ναπολέοντα ὡς βαίνοντα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ οὐχὶ ὡς κατακτητήν.

Ἡ στενότης τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς γενναίας ὑλικῆς ἀρωγῆς, ἣν παρέσχε τῷ Σεργίῳ Μακραίῳ πρὸς ἔκδοσιν τῷ 1797 τοῦ «Τροπαίου», δι᾽ οὗ ὁ μωρὸς ἐκεῖνος φρονεῖ, «ὅτι ἀντλήσας ἐκ τῆς Ἑλλαδικῆς πανοπλίας ἐπιχειρήματα» ἀνέτρεψε τὸ περὶ πληθύος κόσμων ἀστρονομικὸν ἔργον τοῦ Φοντενέλ, διασύρων τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου καὶ τὰς περὶ ἕλλεως θεωρίας τοῦ Νεύτωνος !

Τοὐναντίον ὁ πεφωτισμένος Γρηγόριος ἐν ταῖς ἐγκυκλίοις αὐτοῦ φαίνεται ἀληθὴς Ἐθνάρχης, καθόσον στέργει μὲν τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν, ὡς ὑφισταμένην ἤδη, δὲν θεωρεῖ ὅμως ταύτην καὶ οὐδ᾽ ὀνειρεύεται διὰ τοὺς Ἑπτανησίους ὁμοίαν ἀπολύτως ζηλευτήν, τοῖς λοιποῖς ὑποδούλοις τύχην. Ὅτι δὲ περὶ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας δὲν ἐμερίμνησεν εἰλικρινῶς καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἔπαυσεν αὐτὸν ἡ Πύλη ἀποδειχθήσεται εὐθὺς ἀμέσως.

Ζ´.—ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΤΩΣΕΩΣ

Ἀφύπνισις τῶν ὑποδούλων.—Κατηχήσεις Στεφανοπούλου.—Δηώσεις ἐν Τριπόλει.—Ὕπουλοι προτάσεις Ἀλῆ Πασᾶ.— Σωστικὴ μεσολάβησις τοῦ Γρηγορίου.— Νεκρανάστασις ἐπισκόπου Ἐλασσῶνος.— Ἑλληνοσερβικὴ σύμπραξις.—Ἡ Ἑπτάνησος ἐλευθέρα.— Αἱ προκηρύξεις Ρήγα τοῦ Φερραίου.— Ἔγγραφα Γρηγορίου.— Ἡ πτῶσις αὐτοῦ.

Παρ᾽ ὅλην τὴν ἔκδοσιν καὶ διασπορὰν τῶν κατὰ τῶν Γάλλων ἐγκυκλίων ἡ Πύλη δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένη ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Ὑψηλάντου. Αἱ πληροφορίαι τῶν κατὰ τόπους διοικητῶν ἤρχοντο λίαν ἀνησυχητικαί. Πάντες οἱ Ἕλληνες εἶχον ἠλεκτρισθῆ ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπιδρομῆς κατὰ τῆς δούλης Ἀνατολῆς. Τὸ φλογερώτατον πολεμιστήριον σάλπισμα τοῦ Κοραῆ διεσκορπίσθη πανταχοῦ. Αἱ ὑποσχέσεις τοῦ Τσάρου περὶ ἀπελευθερώ-

σέως καὶ τῶν λοιπῶν ὑποδούλων διὰ τῆς ἱδρυθησομένης Ἑπτανησιακῆς πολιτείας ἦσαν λίαν γαλβανιστικαί. Ἰδοὺ πῶς ὁ ποιητὴς Τερτσέτης περιγράφει· ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρώνη (σελ. ζ') τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. «Ἔχω ἀκούσει ἀπὸ τοὺς γέροντας ποῖος καὶ πόσος ὁ σεισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ναπολέοντος εἰς Αἴγυπτον. Τότε ἕνας διάκος Ζακύνθιος ὁ Μαρτελάος ἐστιχούργησε τὸν εὔμορφο Παιᾶνα.

Ὅθεν εἶσθε τῶν Ἑλλήνων κόκκαλα ἐσκορπισμένα
Στὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγός μου τώρα λάβετε πνοήν.

«Ἀλλὰ διὰ τὶ νὰ ἀναστηθοῦν ἡ ψυχαῖς τῶν ἀποθαμένων Ἑλλήνων; Διατὶ νὰ τρέξουν τόσοι Ἕλληνες, ὡς εἶναι γνωστὸν, καὶ νὰ γραφθοῦν εἰς ταῖς σημαίαις τοῦ Ναπολέοντος συστρατιῶται του; Διατί; Ἐπειδὴ ἦτον πόλεμος συγγενικός. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐννόησε διὰ πολλοὺς λόγους τὸν ἑαυτόν της νὰ λαχταρίζῃ μέσα εἰς ἐκείνην τὴν ἐκστρατείαν. Ὁ Ἀγησίλαος δὲν ἐκστράτευσε μὲ τὰ στρατεύματα τῆς Σπάρτης εἰς Αἴγυπτον; Ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲν ἐθεμελιώθη ἀπὸ τὸν ἀθάνατον ἀρχιστράτηγον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐφύλαξε πίστιν εἰς τὸ ὄνομά του; Ἔπνεε Ἑλληνισμὸν τὸ κίνημα τοῦ Γάλλου στρατάρχου εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ θὰ εὐχαριστηθῆτε ἂν σᾶς ἐνθυμήσω τὴν φήμην ποῦ σώζεται εἰς τὸ νησὶ τῆς Κόρσικας, ὅτι οἱ Καλημέρηδες (Μποναπάρται) κρατιοῦνται ἀπὸ γένος Ἑλληνικὸ, ἀπὸ τὰ Βάτικα τῆς Μάνης».

Καὶ ἡ πλάνη αὕτη περὶ τῆς ἐκ Μάνης καταγωγῆς τοῦ Ναπολέοντος διήγειρε τὰ πνεύματα ἰδίᾳ τῶν Μανιατῶν. Ὁ ἀπόστολος αὐτοῦ Στεφανόπουλος ἀποβιβασθεὶς εἰς Μαραθονήσιον, ἐδέχθη ἐκεῖ λάθρᾳ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Γρηγοράκη, υἱοῦ τοῦ Βέη τῆς Μάνης ἀπόντος τότε εἰς Κ)λιν, ἔμαθε δὲ παρ' αὐτοῦ ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὑπέβλεπον τοὺς ἐν Ἑπτανήσῳ Γάλλους ὡς ἐξεγείροντας ὅλην τὴν Ἑλλάδα κατὰ τῆς Τουρκίας. Μετ' ὀλίγον ἔσπευσεν ἐκεῖ καὶ ὁ Βέης καὶ ἄλλοι Μανιᾶται καὶ ἀνεγνώσθη ἡ οὐδὲν σπουδαῖον ὑποσχομένη ἐπιστολὴ τοῦ Ναπολέοντος. Συνεκλήθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Βέη καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος πρόκριτοι εἰς τὸ Μαραθονήσιον, μετὰ σύσκεψιν δὲ ἀνεβλήθη τὸ κίνημα μέχρι τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ τοῦ Βοναπάρτου εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Πάντες ὑπεσχέθησαν εἰς τὸν Δῆμον Στεφανόπουλον, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν ἐμφάνισιν 6 χιλ. στρατιωτῶν Γάλλων ἐν Κερκύρᾳ ὅλη ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐγερθῇ, ἀρκεῖ ἡ Γαλλία νὰ σεβασθῇ τὴν πίστιν, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ ὅπλα των. Εἷς γέρων παρήγγειλεν εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Σπαρτιατῶν θὰ διαφιλονεικήσουν πρὸς τοὺς Γάλλους

τὴν δόξαν τοῦ νὰ ἐλευθερώσουν ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν». Ἐπιστρέψας ὁ Στεφανόπουλος εἰς Παρισίους ἐξέθεσε προφορικῶς τὰς συστάσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ δι' ἐκθέσεως αὐτοῦ ἐτόνιζε πρὸς τοὺς Γάλλους: «Ἠλευθερώσατε τὴν Ἰταλίαν καὶ ἡνώσατε μὲ τὴν Γαλλίαν τὴν Ἑπτάνησον. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ. Τὸ Βυζάντιον σᾶς ἀναμένει. Ἵνα καταστήσητε ὅρια τῆς Γαλλίας τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον ἀρκεῖ μόνον ἡ παρουσία σας» (Χιώτη Γ'. σελ. 646-648).

Τὰς ἐκ τῶν συνεννοήσεων τούτων ὑποψίας τῶν Τούρκων πιστοποιεῖ καὶ ὁ Σπηλιάδης γράφων τὰ ἑξῆς (Τομ. Α'. σ. 18): «Εἰς κάθε ψύλλου πήδημα οἱ Τοῦρκοι ἠπείλουν πάντοτε σφαγὴν τῶν Χριστιανῶν, ὁσάκις μάλιστα ἡ Ἑπτάνησος ἤλλαζε κύριον. Ἐπὶ τῆς δημοκρατίας τῶν Γάλλων ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Χριστιανούς, προσβαλόντες αὐτοὺς εἰς τὴν θρησκείαν των διὰ νὰ τοὺς δοκιμάσωσι. Δύο ναοὶ τοῦ Θεοῦ ὑπῆρχον ἐντὸς τῆς Τριπολιτσᾶς. Οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν, κατέθλασαν τὰς θύρας, εἰσέβαλον εἰς αὐτοὺς καὶ κατέθραυσαν κανδύλας, πολυελαίους, εἰκόνας, τεμένη, στασίδια, δισκοπότηρα κλ. ἡ δὲ ἐξουσία, ἀφοῦ ἔγινε τὸ κακόν, τοὺς ἔδωκεν ἄδειαν νὰ τοὺς ἐπισκευάσωσι».

Τὸ καθολικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καταδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἀκολούθου περικοπῆς ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Φωτάκου Χρυσανθοπούλου (τομ. Α'. σελ. 1):«Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Γαλλίας ἐν γένει τὰ πνεύματα τοῦ κόσμου ἐξύπνησαν καὶ ἡ φυλὴ ἡ Ἑλλ. περισσότερον ἐφωτίσθη. Πολλοὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τότε ἐκεῖ εἰς τὴν Γαλλίαν τυφλωμένοι ὄντες διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος των, ἔγειναν ἐθελονταὶ τῆς δημοκρατίας. Ὅλος ὁ ἀνατολικὸς Χριστιανισμὸς ἐπαρακαλοῦσε τὸν Θεὸν νὰ στρέψῃ ἡ Γαλ. τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοὺς ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἐλευθερωθοῦν».

Ὅταν λοιπὸν ὁ Ναπολέων ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου πᾶσα ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐσκίρτησεν ἐκ χαρᾶς. Ἡ ἡμέρα τῆς ἀπολυτρώσεως ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πάντων ἐπικειμένη. Πράκτορες τῶν Γάλλων περιήρχοντο τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεὰν και τὴν Ἤπειρον διανέμοντες τρίχρωμα ἐπαναστατικὰ ἐθνόσημα (κονκάρδες). Ὁ ἀείποτε ὅμως ὕπουλος Ἀλῆ Πασᾶς, μόλις ἔμαθεν ὅτι ἐκηρύχθη πόλεμος τῆς Τουρκίας κατὰ τῶν Γάλλων, ἤλλαξε πρύμναν καὶ τοὺς μὲν Γάλλους πράκτορας συνέλαβε καὶ καθεῖρξε, εἰς δὲ τὴν Πύλην ἀνεκοίνωσε τὰ τεκταινόμενα καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῆς τὴν ἄδειαν τὸ μὲν νὰ κυριεύσῃ τὰ ὑπὸ τῆς Γαλλίας κατεχόμενα Ἠπειρωτικὰ φρούρια, τὸ δὲ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀντάρτας καὶ συνωμότας Χριστιανούς.

Εὐτυχῶς ὅμως ὁ Σουλτάνος ἐδέχθη μόνον τὴν πρότασίν του περὶ κυριεύσεως τῶν παρακτίων φρουρίων, πρὸς καταστολὴν δὲ τοῦ ἐπαναστατικοῦ φρονήματος τῶν Ἠπειρωτῶν ἡτοίμαζεν εἰδικὸν στρατὸν, ἐντεταλμένον νὰ δράσῃ ἀμειλίκτως διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας. Μαθὼν ὅμως ὁ Γρηγόριος τὰ κατὰ τῆς Ἠπείρου ἀποφασισθέντα ἐξοντωτικὰ μέτρα ἐπενέβη εὐθὺς καὶ δι' ἀναφορᾶς ἐξαιτεῖται παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐπ' ἰδίᾳ εὐθύνῃ τὴν διὰ τῆς Ἐκκλησίας καθησύχασιν καὶ ἐξομάλυνσιν τῶν ἀνωμαλιῶν, ἃς ἀπέδωκεν εἰς συκοφαντίας τὸν Ἀλῆ, ἐπιθυμοῦντος νὰ αὐξήσῃ τὴν ἐπιρροήν του. Ὁ δὲ Σελὴμ πεισθεὶς ἔδωκε τὴν ἄδειαν καὶ εὐθὺς ὁ Γρηγόριος ἀπέστειλε ἔκτακτον Πατριαρχικὸν ἔξαρχον τὸν σοφὸν Ἰωαννίκιον Βυζάντιον. Ἐκεῖνος δὲ διὰ τῶν παραινετικῶν πατριαρχικῶν γραμμάτων καὶ τῆς συνετῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν εὐεξάπτων ἐξήλειψε πᾶσαν ἀφορμὴν ὑπονοιῶν καὶ ἐπιστρέψας χαίρων ἐκόμισεν εἰς τὸν σωτῆρα τῆς Ἀμβρακίας Γρηγόριον ἰλάμιον (ἱερὰν ἀναφορὰν) τοῦ αὐτόθι ἀρχιδικαστοῦ (Μουλᾶ) καὶ ἐγγράφους πιστοποιήσεις τῶν αὐτόθι Τούρκων διοικητῶν, ὅτι ἐπεκράτει ἡσυχία καὶ εἰλικρινὴς πρὸς τὸν Σουλτάνον πίστις, συγχρόνως δὲ καὶ ἀναφορὰς τῶν κατοίκων οἵτινες μετὰ μεγάλου σεβασμοῦ διεβεβαίουν τὴν πιστὴν αὐτῶν ὑπακοὴν εἰς τοὺς κρατοῦντας. Ὁ δὲ Πατριάρχης ποιησάμενος τὰς δεούσας παραστάσεις εἰς τὴν Πύλην ὅτι τὰ διαδοθέντα, ἦσαν συκοφαντίαι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἔσωσε τὸν τόπον ἀπὸ τῆς ἀπειληθείσης ὀλεθρίας ἐπιδρομῆς.

Εἰς τὸν Ἰωαννίκιον τοῦτον ἐπηκολούθησε περίεργον γεγονός. Παρθένιός τις, γλωσσομαθὴς διάκονος, ἔφθασεν εἰς Ἐλασσῶνα ὡς περιηγητὴς, ἔπεισε δὲ τὸν αὐτόθι ἐπίσκοπον νὰ τὸν προσλάβῃ ὡς διάκονον, ὀρεγόμενος ἐνδομύχως τὸν θρόνον του. Ἀλλ' ὁ γέρων ἐβράδυνε ν' ἀποθάνῃ καὶ μόλις συμπληρωθέντος ἔτους ὁ Παρθένιος συντάσσει ψευδῆ παραίτησιν τοῦ ἐπισκόπου, θέτει τὴν σφραγῖδά του καὶ σπεύδει εἰς Κων)πολιν. Ἀλλ' ἐκεῖ ἐτονίσθη αὐτῷ τὸ μάταιον καὶ ἀνωφελὲς τοιαύτης παραιτήσεως καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ παρὰ τῷ οὐδὲν εἰδότι ἐπισκόπῳ. Μετὰ ἕνα μῆνα ὅμως πάλιν προσέρχεται εἰς τὴν Σύνοδον Κ)λεως οὐχὶ πλέον κομίζων παραίτησιν ἀλλ' ἀγγελίαν περὶ θανάτου τοῦ γέροντος, σὺν ἀναφορᾷ περὶ τούτου τῶν Ἐλασσωνιτῶν, ὑποδεικνυόντων τοῦτον ὡς διάδοχον. Μὴ ἀρκεσθεὶς ὅμως εἰς αὐτὰ, κατώρθωσε καὶ διαταγὴν νὰ προκαλέσῃ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σουλτάνου ἣν ἀξιωματικὸς τῆς Αὐλῆς ἐκόμισε πρὸς τὸνΓρηγόριον,παραγγελλόμενον νὰ χειροτονήσῃ τὸν Παρθένιον καὶ μόνον αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος δὲν ὑπεχώρει εὐκόλως, καὶ τὸν μὲν ἀξιωματικὸν ἤκουσε καὶ ἐδέχθη μετὰ πολλῆς τιμῆς, προσέθηκεν ὅμως ὅτι ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἶνε ἀδύνατον νὰ καταλάβῃ ἐν

τῇ ὀρθοδοξίᾳ ἀξίωμα. Πέμψας δὲ συγχρόνως πρὸς τὸν Μ. Βεζύρην ἀναφορὰν περὶ τῶν λόγων τῆς ἀρνήσεως, συνεκάλεσεν εὐθὺς τὴν Σύνοδον καὶ προέτεινε τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόσον εὐδοκιμήσαντος ἐν Ἠπείρῳ Ἰωαννικίου. Ἀλλ' ἐνῷ οὗτος ἐκλεγεὶς ὑπὸ τῆς Συνόδου, ἡτοιμάζετο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἐλασσῶνα, ἔφθασεν ἐκεῖθεν ἔγγραφον μετὰ τῶν νομίμων εἰσφορῶν τοῦ γέροντος ἐπισκόπου, ὅστις παρὰ τὰς παραστάσεις τοῦ Παρθενίου ἔζη καὶ ἐδέσποζε! Καὶ ὁ μὲν ἀγύρτης Παρθένιος καταισχυνθεὶς ἐγένετο ἔκτοτε ἄφαντος, ὁ δὲ Ἰωαννίκιος ἔμενεν ἐν Κ)λει ἄνευ ἕδρας, μέχρις οὗ θανόντος τέλος ἀληθῶς μετὰ πάροδον τριῶν μηνῶν τοῦ γέροντος Ἐλασσῶνος, μετέβη εἰς τὴν θέσιν του.

Ἡ κατάπνιξις ὅμως τοῦ ἐν Ἠπείρῳ κινήματος δὲν ἤρκεσε πρὸς καθησύχασιν τῆς Πύλης. Πανταχοῦ παρετηρεῖτο ἀναβρασμός τις. Οἱ Νταῆδες ἐν Σερβίᾳ εἶχον κηρυχθῇ ἀντάρται, περὶ τὸν Δούναβιν δὲ ὁ Τερσνίκογλους, ὁ Ἰλίκογλους καὶ ὁ Μουσταφᾶ Μπαϊρακτάρης. Αἱ συμμορίαι τῶν Κριτσαλίδων ἐδῄουν τὴν Ρωμυλίαν καὶ ἐν γένει ἐφαίνετο τάσις τις πρὸς γενικὴν ἐξέγερσιν. Μετὰ τὸν ἀπόπλουν τοῦ Στόλου ἤρξατο ἡ Πύλη δυσπιστοῦσα καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς Ρωσσικὰς ἐνεργείας. Τὸ κόμμα τῶν φιλορώσσων ὑπεβλέπετο. Ἀλλ' ἦτο ἔνοχον ἆρά γε τοῦτο; Ἔπραξεν ἢ ἐμελέτησε τι τὸ ἀντικείμενον εἰς τὴν συντήρησιν ἀκεραίου τοῦ κράτους; Εἶχε τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Ρώσσων; Ἄγνωστον.

Μόνον ὁ Φιλήμων ἐν τῷ Δοκιμίῳ αὐτοῦ (σελ. 101) ἀναφέρει ἓν σχέδιον ἑλληνοσερβικῆς συμπράξεως, μελετηθηθείσης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. «Εἰς χειρόγραφον ἡμερολόγιον τοῦ 1800 εἴδομεν, γράφει, συμφωνίαν τινὰ μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων Κ. Ὑψηλάντου, Ἀλεξ. Μουρούζη καὶ Γρηγορίου περὶ ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ κινήματος τῆς Σερβίας. Δι' αὐτῆς δὲ καθὼς καὶ διὰ τῶν ἄλλων γειτόνων ἐπαρχιῶν νὰ ἐνεργηθῇ ἡ κατάσχεσις τοῦ Αἵμου καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐξαπλωθῇ ὁ πόλεμος μέχρι Θεσσαλίας καὶ Πελοποννήσου. Τὸ σχέδιον τοῦτο, ἂν ὑπῆρξε, θεωρεῖται καθ' ὑπαγόρευξένην (Ρωσσικὴν) ἀποτεινομένην εἰς τὸ μέτρον τοῦ νὰ ἐνεργηθῇ διὰ τῶν ἀνωτέρω· ἀτόμων, ὅ,τι ἐπεθύμησεν ὁ Ναπολέων διὰ τοῦ Ρήγα καὶ ἀπέτυχε. Πιθανολογεῖ μολοντοῦτο τὴν ἀληθινὴν ὕπαρξίν του, ἡ διαγωγὴ τοῦ Ὑψηλάντου. Διότι ἅμα ἔφθασεν οὗτος εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἔλαβεν ἀμέσως συνέντευξιν μυστικὴν μὲ τοὺς ἀπὸ τὸν Ζέμονα ἐπίτηδες ἐλθόντας Στεφ. Τσίφκοβιτς καὶ Ὀσποδὰρ Πέτρον Τουρέναν, ἀπεσταλμένους ἀπὸ τὸν ἐν Βελιγραδίῳ Καρὰ Γεώργην, Στάνον Κλάβαν καὶ Ὀσποδὰρ Μελάκον».

Ἐπὶ τῶν σκέψεων τῆς Ρωσσίας περὶ γενικοῦ τότε κινήματος τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων δὲν ἔχομεν ἀσφαλεῖς πηγάς. Ἂν αἱ

μεταξὺ Πατριάρχου, Ὑψηλάντου καὶ Ὀζακὼφ συνεννοήσεις ἐξῆλθον τῶν ὁρίων τοῦ Ἑπτανησιακοῦ ζητήματος δὲν εἶνε γνωστόν. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι αἱ μετὰ τὰς συνεννοήσεις ταύτας ἐκδοθεῖσαι ἐγκύκλιοι τοῦ Γρηγορίου ἐπέφερον τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ ἡνωμένος στόλος ἔφθασεν εἰς Κύθηρα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ζάκυνθον καὶ τὰς λοιπὰς νήσους διασπείρων τὰς προκηρύξεις τοῦ Τσάρου καὶ τὰς ἐγκυκλίους τοῦ Πατριάρχου. Οἱ ἱερεῖς οἱ ὑποχρεωθέντες νὰ φέρωσιν ἐπὶ τοῦ καλιμαυχίου των τὸ τρίχρωμον Γαλ. ἐθνόσημον, ἐδράξαντο προθύμως τῆς εὐκαιρίας καὶ ἀνεγίνωσκον τὰς ἐγκυκλίους εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, κατώρθωσαν δὲ «ἵνα ὁ κηρυχθεὶς κατὰ τῶν ἀθέων ἱεροσύλων Γάλλων πόλεμος νομισθῇ ἱερὸς παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ Ἰονίου». Οἱ Ζακύνθιοι χωρικοὶ συμποσωθέντες εἰς ὀκτὼ χιλιάδας ὕψωσαν Ρωσικὰς σημαίας καὶ συνέτρεξαν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν Γάλλων. Ἐντὸς τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου πᾶσαι αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου πλὴν τῆς Κερκύρας εἶχον παραδοθεῖ εἰς τὸν συμμαχικὸν στατόν. (Χιώτη Γ' σ. 634 καὶ 652).

Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Ρωσσοτουρκικῶν σχεδίων ἡ Πύλη μαθοῦσα τὰ κείμενα τῶν Ρωσσικῶν προκηρύξεων, ἀποβλεπούσῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν πάντων τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ φοβουμένη ἔκ τινων ἐνδείξεων μονιμοποίησιν τῆς συμμάχου Ρωσσίας ἐπὶ τῆς Ἑπτανήσου, ηὔξησε τὴν δυσπιστίαν αὐτῆς καὶ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον. Τὴν δυσφορίαν ταύτην ἐπέτεινε καὶ ἡ γνῶσις τῶν τεθησομένων εἰς ἄμεσον ἐφαρμογὴν σχεδίων τοῦ Ναπολέοντος. Διότι οὗτος εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου αὐτοῦ καὶ τὴν συμμαχίαν Τούρκων, Ρώσσων καὶ Ἄγγλων ἀπεφάσισε νὰ ἐπιδράμῃ κατὰ τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας καὶ κυριεύων ταύτας νὰ βαδίσῃ διὰ Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς τὴν Κ)πολιν. Διὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐκινδύνευεν οὐ μόνον τὸ Εὐρωπαϊκὸν ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ Ἀσιατικὸν Τουρκικὸν κράτος, ἠπειλεῖτο δηλ. αὐτὴ αὕτη ἡ ὑπόστασις τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ εὔλογοι ὑπῆρξαν οἱ φόβοι τῆς Πύλης ἐπὶ τῶν τεκταινομένων.

Συγχρόνως ἐγνώσθη ἐν Κ)λει ὅτι καίτοι πρὸ μηνῶν ἐπιταγῇ τῆς Πύλης ἐφονεύθη ἐν Βελιγραδίῳ ὁ Ρήγας ὁ Φερραῖος, ἐν τούτοις οἱ ὀπαδοί του ἐσκόρπιζον ἑκατοντάδας ἐκ τῶν ἐντύπων προκηρύξεων αὐτοῦ ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα προπαρασκευάσωσι τὴν ὁδὸν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, νομίζοντες ὅτι σκοπεῖ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εὐθὺς δὲ ἡ Πύλη ἐνθυμουμένη ἴσως καὶ τὴν προλαβοῦσαν μεσολάβησιν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ὑπὲρ τοῦ Ρήγα, τὸν διέταξεν ἐντονώτατα νὰ λάβῃ ἐκκλησιαστικὰ μέτρα πρὸς καταστροφὴν τῶν τρομερῶν ἐκείνων

προκηρύξεων αἵτινες ἐκλείοντο μὲ τὸ θούριον «ὡς πότε παληκάρια». Ὁ Γρηγόριος δὲ τότε ἀπέστειλε τῇ 1 Δεκεμβρίου 1798 τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μητροπολίτην Σμύρνης: (Ἀγγ. Β΄, 498).

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κτλ.

Ἱερώτατε μητροπολῖτα Σμύρνης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε Ἀσίας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, κὺρ Ἄνθιμε, χάρις εἴη τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ! Διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς δηλοποιοῦμεν τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου, ὅτι συνέπεσεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἓν σύνταγμα εἰς μίαν κόλλαν χαρτὶ ὁλόκληρον, μεγάλην, εἰς ἁπλῆν φράσιν ρωμαϊκὴν, ἐπιγραφόμενον «νέα πολιτικὴ διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῶν μικρῶν ἐν τῇ μεσογείῳ νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας», καὶ ἀνεμνήσθημεν τοῦ ποιμαντικοῦ χρέους. Καὶ διὰ τοῦτο γράφομεν τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου νὰ ἐπαγρυπνῇς εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπαρχίας σου, μὲ ἀκριβεῖς ἐρεύνας καὶ ἐξετάσεις, ὅταν ἐμφανισθῇ τοιοῦτον σύνταγμα, ὡς ἄνωθεν, εἰς τύπον ἢ χειρόγραφον, νὰ συνάξῃς ἅπαντα τὰ διασπειρόμενα, καὶ νὰ τὰ ἐξαποστέλλῃς εἰς ἡμᾶς ἐν τάχει, μὴ ἐπιμένων τὰ πλείονα, ἀλλ' ἀμέσως ὅσα ἂν ἐμπίπτωσι κατὰ μικρὸν νὰ ἐξαποστέλλῃς. Καὶ πρόσεχε, ἀδελφὲ, ἵνα μὴ φανῇς παραμελῶν εἰς τὴν τοιαύτην ποιμαντικὴν καὶ ἄγρυπνόν σου ταύτην ἀρχιερατικὴν ἐπιστασίαν καὶ ἐκ τῆς ἐπαρχίας σου ἐμφανισθῇ τοιοῦτον σύνταγμα διασπειρόμενον καὶ δὲν τὸ φανερώσῃς πρὸς ἡμᾶς καὶ δὲν ἐξαποστείλῃς τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δι' ἄλλου τινὸς ἢ σταλθῇ ἐνταῦθα ἢ ἀκουσθῇ· ὅτι ἀποδεικνύεις σεαυτὸν ἀνίκανον, καὶ τοῦ ποιμαντικοῦ χρέους ἐλλειπέστατον καὶ ἀγρήγορον καὶ ἐκ τούτου ὑποπίπτεις εἰς ἀνυποληψίαν καὶ ποινὴν παρὰ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐξ ἀποφάσεως. Ὅθεν ἐντελλόμεθά σοι σφοδρῶς νὰ ἐγρηγορῇς ὅλαις δυνάμεσιν ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσι τῆς ἐπαρχίας σου καὶ κώμαις καὶ χωρίοις παραλίοις καὶ μεσογείοις, νὰ μὴ παρεμπέσῃ τοιοῦτον σύνταγμα εἰς ἀνάγνωσιν τῷ χριστιανικῷ ἐμπιστευθέντι σοι λαῷ, ὅπερ νὰ μὴν ἐμφανισθῇ πρῶτον τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου· ὅτι πλῆρες ὑπάρχει σαθρότητος ἐκ τῶν θολερῶν αὐτοῦ ἐννοιῶν, τοῖς δόγμασι τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως ἐναντιούμενον. Οὕτω ποίησον καὶ μὴ ἄλλως, ἐξ ἀποφάσεως, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μετὰ τῆς ἀρχιερωσύνης σου!

αψϟή. Δεκεμβρίου ά.

Εἶνε ἄγνωστον ἂν ὁ Πατριάρχης ἀπέστειλεν ὁμοίας ἐγκυκλίους καὶ πρὸς ἄλλους ἐπισκόπους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλ-

λάδος. Προφανὲς ὅμως εἶνε ὅτι ὁ Φιλήμων γράφων ἐν τῷ Δοκιμίῳ αὐτοῦ περὶ τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας (σελ. 96) περὶ ἀφορισμοῦ τοῦ Γρηγορίου κατὰ τῶν ἔργων τοῦ Ρήγα τοῦ Φεραίου ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου, ὅπερ εἶνε προδήλως προϊὸν πολιτικῆς ἀνάγκης καὶ ἀνωτέρων διαταγῶν. Καὶ ὅμως ὁ Γρηγόριος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμπνεύσῃ πεποίθησιν εἰς τὴν Πύλην περὶ τῆς εἰλικρινείας του. Θανόντος δὲ καὶ τοῦ προστατεύοντος αὐτὸν ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Γεωργίου Χατζερῆ εὗρον τὴν εὐκαιρίαν οἱ ὑπονομεύοντες αὐτὸν ἱεράρχαι νὰ ἐπιτύχωσι τὴν πτῶσίν του.

Διότι ὁ Γρηγόριος, κατὰ Μαθᾶν, «ἀπέμπεψε τοὺς ἐν Κ)λει ἐνδημοῦντας ἀρχιερεῖς ἕκαστον εἰς τὴν αὐτοῦ πνευματικὴν ποίμνην, ὀλίγους κρατήσας παρ'ἑαυτῷ,τοὺς ἀσθενεστέρους.Τοῦτο δὲ τὸ ἔργον ἐφάνη δεσποτικώτατον καὶ τυραννικόν. Ἐπέσυρεν ὅθεν καθ' ἑαυτοῦ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγκρίτων ἀρχιερέων, οἵτινες διέτριβον ἐν Κ)λει ὡς μέλη τῆς Συνόδου, ἀλλὰ κυρίως διότι ἠγάπων πάρα πολὺ τὴν ἄνετον καὶ πολυτελῆ ζωήν, ἔχοντες ἐπιτρόπους εἰς τὰς ἐπισκοπικὰς καὶ συνάγοντες τὰς ἐτησίας προσόδους». Πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων τούτων ἐπροστατεύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν ὁμογενῶν, οὓς δυσηρέστησε τὸ μέτρον τοῦτο τοῦ Γρηγορίου. Ἄλλοι ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἐθεώρουν τὸν Γρηγόριον ἀπότομον καὶ αὐστηρὸν ὑπὲρ τὸ δέον. Ὑπῆρχεν ἑπομένως πνεῦμά τι δυσμενείας κατὰ τοῦ Γρηγορίου καὶ παρὰ τῇ Πύλῃ καὶ ἐκ τῶν ὁμογενῶν.

Ἐπὶ τέλους ἡ κρίσις ἐπῆλθεν. Ὁ Ναπολέων παρασκευαζόμενος διὰ τὴν κατὰ τῆς Συρίας ἐκστρατείαν του ἠθέλησε νὰ ἐμπαίξῃ τὴν Πύλην καὶ ἀρχομένου τοῦ Δεκεμβρίου ἀπέστειλεν εἰς Κ)λιν τὸν Βωκάμπιον ἵνα βεβαιώσῃ τὸν Σουλτάνον ὅτι διὰ τοῦ κατὰ τῆς Αἰγύπτου κινήματος μόνον τὴν τιμωρίαν τῶν Μαμελούκων ἐσκόπει, ὡς καὶ τὴν ματαίωσιν τῆς μελετωμένης δῆθεν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ Ρώσσων διανομῆς τοῦ Τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλ' ὁ Σουλτάνος καλῶς νοῶν τὰ κατακτητικὰ αὐτοῦ σχέδια, καθεῖρξε τὸν Γάλλον πρέσβυν εἰς τὸ τρομερὸν Ἑπταπύργιον, ἀπεφάσισε δὲ συγχρόνως τὴν καθαίρεσιν τοῦ Γρηγορίου καὶ τὴν ἐξορίαν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἄθω. Τὸ Βεζυρικὸν διάταγμα ἐχαρακτήριζε τὸν Γρηγόριον ὡς βίαιον καὶ ἀνίκανον εἰς διατήρησιν τῆς τῶν λαῶν ὑποταγῆς, κατὰ τὸν Κούμαν δὲ ἐπαύθη διότι ἐδίωξε τοὺς ἐπισκόπους ἐκ Κ)λεως, διότι ἀπέθανεν ὁ Γ. Χατζερῆς καὶ διότι «ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς προσταγῆς ὅπως κατηχήσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ προσέχουν τοὺς Γάλλους τῆς Αἰγύπτου». (ΙΒ' σελ. 508).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΠΡΩΤΗ ΕΞΟΡΙΑ

Ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1798 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 1806

Α΄.—Ὁ ΕΝ ΑΘΩ ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Ἡ ὁδὸς τῆς ἐξορίας.—Δυστροπία προκατόχων.—Μυκτηρισμοὶ τῶν τῶν ἐχθρῶν του.—Ἀνάπλασις τοῦ μοναχικοῦ βίου.—Μελέται καὶ διδαχαί.—Ἀποστολὴ Γερμανοῦ εἰς τὴν Βασιλεύουσαν.—Ὁ Γρηγόριος ἀδελφὸς καὶ διαιτητής.

Κατὰ συνοδικὸν τόμον ἐκδοθέντα τῷ 1795, συμπράττοντος καὶ τοῦ Γρηγορίου ὡς συνοδικοῦ, οἱ καθαιρούμενοι Πατριάρχαι δὲν ἠδύναντο νὰ μένωσιν ἐν τοῖς πέριξ τῆς Κ)λεως. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο προκάτοχοι τοῦ Γρηγορίου δὲν ἐφήρμωσαν τὸ ἀποφασισθὲν μέτρον. Καὶ ὁ μὲν προτείνας αὐτὸ Γεράσιμος ὁ Γ΄, ὃν παραιτηθέντα διεδέξατο ὁ Γρηγόριος, κατώκησεν εἰς Θεραπειὰ ὅπου καὶ ἐτελεύτησε, ὁ δὲ προκάτοχος αὐτοῦ Νεόφυτος δὲν ἠθέλησε νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἔνθα ἐπιταγῇ τῆς Πύλης ἐξωρίσθη, σώζονται δὲ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης τρεῖς διαταγαὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ 1798 ὅπως ὁ τότε Μητροπολίτης Σμύρνης τὸν ἐξαναγκάσῃ, ἐκεῖ καταφυγόντα, νὰ μεταβῇ εὐθὺς εἰς τὸν τόπον τῆς ἐξορίας του (Ἀγγ. Β΄ σελ. 475—478).

Εὐπειθὴς ὁ Γρηγόριος εἰς τὰ θέσμια, ἅμα καθαιρεθείς, ἔλαβεν εὐθὺς τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος.Ὅταν δὲ τὸ ἀπάγον αὐτὸν πενιχρὸν ἀκάτιον διήρχετο ἀπὸ τὴν θέσιν Λιμάνια ἢ Γυαλιὰ τοῦ Κερατίου κόλπου, οἱ αὐτόθι κατοικοῦντες ἀρχιερεῖς, μένεα πνέοντες κατ᾽ αὐτοῦ διὰ τὴν αὐστηρότητα μεθ᾽ ἧς εἶχε πρὸς αὐτοὺς προσενεχθῇ, τὸν ἐμυκτήριζαν. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Λέρου καὶ Καλύμνου εἶπε στεντορείως πρὸς τὸν ἀπελαυνόμενον Πατριάρχην: «Ἄϊντε, παληομωραΐτη, σύρε τώρα στὴν ἐξορία νὰ μάθῃς ποιὸς εἶνε ὁ Ἅγιος Λέρου». Καὶ ὁ Γρηγόριος λογοπαίζων ἀπήντησεν: «Ἔννοια σου Παπᾶ Λέρα, πάλι θἄρθω μιὰ μέρα εἰς τὸν θρόνον καὶ θὰ σοῦ δείξω ἐγώ.» (Ἀκρόπολις τοῦ 1901 ἀριθ. 6862).

Οὕτω λοιπὸν ὁ Γρηγόριος ἀπεσύρθη εἰς τὸ μέγα κοινόβιον, εἰς τὸ Ἅγιον τῆς Ὀρθοδοξίας ὄρος, ἔνθα μακρὰν τῆς τυραννικῆς ἐξουσίας διεβίουν χιλιάδες ψυχῶν ἀφιερωμένων τῷ Ὑψίστῳ. Ὁ

Γρηγόριος δὲν ἦτο ἄνθρωπος πλασμένος διὰ μοναστικὸν βίον. Ἡ ἐν τῷ Κόσμῳ δρᾶσις ἦτο δι᾽ αὐτὸν προσφιλής, τοῦτ᾽ αὐτὸ ἄσκησις τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐχθρὸς δὲν ἀναδείκνυνται οἱ ἀνδρεῖοι. Ὅπου δὲν ὑπάρχουν κοινωνικοὶ σκόπελοι δὲν δοκιμάζονται οἱ χαρακτῆρες. Ὅπου ὁ ἄρτος δὲν ἀποκτᾶται μὲ μόχθους καὶ ἱδρῶτας, δὲν εἶνε γλυκύς. Μόνον ὁ βιοπαλαιστὴς εἶνε ἀνήρ. Οἱ ὑστεροῦντες εἰς τοὺς ἀγῶνας οὐ στεφανοῦνται.

Ἐγκαταστὰς λοιπὸν κατ᾽ ἀνάγκην ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἰβήρων, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνάπλασιν τοῦ μικροῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ κράτους, ὡς βραδύτερον ὁ μέγας Αὐτοκράτωρ Ναπολέων, ὅταν περιωρίσθη ὡς βασιλεὺς τῆς ἐλαχίστης νήσου Ἔλβας. Καπιδὼν εὐθὺς ὁ Γρηγόριος ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνέτου μοναχικοῦ βίου ἡ ἄσκησις εἶνε πλήρης καταχρήσεων καὶ ἀταξιῶν, ἐπεδίωξε συντόνως τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν μοναχῶν πασῶν τῶν μονῶν, ἐπιβλέπων ἢ περιηγούμενος ἀπαύστως αὐτάς. Καὶ πρωτίστως μὲν ἐπέβαλε τοῖς μοναχοῖς νὰ προσεύχωνται ἡσύχως καὶ εὐκρινῶς, οὐχὶ δὲ καταβροχθίζοντες ἐρρίνως τὰς λέξεις καὶ στρεβλοῦντες τὴν ἔννοιαν τῶν δεήσεων. Κατόπιν ἐπέβαλε τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου δίδων αὐτὸς κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν τὸ παράδειγμα. Πρὸς τούτοις προέτρεπε πάντας εἰς ἐλεημοσύνην, παρέχων πρῶτος αὐτὸς προθύμως τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιχορηγήσεως τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἤτοι τὸ μηνιαῖον ἐπίδομα τῶν 500 γροσίων, ὡς καὶ πάντα τὰ πεμπόμενα αὐτῷ ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ εὐεργετηθέντων. Ἐν γένει συνετέλεσε πολὺ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος εἰς τὴν ῥύθμισιν τῆς διαγωγῆς τῶν ἐν τῷ Ὄρει Μοναχῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ἡγουμένων, ἐφαρμόζων καὶ ἐκεῖ αὐστηρότατα ὅσα Πατριαρχεύων εἶχε διατάξῃ συνοδικῶς περὶ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου.

Εἰς τὰς ἀτελευτήτους δὲ τῆς ἐρημίας ἡμέρας ὁ λιτὸς τὴν δίαιταν καὶ σεμνὸς ἱεράρχης ἠσχολεῖτο μετὰ πολλῆς ἀγάπης εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἀντλῶν ἐκ τῶν σπουδαίων τοῦ Ἄθω βιβλιοθηκῶν πολύτιμα συγγράμματα. Κάτοχος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς παιδείας, προχείρως ἠδύνατο νὰ ποιῆται χρῆσιν τῶν πρωτοτύπων πηγῶν καὶ συναισθανόμενος τὴν ἐκ τῆς παραφθορᾶς τῆς γλώσσης δυσχέρειαν τῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀντιλήψεως, ὁτὲ μὲν ἐφιλοσόφει μετὰ τῶν ἐπιλέκτων μοναχῶν ἐπὶ τῶν ἀναγινωσκομένων, ὁτὲ δ᾽ ἀνέπτυσσεν αὐτὰ εἰς τοὺς ἁπλουστέρους ὁτὲ δὲ μετέφραζε λόγους τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Βασιλείου, ἐπιφυλασσόμενος καὶ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν πρὸς γενικώτερον ὄφελος. Τότε ἐδωρήσατο καὶ τῷ διδασκάλῳ τῆς Σχολῆς Δημητσάνης Ἀγαπίῳ

πολλοὺς ἐκ τῶν αὐτόθι πολλαπλῶν τόμων διὰ τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος των. Τότε συνέγραψε καὶ ἐπιτομὴν περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, ἐρανισθεὶς τὴν ὕλην ἐκ τῶν Ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Τὸν Πατριάρχην ἐξορισθέντα παρηκολούθησεν εἰς τὸν Ἄθω, περίλυπο διὰ τὴν τύχην τοῦ σεπτοῦ συμπολίτου, ὁ πιστὸς Γερμανός. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος μετά τινων μηνῶν διατριβὴν ἐδυσφόρει βλέπων τὸν προστατευόμενον διακόψαντα μὲν τὰς παρὰ τῷ Πρωΐῳ ἀνωτέρας σπουδὰς αὐτοῦ, συντρίβοντα δὲ ἀστόργως διὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου τὸ ἀπ' αἰσίοις ἀρξάμενον στάδιον, καὶ ἡμέραν τινὰ τὸν διέταξε ν' ἀπέλθῃ εἰς Κ)λιν. Ὁ Γερμανὸς δὲν ἠρνήθη κατ' ἀρχάς, ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ τὸν Γρηγόριον, ἀλλ' ὅτε εἶδεν ἀκαριαίως ἑτοιμασθέντα τὰ πάντα διὰ τὸ ταξείδιόν του, προσέτι δὲ καὶ ἐπιστολὰς τοῦ Πατριάρχου πρὸς διαφόρους ἐπισήμους ἐν Κ)λει, συνιστώσας ἀποκλειστικῶς τὴν ὑποδοχὴν καὶ προαγωγὴν τοῦ πεφιλημένου συμπολίτου, οὐδὲν δὲ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐξορίας του καὶ τῶν ὑποθέσεών του σκοπούσας, ἔμεινεν ἐννεὼς καὶ ἀνελύθη εἰς δάκρυα.

Ἐπηκολούθησε δὲ συγκινητικωτάτη σκηνή. «Κατ' οὐδένα τρόπον συγκατατίθεμαι ν' ἀποχωρισθῶ ἑκουσίως τῆς Παναγιότητός σου Δέσποτά μου» εἶπε μετ' εὐλαβείας ὁ Γερμανός. — «Πήγαινε, ἀπήντησεν ὁ Γρηγόριος, καὶ μὴ ἀντιλέγῃς, ὑπακοὴ γάρ ἐστι ζωή, παρακοὴ δὲ θάνατος». — «Προτιμῶ τοῦτον» ὑπέλαβεν ὁ Γερμανός, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος: «Σιωπή, φύγε ἀπ' ἐδῶ!» διέκοψεν ὀργίλως, καὶ ὁ Γερμανὸς ἀπεσύρθη εἰς τὸ δωμάτιόν του καὶ ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας συντετριμμένος καὶ κατάκλειστος ἀπέφευγε νὰ ἴδῃ τὸν Πατριάρχην. Ἀλλ' ἐκεῖνος βλέπων τὴν φιλόστοργον ἐπιμονήν, τὸν ἐκάλεσε διὰ τοῦ ἡγουμένου καὶ εἶπε μὲ ἀγγελικὴν πραότητα: «Μὴ εἶσαι ἐπίμονος, τέκνον μου, μὴ θέλῃς διὰ τῆς ἐπιμονῆς σου νὰ μοὶ προσθέτῃς λύπας ἐπὶ λυπῶν. Παρ' ἐμοὶ μένων ἐν τῇ ἐρημίᾳ ταύτῃ οὐ μόνον δὲν μὲ ὠφελεῖς τὸ παράπαν ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος τρόπον τινὰ μοῦ καθίστασαι καὶ στεροῦμαι τοῦ μέσου ἐκείνου, δι' οὗ βραδύτερον ἐνδέχεται ἴσως νὰ ὠφεληθῶ κατά τι, διότι ὑπηρεσίας μὲν τοιαύτης, οἵαν μοὶ παρέχεις ἐνταῦθα, οὔτε ἀνάγκην ἔχω, χρείας δὲ τυχούσης καὶ παρ' ἄλλου δύναμαι νὰ προμηθευθῶ. Τὴν ὑπηρεσίαν ὅμως ἐκείνην ἣν θὰ δυνηθῇς νὰ μοὶ παρέξῃς ἀκολούθως, ἂν ἀπέλθῃς ἤδη καὶ προαχθῇς ἐν Κ)λει, δι' οὐδενὸς ἄλλου θὰ δυνηθῶ ν' ἀντικαταστήσω. Πήγαινε λοιπόν. Σὲ διατάσσω καὶ ὀφείλεις νὰ μὲ ὑπακούσῃς». — «Ἐνδίδω μόνον ἀπήντησεν ὁ Γερμανός, διὰ νὰ μὴ σᾶς παρέξω λύπας ἐπὶ λυπῶν» καὶ ἀσπασθεὶς τὴν χεῖρα τοῦ Ἱεράρχου ἀπῆλθε (Γούδα, Γερμανὸς σελ. 98).

Καίτοι δ' ὁ Γερμανὸς δὲν ἠθέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς συ-

στατικὰς ἐπιστολὰς πρὸς ἀρχιερεῖς συντελέσαντας ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ Γρηγορίου, ἐν τούτοις μετὰ πολλὰς περιπετείας προσληφθεὶς τῇ ἐπιμόνῳ ἀπαιτήσει τοῦ Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Κυζίκου ὡς ἔφορος τῶν ὑπ' αὐτοῦ προστατευομένων ἐπισκοπῶν, ἐχειροτονήθη τέλος τὸν Μάρτιον τοῦ 1806 Μητροπολίτης Π. Πατρῶν. Καὶ οὕτως ἐπληρώθησαν οἱ πόθοι τοῦ προστάτου καὶ ἐξορίστου ἔτι Γρηγορίου.

Κατὰ Κούμαν «ὁ Γρηγόριος συσγκοινοβιάσας μὲ τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ τοὺς τῆς Λαύρας, ἔζη μὲ ἀσκητικὴν σκληραγωγίαν πότε εἰς τὴν μίαν καὶ πότε εἰς τὴν ἄλλην τῶν δύο τούτων μονῶν, ἀπελάμβανε δὲ σέβας καὶ τιμὴν ὡς ἅγιος ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς προσκυνητὰς χριστιανοὺς (ΙΒ' σελ. 508). Κατὰ τὸν ἀνώνυμον δὲ βιογράφον του: «καὶ μέχρι τῆς σήμερον κηρύττουσιν οἱ Ἁγιορεῖται καὶ κηρύξουσι διὰ παντὸς τὴν ὁσιότητα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, δι' ἣν ὡς κοινὸν πατέρα καὶ διδάσκαλον αὐτὸν ἐσέβοντο. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ κατὰ καιροὺς ἐρχόμενοι προσκυνηταὶ ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς ἅγιον ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ» (Ἀγγ. Α' 98). Πλὴν τῆς μονῆς Ἰβήρων, ἔνθα μονίμως κατῴκει, κατέβαινε καὶ εἰς τὰς ἄλλας μονὰς τοῦ Ἄθω, καλούμενος συχνάκις ὑπὸ τῶν μοναχῶν. Ἅπαξ δὲ τοῦ ἔτους περιηγεῖτο καὶ τὰς Σκήτας τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τόσης δὲ ὑπολήψεως ἀπήλαυεν, ὥστε ἀσμένως ἀνέθετον εἰς αὐτὸν τὴν λύσιν πάσης διαφορᾶς προσώπων ἢ Μονῶν καὶ ὡς ἀλάνθαστον διαιτητὴν ἀπεδέχοντο αὐτόν.

Β'. ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Γρηγορίου.—Ὁ Ναπολέων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.—Τὸ ἐν Ἑπτανήσῳ πολίτευμα.—Ρῆξις Τούρκων καὶ Ἑπτανησίων.—Ἀνταρσίαι Ζακυνθίων.—Ἵδρυσις Ἑλληνικῶν σωμάτων.—Καταστροφὴ τῶν κλεπτῶν.—Κολοκοτρώνης καὶ Γρηγόριος.

Τὸν Γρηγόριον ἐξορισθέντα διεδέξατο Νεόφυτος ὁ Ζ', ἐπανελθὼν τὸ δεύτερον εἰς τὸν θρόνον, ἐφ' οὗ ἔμεινε μέχρι τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1801, ὅτε μεσολαβήσει τοῦ Ἀλ. Σούτσου ἐπαύθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὸν Ἄθω. Τὸν Νεόφυτον διεδέξατο ὁ Καλλίνικος ὁ Ε', ὁ παραμείνας ἐν τῷ θρόνῳ μέχρι τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Γρηγορίου δηλ. μέχρι τοῦ 7βρίου 1806.

Ἐπὶ τοῦ Νεοφύτου τῇ 20 Φεβρουαρίου 1799 παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ρώσσους Ἄγγλους καὶ Τούρκους ὅλα τὰ φρούρια τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῇ 25 Μαρτίου τὸ μέγα Συμβούλιον ὅλων τῶν εὐγενῶν

τῆς Κερκύρας ἐψήφιζε δοξολογίαν διὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἀθέων Γάλλων ἀπελευθέρωσιν, σύμπασα δὲ ἡ Ἑπτάνησος ἀνέπεμπεν εὐχαριστήρια εἰς τοὺς Συμμάχους. (Χιώτη Γ' σ. 731). Συγχρόνως ὁ Ναπολέων ἐξεπόρθησεν ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου τὴν Γάζαν καὶ τὴν Ἰόππην καὶ ἐβάδιζε νικητὴς πρὸς τὴν Συρίαν, σκοπῶν νὰ φθάσῃ διὰ Δαμασκοῦ καὶ Χαλεπίου εἰς Κ)λιν καὶ ἐκεῖθεν δι' Ἀδριανουπόλεως καὶ Βιέννης νὰ εἰσέλθῃ εἰς Παρισίους νικητὴς ὅλου τοῦ κόσμου! Ἀλλ' ἡ Πτολεμαῒς ἀντιστᾶσα ἐρρωμένως ἀνέκοψε τὴν πορείαν τοῦ στρατηλάτου. Ὁ ὑπερασπίζων αὐτὴν Σίδνεϋ Σμὶθ ἐκραύγαζεν εἰς τὰς προκηρύξεις του: «Ἀπόστητε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ πεισθῆτε μᾶλλον εἰς τὸν λόγον ἑνὸς Χριστιανοῦ παρὰ εἰς τοὺς λόγους ἑνὸς ἀτίμου ἀρνησιθρήσκου». Τῇ 20 Μαΐου μετὰ λυσσώδη πολιορκίαν, ἐνσκηψάσης καὶ πανώλους, ἠναγκάσθη ὁ Ναπολέων νὰ ἀναζεύξῃ εἰς Αἴγυπτον. Φθάσας εἰς τὸ Κάϊρον κατέστρεψε τῇ 25 Ἰουλίου τὸν στρατὸν τοῦ Μουσταφᾶ ἐν Ἀβουκὴρ καὶ τῇ 23 Αὐγούστου ἀνεχώρησε διὰ Παρισίους, ἀφεὶς ἐκεῖ ἀρχηγὸν τὸν Κλέβερ.

Ὅτε ὁ Ναπολέων ἐπέστρεψεν εἰς Γαλλίαν εἶχεν αὕτη ὑποστῆ σοβαρὰς ἥττας εἰς ὅλας τὰς ἐκστρατείας αὐτῆς. Εὑρὼν δὲ ἀθυμίαν πολιτικήν, κατώρθωσε τὸν Νοέμβριον 1799 νὰ ἀνακηρυχθῇ διὰ πραξικοπήματος κατὰ τῆς δημοκρατίας Ὕπατος καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Λουξεμβούργου. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ τολμήματος ἐντύπωσιν ἐμείωσεν ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκστρατείας του εἰς Ἰταλίαν καθ' ἣν κατετρόπωσε τοὺς Αὐστριακοὺς ἐν Μαρέγγῳ. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1800 κατετρόπωσε καὶ ὁ Κλέβερ τοὺς Τούρκους ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ φανατικοῦ τινος καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Μενούς.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἑπτανήσου ἤρξαντο μεταξὺ τῶν συμμάχων ζωηραὶ διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ἐφαρμοσθησομένης ἐν αὐτῇ διοικήσεως. Τῶν Ἄγγλων ἀδιαφορούντων ἡ Ρωσσία ἔδειξεν εὐθὺς κατακτητικὰς διαθέσεις, θεωροῦσα τὴν κατοχὴν τῆς Ἑπτανήσου ὡς τὰ μέγιστα συμβάλλουσαν ὑπὲρ τοῦ κατόχου διὰ τὴν ἐνδεχομένην ἐπίλυσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἀλλ' ἐν Κ)λει ἠγρύπνει ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ἀφύπνισε καὶ τὰς ὑποψίας τῆς Πύλης. Οὕτω λοιπὸν ὁ Σουλτάνος ἀπήντησεν εἰς τὰ εὐχαριστήρια τῶν Ἰονίων ὅτι ἠγάλλετο μὲν διὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ἐλευθερίαν των, ὑπεμίμνησκεν ὅμως ὅτι θὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Εἰς ἀπεσταλμένους δὲ Ἑπτανησίους ἀπήντησεν ὅτι θὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἑπτάνησον ἡγεμονικὸν πολίτευμα ὡς καὶ εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ Μολδαυΐαν. Φιλύποπτος διὰ τὰς ἐνεργείας ταύτας ἡ Ρωσσία ἠξίωσε τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Κ. Ὑψηλάντου ἐκ τῆς Μεγάλης Διερμηνείας, οὕτω δὲ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1799 προήχθη μὲν οὗτος εἰς τὴν Ἡγεμονείαν τῆς Μολδαυΐας, ἀλλ' ἐθεώρησε τὴν προαγωγὴν ὡς ἄκραν δυσμένειαν καὶ

ἐξορίαν, λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν περιστάσεων, ὑφ᾽ ἅς ἔδρα εὐδοκιμώτατα ἐν Κ)λει. (Φ. Β΄. 19).

Τέλος μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις ὑπεγράφη τῇ 21 Μαρτίου 1800 μεταξὺ τῶν συμμάχων συνθήκη, δι᾽ ἧς ἐδίδετο εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὰς Ἠπειρωτικὰς πόλεις, ἅς ἠναγκάσθη νὰ κενώσῃ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς (Ἀραβ. 137), τὸ πολίτευμα τῆς Ραγούσης ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης καὶ τὴν προστασίαν τοῦ Τσάρου, ὁρισθείσης καὶ τῆς σημαίας τῆς Ἑπτανήσου, ἀκριβῶς δηλ. ὅτι εἶχον ζητήσει ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Ὑψηλάντης. Ἐπιτροπὴ ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰ. Καποδίστριας ἐκόμισεν εἰς Κ)λιν τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑπτανήσου πρὸς ἐπικύρωσιν, μετὰ τὴν παρουσίασιν δὲ εἰς τὰ Ἀνάκτορα μετέβη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἔνθα ὁ Νεόφυτος ἐτέλεσε πανηγυρικωτάτην δοξολογίαν, εὐλογήσας τὸ νέον ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν κράτος. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ Γρηγόριος θὰ ᾐσθάνθη ἐν τῇ ἐξορίᾳ του γλυκυτάτην ἡμέραν ἐπὶ τῇ χαρμοσύνῳ ταύτῃ εἰδήσει τῆς πληρώσεως τῶν μόχθων καὶ τῶν πόθων του. (Χιώτη Γ΄. 750).

Ἀλλ᾽ ἡ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσσίας ἁρμονία δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολύ. Ἡ βιαιότης τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐπέφερε σοβαρὰν ρῆξιν ἐν Κερκύρᾳ, καθ᾽ ἣν οἱ Τοῦρκοι ἔσφαξαν πολλοὺς πολίτας. Ἔκτοτε οἱ Ρῶσσοι ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους στρατιώτας νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰ πλοῖά των (Χιώτη σ. 777). Ἀναρχία ἤρξατο νὰ βασιλεύῃ καὶ ἐπειδὴ συνήθως αἱ ἀτέλειαι τῶν διοικούντων προσώπων ἀποδίδονται εἰς τοὺς καταστατικοὺς χάρτας, ἐπεφορτίσθη ὁ Ἰ. Καποδίστριας νὰ καταρτίσῃ νέον σύνταγμα. Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ξέναι ραδιουργίαι δὲν ἔπαυον. Ἡ Ζάκυνθος πρώτη δυσηρεστημένη κατὰ τῶν Τουρκορώσσων, ἀνεπέτασε τῷ 1801 τὴν σημαίαν τῆς Ἀγγλικῆς προστασίας, ὁ δὲ Ἀλῆ Πασᾶς μαινόμενος διὰ τὰς ἀπολεσθείσας Ἠπειρωτικὰς πόλεις, διεξῆγεν ἤδη τρομερὸν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν πόλεμον.

Ἀλλ᾽ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ὄψις τῶν Εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων ἤλλαξεν. Ὁ Τσάρος Παῦλος ὁ Α΄ ἀπέθανεν αἰφνηδίως τὸν Μάρτιον τοῦ 1801, ὑποτίθεται δὲ ὅτι ἐδολοφονήθη. Συγχρόνως οἱ Ἄγγλοι ἀποβάντες εἰς Αἴγυπτον ἐνίκησαν τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα καὶ ἔφθασαν μέχρι Καΐρου, συνομολογηθείσης δὲ συμβάσεως, ἐκένωσαν οἱ Γάλλοι τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀπῆλθον εἰς Γαλλίαν ἐπὶ Ἀγγλικῶν πλοίων. Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης τοῦ Δεκεμβρίου 1801 ἀποκατεστάθη εἰρήνη μεταξὺ Τουρκίας καὶ Γαλλίας, ἐπηκολούθησε δὲ τὸν Μάρτιον 1802 ἡ συνθήκη τῆς Ἀμιένης δι᾽ ἧς πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεφωνήθη μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἡ αὐτονομία τῆς δημοκρατίας τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἡ διατήρησις τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Κατὰ τὸν Ἰούλιον 1801 ὑπεγράφη

μεταξὺ τοῦ Ὑπάτου Ναπολέοντος καὶ τοῦ Πάπα συνθήκη, δι' ἧς ἀποκατεστάθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ Χριστιανικὴ πίστις, ὡρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκοπῶν, καθιδρύθησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ συνέδρια καὶ ἐτέθη ὁ κλῆρος ὑπὸ τὴν μοναρχίαν τοῦ Πάπα.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ναπολέων τὸν Αὔγουστον τοῦ 1802 ἀνεκηρύσσετο ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἰσόβιος Ὕπατος μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἔφθανεν εἰς τὴν ἐν ἀναρχίᾳ βιοῦσαν Ἑπτάνησον ὁ Μοκενῖγος, ὡς πληρεξούσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ νέου Τσάρου. Ἡ ἐνέργεια δὲ τοῦ Μεκενίγου, ἐπιδιώκοντος τὴν παγίωσιν τῆς Ρωσσικῆς κυριαρχίας, ἀνησύχει σφόδρα τὸν Ναπολέοντα, ὅστις τὸν Νοέμβριον τοῦ 1802 ἔστειλεν εἰς τὴν ἀτίθασον Ζάκυνθον τὸν στρατηγὸν Ὀράτιον Σεβαστιάνην ἵνα σπείρῃ τριβόλους. Ὁ Σεβαστιάνης δ' ἐξεπλήρωσε καλῶς τὴν ἀποστολήν του, διότι ἀπευθύνας προσλαλιὰν κατὰ τῆς ἀπολύτου Δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας προυκάλεσεν ἐνθουσιασμοὺς δυσαρέστους τῇ Ρωσσίᾳ. (Χιώτη Γ'. 820).

Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ δὲ δὲν ἔμενον ἥσυχα τὰ πνεύματα. Οἱ κλέπται πληθυνόμενοι καθίσταντο ἐπίφοβοι εἰς τοὺς Τούρκους. Οὕτως ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν ἐν Τριπόλει κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, ὁ θεῖος τοῦ Κιαμήλμπεη ἠπείλησε τοὺς συνωμότας ὅτι θὰ τύχωσι τρομερᾶς ἐκδικήσεως ὑπὸ τῶν κλεπτῶν καὶ οὕτως ἐσώθη ἀθῶος κόσμος (Σπηλ. Α'. 18). Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἀναλαβὼν ἀπὸ ἐτῶν τὴν ἀρχηγίαν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ὁτὲ μὲν διωρίζετο ἁρματωλὸς, ὁτὲ δὲ ἐκηρύσσετο κλέπτης. Κατὰ τὸ 1802 ἐξεδόθη φιρμάνιον κατ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πετιμεζᾶ, ἀλλ' ὁ τελευταῖος μόνον ἐφονεύθη. Ὁ Κολοκοτρώνης διαφυγὼν διωρίσθη ἁρματωλὸς, μέχρις οὗ καὶ πάλιν κατεδιώχθη τῷ 1804.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἑπτάνησος ἐπληρώθη προσφύγων Σουλιωτῶν. Μετὰ ἡρωικοὺς ἀγῶνας κατὰ τοῦ τρομεροῦ θηρίου τῶν Ἰωαννίνων ἠναγκάσθησαν τελευτῶντος τοῦ 1803 νὰ κενώσωσι τὴν ἔνδοξον χώραν των, παρασχόντες εἰς τὸν κόσμον ὡς τελευταίαν ἀναλαμπὴν ἀφθίτου δόξης τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ Ζαλόγγου. Ὁ Μοκενῖγος ἀπεφάσισε τὴν ἵδρυσιν ἁρματωλικοῦ σώματος μὲ 10 λόχους, προυκάλεσε δὲ ἐπίσημον πρόσκλησιν τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὅπως δεχθῶσι τὴν καταγραφήν. Τότε οἱ Ἕλληνες τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς Πελοποννήσου συνέταξαν ἀναφορὰν πρὸς αὐτὸν ὅπως τοὺς βοηθήσῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἔσπευσεν εἰς Πελοπόννησον καὶ κατέγραψε πέντε χιλιάδας. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Τσάρου μετέβη καὶ ὁ Κολοκοτρώνης τὸν Αὔγουστον τοῦ 1805 εἰς Ζάκυνθον, ἀλλ' ἔμαθεν ἔκπληκτος παρὰ τοῦ Μοκενίγου ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ

ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ περὶ ἐκστρατείας κατὰ τοῦ Ναπολέοντος εἰς Ἰταλίαν! Καὶ ὁ μὲν Κολοκοτρώνης ἐπέστρεψε περίλυπος εἰς Πελοπόννησον, μὴ στέργων νὰ πολεμήσῃ κατὰ Χριστιανῶν ἀλλὰ μόνον ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, οἱ δὲ Ἀναγνωσταρᾶς, Νικηταρᾶς καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐξεστράτευσαν εἰς Νεάπολιν μετὰ τῶν Ρώσσων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς αὐτὴν ἡ δόξα τῶν Κλεπτῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἦτο εἰς τὸ μεσουράνημα. Δυσηρεστημένος ὁ Ναπολέων διὰ τὴν συμμετοχὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατείαν, ὑποδεικνύει εἰς τὴν Πύλην ὅτι ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ δέον νὰ ἐξολοθρευθῶσιν οἱ κλέπται καί οἱ πειραταί. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπευθύνουσι πρὸς τὴν Πύλην ἀναφορὰς ἐκ Πελοποννήσου, ὑποδεικνύοντες τὸν αὐτὸν κίνδυνον. Τότε ὁ Σελὴμ ἀπεφάσισε νὰ σφάξῃ πάντας τοὺς Πελοποννησίους. Προσελθὼν ὅμως ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος εἰς τὴν Πύλην ὑπέδειξεν, ὅτι δὲν πταίει ὁ λαὸς ἀλλ' οἱ πρωταίτιοι. Οὕτω λοιπὸν αὐτὸς μὲν διετάχθη νὰ ἐκδώσῃ ἀφορισμὸν κατὰ τῶν κλεπτῶν, ἡ δὲ Πύλη ἀπέστειλε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1806 στρατὸν, ὅστις κατέστρεψε τοὺς κλέπτας, ἐλαχίστων διασωθέντων εἰς τὴν Ἑπτάνησον, ἐν οἷς μετὰ φρικτὰς περιπετείας καὶ ὁ Θ. Κολοκοτρώνης.

Τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἀφορισμοῦ τούτου ὁ Θιχ. Οἰκονόμου (σελ. 55) ἀποδίδει ἐκ πλάνης εἰς τὸν Γρηγόριον, ἐνῶ οὗτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1805 ἦτο ἐξόριστος εἰς τὸν Ἄθω. Ἀλλὰ καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Οἰκονόμου ὅτι ὁ ἀφορισμὸς ἐξεδόθη τελευτῶντος τοῦ 1804 δὲν εἶνε ἀκριβὴς, ὅλως δὲ ἀπίθανος κρίνεται καὶ ἡ διήγησις αὐτοῦ (σελ. 55) ὅτι τελευτῶντος τοῦ 1807 ἐπλησίασεν ὁ Κολοκοτρώνης ἐπὶ καταδρομικοῦ εἰς τὸν Ἄθω καὶ ἀπηύθυνεν ἀπειλητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Γρηγόριον ὡς ὑπαίτιον τῆς καταστροφῆς τῶν κλεπτῶν, πρῶτον μὲν διότι τότε ὁ Γρηγόριος ἦτο Πατριάρχης ἐν Κ/λει καὶ δεύτερον διότι ὁ Κολοκοτρώνης παρέχων εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ἀκριβεστάτας χρονολογίας οὐδὲ ὑπαινιγμόν ποῦ ποιεῖται περὶ δυσαρεσκείας αὐτοῦ πρὸς τὸν Γρηγόριον, μὴ μνησικακῶν οὐδὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ Καλλινίκου, τοῦ ἐκδόντος ἐπιταγῇ τοῦ Σουλτάνου τὸν ἀφορισμόν.

Ἐν τούτοις εἶνε πιθανὸν, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἀπηύθυνέ ποτε πρὸς τὸν Γρηγόριον παράπονα διὰ τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ ἀφορισμοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐβάρυνεν ἔκτοτε τὴν ψυχὴν τῶν ὑπολειφθέντων συγγενῶν του. Διότι δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ὁ Οἰκονόμου, διατελέσας εἰς ἐμπιστευτικὴν ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Κολοκοτρώνῃ ἐπὶ μακρὰ ἔτη καὶ γνωρίζων κάλλιστα τὰ κατ' αὐτὸν, ἐδημιούργησεν ὅλως φαντασιώδη ἀνταπόκρισιν. Εἰκάζομεν λοιπὸν, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Γρη-

γόριον, πατριάρχην ὄντα ἐν Κ)λει (ἀπὸ 8βρίου 1806—Αὐγ. 1808) ἢ κατὰ τὴν δευτέραν ἐξορίαν ἐκείνου εἰς τόν Ἄθω, ἔλαβε δὲ παρὰ τοῦ Γρηγορίου, κατὰ τὸν αὐτὸν Οἰκονόμου, τὴν ἀπάντησιν, ὅτι τὸ ἐπιτίμιον ἐκεῖνο ἐπιβληθὲν ὡς μέτρον οἰκονομικὸν τῶν περιστάσεων, προτρεπτικὸν καὶ προληπτικὸν κακῶν, ἐκδοθὲν ὑπὲρ τῶν τότε κινδυνευόντων Πελοποννησίων Χριστιανῶν κατ' ἀπαίτησιν τῆς ἀπειλούσης αὐτοὺς ἐξουσίας, δὲν ἐδέσμευε πνευματικῶς τινα, οὐδ' αὐτὸν τὸν Κολοκοτρώνην.

Ἐν τούτοις ὁ Γρηγόριος ἔλυσεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀπαντήσεώς του πάσης συνεπείας ἀφορισμοῦ καὶ συνεχώρει καὶ ηὐλόγει αὐτόν, τὸν συνεβούλευε δὲ νὰ μὴ μνησικακῇ διὰ πράγματα γενόμενα ἐξ ἀνάγκης κατὰ θείαν παραχώρησιν καὶ ν' ἀπέχῃ ἀπὸ σκληρὰς πράξεις καὶ ἐκδικήσεις, ἵνα ἡ θεία δύναμις τὸν σώζῃ καὶ τοῦ λοιποῦ, ὡς ἔσωσεν αὐτὸν καὶ μέχρι τοῦδε. Ἐν τέλει ηὔχετο νὰ ἦνε μετ' αὐτοῦ τὸ θεῖον ἔλεος, ἡ συγχώρησις, εὐλογία κτλ. Ἡ ἀπάντησις αὕτη κατένυξε τὴν καρδίαν τοῦ Κολοκοτρώνη μεγάλην ἐμποιήσασα αὐτῷ ἐντύπωσιν, ὡς ὡμολόγει ὁ ἴδιος εἰς τὸν Οἰκονόμου, τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἐπανορθωθῇ ἡ χρονολογικὴ ἀνακρίβεια, οὐχὶ μόνον διότι πρόκειται περὶ τοσοῦτον ἱστορικῆς σελίδος τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ διότι ἀφορᾷ τὴν μοναδικὴν περίστασιν, καθ' ἣν φαίνονται συναντηθέντες κατὰ τὸν πολυκύμαντον αὐτῶν βίον οἱ δύο τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας πρωταθληταί, ὁ μέγας Ἐθνάρχης, ὁ διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ αἵματος ἐγκαινίσας τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, καὶ ὁ μέγας Στρατάρχης ὁ διὰ τῆς ἀκάμπτου αὐτοῦ μεγαλοφυΐας ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς αἰσιώτατον πέρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1806 μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 1808.

Α'. ΑΜΥΝΑ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.

Ὑπερέσχυσις Γαλλιζόντων καὶ ἀνάρρησις Γρηγορίου.— Τὸ κλειδὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. — Ὁ ἀδαμάντινος χαρακτήρ.—Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος.— Ἐγκύκλιος πίστεως.— Ἀποκλεισμὸς Κ)λεως ὑπὸ τῶν Ἄγγλων.— Δρᾶσις Γρηγορίου καὶ εὔνοια Σελήμ.— Προσφυγὴ εἰς Ναπολέοντα.— Κακοβουλία αὐτοῦ πρὸς τὸ Ἑλλ· Ἔθνος.

Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀούστερλιτς, καθ' ἣν τελευτῶντος τοῦ 1805 ὁ Ναπολέων, αὐτοκράτωρ ἤδη τῶν Γάλλων, κατετρόπωσε

τοὺς δύο αὐτοκράτορας τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ὁ Σουλτάνος Σελὴμ κατελήφθη ὑπὸ ἀκρατήτου θαυμασμοῦ πρὸς τὴν μεγίστην ἐκείνην τῆς Εὐρώπης προσωπικότητα, ἀπέστειλε δὲ τὸν Χαλὲτ Ἐφένδην εἰς Παρισίους ὅπως τὸν συγχαρῇ καὶ ὅπως ἐκφράσῃ ἐπιθυμίαν πρὸς σύναψιν στενωτέρων σχέσεων πρὸς τὴν Γαλλίαν. (Βυζ. Κ)λις Β'. 485). Πρὸς καλλιέργειαν τοῦ συνδέσμου τούτου ἀπέστειλεν ὁ Ναπολέων τὸν Αὔγουστον τοῦ 1806 πρέσβυν εἰς τὴν Κ)λιν τὸν στρατηγὸν Σεβαστιάνην, γνώστην τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων. Ὡς πρώτην δὲ βάσιν τῆς εἰλικρινοῦς συνεννοήσεως ὁ Σεβαστιάνης ἐζήτησε τὴν καθαίρεσιν τῶν ρωσσιζόντων ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας Κ. Ὑψηλάντου καὶ Ἀλ. Μουρούζη, ὅπερ ὁ Σελὴμ ἐδέχθη προθύμως καὶ ἔστειλεν εὐθὺς καὶ τὰ μυστικὰ φιρμάνια τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ τῶν παυθέντων, ἀνθ' ὧν διώρισε τοὺς Σκαρλάτον Καλλιμάχην καὶ Ἀλ. Σοῦτσον.

Καὶ οἱ μὲν τέως ἡγεμόνες εἰδοποιηθέντες ἐγκαίρως, κατέφυγον ἀσφαλεῖς εἰς τὸ Ρωσσικὸν ἔδαφος, ὁ ὑποστηριζόμενος ὅμως ὑπ' αὐτῶν Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Ε', διατελῶν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τῶν ὑπερισχυσάντων Σούτσων καὶ λοιπῶν Φαναριωτῶν, ἠναγκάσθη τὸν 7βριον 1806 νὰ παραιτηθῇ, ζητήσας μόνον διὰ τὸ γῆρας καὶ δι' ἀσθένειαν τὴν ἄδειαν νὰ μείνῃ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Βοσπόρου Πεσικτάσιον (Κούμα ΙΒ' 509). Εὐθὺς δὲ τότε τὸ κόμμα τῶν Γαλλιζόντων ἐπέβαλε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Γρηγορίου, ὅστις ἐκλήθη εὐθὺς ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους διὰ Σουλτανικῆς διαταγῆς Οὕτω λοιπὸν προπεμπόμενος ἐν δακρύοις ὑπὸ τῶν ἀπορφανιζομένων μοναχῶν, ἐπανῆλθεν ὁ Γρηγόριος τὸ δεύτερον εἰς τὸν Θρόνον. Ἡ γενομένη ὑποδοχὴ εἰς αὐτὸν ἐν Κ)λει ὑπῆρξε πανηγυρική, ἁπάσης τῆς πόλεως κατελθούσης μετὰ τοῦ κλήρου εἰς τὴν παραλίαν, ὅπως δεχθῇ θερμότατα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὸν αὐστηρὸν ἀλλ' ἐνάρετον Ἐθνάρχην. Συγχρόνως δὲ σύμπας ὁ Ἑλληνισμὸς ἀσμένως ἀπεδέξατο τὴν ἐπάνοδον τοῦ Γρηγορίου, καθόσον συνῃσθάνενο ὅτι ἐν τοσούτον κρισίμοις καιροῖς δὲν ἐπήρκει τοῦ ἀγαθοῦ Καλλινίκου ἡ νωθρότης καὶ τὸ δυσκίνητον.

Ἅμα δὲ τῇ ἀναρρήσει αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ὁ Γρηγόριος ἐπέδειξε κατὰ τὴν ὁμόθυμον μαρτυρίαν πάντων τῶν βιογράφων του σθένος χαρακτῆρος ἀπαράμιλλον καὶ ὄντως θαυμαστόν. Συνειδὼς ὅτι ἀνεκλήθη ἕνεκα κυρίως τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ Γαλλίζοντος κόμματος καὶ βλέπων μαινόμενα λυσσωδῶς τὰ πολιτικὰ πάθη κατενόησεν εὐθὺς τὸν μέγαν τῆς ὑπολήψεώς του καὶ τοῦ Θρόνου του κίνδυνον. Καὶ ὁ παιδιόθεν ὀξὺς καὶ ἀκέραιος ἱεράρχης, μὴ στέργων νὰ καταστῇ παίγνιον τῶν φατριαστιακῶν ὀρέξεων τῶν Φαναριωτῶν, μὴ συναισθανόμενος δὲ ὅτι ὤφειλε καὶ ὑποχρέωσιν

τινα εἰς τοὺς ὑποστηρίξαντας τὴν ἀνάκλησίν του, ἣν δὲν ἐπεζήτησε, ἐδείκνυεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μειδιῶν εὐγενῶς τὴν κλεῖδα τοῦ ἐν Ἄθῳ κελλίου του, ὑπενθυμίζων οὕτως εἰς τοὺς πιέζοντας αὐτόν, ὅτι εἶχε παραλάβει ταύτην ἵνα δύναται ταχύτερον νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ, ἂν ἠναγκάζετο νὰ θεωρήσῃ ἀναξιοπρεπῆ καὶ ἀντεθνικὴν τὴν παραμονὴν του ἐν τῷ Θρόνῳ.

Οἷον ὑψηλὸν καὶ μέγα καὶ ἀξιόζηλον παράδειγμα αὐστηρότητος ἠθῶν! Ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἀξίωμα, εἶχε δύναμιν. Ὁ Γρηγόριος εἶχε φίλους, εἶχεν ὑποστηρικτάς. Ἀλλ' εἶχε καὶ τὸ καύχημα ὅτι δὲν ἦτο ἑτερόφωτον, ὅτι δὲν ἦτο δημιούργημα τρίτων. Εἶχε πεποίθησιν εἰς ἑαυτόν, εἶχε πεποίθησιν εἰς τὴν ἀξίαν του καὶ ἐθεώρει καθῆκον τῶν ἰσχυρῶν νὰ τὸν ὑψώσωσιν εἰς τὸν θρόνον. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδεώδους ὕψους, εἰς ὃ εἶχεν ἀναγάγει αὐτὸν ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, ἔβλεπε μικρούς, μηδαμινοὺς τοὺς περισαίνοντας αὐτὸν δῆθεν φίλους, ἐπισείων κατὰ τῶν φατριαστικῶν ἀξιώσεών των τὴν παραίτησιν καὶ τήν ἑκουσίαν ἐξορίαν εἰς τὸν Ἄθω. Ἂς ἀντλήσωσιν ἐκ τοῦ ἠθικοῦ σθένους τοῦ θείου τούτου μάρτυρος διδάγματα οἱ τὰ πάντα σήμερον θύοντες εἰς τὸν βωμὸν τῆς συναλλαγῆς, ἂς ἐμπνευσθῶσιν οἱ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους, ἂς ὑψωθῶσιν ὑπὲρ νὰ χαμαίζηλα τοῦ κομματικοῦ βορβόρου πάθη οἱ παντοῖοι λειτουργοὶ τοῦ καθήκοντος. Ὁ βίος τοῦ Γρηγορίου εἶνε θαυμάσιος εὐθαλὴς κῆπος, ἐν ᾧ δύναται νὰ σκιασθῇ καὶ ἀναζωογονηθῇ πᾶσα ἀσθενὴς ὕπαρξις, πᾶς ἐλαστικὸς χαρακτήρ.

Ἐπέπρωτο δέ καὶ ἡ δευτέρα Πατριαρχεία τοῦ Γρηγορίου νὰ σχετισθῇ πρὸς τὰ μεγάλα εὐρωπαϊκὰ γεγονότα. Μετὰ τὴν παῦσιν τῶν ἡγεμόνων Ὑψηλάντου καὶ Μουρούζη ἡ Ρωσσία, θεωρήσασα τοῦτο ὡς καταπάτησιν τῶν συνθηκῶν, διέταξε τὸν στρατηγὸν Μίχελσων νὰ εἰσβάλῃ μετὰ 60 χιλ. στρατοῦ εἰς τὰς ἡγεμονίας, τὸν Δεκέμβριον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1806 ἐκηρύχθη ἐπισήμως ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος. Συγχρόνως μέγας ἀγγλικὸς στόλος διετάχθη νὰ ἀποκλείσῃ τὰ Τουρκικὰ παράλια. Ὁ Σελὴμ εὑρέθη εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ὁ Γραματεὺς τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας Οὐελέσλεϋ, μεταβὰς μὲ στολὴν ὁδοιπορικὴν καὶ μαστίγιον ἐν τῇ χειρί, τοσοῦτον ἐτρόμαξε τοὺς Ὑπουργοὺς ὥστε ἐπέτυχε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ διατάγματος τῆς παύσεως τῶν δύο ἡγεμόνων Ἐπειδὴ ὅμως τὰ Ρωσσικὰ στρατεύματα προὐχώρουν, ἔχοντα ὁδηγὸν τὸν Κ. Ὑψηλάντην, ἐκηρύχθη οὗτος ἀντάρτης καὶ πολέμιος καὶ διετάχθη ὁ μέγας Βεζύρης νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως. Ἀρχομένου δὲ τοῦ 1807 ἀπεκεφαλίσθη πρὸς ἐκδίκησιν καὶ ὁ γηραιὸς πατὴρ τοῦ ἐκπεσόντος ἡγεμόνος Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ὃν καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι πρέσβεις συνεβουλεύοντο ἰδιωτεύοντα ἀπὸ 9 ἐτῶν ἐν Κ)λει (Φ. Β', 14).

Κηρυχθέντος τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, πρὸς ὃν ἡ Πύλη εἶχε πωλήσει τὰ ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ἐξαρτήματα τῆς Ἰονίου πολιτείας ἐγκαθιδρύθη ἐπ' αὐτῶν κυριαρχικῶς καὶ συμβουλῇ τοῦ Ναπολέοντος ἀπεφάσισε τὴν κατάληψιν τῆς Λευκάδος. Ἑτέρωθεν οἱ Ἰόνιοι ἔμενον πιστοὶ εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ προσεπάθουν νὰ ἐξεγείρωσι κατὰ τῆς Τουρκίας τὰς πόλεις τῆς Ἠπείρου. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης εἶχον ἤδη συναντηθῆ ἀπὸ τοῦ 1806 μετὰ τῶν δυσηρεστημένων κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Ἀλβανῶν καὶ παρεσκεύαζον ἐν Ἠπείρῳ ἐξέγερσιν ἑλληναλβανικήν. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆς ἀνακαλύψας τὰ τεκταινόμενα τοὺς μὲν ἐφυγάδευσε, τοὺς δὲ ἐφυλάκισε (Ἀραβ. 184) καὶ κατήγγειλε τὰ τῆς συνωμοσίας εἰς τὴν Πύλην, ἥτις ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου, φοβουμένη γενικὴν ἐξέγερσιν, διέταξε τὴν Σύνοδον νὰ λάβῃ συντόνως τὰ κατάλληλα κατασταλτικὰ μέτρα

Οὕτω λοιπὸν ὁ Γρηγόριος μεθ' ὁλοκλήρου τῆς Συνόδου ἐξέδωκε τῇ 1 Ἰανουαρίου 1807 σφοδρὰν ἐγκύκλιον ἀπευθυνομένην πρὸς πάντας τοὺς μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, πρὸς τοὺς κληρικοὺς καὶ ἡγουμένους, πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ προεστῶτας ἑκάστης ἐπαρχίας, πολιτείας, κωμοπόλεως, χώρας καὶ αὐτῶν τῶν χωρίων ἀκόμη καὶ ἐν γένει πρὸς πάντας τοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου (δημοσιευθέντος ἐν Ἀγγ. Α΄. σελ. 205-11) συνιστᾶται κατ' ἀρχὰς πίστις καὶ ὑποταγὴ τυφλὴ εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις θέλει νὰ ἔχωσιν οἱ ὑπήκοοί του τὴν τιμήν των, τὴν ἡσυχίαν των καὶ τὴν ἀνάπαυσίν των. Ἀκολούθως δὲ παραγγέλλονται ἵνα «τώρα, ὅτε ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, μὴ λάβωσιν οἱ Ὁμογενεῖς μας κανὲν γέλασμα μέ κανένα ἀπατηλὸν τρόπον...καὶ ἔβγωσιν ἀπὸ τὸ πιστὸν ραγιαλίκι τους, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ ἐχθρεύωνται καὶ νὰ διώκωσι καὶ νὰ κυνηγῶσι μὲ ὅλην των τὴν δύναμιν καὶ προθυμίαν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κραταιοτάτου Σουλτάνου, μὴ λυπούμενοι οὔτε διὰ τὴν ζωήν των οὔτε διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν». Τὸ διασωθὲν συνοδικὸν ἔγγραφον εἶνε τὸ ἀποσταλὲν πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου, διὰ τὴν εὐταξίαν τῶν ὁποίων βεβαιοῖ ὁ Γρηγόριος καὶ ἡ Σύνοδος, ὅτι ἔγειναν ἐνώπιον τῆς Πύλης ἐγγυηταί, ἀσφαλίσαντες τὸ ἀκαταδίωκτον παρ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου.

Ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τῶν Ἰονίων ἤρξαντο. Γάλλοι πυροβοληταὶ ὡδήγουν τὰ πυροβόλα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, στρατοπεδεύσαντος ἐν Πρεβέζῃ καὶ ἑτοιμαζομένου νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Λευκάδος. Ὁ ὑπὸ τὸν Σινιάβιν Ρωσσικὸς στόλος ἦτο ἕτοιμος πρὸς ἀπόπλουν, ἵνα πολιορκήσῃ μετὰ τῶν Ἄγγλων τὴν Κ)λιν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπρότεινε τότε εἰς τὸν ναύαρχον ἐν Κερκύρᾳ

νὰ καταλάβῃ διὰ τοῦ στόλου τὴν Πελοπόννησον, ὑποσχόμενος νὰ καθαρίσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ Τούρκους ἐντὸς διμήνου. Ἀλλ' ἀντιδράσει τοῦ Μπενάκη τὸ συμβούλιον τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ρώσσων δὲν ἐνέκρινε τὸ μέτρον καὶ ὁ στόλος ἀπῆλθεν εἰς Τένεδον πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀγγλικοῦ, πρὸς ὃν ἀπὸ τῆς 17 Ἰανουαρίου εἶχε καταφύγει κρυφίως καὶ ὁ ἐν Κ)λει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Ἄρμπουθνωτ.

Ἀλλ' οὗτος μὴ ἀναμείνας τὸν Ρωσσικόν, εἰσήλασεν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δούνκφωρδ καὶ τὸν ἀντιναύαρχον Λεβῆν εἰς τὰ Δαρδανέλια καὶ ἀψηφῶν τὴν χάλαζαν τῶν σφαιρῶν τῶν φρουρίων, ἐπυρπόλησε τὴν ἐν Καλλιπόλει σταθμεύουσαν Τουρκικὴν μοῖραν καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἐννάτης Φεβρουαρίου 1807 ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Βυζαντίου, πληρώσας τὴν θάλασσαν τοῦ Μαρμαρᾶ σκαφῶν καὶ τὰς ψυχὰς Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἐξ ἀπογνώσεως. Αἱ κραυγαὶ τῶν γυναικῶν τοῦ χαρεμίου καὶ τῶν εὐνούχων παρ' ὀλίγον νὰ πείσουν τὸν Σελὴμ εἰς ἄμεσον ὑποχώρησιν. Ἀλλ' ἀντὶ ἀμέσου βομβαρδισμοῦ ἡ Ἀγγλικὴ πρεσβεία μετὰ τοῦ Ναυάρχου προέβησαν εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, ὑπὸ ὅρους διὰ τὴν Τουρκίαν τρομερούς. Ἐζητεῖτο ἡ ἐκδίωξις τοῦ Γάλλου πρέσβεως, ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ ἡ παράδοσις τῶν μὲν φρουρίων τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς τοὺς Ἄγγλους, τῶν δὲ τοῦ Βοσπόρου εἰς τοὺς Ρώσσους. Ἐζητήθη δὲ παρὰ τῆς Ρωσσίας καὶ ἡ ἀναγνώρισις αὐτῇ τῆς κυριαρχίας τῆς ὑπὸ Ρωσ. στρατευμάτων κατεχομένης Μολδοβλαχίας.

Ὁ Σουλτάνος ἐζήτησε καιρὸν νὰ σκεφθῇ καὶ ἤρξατο εἰκονικὰς διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ὁ στόλος ἀπεσύρθη καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην. Ἐν τῷ μεταξὺ συστάσει τοῦ Σεβαστιάνη ἡ Πύλη ἀπεφάσισε τὸν μέχρις ἐσχάτων ἀγῶνα καὶ ἐκάλεσεν εἰς ἄμεσον κατασκευὴν ὀχυρωματικῶν ἔργων τὸν στρατόν, ὅστις παρέσυρεν εἰς ἀγγαρείας τοὺς παρατυχόντας Ἕλληνας. Ἀλλὰ τὰ ἔργα ταῦτα δὲν συντελοῦνται διὰ τῆς βίας. Ὅταν λείπει ὁ ἐνθουσιασμὸς δὲν σώζεται ἡ Πατρίς. Καὶ τότε ὡς ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς ἐμφανίζεται αὐτοπροσώπως καὶ ἀπρόκλητος ὁ Γρηγόριος καὶ κατελθὼν μετά τινων ἀρχιερέων εἰς τὴν παραλίαν κηρύσσει τὴν πατρίδα ἐν κινδύνῳ καὶ καλῶν πάντας τοὺς Ἕλληνας εἰς βοήθειαν τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐργασίας. Τρέχει ἀπὸ ὀχυρώματος εἰς ὀχύρωμα, προτρέπει, ἐνθαρρύνει καὶ ρίπτων διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν ἐντὸς μικρᾶς πήρας χώματα ἐπὶ τῶν προμαχώνων ἐνθουσιάζει τὰ πλήθη. Ἐν διαστήματι δὲ πέντε ἡμερῶν τῇ συνδρομῇ πάντων τῶν δυναμένων νὰ ἐργασθῶσι καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Γρηγορίου ἡ πόλις ὀχυροῦται καὶ 1200 πυροβόλα τοποθετηθέντα καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Σεβαστιάνη εἰς διάφορα μέρη προβάλλουσι τὰ στόμιά των κατὰ τοῦ ἀνυπόπτου

ἐχθροῦ, ἐνῶ συγχρόνως ἕτερα πυροβόλα τοποθετοῦνται ὑπὸ Γάλλων ἀξιωματικῶν εἰς τὰ Δαρδανέλια.

Ἡ γενναία τοῦ Γρηγορίου πρᾶξις ἐθαυμάσθη ὑπὸ πάντων. Ὁ Σουλτάνος βλέπων ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ παλατίου τὰ ἔργα καὶ χαίρων διὰ τὴν προθυμίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν χριστιανῶν ἀπέστειλεν εὐθὺς ἀξιωματικὸν πρὸς ἔκφρασιν τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοῦ Εὐαρεσκείας καὶ καλέσῃ τοῦτον ὅπως ἀριστήσῃ ἐν τῇ Αὐλῇ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πατριάρχης ἐφαίνετο ἐνδοιάζων διὰ τὴν πρόσκλησιν ὡς συμπεσούσης Τετάρτης, ὁ ἀξιωματικὸς προσέθηκε :«Ἴσως ὑμεῖς δὲν κρεωφαγεῖτε· ἀλλ' ἔχομεν καὶ νηστίσιμα». Καὶ παρέλαβεν αὐτὸν ἀσμένως εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα ὑπεδέξαντο αὐτὸν θερμῶς οἱ ὑπασπισταὶ καὶ μετὰ τὸ γεῦμα τὸν προέπεμψαν μετὰ πολλῶν φιλοφρονήσεων.

Μετά τινας ἀσημάντους συμπλοκὰς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ὁ Ἄγγλος Ναύαρχος ἀντελήφθη αἴφνης τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Βυζαντίου, πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ὀχυροῦντο δραστηρίως καὶ τὰ φρούρια τῶν Δαρδανελίων, ἐφοβήθη μήπως συλληφθῇ αἰχμάλωτος ὡς ἐν λίμνῃ καὶ μετὰ ἕνδεκα ἡμερῶν παραμονὴν ἐξῆλθε τῆς Προποντίδος καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Τένεδον ἔνθα πρὸ ὀλίγου εἶχε φθάσει καὶ ὁ Ρωσσικὸς στόλος ΒυζαντίουΚ)λιςΒ,291,486).Παρελθόντος δὲ τοῦ κινδύνου,ἡΠύλη ἐκάλεσε τὴνΚυριακὴντῆςΤυροφάγου τὸν Γρηγόριονεἰς τὰ'Ανάκτορα ἐκεῖ δ' ὁ Μέγας Βεζύρης ἀνεκοίνωσεν αὐτῷ καὶ ἐπισήμως τὰς εὐχαριστίας τοῦ Σουλτάνου καὶ φεύγοντα τὸν περιέβαλε διὰ πολυτίμου ἐρυθρᾶς διφθερωτῆς μηλωτῆς (σαμουρογούνας) καὶ ἔφιππον τὸν ἀπέστειλεν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Γρηγορίου, αὐτοπροσώπως ἐργασθέντος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Κ)λεως καὶ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Ἀγγλορρώσων, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνακόλουθος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κατὰ τὸ 1798 ἀντίδρασιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Διότι σήμερον δὲν εἶχεν ἐνώπιόν του τὴν ἀντιχριστιανικὴν δημοκρατίαν οὐδὲ τὸν ἐπιδρομέα τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀνακηρυχθῇ αὐτοκράτωρ, προκαλῶν τὸν τρόμον καὶ τὸν σεβασμὸν πάντων τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀποκατέστη ἐν Γαλλίᾳ ἐν πλήρει τιμῇ καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων ἐδείκνυτο εὐλαβέστατος. Ἡ Αἴγυπτος ἀπὸ τοῦ 1803 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας, ὁ δὲ Ναπολέων διὰ τοῦ Σεβαστιάνη ἐπεδίωκεν ἤδη τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, ἵνα καταστῇ τοῦτο ἱκανὸν νὰ διατηρήσῃ τὴς ἀκεραιότητα ἑαυτοῦ, ὅπερ ἦτο καὶ ὁ διάπυρος πόθος τοῦ Γρηγορίου.

Ἀλλ' ὅτι ἰδίᾳ ηὔφραινε τὸν Γρηγόριον ἦτο ἡ ἐν Ἑπτανήσῳ

παγίωσις καὶ ἐξασφάλισις τοῦ αὐτονόμου πολιτεύματος, τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὁποίου μετὰ τόσης θέρμης ἐπεδίωξεν ἄλλοτε ὁ Γρηγόριος μετὰ τοῦ Κ. Ὑψηλάντου, ἵνα ὑπάρχῃ μία γωνία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐλευθέρα πρὸς ἐνθάρρυνσιν καὶ προστασίαν τῶν δούλων. Ὅτι δὲ τοιαύτη κατέστη ἡ Ἑπτάνησος ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς. Ὀλίγῳ πρὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Γρηγορίου, τῷ 1805, ὁ θεῖος τοῦ Ι. Καποδίστρια Κωνσταντῖνος, ὁ ἐξ ἀπορρήτων τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἰονικῆς πολιτείας, στέλλων τὴν συνδρομήν του εἴς τινας τῶν προυχόντων τῆς Κ/λεως διά τινα ναὸν ἔγραφεν ἐν τέλει: «Ἡ ἡμετέρα ἱερὰ θρησκεία καὶ τὸ Γένος βοηθήτωσαν ἀλλήλοις, ἐπιδότωσαν εἰς τὰ πρόσω, ὑπὸ τὴν Ὑψηλὴν ὄντα ὑπεράσπισιν, ἥτις προσπαθεῖ ἐπ' ἀμφότερα. Γενέσθω πρῶτος καρπὸς μιᾶς τοιαύτης ἑνώσεως ἡ συσταθεῖσα Ἰονικὴ πολιτεία, ἥτις εἴθε μόνη ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν δυνηθείη παρέξειν βραχίονας ἰσχυροὺς τοῖς ὁμογενέσιν Ἕλλησιν, αὐτοὶ δ' ἔποιντο ταύτῃ ταῖς πατρικαῖς προσευχαῖς καὶ συνεργείας». (Ἀγγ. Α. 243).

Οὐδεὶς ἐκ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἐφοβεῖτο τότε τι διὰ τὴν Ἑπτάνησον, διότι καὶ αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς τῶν Ρώσσων Ναπολέων δὲν παρουσιάζετο ὡς κατακτητὴς καὶ διαμελιστὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλ' ὡς φίλος εἰλικρινὴς καὶ ἀδελφὸς τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν ποιητὴν Π. Σοῦτσον ὁ Γρηγόριος ἐπῃνέθη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος διὰ τὴν κατὰ τῶν Ἀγγλορώσσων στάσιν του ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κ)λεως. Ἐκ τούτου δὲ ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Γρηγόριος ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν μετὰ τοῦ Κ.Σούτσου διὰ τοῦ Σεβαστιάνη μυστικὸν ὑπόμνημα, δι' οὗ ὡς πνευματικὸς ἐθνάρχης τῶν Ἑλλήνων τὸν ἐκάλει εἰς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ Ναπολέων «ὑπεσχέθη» κατὰ τὰ ἀνακοινωθέντα αὐτοῖς κατόπιν ὑπὸ τοῦ Σεβαστιάνη. (Ἀγγ. Α' 351).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ μὲν Τουρκικὸς στόλος ἐξελθὼν τοῦ Ἑλλησπόντου κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Ρωσσικοῦ στόλου τῇ 11 Ἰουλίου 1807 ἐν Τενέδῳ. Ὁ δὲ Σουλτάνος Σελὴμ, ἐγερθείσης στάσεως τῶν Γενιτσάρων τὸν Μάϊον τοῦ 1807, ἐξεθρονίσθη καὶ ἐφυλακίσθη ἕνεκα τῆς εὐνοίας του πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν καὶ τοὺς Γάλλους, ἀνῆλθε δὲ ἐπὶ τοῦ Θρόνου ὁ υἱὸς τοῦ Χαμὶτ Μουσταφᾶς. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὰ ἐν Ἠπείρῳ ἔμειναν εἰς στασιμότητα. Ὁ Ἀλῆς παραμείνας ἐν Πρεβέζῃ δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ πανστρατιᾷ τὴν Λευκάδα, διότι προσορμισθεὶς εἰς αὐτὴν ὁ Ἰ. Καποδίστριας καὶ τυχὼν τῆς συνδρομῆς τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, Κατσαντώνη, Σκυλοδήμου, Καραΐσκου καὶ Κολοκοτρώνη ἔσωσε τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1807 τὴν Λευκάδα ἐκ τῶν ὀνύχων τοῦ θηριώδους τυράννου τῆς Ἠπείρου.

Ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ μὴ διατηρήσῃ ἡ Ἑπτάνησος τὴν ἀνεξαρτη-

σίαν της ἕνεκα τῆς ἀπιστίας τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς κακοβουλίας τοῦ Ναπολέοντος. Διότι νικήσας οὗτος τοὺς Ρώσσους τὸν Ἰούνιον τοῦ 1807 ἐν Φριλανδίᾳ ἠνάγκασε τὸν Τσάρον Ἀλέξανδρον εἰς ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης τοῦ Τιλσίτ, καθ' ἣν ἡ Ἑπτάνησος παρεχωρεῖτο κατὰ πλήρη ἰδιοκτησίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, μὲ ὑπόσχεσιν πολέμου ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῆς τυχὸν δυστροπησούσης Ἀγγλίας. Λαβὼν δὲ ἀφορμὴν ὁ Ναπολέων δῆθεν ἐκ τῆς καθαιρέσεως τοῦ παραγνωρισθέντος νεωτεριστοῦ Σελὴμ, εἶπεν ὅτι οὐδὲν ἔχει πλέον κοινὸν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ κατηνάλωσε πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Τσάρου πρὸς διανομὴν τῆς Τουρκίας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ λάβῃ ἡ Αὔστρία ὡς γείτων τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βοσνίαν, ἡ Ρωσσία τὰς παραδουναβίους χώρας μέχρι τοῦ Αἵμου καὶ ἡ Γαλλία, πλὴν τῆς Ἑπτανήσου, τὴν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν, Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον, ἀπολειπομένων τῇ Τουρκίᾳ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν ὡς καὶ τῆς Κ)λεως, ἣν εἰς οὐδένα παρεχώρει ὁ Ναπολέων, θεωρῶν αὐτὴν ὡς βάσιν τῆς αὐτοκρατορίας ὅλου τοῦ Κόσμου. Κατόπιν ὁ Ναπολέων ἐπανελθὼν εἰς Παρισίους ἤλλαξε σχέδιον καὶ ἐζήτησε δι' ἑαυτὸν τὸν Ἑλλήσποντον, παραχωρῶν τὴν Κ)λιν εἰς τοὺς Ρώσσους καὶ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς, τῶν Τούρκων ἀποδιωκομένων εἰς τὸν Εὐφράτην! Ταῦτα δὲ ἔλεγε, ἐνῶ πρὸς τοὺς Τούρκους ἐφέρετο ὡς φίλος καὶ ἀδελφὸς καὶ ἐνῶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1807, ἐκφράζων πρὸς τὴν Γαλλ. Γερουσίαν φόβους περὶ καταλύσεως τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, ἐπέσειεν ὡς φόβητρον κατὰ τῆς Εὐρώπης τὴν ὕψωσιν τῆς «Ἑλληνικῆς τιάρας» θριαμβευούσης ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τῆς Μεσογείου. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο κατὰ τὸν Ναπολέοντα τὸ μεγαλείτερον τῶν δυστυχημάτων διὰ τὸν τότε κόσμον!

Ἐνῶ δὲ τοιαῦτα ἐβυσσοδόμει κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ μέγας ὑποκριτὴς, ὁ Ρῶσσος Μοκενῖγος ἀνεκοίνου τῇ 11 Αὐγούστου 1807 εἰς τὴν Ἰόνιον Γερουσίαν ὅτι παρέδιδε τὴν Ἑπτάνησον εἰς τὸν ἀφικόμενον στρατηγὸν τοῦ Ναπολέοντος Βερτιέ. Ὁ Ἄγγλος πρόξενος θυμωθεὶς ἀνεχώρησε, ἐνῶ ὁ Βερτιὲ κατέλυε τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἑπτανήσου καὶ τὰς ἀρχὰς, διοικῶν τὴν χώραν σατραπικώτατα. Ἕνεκα ὅμως τῆς ἐγερθείσης γενικῆς κατακραυγῆς ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ Δονζελώτ, ὅστις διῴκησεν ἠπίως καὶ ἐνέπνευσεν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς Ἕλληνας πρόσφυγας, δεχόμενος αὐτοὺς εἰς ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ σώματα καὶ ἐνισχύων τὰς ἐνεργείας αὐτῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος δι ἐπαναστάσεως. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνάγεται καὶ τὸ σχέδιον τῆς Ἑλληνοαλβανικῆς συμπράξεως, τὸ μελετηθὲν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Ἀλῆ Φαρμάκη (Χιώτη 896).

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἐνεργείας τοῦ Δονζελὼτ, αἵτινες ἄγνωστον ἂν ἦσαν εἰλικρινεῖς ἢ μὴ, ὁ Ναπολέων δὲν ἐλησμόνει τὸ σχέδιον

τῆς διανομῆς τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, τοῦτο δὲ ἀπησχόλει αὐτὸν καὶ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1808 ὅτε συνηντήθη ἐν Ἐρφούρτῃ μετὰ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου, ὡς διὰ μακρῶν περιγράφει ὁ κ. Καρολίδης ἐν τῷ Α′ τόμῳ τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ′ αἰῶνος. Ὅτε δὲ ὁ Τσάρος δυσφορῶν, ὑπεμίμνησκεν αὐτῷ τὰ πολιτικὰ σχέδια τοῦ Κ. Ὑψηλάντου περὶ τῆς τύχης τῶν δύο Ἡγεμονιῶν, τῶν προσαρτηθεισῶν εἰς τὴν Ρωσσίαν δυνάμει τῆς εἰρήνης ἐν Τιλσίτ, ἀπήντα: «Γινώσκω τὰ σχέδια τοῦ Ὑψηλάντου. Ἀπατᾷ ἀμφοτέρους ἡμᾶς. Μόνον διὰ τὰς χιμαίρας αὐτοῦ ἐργάζεται». Χιμαίρας ἐθεώρησε πάντοτε δυστυχῶς ὁ Ναπολέων τὰ περὶ ἀναστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κινήματα καὶ τοιαύτην πάντοτε ἔδιδεν ἀπάντησιν εἰς ὅλους, ὅταν ἐζητεῖτο παρ᾽ αὐτοῦ ἄμεσός τις δρᾶσις. Μόνον ἐξόριστος ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, συντετριμμένος καὶ ἀσθενὴς πλέον, ᾐσθάνθη τῷ 1821 θλίψιν, διότι οὐδὲν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος ἔπραξε.

Β′. ΜΕΤΡΑ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

Συνοδικὸς τόμος περὶ καθηκόντων τῶν ἐπισκόπων.—Ἀρχαὶ ἀκάμπτου αὐστηρότητος.—Καταδίωξις τοῦ ἐπισκόπου Νηρίτσης.—Ἀποπομπὴ Κοζάκων.—Διάφοροι μεταβολαί.—Τὰ προνόμια τῶν μονῶν.—Ἀνέκδοτος ἐγκύκλιος.

Τὴν δευτέραν πατριαρχείαν τοῦ Γρηγορίου χαρακτηρίζει αὐστηροτάτη ἐπίβλεψις τῆς εὐπρεπείας τοῦ κλήρου. Χάρις εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ Σουλτάνου Σελὴμ κατώρθωσε πάλιν ὁ Πατριάρχης νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πρωτεύουσαν ἐκ τοῦ σμήνους τῶν ἐνδημούντων ἐν αὐτῇ ἄνευ ἀνάγκης καὶ ἐργασίας ἀρχιερέων. Κατὰ τὸν Κούμαν ὅμως τὸ μέτρον ἦτο δυσεφάρμοστον, διότι οἱ ἐπιφανεῖς ἐκ τῶν διωκομένων εὕρισκον τρόπον καὶ ἐπέστρεφον καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Σελὴμ (ΙΒ′ σελ. 510). Συγχρόνως ὁ Γρηγόριος ἀπηγόρευσε διὰ Συνοδικοῦ τόμου τῆς 10 Νοεμβρίου 1806 καὶ ἄλλων διαταγῶν τὴν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι χειροτονίαν ἐπισκόπων δι᾽ ἐπισκοπὰς ἀρχαίας καὶ διαλελυμένας, ἐκανόνισε τὰ τῆς ἐφορείας τῶν νομίμως ἐνδημούντων ἐν Κ)λει ἀρχιερέων, ὁρίζων λεπτομερῶς τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν καὶ ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς τὸ δανείζεσθαι, θεσπίσας Συνοδικῶς ὅτι οἱ δανεισταὶ οὐδὲν ἀποκτῶσι δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν θνησκόντων ἐπισκόπων, οὕτω δὲ καὶ τοὺς ἀνωτάτους λειτουργοὺς τοῦ ὑψίστου ἀπήλλαξεν ἀπρεποῦς ἐξευτελισμοῦ καὶ τὴν λιτότητα τοῦ βίου ἐμμέσως ἐπέβαλε.

Πρὸς τούτοις ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ χειροτονῶσιν ἱερεῖς

καὶ διακόνους ἐνηλίκους χρηστοὺς καὶ γνωστοὺς αὐτοῖς, ἄξιοι δὲ νὰ ἐπιβλέπωσιν ὅπως μὴ διαμένωσι γυναῖκες εἰς τὰ ἀνδρικὰ μοναστήρια ἢ μοναχοὶ εἰς τὰ γυναικεῖα πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων, ἐπιζητῶν κυρίως διὰ τῶν μέτρων τούτων τὴν ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος τοῦ κλήρου, διὰ τῆς συναισθήσεως τῆς ἰσχύος μὲν ἀφ' ἑνὸς ἀλλὰ καὶ τῶν καθηκόντων ἀφ' ἑτέρου τῶν ἱερωμένων. Ἐν ξένοις περιοδικοῖς ἐδημοσιεύθησαν πολλάκις ἐξευτελιστικαὶ κρίσεις περὶ τῆς τρυφῆς τῶν ἐν Κων)λει διαμενόντων ἀρχιερέων καὶ τοῦτο ἔδακνε τὴν ψυχὴν τοῦ Πατριάρχου, εἰδότος ὅτι κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας οὐ μόνον ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς κληρικοὺς πᾶσα τρυφὴ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ καὶ καθαιρέσεως ἡ σεμνότης ἐπιβάλλεται.

Πλὴν τούτου εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρεκάλεσεν ὁ Γρηγόριος τοὺς ἐγκρίτους ἀρχιερεῖς νὰ συνέρχωνται προθύμως εἰς τὰς Συνεδριάσεις τῆς Ἱ. Συνόδου, ἐν περιπτώσει δὲ κωλύματος νὰ στέλλωσιν ἐγγράφους τὰς γνώμας των πρὸς ἐπίτευξιν ὁμοφώνων ἀποφάσεων. Ἐν γένει δὲ κατὰ τῶν ἀπειθούντων ἐλάμβανεν ἄμεσα καὶ αὐστηρὰ μέτρα, συμφώνως ἄλλως τε καὶ πρὸς τὰς ἀρχάς, ἅς διετύπωσεν ἐν τῷ συνοδικῷ τόμῳ τοῦ Νοεμβρίου 1806, ἐν ᾧ προλογίζων κηρύττει μετ' ἀπαραμίλλου εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος τὰ ἑξῆς: «Ὅσοι καλῶς ἄρχειν τῶν ἄλλων καὶ νομίμως μέλλουσι, τούτοις πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν, ὅτι προσήκει πολλῷ πρότερον ἑαυτῶν ἄρχειν, ἐπιμελουμένους ἐκ παντὸς τρόπου τά τε ἄλλα καὶ ὅπως ἑαυτοὺς ἀμέμπτους ταῖς πράξεσι πρὸς τοὺς κειμένους νόμους παρέξονται. Οὐδὲν γὰρ ἂν εὐπρεπῶς ἔχει οὐδενί, εἴπερ τοὺς μὲν ἄλλους ἐπὶ τῇ τῶν νόμων παραβάσει τιμωρεῖσθαι δεδίττοιτο καὶ ἐκφοβείη, αὐτὸς δὲ ἐπὶ τῇ τούτων ἀκριβεῖ φυλακῇ μηδεμίαν φαίνοιτο τὴν φιλοτιμίαν ἐπιδεικνύμενος».

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας κατεδίωξεν ἀνηλεῶς καὶ τὸν ἐπίσκοπον Νηρίτσης Ἀθανάσιον, ὅν τέλος κατέστησεν ἔκπτωτον συνοδικῶς τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐπισκόπου δι' ἀσυμβίβαστον καὶ ἀναξιοπρεπῆ διαγωγήν. Εἰς μάτην δὲ ἡ ἐν Κ)λει Ρωσσικὴ πρεσβεία ἀνέλαβε τὸν προσφυγόντα ἱεράρχην εἰς τὴν προστασίαν της, διότι ὁ Γρηγόριος παρέμεινεν ἄκαμπτος πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων. Κατέφυγε λοιπὸν ὁ Ἀθανάσιος συστάσει τῆς πρεσβείας εἰς Ὀδησσὸν ὅπου τῷ ἀπενεμήθη σύνταξις καὶ τῷ ἐπετράπει νὰ ἱερουργῇ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ναῷ. Πόσον εἶχε δίκαιον δὲ ὁ Γρηγόριος ἐπιμείνας εἰς τὴν απομάκρυνσιν τοῦ ἐπισκόπου τούτου, ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἑξῆς αὐτόπτου ἀφήγησις. (Ἀγγ. Α' 394). «Χρεωστοῦμεν νὰ ὁμολογήσωμεν μετὰ θλίψεως ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐν Ὀδησσῷ διαμονήν του δὲν ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ τὰ εὐλαβῆ παραδείγματα τῶν Χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ ἀνωτάτου ἐν Ρωσσίᾳ κλή-

ρου, ἀλλὰ πολλάκις παρεξέκλινεν, ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ ἐπὶ τέλους καὶ εἰς ἀνεψιάν του, νέαν φιλάρεσκον μᾶλλον ἢ σώφρονα, νὰ δώσῃ ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἐπισκόπου χορὸν, εἰς ὅν εἶχον δημοσίως προσκληθῇ πολλαὶ οἰκογένειαι καὶ εἰς ὅν παρευρέθη καὶ ὁ ᾿Αθανάσιος πρὸς κοινὸν τῆς κοινωνίας σκάνδαλον». Τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον θὰ ἐπανεύρωμεν πολὺ κατόπιν, δηλ. κατὰ τὴν ἐν ᾿Οδησσῷ κηδείαν τοῦ Γρηγορίου.

Κατὰ τὴν πατριαρχείαν ταύτην οἱ Κοζάκοι, οἱ ἀπό τινος σχισματικοί, ἀνήγγειλαν τῷ Γρηγορίῳ ὅτι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἐζήτουν νὰ χειροτονηθῶσιν ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι ἐκ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν. ᾿Αλλ᾿ ὁ Πατριάρχης ἠρνήθη, προτείνας ὅτι δέον πρῶτον νὰ στείλῃ ἡ ᾿Εκκλησία διδασκάλους πρὸς κατήχησιν αὐτῶν καὶ τῶν χειροτονηθησομένων καὶ μετὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς εἰλικρινοῦς μετανοίας πάντων τότε καὶ μόνον θὰ ἐπέτρεπε τὴν χειροτονίαν Κοζάκων. ᾿Αλλ᾿ ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσωσι καὶ ὁ Γρηγόριος ἀπέπεμψε τοὺς ὑποκριτάς, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιβάλλῃ ἀείποτε σεβασμὸν καὶ ὑπακοὴν εἰς ἅπασαν τὴν ἀληθῆ ᾿Ορθοδοξίαν.

᾿Εκ τῶν Πατριαρχικῶν πινάκων τοῦ Γεδεὼν (σελ. 680-681) ἀρυόμεθα καὶ τὰς ἑξῆς ἐκκλησιαστικὰς πράξεις τοῦ Γρηγορίου. Τὸν Νβριον τοῦ 1806 αἰτήσει τοῦ Μητροπολίτου ᾿Εφέσου Διονυσίου συνέστησε τὴν ἐπισκοπὴν Κρήνης καὶ ᾿Ανέων. Συγχρόνως ὑπεβίασε εἰς ἐνοριακὴν τὴν τέως σταυροπηγιακὴν ἐν Σωζουπόλει μονὴν τῆς ῾Αγ. ᾿Αναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας. Τὸν Νοέμβριον 1807 ἐπεκύρωσε τὴν ἐξάρτησιν τοῦ ἐν Πριγγήπῳ Κουδουνᾶ ἀπὸ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τῆς Λαύρας. Τὸν Μαρτ. 1808 προυβίβασε τὴν ἐν Χαλδείᾳ μονὴν τοῦ ῾Αγ. Γεωργίου Γημαιρᾶ εἰς σταυροπηγιακήν. Τὸν δὲ ᾿Ιούνιον 1808 διὰ γράμματος ἐπεκύρωσεν ὅτι τὸ Μέτσοβον εἶνε ἐξαρχία Πατριαρχική. ᾿Εχώρισε πάλιν τὴν Λαύραν τῶν Καλαβρύτων ἀπὸ τῆς ἐν Πάτραις μονῆς τοῦ Φιλοκάλη, ἃς κατὰ τὴν πρώτην πατριαρχείαν του εἶχεν ἑνώσει αὐτός.

Πρὸς τούτοις ἀπηγόρευσε τὰ τραχώματα, ἤτοι τὰς δυσαναλόγους προκαταβολὰς τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης εἰς τὸν μνηστῆρα καὶ ἀπηγόρευσε τὰ διαζύγια πλὴν διὰ λόγον μοιχείας.

Δὲν ἐλησμόνησε δὲ καὶ τὰ προνόμια τῶν Μονῶν ὁ Γρηγόριος. ᾿Ανεύρομεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου τῆς Γορτυνίας ἐγκύκλιον τῆς 1 Μαρτίου 1807, δι᾿ ἧς συνιστᾶται ἡ συντήρησις τῶν προνομίων τῶν Μονῶν καὶ ἡ τακτικὴ καταβολὴ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα τῆς ὡρισμένης εἰσφορᾶς ὡς ἀντάλλαγμα τῆς μερίμνης τῆς Μ. ᾿Εκκλησίας καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀπείρων ἀναγκῶν αὐτῆς. ῾Η ἐγκύκλιος αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς :

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κλ.

Ὁσιώτατοι ἡγούμενοι κτλ. Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐλέῳ θείῳ ἐγκαθίδρυσιν ἡμῶν αὖθις ἐν αὐτῇ τῇ ἱερᾷ οἰκουμενικῇ καθέδρᾳ ἐλάβομεν παρὰ τῶν ὁσιωτάτων πατέρων σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων ἐνυπογράφους αὐτῶν ἀναφορὰς δι' ὧν ἀναφέρουσι τὴν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν εὐστάθειαν αὐτῶν καὶ εὐγνωμοσύνην καὶ ὑπόσχονται μὲ τὴν δόσιν τοῦ διορισθέντος αὐτοῖς ἐτησίου, ἐξαιτοῦνται δὲ τὴν λύσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμίων, ὡς μὴ δυνάμενοι διατηρῆσαι ἅπαντα ἀπαρατρέπτως τὰ ἐν ἐκείνοις κεφαλαιωδῶς ἐκτεθέντα διὰ τοῦτο γράφοντες ὡς ἔχοντες βασιλικῶς τε καὶ ἐκκλησιαστικῶς τὴν προστασίαν, ἐφορίαν τε καὶ ἐξουσίαν ἐν ὅλοις τοῖς πατριαρχικοῖς ἡμῶν καὶ σταυροπηγίοις μοναστηρίοις καὶ μεριμνῶντες κατὰ χρέος ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας αὐτῶν καὶ ἀνέσεως ὑμῶν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσκουμένων, ἐντελλόμεθα καὶ παραγγέλλομεν ὅπως ταῦτα πληροφορούμενοι καλῶς γράφητε ἀμέσως πρὸς ἡμᾶς ἐλευθέρως καὶ ἀναγγέλλητε θαρρούντως τὰς συμβαινούσας μοναστηριακὰς ὑμῶν χρείας καὶ ὑποθέσεις ἐπὶ τὸ λαμβάνειν τάχιον τὸ προσῆκον πέρας, φανεροῦντες διὰ κοινῶν ἐνυπογράφων μοναστηριακῶν ἀναφορῶν τὰς αἰτίας, δι' ἃς οὐκ ἠδυνήθητε διατηρῆσαι τὰ ἐκκλησιαστικῶς θεσπισθέντα καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν ἐπικείμενον ὑμῖν ἐκκλησιαστικὸν δεσμόν, ἵνα γένηται παρ' ἡμῶν κατ' ἐκκλησιαστικὴν πρόνοιαν ἡ προσήκουσα διόρθωσις καὶ ἡ λύσις. Ἀμέσως θέλετε ἐγχειρήσει τὸ διορισθὲν ἐτήσιον ἀνελλιπὲς πρὸς τὸν πλησίον ἀρχιερέα καὶ λήψεσθε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὰ ἐνταλτηριώδη ἐκκλησ. ἡμῶν γράμματα, ἵνα κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτῶν ἐκλεξάμενοι διορίζητε κοινὸν ἐν ὑμῖν πνευματικὸν τὸν μᾶλλον ἄξιον καὶ ἀρετῇ διαπρέποντα καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν ἐκκλησ. ἡμῶν ὁδηγίαν ἐπιτελῇ ἀπαρατρέπτως τὸ μέγα τοῦτο ὑπούργημα τοῦ ἐξαισίου ἱεροῦ μυστηρίου, φυλάττητε δὲ καὶ ὑμεῖς σύμπαντες ὅσα ἁγνὰ ὅσα δίκαια καὶ ἅμεπτα κατὰ τὸν τύπον τοῦ μοναχικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ Θεῷ ἀρεστὰ οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη πᾶσιν ὑμῖν.

Αωζ' Μαρτίου Α'.

Ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ ὑπάρχουσι τρία σιγγίλια ἀφορῶντα ἀναγνώρισιν ὡς Σταυροπηγιακῶν κατὰ τὸ 1798 ἤτοι κατὰ τὴν πρώτην Πατριαρχεῖαν τοῦ Γρηγορίου τῆς Παναγίας Θεοτόκου Σιδηροπέτρας, τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Κυνουρίᾳ καὶ τοῦ Προδρόμου ἐν ἐπαρχίᾳ Βρεσθένης. Ὑπὸ τοῦ κ. Βελλῆ ἐξεδόθη τῷ 1877 ὅμοιον σιγγίλιον περὶ τῆς μονῆς Τουρλιανῆς τῆς Μυκόνου. (Ὅρα ἀνωτέρω σελ. 40).

Γ'.—ΠΑΡΟΡΜΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ἡ πρὸ τοῦ 1806 κατάστασις.—Πρόοδοι ἐν Ἑπτανήσῳ.—Αἱ κατακρίσεις τοῦ Βαρθόλδυ.—Ἀπεγνωσμέναι ἐπικλήσεις τοῦ Κοραῆ.—Ἡ περίφημος ἐγκύκλιος τοῦ Γρηγορίου.—Ἐνθουσιώδη ἐγκώμια τοῦ Κοραῆ, τοῦ Γαζῆ καὶ τοῦ Φιλήμονος. Ἵδρυσις σχολείων καὶ προστασία τῶν ὑπαρχόντων.

Τὴν πατριαρχείαν ταύτην, γράφει ὁ Γεδεὼν, διακρίνει ὁ μέγας ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας ζῆλος τοῦ Γρηγορίου (Πατρ. Πιν. σ. 681). Ὑπὲρ αὐτῆς οὗτος ἐτόνισε τὰς ἰσχυροτέρας νευρὰς τῆν διανοίας του, ὑπὲρ αὐτῆς διέθετο τὰς πολυτιμωτέρας στιγμὰς τῆς ἰσχύος του καὶ διὰ τοῦτο στέφανος ἀφθίτου δόξης περιβάλλει τὸν Γρηγόριον διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Γένους προσπάθειάν του. Ὅ,τι λόγῳ τῆς μικρᾶς διαρκείας τῆς πρώτης Πατριαρχείας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἀνωμαλιῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ θέσῃ εἰς πλήρη ἐφαρμογὴν, τὸ ἐπεδίωξε πάσῃ δυνάμει ἤδη, ὅτε ἀπήλαυε καὶ τῆς κυβερνητικῆς εὐνοίας, τῆς ἀποκλειούσης πάντα φόβον παρεξηγήσεως. Ἡ πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν ὤθησις ὀφείλεται κυριώτατα εἰς τὸν Γρηγόριον, διότι ἡ πρὸ αὐτοῦ κατάστασις παρέμενεν ἀπελπιστικῶς στάσιμος. Κατὰ τὸν Κούμαν μάλιστα «ἀπὸ τοῦ 1800 ἤρχισαν νὰ κλείωνται καὶ τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος διὰ τὴν περισεύουσαν δυστυχίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀπομεινάντων ὀλίγων δὲν ἔπρεπέ τις νὰ ζητῇ πρόοδον ἕνεκα τῆς κρατούσης καθολικῆς ἀθλιότητος. Ἡ παιδεία τότε ἦτο σπανιώτατον χρῆμα, ἂν δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ παιδείαν μετρίαν τινὰ εἴδησιν τῆς γλώσσης κατὰ ξηροὺς γραμματικοὺς τύπους. Τὸ πλεῖστον τοῦ Γένους ἦτο βυθισμένον εἰς ἀπόλυτον ἀγραμματωσύνην, ἀφοῦ καὶ αὐταὶ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς Λαρίσσης ἔγεμον ἀνορθογραφιῶν» (Κούμα ΙΒ'. σελ. 554 καὶ 573).

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς πρώτης ἐξορίας τοῦ Γρηγορίου ἤρξατό τις ἐκπαιδευικὴ κίνησις. Ἡ παγίωσις τῆς Ἰονίου πολιτείας ἔδωκε καιρὸν εἰς τὴν κυβέρνησίν της ἵνα βοηθῇ πᾶν μέσον διαδόσεως τῶν φώτων. Ἐν τῷ συντάγματι τοῦ 1803 ὡρίσθη δημοσία ἡ ἐκπαίδευσις διὰ δημοσίας δαπάνης. Ἐψηφίσθη δὲ ὁ νόμος πρὸς ὁμοιόμορφον ἐθνικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀνωτέρω κλάσεων. Ἀνὰ ἑκάστην τῶν τριῶν μειζόνων νήσων καθιδρύθησαν δύο προκαταρκτικὰ σχολεῖα καὶ ἀνὰ ἓν εἰς τὰς μικροτέρας. Τέσσαρα δευτερεύοντα σχολεῖα καὶ λύκεια συνεστήθησαν ἀνὰ ἓν εἰς ἑκάστην τῶν μειζόνων νήσων, ἐν οἷς ἡ ἐγκύκλιος ἐκπαίδευσις ἦτο τριετής. Τὸ

Ἰόνιον Γυμνάσιον ἐν Κερκύρᾳ ἱδρύθη τῷ 1803 εἰς τὸ μοναστήριον Τενέδου, κληθέντος ἐξ Ἰωαννίνων τοῦ Ἀνδ. Ἱδρωμένου καὶ ὡς ὑποδιδασκάλου τοῦ Χρ. Περραιβοῦ. Ἡ ἐν Κερκύρᾳ δημοσία βιβλιοθήκη καὶ τὸ δημόσιον τυπογραφεῖον ὠνομάσθησαν τοῦ Γένους (Χιώτη ΣΤ' σελ. 229, 224). Οὐ σμικρὰν δὲ σημασίαν εἶχε καὶ ἡ ἵδρυσις ἐν Κ)λει ἐπιμελείᾳ τοῦ Δ. Μουρούζη τῆς ἐν Ξηροκρήνῃ (Κουροῦ Τσεσμὲ) Σχολῆς τοῦ Γένους ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ Ε'.

Ἀλλ' ἐν Εὐρώπῃ ἡ γνώμη περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι μορφώσεως ἦτο οἰκτρά. Κατὰ τὸ 1802 ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἐδημοσίευσε τὴν Ἀτιφώνησίν του κατὰ τῆς ἐξ Εὐρώπης φιλοσοφίας, ἐξ ἧς λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Βαρθόλδυ ἐξέδωκε τῷ 1805 τὴν περιήγησιν τῆς Ἑλλάδος, διασύρων πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν καὶ παριστῶν τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐχθροὺς πάσης μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης. Ὁ αὐτὸς Πάριος ἔγραψεν ἀναίρεσιν τῆς ἀδελφικῆς διδασκαλίας τοῦ Κοραῆ, ἥτις εὐτυχῶς ἔμεινεν ἀνέκδοτος, συμφωνῶν μετὰ τοῦ Σεργίου Μακραίου, ὃν ὁ διδάσκαλος τοῦ Κούμα Πέζαρος δεινῶς ἐμυκτήριζεν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς δῆθεν ἀναιρέψαντα τὰ συστήματα τοῦ Κοπερνίκου και τοῦ Νεύτωνος! (Σάθα Ν.Φ. 592, 639, 641, 664, Θερειανοῦ Κοραῆς Α' 46).

Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν λογίων του ἔθνους ἀπήλπιζε τὸν Κοραῆν ὅστις ἐκδίδων τῷ 1805 τοὺς περιφήμους αὐτοῦ προλόγους, ὑπὸ τὸν τίτλον «αὐτοσχέδιοι στοχασμοὶ», ἔκαμνε τὴν ἑξῆς ἔκκλησιν πρὸς τὸ Γένος: «Ὁ παρὼν καιρὸς εἶνε τοιοῦτος, ἐν ᾧ καὶ πλούσιοι καὶ πένητες, καὶ γέροντες καὶ νέοι, καὶ ἱερωμένοι καὶ λαϊκοὶ, καὶ μονάζοντες καὶ κοσμικοὶ δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς πατρίδος. Ἐν τῷ γενναίῳ δὲ τούτῳ καὶ εὐλογημένῳ ἀγῶνι, οὐ μόνον οἱ πρῶτοι ἀλλὰ καὶ οἱ δεύτεροι καὶ οἱ τρίτοι καὶ οἱ ἐφεξῆς τόποι ἀποδεικνύονται ἔνδοξοι καὶ ζηλευτοί Μακάριος ὁ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους συνεργὸς, ἔστω καὶ ἔσχατος. Ἄθλιος ὁ ἀδιαφορῶν. Ἀθλιώτατος δὲ ὁ ταύτην παρακωλύων». Ὁ Κοραῆς ἐσχημάτισεν ἀκράδαντον πεποίθησιν κατὰ μὲν τὸν Βράνδην ὅτι ἐκ μόνης τῆς παιδεύσεως ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἡ ἐλευθερία, κατὰ δὲ τὸν Γερβῖνον ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελεσθῇ ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις καὶ νὰ μὴ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἡ πολιτικὴ ἀνάστασις τοῦ Ἔθνους. (Θερ. Γ'. 156).

«Ἡ παιδεία, ὅπως ἐννόει αὐτὴν ὁ Κοραῆς, ἦτο ἡ ἐναρμόνιος διάπλασις τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας, τοιαύτης δέ τινος καλοκαγαθίας ἔχρῃζεν ἐπὶ πᾶσι τὸ Γένος, ὅπως δυνηθῇ νὰ καταλάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐνομουμένων ἐθνῶν. Ὅσον ὑγιέστερον παιδεύονται οἱ Ἕλληνες τοσοῦτον μείζονα λαμβάνουσιν ἔφεσιν τῆς ἐλευθερίας Ἄρα τὰ γράμματα ἦσαν τὸ πρώτιστον πρὸς ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας ἐφόδιον». (Θερ. Α' 86).

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀνέγνωσε κατὰ τὴν ἐξορίαν του τὰς προκλήσεις ταύτας τοῦ Κοραῆ. Μόλις δὲ ἀναλαβὼν τὰ ἡνία τῆς Ἐκκλησίας ἔσπευσε νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν ὅ,τι καὶ αὐτὸς ἀπὸ πολλοῦ ἐσχεδίαζε. Βλέπων μετὰ χαρᾶς τὰς μεγάλας προόδους τῆς ἐν Κ)λει μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς ἐπεσκέπτετο πυκνότατα αὐτὴν καὶ ηὐλόγει καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς διδασκάλους καὶ μαθητὰς αὐτῆς. Εὑρὼν δὲ, κατὰ Κούμαν, καὶ τοὺς ὁμογενεῖς τῆς Κ)λεως ζηλωτὰς τοῦ παραδείγματος τοῦ φιλομούσου Μουρούζη ἀπεφάσισε τὴν ἔκδοσιν τῆς περιφήμου Συνοδικῆς ἐγκυκλίου τῆς 11 7βρίου 1807, συνιστῶν τὴν μάθησιν ὡς ἔργον θεάρεστον. (ΙΒ', σ. 509). Τὴν ἐγκύκλιον ταύτην, ἥν ἐδημοσίευσε τῷ 1819 ὁ Λόγιος Ἑρμῆς (σελ. 113), παρατιθέμεθα ὁλόκληρον.

Γρηγόριος κλπ.

† *Ἱερώτατοι μητροπολῖται καὶ ὑπέρτιμοι, καὶ θεοφιλέστατοι ἀρχιεπίσκοποί τε καὶ ἐπίσκοποι, οἱ ὑποκείμενοι τῷ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ, ἀποστολικῷ τε καὶ οἰκουμενικῷ τούτῳ θρόνῳ, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ καὶ περιπόθητοι ἡμῶν ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ καὶ ἐντιμότατοι κληρικοὶ, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ τιμιώτατοι προεστῶτες καὶ δημογέροντες καὶ πρόκριτοι καὶ λοιποὶ ἁπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ ἑκάστης ἐπαρχίας, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν ἅπασι καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ, εὐλογία καὶ συγχώρησις. Γνωστὸν καὶ ὁμολογούμενον παρὰ πάντων καὶ ἀναντίρρητον ὅτι οὐδὲν ἄλλο τιμιώτερον καὶ ὠφελιμώτερόν ἐστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ καὶ ἐν τούτῳ τῷ προσκαίρῳ κόσμῳ καὶ ἁπλῶς ἐν ὅλῳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῷ εὐσεβεῖ ἡμῶν Γένει τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τῆς σοφίας καὶ παιδείας καὶ διδασκαλίας, δι' ἧς καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ λόγῳ τετιμημένος κοσμεῖται καὶ στολίζεται καὶ τελειοῦται, προσκτώμενος τὸ ἐξαίρετον τοῦτο ἀγαθὸν καὶ δώρημα τοῦ ἁγίου Θεοῦ· ἐπειδὴ καὶ ἔστι στολισμὸς τῆς ψυχῆς καὶ τελειότης τοῦ νοὸς, δι' ἧς, κτώμενος τὴν γνῶσιν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν σοφίαν, γίνεται ὅμοιος κατὰ τὸ δυνατὸν τῷ Θεῷ κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον: «ἐγὼ εἶπα Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες». Διὸ καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιθυμίας ἐξῃτεῖτο παρὰ Θεοῦ λέγων «δός μοι τὴν τῶν σῶν θρόνων πάρεδρον σοφίαν», καὶ ἐγκωμιάζει ἐκείνους τοὺς ἐγκρατεῖς γενομένους αὐτῆς, καὶ μακαρίζει «μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εὗρε σοφίαν καὶ θνητὸς, ὃς οἶδε φρόνησιν». Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἐξαίρετον καὶ πολυΰμνητον χάρισμα τοῦ Θεοῦ βλέποντες ἐν τοῖς παροῦσι*

καιροῖς ἐπιμελούμενον ἔν τισιν ἐπαρχίαις, ὥσπερ καὶ ἐνταῦθα ἐν Κωνσταντινουπόλει καθ' ὑπέρτερον τρόπον, χαίρομεν καὶ εὐφραινόμεθα τῷ πνεύματι καὶ ἐκ μέσης ψυχῆς εὐχόμεθα τοῖς συνεργοῦσι καὶ βοηθοῦσι καὶ ἐλεοῦσι τὰ τοιαῦτα φροντιστήρια καὶ κοινὰ σχολεῖα τόσον τῶν ἱερῶν γραμμάτων ὅσον καὶ τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων. Ἀκούοντες δὲ ἠμελημένον ἔν τισιν ἐπαρχίαις καὶ ἐκλελοιπὸς διόλου, λυπούμεθα σφόδρα καὶ ἀθυμοῦμεν μεγάλως ὅτι τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς Γένος ἄνωθεν ὑπῆρχε κεκοσμημένον βάθει σοφίας καὶ πλάτει ἐπιστημῶν κατὰ τὰ παραδείγματα, ἅπερ ἔχομεν, καὶ τὰς ἱστορίας, ἃς ἀναγινώσκομεν ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις καὶ τὰ συγγράμματα τῶν τοσούτων σοφῶν διδασκάλων καὶ ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πατέρων, ἅτινα οἱ πλείους τοῦ ἡμετέρου γένους οὐκ εἰσὶν ἱκανοὶ ἐννοῆσαι, οὐδὲ ἀναγνῶναι. Καὶ οἱ τοιοῦτοί εἰσι πλανώμενοι ἐν τῷ σκότει τῆς ἀμαθείας, ὡς ἐστερημένοι τοῦ φωτὸς τῆς διδασκαλίας καὶ θεογνωσίας, δι' ἣν ἀμάθειαν προσκόπτουσιν, ὡς μὴ ἔχοντες τὸ φῶς καὶ τὴν ὁδηγίαν τῆς μαθήσεως κατὰ τὸ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις εἰρημένον: «ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει». Ὅθεν μὴ ἀνεχόμενοι ἡμεῖς τὴν περιπλάνησιν καὶ τῶν λοιπῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἡμετέρων κατὰ πνεῦμα υἱῶν ἀγαπητῶν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀμαθείας καὶ ζήλῳ πνέοντες ἐνθέῳ καὶ πρόνοιαν ποιούμενοι διὰ παντὸς καὶ μέριμναν διηνεκῆ ἔχοντες τὴν εὐστάθειαν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν καὶ τὴν προκοπὴν καὶ ἐπίδοσιν εἰς τὰ θεάρεστα καὶ κοινωφελῆ τοῦ ἡμετέρου εὐσεβοῦς γένους· θείᾳ εὐδοκίᾳ τοῦ φιλευσπλάγχνου Θεοῦ, καὶ ἐλέει βασιλικῷ κληρωθέντες αὖθις τὴν προστασίαν τοῦ ἁγιωτάτου οἰκουμενικοῦ θρόνου, οὐκ ἄκαιρον ἡγησάμεθα ἐνηχῆσαι εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν εὐσεβῶν καὶ σαλπίσαι δίκην πνευματικῆς σάλπιγγος ὅσα συντείνουσιν εἰς πατρικὴν προτροπὴν καὶ πνευματικὴν νουθεσίαν περὶ συστάσεως καὶ ἐπισυστάσεως κοινῶν σχολείων τῶν ἱερῶν γραμμάτων καὶ φροντιστηρίων τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων διὰ τοῦδε τοῦ πατριαρχικοῦ ἡμῶν καὶ συνοδικοῦ, εὐχετικοῦ καὶ προτρεπτικοῦ ἐν τύποις ἐκδοθέντος ἐγκυκλίου γράμματος. Τούτου χάριν καὶ γράφοντες συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν, πρῶτον μὲν εὐχόμεθα ἀπὸ ψυχῆς καὶ βάθους καρδίας καὶ εὐλογοῦμεν ἐν πνεύματι ἁγίῳ πάντας ὑμᾶς καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ὁμογενεῖς ἡμῶν εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους χριστιανούς, ἱερωμένους καὶ λαϊκούς, μεγάλους καὶ μικρούς, γέροντας καὶ νέους· καὶ ἑπομένως προτρεπόμεθα καὶ νουθετοῦμεν πατρικῶς καὶ συμβουλεύομεν ἐκκλησιαστικῶς τοῖς κατὰ τόπους συναδέλφοις ἡμῶν ἀγαπητοῖς ἀρχιερεῦσιν, ὥσπερ καὶ τῷ γνησίῳ κυριάρχῃ αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας, καὶ πᾶσι τοῖς τιμιωτάτοις προεστῶσι καὶ δημογέρουσι καὶ λοι-

ποῖς προκρίτοις, τέκνοις ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητοῖς, ὅπως πληροφορούμενοι καλῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ἐν συντόμῳ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ μαθήσεως καὶ τῆς ἀμαθείας τὴν διαφοράν, καὶ πόσον ἐστὶν ὠφέλιμος τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ καὶ ἀναγκαία καὶ τιμία, μὴ ἔχουσα σύγκρισιν μηδεμίαν τῶν ἐν τῷ ἐπικήρῳ τούτῳ κόσμῳ καλῶν ἡ παιδεία καὶ γνῶσις τῶν ὄντων, καὶ τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰ ἐγκώμια, ἃ ποιοῦσι πρὸς αὐτὴν πάντες οἱ εὖ φρονοῦντες· καὶ ἔχοντες ἀσφαλῆ τὴν βεβαιότητα καὶ ἀναντίῤῥητον τὴν ἀπόδειξιν, καὶ ἐκ τῶν θείων ἀποφθεγμάτων τοῦ ἀψευδοῦς στόματος τοῦ Κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, «ἐρευνᾶτε γάρ, φησί, τὰς γραφάς, ἵνα ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον εὕρητε»· πῶς δ' ἄν τις τὰς γραφὰς ἐρευνήσειε, μὴ τῷ τῆς παιδείας θειοτάτῳ ὁδηγούμενος καὶ ἐλλαμπόμενος λύχνῳ; καὶ πάλιν ἀλλαχόθι ἐν εἴδει ἐπιπλήξεως πρὸς τοὺς ῥαθύμως διακειμένους τῇ τῶν γραφῶν δι' ἀναγνώσεως καὶ καταλήψεως ἐννοήσει, «πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφάς»· μονονουχὶ ὡσεὶ ἔλεγεν, εἰ ὁ ἐν γνώσει ἀναγινώσκων τὰς γραφάς, ζωὴν αἰώνιον ἕξει, ὁ μὴ οὑτωσὶ ἀναγινώσκων ἀποπλανᾶται, καὶ ἑπομένως στερίσκεται τῆς αἰωνίου ἐκείνης ζωῆς· καὶ ταῦτα καλῶς γινώσκοντες σπουδάσητε σύμπαντες, καὶ προθυμηθῆτε ζήλῳ ἐνθέῳ εἰς τὸ συστῆσαι καὶ ἀποκαταστῆσαι κοινὰ σχολεῖα τῶν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ φροντιστήρια τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων κατὰ χώρας καὶ τόπους ἁρμοδίους, ὅσοι οὐκ εὐπορεῖτε ἐν τῇ πατρίδι ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔχετε τοιοῦτον κλέος, ἵνα ἐπιδιδῶσι καὶ προκόπτωσι τὰ τέκνα ὑμῶν, καὶ οἱ αὐτόχθονες καὶ οἱ ἐξ ἀλλοδαπῶν φοιτῶντες καὶ βουλόμενοι μαθητεῦσαι· συνιστῶντες καὶ διοριζόμενοι διδασκάλους ἐπιμελεῖς εἰς ἐκπαιδευσίαν καὶ μάθησιν καὶ χρηστοήθειαν τῶν διδασκομένων μαθητῶν, συντρέχοντες καὶ βοηθοῦντες ἰδίᾳ τε καὶ κοινῶς εἰς τὸ θεόσδοτον τοῦτο χρῆμα τῆς παιδείας· ὄντες βέβαιοι, ὅτι ὅσοι μετὰ ζήλου θεαρέστου καὶ φιλοτιμίας ἀγαθῆς ἐπιστατοῦσι καὶ συνεργοῦσι καὶ βοηθοῦσιν εἰς κατόρθωσιν τοιούτων θεαρέστων καὶ κοινωφελῶν κατορθωμάτων, οἱ τοιοῦτοι ἔχουσιν ἀναμφιβόλως τὸν ἔπαινον παρὰ πάντων, ὡς καταξιώσαντες τὰς πατρίδας αὐτῶν τοιούτου ἀειμνήστου κλέους, καὶ τὸ μνημόσυνον αἰώνιον καὶ τὰς ἀντιμισθίας ἀπειροπλασίους, ἔν τε τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, παρὰ τοῦ μισθαποδότου θεοῦ· καὶ ἀποκαθίστανται καὶ αὐτοὶ ἄξιοι μακαρισμοῦ, ὡς ἐρασταὶ αὐτῆς διὰ τοὺς ἀτρύτους κόπους καὶ τὰς δαπάνας, ἃς κατέβαλον ἐξ οἰκείας βουλῆς καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως πρὸς κτῆσιν καὶ κατόρθωσιν καὶ σύστασιν τοιούτων κοινῶν σχολείων. Ταύτην δὲ τὴν ἔγγραφον ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν προτροπὴν ὡς ἀναγκαίαν κοινωφελῆ τε καὶ ψυχοσωτήριον οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν, ὅτι πάντες ἀσμένως καὶ εὐλαβῶς ἀκούσεσθε, καὶ πρὸ πάντων ὑμεῖς οἱ ἐν Χριστῷ ἀγα-

πητοὶ ἀδελφοὶ ἅγιοι ἀρχιερεῖς, κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικῶς γραφόμενα ποιήσεσθε προθύμως, καὶ δι' ὑμῶν ὁ ἐμπιστευθεὶς ὑμῖν χριστεπώνυμος περιούσιος λαὸς, ἵνα εὖ πᾶσιν ὑμῖν γένηται ἐν αὐτῷ τῷ δοτῆρι τῶν ἀγαθῶν καὶ σωτῆρι ἡμῶν Θεῷ, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος καὶ ἡ εὐχὴ καὶ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ια'. ᾳωζ'.

Ὁ Καισαρείας Φιλόθεος, ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος, ὁ Νικαίας Δανιήλ, ὁ Δέρκων Γρηγόριος, ὁ Προύσης Ἰωαννίκιος, ὁ Βεῤῥοίας Χρύσανθος, ὁ Ἀγκύρας Ἰωαννίκιος, ὁ Προϊλάβου Παρθένιος, ὁ Φαρσάλων Παρθένιος, ὁ Ἐφέσου Διονύσιος, ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος, ὁ Χαλκηδόνος Ἱερεμίας, ὁ Θεσσαλονίκης Γεράσιμος, ὁ Νεοκαισαρείας Μελέτιος, ὁ Ἀθηνῶν Γρηγόριος, ὁ Νέων Πατρῶν Πολύκαρπος, ὁ Ἐλασσῶνος Ἰωαννίκιος, ὁ Νυσσάβας Σεραφείμ

Ἡ ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης ἐντύπωσις ἀνὰ τὸ Πανελλήνον ὑπῆρξε καταπληκτική, ἤρξαντο δὲ εὐθὺς ἀμέσως αἱ ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπὲρ τοῦ Γρηγορίου. Οὕτω ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀφιερῶν τὴν ἐν Βενετίᾳ ἐκδοθεῖσαν τῷ 1807 Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην του εἰς τὸν Πατριάρχην, προσφωνεῖ ὡς ἑξῆς τοῦτον: «Ἡ πρὸς τὰς εὐεργετικὰς καὶ ἀγαθοποιοὺς πράξεις ροπή τε καὶ προθυμία τῆς Ὑ. Παναγιότητος καὶ αἱ φυσικαὶ ἀρεταὶ καὶ τὰ προτερήματα πρὸς κατόρθωσιν ἐπωφελεστάτων ἔργων τοῦ κοινοῦ, διεγείρουσιν ἀναγκαίως τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὸν θαυμασμὸν ὅλου τοῦ ἡμετέρου Γένους. Τοιαῦτα εἶνε ἡ ἄγρυπνος προστασία πρὸς τοὺς κρατοῦντας ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγῃ, ἡ διὰ τῆς ἡμετέρας προτροπῆς σύστασις τῶν Γυμνασίων καὶ ἡ εἰς αὐτὰ πατρικὴ αὐτῆς ὑπεράσπισις διὰ τῶν ὁποίων ἀνακαλοῦνται πάλιν αἱ Μοῦσαι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν καλιὰς, μετὰ τῶν ὁποίων ἡ νεολαία, ἡ ἐπερχομένη γενεὰ, θέλουν στεφανώσῃ μὲ δάφνας τὰς ἀρετάς Σου εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθανασίας, ἡ δαψιλὴς ἐπιχορηγία πρὸς τοὺς δεομένους, ἡ συμπαθὴς παραμυθία πρὸς τοὺς θλιβομένους καὶ ἡ συνεχὴς περὶ τοὺς θείους λόγους μελέτη, ἅτινα διήγειρον τὴν ψυχήν μου νὰ θέσω ὑπὸ τὴν προστασίαν Σου τὴν παροῦσαν φιλολογικήν μου βίβλον...» (Ἀγγ. Β. 531).

Πρὸς τὸν Γρηγόριον ἀπέβλεψε μετὰ πλείστων ἐλπίδων καὶ ὁ Κοραῆς. Οὗτος ἐκδίδων τὸν Ἰσοκράτην αὐτοῦ, συνιστᾷ τῷ 1807 εἰς τὸν Πατριάρχην νὰ ἱδρύσῃ μουσεῖον πρὸς ἐξαγορὰν καὶ περι-

συλλογὴν τῶν χειρογράφων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, καθόσον πολλὰ τούτων ἐπωλοῦντο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν (σελ. μα΄). Καὶ ἀλλαχοῦ, ἐξαίρων τὴν σημασίαν τῶν ἱδρυομένων κοινῶν Γυμνασίων, γράφει: «Τὸν αἴτιον τοῦ τοιούτου καλοῦ Πατριάρχην καὶ ἡ παροῦσα καὶ ἡ ἐπερχομένη γενεὰ τῶν Γραικῶν θέλουν τὸν συγκαταριθμήση τρίτον εἰς τὴν τάξιν καὶ πρῶτον εἰς τὴν τιμὴν μὲ τὸν Φώτιον καὶ μὲ τὸν Εὐστάθιον, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη θέλει μείνει ἀνεξάλειπτος εἰς ὅλων τὰς ψυχάς, ὅσοι χαίρονται εἰς τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ σήμερον εὐτυχῶς Πατριαρχεύων εἶνε ἄξιος διὰ πολλὰς αἰτίας τοιαύτης τιμῆς» (σελ. μγ).

Ἀλλ' ἡ ἔκδοσις τῆς ἐγκυκλίου συγκινεῖ βαθύτατα καὶ τὸνΚοραῆν, ὅστις ἐν τοῖς Αὐτοσχεδίοις στοχασμοῖς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλουτάρχου γράφει περὶ τοῦ Γρηγορίου καὶ τῆς ἀναπλάσεως τοῦ Γένους τὰς ἑξῆς ἐνθουσιώδεις κρίσεις: «Ὁ Πατριάρχης, ἡ Σύνοδος, οἱ ἐντιμώτεροι καὶ ἀξιολογώτεροι ἄνδρες τοῦ Γένους συνιστάνουσι καὶ προστατεύουσι τὰ σχολεῖα τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀνταμείβουσι μὲ τιμὴν καὶ δόξαν τοὺς παραδίδοντας αὐτά». (σελ. ε΄). Καὶ κατωτέρω (σελ. η΄), γράφει ὅτι «ὁ Βαρθόλδυς λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς Ἀντιφωνήσεως τοῦ Ἀθ. Παρίου ἐσυκοφάντησεν ἀνερυθριάστως τὸν ἱερώτατον ἡμῶν κλῆρον, ὡς αἴτιον τῆς μωρίας τοῦ Γένους. Καὶ πότε; Ὅταν ὁ σεβασμιώτατος ἡμῶν Πατριάρχης καταγίνεται ὅλος διόλου εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ὅταν οἱ Ἀρχιερεῖς χορηγοῦσιν εἰς πολλοὺς νέους τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην εἰς τὴν μάθησιν τῶν ἐπιστημῶν, ὅταν οἱ περισσότεροι διδάσκαλοι τῶν Εὐρωπαϊκῶν μαθημάτων εἶνε ἱερωμένοι, ὅταν μεταξὺ τῶν περιερχομένων τὴν φωτισμένην Εὐρώπην διὰ τῶν ἐπιστημῶν τὴν ἀπόκτησιν νέων, εὑρίσκονται καὶ ἱερεῖς καὶ διάκονοι πολλοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα μέλλουν νὰ κατασταθῶσι διδάσκαλοι καὶ παιδευταὶ τοῦ Γένους καὶ ἂν ἑκατὸν ἄλλοι μωροὶ ὡς ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἀντιφωνήσεως ἤθελε τοὺς συκοφαντήση ὡς διδασκάλους ἀθεΐας».

«Τὸ Πατριαρχεῖον,ἐξακολουθεῖ ὁ Κοραῆς, εἶνε τρόπον τινὰ Ἡγεμονικὴ Αὐλὴ καὶ τὰ ἀπ' αὐτὴν ἐξερχόμενα εἴτε ψηφίσματα εἴτε γράμματα ἐγκύκλια πρέπει νὰ εἶνε τοιαῦτα, ὁποῖα καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας μεταφραζόμενα νὰ φαίνωνται καλά... Εἰς τὴν νεαράν μου ἡλικίαν ἡ σύνταξις τῶν ἐγκυκλίων ἦτον ἀλλόκοτον καὶ τερατῶδες πρᾶγμα. Καὶ τί ἄλλο παρὰ τέρατα ἐδύνατο νὰ γεννήση τῶν τότε γραμματέων ἡ μὲ μόνων τῶν «καλῶν γραμματικῶν» τὸν ἄνεμον ἐγγαστρωμένη κεφαλή; Χαίρω σήμερον ἀκούων ὅτι μηδὲ τοῦτο τῆς κοινῆς δυστυχίας τὸ μέρος ἔφυγε τὸν ὀξυδερκέστατον τοῦ Σου ἡμῶν Πατριάρχου ζῆλον... Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ κοινωφελεῖς μεγάλαι πράξεις πράττονται ἀπὸ τοὺς Ἡγεμόνας τῶν Ἐθνῶν. Ἀλλ'

εἰς ἀπαίδευτον Ἔθνος εἶναι πρᾶγμα πολλὰ σπάνιον Ἡγεμὼν μεγαλουργὸς καὶ φρόνιμος καὶ ἀκόμη σπανιώτερον, ἐὰν εὑρεθῇ τοιοῦτος, τὸ ν' ἀφήσῃ καὶ διάδοχον ὅμοιον αὐτοῦ. Καὶ τί συμβαίνει ἐκ τούτου; Ὅσα καλὰ κτίσῃ ὁ μεγαλουργὸς καὶ φρόνιμος ἡγεμών, τὰ ἀφανίζει ὡς ἀνεμοστρόβιλος ὁ μωρὸς καὶ σαρδανάπαλος αὐτοῦ διάδοχος... Ἐὰν ὅλων τῶν ἐθνῶν ἡ ἱστορία δὲν εἶνε ἱκανή, ἀρκοῦν τὰ πρὸ μικροῦ συμβάντα ν' ἀποδείξωσι τοῦ λεγομένου τὴν ἀλήθειαν. Διὰ νὰ μὴ συμβῇ λοιπὸν τοιαύτη δυστυχία... ἔπρεπε ὁ νῦν Πατριαρχεύων νὰ εἶνε ἀθάνατος. Ἀλλὰ τοιαύτην ἀθανασίαν εὔχεται τὸ Γένος ὅλον εἰς αὐτόν, νὰ τὴν προξενήσῃ ὅμως εἶνε τῶν ἀδυνάτων».

Καὶ ἀφοῦ συνιστᾷ ὁ Κοραῆς προσοχὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου τοῦ Γρηγορίου, κλειομένης τῆς πύλης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ τοὺς «μὴ ἔχοντας μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ πάντα κίνδυνον ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος» ἐπιλέγει: «Ὁ καιρὸς εἶνε τοιοῦτος, ὁποῖος νὰ ἀθανατίσῃ τὴν μνήμην τοῦ σήμερον εὐτυχῶς Πατριαρχεύοντος εἰς τὸ Γένος. Τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς ἡ ἀδέκαστος κρίσις θέλει συνάψει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ θέλει δώσει εἰς καθένα ἀπὸ τοὺς συνεργήσαντας εἰς ταύτην τὴν ὀφειλομένην εἰς ἕκαστον δόξαν καὶ τιμήν. Εἰς καθένα θέλει διορίσῃ ἀπροσωπολήπτως τὸν ἁρμόζοντα εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν προθυμίαν ἑκάστου τόπον. Ὁ πρῶτος τόπος χρεωστεῖται δικαίως εἰς τὸν ἡμέτερον Πατέρα καὶ Πατριάρχην...» (σελ. να').

Ἀλλ' ἐνῷ εἶχε τυπώσει ἤδη μέρος τοῦ προλόγου ὁ Κοραῆς ἔμαθε τὴν πτῶσιν τοῦ Γρηγορίου καὶ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Καλλινίκου τοῦ Ε' καὶ γράφει τῇ 18ῃ Νοεμβρίου πρὸς τὸν φίλον του Ἀλ. Βασιλείου: «Τίς ὁ νῦν Πατριαρχεύων Καλλίνικος; Εἶνε ὁ ἄλλοτε Πατριαρχεύσας ἤ τις τῶν ἀρχιερέων ἐκείνου ὁμώνυμος; Τὰ προλεγόμενα τὰ εἰς τὸν Πλούταρχον ἐτυπώνοντο, ὅταν ἔμαθον ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας τὴν ἐξορίαν τοῦ Γρηγορίου. Περὶ αὐτοῦ ἔλεγον πολλὰ καλά, μὲ σκοπὸν νὰ τὸν παροτρύνω εἰς τὰ καλλήτερα, τὰ ὁποῖα φοβοῦμαι μὴν εἶνε παντάπασιν ἀνάρμοστα καὶ ἀνωφελέστατα εἰς τὸν σημερινὸν οἰακοστρόφον τῆς ταλαιπώρου γραικικῆς ἐκκλησίας... ἀλλὰ δὲν ἠθέλησα νὰ ἀλλάξω τίποτε, ὢν βέβαιος ὅτι ὁ νέος Πατριαρχης δὲν εἶνε τοῦ παλαιοῦ ἐνδεέστερος μήτε κατὰ τὸ φιλόμουσον μήτε κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ζῆλον» (Ἐπιστολαὶ Κοραῆ τόμος Β' σελ. 5—6). Ἐν τῷ μεταξὺ πληροφορηθεὶς περὶ τοῦ Καλλινίκου προσέθεσεν εἰς τοὺς στοχασμούς του τὸ ἑξῆς ὑστερόγραφον: «Μόλις ἐτελείωσα τοὺς αὐτοσχεδίους τούτους στοχασμοὺς καὶ μανθάνω τὴν ἀλλαγὴν τοῦ Πατριάρχου. Ἐπειδὴ

κατ' εὐτυχίαν ὁ νῦν Πατριαρχεύων ὁ Σος Καλλίνικος δὲν εἶνε ὀλιγώτερον φίλος τῆς ἀναγεννήσεως καὶ δόξης τοῦ Γένους ἀπὸ τὸν προκάτοχον αὐτοῦ, τίποτε ν' ἀλλάξω εἰς αὐτοὺς δὲν ἀναγκάζομαι. «Ἃ γέγραφα, γέγραφα» (σελ. στα').

Τὴν ἀξίαν τῆς ἐγκυκλίου καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ κλήρου ἐξαίρων καὶ ὁ Φιλήμων, γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος βλέπομεν πολλοὺς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς πεπροικισμένους μὲ ὑψηλὴν παιδείαν καὶ ἀληθινὴν ἀρετὴν, κήρυκας θερμοὺς τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως τοῦ Ἔθνους διὰ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ τοῦ Ἄμβωνος καὶ μεμακρυσμένους τοῦ νὰ ἔχωσι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ὡς ἐργαστήριον αἰσχροκερδείας καὶ πολιτικῶν σκοπῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τόσων ἄλλων. Τὸ ἱερατεῖον τῆς Ἀνατολῆς δὲν κατεδίωξε βίβλους, τυπογραφίας καὶ διδασκάλους ὁποιωνδήποτε δοξασιῶν, ἐκτὸς ἂν οὗτοι ἐφαίνοντο πραγματικῶς διαστρέφοντες τὴν ἀθωότητα τῶν νέων. Τέλος πάντων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς συστηματικῆς καὶ ἐνθέρμου προστασίαν τῶν φώτων ἐνθυμεῖταί τις καὶ ἄλλας διαφόρους πράξεις καὶ τὴν λαμπρύνουσαν πολὺ πλέον τὸν Θρόνον τῆς Κ)λεως Συνοδικὴν ἐγκύκλιον τοῦ 1807 περὶ συστάσεως Σχολείων.» (Δ. Φ. 65).

Τὴν πολύκροτον περὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ Γένους ἐγκύκλιον τοῦ Γρηγορίου, ἐπηκολούθησαν πλεῖστα πατριαρχικὰ γράμματα πρὸς ἁπάσας τὰς ὑφισταμένας ἀνὰ τὸν Ἑλληνισμὸν σχολὰς, κανονίζοντα τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῶν καὶ ἐξασφαλίζοντα τήν τε ἀνεπηρέαστον εἴσπραξιν τῶν εἰσοδημάτων καὶ τὴν ἀπρόσκοπον αὐτῶν λειτουργίαν. «Ὅσα μὲν καὶ οἷα, τὰ ἐκ τῆς παιδείας ἀγαθὰ, γράφει τῇ 11 Δεκεμβρίου 1807 ὁ Πατριάρχης πρὸς τὴν Σχολὴν Ἀθηνῶν, πολλοῖς πολλάκις διατεθρύλληται... Διὰ ταῦτα καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν τοὺς οἴακας τοῦ Οἰκουμενικοῦ τούτου ἐπιτετραμμένη σκάφους, καὶ τῆς ἐκ τῆς παιδείας κοινῆς ὠφελείας ἀεὶ ἐπιμελουμένη τοῦ ἁπανταχοῦ ἡμῶν εὐσεβοῦς πληρώματος, ὅπου ἂν κατίδοι κοινὰς συνισταμένας σχολὰς εἰς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν τοῦ θεοσδότου τούτου χρήματος καὶ δεομένας ἐκκλησιαστικῆς ἀντιλήψεως καὶ ἐπισυστάσεως, εὐθέως πάνυ ἐπιβραβεύεται τὴν δυνατὴν ἀντίληψιν εἰς εὐστάθειαν αὐτῶν, καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ διαμονήν». (Ἀγγ. Β', 488).

Ἐν Ἀθήναις ἐκτὸς τῆς Σχολῆς τοῦ κοινοῦ τῆς ἱδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Δ. Σωτήρη, ἐν ᾗ ἐξεπαιδεύθη καὶ ὁ Γρηγόριος, ὑπῆρχε καὶ ἡ κατὰ τὸ 1750 ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ντέκα ὅστις διαπρέψας καὶ πλουτήσας ἐν Ἐνετίᾳ ἐπροίκισεν αὐτὴν δι' εἰσοδημάτων καὶ ἀνέθηκε τὴν διεύθυνσίν της εἰς τὸν Βησσαρίωνα Ροῦφον. Καταλυθείσης ὅμως τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἐδημεύθησαν καὶ τὰ εἰσοδήματα τῆς Σχολῆς καὶ ἔφθινεν αὕτη μέχρις οὗ ὁ ἡγούμενος

τῆς Μονῆς Πετράκη Διονύσιος Πετράκης, Δημητσανίτης ἐκ καταγωγῆς, ἀνέλαβε τῷ 1806 τὴν ἰδίοις ἀναλώμασι συντήρησίν της, ἀνατεθείσης τῆς διευθύνσεώς της εἰς τὸν Ἰ. Βενιζέλον. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Γρηγορίου μεταβὰς ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν εἰς Κ)λιν προὐκάλεσε τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἀνωτέρω Συνοδικοῦ γράμματος δι' οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνεγνωρίζετο ἡ Σχολὴ ὡς πατριαρχικὴ καὶ ἐξῄρετο τοῦ «φιλοκάλου καὶ φιλομούσου καὶ φιλοπάτριδος Δ. Πετράκη τὸ ἔργον, ἀναλαβόντος νὰ συντηρῇ οὐ μόνον τὸν Διδάσκαλον ἀλλὰ καὶ δώδεκα ἀπόρους μαθητάς». (Καμπούρογλου Ἱστ. Ἀθηνῶν Α' σελ. 391, Β' 189, Μνημεῖα Α' σελ. 165, Β' 330) Φιλαδελφέως Ἱστ. Ἀθηνῶν Β' 228—230).

Τῷ 1806 καὶ 1807 περιερχόμενος τὴν Ἑλλάδα ὁ ἰατροφιλόσοφος Δ. Ραζῆς καὶ ἰδὼν, ὅπως γράφει ὁ Λόγιος Ἑρμῆς τῷ 1814, μετὰ δακρύων ὅτι εἰς τὴν κοιτίδα τῆς φιλοσοφίας, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, τὰς Ἀθήνας, δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ ἓν τακτικὸν Σχολεῖον, μετεκάλεσεν εὐθὺς τοὺς ἐπιφανεστέρους Ἀθηναίους καὶ ὡμίλησε πρὸς αὐτούς. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ ἱδρυθῇ ἓν σχολεῖον ὑπὸ τὴν ἐφορείαν τοῦ Ραζῆ, ὅστις ἀπελθὼν εἰς Κ)λιν ἐστερέωσεν αὐτὸ διὰ Βασιλικῶν ὁρισμῶν καὶ Πατριαρχικῶν Σιγιλλίων (Καμπούρογλου Μνημεῖα Α' σελ. 214).

Μεριμνῶν δ' ἰδιαζόντως καὶ περὶ τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ἐν ᾗ ἐξεπαιδεύθη καὶ ἣν ὡς μητροπολίτης ἐπροστάτευσε γράφει τὴν ιε' Φεβρουαρίου 1808 δύο σπουδαίας πρὸς τὸν Σμύρνης ἐπιστολὰς, δι' ὧν παρακαλεῖ ἐκεῖνον νὰ ἐπιβλέπῃ αὐστηρῶς περὶ τῆς ἀρίστης αὐτῆς διοικήσεως καὶ πιστῆς οἰκονομίας τῆς Σχολῆς, ἐπειδὴ τὰ πανταχοῦ συνιστάμενα οὕτω θεοφιλῶς φροντιστήρια ὡς κοινὰ ἡ ἐκκλησία κατὰ χρέος ἀγαπᾷ καὶ φροντίζει ἐκ παντὸς τρόπου περὶ τῆς συστάσεως αὐτῶν καὶ τῆς αἰωνίου ὡς εἰπεῖν διαμονῆς. (Ἀγγ. Β' 478). Ἐν ἄλλῃ δ' ἐπιστολῇ ἐπάγεται: «Οὕτω λοιπὸν ἑτοίμως ἔχουσα ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία πρὸς τὰ καλὰ καὶ κοινωφελῆ, καὶ τὸ μόνιμον αὐτῶν ἐκ παντὸς τρόπου μηχανωμένη τί ἂν τῶν ἐνόντων εἰς συγκρότησιν φροντιστηρίων καὶ διαμονὴν οὐ συνεισήνεγγεν, ἢ τίνος οὐκ ἂν ἠφείδησε τῶν συντελούντων εἰς κατόρθωσιν τοῦ κοινωφελεστάτου τούτου καλοῦ. Παντὸς γὰρ ἄλλου τῶν τε εὐαρέστων καὶ θεοφιλῶν ἔργων ὑπερτέραν οἴδαμεν τὴν περὶ τὰ φροντιστήρια σπουδὴν διὰ τὴν τοῦ πράγματος ὑπεροχὴν καὶ ἀξίαν».

Εἰδικῶς δὲ προνοῶν περὶ τῆς ἐν τῇ Σχολῇ πειθαρχείας, γράφει πρὸς τὸν αὐτὸν Μητροπολίτην: «Προτρεπόμεθα νὰ σπουδάσῃς ὅπως διατηρῶνται τὰ παρὰ τῆς ἐκκλησίας δεδογμένα περὶ τῆς κοινῆς Σχολῆς ἀπαράτρεπτα. Καὶ ὀψέποτε συμβῇ ὑπόθεσίς τις ἢ πρόβλημα

ἀπὸ μέρους τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῆς, δεικνύης τὴν ὀφειλομένην ὑπεράσπισιν καὶ διαφέντευσιν ὡς ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἄν ἐπακολουθήσῃ τι ἀντίξοον, τὸ τοιοῦτον δέον νὰ ἀναγγέλλεται πρὸς τὴν ἐκκλησίαν διὰ νὰ λαμβάνῃ τὴν προσήκουσαν καὶ ἀναγκαίαν διόρθωσιν. Τὸ κανονικὸν ὄνομα τῆς ἀρχιερωσύνης σου ἔχει νὰ μνημονεύῃ ὁ κατὰ καιρὸν διδάσκαλος αὐτῆς τῆς σχολῆς ὡς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ σου κειμένης. Καὶ ἀποκαθιστάμενος κατ' ἐκλογὴν τῶν τιμιωτάτων ἐπιτρόπων αὐτῆς ἔχει ὀφειλομένως νὰ προσέρχηται τῇ ἱερότητί σου καὶ νὰ ἀσπάζηται τὴν ἀρχιερατικήν σου χεῖρα, ἵνα τὰ πρέποντα τῷ κυριαρχικῷ σου χαρακτῆρι γίνωνται τακτικῶς καὶ τὰ πατριαρχικὰ τῆς ἐκκλησίας προνόμια διατηρῶνται ἀμοιβαίως ἀμετάτρεπτα, χωρίς τινος μεσολαβούσης συγκλύσεως ἢ ἀνωμαλίας ἢ παρατροπῆς μέχρι κεραίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν δεδογμένων». (Ἀγγ. Β' 480).

Πρὸς εὐρυτέραν λειτουργίαν τῆς Σχολῆς ταύτης ὁ Γρηγόριος μετεκαλέσατο ἐκ Θεσσαλίας τὸν διάσημον κατόπιν Κωνσταντῖνον Οἰκονόμον τῶν ἐξ Οἰκονόμων. Γενόμενος οὗτος ἱεροκῆρυξ ἐν ἡλικία 26 ἐτῶν καὶ θεωρηθεὶς ὡς συναγωνιστὴς τοῦ Βλαχάβα, ἐπαναστατήσαντος τῷ 1806 τὴν Θεσσαλίαν, συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη ἐν Ἰωαννίνοις, ὅθεν ἐλυτρώθη ἁδρῶς πληρωθέντος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Μαθὼν δὲ ὁ Γρηγόριος ὅτι καὶ πάλιν ἐκινδύνευεν ἐν Θεσσαλία, τὸν διέταξε τὴν 1 Αὐγούστου 1808 νὰ μεταβῇ ἐσπευμένως ὡς ἔξαρχος εἰς τὴν Μονὴν τῶν Σερρῶν καὶ ἐκεῖθεν ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Σμύρνην ὡς καθηγητὴν τοῦ Γυμνασίου. (Ἀγγ. Α' σελ. 104, Σάθα Ν. Φ. 732).

Πόσην δ' ἐπίδοσιν ἔλαβεν ἡ Σχολὴ αὕτη συνάγομεν ἐκ σιγιλλίου ἐκδοθέντος περὶ ταύτης μετὰ 10 περίπου ἔτη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου ἐν ᾧ φαίνονται σαφῶς καὶ τὰ διδασκόμενα μαθήματα. «Οὔπω γὰρ ἔτη δέκα παρῆλθον ἀφ' ὅτου οἱ φιλόμουσοι οὗτοι καὶ φιλόκαλοι ἰθαγενεῖς Σμυρναῖοι, ὁρῶντες τὰ κατὰ τὴν παιδείαν τῶν αὐτοχθόνων φιλομαθῶν πάντη κεκακωμένα πρόνοιαν ἐποιήσαντο καὶ διδασκάλων καὶ μαθητῶν προστῆναι τε τῶν ἀντιποιουμένων ἀρετῆς καὶ βραβεύειν ἆθλα λόγων καὶ μαθημάτων καλῶν ὁμοφώνως ἔγνωσαν, οὕτω δὲ ἵδρυται μὲν ἐλέει θείῳ τὸ πολύκροτον ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν φιλολογικὸν ἐκεῖνο Γυμνάσιον, τῇ δὲ ἀόκνῳ σπουδῇ καὶ συντόνῳ φροντίδι τοῦ ἐν τῇ διδασκαλικῇ καθέδρᾳ εὐκλεῶς διαπρέποντος καὶ ἐπαξίως σχολαρχοῦντος κ. Κ. Οἰκονόμου ἀκμάζον καὶ προαγόμενον, πάντα σχεδὸν τὰ ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσιν ἐκ πολλοῦ κείμενα φροντιστήρια ὑπερέβαλε ταῖς ἐπιδόσεσι καὶ ταῖς ὠφελείαις... Ὡς οἷα δέ τις πολυχεύμων πηγὴ καὶ πολύκρουνος τῶν ζωηρρύτων τῆς παιδείας ναμάτων, τὸ φιλολογικὸν ἀνεφάνη ἐκεῖνο γυ-

μνάσιον, καὶ τοὺς ἀρυομένους ἀρετῆς καὶ λόγων καὶ πράξεων κομῶντας ἀπέδειξε καὶ ἀναδείξει σὺν Θεῷ, τῷ τῶν ἀγαθῶν ἀντιλήπτορι» (Ἀγγ. Α' 149).

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1807 ἐκανόνισε τὸ δεύτερον ἤδη ὁ Γρηγόριος τὰ τῆς σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων διαχωρίσας ἀπ' αὐτῆς τὴν Μονὴν Θεσβίτου ἐπὶ ἀποζημιώσει τεσσάρων χιλ. γρ. ὧν τὸ τρίτον θὰ ἔστελεν εἰς τὸ Σχολεῖον ἢ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ (Παρνασσὸς Ι' σελ. 133.)

Δὲν ἠρκέσθη ὅμως ὁ Γρηγόριος εἰς μόνην τὴν ἵδρυσιν σχολείων καὶ βελτίωσιν τῶν ὑπαρχόντων ἀλλ' ἐμερίμνησε καὶ περὶ ἐκδόσεως ἐκπαιδευτικῶν καὶ κοινωφελῶν συγγραμμάτων. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐπροστάτευσε τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἱδρυθὲν τῷ 1798 τυπογραφεῖον τῶν Πατριαρχείων, ἐν ᾧ κατὰ τὸ 1807 ἐξετύπωσε καὶ δύο κοινωφελῆ καὶ μορφωτικὰ αὐτοῦ ἔργα, ἐκπονηθέντα κατὰ τὰς ἐρημικὰς ὥρας τῆς ἐν Ἄθῳ ἐξορίας. Παρατηρῶν μετὰ θλίψεως ὁ Γρηγόριος ὅτι καὶ οἱ μοναχοὶ πολλῷ δὲ ἧττον καὶ πάντες οἱ χριστιανοὶ ἕνεκα τοῦ ζόφου τόσων αἰώνων δὲν ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι οὐδ' αὐτὰ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Βασιλείου τὰ συγγράμματα καὶ θέλων τὴν μὲν κατανόησιν αὐτῶν νὰ διαευκολύνῃ, ν' ἀναπτύξῃ δὲ καὶ τὸν ἐνδιάθετον πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰ θεῖα ἱερὰ ῥήματα ἔρωτα τῶν Χριστιανῶν, παρέφρασεν εἰς δημώδη γλῶσσαν τὰς εἰς τὴν ἐξαήμερον ἕνδεκα ὁμιλίας τοῦ Βασιλείου ὡς καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς πάσας τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μετὰ τῶν παρεπομένων ἑκάστῃ ἠθικῶν πορισμάτων καὶ διδαγμάτων καὶ ἐξέδωκεν αὐτὰς χωριστὰ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Τὴν ἔκδοσιν τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Βασιλείου συνώδευσε καὶ δι' ἐγκυκλίου γράμματος. (Ἀγγ. Α' 185). Κατὰ τὸν Σάθαν (Ν.Φ. σελ. 623) ὁ Μελίρρυτος ἐν Χρονολογίᾳ (σελ. 355) ἀναφέρει ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔγραψεν ἑλληνιστὶ σχόλια εἰς τὰ Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, πιθανῶς ὅμως συγχέει τὴν παράφρασιν τῶν Ἠθικῶν τοῦ Βασιλείου πρὸς τὸ ὁμώνυμον σύγγραμα τοῦ Σταγειρίτου. Εἰς τὴν αὐτὴν πλάνην ὑπέπεσε καὶ ὁ Μαθᾶς (σελ. 262).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΔΕΚΑΕΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑ

Ἀπὸ τοῦ 7βρίου 1808 μέχρι Δεκεμβρίου 1818

Α΄. ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΑΣΚΗΤΙΣΜΟΣ

Τὰ αἴτια τῆς δευτέρας πτώσεως. — Ἡ ἐν Πριγγήπῳ ἡγουμενία.— Διαίρεσις τῆς σαμουρογούνας.—Ὁ ἐν Ἄθῳ βίος.—Βοήθεια ἐκδοτῶν.— Ὁ πανηγυρικὸς τοῦ Τερτσέτη.— Ὁ Ὁδοιπόρος τοῦ Σούτσου.

Παραδόξως καὶ ἡ δευτέρα πτῶσις τοῦ Γρηγορίου ἔσχεν αἰτίαν πολιτικὰ γεγονότα τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Διοικητὴς τοῦ Ρουστουκίου Μούσταφᾶς Μπαϊρακτάρης, γενόμενος τὸ κέντρον τῶν δυσαρεστηθέντων διὰ τὴν καθαίρεσιν καὶ φυλάκισιν τοῦ ἀναμορφωτοῦ Σελὴμ, ἐξεκίνησε μετὰ 16 χιλ. στρατοῦ προσχήματι μὲν ὅπως προσκυνήσῃ τὸν νέον Σουλτάνον, πράγματι ὅμως ὅπως καθαιρέσῃ τὸν Μουσταφᾶν καὶ ἐνθρονίσῃ τὸν φίλον του Σελήμ. Τῷ ὄντι δὲ εἰσελθὼν μετὰ τοῦΜεγάλου Βεζύρου εἰς Κ)λιν τῇ 16 Ἰουλίου 1808 ὥρμησεν εὐθὺς κατὰ τοῦ Σεραγίου. Ἀλλ' ἐπιστρέψας εὐθὺς ὁ ἀπὼν ἐκ τῶν ἀνακτόρων Μουσταφᾶς διέταξε τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Σελὴμ καὶ προσεπάθησε νὰ ἀμυνθῇ κατὰ τοῦ Μπαϊρακτάρη, ἀλλ' οὗτος τάχιστα κατέλαβε τὰ ἀνάκτορα καὶ εὑρὼν νεκρὸν τὸν Σελὴμ ἐθλίβη καιρίως, καὶ τὸν μὲν Μουσταφᾶν κατέρριψεν ἐκ τοῦ Θρόνου καὶ ἐφυλάκισε, ἀνηγόρευσε δὲ Σουλτάνον τὸν ἀδελφόν του Μαχμούτ, μόνον ἀπομείναντα γόνον ἐκ τοῦ γένους τῶν Ὀσμανιδῶν. (Βυζ. Κ)λις Β΄, 487, 544, Φ. Β΄, 63).

Τοῦτον τὸν Μπαϊρακτάρην, Μέγαν Βεζύρην εὐθὺς γενόμενον, ἐδωροδόκησεν ὁ ἐν Κ)λει διαμένων καὶ καιροφυλακτῶν πρώην Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Ε΄ καὶ ἄνευ νομίμου ἐκλογῆς ἀνῆλθε τῇ 10 7βρίου 1808 εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον, τοῦ Γρηγορίου ἀποσυρθέντος εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Πριγγηπονήσων μονὴν τοῦ Σωτῆρος. Κατὰ τὸν Μαθᾶν τὰ ἀργύρια τῆς ἐξωνήσεως κατέβαλον κληρικοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ Καλλινίκου, ἐπὶ ὑποσχέσει ἀποκαταστάσεως αὐτῶν εἰς μεγάλας ἐπισκοπάς, ἀφοῦ ὅμως ἔγειν Πατριάρχης ὁ Καλλίνικος, ἠρνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ συμφωνηθέντα, καίτοι οἱ κρατοῦντες ἐπέμενον εἰς τὴν ἔξωσιν ὑπαρχόντων ἤδη ἐπισκόπων. Ἕνεκα τούτων οἱ δυσηρεστημένοι καὶ ἡ Σύνοδος ἤθελον νὰ ρίψωσιν

ἐκ τοῦ Θρόνου τὸν ἀθέσμως ἐνελθόντα, ἀλλ' ἔπτησσον πρὸ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, ὅστις ἀναφανδὸν ἐπροστάτευεν αὐτόν.

Ὁ Μπαϊρακτάρης κατ' ἀρχὰς παρέσχεν ἐλπίδας ἐπανορθώσεως τῶν πραγμάτων, πρὸς τοῦτο δὲ συνεκάλεσεν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ ἐτιμώρησε πολλὰς καταχρήσεις. ἀλλ' ἐκδοθεὶς εἰς τρυφὰς καὶ ἀγερώχως φερόμενος πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς τοὺς Γενιτσάρους ἔγεινε θῦμα στάσεως ἐκραγείσης τὸν Νοέμβριον τοῦ 1808, κλεισθεὶς δὲ ἐν τῷ Παλατίῳ τῆς Πύλης εὑρέθη πυρίκαυστος, ἀνατιναχθεὶς διὰ πυρίτιδος ἔν τινι ὑπογείῳ. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μπαϊραρακτάρη ἐκλονίσθη ἡ θέσις τοῦ Καλλινίκου, δὲν ἠθέλησεν ὅμως ἡ Σύνοδος νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν Θρόνον τὸν Γρηγόριον, διότι κατὰ Κούμαν (ΙΒ' σελ. 511) «ἀπεφάσισαν νὰ μὴ δεχθῶσι πλέον κορυφαῖόν των τὸν ἀντίπαλόν των ἀλλὰ νὰ ἐκλέξουν ἄλλον εὐσυμβίβαστον καὶ εἰρηνικόν». Τοιοῦτον δὲ εὗρον μόλις τὸν Μάϊον τοῦ 1809 τὸν Κρῆτα Ἱερεμίαν, ὅν Μητροπολίτην ὄντα Μυτιλήνης ἀνέδειξαν Πατριάρχην.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γρηγόριος διέμενεν ἐν Πριγγήπῳ, ἔνθα ὁ δικηγόρος κ. Ν. Δημητρακόπουλος εἶδεν ἐσχάτως κώδηκα τῆς Μονῆς ἰδιοχείρως γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, ἐν ᾧ οὗτος γράφει: «Κατὰ τὸ 1808 σωτήριον ἔτος ἀνεδέχθημεν, κατὰ προτροπὴν τῆς ἱερᾶς συνόδου τῶν τε προυχόντων καὶ παντὸς τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου τῶν ὀρθοδόξων, τὸ ἱερὸν μοναστήριον τῆς ἐνδόξου Μεταμορφώσεως τὸ κατὰ τὴν νῆσον Πρίγγηπον, ὅπερ ὁ μακαρίτης Χριστόδουλος Βλαχούτσης εἶχε δεδομένον δι' ἐκκλησιαστικοῦ γράμματος πρὸς τὸν ὁσιώτατον κύριον Νεόφυτον τὸν Μυκωνιάτην, παρ' οὗ ἀνελάβομεν τὴν διοίκησιν καὶ προστασίαν ἡμεῖς ὡς ἄνωθι, καὶ καταγράφομεν ἐν τῷ παρόντι κώδηκι τὰ σωζόμενα κινητὰ καὶ ἀκίνητα εὑρεθέντα χρήματα τούτου τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου κατὰ τὰ ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ αὐτοῦ διασωθέντα εἰς ἔνδειξιν τῶν εὑρεθέντων καὶ αὐξηθέντων». Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ μετάφρασις τοῦ φιρμανίου τῆς Μονῆς χρονολογίας 1 Σεπτεμβρ. 1739 καὶ παρέπονται τὰ συμφωνητικὰ ἔγγραφα, διὰ τῶν ὁποίων μοναστηριακαὶ γαῖαι ἐδόθησαν ὑπὸ ἐνοίκιον εἰς διαφόρους, πάντα γεγραμμένα καὶ ὑπογεγραμμένα ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' τῇ 5 Νοεμβρίου 1809 καὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1810.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Πριγγήπῳ διαμονῆς αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος ἠσχολεῖτο εἰς μελέτας καὶ ἐλεημοσύνας. Τότε προσῆλθον καὶ δύο πτωχαὶ χῆραι, ἔχουσαι θυγατέρας ἐν ὥρᾳ γάμου, βλέπων δὲ μετὰ θλίψεως ὁ Πατριάρχης τήν τε ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα καὶ τὴν ἰσχνότητα τοῦ ἰδίου βαλαντίου πρὸς ἐπαρκῆ παραμυθίαν τοῦ μητρικοῦ πόνου, ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ κιβωτίου τὴν πολύτιμον σαμουρόγου-

καν, τὸ τιμητικὸν τοῦ Σουλτάνου Σελὴμ δῶρον κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου, καὶ διαιρέσας τὴν μηλωτὴν εἰς δύο ἔδωκεν εἰς τὰς χήρας, αἵτινες ἀπῆλθον χαίρουσαι καὶ εὐλογοῦσαι. (Ἀγγ. Α΄ 21).

Ἀρχομένου τοῦ 1810 ἐξωρίσθη ὁ Γρηγόριος τὸ β΄ εἰς τὸν Ἄθω, ἔνθα ἐπανεῦρε τοὺς μοναχοὺς ἐκδηλοῦντας ζωηροτάτην χαρὰν διὰ τὴν ἐπάνοδον ἐν μέσῳ αὐτῶν πατρὸς προσηνοῦς καὶ ἐναρέτου. Ἔκτοτε δὲ ἤρξατο διὰ τὸν Γρηγόριον βίος ἀπολύτου ἡσυχίας καὶ μελέτης, τῶν ἐρημικῶν του κελλίων μεταβαλλομένων ἐναλλὰξ ἀπὸ προσευχητηρίου εἰς σπουδαστήριον. Ὁ Γρηγόριος ἐγνώριζε νὰ γηράσκῃ ἀεὶ διδασκόμενος καὶ διὰ τοῦτο οἱ λόγιοι τοῦ Γένους δὲν ἐλησμόνουν αὐτόν, καίτοι ἐξόριστον καὶ ἀνίσχυρον, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ἐκδώσωσι τύποις πρωτότυπα ἔργα ἢ μεταφράσεις, ἀλλ' ἐζήτουν τὴν πεφωτισμένην συμβουλὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν συνδρομήν του, ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν Πατριάρχου τῶν γραμμάτων. Ἐσώθησαν δ' εὐτυχῶς ἐπιστολαί τινες αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἁγ. Ὄρους, ἀπευθυνόμεναι εἰς Μονὰς καὶ προκρίτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ καὶ ἐνθαρρύνουσαι τὴν ἔκδοσιν ψυχωφελῶν συγγραμμάτων. Φρονῶν λ. χ. ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ Συναξαριστοῦ τοῦ Νικοδήμου ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Γένους διότι ἡ προτέρα καὶ δυσεύρετος κατέστη καὶ δυσαναγνώστως εἶχεν ἐκτυπωθεῖ, ἤρξατο μακρὰν περὶ αὐτοῦ τῷ 1816-1818 ἀλληλογραφίαν, παντὶ σθένει ἐπιδιώκων τὴν ἐκτύπωσιν. (Ἀγγ. Α. 186—196).

Περὶ τοῦ ἐν Ἄθῳ βίου καὶ τῶν ὀνείρων τοῦ Γρηγορίου παρατιθέμεθα ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ἀφελοῦς ἀλλ' εὐγλώττου πανηγυρικοῦ ὃν ὁ ποιητὴς Γ. Τερτσέτης ἐξεφώνησε κατὰ τὸ 1853 ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν, ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἐλευθέρου πλέον τμήματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

«*Ποῖοι ἦτον οἱ διαλογισμοὶ τοῦ νέου τέκνου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, τοῦ ποιμενάρχου τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ ἐραστοῦ τῆς ἀρχαίας εὐγλωττίας τῶν σοφῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ μοναστῆρι τῆς Λαύρας ἢ τῶν Ἰβήρων, ἢ εἰς τοὺς ἴσκιους τῶν δένδρων τοῦ Ἄθωνος; Μηνυτὴς δὲ μοῦ ἦλθε κανένας τῶν στοχασμῶν τοῦ ἁγίου ἐρημίτου εἰς τὴν γαλήνην τοῦ ὄρους, ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν ποῖοι ἦτον; ἀπὸ τὴν ῥίζαν τοῦ δένδρου δὲν μαντεύομεν τὰ ἄνθη καὶ τοὺς καρποὺς του; Εἴτε ὡς ἄνθρωπος τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἐσυλλογίζετο, εἴτε ὡς βλαστὸς γῆς Ἑλληνίδος, εἴτε ὡς ἐκλεκτὸς πολίτης τοῦ πολιτεύματος τοῦ Ἰησοῦ, ἕνας ἦτον ὁ κύριός του στοχασμός, μία ἡ μελέτη του, τὸ τέλειον. Πόσοι ἀγῶνες, πόση πλάνη, ἕως ὁποῦ νὰ φθάσῃ τὸ ἀνθρώπινο γένος εἰς τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα! ταξείδια μεγάλα, κέρδη ἀνάλογα· γῆ καὶ οὐρανὸς ἐπατήθη ἀπὸ τὴν εὐτυχι-*

σμένην τόλμην τοῦ ἀνθρώπου, σοφοὶ ἄνδρες ἐβάθυναν εἰς τὴν εἴδησιν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, καὶ ἔλαμψε μὲ κάλλος ἀδιήγητο τὸ γνωμικὸ τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν «Γνῶθι σαυτόν.» Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ὁποῦ τὸ ἔγραψεν εἰς τὴν θύραν τοῦ ναοῦ δὲν ἦτον ἀρκετὸς διδάσκαλος τῆς ἐντολῆς της. Οἱ θησαυροὶ τοῦ πολιτισμοῦ Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων, τῆς φυλῆς τοῦ Ἰσραήλ, Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, νέων Εὐρωπαίων, Ἰταλῶν, Ἄγγλων, Γάλλων, κοίτονται σωρὸς ἀνεκτίμητος εἰς τὸν ΙΘ′ αἰῶνα. Ἡ πορεία τῆς ἐπιστήμης, ἐλευθερίας, τῆς ἠθικότητος εἶναι, κύριοι, καὶ ἡ πορεία τῆς τελειότητος. Εἶναι λοιπὸν φυσικόν, ἂν ὁ μακαρίτης Πατριάρχης, πρόθυμος ζωῆς ἀγαθῆς, ποῦ εἶδε τὴν μεγάλην δύσιν τοῦ ΙΗ′ αἰῶνος καὶ ταῖς αὐγαῖς τοῦ ΙΘ′, ἂν εἶχε κείμενον τῆς μελέτης του τὸ τέλειον εἰς τὴν γαλήνην τοῦ ὄρους.

»Τέκνον τῆς Ἑλλάδος ὁ Γρηγόριος, τὸ αἷμά του ἐσυγγένευε μὲ τὴν τελειότητα. Ἀπὸ τοὺς πύργους τοῦ βουνοῦ ἀγνάντευε, ἂν ἡ ὄρεξίς του τὸ καλοῦσε, τὰ Στάγειρα, τὴν πατρίδα τοῦ Ἀριστοτέλους, τῆς πλέον ἐκλεκτῆς εἰκόνος τῆς τελειότητος τοῦ νοός....

»Ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Γρηγορίου ἐτελειοποιοῦσε εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του τὴν νέαν Ἑλλάδα, νέα καὶ παλαιὰ ἐζωγραφίζοντο ὡς μία εἰκόνα εἰς τὴν ψυχήν του, καὶ εὐφραίνετο ὅλην τὴν χάριν τῶν σοφῶν Ἑλλήνων συγγραφέων.

»Κοσμικὴ τελειότης, κάλλος εὐγλωττίας, δὲν ἦτον ὅμως τὸ ποθούμενον τέλειον τῆς ψυχῆς τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου· ἡ νόησις τῶν θείων ἰδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ, ἡ ἀθανασία, ἡ εὐτυχία τῶν δικαίων καὶ ἁγίων ἦτον κατὰ προτίμησιν τὸ κείμενον τῆς παντοτεινῆς του μελέτης.—Τὸ μοναστῆρι τῆς Λαύρας, ἀκροαταί, εἶνε κτισμένο εἰς ταῖς ῥίζαις τοῦ Ἄθωνος· κατάκορφα τοῦ βουνοῦ εἶναι ναὸς τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν κορυφὴν ἀγναντεύει ὁ θεατής, ἂν ὁ οὐρανὸς ἦναι ἀνέφελος, τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνατολικά, καὶ ὡς εἰς δίσκον χρυσὸν τὰ πολυάριθμα Ἑλληνικὰ νησιὰ πρὸς τὴν δύσιν· ἐκεῖ ἀνεβαίνουν μίαν φορὰν τὸν χρόνον οἱ Πατέρες, τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως, καὶ ἐκκλησιάζονται. Πόσαις φοραῖς ἀνέβη βέβαια καὶ ὁ μακαρίτης Γρηγόριος! «Εἴδομεν τὸ φῶς ἀληθινόν, ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον,» πόσον γλυκὰ ἀντηχεῖ εἰς ἀκοὴν Χριστιανοῦ ἡ θεία αὐτὴ φωνὴ πρὸς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας! Πόσον γλυκύτερα, μοῦ φαίνεται, καὶ ὠφελιμώτερα ἀκόμη, ἂν ἦσαι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἄθωνος, ἔχῃς δὲ καὶ τὴν καθαριότητα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου! Ἀνεβαίνοντας ψηλὰ βουνὰ χωριζόμασθε ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, γειτονεύοντες τὰ οὐράνια μᾶς φωτίζει πνεῦμα ἐπουράνιον, ὁ νοῦς μας ξανοίγει, ἐννοεῖ καθαρώτερα τὸ φῶς τὸ ἀληθινό, τὰ προσόντα τῆς θείας μεγαλοδυναμίας. Ἂν θεῖο προαίσθημα, προορατικό, ἀγναντεύοντας τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔλεγεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ

Πατριάρχου ὅτι ἔμελλε ἐκεῖ μίαν ἡμέραν, ἀνήμερα τῆς Λαμπρῆς, νὰ φονευθῇ φόνον ἀνόσιον, πόσον ζωηρότερα θὰ αἰσθάνετο τὰ προσόντα, τὴν δικαιοσύνην μάλιστα τῆς θεότητος, προκαλῶντας ἡ θυσία του, ὁ θάνατός του, ἀπόδοσιν μεγάλης ἀποζημιώσεως, τὴν κατάταξιν τῆς ψυχῆς του εἰς τὴν μακαρίαν ζωὴν τῶν ὁσίων καὶ δικαίων!

"Αν ὁ Πατριάρχης, ἐνδυμένος ἀκόμη τὸ μολύβι τῆς σαρκός, εὐφραίνετο εἰς τὸ βουνὸ τοῦ "Αθωνος, μελετῶντας τὰ θεῖα προτερήματα τοῦ πλάστου, ποία ἡ ἡδονή του, τὸ ἀνέσπερον τῆς εὐτυχίας του, ὅταν πνεῦμα καθαρὸ, ἅγιο, πορευόμενον ἀπὸ τὰ λουτρὰ τοῦ μαρτυρίου εἶδε κατὰ πρόσωπον τὸν οὐράνιον Πατέρα καὶ δικαστήν του!»

Ὁ Σοῦτσος παριστᾷ τὸν Ὁδοιπόρον του, ἤτοι ἑαυτόν, προσερχόμενον εἰς τὸν "Αθω καὶ χειραγωγούμενον ὑπὸ μοναχοῦ πρὸς ὃν λέγει:

Ὦ Σύ, ὅστις προεξάρχων φαίνεσαι τῶν καλογήρων,
Εἰς τὰς καλλιτεύκτους σκήτας πῶς μὲ φέρεις τῶν Ἰβήρων;
—Εἴσελθε εἰς ταύτας τέκνον.... Καρδιόκτυπον αἰσθάνθης;
Καὶ λιβανωτὸν ὁσίου ἐνοικήσαντος ὠσφράνθης;
Μετὰ τοῦ κλεινοῦ διῆλθε Πατριάρχου Γρηγορίου
Ὁ Γεννήτωρ σου εἰς ταύτας μέρος τοῦ λαμπροῦ του βίου.
Ὀπαδοὶ αὐτοὶ τῶν Γάλλων τὰς εἰσόδους τοῦ Βοσπόρου
"Εφραξαν κατὰ τοῦ "Αγγλου Ποσειδῶνος δαυλοφόρου.....

Διὰ τῶν τελευταίων στίχων ὑπομιμνήσκει ὁ Σοῦστος τὴν ἄμυναν ἣν διεξήγαγεν ὁ γαλλόφρων πατὴρ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Γρηγορίου κατὰ τοῦ ἀποκλείσαντος τὴν Κ)λιν τῷ 1807 Ἀγγλικοῦ στόλου.

Β'.—ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

Ἐπίδρασις τῶν φώτων.—Γνῶμαι ἱστορικῶν.—"Εκδοσις τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ.—"Ιδρυσις ἁπανταχοῦ σχολείων.—Ἐξορκισμοὶ τοῦ Κοραῆ.—Ἀπόπειρα κινήματος.—Δισταγμοὶ τοῦ Καποδίστρια.—Ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρεία τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης Πατριαρχείας τοῦ Γρηγορίου καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς περιφήμου ἐγκυκλίου αὐτοῦ περὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ Γένους μέχρι τέλους τοῦ 1818 πλήρης ἐπετελέσθη ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ἡ ὑπὸ πάντων ποθουμένη ἐκπαιδευτικὴ ἀναμόρφωσις ὡς πρόδρομος τῆς πολιτικῆς τοῦ "Εθνους ἀναστάσεως. Ἡ μεγάλη αὕτη ἀλήθεια δὲν διέφυγε τὴν παρατήρησιν καὶ αὐτῶν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Οὕτως ὁ Φρατζῆς (ἐν τόμῳ Α' σελ. μεʹ) γράφει ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἔλαβεν ἀρχὴν ὄχι μόνον ἀπὸ αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν

Φιλ. ἑταιρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τὴν βεβαίωσιν μιᾶς μεταβολῆς ἐμπνέουσαν πάντοτε τὴν καρδίαν ἑνὸς ἑκάστου Ἕλληνος, μὴ δυναμένου νὰ ὑποφέρῃ τοιαύτην κατάστασιν ἐπονειδίστου δουλείας, τὴν βεβαιότητα δὲ ταύτην ἐνεψύχωνεν πρώτη ἡ θρησκεία καὶ οἱ Λειτουργοὶ της καὶ ἀκολούθως ἡ βαθμηδὸν διάδοσις τῶν τῆς παιδείας φώτων. Καὶ κατωτέρω (σελ. 82) γράφει ὁ αὐτός: «Οἱ προμελετήτήσαντες τὴν ἀπό τοῦ Ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους δέν εἶχον ἄλλον τινὰ σκοπὸν εἰ μὴ πρῶτον νὰ διαδοθῶσι τὰ φῶτα τῆς παιδείας καὶ νὰ προοδεύσῃ ἡ μάθησις ὅλων τῶν ἀπαιτουμένων μέσων, διὰ ν' ἀποκατασταθῇ τὸ ἔθνος ἱκανὸν ν' ἀποσείσῃ ζυγὸν, καὶ ζυγὸν τοιοῦτον ἐκ τοῦ τραχήλου του, καὶ τοῦτο ἢ ὁδηγούμενον τοῦ καιροῦ προϊόντος ἀπὸ ἰδίας του περιστάσεις ἢ ὠφελούμενον ἀπό τινα συστηματικὴν μάχην ἄλλου ἔθνους» νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπαναστατήσῃ καὶ ἐλευθερωθῇ. Ἀπῃτεῖτο δὲ ἡ διάδοσις τῶν φώτων, καθόσον οἱ ὑπάρχοντες λόγιοι ἦσαν ὀλίγοι ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς πληθύος ὅλου τοῦ ἔθνους. «Κατὰ τοῦτο τὸ ἔθνος πρέπει νὰ ὁμολογῇ χάριτας εἰς τοὺς συστήσαντας τὰ σχολεῖα τόσον εἰς διαφόρους ἄλλους τόπους ὅσον καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον».

Ὁ δὲ Φωτάκος (σελ. 2 καὶ 5) γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τῆς ἀναπτυχθείσης βαθμηδὸν ἐκπαιδευτικῆς τάσεως τῶν Ἑλλήνων: «Ἀπελπισθέντες ἐκ τοῦ Ναπολέοντος ἀπεφάσισαν νὰ βελτιώσωσι καὶ διαδώσωσι τὴν παιδείαν διὰ τῆς συστάσεως ἁπανταχοῦ ἑλλ. σχολείων πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον Ἕλληνες Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν οὕτε ὥστε νὰ φωτισθῇ ὅλος ὁ κόσμος καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν σκοπὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ οὕτω νὰ μορφωθῇ ἓν κράτος δυνατὸν καὶ ὁμόθρησκον... Καὶ πράγματι ἐκατόρθωσαν καὶ ἐσύστησαν πολλὰ τοιαῦτα σχολεῖα πανταχοῦ. Εἰς δὲ τὴν Πελ. ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1821 εἶχαν ἐξαπλωθῇ πολλὰ σχολεῖα Ἑλληνικὰ, τὰ ὁποῖα ἔβγαλαν πολλοὺς μαθητὰς ὥστε κατὰ τὴν ἐπανάστασίν μας εἴχαμεν ἀνθρώπους νὰ γράφουν καὶ νὰ ἐκθέτουν τὴν Ἐθνικὴν θέλησιν».

Κατὰ τὸν Σπηλιάδην δὲ (Α΄ σελ. 2—3) : «Ἀντήχουν εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ εἰς Κ)λιν τοῦ Ρήγα τὰ ᾄσματα, ἀνεβιβάζοντο ἐπὶ σκηνῆς ἐν Ὀδησσῷ πατριωτικὰ δράματα, ἐπολλαπλασιάζοντο τὰ σχολεῖα ὁπουδήποτε ὑπῆρχον Ἕλληνες καὶ διεχύνοντο εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ ἔτρεχον πανταχόθεν νέοι φιλομαθεῖς εἰς τῆς Εὐρώπης τὰ Πανεπιστήμια καὶ τότε ἰδοὺ κατέρχεται ὁ Σκουφᾶς τῷ 1816 ἐκ Μόσχας εἰς Ὀδησσὸν ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας».

Κατὰ τὸν Κούμαν δὲ (ΙΒ΄ σελ. 600) «τὰ σχολεῖα, μάλιστα ἕως τοῦ 1800, δὲν ἐσκόπουν ἄλλο εἰμὴ νὰ κάμνουν καταληπτὴν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς τὴν γλῶσσαν διὰ τῆς ὁποίας ἦσαν γραμμένα τὰ

ἱερὰ βιβλία. Ἀπὸ τοῦ 1800 ὅμως καὶ ἐφεξῆς ἐφρόντιζον οἱ λόγιοι νὰ ἐξαπλώσουν παιδείαν περισσότερον ὥστε πᾶσα κλάσις νὰ μεταχειρίζεται μὲ κάποιαν μάθησιν καλήτερα τὸ ἐπάγγελμά της.»

Κῆρυξ τῆς τοιαύτης ἀναγεννήσεως ὑπῆρξεν ὁ ἐν Βιέννῃ ἐκδοθεὶς τῷ 1811 Λόγιος Ἑρμῆς ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1806 ὠνειρεύετο τὴν ἔκδοσιν τοιαύτης ἐθνικῆς ἐφημερίδος. Ὁ Λόγιος Ἑρμῆς βοηθούμενος ὑλικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Σχολῆς παρακολουθεῖ τὴν ἐν γένει ἐκπαίδευσιν τοῦ Γένους εὐθὺς δὲ ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ φύλλων παρατίθησιν ἐκπαιδευτικὰς εἰδήσεις. Κατ' αὐτὸν, τὸν Μάϊον τοῦ 1810 ἡ ἱερὰ Σύνοδος Πετρουπόλεως ἀπέστειλεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον τὸν πρώην Ἄρτης Μητροπολίτην Ἰγνάτιον ὅστις ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὴν αὐτόθι σπουδαίαν Σχολὴν καὶ διώρισε διευθυντὴν τὸν Βαρδαλάχον, ἵδρυσε δὲ καὶ Φιλολογικὴν Ἑταιρείαν, ποιουμένην σοβαρωτάτας συνεδριάσεις καὶ διαλέξεις. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ ἐκδοθῇ ἐν Βουκουρεστίῳ Φιλολογικὴ ἐφημερὶς καὶ νὰ σταλῇ δωρεὰν εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Γένους μὲ τὴν παράκλησιν νὰ δημοσιεύσουν τὴν κατάστασιν αὐτῶν δηλ. πόσους καὶ τίνας διδασκάλους ἔχει ἕκαστον σχολεῖον, πόσους μαθητὰς, τί διδάσκονται, ποία ἡ πρόοδος τῶν μαθητῶν καὶ ποία ἡ ἐπιμέλεια τῶν ἐπιτρόπων τῶν Σχολείων.

Ἐθεωρήθη δὲ ἀναγκαῖον τὸ στατιστικὸν τοῦτο μέτρον διότι κατὰ τὸν Λόγιον Ἑρμῆν (1811 σελ. 18): «Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πόλεις καὶ χώρας τῆς Ἑλλάδος εὑρίσκονται δύο σχολεῖα, τὸ μὲν κοινὸν τὸ δὲ Ἑλληνικὸν λεγόμενον. Εἰς τὰ δεύτερα παραδίδοται γραμματικῶς ἡ παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, βάσιν τῆς μελέτης ἔχουσα τοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς, τοὺς λεγομένους ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων κλασικοὺς, οἷον τοὺς ποιητὰς, τοὺς ῥήτορας, τοὺς μυθογράφους καὶ τοὺς ἱστορικούς. Τοὺς δὲ φιλοσόφους, μαθηματικοὺς, γεωγράφους, καὶ φυσικοὺς μελετῶσι κατὰ μέρος οἱ μαθηταὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις. Κατὰ τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωνος πρὸ χρόνων ἤδη ἱκανῶν εὑρίσκεται ἓν σχολεῖον ἔνθα νῦν παραδίδοται ἡ Θεολογία καὶ ἡ ἐκκλησιακὴ ἱστορία».

Τόσον δὲ σπουδαία ἐθεωρεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν ἁπλῶν Ἑλλήνων ἡ διὰ τῶν γραμμάτων ἀναγέννησις ὥστε Ἕλλην τις Βασίλειος ἀποθανὼν ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν κώμῃ Σιλύμνη, ἐν ᾗ δὲν ὡμιλεῖτο καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἄφησεν ὅλην τὴν περιουσίαν του ἵνα γείνῃ σχολεῖον, καί τοι εἶχε μητέρα καὶ ἀδελφάς. (Λογ. Ἑρ. 1811 σελ. 399).

Ἐν γένει δέ μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἀθηνῶν ἤτοι μέχρι τοῦ 1814 πλεῖστα φιλολογικὰ ἱδρύματα ἤνθησαν ἀνὰ

τὸν Ἑλληνισμόν. Ἐν Κυδωνίαις ἱδρύθη γυμνάσιον ὑπὸ τοῦ ἱεροδιακόνου Βενιαμὶν δαπάνῃ τῶν κατοίκων. Ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐν Σμύρνῃ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου ἀνετέθη εἰς τὸν Κ. Κούμαν. «Εἶνε ἀδύνατον νὰ σᾶς περιγράψω, γράφει ὁ Κοραῆς τῷ 1810 πρὸς τοὺς Χίους, πόσην ἡδονὴν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς φίλους τῆς Ἑλλάδος ἡ εἴδησις ὅτι ἡ μεγαλόπολις Σμύρνη ἐσύστησε Γυμνάσιον Ἐπιστημῶν καὶ ἐκάλεσε διδάσκαλον τὸν Κούμαν, τοῦ ὁποίου ἡ προκοπὴ εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς σοφοὺς Εὐρωπαίους» (Ἐπιστολαὶ 4α σελ. 593). Εἰς τὴν Σχολὴν ταύτην, τὴν προστατευομένην ὑπὸ τῶν Μουρουζῶν, ἐδίδασκον καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Κ. Οἰκονόμος καὶ Στέφανος Οἰκονόμος καὶ πέντε ἕτεροι διδάσκαλοι, ἐπανηγυρίσθη δὲ μεγαλοπρεπῶς τῇ 1 7βρίου 1811 ἡ εἴσοδος αὐτῆς εἰς τὸ τρίτον ἔτος. Τὰ ἐν Ἄθῳ καὶ Θεσσαλονίκῃ Γυμνάσια παράγουσιν ἀγλαοὺς καρπούς. Ἀλλὰ καὶ οἱ Χῖοι, παραιτηθέντος τοῦ Ἀθ. Παρίου, μετεσχημάτισαν τὸ ἀκμάζον σχολεῖον αὐτῶν, τῷ 1813 δὲ ἀπέστειλαν εἴκοσι χιλ. γροσίων εἰς Εὐρώπην πρὸς πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης αὐτῶν ἀπεφάσισαν καὶ νὰ δαπανῶσιν ἐφεξῆς ἐτησίως ἀνὰ τρεῖς χιλ. γρ. ἵνα ἐξισώσωσιν αὐτὴν πρὸς τὰς μεγάλας βιβλιοθήκας τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν (Λογ. Ἑρμῆς 1813 σελ. 284). Ἐν Μηλέαις τοῦ Πηλίου ἱδρύθη Φιλολογικὸν Σχολεῖον.

Ἐν Ἰασίῳ ὁ ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης ἐκάλεσε τὸν Στεφ. Δούγκαν ὡς καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας, εἰς δὲ τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, ἔνθα παρείχοντο ἐπιστημονικαὶ γνώσεις μετὰ πειραμάτων, ἐκλήθη πρὸς διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας ὁ ἐκ Μυτιλήνης Βενιαμίν. Ὁ Ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ι. Καρατζᾶς, προστάτης διάθερμος τοῦ Λυκείου Βουκουρεστίου, συνιστᾷ «νὰ διδάσκηται μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν ὁ Ἑλληνικὸς λόγος κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιοῦς ὑψηλοτέρας φιλολογίας ἀπὸ τὰ σοφὰ συγγράματα τῶν ἀθανάτων Ἑλλλήνων προγόνων μας, νὰ γυμνάζεται ἡ νεολαία εἰς τὴν κρίσιν τοῦ καλοῦ καὶ τὴν φιλοκαλίαν ἐν γένει καὶ ἐπὶ πᾶσι νὰ λάμψῃ ὁ λύχνος τῶν φώτων τῆς θεσπεσίου Φιλοσοφίας», (Λογ. Ἑρ. Ἀπριλ. 1813). Τῷ 1810 ἱδρύθη ἐν Κερκύρᾳ ἡ Σχολὴ τῶν ὡραίων τεχνῶν, διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ Παύλου Πορσαλέντου, ἥτις κατὰ τὸ 1815 εἶχεν 80 μαθητάς, ἱδρυθέντος καὶ Μουσείου. Τῷ 1812 ἱδρύθη ὑπό τινων ἐν Ἀθήναις εὑρισκομένων ξένων ἡ Φιλαθηναϊκὴ Ἀκαδημία, πρὸς εὐκολίαν δανεισμοῦ βιβλίων. (Καμπούρογλου Μνημ. Γ' σελ. 3).

Πρὸ τοιαύτης ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως τοῦ Ἔθνους εἶχε δίκαιον ὁ Κοραῆς νὰ προαγγέλλῃ γηθοσύνως καὶ σαφῶς τὴν προσεχῆ ἀνάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐπιλέγων εἰς τὰς συστάσεις του τὸ βαθέως συγκινοῦν πάσας τὰς Ἑλληνικὰς ψυχὰς καὶ φλογερώτατον

ἐκεῖνο: «Μὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀνάστασιν.» Ὁ Λόγιος Ἑρμῆς ὑπόσχεται τῷ 1813 ὅτι θὰ ἀναγγέλλῃ τὴν ἔκδοσιν πάντων τῶν σπουδαίων φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἔργων τῶν ξένων ἐπειδὴ «τὸ Ἑλληνικὸν Γένος καθ' ἑκάστην προχωρεῖ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς Ἐπιστήμας καὶ μεταφράζει τῶν σοφῶν Εὐρωπαίων τὰ συγγράμματα» (σελ. 160) καθορίζει δὲ τὸν Μάϊον κάλλιον τὸν προορισμὸν του ὡς φιλολογικῆς Ἐφημερίδος, ἀγγέλλων ὅτι: «σκοπὸν ἔχει τὴν παλαιὰν καὶ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν τὴν παιδείαν, τὴν κατάστασιν τῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος, σκέψεις εἰς τὴν βελτίωσιν αὐτῶν, διατριβὰς κριτικὰς περιεχούσας ἰδέας ὀρθάς, ὠφελίμους καὶ εἴτι ἄλλο συντείνει νὰ φωτίσῃ τὸ Γένος, νὰ ἐξυπνήσῃ τὴν περὶ τὰ ὄντως καλὰ συζήτησίν του καὶ νὰ τὴν διατηρήσῃ».

Ἵνα δὲ κατανοηθῇ κάλλιον ἡ βαθεῖα ἐθνικὴ σημασία τῆς ὑπὲρ τῆς παιδείας δράσεως τοῦ Πατριάρχου, ἀναφέρομεν καὶ τὸ ἑξῆς γεγονός. Ἀπέθανεν ὁ Ρήγας ἀλλ' ἀπὸ τὰς ποιήσεις του, ἀπὸ τὴν ψυχήν του σπέρμα ἔβλαστε μέγα. Δεκαπέντε ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του γίνονται συσκέψεις ἐν Βιέννῃ μεταξὺ λογίων καὶ ἐμπόρων Ἑλλήνων περὶ τῆς καταστάσεως ὡς καὶ τῆς τύχης τῆς δούλης πατρίδος, συνέταξαν μάλιστα καὶ σχετικὸν ὑπόμνημα, εἰς ὅ ἐξεφράζετο ἡ ἐλπίς, ὅτι παρ' ὅλας τὰς ἐκ τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Ναπολέοντος ἀνωμαλίας καὶ ἀτελευτήτους περιπλοκάς, ἐν τούτοις οἱ Ἐθνάρχαι θὰ παρεῖχον γενναίαν τὴν συνδρομήν των διὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος. Καὶ ἔστρεψαν ὅλοι τὰ βλέμματά των πρὸς τὸν Καποδίστριαν τὸν πανίσχυρον πολιτικὸν τὸς Ρωσσίας, ὡς τὸν ἄνθρωπον ὅστις θὰ ὡδήγει εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πραγματοποιήσεως τὰ ἄσαρκα ὄνειρα τῶν ἐνθέρμων πατριωτῶν. Ἀλλ' ὁ ψυχρὸς διπλωμάτης, ὁ γνωρίζων κατὰ βάθος τὰς διαθέσεις τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ὡς καὶ αὐτῆς τῆς Ρωσσίας, ὅπως ἀπέδειξαν πολὺ κατόπιν τὰ πράγματα, διαβεβαίου τοὺς πάντας ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωσιν ἀπ' εὐθείας ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης, πρὸ πάντων δὲ παρετήρει: «Πρέπει πρῶτον νὰ μορφώσωμεν Ἕλληνας καὶ ἔπειτα νὰ κάμωμεν Ἑλλάδα» φρονῶν ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ διαδοθῶσι τὰ φῶτα εἰς τὸ πλεῖστον τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅτι ἀπὸ μόνην τὴν ἐκπαίδευσιν δύναται νὰ πηγάσῃ ἀναγκαίως ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἔθνους, ὡς καρπὸς ὥριμος καὶ ὄχι ἄωρος. (Δοκ. Φιλ. 128).

Τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν εἶχε δώσει καὶ πρὸ ἑνὸς ἔτους, τῷ 1812, εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, τὸν λεγόμενον Φιραρῆν, ὅστις χρηματίσας ἡγεμὼν διέμενεν ἤδη ἀπὸ ἐτῶν ὡς φυγὰς ἐν Μόσχᾳ. Οὗτος τῷ 1806 ἀνεκοίνου εἰς τὸν φυγάδα ὡσαύτως Κ. Ὑψηλάντην ἓν σχέδιον περί ἐγέρσεως τοῦ Ἔθνους διὰ μυστικῆς ἑταιρείας, εὑρὼν δὲ αὐτὸν σύμφωνον ἡσύχαζε μέχρις οὗ τῷ 1812

ἀνεκοίνωσε τὸν ὀργανισμὸν εἰς τὸν πανίσχυρον Καποδίστριαν. Ἐκεῖνος δὲ ἐνέκρινε μὲν τὸν κανονισμὸν μετὰ πολλὰς διορθώσεις, ἐτόνισεν ὅμως εἰς τὸν Φιραρῆν ὅτι ὡς βάσιν πάσης ἐπιτυχίας ἐθεώρει τὴν διάδοσιν τῶν φώτων καὶ τούτου συντελουμένου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ βασίμως ἡ ἔγερσις (Φρατζῆ Α΄ 73).

Ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις ἱδρύθη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1813 ἡ περίφημος Φιλόμουσος ἑταιρεία τῶν Ἀθηνῶν, ἐπιμελείᾳ τοῦ ἐν Τεργέστῃ Ἀνθίμου Γαζῆ, ἡ σκοποῦσα τὴν πνευματικὴν ἀνάπλασιν τῶν δούλων μὲ ἀπωτέρας βλέψεις πολιτικῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ Καποδίστριας ἀπεδέξατο ἐκθύμως τὸ πρόγραμμα αὐτῆς καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνέτεινεν αὐτὸς καὶ ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης οὐ μόνον ἵνα ἐγγραφῶσι μέλη τῆς ἑταιρείας ἐπιφανέστατοι Εὐρωπαῖοι λόγιοι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὅπως συλλεγῶσι γενναῖα ποσὰ ἀσφαλίζοντα τὴν εὐδοκίμησιν αὐτῆς. Τόσην δὲ ἐντύπωσιν ἔκαμεν ἡ ταχίστη εὐδοκίμησις τῆς Ἑταιρίας ὥστε ἡ δολοφόνος τοῦ Ρήγα Αὐστρία ἐδίωξε τὴν ἕδραν αὐτῆς ἐκ Βιέννης καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς Μόναχον. (Καμπούρ. Μνημ. Α΄. 213-231, Φ.Α΄, 3. Οἰκον. 60).

Ἡ ἵδρυσις τῆς Φιλομούσου ἑταιρείας ἀνερρίπισε ζωηρότατα τὸν Ἑλληνικὸν ζῆλον πρὸς τὰ γράμματα. Κατὰ τὸν Κούμαν (ΙΒ΄ σελ. 596) κατὰ τὸ μέχρι τοῦ 1819 διάστημα ἡ Ἑλλὰς ἐκινεῖτο θαυμασίως εἰς τὰ πρόσω τῆς παιδείας, ἑκατοντάδες δὲ νέων Ἑλλήνων διεσπαρμένοι εἰς Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν ἐσπούδαζον εἰς τὰ Πανεπιστήμια διαφόρους ἐπωφελεῖς γνώσεις. Ὁ δὲ Λόγιος Ἑρμῆς ἀνέγραφεν ἀρχομένου τοῦ 1818 (σελ. 121) τὰς ἑξῆς κρίσεις Παρισινῆς ἐφημερίδος: «Καὶ ἄλλοτε ἀνεφέραμεν μετ᾽ ἐπαίνων τὰς γενναίας καὶ ἐνδόξους δαπάνας τὰς ὁποίας κάμνουσιν οἱ ἐπισημότεροι ἔμποροι τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν πρόοδον τῶν φώτων καὶ διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς δυστυχοῦς αὐτῶν πατρίδος». Καὶ ἀλλαχοῦ (σελ. 463) ἔγραφεν ὡς ἰδίας κρίσεις: «Ὁ ἔρως τῆς παιδείας ἀνάπτει ἐπὶ μᾶλλον καὶ διαδίδεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὴν διάδοσιν αὐτὴν συντελούντων μέσων αὐξάνει καταπληκτικῶς. Τὰ σχολεῖα πολλαπλασιάζονται, οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι πληθύνονται, βιβλιοθῆκαι συσταίνονται καὶ οἱ πλούσιοι ἔμποροι πατριωτικῷ κινούμενοι ζήλῳ ἀνοίγουσι προθύμως τοὺς θησαυρούς των ὁ μὲν σπουδάζων νέους, ὁ δὲ προικίζων σχολεῖα, ὁ δὲ ἐκδίδων βιβλία καὶ ἄλλος ἄλλο τι πράττων χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον εἰς τὸ Γένος του. Τὸ Ἱερατεῖον συντρέχει καὶ συμβουλεύει καὶ ἡ κοινὴ μήτηρ ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία εὐλογεῖ, ἐφορεύει καὶ διοικεῖ σοφῶς τῶν τέκνων της τὰ ἔργα. Δι᾽ ὅλα αὐτὰ πρέπει τῷ ὄντι νὰ χαίρῃ

πᾶσα ἑλληνικὴ καὶ ἑλληνικῶς φρονοῦσι ψυχὴ καὶ νὰ ἐλπίζῃ τὰ κρείττω».

Γ΄. ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

Ἡ ἀπογοήτευσις τοῦ Κοραῆ.—Ἀπόρριψις προτάσεως τοῦ Καποδίστρια ἐν Βιέννῃ.— Οἱ πρῶτοι Φιλικοί.— Ἀναρρίπησις σχεδίων τῷ 1815.— Κατήχησις διαφόρων τῷ 1817.— Γαλάτης καὶ Καποδίστριας.— Καταχρήσεις Γαλάτη.—Κάθοδος ἀρχηγῶν εἰς Κ)λιν. — Ἀποστολὴ Λουριώτη καὶ Ξάνθου.— Ἐνθουσιασμὸς τοῦ Π. Σέκκερη.— Θάνατος Σκουφᾶ.— Ἀποστολὴ κατηχητῶν εἰς Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν.

Οἱ λογάδες τοῦ Ἔθνους ἐκανόνισαν τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἐκπαιδευτικόν, προσεχῶς δὲ ἀνατρεπτικόν. Οἱ ἑταῖροι τῆς Φιλομούσου Ἑταιρείας, Ἕλληνες καὶ ξένοι, ἠτένιζον εὐέλπιδες εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους, ἀλλὰ δὲν ἐμερίμνων καὶ περὶ προθεσμιῶν. Ἀλλ᾽ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πολιτικὴ ὄψις τοῦ κόσμου ἤλλαξε, συντριβέντος τοῦ μεγάλου κολοσσοῦ, τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Ναπολέοντος.

Τὴν ἀσπλαγχνίαν τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τὸ Ἑλλ. Ἔθνος εἶχε τέλος ἀντιληφθῇ καὶ αὐτὸς ὁ τόσον ἐλπίσας ἐπ᾽ αὐτὸν Κοραῆς, ὅστις τὸν ἀποκαλεῖ «μέγιστον δημαγωγόν,μεγαλουργὸν καὶ οὐχὶ μέγαν ἄνδρα, ἀφοῦ ἔλαβε πεῖραν τῆς ἀκορέστου πλεονεξίας τοῦ ἐκ Κορσικῆς δαιμονίου στρατάρχου, ὅστις ἀντὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς καταπονουμένους τῆς Εὐρώπης λαοὺς ἀπὸ τοὺς δεσπότας των ἐπρόκρινε νὰ γείνῃ αὐτὸς δεσποτῶν δεσπότης» (Θερ. Ἀδ. Κορ. Α΄. 306). Ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ 1809 μέχρι τοῦ 1814 ἐξέφυγεν ἐκ τῆς κυριαρχίας τῶν Γάλλων καὶ ἡ Ἑπτάνησος, κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, ὑφ᾽ οὓς ἔμεινε σχεδὸν δούλη καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ 1864.

Ἡ ἀποτίναξις τοῦ ζυγοῦ τοῦ Ναπολέοντος ἀπὸ τῆς ὅλης Εὐρώπης ἐνέπνευσε φρόνημα ἀκμαῖον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Εὐρωπαίων. Δὲν εἶνε λοιπὸν παράδοξον, ὅτι εὑρέθησαν πολλαχοῦ Ἕλληνες οἵτινες διενοήθησαν νὰ ἐπαναστατήσωσιν εὐθὺς τότε τὸ ἔθνος των, μὴ ἀναμένοντες τὴν πλήρωσιν τοῦ ὀνείρου τῶν λογάδων, τὴν πνευματικὴν δηλ. πρῶτον ἀναμόρφωσιν. Δυστυχῶς ὅμως ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἦτο δυσμενεστάτη διὰ πᾶν φιλελεύθερον κίνημα, συμπήξασα βαθμηδὸν τὴν λεγομένην Ἱερὰν Συμμαχίαν, δι᾽ ἧς οἱ παραβιάζοντες τὰ καθεστῶτα ἐθεωροῦντο ἐχθροὶ ὅλης τῆς Εὐρώπης.

Κατὰ τὴν Σύνοδον τῆς Βιέννης ὁ Καποδίστριας ἐπεδίωξε νὰ

πείση τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐλαφρύνωσι τὸν ζυγὸν τῆς Ἑλλάδος, ἂν δὲν ἤθελον νὰ ἀπολυτρώσωσιν αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Μέττερνιχ ἀπεφάνθη τότε καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐν τῇ Λουβιάνῃ, ὅτι «οὔτε ὑπάρχει Ἑλληνικὸν ἔθνος, οὔτε ἀναγνωρίζονται ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει ἄλλοι ἢ ὑπήκοοι Τοῦρκοι». Ὁ δὲ Καποδίστριας ἀποπλύνων τὴν προσαφθεῖσαν ἠθικὴν ὕβριν εἰς τὸ ἔθνος του κατώρθωσε νὰ ἐγγράψῃ δι' ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου θερμοὺς συνδρομητὰς τῆς Φιλομούσου Ἑταιρείας τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Εὐρώπης, ἐγγυητὰς δηλ. ὑπευθύνους τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Φ. Ἑταιρία διωχθεῖσα ἐκ Βιέννης εὗρεν ἄσυλον ἐν Μονάχῳ (Φ. Α΄. 9).

Οὐδεὶς δύναται νὰ ὁρίσῃ ἀκριβῶς τὸν χρόνον καθ' ὃν συνελήφθη ὑφ' Ἑλλήνων τὸ σχέδιον τῆς διὰ μυστικῆς ἑταιρίας ἐξεγέρσεως ὡς καὶ τὰ πρῶτα πρόσωπα τὰ μυήσαντα τοὺς ἄλλους. Σχέδιον τοιοῦτον εἶχε καὶ ὁ Φιραρῆς, ὅπερ ἔδειξεν εἰς τὸν Καποδίστριαν. Ὁ Φιλήμων ἀνέγραψε σχέδιον ὀργανισμοῦ καταρτισθέντος ἐν Παρισίοις ἀπὸ τοῦ 1814 ὑπὸ Ἑλλήνων ἐν οἷς καὶ οἱ Ἀθ. Τσακάλωφ, Ζαλύκης Ὁμηρίδης κλ. (Φ.Δ΄σ.θ΄). Ὁ Στέφανος Ξένος ἀναγράφει ἐν τῇ Ἡρωΐδι αὐτοῦ ὅτι πρῶτος ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐν Μόσχᾳ τῷ 1812 πρὸς τὸν Σκουφᾶν, Κομιζόπουλον κλ. ὁ Κ. Ράδος. Κατὰ τὸν Φιλήμονα ἡ πρώτη σκέψις ἐρρίφθη ἐν Ὀδησσῷ, ἔνθα φθίνοντος τοῦ 1813 εἶχον συνδεθῇ διὰ στενῆς φιλίας ὁ ἐξ Ἄρτης Νικ. Σκουφᾶς ἔμπορος ἐν Ὀδησσῷ, ὁ ἐκ Πάτμου Ἐμμ. Ξάνθος καὶ ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀθ. Τσακάλωφ, οὗ ὁ πατὴρ ἦτο ἔμπορος ἐν Μόσχᾳ, μεσοῦντος δὲ τοῦ 1814 κατήρτισαν οὗτοι τὰς βάσεις τῆς κατηχήσεως τῶν ἑταίρων μὲ μυστικισμὸν ἀνάλογον πρὸς τὴν Μασσωνείαν, ἧς μέλος ὑπῆρχεν ὁ Ξάνθος. Τὸν 7βριον ὅμως τοῦ 1814 οἱ τρεῖς φίλοι ἐχωρίσθησαν ἕνεκα τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν τοῦ Σκουφᾶ, ὅστις μετὰ τοῦ Τσακάλωφ, ἔσπευσεν εἰς Μόσχᾳ, ὁ δὲ Ξάνθος τὸν Δεκέμβριον εἰς Κ)λιν. Συνεφώνησαν δὲ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἀλληλογραφίας των νὰ ὑπογράφωνται ὁ μὲν Τσακάλωφ ΑΒ, ὁ Σκουφᾶς ΑΓ καὶ ὁ Ξάνθος ΑΔ, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἀποκαλύπτωσιν εἰς τοὺς προσηλύτους τὴν Διεύθυνσιν τῆς Ἑταιρείας, ἣν ἔκτοτε ὠνόμασαν «Σεβαστὴν Ἀρχήν».

Μετά τινα χρόνον καταναγκαστικῆς ἀπραξίας ἀπεφάσισαν τελευτῶντος τοῦ 1815 νὰ κατηχήσωσί τινας τῶν ἐν τῇ ξένῃ Ἑλλήνων, πρώτους δὲ κατήχησε τῷ 1816 ὁ Σκουφᾶς ἐν Μόσχᾳ τὸν πρώην ἡγεμόνα τῆς Μολδαυΐας Ἀλεξ. Μαυροκορδάτον τὸν Φιραρῆν, τὸν ἐξ Ἰωαννίνων Νικ. Πατσιμάδην καὶ τὸν Ν. Οὐζουνίδην ἐκ Θεσσαλονίκης ἴσως δὲ καὶ ἄλλους τινάς. Κατὰ τὸ 1817 δὲ τὸν ἐκ Φιλιππουπόλεως Ἀντων. Κομιζόπουλον, ὅστις καὶ προσελήφθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν ὡς τέταρτον μέλος τῆς ἀρχῆς ὑπὸ

τὰ στοιχεῖα ΑΕ. Μέλη τῆς ἑταιρίας ἐγένοντο ἐν Μόσχᾳ ὁ Γ. Κ. Γάτσος ἐξ Ἰωαννίνων ἔμπορος, ὁ Ἰ. Μπαΐλας ἐκ Ζαγορᾶς, πολιτικός, ὁ Δ. Ι. Ζορμπᾶς ἐξ Ἰωαννίνων, γραμματεύς, ὁ ἐκ Κερκύρας Κ. Καντιώτης, ὁ ἐξ Ἠπείρου Ν. Κανούσης, ὁ Ἠπειρώτης Κ. Πεντεδέκας, ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ὁ Ἰ. Καμ. Ψάλτης.

Κατόπιν ἐκρίθη καλὸν νὰ παραμείνωσιν ἐν Μόσχᾳ μὲν ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Κομιζόπουλος, κατῆλθε δὲ ὁ Σκουφᾶς ἐν Ὀδησσῷ, ἔνθα κατήχησε τὸν Ἰθακήσιον Ν. Γαλάτην ὀξύνουν ἀλλὰ ματαιόφρονα ἄνδρα, αὐτοκαλούμενον συγγενῆ καὶ ἔμπιστον τοῦ Καποδιστρίου, τὸν ἐκ Βιέννης ἐλθόντα αὐτόθι καὶ διευθυνόμενον εἰς τὸ Πήλιον πρὸς ἵδρυσιν σχολείου Ἄνθιμον Γαζῆν, ὅστις καὶ προσελήφθη ὡς μέλος τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΖ, τὸν ἐξ Ἀνδριτσαίνης Π. Ἀναγνωστόπουλον, τὸν Ἀθ. Σέκκερην ἀδελφὸν τοῦ Γεωργίου, παρ᾽ ᾧ ἔτυχεν ἀδελφικῆς περιθάλψεως διὸ καὶ τὸν προσέλαβεν εἰς τὴν Ἀρχὴν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΗ, τὸν ἐκ Μάνης Ἠλ. Χρυσοσπάθην, τὸν ἐκ Ζαγορίου Θεοδόσ. Χριστοδούλου, τὸν ἐξ Ἄρτης Χριστόδουλον Λουριώτην, τὸν Σπ. Μπούαν, τὸν Πάριον Σπ. Σταγέλον κλ. Ἐν Ὀδησσῷ κατὰ τὸ 1817 ἐμυήθησαν πρὸς τοῖς ἄνω καὶ οἱ Λ. Λεοντίδης ἐκ Κ)λεως, ἔμπορος, ὁ ἐκ Πολιανῆς σύντροφος τοῦ Ζαχαριᾶ Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου ἢ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ ἐκ Μάνης Π. Δημητρόπουλος ἢ Δημητρακόπουλος, ὁ ἐκ Κέας Ἀνδρέας Σοφιανὸς, ὁ Πελοποννήσιος Ἰ. Μπουκαουφίδης, ὁ ἱστορικὸς Νικ. Σπηλιάδης, τότε γραμματεὺς ἐμπόρου, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ν. Γαλάτη ἀρχιμανδρίτης Εὐστάθιος κλ.

Τὸν Αὔγουστον 1817 κατήχησεν ἐν Μόσχᾳ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς τὸν Ι. Φαρμάκην, ἀπῆλθον δὲ μετὰ τοῦ Χρ. Περραιβοῦ, Ἠλ. Χρυσοσπάθη καὶ Π. Δημητροπούλου εἰς Πετρούπολιν, ὅπως ζητήσωσι παρὰ τῆς Ρωσσίας ἀμοιβὰς διὰ τὴν ὑπὸ τοὺς Ρώσσους ὑπηρεσίαν αὐτῶν ἐν Ἑπταννήσῳ, ὡσαύτως δὲ κατὰ τὸ 1317 κατηχήθησαν ἐν Ἰσμαηλίῳ ὁ ἐκ Στεμνίτσης Ἠλ. Μίγγλαρης, ἐν Ἰασίῳ ὑπὸ τοῦ Ν. Γαλάτη ὁ Γ. Θ. Λεβέντης ἀνὴρ σπουδαῖος καταγόμενος ἐκ Κορακοβουνίου τῶν Βρασιῶν τῆς Κυνουρίας, ἔγγονος τοῦ διαπρέψαντος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλὼφ Γ. Λεβέντη (Φ.Α, 6) ὑπηρετῶν τότε παρὰ τῷ Ρώσσῳ προξένῳ Πίνη ὡς διερμηνεύς. Ἐν Τομαρόβῳ κατηχήθη ὁ Λάκων Δ. Βατικιώτης, ἀλλαχοῦ δὲ ἄλλοι τινες καὶ ὁ ἐκ Βουλγαρίας Ἀδ. Κέλκος.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνέβη καὶ τὸ ἑξῆς δυσάρεστον ἐπεισόδιον. Ὁ Ν. Γαλάτης λαβὼν μωρῶς τὸν τίτλον τοῦ κόμητος καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους προσῆλθεν ἐν Πετρουπόλει παρὰ τῷ Καποδίστρια, ὃν προσπάθησε νὰ κατηχήσῃ εἰς τὰ τῆς Ἑταιρείας

ἀλλ' ὁ Καποδίστριας διαγνοὺς τὸ κοῦφον τοῦ ἀνδρὸς τῷ εἶπεν: «εἶσαι νέος καὶ πηδᾷς ὅπου καὶ ὅπως δὲν πρέπει». Ἀλλ' ὁ Γαλάτης δὲν ἐσωφρονίσθη, τόσον δὲ ἐπιπολαία ὑπῆρξεν ἐν Πετρουπόλει ἡ ἐνέργειά του ὥστε ὁ Ἕλλην ἐξ Ἰωαννίνων ἀστυνόμος Πετρουπόλεως συνέλαβεν αὐτὸν ὡς καὶ τοὺς παρεπιδημοῦντας Χρ.Περραιβὸν καὶ Δ. Ἀργυρόπουλον ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ τοὺς μὲν δύο τελευταίους ἐνέκλεισεν ἐν φρουρίῳ τὸν δὲ Γαλάτην ἐξώρισεν αὐτοστιγμεὶ εἰς Μολδαυΐαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ρώσσου ὑπηκόου Ἀλεξιανοῦ,δοὺς αὐτῷ 500 τάλληρα καὶ συστήσας αὐτὸν εἰς τὸν Ρῶσσονπρόξενον Ἀλ. Πίνην, ἵνα τὸν προστατεύσῃ ὅπως μὴ πάθῃ τι ἐν Τουρκίᾳ, «ὡς ἀνήκων εἰς μίαν Ἑταιρίαν, ἀνυπόμονον ἵνα ἀποσείσῃ τὸν Τουρκικὸν ζυγόν». Τὴν ἑπομένην οἱ δύο ἄλλοι ἀπεφυλακίσθησαν, ἀποζημιωθέντες, ἀλλ' ὁ Περραιβὸς ἔσπευσε πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐντόνως διαμαρτυρόμενος, ὅτε ὅμως ἔμαθεν ὅτι τὰ ληφθέντα μέτρα ἦσαν ἀποτέλεσμα πολιτικῆς ἀνάγκης ἀπήντησεν «ὅταν εἶνε ἔτσι ἂς ὑπόφερνα καὶ ἄλλα χειρότερα». (Φ.Α', 5 καὶ 138). Ὁ Γαλάτης καὶ ἐν Μολδαΐᾳ κατεχράσθη τὸ μυστήριον τῆς Ἑταιρείας, γνωρίσας δὲ τὰ στοιχεῖα ΑΔ ὑφ' ἃ ἀλληλογράφει ὁ Ξάνθος οἰκειοποιήθη αὐτὰ χωρὶς νὰ εἶνε μέλος τῆς Ἀρχῆς, ἐξ οὗ ἠναγκάσθη ὁ Ξάνθος νὰ ὑπογράφηται μὲ τὰ στοιχεῖα ΑΘ. Ὁ Νέγρης τὸν κατήγγειλε πρὸς τὴν ἀρχὴν ὡς λίαν κινδυνώδη ἄνθρωπον (Δ.Φ. 196).

Τὸ ἐν Ρωσσίᾳ περιβάλλον δὲν ἐνεθάρρυνε πολὺ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Φιλικῶν, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ κατέλθωσιν εἰς Κ)λιν, ἔνθα καὶ ὁ Ἑλλ. πληθυσμὸς ἦτο συμπαγέστερος καὶ ἡ μετὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδὸς καὶ τῶν νήσων ἐπικοινωνία εὐχερεστέρα. Προηγήθη λοιπὸν ὁ Τσακάλωφ ὅστις συναντήσας τὸν Ξάνθον ἀπῆλθεν εἰς Μηλέας πρὸς συνάντησιν τοῦ Γαζῆ ἵνα ὁρισθῇ τὸ Πήλιον ὡς κέντρον τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἑταιρείας. Μὴ συμφωνήπαντος δὲ εἰς τοῦτο τοῦ Γαζῆ καὶ προτείναντος ὡς προσφορώτερον μέρος τὴν Μάνην ἀπῆλθεν ὁ Τσακάλωφ εἰς Σμύρνην. Κατῆλθε δὲ καὶ ὁ Σκουφᾶς εἰς Κ)λιν μετὰ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου ὃν καὶ προσέλαβεν ὡς μέλος τῆς Ἀρχῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΙ. Ὁ συνοδεύσας αὐτοὺς Λουριώτης ἔμεινεν ἐπ' ὀλίγον ἐν Κ)λει, ἔνθα κατήχησε τὸν Ἰούνιον τὸν Χῖον τραπεζίτην Παντιᾶν Ροδοκανάκην καὶ τὸν ἐξ Ἄρτης Γ. Μόστραν, εὐθὺς δὲ κατόπιν ἐστάλη μετὰ τοῦ Ἐμμ. Ξάνθου εἰς Ἰταλίαν, πρὸς κατήχησιν τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἀτυχῶς ὁ Λουριώτης ἀπέθανε προώρως ἐν Βαρλέτᾳ.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν Κ) λει ἀρχηγοὶ προέβαινον μετὰ πολλῆς περισκέψεως εἰς τὴν κατήχησιν. Συντελεστικωτάτη πρὸς τὸν σκοπὸν ἐδείχθη ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου μύησις τοῦ Ἀρκάδος Παναγ. Σέκκερη, εὐπόρου ἐμπόρου καὶ ἀδελφοῦ τῶν ἤδη ἑταίρων

Ἀθανασίου καὶ Γεωργίου Σέκερη. Οὗτος διαπνεόμενος ὑπὸ φλογερᾶς φιλοπατρίας εἶχε πρῶτος ἀνακοινώσει τῷ 1808 εἰς τὸν ἱστορικὸν Σπηλιάδην τὰ ᾄσματα τοῦ Ρήγα, τόσον δὲ ἐνθουσιασμὸν προυξένησεν ἤδη αὐτῷ ἡ ἵδρυσις τῆς Ἑταιρείας ὥστε προσέφερε, μόλις κατηχηθεὶς αὐθορμήτως δέκα χιλ. γροσίων. Τόσον δὲ συνεκίνησε τὸν Σκουφᾶν καὶ τὸν Ἀναγνωστόπουλον ἡ αὐθόρμητος αὕτη γενναιότης τοῦ αἰσθήματος τοῦ Π. Σέκερη, ὥστε, ὡς ὡμολόγει ὁ δεύτερος πρὸς τὸν Φιλήμονα, μόνον ἀπὸ ταύτης τῆς στιγμῆς ἐπίστευσαν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν πρόοδον τῆς ἐπιχειρήσεώς των (Δ.Φ. 65).

Σπουδαιοτάτη ὡσαύτως διὰ τὴν ἑταιρείαν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου κατήχησις τότε καὶ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γρ. Δικαίου ἢ Παπαφλέσσα ἐκ Πολιανῆς τοῦ Λεονταρίου. Ὁ Σέκερης καὶ Σπ. Παπαπάνος ἔδωσαν εἰς τὸν Σκουφᾶν ὅσας πληροφορίας εἶχον περὶ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῆς Ἑλλάδος, πρὸς καταρτισμὸν ὅμως πλήρους στατιστικῆς ἀπεφασίσθη νὰ ἀναμείνωσι τὴν ἐκ Μόσχας ἐπιστροφὴν τῶν πολυειδῶς μεσιτείᾳ τοῦ Καποδιστρίου εὐεργετηθέντων καπεταναίων, ἵν᾽ ἀναθέσωσιν αὐτοῖς ὡς ἀποστόλοις τῆς ἰδέας τὴν ἔρευναν τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Ἐν Ὀδησσῷ ὁ μὲν Ἀναγνωσταρᾶς κατήχησε τὸν Δημητσανίτην Ἠλ. Μάνεσην, ὁ δὲ Χρυσοσπάθης τὸν Ψαριανὸν Ν. Ἀποστόλην. Ἀλλ᾽ ὅτι ἦλθον οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐξ Ὀδησοῦ ὁ Σκουφᾶς ἦτο ἀσθενής, ἀνέμενον δὲ τότε καὶ τὸν Τσακάλωφ, ἐλθόντα ἐκ Σμύρνης περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Ἀτυχῶς παρὰ τὰς προσπαθείας τῶν Ἑταίρων καὶ τῶν ἰατρῶν Μόσχου καὶ Ἰσαβρίδους μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν ἡ ψυχὴ τῆς ἑταιρείας, ὁ ἀοίδιμος Σκουφᾶς, εἰς ὃν ταφέντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀρναούτκιοϊ ὁ Γ. Αἰνιὰν ἐποίησεν ὡραῖον ἐπίγραμμα. (Ξάνθου ἀπομν. καὶ ἐν Ἁρμονίᾳ Β΄ σ. 534).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκουφᾶ, κατηχήσαντος ἐν Κ)λει μόνον τὸν Στ. Χαχαμάκην, ὁ Ξάνθος, ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Ἀναγνωστόπουλος κατέστησαν μέλος τῆς Ἀρχῆς τὸν Π. Σέκερην ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΚ, ὅστις ἀνεδέχθη τὰς βαρείας εὐθύνας τοῦ συναρχηγοῦ μετ᾽ ἄκρου ἐνθουσιασμοῦ, ὑποβληθεὶς καὶ εἰς νέας χρηματικὰς θυσίας (Δ.Φ, 197). Συγχρόνως ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῶσιν ὡς ἀπόστολοι τῆς ἑταιρείας ὁ μὲν Ἀναγνωσταρᾶς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Χριστοφ. Χρυσοσπάθης καὶ ὁ Π. Δημητρακόπουλος λαβόντες 6 χιλ. γροσίων εἰδικῶς εἰς τὴν Μάνην καὶ ὁ Ι. Φαρμάκης λαβὼν 10 χιλ. γροσίων εἰς Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν. Τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαιούντων χρημάτων ἀνέλαβε διὰ λ)σμὸν τῆς Ἑταιρείας ὁ Π. Σέκερης.

Ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν ἀρχηγῶν ἐγένετο ἐνέργεια ἐν Κ)λει πρὸς κατήχησιν τῶν ἐγκατεστημένων καὶ παρεπιδημούντων Ἑλλη-

νων, εἰς ἣν, ἐκτὸς τῶν ἀρχηγῶν ἔλαβον μέρος καὶ οἱ καπεταναῖοι πρὶν ἀπέλθωσιν εἰς Πελοπόννησον. Οὕτως ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἐμύησε τοὺς Δημ. Ὕπατρον ἐκ Πίνδου, Γ. Αἰνιᾶνα διδάσκαλον Θεσσαλόν, τοὺς ἐξ Ὕδρας Γκίκαν Κ. Γκιώνην καὶ Φρ. Α. Παπαμανώλην, τὸν ἐκ Ζαγορίου Ἀναστ. Κόνιαρην, τοὺς Μωραΐτας Γ. Παπαζαφειρόπουλον καὶ Ἀλ. Μοσχόπουλον, τὸν Ψαριανὸν πλοίαρχον Ἀν. Μοναρχίδην, καὶ πρὸς τούτοις τὸν Ἰ. Μαυρομιχάλην, ὅστις ἐμύησε τὸν υἱὸν τοῦ Πετρόμπεη Γεώργιον, μυήσαντας καὶ τοῦτον κατόπιν τὸν Ἀναστάσιον Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Σίφνιον Γ. Λαγόν. Ὁ Ἠλίας Χρυσοσπάθης τὸν ἐξ Ὕδρας πλοίαρχον Ἀντ. Κριεζῆν καὶ τὸν ἐκ Κ)λεως Γαβριὴλ Κανακάρην καὶ τέλος ὁ Π. Δημητρακόπουλος τὸν Ψαριανὸν πλοίαρχον Ἀντώνιον Μαμούνην.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκουφᾶ κατῆλθον οἱ καπεταναῖοι εἰς Ὕδραν καὶ κατέλυσαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐκ Καλαβρύτων διδασκάλου τῆς αὐτόθι σχολῆς Νικηφόρου Παμπούκη, ὃν καὶ κατήχησαν καὶ συνεσκέφθησαν μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν μελλουσῶν ἐνεργειῶν των. Μόλις δὲ τυχούσης εὐκαιρίας ὁ Ἰ. Φαρμάκης ἀπέπλευσεν εἰς Μακεδονίαν καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου, ἵνα ἀπὸ τοῦ κρησφυγέτου ἐκείνου τῆς Ἑλλ. ἐλευθερίας ἄρξηται τοῦ ἐθναποστολικοῦ ἔργου του καὶ δὴ ἀπὸ κορυφῆς ἐθνικῆς, οἷα ὁ ἐξόριστος τότε Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε'.

Δ'.—ΜΥΗΣΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΥΠΟ ΦΑΡΜΑΚΗ

Ὁ Φαρμάκης ἐν Ἄθῳ.—Αἱ φράσεις τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Γρηγορίου. —Ἐξήγησις τῆς ἀρνήσεως τοῦ ὅρκου.—Οἱ συγγραφεῖς τοῦ Ἐθνικοῦ προγράμματος.—Χαρὰ καὶ εὐχαὶ τοῦ Πατριάρχου.—Σωφρονεστάτη σύστασις φρονήσεως.—Εἰδήσεις τῶν λοιπῶν ἱστορικῶν.

Περὶ τῆς μυήσεως τοῦ Γρηγορίου εἰς τὰ τῆς ἑταιρείας ἔχομεν δύο αὐθεντικὰς πληροφορίας καὶ τὴν ὁμολογίαν τῶν σπουδαιοτέρων ἱστορικῶν. Ὁ Φιλήμων συνέγραψε τῷ 1834 τὸ Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῇ βάσει προφορικῶν ἀνακοινώσεων κυρίως τοῦ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν Π. Ἀναγνωστοπούλου. Οὗτος λοιπὸν εἶχεν ἀκούσει παρὰ τοῦ Ἰ. Φαρμάκη, φονευθέντος ἐν Κ)λει αἰχμαλώτου τῷ 1821, ὃν ὅμως εἶχε συναντήσει πολλάκις τῷ 1819 καὶ 1820 ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις, τὰ τῆς κατηχήσεως τοῦ Γρηγορίου καὶ τὰ διηγήθη εἰς τὸν Φιλήμονα, ἐξιστοροῦντα ταῦτα ἐν σημειώσει τῆς σελίδος 202 τοῦ Δοκιμίου αὐτοῦ.

Ὁ Φαρμάκης, ὁ παλαιὸς ἀντάρτης κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ

συνεργὸς τοῦ Βλαχάβα, ἐμύησε τὸν Γρηγόριον πάντως κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου, διότι ἀκολούθως προχωρῶν εἰς Μακεδονίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἐμύησεν ἐν Σέρραις τὴν 15 Αὐγούστου τὸν αὐτόθι Μακεδόνα ἀρχιεπίσκοπον Χρύσανθον, οὗ καὶ ἀπέστειλε τὸ ἀφιερωτικὸν γράμμα εἰς τὴν ἀρχὴν (Φ. Α, 376).

Ἐν Ἄθῳ παρεπιδημοῦντα κατήχησε, ἄγνωστον πρὸ ἢ μετὰ τὸν Γρηγόριον, καὶ τὸν Θεσσαλὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀρδαμερίου Ἰγνάτιον, οὗ τὸ ἀφιερωτικὸν γράμμα ἔστειλεν ὡσαύτως εἰς τὴν Ἀρχὴν (Φ. Α΄, 388). Τοῦ Γρηγορίου ὅμως δὲν ἔλαβεν ἀφιερωτικὸν γράμμα, τὸν λόγον δὲ ἐκτίθησιν ὁ Φιλήμων (Δ. Φ. 202) συμφώνως πρὸς τὰς μεταγενεστέρας ὁμολογίας τοῦ Φαρμάκη περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης συνδιαλέξεώς του «μετὰ τοῦ Σεβασμίου γέροντος» ὡς τὸν ἐχαρακτήριζε.

Ἀκούσας ὁ Γρηγόριος τὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας «ἔδειξεν εὐθὺς ζωηρότατον ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ πνεύματος αὐτῆς» καὶ «ηὐχήθη ἀπὸ καρδίας» ὑπὲρ τῆς πραγματώσεως αὐτοῦ. Ὅταν ὅμως ὁ Φαρμάκης ἀνέλυσεν αὐτῷ τὸ σύστημα τῆς κατηχήσεως καὶ ἐζήτησε νὰ ὁρκισθῇ ὁ Γρηγόριος καὶ ὑπογράψῃ ἰδιοχείρως καὶ σφραγίσῃ τὸ ἀφιερωτικὸν γράμμα, ὁ Γρηγόριος ἠρνήθη εἰπών : «***Ἐμένα μὲ ἔχετε ποῦ μ' ἔχετε***» σύμφωνον δηλ. εἰς τὰς ἐνεργείας σας καὶ ὀπαδὸν τῶν ἀρχῶν σας. Ὁ ὅρκος μου εἶνε περιττὸς ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος.

Διευκρινίζων δὲ τὰ αἴτια τῆς ἀρνήσεώς του εἰς τὸν Φαρμάκην παρετήρησεν ὅτι ὁ ἱερατικὸς χαρακτὴρ ἐπιβάλλει αὐτῷ ὑποχρεώσεις ἀποκλειούσας τὴν ὁρκωμοσίαν καὶ ἐξέφρασε τὸν εὔλογον φόβον ὅτι «ἂν ἀποκαλυφθῇ ποτε εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἑταιρείας τὸ ὄνομά του, θέλει διακινδυνεύσει ἀπὸ τὴν τύραννον ἐξουσίαν ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος τοῦ ὁποίου καίτοι ἐξόριστος, προεῖχε πάντοτε». Ἐν τέλει συνέστησεν ἐμφρόνως εἰς τὸν Φαρμάκην «νά προσέξωσι πολὺ οἱ Ἑταῖροι μήπως βλάψωσιν ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσι τὴν Ἑλλάδα» (Δ. Φ. 202). Ταῦτα διηγεῖτο κατόπιν ὁ Φαρμάκης, προφανῶς ἐν μεγίστῃ συντομίᾳ ἐκτιθέμενα ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος, οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀνέλυσε τῷ κατηχητῇ αὐτοῦ λεπτομερέστατα τὰ τῆς θέσεως του ἐν τῷ ἔθνει κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχήν. Ὁ Γρηγόριος δηλοῖ εἰς τὸν Φαρμάκην ὅτι «προεῖχε πάντοτε» τοῦ Ἑλλ. ἔθνους. Ἴσως προῃσθάνετο ὅτι τάχιστα θὰ ἐκαλεῖτο ὅπως διευθύνῃ καὶ πάλιν τοὺς οἴακας τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅπερ καὶ ὄντως μετὰ 4 μῆνας συνέβη. Ἀλλὰ καὶ ἐξόριστος εἶχε δύναμιν καὶ θέσιν ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει.

Πόσην βαρύτητα ἐνεῖχε τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ πόσην ἐπίδρασιν ἐνήσκει ἡ γνώμη του ἀποδεικνύει καὶ ἡ σύγχρονος πρόκλησις τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ὅπως συνυπογράψῃ καίτοι ἐξόριστος τὸν Αὔγουστον τοῦ 1818 τὴν περὶ τῆς παιδείας ἐγκύκλιον, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁλόκληρον ὁ Λόγιος Ἑρμῆς (1819 σελ. 679). Διὰ ταύτης οἱ δύο Πατριάρχαι, ὁ πρώην καὶ ὁ ἐν ἐνεργείᾳ, προκαλοῦσι πανελληνίους ἐράνους ὑπὲρ τοῦ νεοσυστάτου σχολείου τῆς Τραπεζοῦντας ἔνθα ἄλλοτε ἤνθουν τὰ γράμματα, ἐνῶ ἤδη τὴν κατέκλυζεν ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ διαφθορά, τονίζουσι δὲ ὅτι «οὐδεμία ἑτέρα ὑπάρχει λύσις τῶν δεινῶν καὶ ἀνόρθωσις ἐκ τῆς πτώσεως ἀπὸ τὴν ἐπανάκλησιν τῆς θεοσδότου παιδείας».

Εἰς τὸν ἀπὸ περιωπῆς ἐξετάζοντα τὰ πράγματα ἡ ἄρνησις τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Φαρμάκην νὰ ὁρκισθῇ καὶ ὑπογράψῃ οὐδεμίαν προξενεῖ ἔκπληξιν. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἦτο ἁπλοῦς ῥαγιᾶς. Ὁ Πατριάρχης εἶνε ἀνεγνωρισμένος διὰ προνομίων ἀρχηγὸς τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξων, οὐδέποτε ὅμως ἀπέβαλε καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνωτάτου ὑπαλλήλου τῆς Πύλης. Εὐλόγως λοιπὸν ἐφοβήθη ὁ Γρηγόριος, ὅτι ἂν ἀνεκαλύπτετο τὸ ὄνομά του εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἑταιρείας, θὰ ἐκινδύνευε τὸ Γένος. Διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατόπιν, ἡ Πύλη καταδικάσασα αὐτὸν ἐξ ἁπλῶν ὑπονοιῶν περὶ συμμετοχῆς του εἰς τὰ τῆς ἑταιρείας, ἀνέγραψεν εἰς τὸ ἔγγραφον τῆς καταδίκης του ὡς ὑψίστης σημασίας γεγονὸς τὴν προδοτικὴν διαγωγήν του. Οὐδὲν ἄλλο δὲ ἐπεζήτει ἀείποτε ἡ Πύλη ἢ τὸ ὑπεύθυνον τῶν Χριστιανῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς διὰ θανάτου εἴτε ἡγεμόνες, εἴτε μεγάλοι διερμηνεῖς, εἴτε Πατριάρχαι ἐχρημάτησαν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ὅρκος τῶν Φιλικῶν δὲν ἦτο καθ᾽ ὅλα σύμφωνος πρὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Πατριάρχου. Καὶ δυνατὸν μὲν νὰ ἐδέχετο ὁ Γρηγόριος προθύμως τὰς φράσεις τῶν ὅρκων οὓς ἐδημοσίευσεν ὁ Φιλήμων (ἐν Δοκιμίῳ σελ. 155 καὶ 165), ὅτι δηλ. ὁ κατηχούμενος ἀπαρνούμενος ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του ὤφειλε : «νὰ ἐνεργῇ κατὰ πάντα τρόπον πρὸς βλάβην τῶν τυράννων τῆς πατρίδος καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν παντελῆ ὄλεθρόν των, ὅταν ἡ περίστασις τὸ συγχωρήσῃ» ἢ ὅτι: «θὰ δουλεύσῃ τὴν πατρίδα του μὲ ὅλην τὴν δυνατὴν ἀγάπην καὶ πίστιν καὶ μὲ κάθε κίνδυνον τῆς ζωῆς του τὴν ὁποίαν (ζωὴν) ἀφιερώνει καθ᾽ ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἐλευθερίαν, διαφέντευσιν καὶ τὸ καλὸν τῆς πατρίδος», διότι, ὡς ἐδείξαμεν καὶ θὰ δείξωμεν καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς, αὐτὸ τοῦτο ἦτο καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ βίου τοῦ Γρηγορίου, ὅστις καὶ αὐτὴν ζωήν του προθύμως καὶ αὐτοβούλως προσέφερεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν.

Οὐδαμῶς ὅμως εἷς πρώην Πατριάρχης ἠδύνατο, νουνεχῶς σκεπτόμενος, νὰ προφέρῃ καὶ τὰς ἑξῆς φράσεις τοῦ ὅρκου : «Ὀρκίζο.

μαι νὰ ὑποτάσσωμαι ἀδιστάκτως καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξετάσεως καὶ ἀντιστάσεως εἰς τὰς προσταγάς τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἀνωτέρων μου, νὰ ὑπομένω κάθε κίνδυνον καὶ πόνον ἄνευ παραπόνου καὶ ἄν προσκρούσω εἴς τι ἐνάντιον τῶν νόμων (τῆς ἑταιρείας), τῶν ἀρχηγῶν μου καὶ τοῦ χρέους μου νὰ κατακρίνωμαι καὶ νὰ παιδεύωμαι κατὰ τοὺς νόμους» (Αγγ. Α΄, 247).

Τοιοῦτος ὅρκος ἀντέκειτο εἰς τὸ ὕψος τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀξιώματος. Διότι ὁ Πατριάρχης δὲν εἶνε ἁπλοῦς πολίτης ἵνα τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς οἱουδήποτε. Δὲν ἦτο λευκὴ σελίς, ἐφ' ἧς νὰ γράψῃ ἀπροσκόπτως ἡ ἑταιρεία τὸ πρόγραμμά της καὶ τοὺς ὅρους της. Ἔνορκοι δεσμοὶ εἰσι βεβαίως μέγα κώλυμα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν παρουσῶν καὶ μελλουσῶν ἐνεργειῶν ἀνδρός, ὅστις ἀπὸ ἄλλης ἀφετηρίας, ἐπίσης ἐθνικῆς, ἐπισκοπεῖ καὶ ἰθύνει τὰ ἐθνικὰ πράγματα. Οὐδὲν ἄπορον δὲ ἄν κατόπιν θὰ εὑρίσκετο ὁ Πατριάρχης ὡς πολιτικὸν πρόσωπον εἰς τὴν ἀνάγκην, εἴτε λόγῳ ἐπιβολῆς τῆς ἐξουσίας εἴτε λόγῳ εἰλικρινοῦς ἀποδοκιμασίας ἐθνοκτόνων τυχὸν ἐνεργειῶν, νὰ ἀποκηρύξῃ τὴν Ἑταιρίαν. Καὶ θὰ ἦτο ἄκρως σόλοικον νὰ προβαίνῃ εἰς ἀποδοκιμασίας πανδήμους καὶ ὁ ὡρκισμένος τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τοῦ ἀποκηρυττομένου σωματείου! Κατὰ συγκυρίαν δὲ τοῦτο καὶ συνέβη. Ὁ Γρηγόριος μεθ' ὅλης τῆς Συνόδου ἠναγκάσθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1821 ὑπὸ τῆς Πύλης νὰ ἀφορίσῃ τὴν Ἑταιρείαν ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἁγίας Τραπέζης.

Ἐὰν ὁ ἀναγνώστης ἐπείσθη ὅτι ἡ ἄρνησις τοῦ Γρηγορίου ὅπως ὁρκισθῇ καὶ ὑπογράψῃ ἀφιερωτικὸν εἶνε ἐπαρκῶς δεδικαιολογημένη, δύναται νὰ παρακολουθήσῃ φαεινότερον τὴν ἀνάλυσιν καὶ τῶν λοιπῶν πρὸς τὸν Φαρμάκην λόγων αὐτοῦ. Ὁ ζωηρότατος ἐνθουσιασμὸς ὃν ἠσθάνθη ὁ Γρηγόριος ὑπὲρ τοῦ πνεύματος τῆς ἑταιρείας, αἱ ὑπὲρ εὐοδώσεως αὐτῆς εὐχαὶ καὶ ἡ πρὸς τὸν Φαρμάκην τὸν ζητοῦντα ὄργανα ἐκτελέσεως τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ τῆς ἐγέρσεως τοῦ Ἔθνους πανηγυρικὴ δήλωσις τοῦ Γρηγορίου ὅτι αὐτὸν τὸν ἔχουσι πρὸ πολλοῦ ὀπαδόν των, δὲν εἶνε στιγμιαία φιλοφροσύνη ἀλλ' ἀφελὴς ἐκδήλωσις τῆς χαρᾶς ἣν αἰσθάνεται πᾶς τις βλέπων πληρουμένους τοὺς διακαεστέρους τῶν πόθων του. Ἡ πνευματικὴ ἀνάστασις τοῦ Γένους, ἣν θὰ ἐπηκολούθει ἡ πολιτική, ὑπῆρξεν ἀείποτε τὸ πρόγραμμα τῆς δράσεως τοῦ Γρηγορίου, μικρὰ δὲ ἀνασκόπησις τοῦ πολιτικοῦ του βίου θὰ βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην εἰς κατανόησιν τῶν αἰτίων τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐκείνου, ὃν ἀπηθανάτισεν ὁ Φαρμάκης διὰ τοῦ Φιλήμονος.

Ὁ Γρηγόριος δὲν εἶχε πρόγραμμα τὴν ἄμεσον ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Τοὐναντίον ὑπῆρξε θερμότατος ὑπέρμαχος τῆς ἀκεραι-

ότητος τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ διαμελισμοῦ αὐτοῦ ὑπὸ οἱωνδήποτε τρίτων. Καὶ ὡς Μητροπολίτης καὶ ὡς Πατριάρχης ὑπῆρξε μόνον τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν δεσμῶν τοῦ ἔθνους ἀνατροπεὺς καὶ δεινὸς διώκτης τῆς ἀμαθείας τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Προασπίζων τὰ αἰώνια προνόμια τοῦ Γένους, ἱδρύων ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς, ἀνακαινίζων τὰ Πατριαρχεῖα, ἀσφαλίζων τῶν μονῶν τὴν αὐτοτέλειαν, σωφρονίζων τοὺς ἀπειθεῖς ἀρχιερεῖς, κανονίζων τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα πάντων τῶν ἱερωμένων, συνιστῶν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν σπουδήν, ἔδιδεν εἰς τοὺς πολίτας σεμνὰ καὶ προοδευτικὰ πρότυπα. Ἱδρύων δὲ πανταχοῦ σχολεῖα καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τυπογραφεῖον, προσκαλῶν πανηγυρικῶς τὰς Ἑλληνίδας Μούσας καὶ εἰς τὸ ἔσχατον ὑπόδουλον χωρίον, παρεσκεύαζε τοὺς νεανίας ἐκείνους, οἵτινες δαφνηφόροι καὶ ἀκατάβλητοι θὰ ἐδέχοντο εἰς τοὺς κόλπους των τὸν ἐθνικὸν Θρασύβουλον.

Εὔλογος λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ ἣν ὁ ἐξόριστος Γρηγόριος ᾐσθάνθη ἐπὶ τῇ συναντήσει οὐχὶ κατηχητοῦ καὶ ἀρχηγοῦ ἀλλ' ἁπλούστατα ὁμόφρονος. Ὅ,τι ἐζήτει παρ' αὐτοῦ ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ Φαρμάκη, ἦτο ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πατριωτικοῦ προγράμματος. Ἀλλὰ τὸ πρόγραμμα τοῦτο δὲν τὸ κατήρτισαν μόνοι οἱ Φιλικοί. Πολλοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ αἰώνων ἤδη ἐφιλοτέχνησαν τὰ κεφάλαιά του καὶ διεμόρφωσαν τὰς σελίδας του. Μέγα δὲ μέρος τῶν σελίδων συνέρραψεν ὁ Ἑλληνικὸς κλῆρος, οὗ κορυφαῖος ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ὁ Γρηγόριος. Τὴν ἐθνικὴν ταύτην βίβλον ἥρπασαν ἤδη οἱ Φιλικοί, τὴν ἀνέπτυξαν εἰς σημαίαν καὶ ἐκάλουν ὄπισθεν αὐτῆς τὸν Ἑλληνισμὸν σύμπαντα εἰς σύγχρονον ἔγερσιν.

Ἐπὶ τῷ θεάματι καὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ ἡ καρδία τοῦ ἐξορίστου Γρηγορίου ἐσκίρτησε γηθοσύνως. Αἱ νεκρούμεναι βαθμηδὸν ὑπὸ τοῦ γήρατος καὶ τῆς μονώσεως ἐλπίδες του ἀνεπτερώθησαν. Οἱ εὐγενεῖς αὐτοῦ πόθοι ἀνεβλάστησαν καὶ ἐγιγαντώθησαν. Ἤκουσεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀτμόσφαιρα εἶχεν ἤδη πληρωθῆ ἐλπίδων καὶ ὅτι ἡ τάσις πρὸς ἔγερσιν ἦτο ἀκατανίκητος. Ὁ ἀφθόνως ριφθεὶς σπόρος παρῆγεν ἤδη καρπούς. Ὁ Ρήγας διὰ τῶν κηρυγμάτων καὶ τοῦ μαρτυρίου του, ὁ Κοραῆς διὰ τῶν προλεγομένων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ὁ Κ. Ὑψηλάντης διὰ τῶν πρὸς τὸν Σελὴμ συστάσεών του, ὁ Καποδίστριας διὰ τῆς Φιλομούσου ἑταιρείας, ὁ Λόγιος Ἑρμῆς καὶ τὰ σχολεῖα διὰ τῆς ἀεννάου κατηχήσεώς των, ὁ Γρηγόριος καὶ ἐν γένει ὁ κλῆρος διὰ τῆς ἀναπλαστικῆς δράσεώς των, οἱ κλέφται καὶ οἱ ἁρματωλοὶ διὰ τῆς ἐνόπλου διαμαρτυρίας των, οἱ Φιλικοὶ τέλος ἤδη διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ μυστηρίου, πάντες εἰς τὸν αὐτὸν τείνοντες σκοπόν, ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ δουλεύοντος Γένους καὶ ἰδοὺ αὐτὸ σύσσωμον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπολυτρώσεως..

Καὶ ὁ Γρηγόριος ηὐχήθη ἐξ ὅλης ψυχῆς ὑπὲρ τῆς εὐοδώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας, ἧς οἱ μυστικοὶ ἱεροφάνται περιτρέχοντες τὸν Ἑλληνισμὸν ἐσκόπουν νὰ περιλάβωσιν ἐν αὐτῇ τοὺς κρατίστους καὶ ἐπισημοτάτους τῶν ὁμογενῶν, οἵτινες συμπηγνύμενοι εἰς ἀδιάλυτον ἕνωσιν θὰ ὤμνυον νὰ θυσιάσωσι τὰ πάντα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐλευθερίας. Δὲν ἐπρόκειτο πλέον περὶ εὐχῶν καὶ ἐλπίδων πολέμου τῆς Ρωσσίας πρὸς ἐλευθέρωσιν ὁμοδόξων, ἀλλὰ περὶ κινήσεως ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ Γένους. Τὸ ὄνειρον τοῦ Γρηγορίου ἐπιζητοῦντος τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας διὰ τοῦ φωτὸς τῆς παιδείας, δᾳδούχου παρισταμένου αὐτοῦ τοῦ δούλου Ἕλληνος, ἐφαίνετο ἤδη ἐνσαρκούμενον. Οἱ σφριγῶντες ἀπόστολοι μιᾶς μυστικῆς ἑταιρείας περιέτρεχον μετ' αὐταπαρνήσεως τὸ Γένος κηρύττοντες καὶ διδάσκοντες τὸ πολιτικὸν εὐαγγέλιον: Τὸ ἔθνος διὰ τοῦ Ἔθνους. Ἡ πατρὶς διὰ τῆς Πατρίδος! Ἰδοὺ ὅ,τι ἐπόθει ὁ Γρηγόριος καὶ δι' αὐτὸ ἐξεδήλωσεν εὐθὺς εἰς τὸν Φαρμάκην ζωηρότατον ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ πνεύματος τῆς Ἑταιρείας.

Ἀλλ' ὅταν παρῆλθον αἱ πρῶται ἐντυπώσεις καὶ συνεζητήθη τὸ πρᾶγμα βαθύτερον, ὁ Γρηγόριος παρετήρησεν ἐν τέλει εἰς τὸν Φαρμάκην «νὰ προσέξωσι πολὺ οἱ ἑταῖροι, μήπως βλάψωσι ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσι τὴν Ἑλλάδα». Ὁ ἐνδοιασμὸς δὲ οὗτος ἦτο εὐλογώτατος. Ὁ Φαρμάκης ὡμίλησε πρὸς τὸν Γρηγόριον περὶ ἀνωτάτης τινὸς Ἀρχῆς ἑδρευούσης ἐν Ρωσσίᾳ, ἥτις ἐξέδιδε πρὸς τὰ μέλη καὶ τοὺς ἀποστόλους της διαταγάς, εἰς ἃς οὗτοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπακούωσι τυφλῶς. Ποῖοι οἱ ἱδρυταὶ τῆς ἑταιρείας καὶ εἰς ποίαν σχέσιν πρὸς τοὺς ἐπισήμους Ρώσσους διετέλουν δὲν ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος, διότι καὶ ὁ Φαρμάκης, μὴ ὢν μέλος τῆς Ἀρχῆς ἀλλ' ἁπλοῦν μέλος, δὲν ἐγνώριζε. Ἄλλως τε μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας, κατὰ τὸν Αὔγουστον δηλ. τοῦ 1816 ἡ κατήχησις μόλις εἶχεν ἐπεκταθῇ εἰς μικρὸν κύκλον ἑταίρων ἐν Ρωσσίᾳ, ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ ἐν Κ)λει. Εἰς τὰ ἄλλα κέντρα τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ μόλις ἤδη ἐστέλλοντο οἱ πρῶτοι ἀπόστολοι. Περὶ ἀρχηγίας τοῦ Καποδιστρίου ἢ τοῦ Ὑψηλάντου δὲν εἶχεν ἀκόμη γείνει οὐδὲ λόγος.

Ὥστε ἐνώπιον τοῦ Γρηγορίου δὲν ὑπῆρχεν ἢ ἄθροισμά τι ἀνθρώπων φιλοπατρίδων συνωμοτούντων κατὰ τῶν καθεστώτων ἐντὸς αὐτῆς τῆς Τουρκίας. Ἐγνώριζε δὲ ἐκ πικρᾶς καὶ μακρᾶς πείρας ὁ Γρηγόριος ὅτι ἐν Τουρκίᾳ ἐν περιπτώσει ταραχῶν ἢ καὶ ἐπὶ ἀνακαλύψεως συνωμοσιῶν δὲν ἐτιμωροῦντο μόνον οἱ ἔνοχοι. Κατ' ἐξοχὴν ἐσφάζοντο οἱ μηδὲν εἰδότες ἀθῷοι. Μέγα δὲ τούτου παράδειγμα ἡ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλὼφ φρικτὴ καταστροφή, ἡ ἐμποιοῦσα καὶ μετὰ πάροδον τόσων ἐτῶν ἀπερίγραπτον φρίκην. Καὶ διὰ τοῦτο συνέστησεν εἰς τοὺς Ἑταίρους φρόνησιν, τοιαύτην δὲ

καὶ κατόπιν Πατριάρχης γενόμενος, ἐβροντοφώνει καὶ πρὸς τὸν Ἀλεξ. Ὑψηλάντην.

Πλειότερα περὶ τῆς κατηχήσεως τοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τοῦ Φαρμάκη δὲν γνωρίζομεν. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀρκοῦσιν ὅπως καθορισθῇ ἡ θέσις τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ Φιλικῇ Ἑταιρείᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς ἐξορίας του. Τὸ γεγονὸς τῆς κατηχήσεως αὐτοῦ ὁ Ξάνθος δὲν τὸ ἀναγράφει εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ 1835 (ἐν Ἁρμονίᾳ Β′ σελ. 534) ἀλλά μόνον εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ τοῦ 1845 (σελ. 9) προστιθέμενος ὅτι ὁ Φαρμάκης προχωρήσας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας κατήχησεν ὡς ὑπεσχέθη τοὺς Καπετάνους ἁρματωλοὺς καὶ τοὺς σημαντικωτέρους προεστῶτας τῶν μερῶν ἐκείνων. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Φιλήμονος ἀναγράφεται τὸ ἀφιερωτικὸν τοῦ ἐξ Ἀγράφων ἐμπόρου Ἀστερίου Γ. Σκανδάλη ἐμπόρου κατηχηθέντος ὑπὸ τοῦ Φαρμάκη ἐν Σέρραις τῷ 1818.

Ὁ Πουκεβίλ ὁ πρῶτος γράψας ἀπομνημονεύματα περὶ τῶν δύο ἐτῶν τοῦ ἀγῶνος οὐδὲν ἀναφέρει περὶ μυήσεως τοῦ Γρηγορίου, μᾶλλον δὲ πιστεύει ὅτι σπουδαίως ὁ Γρηγόριος ἀφώρισε τὸν Ὑψηλάντην, (ὅρα ἐν μεταφράσει Ζαφειροπούλου τόμ. Β′ σελ. 230). Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς θανὼν τῷ 1828 οὐδὲν εἰς τὰ ἀπμνημονεύματά του ἀνέγραψε καίτοι ἐγνώριζε τὸν Γρηγόριον ὡς Ἑταῖρον. Ἐν γένει πάντες οἱ χρονογράφοι τοῦ ἀγῶνος ὁ Γερβῖνος (Μετάφρασις τόμος Α′ σελ. 224), ὁ Γόρδων, ὁ Φρατζῆς (Α′ σελ. κστ′. 251), ὁ Σπηλιάδης (Α′ σ. 4), ὁ Τρικούπης (Α′ σελ. 69) καὶ οἱ τούτῳ πιστῶς ἑπόμενοι Κ. Παπαρρηγόπουλος καὶ Π. Καρολίδης κλ. δέχονται ἀνενδοιάστως ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐγνώριζε τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Καὶ αὐτὴ ἡ Πύλη δι᾽ ἐπισήμων ἐγγράφων ἐχαρακτήρισε τὸν Γρηγόριον ὡς φιλικόν, ἀποκαλυφθέντα ὑπ᾽ αὐτῆς ὡς τοιοῦτον (Σπηλ. Α′. σελ. 102 καὶ 201). Ἑπομένως ἐκ παραδόξου συγχύσεως ὁ βιογράφος του Γούδας (Α′ σ. 61) γράφει ὅτι ὁ Γρηγόριος ὑπῆρξε πράγματι μὲν ἡ ψυχὴ τῆς ἑταιρείας, ἀλλ᾽ ὅτι οὔτε ἐγίνωσκε τὰ περὶ αὐτῆς οὔτε συνέπραττε μετ᾽ αὐτῆς! Ὡσαύτως ἐκ πλάνης ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Μ. Οἰκονόμου γράφει (ἐν σελ. 103) ὅτι μόνον τὰ τῆς Φιλομούσου ἑταιρείας ἐγνώριζεν ὁ Γρηγόριος καὶ ὅτι τὴν ὕπαρξιν τῆς Φιλικῆς ἔμαθε τυχαίως περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του.

Ε'. ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΩ 1818

Ἀφύπνισις ὀνειροπολούντων. — Σχολεῖα καὶ Γυμνάσια. — Οἱ πρῶτοι ἐν Κ)λει ἑταῖροι. — Κατήχησις ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ. — Ἀξιώσεις τοῦ Πετρόμπεη. — Ὀργανισμὸς τῆς ἀρχῆς. — Φόνος τοῦ Γαλάτη. — Κατήχησις ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις καὶ ἐν Ρωσσίᾳ.

Ἡ ἐξάπλωσις τῆς Φιλ. Ἑταιρείας χρονολογεῖται κυρίως ἀπὸ τῆς μυήσεως τοῦ Γρηγορίου, διότι κατὰ σύμπτωσιν οἱ ἀπόστολοι αὐτῆς θαρρήσαντες ἔκτοτε προὐχώρησαν εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὸ πρόσχημα παραγγελιοδόχων ἐμπορικῶν καταστημάτων ἢ ἀπεσταλμένων πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας. Μεταξὺ δὲ τῶν μορφωμένων ὁμογενῶν ὑπῆρχον πανταχοῦ ἔν τε τῇ ξένῃ καὶ τῇ ὑποδούλῳ χώρᾳ οἱ εὐγενεῖς ὀνειροπόλοι. Πρὸς τούτους προσερχόμενος αἴφνης ὁ κατηχητὴς ἤναπτε τὸ κηρίον τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐφώτιζε συμβολικῶς τὸν τέως κλειστὸν καὶ κρημνώδη ἐθνικὸν δρόμον. Ἔκτοτε ὁ ἁπλοῦς ραγιᾶς καὶ ὁ φίλεργος μετανάστης, ἀναγεννώμενοι μυστικῶς, ἐρρίπτοντο διὰ τοῦ φωτὸς τῶν Φιλικῶν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς νάρκης εἰς τὴν ἐθνικὴν ζωήν. Ὁ τρομερὸς ὅρκος συντρίβων ἀποτόμως πάντα προγενέστερον ὑλικὸν ἢ ἠθικὸν δεσμὸν ἀνεβάπτιζε τὰς τέως ἀφρόντιδας ψυχὰς καὶ ἀντικαθίστα τὸν ταπεινὸν τοῦ βιοπαλαιστοῦ βίον διὰ τοῦ πολυκυμάντου καὶ πολυπράγμονος τοῦ δρῶντος ἑταίρου.

Μέγα δὲ ὅπλον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ καὶ παραπλάνησιν τῶν Τούρκων ὑπῆρχεν ἡ διάδοσις τῆς παιδείας. Τελευτῶντος τοῦ 1818 ὑπῆρχον ἀκμάζοντα ἀνώτερα σχολεῖα ἐν Κ)λει, Ἄθῳ, Χίῳ, Μυτιλήνῃ, Κυδωνίαις, Σάμῳ, Ὀδησσῷ, Ἀθήναις, 1818 Βουκουρεστίῳ Ἰασίῳ, Ἰωαννίνοις, Λαρίσσῃ, Πάτμῳ, Σίφνῳ, Τεργέστῃ, Λιβόρνῳ (Λογ. Ἑρμῆς 1818 σελ. 688) πρὸς δὲ καὶ πλεῖστα ἄλλα μικρότερα ἐν Δημητσάνῃ, Πηλίῳ, Πάρῳ, Τριπόλει, Πάτραις Πραστῷ, Καλαβρύτοις, Αἰγίῳ, Ἄργει, Μιστρᾷ, Κορίνθῳ, Πόρῳ κλ. (Φρατζῆ Α'. 83). Ὁ Καλλίνικος Βαρβατάκης ἀφιέρωσεν ὅλην τὴν περιουσίαν του ὅπως ἱδρυθῇ ἐν Νάξῳ σχολεῖον (Λογ. Ερμ. 1818 σελ. 455). Τὸ τῆς Στεμνίτσης εἶχε προστατεύσει διὰ σιγιλλίου σωζομένου ὁ Γρηγόριος ἀπὸ τοῦ 1818. Τῷ 1817 ὑπέδειξεν ὁ Καποδίστριας τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, ἀλλ᾽ ὁ πόθος οὗτος ἐπληρώθη ὑπὸ τοῦ Γύλφωρδ μόλις τῷ 1824. Οἱ ἡγεμόνες Καλλιμάχης καὶ Σοῦτσος μεγίστην ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν συνδρομὴν παρεῖχον εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ἡγεμονειῶν καὶ Κ)λεως.

Συγχρόνως ἡ μύησις ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἑταίρων ἔντε τῇ Κ)λει καὶ ἀλλαχοῦ προήγετο καρποφορωτάτη. Μέχρι τέλους δὲ τοῦ 1818 εἶχόν μυηθῇ πολλοί. Οὕτω ἐν Κ)λει κατήχησεν ὁ μὲν Γρηγόριος Δίκαιος τὸν ἐκ Στεμνίτσης Ἀντ. Πελοπίδαν, τὸν Κ. Ἀλεξανδρόπουλον, τὸν ἐκ Πύργου Δ. Ἄχολον, τὸν χειροῦργον Π. Γιατράκον, τὸν ἐξ Ἄρτης Ἰ. Χ. Ἀναστασίου καὶ τὸν Χρ. Αἰνιάν. Ὁ Π. Ἀναγνωστόπουλος ἐμύησεν ὡσαύτως ἐν Κ)λει τὸν ἐξ Ἄρτης Ἀσ. Κροκίδαν καὶ τὸν Κεφαλλῆνα Ν. Μυλωνᾶν, ὁ Ἀθ. Τσακάλωφ τὸν Θεσσαλὸν Δ. Μάνθον καὶ Γ. Π. Ἀθανασίου Λεβαδέα, ὁ Π. Σέκερης τοὺς Σπετσιώτας πλοιάρχους Γ. Πάνον καὶ Ἀν. Ἀνδροῦτσον, τὸν ἐκ Μεσημβρίας ἔμπορον Κυρ. Κουμπάρην, τὸν Βελ. Διογενείδην Δημητσανίτην ἔμπορον καὶ τὸν ἐκ Πάρου Σπ. Μαῦρον. Ὁ Πεντεδέκας τοὺς Ἠπειρώτας ἐμπόρους Σπ. Παπαπάνον καὶ Ψ. Πολυχρονιάδην τὸν Χ. Ν. Καλαβρυτινόπουλον καὶ τὸν Δ. Βλαχόπουλον Καρπενησιώτην. Ὁ Ι. Πολυχρονιάδης τὸν ἐξ Ἴου Σπ. Βαλέταν, τὸν Κερκυραῖον ἰατρὸν Ἰ. Λυμπεράκην καὶ τὸν Γ. Πλέσαν Ἠπειρώτην ἔμπορον. Ὁ Ξάνθος τοὺς κληρικοὺς Ἀνανίαν Γαλανὸν ἐκ Σμύρνης, τὸν Λεόντιον Ἰωάννου ἐκ Λεβαδείας καὶ τὸν Πάτμιον ἔμπορον Μανοῦσον Φωτούλην. Ὁ Π. Γιατράκος τὸν χειροῦργον Ἀνδ. Πετμεζᾶν καὶ τὸν Θ. Τζαβαρόπουλον Πελοποννησίους, καὶ ὁ Δ. Ὕπατρος τοὺς Θεσσαλοὺς Δρόσον Δροσινὸν καὶ Γ. Κ. Σικελιώτην. Πρὸς δὲ ἐμυήθησαν ἐν Κ)λει ὁ Ἰ. Ζουλαλένης, Π. Γ. Ἀθανασάκης, ὁ Α. Π. Γεωργίου, ὁ ἐξ Ἠπείρου Ἰωσὴφ Θεσπρωτεύς, διδάσκαλος, ὁ ἔμπορος Π. Λεμονῆς, ὁ Ἀλ. Μαῦρος ἐκ Πάρου ἔμπορος, ὁ Γ. Σπ. Ταφραλῆς ἐκ Λέρου κλ.

Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου καὶ ἐν Πελοποννήσῳ δὲν ὑστέρησε κατὰ τὸ 1818 ἡ ἐνέργεια τῶν ἀποστόλων. Μάτην ὁ Ἀναγνωσταρᾶς προσεπάθησε νὰ κατηχήσῃ ἐν Ὕδρᾳ τὸν Κουντουριώτην. Καίτοι ἔδειξεν οὗτος ἐνθουσιασμόν, ἐζήτησεν ὅμως νὰ μάθῃ ἂν ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας ἦτο ὁ Καποδίστριας, παρ' οὗ ἠξίου νὰ λάβῃ ἐπιστολὴν σχετικήν. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς τὸν παρῄτησεν ὁμολογήσας ὅτι ἠγνόει τὰ τῆς Ἀρχῆς (Δ. Φ. 202), κατήχησεν ὅμως τοὺς ἐν Ὕδρᾳ Δημητσανίτας ἐμπόρους ἀδελφοὺς Ν. καὶ Σπ. Σπηλιωτοπούλους, οἵτινες διέθρεψαν κατόπιν ὅλον σχεδὸν τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς πυρίτιδος τῆς Δημητσάνης, τὸν Γ. Ἀγαλόπουλον, τὸν Δημητσανίτην Σταμ. Ψαρούλην ἔμπορον, τὸν Ἀναγ. Τσοχαντάραν ὁπλαρχηγὸν καὶ τὸν Λάζαρον Κοκκίνην. Ἔστειλε δὲ τότε εἰς Πελοπόννησον τοὺς Ἠλ. Χρυσοσπάθην καὶ Π. Δημητρακόπουλον, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος κατήχησεν ἐν Κυτριαῖς τὸν Πετρόμπεην, τὸν Κυριακὸν Καμαρινὸν (Φωτ. Α' 50), τὸν Ν. Χρηστέαν, τὸν Γιαν. Καπ. Μαυρομιχάλην εἰς Τσίμοβαν καὶ τὸν Νικήταν

Τουρκολέκαν ἐν Καλάμαις, ἔνθα καὶ ὁ Δημητρακόπουλος τὸν Π. Τσάνεν, ὁ Χρ. Χρυσοσπάθης τὸν ἰατρὸν Ἀναστ. Κορνήλιον καὶ ὁ Χ. Κορνήλιος τὸν Διον. Κουτσογιαννόπουλον.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν Καπεταναίων ἐστάλη εἰς Πελοπόννησον καὶ ὁ Ἀντ. Πελοπίδας, ὅστις περιελθὼν αὐτὴν κατώρθωσε μέχρι τέλους τοῦ 1818 νὰ κατηχήσῃ τὸν μόλις ἐπιστρέψαντα ἐκ Κ)λεως, ἔνθα ἦτο ἀπὸ τοῦ 1815 συνοδικός, Γερμανὸν τὸν Π. Πατρῶν, τὸν Καλαμογδάρτην τὸν Θ. Ρέντην, τὸν Γ. Καλαρᾶν, ὅστις κατήχησε καὶ πλείστους ἄλλους, τὸν Θεόδ. Καρδαρᾶν καὶ τοὺς πλοιάρχους Κ. Ι. Μεθανίτην καὶ Γ. Ι. Ποριώτην. Ἐν Πάτραις δὲν ἐπέτρεψεν ὁ Γερμανὸς τῷ Πελοπίδᾳ νὰ κατηχήσῃ ἄλλους, ἐπιφυλαχθεὶς νὰ κατηχήσῃ βραδύτερον αὐτὸς τοὺς ἀξίους (Τρικ. Α΄. 250). Μέλη πρὸς τούτοις τῆς Ἑταιρείας ἐγένοντο μέχρι τέλους τοῦ 1818 καὶ οἱ Π. καὶ Διον. Τρουπάκης, ὁ Π. Κρεββατᾶς, ὁ ἐκ Νάξου διερμηνεὺς τοῦ ἐν Πάτραις Ρωσ. Προξενείου Ι. Παπαρρηγόπουλος, ἐν Ζακύνθῳ ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ὑπὸ τοῦ Παγκάλου καὶ Ἀρβανιτάκη, ὁ Ἀθ. Κ. Κυριακὸς ὑπὸ τοῦ Πετρόμπεη, ὁ ἐν Ὕδρᾳ Δημητσανίτης ἔμπορος Ἀνδρ. Π. Σπηλιόπουλος, ὁ Ι. Δασκούλιας Κολοκοτρώνης ἐν Πύργῳ καὶ ὁ Ι. Λυμπερακόπουλος ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἀμφότεροι ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ. Τοὺς ἐν τῇ Στερεᾷ ὁπλαρχηγοὺς κατήχησεν ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς μεταβὰς δῆθεν εἰς Δελφοὺς δι' ἀρχαιολογικὴν ἐκδρομήν.

Μείζονα ἐπίδοσιν ἔλαβε τὸ κίνημα μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 1818 ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις ἔνθα προσελήφθησαν ὄργανα δεξιὰ καὶ σπουδαῖα, ὡς ὁ Θ. Νέγρης ἐν Ἰασίῳ, ὁ ποιητὴς Π. Ἀνδρόνικος Δημητσανίτης ἐν Κισνοβίῳ, ὁ στρατιωτικὸς Γ. Κατακουζηνὸς καὶ ἄλλοι. Πρὸς δραστηριωτέραν δὲ καὶ συστηματικωτέραν ἐνέργειαν ἀπεστάλη εἰς τὰς ἡγεμονείας ἐκ Κ)λεως ὁ Γρηγόριος Δικαῖος. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀφίξεως τούτου μεγίστας ὑπηρεσίας προσήνεγκεν αὐτόθι ὁ Γ. Λεβέντης, κατηχῶν ἐπιφανεῖς πολίτας καὶ συντηρῶν ἰδίᾳ δαπάνῃ ὑποτρόφους ἐν τοῖς Σχολείοις τοῦ Βουκουρεστίου, Παρισίων καὶ Ἰταλίας (Φ.Β΄. 7). Οὗτος συνέλαβε τὸ μεγαλουργὸν σχέδιον τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐγέρσεως Ἑλλάδος καὶ Σερβίας, κατήχησε δὲ πρὸς τοῦτο ἐν Ἰασίῳ τὸν περίφημον Καραγεώργην, Σέρβον στρατηγὸν ἐξόριστον, ὃν τῇ συμπράξει καὶ τοῦ Γ. Ὀλυμπίου ὁ Μιχ. Λεονάρδος, Δημητσανίτης ἑταῖρος, ὡδήγησεν εἰς Σερβίαν καὶ ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν ἀνάδοχον αὐτοῦ ὁπλαρχηγὸν Βοΐτσαν. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Καραγεώργης μερίμνῃ τῆς Αὐστριακῆς ἀστυνομίας ἐδολοφονήθη διὰ τοῦ Μιλόσχη παρὰ τῷ Βοΐτσᾳ (Φ. Α΄. 9).

Ἐκτὸς τῆς ἀτυχίας ταύτης ἡ Ἑταιρεία διέτρεξε καὶ ἄλλον σοβαρώτατον κίνδυνον αὐτόθι ἕνεκα τῆς ἀσυνέτου ἐνεργείας τοῦ Γαλάτη, περὶ ἧς ὁ Νέγρης καὶ ἄλλοι ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσωσι τοὺς ἀρχη-

γους, οἵτινες ἀπέστειλαν ἐπίτηδες αὐτόθι τῷ 1818 τὸν φίλον του Πεντεδέκαν, ἵνα τὸν φέρῃ εἰς Κ)λιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Κ)λει παρουσιάσθησαν δυσχέρειαι. Ὅμιλος ἑταίρων τινῶν, φρονοῦντες ὅτι δὲν διηυθύνετο καλῶς ἡ ἑταιρεία, ἀπεφάσισαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1818 τὸν σχηματισμὸν δευτέρας Ἑταιρείας. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς παραφυάδος ἐθεωρήθη ὁ κατηχήσας κατόπιν τὸν Πετρόμπεην Ἠλ. Χρυσοσπάθ διὰ τὴν πονηρίαν του ἀποκληθεὶς ὑπὸ τῶν ἑταίρων «γηραιὰ ἀλώπηξ», εὐτυχῶς ὅμως ἡ ἀπόπειρα αὕτη τοῦ ὀλεθρίου διχασμοῦ κατεπνίγη ἐγκαίρως (Φ.Α΄, 10).

Τὴν ἔκτασιν τῆς μυήσεως καθορῶντες καὶ τὰς ποικίλας δυσχερείας τοῦ ἔργου προβλέποντες συνῆλθον εἰς πολλαπλᾶς συνεδριάσεις καὶ ἐν τέλει τῇ 22 7βρίου 1818 ὑπέγραψαν οἱ ἕως τότε ἀρχηγοὶ τῆς Ἑταιρείας Τσακάλωφ, Ξάνθος, Κομιζόπουλος, Γαζῆς, Ἀναγνωστόπουλος, Π. Σέκερης, Γ. Λεβέντης καὶ Ν. Πατζιμάδης συνυποσχετικόν, δι' οὗ ἀπεφάσιζαν νὰ παραιτηθῶσι πλέον τῶν ἰδιαιτέρων ἀσχολιῶν, πλὴν τοῦ Π. Σέκκερη, καὶ νὰ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος, ὑπέσχοντο δὲ ἀπόλυτον ἐχεμύθειαν ὡς πρὸς τὰ τῆς Ἀρχῆς καὶ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἢ κατὰ πλειοψηφίαν ἐνέργειαν ἐφ' ὅλων τῶν ζητημάτων. Διὰ τοῦ συνυποσχετικοῦ ἐκείνου ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῇ ὁ Ξάνθος εἰς Πετρούπολιν ὅπως συμπεριλάβῃ εἰς τὴν Ἀρχὴν καὶ τὸν Καποδίστριαν, ἐπιδεικνύων αὐτῷ τὰ ἀφιερωτικὰ γράμματα καὶ τὸ πρωτόκολλον τῶν ἑταίρων.

Ἔφθασε δὲ τότε ἐν Κ)λει ὁ Π. Δημητρακόπουλος κομίζων ἐπιστολὴν τοῦ Πετρόμπεη τῆς 24 7βρίου, δι' ἧς οὗτος στέλλων τὰ ἀφιερωτικά του γράμματα ἐκάλει τὸν Τσακάλωφ εἰς Μάνην πρὸς ἐξάπλωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἑταιρείας (Ξάνθου σ. 52). Συγχρόνως ὅμως ὁ Πετρόμπεης ἐζήτησε νὰ τῷ ἀποσταλῶσιν 100 χίλ. γρόσια διὰ νὰ ἑτοιμάσῃ πολεμοφόδια καὶ μισθώσῃ καὶ στράτευμα ἕτοιμον εἰς τὴν φωνήν του. Ἐζήτησε δὲ προσέτι καὶ ἑτέρας 30 χιλ. γρόσια, ἃς νὰ δώσωσιν οἱ ἐν Κ)λει υἱοί του εἰς τὴν Πύλην διὰ τὸν ἐτήσιον φόρον τῆς Μάνης. Οἱ Ἀρχηγοὶ εὑρέθησαν εἰς δεινὴν δυσχέρειαν, ἐξ ἧς ἐξήγαγεν αὐτοὺς ὁ Π. Σέκκερης καταβαλὼν προθύμως τὰς 30 χιλ. γρ. εἰς τὴν Πύλην. Εἰς ἔνδειξιν δὲ εὐγνωμοσύνης προσελήφθη καὶ οὗτος εἰς τὴν Ἀρχὴν λαβὼν τὰ στοιχεῖα ΑΚ. (Ἁρμον. Β΄ 534, Ξάνθου ἀπομν. 10).

Τῇ 23 8βρίου ὁ Ξάνθος μετέβη εἰς Μηλέας παρὰ τῷ Γαζῇ, ἵνα λάβῃ συστατικὴν ἐπιστολὴν τούτου πρὸς τὸν Καποδίστριαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔφθασεν εἰς Κ)λιν ὁ Πεντεδέκας μετὰ τοῦ Γαλάτη, ὅστις ἤρξατο καὶ ἐκεῖ ἐκβιάζων τοὺς ἀρχηγοὺς εἰς δόσιν χρημάτων ἐπὶ ἀπειλῇ προδοσίας τῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν καὶ δὴ εἰς τὸν πανίσχυρον Χαλὲτ Ἐφένδην. Πρὸς πρόληψιν συμ-

φορᾶς, ἐπειδὴ μάλιστα ἐφαίνετο ἔχων στενὰς σχέσεις καὶ πρὸς μίαν ὕποπτον πρεσβείαν, ἀπεφασίσθη νὰ συνοδεύσῃ οὗτος τὸν Τσακάλωφ κατὰ τὴν εἰς Μάνην ἀποστολήν. Ὄντως δὲ ἐπείσθη καὶ ἐπεβιβάσθη μετὰ τοῦ Τσακάλωφ καὶ Δημητρακοπούλου, ἀλλ' ὅταν ἔφθασαν εἰς Σπέτσας δὲν ἠθέλησε νὰ μεταβῶσιν εἰς Μάνην, ἀλλ' ἠξίωσε νὰ διέλθωσιν ἐκ Τριπόλεως. Τότε ὁ Τσακάλωφ ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἑταιρείας καὶ προσποιηθεὶς ὅτι θὰ ἐπεσκέπτοντο ἀρχαιότητάς τινας τῆς Ἑρμιόνης, ἔνευσεν εἰς τὸν Δημητρακόπουλον ὅστις καὶ τὸν ἐφόνευσε διὰ πιστολίου. (Δ.Φ. 230, Ξάνθου ἀπομν.) Μετὰ τὸν φόνον ἀμφότεροι κατέφυγον εἰς Μάνην, γνωσθέντος ὅμως τοῦ καταφυγίου των καὶ τῆς Πύλης ἀξιούσης παρὰ τοῦ Πετρόμπεη τὴν παράδοσίν των, κατέφυγον εἰς Πίσαν τῆς Ἰταλίας.

Τὸ θλιβερὸν τοῦτο ἐπεισόδιον ἐκράτησεν ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἀδρανεῖς τοὺς ἀρχηγοὺς ἐν Κ)λει, μόλις δὲ μετὰ τὴν γνωστοποίησιν τοῦ φόνου ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῇ ὁ μὲν Ἀναγνωστόπουλος εἰς τὰς Ἡγεμονείας ὁ δὲ Ξάνθος εἰς Πετρούπολιν.

Κυριώτερα ὄργανα κατηχήσεως κατὰ τὸ 1818 ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις, ἔνθα προσελήφθη μέλος τῆς Ἀρχῆς ὁ Λεβέντης ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΛ, ὑπῆρξαν ὁ Πεντεδέκας, ὁ Γρ. Δικαῖος, ὁ Θ. Νέγρης καὶ ὁ Γ. Γάτσος. Οὕτω δὲ ἐν Βουκουρεστίῳ κατηχήθησαν ὁ διδάσκαλος Δ. Νικολαΐδης καὶ ὁ Ἠλίας Νικολαΐδης, ὁ Κωνσταντῖνος Φλίβας, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Συναγοβίου Βασίλειος (;), ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἰατρὸς Μ. Χρήσταρης, ὁ Μακεδὼν ἔμπορος Ν. Παρδίκης, ὁ Κ. Ι. Δεληγιάννης ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ Σερ. Κώστας, ὁ Ἠπειρώτης Ἀναστ. Καραπίνας κλ. Ἐν Γαλαζίῳ ὁ Πάτμιος ἔμπορος Θεμέλης, ὁ Σ. Μαζαράκης, ὁ Μ. Παρίσης, οἱ Πελοποννήσιοι Π. καὶ Γ. Παπαϊωάννου, ὁ Β. Μαπλουδάκης γραμματεὺς κλ. Ἐν Ἰασίῳ ὁ διδάσκαλος Δ. Παρησιάδης, ὁ Στερ. Χατζηκώστας ἔμπορος ἐξ Ὀλύμπου, ὁ ἐκ Κέας Γ. Σοφιανός, ὁ Ἀν. Σοφιανός, ὁ ἰατρὸς Χρ. Καρνεάδης καὶ ὁ ἔμπορος Δ. Παναγιωτίδης. Ἐν Ἰσμαηλίῳ ὁ Δ. Καλαματιανὸς καὶ ὁ Ἀντ. Καλούδης. Ἐν Μεγατυρνάβῳ ὁ Γ. Παυλίδης καὶ προσέτι ὁ Ν. Γρυπάρης ἐκ Σίφνου καὶ ὁ Πάτμιος Π. Ρουπίνης ὑπὸ τοῦ Παυλίδου.

Ἐν Πετρουπόλει κατηχήθη ὁ ἐκ Σπετσῶν στρατιωτικὸς Πέτρος Δούσης ὑπὸ Μ. Στέλιου. Ἐν Μόσχᾳ ὁ διδάσκαλος Γ. Λασσάνης ὑπὸ τοῦ Γαλάτου, ὁ Σ. Σταυρόπουλος, ἔμπορος Πελοποννήσιος, ὁ Ἠπειρώτης στρατιωτικὸς Μ. Στέλιος ὑπὸ τοῦ Πεντεδέκα. Ἐν Ὀδησσῷ ὁ ἔμπορος Χρ. Κορνήλιος ὑπὸ Ι. Μπουκαουριάδου, ὁ ἰατρὸς Πέτρος Ἠπίτης, ὁ Α. Μηταρᾶς, ὁ Ἀντ. Τσούνης ἔμπορος Πελοποννήσιος. Ἐν Βεσσαραβίᾳ ὁ ἔμπορος Δ. Κούσας ὑπὸ Δ. Βα-

τικιώτου, ὁ Μ. Θ. Λεονάρδος στρατιωτικός. Ἐν Κιέβῳ ὑπὸ Γαβριὴλ Κατακάζη ὁ Ν. Ὑψηλάντης, ὅστις τῷ 1819 κατήχησε τὸν Γ. Ὑψηλάντην καὶ τῷ 1820 τὸν Δημ. Ὑψηλάντην.

Κατεχωρήσαμεν εἰς ἔνδειξιν τιμῆς τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν μέχρι τέλους τοῦ 1818 (ἤτοι μέχρι τῆς τρίτης Πατριαρχείας τοῦ Γρηγορίου) ἑταίρων, οὓς εὕρομεν ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Φιλήμονος (Φ. Α΄. σελ. 387—416) καὶ εἰς ἄλλας πηγάς, καθόσον οὗτοι ἀληθῶς ὑπῆρξαν οἱ μετὰ ζήλου καὶ θαυμαστῆς αὐταπαρνήσεως ἐνστερνισθέντες πρῶτοι τὰ κηρύγματα τῆς μελλούσης ἐγέρσεως. Εἴμεθα ὅμως βέβαιοι ὅτι καὶ τοῦ Φιλήμονος ὁ κατάλογος εἶνε ἀτελής, διότι δὲν ἐσώθησαν ἐν τῷ ἀρχείῳ τοῦ Ὑψηλάντου πάντων τῶν ἑταίρων τὰ ἀφιερωτικὰ γράμματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΤΡΙΤΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

Ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1818 μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1821

Α΄.—ΑΝΑΡΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ

Ἐξορία τοῦ προκατόχου Κυρίλλου τοῦ ΣΤ΄.—Αἱ βαρεῖαι συνθῆκαι.—Ἡ Εἰρηνικὴ ἐπιστολή.—Ἐγκώμιον τοῦ ῥήτορος Οἰκονόμου.—Ἡ χαρὰ τοῦ λογίου Ἑρμοῦ.—Λιτότης καὶ αὐστηρότης Γρηγορίου.—Ἐξορία τοῦ Μουρούζη.—Τὸ φιλάνθρωπον τοῦ Πατριάρχου.—Ὁ ἰατρὸς Πύρρος καὶ αἱ νόσοι τοῦ Γρηγορίου.—Δωρεὰ εἰκόνος.

Τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν τὸν Δ΄, ἀνελθόντα εἰς τὸν θρόνον τὸν Μάϊον τοῦ 1809 καὶ μετὰ θερμὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν μέτρων τοῦ Γρηγορίου παραιτηθέντα, διεδέξατο τὸν Μάρτιον τοῦ 1813 ὁ Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως Κύριλλος ὁ ΣΤ΄, ἀνὴρ εὐπαιδευτότατος, τουρκομαθὴς καὶ θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῶν σχολείων καὶ τῶν λογίων τοῦ Γένους. Ὅτε ὅμως ἔφυγεν ἐκ Βλαχίας ὁ ἡγεμὼν Καραντζᾶς καὶ διωρίσθη ἀντ᾽ αὐτοῦ ὁ φίλος τοῦ Γρηγορίου Ἀλ. Σοῦτσος, ἐμεσίτευσεν οὗτος καὶ παρῃτήθη ὁ Κύριλλος, ἐξελέγη δὲ τῇ 14 Δεκεμβρίου 1818 τὸ τρίτον Πατριάρχης ὁ Γρηγόριος, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τινῶν ἐκ τῶν συνεσωρευμένων ἐν Κ)λει ἀρχιερέων. Μέχρις οὗ δὲ φθάσῃ ἐξ Ἁγίου Ὄρους, ὡς τοποτηρητὴς τοῦ Θρόνου παρέμενεν ὁ γνωστὸς ἡμῖν πρώην Ἐλασσῶνος καὶ ἤδη Φιλιππουπόλεως Ἰωαννίκιος ὁ Βυζάντιος, τοῦ Κυρίλ-

λου ἐξορισθέντος εἰς τὴν πατρίδα του Ἀδριανούπολιν. (Κούμα ΙΒ' 512, Γεδεὼν Π. Πιν. 683, Μαθᾶ 331).

Ὁ Γρηγόριος ἦτο γέρων ἤδη. Εἶχεν ἐγκαταλείπει τὸν θρόνον ἑξηκοντούτης περίπου καὶ ἐπανήρχετο κατὰ τὴν ψυχρὰν ἀνατολὴν τοῦ ἑβδομηκοστοῦ. Δεκαετὴς ἀσκητικὸς βίος, εἰς σῶμα φύσει ἀσθενὲς εἶχε καταλίπει ἀρίδηλα σημεῖα διαβάσεως. Καὶ ἐφαίνετο βαθύτατον τὸ γῆρας τοῦ λευκότριχος ἱεράρχου. Ἡ σεπτὴ αὐτοῦ μορφὴ εἶχε σκυθρωπάσει. Διότι ὁ κλῆρος τῆς Πατριαρχείας ἦτο βαρύτατος. Ὁ Γρηγόριος ἐγνώριζεν ἤδη, ὅτι ὑπῆρχε Φιλικὴ Ἑταιρεία, ὅτι ὑπῆρχεν ὠργανωμένον ἐπαναστατικὸν κίνημα, ὅτι ἐπέκειντο μεγάλα πολιτικὰ γεγονότα, πολὺ σοβαρώτερα τῶν ἐπὶ τῶν δύο προηγουμένων πατριαρχειῶν του συμβάντων. Καὶ συναισθανόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς εὐχὰς καὶ τοὺς πόθους τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς κινδύνους καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ Ἐθνάρχου, ἀνήρχετο πρόθυμος μέν, περίφροντις δέ, εἰς τὸν ἀπαραμίλλως κλεϊσθέντα διὰ τῆς δράσεώς του θρόνον. Ἀφικόμενος εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῇ 13 Ἰανουρίου 1819 καὶ γενόμενος δεκτὸς ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ, ἀπηύθυνε τὴν ἑπομένην πρὸς τοὺς Μητροπολίτας καὶ Ἀρχιερεῖς τοῦ θρόνου τὴν ἀκόλουθον ἐγκύκλιον, ἣν ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας ὁ Ἄνθιμος Ἀλεξούδης (τομ. Δ', σελ. 269).

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κλπ.

Ἱερώτατε Μητροπολῖτα, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος χάρις εἴη σοι καὶ εἰρήνη παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Τὸ πολύτυρβον καὶ πολυμέριμνον τῆς πνευματικῆς ταύτης ἀρχῆς ἅπαξ καὶ δὶς ἐκ πείρας ἐνθελοῦς πληροφορηθέντες, διήγομεν εὐχαρίστως, καθὰ τοῖς πᾶσι γνωστόν, τῇ φίλῃ ἡμῖν ἐντρυφῶντες ἡσυχίᾳ καὶ τὴν ἀναγκαίαν παραμυθίαν τῇ γηραιᾷ ἤδη καὶ πρεσβυτικῇ ἡμῶν ἡλικίᾳ περιποιούμενοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ ιγ' τοῦ παρελθόντος μηνὸς Δεκεμβρίου, ὁ μὲν τὸν ἀνώτατον Πατριαρχικὸν Ἀποστολικὸν καὶ Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἑξαετίαν ὅλην σχεδὸν ἰθύνας κ. Κύριλλος ἀπεμακρύνθη αὐτοῦ δι' ὑψηλοῦ Βασιλικοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ, δοὺς καὶ τὴν οἰκειοθελῆ αὐτοῦ ἑπομένῳ παραίτησιν, κοινῇ δὲ ἐκλογῇ τῆς ἐνδημούσης Ἱερᾶς ἡμῶν Ἀδελφότητος, τῶν περιφανεστάτων προυχόντων καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ἐπιλεκτοτέρων

τοῦ Γένους μελῶν καὶ εὐμενὴς ὑψηλὴ ἐπίνευσις, προσεκαλέσατο ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους, εἰ καὶ ἄκοντας διὰ τὴν στέρησιν τῆς ποθεινοτάτης ἡμῶν γλυκυθυμίας καὶ ἡσυχίας ἐκείνης καὶ τὸ ὑπὲρ κεφαλὴν σχεδὸν γῆρας, ὅμως τὴν καλέσασαν ἡμᾶς φωνήν, φωνὴν Κυρίου ἀληθῶς εἶναι πιστεύσαντες, καθυπήχθημεν τῇ Θείᾳ βουλῇ καὶ διὰ τῆς συνήθους περιβολῆς τοῦ πανεκλαμπροῦ βασιλικοῦ καβαδίου ἐνιδρύθημεν τὸ τρίτον εἰς τὸν ἁγιώτατον αὐτὸν πατριαρχικὸν Ἀποστολικὸν καὶ Οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ ἀνελάβομεν σήμερον τοῦ παγκοίνου σκάφους τοὺς οἴακας, ἀναθέμενοι ἑαυτοὺς ὅλως εἰς τὴν ἄφατον κηδεμονίαν καὶ πρόνοιαν τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ, τοῦ περὶ ἡμῶν οὕτως εὐδοκήσαντος.

Ταῦτα δὴ καὶ τῇ φίλῃ ἡμῖν Ἀρχιερωσύνῃ σου διὰ τῆς παρούσης ἡμῶν Πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου ἐν τύπῳ ἐπιστολῆς εὐαγγελιζόμενοι, ἐπιδαψιλευόμεθά σοι τὰς ἐκ βαθέων καρδίας ἐκκλησιαστικὰς ἡμῶν εὐχὰς ὡς ἀπαρχάς τινας τῆς θείῳ ἐλέει ταύτης πατριαρχείας ἡμῶν, προτρεπόμενοι ἵνα καὶ ἡ Ἀρχιερωσύνη σου ἑπόμενος τῇ ἐπικρατούσῃ κανονικῇ διατάξει, μνημονεύῃς μὲν τοῦ Πατριαρχικοῦ ὀνόματος ἡμῶν ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἐκκλησιαστικαῖς ἀκολουθίαις, ἰδίως δὲ καὶ εὐχὰς ἀναπέμπῃς κατ' ἔνδειξιν ἀδελφικοῦ χρέους πρὸς Θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τῶν δι' ἡμῶν συντεινόντων τῇ κοινῇ μητρὶ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ.

Ὑπομιμνήσκοντες δὲ συγχρόνως καὶ τὰ γενικώτερα τοῦ πνευματικοῦ χρέους σου, ἐντελλόμεθα ὅπως, ἐπαγρυπνῶν εἰς ὅλα τὰ ψυχικὰ συμφέροντα τοῦ λογικοῦ σου ποιμνίου, καταρτίζῃς ἀδιαλείπτως αὐτοὺς εἴς τε τὴν ἀπαράβατον φυλακὴν τῶν θείων ἐντολῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν πατροπαραδότων δογμάτων, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀδελφικὴν σύμπνοιαν καὶ ὁμόνοιαν τὴν πρὸς τὴν Θεόθεν ἐφ' ἡμᾶς τεταγμένην κραταιὰν καὶ ἀήττητον βασιλείαν ὁλοταγῆ ὑποταγὴν καὶ εὐπείθειαν καὶ εἰς ὅλα ἐν γένει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Χριστιανικῆς πολιτείας, τύπον καὶ παράδειγμα προβαλλόμενοι αὐτοῖς τὴν ἄμεμπτον κατὰ πάντα καὶ ἀνεπίληπτον διαγωγήν σου καὶ ἐν ταὐτῷ τὴν προσήκουσαν φροντίδα καὶ πρόνοιαν ἐνδεικνύμενος καὶ περὶ τῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας δυνάστας του χρεῶν, προφθάνων αὐτὰ ἐγκαίρως καθ' ἃς ἔχεις λαβὼν διά τε Τόμων συνοδικῶν καὶ ἐγκυκλίων προεκδοθεισῶν ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὰς ἐντολὰς καὶ διακελεύσεις, ἵνα φαίνησαι κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα εὐάρεστος.

Πεπεισμένος δὲ ὅτι ἡ φροντὶς ἡμῶν κατὰ χρέος εἰς οὐδὲν ἕτερον ἀφορᾷ εἰ μὴ εἰς τὴν ἄνεσιν τῶν ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν ἐν πᾶσι τῆς ἀγαθῆς αὐτῶν ὑπολήψεως διατήρησιν, καὶ ὅτι τοῦτ' ἔστι τῶν ἡμετέρων σπουδασμάτων τὸ καιρι-

ώτατον, μὴ διαλείπῃς θαρρούντως γράφων ἡμῖν καὶ ἀναγγέλλων ἀμέσως καὶ κατ' εὐθεῖαν τὰς δεομένας τῆς ἐνθέρμου ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν προστασίας καὶ ἀντιλήψεως ὑποθέσεις σου, ἵνα κατὰ τὸ εὐλογοφανὲς λαμβάνωσι τὸ προσῆκον πέρας, πρὸ πάντων δὲ δηλοποιῶν ἡμῖν τὰ τῆς ἀγαθῆς σου ὑγείας ἵνα χαίρωμεν ἐπ' αὐτῇ, ἣν καὶ δώῃ σοι μετὰ πάντων τῶν σωτηριωδῶν αἰτημάτων ἀμετάπτωτον διὰ βίου ὁ Κύριος, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς ἀρχιερωσύνης σου.

ΑΩΙΘ', Ἰανουαρίου ιδ'.

Ὁ Κων)πόλεως ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

Ἡ ἀνάρρησις τοῦ Γρηγορίου προυξένησεν εὐφρόσυνον ἐντύπωσιν εἰς τὸ Πανελλήνιον, μέγαν δὲ ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν κόσμον τῶν λογίων. Ὁ διάσημος καθηγητὴς ἐν Σμύρνῃ καὶ ῥήτωρ Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, προσεφώνησε τότε ὧδε τὸν Πατριάρχην: «Ἰδοὺ τὸ τρίτον εἰσέρχεσαι θριαμβεύων εἰς τὰ μεγαλοπρεπέστατα τῆς μυστικῆς Σιὼν ἀνάκτορα. Ἰδοὺ πάλιν ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις, τῶν πνευματικῶν σου τέκνων τὸ σύστημα, δεχομένων μετὰ χαρᾶς σὲ τὸν χριστομίμητον Πατριάρχην. Ὄχλοι πολλοὶ μετὰ κρότου σὲ συνοδεύουσι, οἱ μὲν προάγοντες, ὅσοι τῶν προτέρων σου λαμπρῶν δωρεῶν ἐπειράθησαν, οἱ δὲ καὶ ἀκολουθοῦντες, ὅσοι χρήζουσι τῶν ἐλπιζομένων μεγάλων χαρίτων σου. Πολλοὶ ὑποστρώνουσι τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν τοὺς χιτῶνας, πολλοὶ τοὺς κλάδους τῆς εὐλαβείας τῶν καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης ὑποδέχονται. Ὅλοι συμφώνως δοξάζουσι τὸν Θεόν, ὅτι πάλιν ηὐδόκησε ν' ἀνακαλέσῃ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς καθέδρας τὸν μέγιστον τῆς ἐκκλησίας προστάτην. Ὡσαννά! ἀντηχεῖ πανταχοῦ, Δόξα ἐν ὑψίστοις! Εὐλογημένος ὁ Κύριος! Κύριος ἐποίησε δύναμιν τῷ λαῷ αὐτοῦ...»

Καὶ μετὰ ἐνθουσιώδη ἐγκώμια ἐπάγεται: «Πάντες συρρέουσι διὰ ν' ἀπολαύσωσιν ἀπὸ τὴν ἐν σοὶ κατοικοῦσαν ἄφθονον χάριν τοῦ πνεύματος. Ὁ νοῦς σου γρήγορος καὶ ὑψηλός· ὁ ζῆλος πολύς· τὸ πνεῦμα κεκαθαρμένον· γενναῖον τὸ φρόνημα· ἡ σύνεσις θεοφώτιστος· ἡ χεὶρ δυνατή· θεωρίαν ἔχεις, πρᾶξιν ἔχεις, λόγον ἔχεις, δύναμιν ἔχεις· καὶ οἶδας καὶ θέλεις καὶ δύνασαι νὰ εὐεργετῇς μεγάλα καὶ πολλὰ πολλάκις πολλοὺς ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς σου περιωπῆς. Ἐπὶ τούτῳ ἐπεμφύθης, ἐπὶ τούτῳ ὑψώθης, ἐπὶ τούτῳ ἠγέρθης ἐπὶ τῷ καθῆσθαι, κατὰ τὸν ψαλμῳδόν, ὁμοιωθεὶς πελεκᾶνι ἐρημικῷ. Ἐπανῆλθες ἀετὸς ὑψιπέτης ὡς γίγας τοῦ οὐρανοῦ ἐξῆλθες ἀπὸ τῆς εἰρηνικῆς σου παστάδος· πρῶτος ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἀγαλ-

λιάσει, δραμεῖς ὁδὸν, τῶν ὑψηλῶν σου ἀγώνων τὸ στάδιον. Πανταχοῦ διασπείρεις τῶν εὐεργετημάτων σου τὰς ἀκτῖνας. Πάντας λάμπεις, αὐγάζεις, φωτίζεις. Κανεὶς δὲν θέλει μένει ἄμοιρος τοῦ ζωογόνου σου φωτισμοῦ· οὐκ ἔστιν, ὅς ἀποκρυβήσεται τῆς θέρμης αὐτοῦ. Τίς εἰς τοιαύτην εὐτυχεστάτην τῆς ἐκκλησίας ἐποχὴν, τίς δύναται νὰ ἀναισθητῇ;» (Ἀγγ. Α΄. 302).

Ἀλλ' ἔτι πολιτικώτερον καὶ ἐθνικώτερον ἀγγέλλει τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Πατριάρχου τὸ σπουδαῖον ὄργανον τῶν πόθων τοῦ τότε ἑλληνισμοῦ, ὁ Λόγιος Ἑρμῆς, ὁ ὑπὸ τοῦ Κοκκινάκη καὶ Φαρμακίδου ἐκδιδόμενος ἐν Βιέννῃ: «Σπεύδομεν νὰ κηρύξωμεν εἰς τὸ Πανελλήνιον τὰ εὐαγγέλια τῆς μετακλήσεως τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον, ἵνα διευθύνῃ τὸ τρίτον τοὺς εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθέντας λαοὺς εἰς τὴν ἀληθῆ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐθύτητος ὁδόν. Ἐκ πείρας γνωρίζων ὁ σεβαστὸς οὗτος πατὴρ, ὅτι μόνη ἡ παιδεία στερεώνει τὴν θρησκείαν εἰς τὰ ἔθνη φωτίζουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ «ἠμὲν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα» ἐφρόντισε κατὰ τὰς προλαβούσας ἐποχὰς διὰ τὴν διάδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Τὸ πρῶτον Πατριαρχεύσας ἐσύστησε τὸ Ἑλλ. τυπογραφεῖον, ἐξασφαλίσας αὐτὸ διὰ πατριαρχικοῦ θεσπίσματος· τὸ δεύτερον ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον, ἐφρόντισε περὶ συστάσεως καὶ ἀνεγέρσεως σχολείων ἑλληνικῶν καθ' ὅλον τὸ γένος. Κατ' ἀπευκταίαν τύχην ὀλίγον χρόνον τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον διέτριψεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ὁ σεβαστὸς οὗτος πατήρ. Ἀλλ' ἤδη ἐπειδὴ ἀπό τινος χρόνου ἡ θεία πρόνοια ἱερωτέρῳ τῷ ὄμματι ἐπιβλέπει εἰς τὸ δυστυχὲς ἡμῶν Γένος δικαίῳ τῷ λόγῳ συνάγομεν, ὅτι ἀρκούντως θέλει ἐνδιατρίψει εἰς τὸν ὑπέρτατον τοῦτον θρόνον τοῦ Γένους διὰ νὰ τελειοποιήσῃ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ νὰ στηρίξῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν διὰ τῶν φώτων τῆς παιδείας τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. Τὴν δημοτερπῆ ταύτην εἴδησιν μεταδίδομεν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς χαίροντες καὶ συγχαίροντες, ὅτι ἔχομεν ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τοιοῦτον ποιμένα» (Λογ. Ἑρμ. 1819 σελ. 117).

Εἰς τὰς δύο ταύτας εὐγλώττους φωνὰς τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος δὲν ἐκώφευσεν ὁ Γρηγόριος, ἀλλ' ἐν πλήρει συνειδήσει τῶν καθηκόντων του καὶ τῶν περιστάσεων ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ Θρόνου. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκτυλίξωμεν τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἔνδοξον τρίτην Πατριαρχείαν ἀνάγκη νὰ συγκεντρώσωμεν πληροφορίας τινὰς περὶ τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος. Κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος «ἦτο ὑψηλὸς μὲν τὸ ἀνάστημα, ἰσχνὸς δὲ τὸ σῶμα, ὀφθαλμοὺς εἶχε κυανοὺς καὶ βλέμμα γοργὸν καὶ ὀξὺ, ἐξ οὗ διεφαίνετο τὸ γρήγορον τῆς διανοίας του καὶ τὸ εἰς τὰς πράξεις αὐτοῦ δραστήριον. Καὶ περὶ μὲν τὴν ἐνδυμασίαν ἦτο καθά-

ριος καὶ λιτός, συνιστῶν τὴν λιτότητα καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτόν... εἰς δὲ τὴν τροφὴν ὅτε μὲν ἐγευμάτιζεν ἢ ἐδείπνει κατ' ἰδίαν ἦτο ὀλιγαρκέστατος, ἄλλους δὲ ἑστιῶν ἀπεγεύετο καὶ οὗτος κατά τι τῶν ποικίλων φαγητῶν...Τὸ ἑσπέρας μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀποδείπνου εἰσήρχετο ἐντὸς τοῦ κοιτῶνός του, οὐδεὶς δὲ ἐπετρέπετο νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸν ὅπως τὸν βοηθήσῃ νὰ ἐκδυθῇ ἢ νὰ κατακλιθῇ». Ὁ ἐπιζῶν τῷ 1865 ἐφημέριος Μελέτιος διηγεῖτο ἐν Σάμῳ ὅτι πολλάκις παρετήρησε τὴν πρωίαν ἀνέπαφον τὴν στρωμνὴν τοῦ Γρηγορίου, εἴκαζε δ' ἐκ τούτου ὅτι ἐκοιμᾶτο ἐπὶ τῆς ψιάθης ἐνδεδυμένος, φέρων κατάσαρκα χιτῶνα μάλλινον. (Ἀγγ. Α' 251).

Κατὰ τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ κατόπιν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Μισαὴλ Ἀποστολίδην ὁ Γρηγόριος: «θεωρῶν τὸ τοῦ ἀξιώματος ὕψος οὐχὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολυτέλειαν καὶ πομπὴν ὑφιστάμενον, ἀλλ' εἰς τοῦ βίου τὴν καθαρότητα καὶ εἰς τὴν τελεσιουργὸν τοῦ Πνεύματος χάριν, ἀπέφευγε τὴν λαμπρότητα καὶ τὸν τύφον τῆς περιβολῆς, μεθ' ἧς φιλοτιμοῦνται νὰ καλύπτωσι τὸ κενὸν καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας οἱ ἀναξίως εἰς τοιαῦτα προβιβαζόμενοι, ὅσοι διὰ τῆς ἐξωτερικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ πολυτελείας ἀγωνίζονται νὰ θαμβόνωσι τοὺς ὁρῶντας. Διὰ τοῦτο ὅσῳ περὶ τὸ φρόνημα καὶ τὸ αἴσθημα ἦτο ὑψηλὸς καὶ μεγαλοπρεπής, τοσούτῳ περὶ τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν περὶ αὐτὸν θεραπείαν καὶ τὴν ἄλλην δίαιταν ἦτο ταπεινὸς καὶ εὐτελής» (Ἀγγ. Β' 246).

Κατὰ τὸν Πατριάρχην Κωνσταντῖνον τὸν Α', γράψαντα περὶ τῶν ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων κληρικῶν ὁ Γρηγόριος ἦτο «ἀνὴρ βίου σεμνοτάτου, ἀπερίττου καὶ ἀκτήμονος. Εὐλαβὴς περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θερμότατος, ἔμπειρος τῶν θείων Γραφῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τρόφιμος. Ἀλλ' ἤθους αὐστηροῦ ἰδιοτρόπου, ὀξυτάτου καὶ ραγδαίου περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων εὐταξίαν καὶ κοσμιότητα». (Ἐφημερὶς Φιλομαθῶν ἀριθ. 467, Ἀγγ. Β' 545). Ὁ Γρηγόριος ὅσῳ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ἦτο πρᾶος καὶ εἰρηνικός, τόσον ἦτο εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἄκρον ζηλωτὴς καὶ μέχρις ὀξυθυμίας θερμουργός. Καὶ ὁ Μαθᾶς ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν Πατριαρχῶν ὡς ἑξῆς παριστᾷ τόν χαρακτῆρα τοῦ Γρηγορίου: «Τὸ σεμνὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ ἤθους, ἡ λιτὴ δίαιτα, ἡ ταπεινὴ στολή, τὸ ἀφιλάργυρον τοῦ τρόπου, ὁ πρὸς τὴν πίστιν ἔνθερμος ζῆλος, ἡ περὶ τὴν κοσμιότητα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀδυσώπητος ὀξυδέρκεια, ἡ ὀξυτάτη περὶ τὰ ἔργα δραστηριότης, τὸ ὀξύθυμον καὶ ραγδαῖον καὶ πρὸς τοὺς κινδύνους καταφρονητικόν, αἱ ἄκαμπτοι αὐτοῦ ἰδέαι καὶ ἡ ἀνένδοτος πρὸς τὰ δόξαντα καλὰ καὶ ἀτρόμητος πεισμονὴ ἀπεδείκνυον σεβαστὸν καὶ φοβερὸν τὸν ἄνδρα».

Τὴν ὀξύτητα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Γρηγορίου ἐγνωρίσαμεν πολλαχοῦ τοῦ βίου αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὴ συνεκιρνᾶτο διὰ τῆς προθύμου αἰτήσεως συγγνώμης ὅταν ἀνεγνώριζε τὸ σφάλμα του. Οὕτω καὶ κατὰ τὴν τρίτην Πατριαρχείαν ἠναγκάσθη νὰ συνυπογράψῃ ἀναφορὰν ὅπως ἐξορισθῇ ἐκ Κ)λεως εἰς Μυτιλήνην ὁ παρὰ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν πολιτῶν τιμώμενος Κ. Μουρούζης, δι' ὃ δριμέως ἐπικρίνει ὁ Κούμας αὐτὸν ὡς χαρισθέντα εἰς τοὺς Σούτσους. Ἀλλ' ὁ Μαθᾶς (σελ. 332) ἱστορεῖ ὅτι ἡ ἐξορία ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Χαλὲτ Ἐφένδη, ἔστερξε δὲ ὁ Γρηγόριος νὰ ὑπογράψῃ ἵνα σώσῃ τὸν Μουρούζην ἐκ σφαγῆς, ὅτε δὲ μετά τινας μῆνας ἐπανῆλθε τιμητικώτατα ὁ ἐξόριστος εἰς Κ)λιν, πρῶτος ὁ Γρηγόριος ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ μετὰ δακρύων συγγνώμην καὶ νὰ τῷ ἐξομολογηθῇ τὰ πάντα.

Ὁ Γρηγόριος ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ λίαν φιλάνθρωπος. Κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ «πάντα τὰ εἰσοδήματα τοῦ πατριαρχείου, πλὴν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ διενέμοντο εἰς τοὺς πένητας. Τοῦ πατριαρχικοῦ ταμείου ἐπιστάτης ἦτο ὁ ἀρχιδιάκονός του. Ἄποροι χῆραι καὶ παρθένοι, γέροντες, χωλοί, τυφλοὶ καὶ ἀνάπηροι ὡς εἰς οἰκεῖον βαλλάντιον προσέτρεχον βοήθειαν λαμβάνοντες. Πολλάκις τὸ ταμεῖον ἔμενε κενὸν χρημάτων, καί ποτε προσελθὼν ὁ ἀρχιδιάκονος παρέστησεν εἰς τὸν πατριάρχην τὴν ἀπορίαν. «Ἄπελθε λοιπὸν καὶ δάνεισαι,» ἀπεκρίθη ὁ μακάριος. Συστελλομένου δ' ἐκείνου: «Τί περιμένεις; τῷ εἶπεν ὁ Γρηγόριος. Φεῦ! Ἐντρέπεσαι, ὡς φαίνεται, νὰ ζητήσῃς δάνειον, ἵνα δανείσῃς τῷ Θεῷ. «Ὁ γὰρ πτωχὸν ἐλεῶν, δανείζει Θεῷ.» Λίαν δ' ἀξιέπαινον ἐν τοιαύτῃ περιστάσει καὶ τὸ ἀμερόληπτον τοῦ ἀνδρός. Ὁ δευτερεύων (διάκονος) ἀνεψιός του τῷ συνέστησέ ποτε συγγενῆ τινα αἰτοῦντα ἔλεος. Ὁ πατριάρχης διέταξε νὰ δοθῶσι καὶ εἰς αὐτὸν ὅσα ἐδίδοντο καὶ εἰς ἄλλους. Ὁ ἀνεψιός τῷ ὑπέμνησε τὴν συγγένειαν, «ἀλλὰ σὺ ἐλησμόνησας, τῷ εἶπεν ὁ Γρηγόριος, ὅτι ὁ Πατριάρχης ὀφείλει νὰ ἦναι πατὴρ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν χριστιανῶν, μὴ προτιμῶν τὸν κατὰ σάρκα συγγενῆ παρὰ τὰ ἄλλα αὐτοῦ πνευματικὰ τέκνα; Ὁ Χριστὸς δὲν ὠνόμασεν ἀδελφοὺς του πάντας τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ταπεινοὺς καὶ τοὺς ἐλαχίστους;»

Ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου ἡ φιλανθρωπία ἀνήχθη εἰς σύστημα διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Κιβωτίου τοῦ Ἐλέους. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐράνων ἐκείνων ἐκαλύπτετο καὶ σκοπὸς καθαρῶς ἐθνικὸς θὰ ἐκθέσωμεν τὰ κατ' αὐτὸ ἐκτενῶς βραδύτερον. Πλεῖσται πράξεις ὑποστηρίξεως προσώπων ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν βιογράφων αὐτοῦ. Τρεῖς Λεονταρῖται ἀδελφοὶ Ἰωάννης, Εὐστάθιος καὶ Χριστόφορος Γεωργαντόπουλοι, οἰκογενείας καλῆς καὶ πλουσίας ἄλλοτε, ἐδυστύχησαν ἐξ ἐμπορικῶν ἀτυχημάτων. Ὁ Γρηγόριος προθύμως παρέχει

αὐτοῖς συστατικὸν γράμμα ἵνα τύχωσι προστασίας (Ἀγγελ. Α΄ 283). Κατὰ τὸν ῥήτορα Οἰκονόμον «πολλῶν ὀρφανῶν ἐξήρπασε τὰς περιουσίας ἐκ τῶν ὀνύχων τῆς ἀδικίας, ὡς σφοδρὸς δὲ καὶ πλατὺς ἐμπρησμὸς ἐχύνετο καὶ περιενέμετο κύκλῳ τοὺς ὀρθοδόξους ἡ πατρικὴ καὶ διάπυρος ἀγάπη τοῦ Πατριάρχου». Κατὰ τὸν Γόρδωνα ὁ Γρηγόριος ἐτιμᾶτο ὑπὸ πάντων διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰς ἀρετάς του, εἰς τὸ ἀνεπίληπτον δὲ τοῦ βίου καὶ τρόπων του ὤφειλε τὴν μεγάλην ὑπόληψιν δι᾿ ἧς προήχθη τρὶς εἰς τὸν Θρόνον. (Μεταφρασις Πανταζῆ Α΄. σ. 187).

Ὁ Γρηγόριος ἦτο κράσεως ὑγιοῦς, σπανιώτατα δὲ κατὰ τὸν ἰατρὸν του Διονύσιον Πύρρον ἠσθένει, διότι «δὲν ἔτρωγε κατὰ κόρον ἀλλ᾿ ὅσον νὰ ζῇ». Ἡ πρόσληψις τοῦ Πύρρου ὡς ἰατροῦ τοῦ Γρηγορίου ἔσχε τὴν ἑξῆς αἰτίαν. Οὗτος ἐκτὸς τῆς ἰατρικῆς ἦτο καὶ διδάσκαλος, μαθὼν δὲν τὴν παραίτησιν τοῦ Κυρίλλου ἔσπευσε πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Σεχοὺλ Ἰσλάμη Σταμπὸλ ἐφένδην, ἀρχίατρον τοῦ Σουλτάνου, καὶ εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἔρχεται Πατριάρχης ὁ Γρηγόριος, ὅστις, ὡς ἐμάνθανεν, ἦτο ὀξύθυμος αὐστηρὸς καὶ δυνατός. Ὁ ἀρχίατρος τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι θὰ τὸν συστήσῃ διὰ τῆς Πύλης καὶ τοῦ Σουλτάνου, ὥστε νὰ μὴ τὸν πειράξῃ κανεὶς μὴ ἀρκεσθεὶς ὅμως εἰς τοῦτο ὁ Πύρρος, ἔσπευσε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Γρηγόριον τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς του ἐκ τοῦ Ἀγ. Ὄρους. Ὁ Πατριάρχης τὸν ὑπεδέχθη φιλοφρόνως, μαθὼν δὲ ὅτι ἦτο διδάσκαλος ὑπεσχέθη νὰ τὸν τοποθετήσῃ εἰς τι σχολεῖον ἢ ὡς οἰκοδιδάσκαλον. Τότε εἷς τῶν διακόνων, μαθητὴς τοῦ Πύρρου ἐν Ἀθήναις, παρετήρησεν ὅτι ὁ διδάσκαλος οὗτος δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ ἀρχοντικόν, διότι ἦτο καὶ ἰατρός, ἀκούσας δὲ τοῦτο ὁ Γρηγόριος δυσηρεστήθη ὀλίγον.

Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ὁ Γρηγόριος ἐξύπνησε μὲ ἰσχυρὸν πόνον εἰς τὸν λαιμὸν καὶ βραχνάδαν, ἴσως ἐκ τῶν κόπων τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς ὑποδοχῆς, βλέπων δὲ τὴν κατάστασιν ὀξυνομένην ἔστειλε τὸ ἑσπέρας τρεῖς—τέσσαρας διακόνους νὰ καλέσωσι τὸν διδάσκαλον ὅστις ἐγνώριζε καὶ ἰατρικήν. Ὁ Πύρρος διέταξε θερμὸν ποδόλουτρον καὶ τὰ χρειώδη ἐσωτερικὰ φάρμακα καὶ ἀφοῦ ἔδεσε τὸν λαιμόν του, τὸν ἄφησεν ἡσύχως κοιμώμενον. Ὅτε δὲ τὴν πρωΐαν ἔσπευσεν ἀνήσυχος παρὰ τῷ σεπτῷ ἀσθενεῖ, τὸν εὗρεν ὑγιαίνοντα. Μετὰ ζωηρὰς περιποιήσεις τὸν ἠρώτησεν ὁ Γρηγόριος ποῦ κάμνει τὸν ἰατρόν, ὅταν δὲ ὁ Πύρρος ἀπήντησεν ὅτι θεραπεύει ἀδιακρίτως Χριστιανούς, Τούρκους καὶ Ἑβραίους, ὁ Πατριάρχης τὸν ηὐλόγησεν ἀπὸ καρδίας καὶ συνέστησεν αὐτῷ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀσκῶν οὕτω θεαρέστως τὸ ἰατρικὸν ἐπάγγελμα, χωρὶς νὰ θέλῃ πλέον νὰ τὸν βάλῃ οἰκοδιδάσκαλον. Ἔκτοτε ὁσάκις ἠσθένει ἐκάλει τὸν Πύρρον καὶ τὸν ἐθεράπευε, διότι εἶχεν ἰδιαιτέραν ὑπόληψιν εἰς αὐτόν,

καίτοι εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐσύχναζον ὅλοι οἱ ἰατροὶ τῆς Κ)λεως. Ἤλλαξε δὲ γνώμην καὶ ὁ Πύρρος περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Γρηγορίου καθόσον γράφει εἰς τὴν περιήγησίν του (σελ. 89—99) ὅτι «ἡ καλωσύνη καὶ ἀρεταί του εἰσὶ τοῖς πᾶσι γνωσταὶ ὡς ἁγίου ἀνδρός». Τιμῶν δὲ καὶ ὁ Γρηγόριος τὸν ἱερομόναχον ἰατρόν του, ἀνέδειξεν αὐτὸν ἱεροκήρυκα ἐν Κ)λει καὶ Ἀρχιμανδρίτην τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου (Ἀγγ. Α΄ σελ. 108—111).

Ἐπὶ πᾶσι δημοσιεύομεν καὶ τὴν ἀκόλουθον πρὸς τὸν ἐν Σμύρνῃ ἀδελφόν του ἐπιστολήν, ἐν ᾗ οὐ μόνον δεικνύει τρυφερὰν οἰκογενειακὴν στοργήν, ἀποξενούμενος ἕνεκα ταύτης προσφιλοῦς κειμηλίου, ἀλλὰ καὶ τὸ προσεχὲς αὐτοῦ τέλος μαντεύει. «Ἡμέτερε αὐτάδελφε κυρ Παναγιώτη, γράφει, εὐχόμεθά σοι μετὰ τῆς συζύγου σου καὶ τῶν τέκνων σου... Ἐπειδὴ ἔρχεται αὐτόθι ὁ κυρ Γρηγόριος συμπατριώτης μας, στέλλομέν σοι μίαν ἱερὰν εἰκόνα τῆς Κυρίας Θεοτόκου ἀσημένιαν, τὴν ὁποίαν θέλεις ἐγχειρίσει εἰς τὴν σύζυγόν σου διὰ νὰ τὴν εὐλαβῆται καὶ τὴν ἔχῃ σκέπην. Ἐπειδὴ εἴδομεν ὅτι διὰ τὴν εὐλάβειάν της ἐζήτει στασείδιον· ἔχουσα λοιπὸν αὐτὴν σκέπην, μένει ματαία ἡ φιλοτιμία τοῦ στασειδίου. Εὐχόμεθα καὶ τὴν πενθεράν σου. Εἴχομεν λάβει καὶ τὴν ταμετζάναν, πλὴν τέτοια μὴ στέλλετε διότι δὲν ἔρχονται σίγουρα. Ὑγίαινε· ἡ δὲ χάρις τοῦ Θεοῦ εἴη μεθ᾿ ὑμῶν. Αὕτη ἡ εἰκὼν μᾶς ἀπέμεινε καὶ τὴν εἴχομεν χάριν εὐλαβείας, διὰ νὰ τὴν ἔχητε ἀντιλήπτορα, διότι ἡμεῖς ἡμέραν παρ᾿ ἡμέραν προσμένομεν τὴν τελευτήν μας.» (Ἀγγ. Α΄ 285). Σώζεται δὲ καὶ ἄλλη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀδελφόν του, εὐχαριστήριος διὰ τὰς εὐχὰς ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του τὸ τρίτον εἰς τὸν Θρόνον (αὐτ. 285).

Β΄. Ο ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΟΜΟΥΣΕΙΩΝ ΣΥΝΟΔΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

Ὀξεῖαι διαιρέσεις τῶν λογίων τοῦ ἔθνους.—Οἱ ἀρχαϊσταὶ καὶ οἱ χυδαϊσταί.— Ἀρχαὶ τοῦ Κοραῆ.— Οἱ ἀδυσώπητοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι.— Ὁ Κοδρικᾶς τὸν κηρύττει ἄθεον.— Ἀντίληψις τοῦ Ἑλλ. κλήρου περὶ φιλοσοφίας κατὰ τοὺς Κοραϊστάς.—Ἡ ἀθεΐα τῶν ἐπιστημόνων. — Οἱ φόβοι τῆς Πύλης περὶ συνωμοσιῶν.— Ἔκδοσις τοῦ Τόμου τοῦ Γρηγορίου.— Κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις λογίων.—Δικαιολογία φαινομένου ἀτόπου.—Ὑποστήριξις καὶ ἵδρυσις ἑλληνομουσείων.—Ἔριδες Σμυρναίων.—Τὸ τυπογραφεῖον.—Ἡ μετάφρασις τοῦ εὐαγγελίου. —Μέριμναι ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Γρηγόριος ἁπάσας τὰς ἡμέρας τῆς τρίτης αὐτοῦ Πατριαρχείας κατηνάλωσε τὸ μὲν εἰς προστασίαν τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἀρ-

χηγῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, μεθ᾽ ὧν διηνεκῶς ἐπεκοινώνει, τὸ δὲ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἔθνους κατὰ τὰ ἀνέκαθεν αὐτῷ εἰθισμένα. Καὶ τὴν μὲν δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς Φιλικοῦ, τὴν καταλήξασαν εἰς τὸ Μαρτύριόν του θὰ παρακολουθήσωμεν ἐνδελεχῶς ἐν ἰδιαιτέροις κεφαλαίοις. Ἤδη ἐξεταστέα ἡ διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Συνοδικοῦ τόμου κατ᾽ Ἀπρίλιον τοῦ 1819 πρόνοια αὐτοῦ περὶ τῆς Παιδείας, ἥτις κατὰ τὴν Πατριαρχείαν ταύτην δὲν ἦτο ἁπλῆ ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ πλήρης ἀκανθῶν, ἕνεκα τῶν ἀντεγκλήσεων τῶν ἐπιφανῶν λογίων τοῦ Ἔθνους.

Καθ᾽ ὅλην τὴν περίοδον τῆς δευτέρας ἐξορίας τοῦ Γρηγορίου ἡ ἀνάπτυξις τῆς παιδείας ἐπέφερε καὶ τὴν δημιουργίαν αἱρέσεων γλωσσικῶν καὶ φιλοσοφικῶν. Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐρίδων τούτων ἦτο πολὺ παλαιά. Ἀπὸ τοῦ 1750 οἱ Ἑπτανήσιοι Σκοῦφος καὶ Δαμῳδὸς ἐκήρυττον, ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι πρέπει νὰ γράφωνται εἰς ἁπλῆν γλῶσσαν. Ὁ Γρηγ. Κωσταντᾶς καὶ ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης ἐξέδωκαν κατόπιν Γεωγραφίαν εἰς γλῶσσαν χυδαιοτάτην. Τοὐναντίον ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ἐγένετο ἡγέτης τῶν ὀπαδῶν τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς διαλέκτου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνεπτύχθη ἡ μιξοβάρβαρος γλῶσσα τῶν Φαναριωτῶν περιέχουσα ἀναμὶξ τύπους ἀρχαιοτάτους καὶ χυδαιοτάτους, δι᾽ ὃ καὶ ὠνομάσθη μακαρονική.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὑρίσκετο ἡ γλῶσσα ὅτε ἀνεμίχθη εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ὁ Κοραῆς, ὅστις κηρύττων ὅτι ἡ νεκρανάστασις τῆς ἀρχαίας ἦτο ἀδύνατος ἔψεγε καὶ τῶν χυδαϊστῶν τὸ ψυχρὸν καὶ ἀνέραστον καὶ τὸ μιξοσόλοικον τῶν καθαριστῶν. Κατ᾽ αὐτὸν ἕκαστος ὀφείλει νὰ γράφῃ οὕτως, ὥστε ἐκ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ γραφομένων νά ἦνε δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ γραμματική τις τῆς γλώσσης, ἤτοι νὰ εἶνε σύμφωνος πρὸς ἑαυτόν, ἀκολουθῶν σταθερῶς κανόνας τινὰς οὐχί δὲ ἄλλοτε μὲν νὰ ἀρχαΐζῃ ἄλλοτε δὲ νὰ χυδαΐζῃ. «Δὲν δὲν εἶνε τόση ἡ ἐπιθυμία μου, ἔλεγεν ὁ Κοραῆς, νὰ ἰδῶ τὴν γλῶσσαν Ἑλληνίζουσαν, ὅσος εἶνε ὁ φόβος μου μήπως βαρβαρωθῇ ἀκόμη περισσότερον, ἀφ᾽ ὅτι εἶνε βάρβαρος. Βλέπω ὅτι δὲν λείπουν ἀπὸ τὸ Γένος ἄνδρες καὶ μὲ προκοπὴν καὶ μὲ ζῆλον οἱ ὁποῖοι διϊσχυρίζονται ὅλως τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλ. πρέπει νὰ γράφωμεν καὶ νὰ λαλῶμεν ὡς γράφουσι καὶ λαλοῦσιν οἱ ξυλοφόροι καὶ οἱ ὑδροφόροι» (Θερ. Ἀδ. Κορ. 218). Ὁ Κοραῆς ἐθεώρει ὡς πρώτιστον καθῆκον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν συλλογὴν ἁπασῶν τῶν λέξεων καὶ φράσεων τῆς κοινῆς ὁμιλίας ὡς καί τῶν παροιμιῶν κλ. καὶ τὸν καταρτισμὸν καλῆς γραμματικῆς καὶ καλοῦ λεξικοῦ, πρὸς διαμόρφωσιν τῆς καθαρευούσης εἰς πάγκαλον γλωσσικὸν ἰδίωμα, ὅλως ἀμέτοχον ξενισμῶν καὶ χυδαϊσμῶν καὶ νεκρῶν ἀρχαϊσμῶν.

Διαφεύγει τὸν σκοπὸν τῆς παρούσης συγγραφῆς ἡ πλήρης ἀνά-

λυσις τῶν γλωσσικῶν θεωριῶν τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ἀντιτέχνων αὐτοῦ, ἐν οἷς κορυφαῖοι ὁ Ν. Δούκας, ὁ Π. Κοδρικᾶς, ὁ Ἀθαν. Σταγειρίτης, ὁ Στέφ. Κομητᾶς κλ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Κ)λει θεολόγων καὶ διδασκάλων ἦσαν ἀδυσώπητοι ἐχθροὶ τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν Κοραϊστῶν, ὁ δὲ Ἰακωβος Ῥίζος ὁ Νερουλὸς ἐκωμῴδησε τῷ 1813 αὐτοὺς διὰ τῶν «Κορακιστικῶν». Ἀλλὰ καὶ οἱ μακαρονίζοντες Φαναριῶται καὶ οἱ ἀναβιώσαντες ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ποιητοῦ Ἀθ. Χριστοπούλου χυδαϊσταί, οἱ συνιστῶντες τὴν κατάργησιν καὶ αὐτῆς τῆς ὀρθογραφίας πρὸς κολακείαν τοῦ ὄχλου, ἐκηρύχθησαν ἄσπονδοι ἐχθροὶ τοῦ Κοραῆ.

Δεινὸς ὅθεν διεξήγετο πόλεμος περὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ κηρυχθέντος ὑπὲρ τῶν ἐθνοσωτηρίων ἀρχῶν τοῦ Κοραῆ, περὶ ὃν ἐτάχθησαν ὁ Κ. Οἰκονόμος, ὁ Κούμας, ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Ἀλ. Βασιλείου καὶ βαθμηδὸν ὅλη ἡ σπουδάζουσα ἐν τῇ ξένῃ νεολαία. Τὰ τεύχη τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ γέμουσι κατὰ τὸ 1813 σχετικῶν διατριβῶν τῶν Κοραϊστῶν κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Ὅτε δὲ ἐπανελήφθη τῷ 1816 ἡ ἔκδοσις τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ, ὁ Κοδρικᾶς μὴ ἀποδεχθεὶς τὴν προταθεῖσαν αὐτῷ συνεργασίαν, ὕβρισε διὰ φυλλαδίου τὸν Κοραῆν, ὅστις ἀπήντησεν αὐτῷ τῷ 1817 ὑπὸ ψευδώνυμον. Ὁ Κοδρικᾶς ἀνταπήντησεν διὰ βιβλιαρίου ἐκδοθέντος δῆθεν ὑπὸ τῶν ἐν Πίζῃ σπουδαζόντων Ἑλλήνων, δι' οὗ ἐπῃνεῖτο ὁ Κοδρικᾶς καὶ κατεκρίνετο ὁ Κοραῆς. Ἀλλ' οἱ ἐκεῖ σπουδάζοντες Ἕλληνες ἐδημοσίευσαν ἐπιστολὴν ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ τῷ 1818 (σελ. 24) δι' ἧς κηρύττουσι πλαστὸν τὸ ἀποδοθὲν αὐτοῖς φυλλάδιον τοῦ Κοδρικᾶ καὶ ἐκφράζουσι τὸν θαυμασμὸν αὐτῶν πρὸς τὸν Κοραῆν «τὸν σοφὸν ἄνδρα, ὃν γνωρίζουν ὑπερασπιστὴν τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους καὶ ἥρωα Ἕλληνα τοῦ αἰῶνος».

Ἐκ τούτων ἐκμανεὶς ὁ Κοδρικᾶς ἐξέδωκε τῷ 1818 τετρακοσιοσέλιδον μελέτην, ἀφιερωθεῖσαν εἰς τὸν Τσάρον, δι' ἧς συκοφαντεῖ καὶ διασύρει ἀνηλεῶς τὸν Κοραῆν χαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς ἀναίσχυντον δημεγέρτην, ἄγριον δημαγωγόν, ὀχλαγωγὸν λαοπλάνον, ὑβριστὴν πάντων τῶν λαϊκῶν καὶ κληρικῶν τοῦ Ἔθνους καὶ ὡς ἄθεον ἔχοντα ἕνα καὶ μόνον σκοπόν, νὰ ἀνατρέψῃ ὅλα τὰ ἐκ προγόνων παραδεδεγμένα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ καθήκοντα. Καὶ οἱ μὲν φίλοι τοῦ Κοραῆ ἀπήντησαν εὐθύς, σατυρίζοντες πάντα τὰ ἔργα τοῦ «Ὁμηρικοῦ Θερσίτου» Κοδρικᾶ καὶ ἀποδεικνύοντες τὸ τελευταῖον βιβλίον του ὡς πλῆρες βωμολοχιῶν καὶ παραλογισμῶν. Ὁ Κοραῆς ὅμως, ὁ μὴ πτοηθεὶς πρὸ τῶν γλωσσικῶν ἐπιθέσεων, ἐλιποψύχησεν ἤδη ὅτε τὸν ἐσυκοφάντουν οἱ μὲν ὡς εἰσάγοντα καινὰ δαιμόνια καὶ ἄθεον, οἱ δὲ ὡς λουθηρόφρονα, οἱ δὲ ὡς λυμεῶνα τῆς ἐκκλησίας, φθορέα τῆς γλώσσης, βάσκανον δαίμονα τῆς εὐγενείας

τοῦ Ἔθνους, ἔκπληκτος δὲ καὶ βαρυθυμῶν ἐζήτησε νὰ μὴ ἀποδεχθῇ ὁ Τσάρος τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ Κοδρικᾶ μέχρις οὗ ἐξετασθῇ ἂν ἀληθῶς αὐτὸς (ὁ Κοραῆς) καταγίνεται πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Ὀρθοδόξου θρησκείας. Συγχρόνως ἅμα τῇ ἀναρρήσει τοῦ Γρηγορίου ἐξέδωκεν ἀπάντησιν εἰς τὸν Κοδρικᾶν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Στεφάνου Πανταζῆ, πειστικῶς ἀπολογούμενος ἀφοῦ ἀπὸ τοῦ 1782 εἶχεν ἐκδώσει ἱερὰν ἱστορίαν καὶ κατήχησιν, διότι ἐπίστευεν ὅτι ἡ διὰ τῆς θρησκείας ἠθικὴ τῶν Ἑλλήνων στοιχείωσις ἦτο ὁ πρῶτος ὅρος τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἡμερώσεως αὐτῶν (Θερ. Ἀδ. Κορ. Α΄, 112).

Ἡ κήρυξις τοῦ Κοραῆ ὡς ἀθέου δὲν ἦτο μόνον ἐπιχείρημα πρὸς ἀντιπολίτευσιν, ἀλλ' ἀποτέλεσμα τῶν κρατουσῶν παρά τισιν ἰδεῶν περὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ οἱ ἀριστεῖς τῆς Σχολαστικῆς Φιλοσοφίας ὑπέτασσον τὴν Φιλολογίαν εἰς τὴν Θεολογίαν, μέχρι δὲ τοῦ ὁμηριστοῦ Βόλφ ἡ Φιλολογία δὲν ἦτο αὐθυπόστατος ἐπιστήμη ἀλλὰ θεραπαινὶς τῆς Θεολογίας. Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον ἂν καὶ ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐθήτευον εἰς τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν Θερειανὸν (Α΄ σελ. 41) «καὶ οἱ φιλομουσότατοι τῶν Πατριαρχῶν εἶχον εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐσκιρωμένας Βυζαντινάς προλήψεις».

Οὕτω κατὰ τὸν Κούμαν ὁ μετὰ τὸν Σαμουὴλ εὐπαιδευτότερος τῶν Ἑλλήνων Πατριαρχῶν καὶ προκάτοχος τοῦ Γρηγορίου Κύριλλος ἠπόρει πῶς οἱ σύγχρονοί του προκρίνουσι τὸν Δημοσθένην καὶ τὸν Θουκιδίδην ἀπὸ τοὺς γλαφυρωτάτους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς Συνέσιον καὶ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον καὶ ἐβεβαίου τὸν Κούμαν ὅτι «οἱ στίχοι τοῦ Πτωχοπροδρόμου εἶνε πολὺ ἁρμονικώτεροι ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Εὐριπίδου». Ἐβεβαίου προσέτι ὁ Κούμας, ὅτι μόλις κατώρθωσε νὰ μεταπείσῃ τὸν Κύριλλον ὅπως μὴ ἀφορίσῃ δύο λογίους διά τινας δῆθεν βλασφήμους φράσεις τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν (ΙΒ΄ σελ. 512). Ὁ Σχολάρχης τῶν Ἰωαννίνων Ἀθ. Ψαλλίδας ἐνόμιζεν ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ἐφιλοσόφει ὡς οἱ ὑλοφρονοῦντες Γάλλοι, προσέταξε δὲ νὰ ἐξοστρακισθῶσιν αὐτόθεν τὰ βιβλία, ὅσα ἦσαν συντεταγμένα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, πρὸς δὲ ἐκώλυε τοὺς μαθητὰς νὰ μανθάνωσιν εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, λόγῳ ὅτι αὗται βρίθουσιν ἀθέων βιβλίων, καὶ ἀπέβαλεν ἐκ τῆς Σχολῆς ἑπτὰ νέους, διότι ἠθέλησαν νὰ διδαχθῶσι τὴν Ἰταλικὴν καταγγείλας αὐτοὺς ὡς ἀσεβεῖς καὶ νεωτεριστὰς (Θερ. Ἀδ. Κορ. Α΄ σελ. 8:). Ὁ δὲ Ἀθ. Πάριος εἶχε κηρύξει πόλεμον ἀδιάλλακτον κατὰ τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐρχομένων μαθημάτων. Κατ' αὐτὸν, ὅστις ἐπάτει τὴν Εὐρώπην ἦτο χωρὶς ἄλλην ἐξέτασιν ἄθεος, ἡ δὲ Μαθηματικὴ ἦτο πηγὴ τῆς

ἀθεΐας, τῆς ὁποίας πρῶτον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς νηστείας (Κούμα, ΙΒ', 575). Ὁ ἐν Ἰασίῳ καθηγητὴς Δούγγας, διδάσκων τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας τοῦ Σχέλιγγ, ἐνομίσθη ἄθεος καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. (Αὐτ. 599).

Αἱ τοσοῦτον περιωρισμέναι περὶ φιλοσοφίας σκέψεις τοῦ Ἱερατείου καὶ μέρους τῶν Ἑλλ. λογίων δὲν εἶχον βάσιν κυρίως τὴν ἡμιμάθειαν ἀλλὰ καὶ πολιτικὸν ὑπολογισμόν. Ὅ,τι διὰ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ὁμόφρονας ἦτο κοινωνικὴ ἀνάγκη, ἅμιλλα δηλ. διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς κατὰ τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ, διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι παιδαγωγοῦντας ἦτο ἀνάγκη ἐθνική. Οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν πολιτικὴν ἀνάπλασιν τοῦ Γένους διὰ τῆς καθολικῆς μορφώσεως τῶν ῥαγιάδων, ἐνόμισαν ὅτι πρωτίστως δέον νὰ πολεμήσωσι τὸν κοσμοπολιτισμόν, ὃν διοχετεύουσιν εἰς τὰς ψυχὰς αἱ ὑλιστικαὶ καὶ αἱ ἀντιχριστιανικαὶ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι.

Οὗτοι πάντες, ἐπὶ μακρὸν διαπληκτισθέντες πρὸς τοὺς ἄλλους, κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ παιδεία μόνη δὲν ἀρκεῖ. Ἵνα τὸ Ἔθνος ἀντιταχθῇ ἄοπλον, ἀπαράσκευον, ἄπορον κατὰ μιᾶς γιγαντιαίας αὐτοκρατορίας εἶχεν ἀνάγκην ἀντιρρόπου τινὸς δυνάμεως. Καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ Πίστις, ἡ ὀρθόδοξος Πίστις, ἡ κρατύνασα ἐπὶ τόσους χρόνους καὶ συνέχουσα τὸ πνεῦμα τῆς Ἑνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἡ πίστις αὕτη ὑπῆρχε παρὰ τῷ λαῷ, ὑπῆρχε παρὰ πᾶσιν, ἀλλ' ἀσθενής, λανθάνουσα. Ἔπρεπε πάντες νὰ μάθωσιν, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς μόνον ἀπὸ τὴν θρησκείαν του ἠδύνατο ν' ἀντλήσῃ δυνάμεις. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ Γένους ἔδει νὰ ἔχῃ ὡς βάσιν τὴν πίστιν, ἡ δὲ πίστις εἶνε ἑνιαία καὶ σαφής, ὡς στηριζομένη ἐπὶ τῶν Γραφῶν καὶ τῶν ἐθίμων τῆς Ἐκκλησίας. Πᾶν τὸ ἀντιστρατευόμενον ὁπωσδήποτε πρὸς τὰ δεδογμένα θὰ ἐπέφερε παραλυσίαν εἰς τὸ ἐθνικὸν φρόνημα διὰ τῆς χαλαρώσεως τῆς Πίστεως. Μὴ δέ τις κρίνῃ τὰς τότε δοξασίας ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σημερινῶν σκέψεων, ὅτε εἰσαχθέντων πανταχοῦ φιλελευθέρων πολιτευμάτων καθιερώθη πρωτίστως ἡ ἀνεξιθρησκεία. Τότε ἡ Πίστις ὤφειλε νὰ ἦνε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην τυφλή. Καὶ συνεπῶς τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης ὤφειλε κατὰ τοὺς πολλοὺς νὰ φωτίζῃ μέχρις ὁρίων, διότι οἱ νεωτερισμοὶ καὶ αἱ ἐλευθεριότητες ἠπείλουν νὰ ὑποσκάψωσι καὶ δὴ ἐν Ἑλλάδι αὐτὰς τὰς βάσεις τοῦ ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐκ τῶν Ἑλλ. προυχόντων δὲν ἔστελλον τὰ τέκνα των εἰς Εὐρώπην ὅπως σπουδάσωσι διαφόρους ἐπιστήμας, πλὴν τῆς ἀναγκαίας ἰατρικῆς, ἐκ τοῦ φόβου τοῦ ἀθεϊσμοῦ. (Δοκ. Φιλ. σ. 62).

Ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων προκαταλήψεων ἦτο δυσχερὲς καὶ νὰ προσέξωσι κἂν οἱ πολέμιοι τοῦ Κοραῆ εἰς τὰς πεφωτισμένας αὐτοῦ γνώμας. Κατὰ τὸν σοφὸν ἐκεῖνον χωρὶς φιλοσοφίας οὔτε τῆς Ἑλλ.

παιδείας καὶ γλώσσης ἡ ἀναμόρφωσις εἶνε ἐφικτή, οὔτε τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἡ ἠθικὴ ἀναγέννησις. Φιλοσοφίαν δὲ καλεῖ ὁ Κοραῆς τὴν ἐπιστήμην τὴν ἀναπτύσσουσαν καὶ μορφοῦσαν τελείως τόν τε νοῦν καὶ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων. Κατ' αὐτὸν καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι αἰσίως τελειοῦνται καὶ ἀνυσίμως μεταδίδονται, ὅταν χειραγωγῶνται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας. Ὀξύτατα δὲ ἀντεπιτιθέμενος ὁ Κοραῆς, ἐκήρυττεν ὅτι τοὺς σπουδάζοντας νὰ καταδείξωσιν ὅτι βλάβης πρόξενοι γίνονται αἱ τὰ πεφωτισμένα ἔθνη δοξάζουσαι ἐπιστῆμαι, ὀφείλει τὸ Γένος νὰ ὑπολαμβάνη ἐχθρούς, τὰς δὲ τούτων μωρολόγους κατὰ τῆς φιλοσοφίας διατριβὰς βλασφημίαν εἰς τὸν Θεόν, τὴν πηγὴν ὄντα πάσης σοφίας. (Θερ. Ἀδ. Κορ. Β´ 46).

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀντίπαλος τοῦ Κοραῆ εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα Δούκας ἔλεγεν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶνε τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, μήτηρ τῶν ἀρετῶν, ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, ἡ τέχνη πασῶν τῶν τεχνῶν, δῶρον Θεοῦ, ἄνωθεν καταβᾶσα πρὸς ὁδηγίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ καλόν, πηγὴ εὐνομίας καὶ πρόξενος τῆς εὐτυχίας καὶ δόξης τῶν ἐθνῶν». (Θερ. Β´ 272). Οἱ δύο κορυφαῖοι ἡγέται τῆς ἔριδος ἦσαν ὁμόφρονες κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ὀπαδοί των ἤριζον ἀδιαλλάκτως, διότι διίσταντο ἐν ταῖς λεπτομερείαις καὶ διότι ἕνεκα προσωπικῶν παθῶν ἐτέρποντο εἰς τὸ ἐρίζειν.

Ἀπαθεστέραν εἰκόνα τῆς πρὸ τοῦ ἀγῶνος καταστάσεως παρέχει ἡμῖν ὁ **Π.Πατρῶν Γερμανός**, ὁ γράψας καὶ περὶ Ἱεροῦ Συνδέσμου (Ἔκδοσις Γ. Παπούλα σελ. 176). Κατ' αὐτὸν ἐκ τῆς δουλείας καὶ ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς ἔφθασαν εἰς ἐσχάτην ἀμάθειαν καὶ μόνον ἡ εἰς Χριστὸν πίστις διετηρήθη μὲ ἀκρίβειαν. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἀνεπτύχθησαν ἐν Εὐρώπῃ αἱ ἐπιστῆμαι, πολλοὶ τῶν ὁμογενῶν ἔτρεξαν ἐκεῖ καὶ ἐσπούδασαν, γευσάμενοι δὲ τῶν καλῶν τῆς ἐλευθερίας ἠθέλησαν νὰ ἐκτείνωσι τὸν ἔρωτα πρὸς ταύτην καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων διὰ σχετικῶν συγγραμμάτων. Τινὲς ὅμως ἐξ αὐτῶν πλανώμενοι ἐνόμισαν, ὅτι ἂν ὑποψυχράνωσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν τῶν ὁμογενῶν καὶ τοὺς κάμωσιν ἀνεξιθρήσκους θὰ τοὺς καταστήσωσι φιλελευθερωτέρους καὶ ἐναρετωτέρους. Ὅθεν διὰ νὰ ρίψωσι τὴν ὑπόληψιν τῆς θρησκείας ἐπεσώρευσαν γενικῶς κατὰ τοῦ Ἑλλ. Ἱερατείου πλείστας ἀδίκους κατηγορίας καὶ ὄντως ἐμείωσαν τὴν ἐπ' αὐτοὺς ὑπόληψιν τοῦ Ἔθνους».

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ μέρους τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ ὁμοφρονοῦντος αὐτῷ λαοῦ ἀντίδρασις ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι τυφλὴ καὶ ἀλόγιστος. Ὁ φόβος τῆς εἰσαγωγῆς ἀθεϊστικῶν ἐξ Εὐρώπης θεωριῶν «ἔλαβε κατὰ Φιλήμονα τὸν χαρακτῆρα μιᾶς γενικῆς προλήψεως, ὅθεν ἐπήγασε τὸ κακὸν νὰ γίνωνται διδάσκαλοι μόνον καλόγηροί τινες πλήρεις θεοβλαβείας καὶ ὀπαδοὶ τοῦ μονοτόνου συστήματος τῶν ξη-

ρῶν γραμματικῶν» (Δ. Φ. 62). Καὶ εἶνε μὲ ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰ ἀνώτερα Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐδιδάσκοντο ἀπὸ ἐτῶν πολλῶν καὶ φιλοσοφικὰ μαθήματα, ὁ δὲ Γρηγόριος κατὰ τὰς δύο πρώτας αὐτοῦ Πατριαρχείας οὐδένα ἔθετο περιορισμὸν εἰς τὸ εἶδος τῶν διδασκομένων μαθημάτων, ἀλλ' ἐσχάτως ἡ ἀναπτυχθεῖσα μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἐμπάθεια εἶχε δημιουργήσει τοιοῦτον περιβάλλον ὥστε ἔπρεπε καὶ ὁ ἡγέτης τῆς παιδείας τοῦ Ἔθνους νὰ ἀκολουθήσῃ ἓν πρόγραμμα καὶ ὡς πρὸς τὸ γλωσικὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ φιλοσοφικὸν ζήτημα.

Καὶ ὁ μὲν προκάτοχος τοῦ Γρηγορίου Κύριλλος εἴδομεν ποίαν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶχε γνώμην. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἅμα ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον εὑρέθη καὶ πρὸ ἑτέρας σπουδαιοτάτης παρεξηγήσεως. Ἡ μετάφρασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ διάδοσις πολλῶν μαθηματικῶν, φυσικῶν καὶ ἀστρονομικῶν συγγραμμάτων περιεχόντων γεωμετρικὰ σχήματα ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἀμαθῶν Τούρκων ὡς σκοποῦσα τὴν διδασκαλίαν τῆς τακτικῆς πολεμικῆς τέχνης εἰς τοὺς ὑποδούλους, ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνωτέρα παιδεία εἶχε πλειότερον ἐξαπλωθεῖ εἰς τὰς Ἡγεμονείας ὁ Σκαρλάτος Καλλιμάχης πιεσθεὶς ὑπὸ τῆς Πύλης οὐ μόνον ἔλαβε περιοριστικὰ μέτρα ἐν Μαλδαυίᾳ ἀλλὰ καὶ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον προέτρεψε νὰ λάβῃ περὶ τούτου πρόνοιαν. Τοιαύτην εἶχεν αἰτίαν ἡ ἐκδοθεῖσα ἀρχομένου τοῦ Ἀπριλίου 1819 Συνοδικὴ ἐγκύκλιος τοῦ Γρηγορίου, ἧς οὐδὲν ἀντίτυπον γνωρίζομεν διασωθέν.

Ἡ ἀπώλεια τοῦ Συνοδικοῦ τούτου Τόμου εἶναι σπουδαία, καθόσον ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύο φιλοσοφικῶν κομμάτων οὐσιωδεστάτη διαφωνία. Κατὰ τὸν Κούμαν: «ἡ Καλλιμαχικὴ γεννεὰ ἥτις ἐκυβέρνα τὰ τῆς Κ)λεως, ἐμοίραζε τὴν φροντίδα τῆς εἰς προσευχὰς καὶ νηστείας καὶ εἰς χρηματισμόν... Διὰ τὴν περὶ τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις ἀδιαφορίαν τῆς οἰκογενείας ταύτης, συμφώνως μὲ τὰς εἰς τὸν Ἄθωνα σχηματισθείσας ἰδέας του, ἐπρόσταξεν ὁ Γρηγόριος δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς του ὅλους τοὺς χριστιανοὺς «νὰ μὴ ἀσχολῶνται εἰς τὴν Ἑλληλληνικὴν παιδείαν καὶ εἰς τὴν τῶν Εὐρωπαίων μωροσοφίαν, ὡς ἐναντίαν τῆς χριστιανικῆς πολιτείας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν γραμματικὴν, στηριζομένην εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων. Οἱ Πλάτωνες καὶ οἱ Ἀριστοτέλεις, οἱ Νεύτωνες καὶ οἱ Καρτέσιοι, τὰ τρίγωνα καὶ οἱ λογάριθμοι, φέρουσιν ἀδιαφορίαν εἰς τὰ θεῖα» ἔλεγεν ἡ ἐπιστολή. Ἀπ' ἄλλου μέρους ἔστειλε πάλιν τοὺς ἐγκρίτους ἀρχιερεῖς εἰς τὰς ἐπαρχίας των καὶ ἐκυβέρνα μοναρχικῶς. Τὰ μεγάλα σχολεῖα τοῦ Γένους δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ καὶ τὰ βιβλία ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ καθυπεβλήθησαν εἰς αὐστηρὸν λογοκρίτην μὲ

δικτατορικὴν ἰσχὺν, εἰς τὸν πρώην Σιναΐτην Ἱλαρίωνα εἰδήμονα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐπιθυμοῦντα ν' ἀρχιερατεύσῃ» (ΙΒ΄ σελ. 514). Καὶ ὁ Γεδεὼν γράφει ξηρῶς, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀπεδοκίμασε τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐπιστημῶν ὡς εἰσάγουσαν τὴν ἀδιαφορίαν εἰς τὰ θεῖα (Πατρ. Πιν. 685).

Εἰς ταῦτα ἀπαντῶν ὁ Μαθᾶς (σελ. 167) ἀφοῦ τονίζει τὰς ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἔθνους ὑπηρεσίας τῶν Καλλιμαχῶν, προστατευσάντων τὰς Σχολὰς τοῦ Ἰασίου καὶ τῆς Σμύρνης καὶ προικοδοτησάντων καὶ αὐτὸν τὸν Λόγιον Ἑρμῆν, προστίθησιν ὅτι ὁ Γρηγόριος «ἐξέδωκε πάλιν πατρικωτάτην ἐγκύκλιον διαταγὴν προτρέπων πάντας εἰς προκοπὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν παιδείαν τὴν Ἑλληνικήν, διότι ἤκουσεν ὅτι ἔν τισι τῆς Ἑλλάδος Σχολείοις οἱ μαθηταὶ μᾶλλον ἠρέσκοντο εἰς τὰς καινοφανεῖς διδασκαλίας τῆς νεωτέρας Φιλοσοφίας, ἀμελοῦντες τὴν τῆς θείας τῶν Ἑλλήνων γλώσσης λιπαρὰν καλλιέργειαν καὶ μάθησιν. Ταύτην τὴν διὰ τοὺς τότε Ἕλληνας ὀλεθρίαν ἀμέλειαν κωλύων ὁ Πατριάρχης, προέτρεψεν ἅπαντας καὶ διδασκάλους καὶ μαθητὰς ἔχεσθαι ἀμφιλαφῶς τῆς πατρίας φωνῆς καὶ μὴ χάριν τάχα τῆς φιλοσοφίας τὴν μητέρα καὶ τροφὸν τῆς φιλοσοφίας καταφρονεῖν. Καὶ ταύτην τὴν φιλοσοφίαν φιλοσόφως σπουδάζειν συνεβούλευεν, ἐκλέγοντας τὰ ὠφελιμώτερα καὶ ἀναγκαιότατα εἰς τὰς τότε παρούσας περιστάσεις τῶν Ἑλλήνων, μηδὲ κατατρίβειν τὸν χρόνον εἰς κενὰς καὶ ἀνωφελεῖς θεωρίας, αἵτινες γεμίζουσαι τοὺς νέους οἰήσεως καὶ κενοσοφίας, ἀπετέλουν πολλάκις αὐτοὺς ἀπράκτους καὶ ἀχρήστους εἰς τὴν πατρίδα».

Ἀλλὰ καὶ κατωτέρω ὁ Μαθᾶς (σελ. 336) ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ Πατριάρχου γράφων: «Τόσον παράφρων διώκτης τῶν ἐπιστημῶν ἐζωγραφίσθη ὁ Γρηγόριος, ἄδικον τοῦτον λαβὼν μισθὸν τῆς τε πατρικῆς αὐτοῦ κηδεμονίας εἰς τὴν προφύλαξιν τῶν πνευματικῶν του τέκνων καὶ τῆς περὶ τὴν ἀληθῆ καὶ γνησίαν φιλοσοφίαν τιμῆς αὐτοῦ καὶ προστασίας, ὅστις εὐθὺς πατριαρχεύσας διεκήρυξε στεντορείως πληθυσμὸν σχολείων καὶ βελτίωσιν αὐτῶν καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ πατριαρχείᾳ ἐξέδωκεν, ἐκ τῶν ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συντάξας, σύγγραμμα περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Ἀλλ' ἀρκεῖ πρὸς ἔλεγχον τῆς ἀληθείας μόνον ἡ τῆς ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ τῷ 1819 τυπωθείσης πατριαρχικῆς διαταγῆς παραβολὴ πρὸς ὅσα κατ' αὐτοῦ ἱστορήθησαν.» Σαφεστέραν ὅμως ἰδέαν περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ Συνοδικοῦ τόμου λαμβάνομεν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν ἀπηύθυνον εὐθὺς πρὸς τὸν Γρηγόριον οἱ ἐν Σμύρνῃ αὐτάδελφοι Οἰκονόμου, καθηγηταὶ τοῦ αὐτόθι Φιλολογικοῦ Σχολείου. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀποσπῶμεν τὰς οὐσιωδεστέρας περικοπάς (Ἀγγ. Α΄ σελ. 305—309).

Παναγιώτατε, σοφώτατε, θειότατε δέσποτα!

«Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διδασκαλίαν καὶ μάθησιν προσκόμματά τινα καὶ κωλύματα τὸ πνεῦμα τοῦ σκότους παρεμβάλλει καὶ παρενσπείρει, καὶ ταῦτα σοφώτατε Πατριάρχα γενναίως ὡς ἥρως ἀνακαθαίρεις καὶ τέλειον ἀφανίζεις. Οὕτως ἔπρεπεν ὁ τῆς τοῦ Ὑψίστου πατρὸς σοφίας ὑπογραμμὸς νὰ γείνῃ καὶ τῆς σοφίας ὁδηγὸς καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής. Καὶ πρῶτον μὲν τὰς κατὰ τῆς πατρῴας τῶν Ἑλλήνων γλώσσης ἀνθρωπίσκων τινῶν λαυροστομίας καὶ λαλαγὰς καταστέλλεις, καὶ ὡς κηρὸν ἀπὸ προσώπου πυρὸς τηκώμενον διαλύεις. Ἀνεφάνησαν καθ' ἡμᾶς κωφίαι τινὲς καὶ τυφλίαι πρὸς τὴν καλλίστην καὶ θεσπεσίαν ταύτην φωνὴν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀγαθά. Ἄγνωστοι καὶ ἄμοιροι τῶν Μουσῶν, ὑπ' ὀθνείων τινῶν καὶ ξένων καὶ ἐκφύλων σειρήνων κεκηλημένοι, ἐξέφερον δείγματα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀμουσίας καὶ βαρβαρότητος, σπεύδοντες ν' ἀμαυρώσωσι τὴν μετὰ τοιούτων θυελλῶν καὶ χειμώνων ἐπιδρομὰς διασωθεῖσαν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς θείας εὐσπλαγχνίας λαμπάδα.

»Ἄγλωσσοι καὶ κακόφωνοι καὶ ἀπειρόκαλοι προσθέτουσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν γνώσεις τινὰς τεταριχευμένας καὶ ἑώλους καὶ νεκράς, οὔτε νοῦν νὰ ἐμποιήσωσιν ἀγαθάς, οὔτε καρδίαν νὰ θρέψωσιν, ἀλλ' ἀπὸ οἴησιν καὶ δοξοκοπίαν ὡς ἀσκοὺς κενοὺς ἐμφορούσας τοὺς νέους. Οὕτως αἰσχρῶς κατακόπτουσι τῶν ὁμογενῶν τὴν παιδείαν, μὲ χεῖρας βαρβάρους καὶ βαρβαρωτέραν ψυχὴν τὴν καλλίστην τοῦ γένους περιαίρονται δόξαν. Καὶ φιλοσοφίαν μὲν ἐπαγγέλλονται, τὸ δὲ κράτιστον αὐτῆς μέρος καταφρονοῦσι. Διδάσκουσι φωτὸς ὕπαρξιν καὶ φύσεως παντοίων σωμάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὴν μάθησιν μετέχουσι καὶ λύκοι καὶ ὄρνιθες. Τὸ δὲ λογικώτατον τῆς φιλοσοφίας ἔργον, τὸ τὸν λόγον καθαῖρον, καθ' ὃ ἄνθρωπος τῶν ἀλόγων θηρίων μάλιστα διαφέρει, τὸ περὶ τὰς λογικὰς δηλ. καὶ γραμματικὰς στρεφόμενον τέχνας ὡς περιττὸν ἀποβάλλουσι....

»Τούτους λοιπὸν τοὺς πρώτους, θειότατε δέσποτα, καταβάλλεις ὡς ὁ Δαβὶδ τὸν ἀνόητον γίγαντα, μᾶλλον δὲ διδάσκεις καὶ συνετίζεις ὡς ὄντως φιλόσοφος, ἀποδεικνύων τρανώτατα, ὅτι φιλοσοφία μὲν εἶνε ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας, ἀληθείας δὲ φῶς ἡ ἀπόδειξις, ἀποδείξεως δὲ τρανὸς ἑρμηνεὺς ἡ καλλίστη τῶν πατέρων φωνή. Αὐτὴ τῆς ἐκφαντορικῆς θεολογίας ἡ λάτρις. Αὐτὴ τῆς ἀμωμήτου Ἐκκλησίας ἡ πιστοτάτη θεράπαινα. Αὐτὴ τοῖς χριστιανοῖς

πρεπούσης ἀρετῆς ἡ συλλήπτρια. Τοῦτο τοῦ ὀρθοδόξου τῶν Ἑλλήνων γένους τὸ κάλλιστον γνώρισμα καὶ τῆς παλαιᾶς εὐκλείας πολύζηλον λείψανον. Τοῦ δὲ ἄλλου κόμματος τῶν ψευδοσόφων τίς, παναγιώτατε Δέσποτα, νὰ μὴ κλαύσῃ τὴν ἀθλιότητα; Ὀλίγοι μὲν τοιοῦτοι ὅσον ἐδυνάμεθα νὰ εἰξεύρωμεν, ἀλλ' ὅμως ἐνέσκηψαν εἰς τὸ γένος πολλῆς ἀπωλείας παραίτιοι. Οὗτοι εἶνε αἱ ἄνυδροι πηγαί, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι κατὰ κατάρας καὶ ἀπωλείας. Σπίλος καὶ μῶμος αὐτόχρημα, τρυφῶσι κυλιόμενοι εἰς τῆς ἰδίας ἀπάτης τὸν βόρβορον, ἀδικίαν εἰς ὕψος λαλοῦντες. Μακρὰν τοῦ εὐσεβοῦς τῶν ὀρθοδόξων συστήματος οἱ τοιοῦτοι γόητες καὶ πλάνοι καὶ φαρμακεῖς. Εἰσέλθοιεν μὴ εἰς Ἑλληνομουσεῖα ἀλλ' εἰς οἴκους ἀοικήτους. . . .

»Δικαία, θειότατε πατριάρχα, ἡ κατὰ τῶν τοιούτων νόθων καὶ ἀνόμων ψευδοσόφων ἀγανάκτησις τῆς κοινῆς τῶν εὐσεβούντων Ἑλλήνων μητρός. Ὁσίως καὶ ἁγνῶς καὶ θεοφιλῶς ἐκτείνεις τὸ κραταιὸν τοῦ θείου ζήλου σου τόξον κατὰ τῆς δαιμονιώδους ταύτης καὶ σαρκικῆς καὶ ψευδωνύμου σοφίας. Ὡς πατὴρ φιλοστοργότατος διδάσκεις τῶν πνευματικῶν σου τέκνων τὸ πλήρωμα τὴν ἄνωθεν σοφίαν, τὴν πρῶτον μὲν καὶ κυρίως ἐκ τῶν θείων καὶ ζωοβλύτων Γραφῶν, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων διδακτικῶν βιβλίων ἀθροιζομένην. Αὕτη εἶναι κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον «ἡ ὄντως σοφία» ἁγνή, εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπαθής, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀνυπόκριτος. Ταύτην, θειότατε δέσποτα, εὖξαι καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ θεραπεύωμεν καὶ νὰ ὑπουργῶμεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν, διὰ βίου. Εἰς ταύτην ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἀνετράφημεν, ταύτην εἰς τὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν σου θάλλον ἡμῶν σχολεῖον προεστήσαμεν ὁδηγόν. Ἀσθενεῖς καὶ ἀδύνατοι τῆς τῶν ὁμογενῶν παιδείας ὑπηρέται προτελοῦμεν καὶ προγυμνάζομεν τοὺς εἰς φιλοσοφίαν εἰσιόντας μαθητὰς τὴν πάτριον γλῶσσαν, ὡς τῆς ἀμωμήτου πίστεως καὶ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης καὶ ἀρετῆς προμυστήριον τε καὶ σύνοικον· πᾶσαν δὲ γνῶσιν καὶ μάθησιν ἀνθρωπίνην εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν θεῖόν σου τόμον, αἰχμαλωτίζομεν. Ἐπίρρωσον ἡμῶν τὴν ἀσθένειαν διὰ τῶν παναγίων εὐχῶν σου, θειότατε Πατριάρχα. . . .

Ἀωιθ', Ἀπριλίου ιθ', Σμύρνη.

Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου,
Στέφανος Οἰκονόμου ἰατρός.

Ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Γρηγόριος τῇ 1 Μαΐου ἐκφράζει τὸν ἐνθουσιασμόν του πρὸς τοὺς δύο ἀδελφοὺς γράφων:

«Ἐν ἑκάστῃ περιόδῳ φαίνεται ἡ Ἀττικὴ Μοῦσα, πλεονάζει ἡ χάρις τῶν μεταφορῶν, ἐπιπρέπει τῆς διανοίας τὸ ἐμβριθὲς καὶ τοῦ φανταστικοῦ τὸ ζωηρότατον. Ἐπιλάμπει ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ περὶ τὰς θείας Γραφὰς ἐμπειρία. Ὅθεν ἀλλεπαλλήλως μέν, πλὴν ἀείποτε ἀκορέστως τοῦτο ἀνέγνωμεν. Δὲν ἠρκέσθη δὲ μόνον εἰς τοῦτο ἡ ἄκρα ἡμῶν ἐπὶ τῷ γράμματι εὐχαρίστησις, ἀλλὰ τῆς ἀναγνώσεως κοινωνοὺς ἐποιησάμεθα καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ἡμᾶς ἱερὰν ἀδελφότητα, τόν τε ἐνδοξότατον μέγαν διερμηνευτὴν τῆς κραταιᾶς βασιλείας καὶ τοὺς ἐπίσης φιλομούσους καὶ περιφανεῖς τοῦ Γένους ἡμῶν προύχοντας καὶ συμψήφους εὑρόντες συμπεριελάβομεν πάντας φιλοτίμους συμπράκτορας εἰς τὴν διαπλοκὴν τοῦ τῶν δικαίων ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων στεφάνου, ὅν καὶ ἐπιτίθεμεν τῇ σοφολογιότητί σας διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, ἐπικεκοσμημένον καὶ μὲ τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας. Εὖγε ἀγαπητοὶ καὶ ὑπέρευγε! Τοιαῦτα τῶν εὐσεβῶν φρονημάτων τὰ δείγματα, τοιαῦτα τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας τὰ κατορθώματα... Ἡ χάρις τοῦ θείου πνεύματος εἴη μεθ᾽ ὑμῶν, ἐνισχύουσα ἀμφοτέρους εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς λογικῆς ταύτης φυτείας σας, καθ᾽ οὓς ὑπεδείξαμεν τρόπους διὰ τοῦ ἐγκυκλίου ἐκείνου ἱεροῦ τόμου, ἵνα μετὰ τῆς ἄλλης τῶν λόγων ἀρετῆς φέρῃ καὶ καρπὸν εὐσεβείας ὡραῖον, ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τοῦ Γένους κοινῇ».

Τὴν ἐπιστολήν του ταύτην περαττοῖ ὁ Γρηγόριος ἐπιβεβαιῶν προηγουμένην πρὸς τὸν Κ. Οἰκονόμου περὶ τηρήσεως τῶν νηστειῶν, συνιστᾷ δὲ αὐτῷ νὰ ὁμιλῇ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος εἰς διόρθωσιν τῶν ἀδιαφορούντων Σμυρναίων περὶ τὰς παραδεδομένας νηστείας, ἵνα μὴ ἀποβῶσι μάταιοι οἱ κόποι, οὓς ἐπὶ τόσα ἔτη ὡς Μητροπολίτης κατέβαλεν ὁ Γρηγόριος, ἵνα ἐκθρέψῃ εὐαγγελικῶς τοὺς πατέρας αὐτῶν. «Ἡ δύναμις καὶ ἡ πειθώ, γράφει, τῶν διδασκαλικῶν σου λόγων δύναται νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἀποδεικνύουσα, ὅτι καὶ οἱ μὴ καταφρονητικῶς ἀλλ᾽ ἔκ τινος σωματικῆς ἀνάγκης καταλύοντες τὰς ὡρισμένας νηστείας, ἂν μὴ καὶ ἰδίαν τοῦτο πράττωσιν, ἀλλ᾽ ἀναφανδὸν καὶ ἀσυστόλως ἐσθίωσιν, ἁμαρτάνουσιν οὐ σμικρόν, πρόσκομμα γινόμενοι καὶ παρέχοντες σκάνδαλον τοῖς ἀδελφοῖς, περὶ οὗ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέγει: οὐ μὴ φάγω κρέας εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω... Διδάσκετε τοῖς αὐτόθι διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ παραφέρεσθαι. Καλὸν γὰρ θείᾳ Χάριτι βεβαιοῦσθαι καὶ οὐ βρώμασιν, οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες καὶ ὧν Θεὸς ἡ κοιλία κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον». (Ἀγγ. Α΄ 157—159).

Ἂν ἀνευρίσκετο τὸ κείμενον τοῦ τόμου τοῦ Γρηγορίου, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ διεψεύδοντο δι᾽ αὐτοῦ αἱ βαρεῖαι κρίσεις τοῦ Κούμα

καὶ τοῦ ἑπομένου αὐτῷ Θερειανοῦ περὶ τοῦ Γρηγορίου ὡς ἐχθροῦ τῶν ἐπιστημῶν. Ἔχομεν δὲ περὶ τούτου σύγχρονον ἀπόδειξιν, διότι τῇ 7 Ἰουλίου γράφει περὶ τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης: ὅτι ἐπὶ τῆς σχολαρχείας τοῦ Οἰκονόμου ὑπερέβαλε πάντα καὶ τὰ προγενέστερα αὐτοῦ σχολεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν ἐπίδοσιν, καθόσον ἐδιδάσκοντο ἐν αὐτῷ τὰ μὲν Ἑλλ. γράμματα μετὰ πάσης ἀκριβείας προσέτι δὲ καὶ λογική, ρητορική, τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ μαθήματα καὶ περὶ τὴν ἠθικὴν ἀναστρεφόμενα, ἡ ὑψηλοτάτη θεολογία καὶ ἐπὶ πᾶσι μαθηματικὰ καὶ ἐπιστῆμαι. (Ἀγγ. Α΄ 149).

Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ Γρηγόριος εἴτε ἐπιβολῇ τῆς Πύλης, εἴτε ἐκ φιλοσοφικῶν πεποιθήσεων ἠθέλησε νὰ ἀποκλείσῃ ἐκ τῶν Σχολείων ὅ,τι ἐπιστημονικὸν δίδαγμα ἀντέκειτο κατὰ τὴν γνώμην τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἰς τὴν Πίστιν, πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ὡς ἀντιπατριωτικὴν τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν. Ὁ Κοραῆς καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐφρόνουν ὅτι πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς ἐνόπλου ἐγέρσεως ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀνάπλασις. Τοσοῦτον δὲ ἐρριζωμένη ἦτο παρ᾽ αὐτοῖς ἡ πεποίθησις αὐτη, ὥστε ὁ Κοραῆς καὶ μετὰ τὸ 1821 κατέκρινε τὸ κίνημα ὡς πρόωρον καὶ κινδυνωδέστατον. Κατὰ τὴν γνώμην λοιπὸν τοῦ Κοραῆ ἡ ἐλευθέρα ἐπιστημονικὴ μόρφωσις τῶν Ἑλλήνων, μεθοδικῶς καὶ βραδέως ἐπιτυγχανομένη, θὰ κατέληγεν εἰς τὴν αὐτόματον οὕτως εἰπεῖν πολιτικὴν ἀνάστασιν. Πάντα λοιπὸν περιορισμὸν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν ἐθεώρει ὡς ἐμπόδιον αὐτῆς τῆς τάσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Ἡ ἐμμονὴ τοῦ Κοραῆ εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτὰς ἦτο τοσοῦτον γνωστή, ὥστε οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας δὲν ἐνέκριναν τὴν μύησιν οὔτε αὐτοῦ οὔτε τῶν διευθυντῶν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ, οὔτε τοῦ φανατικωτάτου ὀπαδοῦ του Κούμα, διότι ἐφοβοῦντο τὸν ἔμμεσον αὐτῶν πόλεμον, ἐνῷ τοὐναντίον οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀντικοραϊστῶν ὡς ὁ Δούκας, ὁ Ἰ. Ρίζος Νερουλός, ὁ Κομμητᾶς κλ. ἦσαν μεμυημένοι.

Ἑτέρωθεν ὅμως ὁ Γρηγόριος μεμυημένος εἰς τὰ τῆς Ἑταιρείας καὶ γνωρίζων πάντας τοὺς σκοποὺς αὐτῆς δὲν ἀνέμενε πλέον, ὡς ὁ Κοραῆς, τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος, ἵνα ἐγκρίνῃ τὸ ἔνοπλον κίνημα. Τοὐναντίον γνωρίζων ὅτι ἡ ἐξέγερσις ἐπέκειτο, φρονίμως ἐποίησεν εὐαρεστήσας τῇ Πύλῃ, ἀξιωσάσῃ τὸν ἀποκλεισμὸν ἐκ τῶν σχολείων παντὸς μαθήματος δίδοντος ὑπονοίας ὅτι ἐσχετίζετο πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην. Θυσιάζων τὰ μαθήματα ταῦτα, ἔσωζε τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεκτάσεως τῶν σχολείων, διὰ τοῦ φωτὸς τῶν ὁποίων ἐφρόνει ὅτι θὰ κατενοεῖτο ὑφ᾽ ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἡ αἴγλη τῶν σχεδίων τῶν Φιλικῶν καὶ θὰ ἐπραγματοποιεῖτο μετὰ φρονήσεως ἡ Ἔγερσις. Διότι κατὰ τὸν Γρηγόριον δὲν ἤρκει ἡ ἐξημμένη θερμότης τῶς ἀποστόλων τῆς Ἑταιρείας ὅπως ἐπι-

φέρῃ καὶ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Οἱ γλυκεῖς πόθοι τῶν ἑταίρων ἐγίνοντο πανταχοῦ εὐπρόσδεκτοι, ἀλλ' ὁ στόμαχος τοῦ Ἔθνους δὲν ἦτο τελείως κατάλληλος διὰ τοσοῦτον ἐπικίνδυνα φάρμακα. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ τονωθῶσιν, ἔστω καὶ συντόνως, αἱ διὰ τῆς μακραίωνος δουλείας ἐκνευρισθεῖσαι δυνάμεις του. Καὶ ἐπεζήτησεν ὁ Γρηγόριος νὰ φωτίσῃ πληρέστερον τὸν λαὸν πρὶν οὗτος δράξῃ τὰ ἑτοιμαζόμενα ὅπλα.

Μὴ δέ τις νομίσῃ ὅτι οἱ λόγιοι εἶχον διαιρεθῇ τότε εἰς πραγματικὰς σχολάς, ἀπὸ ἀρχῶν διαμαχομένας. Τὰ προσωπικὰ πάθη τὰ δημιουργοῦντα προσωπικὰ κόμματα εἶχον μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ τότε ἐπὶ τῶν σκέψεων τῶν πρωταγωνιστῶν. Ὁ Θερειανὸς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Δούκας κατ' οὐσίαν ἦσαν σύμφωνοι περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ὅμως οἱ περὶ τὸν Δούκαν ἤριζον ἀδιαλλάκτως. Ὁ Κ. Οἰκονόμος ἦτο Κοραϊστὴς καὶ ὅμως ἦτο ἔνθερμος θιασώτης τοῦ Τόμου τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Θερειανὸς θεωρεῖ ἐκδοθέντα ἀκριβῶς πρὸς καταπολέμησιν τῶν νεωτεριστικῶν τάσεων τῶν Κοραϊστῶν.

Ὁ Κούμας ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἀποδοκιμάζει τὸν Τόμον τοῦ Γρηγορίου καὶ ὅμως αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ τὸν 7βριον τοῦ 1819 δημοσιεύει ἐκτενέστατον ἄρθρον (σελ. 730—748), δι' οὗ ἀναλύει νέον παιδαγωγικὸν σύστημα προτρέπων τὸν Γρηγόριον νὰ διορθώσῃ τὰ κοινὰ σχολεῖα καὶ νὰ ἱδρύσῃ εἰδικὰς Θεολογικὰς σχολάς. Ἔνθους δὲ ἐπιλέγει: «Ποία δόξα τοῦ Γένους, ποία ἀνέκφραστος χαρὰ εἰς τοὺς φιλογενεῖς, ἂν συστα θῶσι Θεολογικὰ σχολεῖα εἰς τὰ ἐπισημότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ παιδεύωνται εἰς αὐτὰ οἱ μέλλοντες ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου καὶ ποιμένες τῶν εὐσεβῶν... Τότε οἱ ἱερεῖς θὰ διατάξωσι τὰ κοινὰ σχολεῖα πρὸς διαψιλῆ χορηγίαν τῶν ἐπωφελῶν γνώσεων καὶ πρὸς καταρτισμὸν καὶ διόρθωσιν τῶν ἠθῶν. Ἡ εὐτυχὴς αὕτη ἐποχὴ τοῦ γένους μας θέλει εἶσθαι ἐποχὴ λαμπροῦ τινος φωστῆρος τῆς ἐκκλησίας μας εὐκλεεστάτου Πατριάρχου, ὅστις ἐξ ἅπαντος πρέπει νὰ ἦνε ὁ κατὰ τὸ παρὸν διευθύνων μὲ τόσον ζῆλον τοὺς οἴακας τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν σκάφους, ὁ περιώνυμος Γρηγόριος. Ὑμέτερον εἶνε τὸ ἔργον, Γρηγόριε κλεινέ, εἰς ὃν ἐνεπίστευσεν ἡ Θεία Πρόνοια τὴν εὐτυχίαν καὶ σωτηρίαν τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος. Ἐκτέλεσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον καὶ αἰνέσουσί σε πᾶσαι αἱ γενεαί». Καὶ κατωτέρω γράφει, ὅτι ἂν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συσταθῶσιν εἰδικαὶ σχολαί, εἶνε πρέπον νὰ εἰσαχθῇ σὺν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἡ τακτικὴ διδασκαλία τῆς ἀνωτέρας Θεολογίας εἰς τὰ Γυμνάσια «προνοίᾳ τῆς ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ νῦν εὐκλεῶς πατριαρχεύοντος».

Πόση δὲ πλάνη ἐκράτει περὶ τῶν γλωσσικῶν θεωριῶν τοῦ Γρη-

γορίου, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ διδασκάλου Στεφ. Κομητᾶ, δι' ἧς ἱκετεύει τὸν Πατριάρχην ἵνα λαμβάνων ὑπ' ὄψει ὅτι οἱ ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας «ἐξελλήνισαν ἱκανῶς καὶ τὰς πέραν τοῦ Ἴστρου ἐπαρχίας» εἰσαγάγῃ τὴν ὁμιλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλ. γλώσσης εἰς τὴν πατριαρχικὴν πρῶτον σχολὴν ἵνα ἐκεῖθεν μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰ ἄλλα γυμνάσια. Πιστεύει δὲ ὁ Κομμητᾶς, ὅτι οὕτω βαθμηδὸν θὰ συνειθίσῃ πρῶτον ὁ ἀστυκὸς κόσμος καὶ ἐφεξῆς οἱ λοιποὶ καὶ θὰ ὁμιλῶσιν ἀρχαϊστί, κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐκμαθήσεως τῶν ξένων γλωσσῶν, ἐξ' οὗ εἰς μὲν τὸ Ἑλληνικὸν ὅλον μέγα ὄφελος γενήσεται εἰς δὲ τὸν Γρηγόριον μνήμη ἀθάνατος καὶ δόξα ἀΐδιος ὡς ἀρχομένης τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἑλλ. φωνῆς ἀπὸ τῆς πατριαρχείας του. «Τοῦτο, γράφει, σὺ μόνος ἐξ ἁπάντων, ὁ καὶ παιδείᾳ κεκοσμημένος Ἑλληνικῇ καὶ παντοίαις κατηγλαϊσμένος ἀρεταῖς, προσθεῖναι δυνατὸς εἶ, σύ... ὃς πάντα λίθον κινεῖς, ὡς ἡ φήμη κηρύττει καὶ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ, ὑπὲρ τῆς ἐπὶ παιδείᾳ βελτιώσεως τοῦ ἔθνους, διδασκάλους τοὺς ἀρίστους πανταχόθεν μετακαλούμενος, οὓς καὶ κηδεμονικῶς οἶδας τιμᾶν τε καὶ διδάσκειν, τοῖς μὲν λόγοις τιμῶν, τῷ δὲ τοῦ λόγου ὕφει διδάσκων». (Ἀγγ. Β' σ. 524).

Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος οὐ μόνον τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἀρχαίας γλώσσης εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ λαοῦ δὲν ἐνέκρινεν, ἀλλὰ καὶ τὰς μεταφράσεις τῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γεγραμμένων ἱερῶν βιβλίων συνίστα, αὐτὸς οὗτος δὲ μετέφρασε τὰς εἰς τὴν ἑξαήμερον ὁμιλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου μετάφρασιν δὲν ἀπέκρουεν ὁ Γρηγόριος, ἐσώθη δὲ βραχεῖα ἐπιστολὴ αὐτοῦ δι' ἧς ἐπιμονῇ τῆς Ρωσσίας συναινεῖ νὰ τυπωθῇ ἡ μετάφρασις τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἣν εἶχε φιλοπονήσει ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἱλαρίων, ὁ μετέπειτα Μητροπολίτης Τυρνόβου γενόμενος, εἰς τοῦτο δὲ εἶχε συναινέσει προφορικῶς μόνον καὶ ὁ προκάτοχός του Κύριλλος. Καὶ ἐνῷ τότε τοῦτο οὐδεμίαν προυκάλεσεν ἐντύπωσιν, ὁ Κοραῆς διεσύρετο ὡς ἀντίχριστος διὰ τὴν μετάφρασιν τριῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου. (Θεο. Ἀδ. Κορ. Γ' σ. 144) Οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ προκαλέσαντες τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ καὶ τὰς γνωστὰς ἐξεγέρσεις τῶν Ἀθηνῶν τῷ 1901 ἐπεκαλέσθησαν καὶ τὴν προσωπικὴν ἐκείνην γνώμην τοῦ Γρηγορίου ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ σήμερον ἡ πρόοδος τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Γένους καὶ ὁ φόβος προπαγανδιστικῶν ἐπηρεασμῶν ἀποκλείει ἀπολύτως πᾶσαν μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου, εἰς τοῦτο δὲ ὑπῆρξε σύμφωνος ἀείποτε καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Κ)λεως καὶ ἡ συνείδησις τοῦ Ἔθνους καυχωμένου δικαίως, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἐγράφει εἰς τὴν γλῶσσαν του, τὴν μέχρι τοῦδε ἀκμαιότατα ζῶσαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῶν μεταφράσεων δὲν δύναται νὰ

ἐξαχθῇ ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐπίστευεν αὐτὰς ὡς ἀπαραιτήτους. Τοὐναντίον οὗτος ὑπερβαλλόντως ἐτίμησε τὸν ὑπὲρ τῆς γλώσσης τῶν σιγιλλίων καὶ τῶν χρυσοβούλων κεκηρυγμένον Κοδρικᾶν, πρὸς ὃν τῷ 1820 ἔγραψεν ὅτι «εἰς κενὸν ἀπέβησαν αἱ περὶ γλώσσης διδασκαλίαι τῶν δημοσίᾳ φιλοσοφούντων καί, ὅτι αὐτοὶ ἐπεχείρησαν νὰ πλέξωσι τὸ ἐξ ἄμμου σχοινίον, φανερόν. Ἐπειδὴ χάριτι Θεοῦ Ἕλληνες χριστιανίζοντες, πρόμαχοι καὶ προασπισταὶ τῆς ἀληθείας δὲν ἐξέλιπον ἀπὸ τὸ Γένος, ὧν τὰ πρῶτα φέρουσαν τὴν ἐλλόγιμον αὐτῆς εὐγένειαν βλέποντες, χαίρομεν χαρὰν ὑπερβάλλουσαν, ἐπευχόμενοι αὐτῇ θεόθεν μῆκος ζωῆς, ὑγείαν ἄκραν καὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ σωτήριον, ἵνα, καὶ ἄλλας παραπλησίας ὠφελείας τῷ γένει συνεισφέρουσα φιλοτίμως, ἔχῃ μὲν παρὰ πᾶσι τοῖς τῶν καλῶν ἐρασταῖς ἀθάνατον εὔκλειαν, τύχῃ δὲ καὶ τῶν οὐρανίων ἀντιδόσεων ἐν τῷ καιρῷ τῆς μισθαποδοσίας ἔργων» (Θερ. Β΄ 345). Πρὸς τὸν Κοδρικᾶν ἔγραφε μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Καποδίστριας (Θερ. Ἀδ. Κορ. Β΄ σελ. 345, 181 καὶ ἑξῆς).

Ἀλλ' ἀσχέτως πρὸς τὰς θεωρίας τῆς ἐποχῆς περὶ γλώσσης καὶ φιλοσοφίας, εἰς ἃς κατ' ἀνάγκην ἐνεπλέχθη καὶ ὁ Γρηγόριος, ἀκατάβλητον ἔδειξε καὶ κατὰ τὴν τρίτην πατριαρχείαν ζῆλον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν τῶν σχολείων. Ποίαν δὲ σημασίαν εἶχε τότε τὸ ζήτημα τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Γένους ἀποδεικεύει καὶ ἡ ἑξῆς ξένη κρίσις. Ὅταν ὁ Κούμας ἐξέδωκε τὸ Σύνταγμα τῆς Φιλοσοφίας, ἐν ᾧ ὑποδεικνύει τὴν ἐξέγερσιν τοῦ Ἔθνους ἐκ τοῦ ληθάργου, ἔγραψεν ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ περὶ τοῦ βιβλίου τούτου κρίσιν Γερμανὸς φιλόσοφος, ὁ Κρύγιος ἴσως, καθ' ὅν: «καὶ ἂν δὲν δύναταί τις ν' ἀπαρνηθῇ τοῦ πατριώτου συγγραφέως τὴν θερμοτάτην πρὸς τὴν πατρίδα συμπάθειαν, πρέπει ὅμως ἐν ταὐτῷ νὰ τὴν θαυμάσῃ, ὅτι δὲν ζητεῖ τὴν βοήθειαν μόνον ἐξωτερικῶς ἀλλὰ μάλλον ἐσωτερικῶς διὰ τῆς ἀνανεωθείσης τοῦ Γένους Παιδείας. Εἴθε μόνον ἐναντίαι περιστάσεις νὰ μὴν ἐμποδίσουν εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο στάδιον τοὺς ἐκ νέου παιδευομένους Ἕλληνας. Ἀλλὰ τίς εἰξεύρει τί εἶνε γεγραμμένον εἰς τὴν βίβλον τῆς εἱμαρμένης». (Δοκ. Φ. 214)

Ἐν τῇ μερίμνῃ δὲ ταύτῃ τοῦ Γρηγορίου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαιρεθῇ καὶ ἡ τῆς ἰδίας πατρίδος Σχολή,εἰς ἣν ἐπὶ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Κυρίλλου εἶχε προσαρτηθῇ καὶ ἡ περιουσία τῆς Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου, εἶχε δὲ ταχθῇ ἀνώτερος ἔφορος αὐτῆς ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς διαμένων τότε ἐν Κ)λει. Ἐπανελθὼν λοιπὸν εἰς τὸν θρόνον ὁ Γρηγόριος, ὅστις καὶ ἀπὸ τοῦ Ἄθω ἐπέβλεπε τὰ τῆς Σχολῆς, ἐξέδωκε συσκεφθεὶς μετὰ τοῦ ἐν Κ)λει Βελισ. Διογενείδου, τοῦ διαδεχθέντος τὸν Γερμανόν, τῇ 20 Αὐγούστου 1819 διαταγήν, δι' ἧς ἔτασσεν ἐφόρους αὐτῆς τοὺς Ἀθ. Ἀντωνόπουλον, Ν. Γαβριήλ,

Σπ. Λεονάρδον καὶ Νικ. Παπανικητόπουλον, οὓς παρεκάλει «νὰ ἐπιμελῶνται τῆς βελτιώσεως τῆς Σχολῆς καὶ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω αὐξήσεως, προνοοῦντες καὶ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς εὐτάκτου διοικήσεως καὶ οἰκονομίας, τῆς τε φιλοπόνου ἐπιμελείας τοῦ διδάσκοντος, καὶ τῆς ἐπιδόσεως καὶ προόδου τῶν ἔρωτι παιδείας προσφοιτώντων καὶ μαθητευομένων, μάλιστα δὲ περὶ τῆς χρηστότητος τῶν ἠθῶν αὐτῶν πρὸς εὔκλειαν τῆς πατρίδος, εὐαρέστησιν εἰς τὸν θεὸν, καὶ ἄκραν αὐτοῦ εὐχαρίστησιν καὶ εὐφροσύνην». (Ἀγγ. Α΄ 145—148).

Ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης γράφει: «Ἂν ἡ ἄγρυπνος ἡμῶν πρόνοια καὶ φροντὶς διενεργεῖται ἀδιακόπως περὶ τῶν ἐν ἄλλοις μέρεσι διατελούντων χάριτι θείᾳ κοινῶν Ἑλληνομουσείων, ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Γένους κοινῇ, πόσον ἄρα χρεωστοῦμεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς ἐν τῇ φίλῃ πατρίδι ἡμῶν ἱδρυμένης εὐτυχῶς Σχολῆς τῶν Ἑλλ. μαθημάτων καὶ νὰ ἐνεργῶμεν ὅλους ἐκείνους τοὺς τρόπους, δι' ὧν κατορθοῦται ἡ ἐπισύστασις αὐτῆς καὶ βελτίωσις; Τὸ αἴσθημα τοῦτο εἶνε ἀνεξάλειπτον ἀφ' ἡμῶν καὶ φιλοτιμούμεθα καθ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους νὰ συνεισφέρωμεν καὶ πραγματικὰς ἐνδείξεις καὶ μετὰ τὴν ἐπανάκλησιν ἡμῶν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον».

Μόνη δὲ ἡ πρὸς τὴν Παιδείαν ὤθησις τοῦ Γρηγορίου θὰ ἤρκει νὰ ἀπαθανατίσῃ αὐτόν. Διότι αἱ ὑπόδουλοι κοινότητες βλέπουσαι τὸν ἀκατάβλητον αὐτοῦ ζῆλον ἐφιλοτιμοῦντο πᾶσαι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν πατρικὴν φωνὴν τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας. Ὁ Λόγιος Ἑρμῆς τὴν γενικὴν ἐκφράζων χαρὰν ἐπὶ τούτοις λέγει: «Ἄλλα τερπνότερα ἀγγέλματα ὁ Λ Ἑρμῆς, ἄλλα τερπνότερα καὶ κοινωφελέστερα ἀκούσματα οἱ φιλόκαλοι αὐτοῦ ἀναγνῶσται δὲν ἔχουσι παρὰ τὰ περὶ τῶν προόδων τῆς παιδείας εἰς τὴν φίλην Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο σπεύδομεν νὰ κηρύξωμεν τὰ ἀκόλουθα νέα». Καὶ ἀγγέλλει τὰς ἐν τῇ Σχολῇ Ἀδριανουπόλεως μεταρρυθμίσεις, τὸν πόθον τοῦ Γρ. Δικαίου ὅπως ἱδρυθῇ ἐν Πολιανῇ σχολεῖον, κλ. (Λογ. Ἑρ. 1820 σελ. 307).

Καθορίζων δὲ καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ κινήσει ταύτῃ δημοσιεύει ἔγγραφον ἐκ Κ)λεως σταλὲν, καθ' ὃ «χαίρει καὶ ἀγάλλεται ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία βλέπουσα πολλοὺς τῶν ἁπανταχοῦ ὁμογενῶν... οἵτινες θέλοντες νὰ ἀναζωπυρήσωσι τὸν πυρσὸν τῆς παιδείας καὶ τῶν μαθήσεων καὶ νὰ διαλύσωσι πανταχόθεν τὸ σκότος τῆς βαρβαρότητος καὶ ἀμαθείας, συνέστησαν καὶ συνιστῶσι καθ' ἑκάστην κοινὰ σχολεῖα,καταβάλλουσιν εἰς νέας ἐκδόσεις βιβλίων διαφόρων, καταγίνονται εἰς μεταφράσεις συγγραμμάτων σοφῶν, συνεισφέρουσι, συντρέχουσιν, ἀγωνίζονται, καὶ συνεφαπτομένης δὲ κατὰ τὸ ἐγχωροῦν καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς προστασίας φέρουσι κατὰ μικρὸν εἰς ἔκβασιν τὸν φιλογενῆ των σκοπόν». (Λ. Ἑ. 15 Φεβρ. 1820).

Ἐπὶ πολὺ ἀπησχόλησε τὸν Γρηγόριον κατὰ τὴν πατριαρχείαν ταύτην καὶ τὸ φίλερι τῶν Σμυρναίων, ὅπερ ἐξεδηλώθη ἀπὸ ἐτῶν καὶ ἐν τῇ ἀντιθέσει τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου πρὸς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολήν. Ἀπόντος ὅμως τοῦ Κούμα εἰς Γερμανίαν ἠγέρθη τῷ 1819 μῆνις προκρίτων τινῶν κατὰ τοῦ Σχολάρχου τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Κ. Οἰκονόμου, ὃν ὑπεστήριζον θερμῶς οἱ λόγιοι τῆς Σμύρνης καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν προκρίτων. Ὁ Γρηγόριος λαβὼν ἀναφορὰν περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ Οἰκονόμου ὡς σκανδαλοποιοῦ δὲν δέχεται νὰ ἐπέμβῃ ἢ ὡς διαλλακτὴς καὶ ἀπευθύνει πρὸς τοὺς διεγείροντας τὴν ὀχλαγωγίαν παραινετικὴν Συνοδικὴν ἐπιστολήν, μεθ᾽ ἥν, ἐπεμβάσει τῶν φρονιμωτέρων καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Π. Ἀγγελοπούλου, ἐπῆλθεν εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο μερίδων. Ὁ Γρηγόριος εἰς ἔνδειξιν τιμῆς διώρισε τὸν Οἰκονόμον τὸν Ἰούλιον διὰ Συνοδικοῦ γράμματος Οἰκουμενικὸν ἱεροκήρυκα, ὅπερ ἀξίωμα εἶχε πρότερον ὁ τῆς Σχολῆς Δημητσάνης διδάσκαλος Ἀγάπιος ὁ Πρεσβύτερος. Διετήρησεν ὅμως καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ Οἰκονόμος ἐν τῇ Σχολῇ Σμύρνης, ἣν ὁ Πατριάρχης ἐπροίκισε διὰ πολλῶν προνομίων καὶ ἐγγυήσεων, εὐμενῶς ἀποδεχόμενος πάσας τὰς δικαίας τῶν Σμυρναίων αἰτήσεις. «Τί γὰρ ἄλλο, γράφει, δικαιότερον καὶ πρεπωδέστερον αὐτοῖς τε παρ᾽ Ἡμῶν ἐξαιτήσασθαι καὶ Ἡμῖν ἐπιδοῦναι, ἢ τὴν διηνεκῆ περίθαλψίν τε καὶ προστασίαν καὶ περιποίησιν τοῦ ἐξαιρέτου χρήματος τῆς παιδείας, ἧς οὐθ᾽ ἧκε παρὰ Θεοῦ ἀγαθόν, οὐθ᾽ ἥξει ὅμοιον ἐν ἀνθρώποις» (Ἀγγ. Α΄ 105,139—154 Παρανίκα σ. 41).

Ἀρχομένου τοῦ 1820 ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ (σελ. 340)ἔγγραφον τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ἐν Γαλατᾷ σχολῆς τῆς Κ)λεως, δηλοῦντος τοῦ ἀνταποκριτοῦ ὅτι τὸ στέλλει «ὡς δηλωτικὸν τοῦ ὑπὲρ τῆς παιδείας ζήλου καὶ τῶν φρονημάτων τοῦ Γρηγορίου», ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς: «Μὲ χαρὰν τῆς ψυχῆς μας ὑπερβάλλουσαν μανθάνομεν τὸν ἔνθερμον ζῆλον καὶ τὴν ἐξαίρετον φιλοτιμίαν, ὅπου ἔχετε ὅλοι ἐν γένει οἱ κάτοικοι τοῦ Γαλατᾶ εἰς εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ αὐτόθι Ἑλλην. σχολείου καὶ τὴν πρόοδον τῶν τέκνων σας εἰς τὸ ἐξαίρετον αὐτὸ χρῆμα τῆς παιδείας καὶ τῆς μαθήσεως, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ σᾶς ἐπιχορηγοῦμεν ἀφθόνους τὰς πατρικὰς εὐχὰς καὶ σᾶς καταστέφομεν μὲ τὰς ἐγκαρδίους μας εὐλογίας καὶ τοὺς προσήκοντας ἐπαίνους καὶ τὰ ἐγκώμια» (Ἀγγ. Λ. 160, Λογ. Ἑρμῆς 1820 σ. 342).

Τῷ 1819 ἱδρύθη ἐπινεύσει τοῦ Γρηγορίου ἡ Βιβλικὴ Ἑταιρείας τῆς Ἑπτανήσου. Προτάσει δὲ τῆς Μαριώρας Μαυρογένους ἐπέβαλεν εἰς τὴν ἐν Ἄνδρῳ σχολὴν νὰ στέλλῃ διδάσκαλον καὶ εἰς

Πάρον ἀντὶ τῶν ἐκ τοῦ μοναδρίου τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου παραχωρουμένων αὐτῇ προσόδων (Γεδεὼν Π. Πιν. 685).

Τῷ 1821 ὁ Γρηγόριος ἐξέδοτο σιγίλλιον περὶ τῆς Σχολῆς τῆς Σινασοῦ ὅπερ ἐξέδωκαν τῷ 1879, χωριστὰ ὁ Ρίζος Ἐλευθεριάδης καὶ Ἰ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος. Ὁ Γρηγόριος ὑπεστήριξε καὶ πολλοὺς λογίους. Τῷ 1819 ἐκάλεσεν ἐκ Σμύρνης τὸν Κ. Οἰκονόμον εἰς Κ)λιν, ὡς μὴ δυνάμενον νὰ μείνῃ πλέον ἐν Σμύρνῃ (Σάθα Ν. Φ. 732.) Τῷ δὲ 1820 ἐκάλεσε τὸν συνάδελφον τοῦ Θ. Καΐρη Γρηγόριον Σαράφην ἵνα διδάξῃ θεολογίαν ἐν Κ)λει (Ξενοφάνους τόμ. Β' 421). Ὁ Πάργιος Ἀνδρέας Ἱδρωμένος ἐζήτησε τὴν ὑποστήρησιν τοῦ Γρηγορίου πρὸς ἔκδοσιν τῶν ἔργων του. (Χιώτη ΣΤ', 450). Ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ διδάσκαλος Γ. Κλεόβουλος ἵνα ἐνθαρρύνῃ διδασκάλους καὶ μαθητὰς ὑπέσχετο εἰς αὐτοὺς ὅτι θὰ τοὺς συστήσῃ εἰς τὸν Ἡγεμόνα καὶ δι' ἐκείνου εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ ἑπομένως εἰς ὅλον τὸ γένος καὶ τὸν ἱερὸν κλῆρον (Λογ. Ἑρμοῦ 1820 σ. 693).

Διὰ Συνοδικῆς ἐπιστολῆς τῆς 20 Μαρτίου 1820 (Ἀγγ. Α' 174—9) ἐμερίμνησε καὶ περὶ τοῦ παρ' αὐτοῦ ἱδρυθέντος τῷ 1798 τυπογραφείου, ὅπερ εὗρεν ἤδη ἐν ἀποσυνθέσει, θεσπίσας τριμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς ἐπιμελῆ φύλαξιν τῶν πόρων καὶ εἰσοδημάτων αὐτοῦ καὶ διάδοσιν τῶν ἐκτυπουμένων βιβλίων καὶ κανονίσας τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ταχθέντος διευθυντοῦ, ὅστις πρωτίστως ὤφειλε νὰ προβῇ πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἔκδοσιντῶν δευτέρων τόμων τοῦ Ψαλτῆρος καὶ τῆς Κιβωτοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὁ πρῶτος τόμος τῆς Κιβωτοῦ εἶχεν ἀποτελεσθῇ ἐκ σελ. 763, συνεργασθέντων τῶν ἐπισημοτέρων λογίων τοῦ Γένους ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ διδασκάλου τῆς Σχολῆς τοῦ Γένους Ν. Λογάδου. Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν 90 σελ. τοῦ Β' τόμου πάλιν διεκόπη λόγῳ τοῦ ἀγῶνος ἡ ἔκδοσις ἐν τῇ λέξει «ἐκφροντίζειν» τὰ δὲ ὑπόλοιπα χειρόγραφα ἔμειναν παρὰ τοῖς κληρονόμοις τοῦ Λογάδου, ὅτις ἠσχολήθη καὶ κατόπιν εἰς τὴν διόρθωσιν καὶ ἐπαύξησιν τοῦ λεξικοῦ τούτου (Ἰ. Σακελλίων ἐν Παρνασσῷ τομ. Ι σελ. 372). Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Τυπογραφείου ἐξέδωκε τῷ 1820 προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ μεταφραστὰς ὅπως ἐφεξῆς τυπώνωσι τὰ ἔργα των ἐν Κ)λει, ὁ δὲ Λόγιος Ἑρμῆς συνιστῶν αὐτήν, θεωρεῖ ὄνειδος τὴν μὴ προτίμησιν τοῦ τυπογραφείου τοῦ Γένους (σελ. 488). Τῷ 1819 οἱ Χῖοι ἵδρυσαν ἴδιον δημόσιον τυπογραφεῖον (αὐτόθι 270).

Κατὰ τὸ 1819 ἐξεδόθη ἐν Ἐνετίᾳ καὶ ὁ Συναξαριστὴς τοῦ Νικοδήμου περὶ οὗ μέγιστον ἔδειξεν ἐνδιαφέρον ὁ Γρηγόριος κατὰ τὰς δύο αὐτοῦ ἐξορίας ἐκδοὺς ποικίλα προτρεπτικὰ ἔγγραφα τῷ 1803,1816,1817 καὶ1818 παρασύρας καὶ τὸν προκάτοχόν του εἰς ἔνθερμον ὑποστήριξιν τοῦ πολυτίμου θρησκευτικοῦ ἔργου (Ἀγγ. Α'

σελ. 182-196,291-8). Ἐκθύμως ὡσαύτως ἐνέκρινε καὶ ὑπεστήριξεν ὁ Γρηγόριος τὸν «Ὅρμον Σωτηρίου» ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου τοῦ λογίου Βασιλείου Ζευχάρεως (αὐτ.) Τῷ 1819 ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Μ. Σοῦτσος ἐζήτησε τὴν ὑποστήριξιν δι' ἐγκυκλίων τοῦ Γρηγορίου πρὸς ἔκδοσιν ἐν Ἰασίῳ τῶν Ἁπάντων τοῦ Χρυσοστόμου, στελλομένων ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἄθω τῶν ἀναγκαίων χειρογράφων. Ὁ Γρηγόριος ὅμως ἀνεκοίνωσε τῷ ἡγεμόνι ὅτι εἶχεν ἤδη συλλεχθῆ ἱκανὸν χρῆμα διὰ τὴν αὐτὴν ἔκδοσιν ἐν Κ)λει καὶ οὕτω ἡ ἔκδοσις τοῦ Ἰασίου ἐματαιώθη (Ἀγγ. Α' 310, Λογ. Ἑρμῆς 1820 σελ. 24 καὶ 121).

Ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Πατριάρχου φιλοτιμούμενοι καὶ ἐκ τοῦ ἐν γένει κρατοῦντος παρὰ τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ πνεύματος παρασυρόμενοι πλεῖστοι ἀρχιερεῖς καὶ ἡγεμόνες καὶ πρόκριτοι ὁμογενεῖς ἐμερίμνων περὶ τῆς παιδείας. Οὕτως ὁ πρώην Λαρίσσης καὶ κατόπιν Ἐφέσου Μητροπολίτης Διονύσιος συνέστησε καὶ ἐβελτίωσε πλῆθος σχολείων ἐν Λαρίσσῃ, Τυρνάβῳ, Μαγνησίᾳ, Ἐφέσῳ, Περγάμῳ, Βρυούλοις, κλ. ἵδρυσε τὸ ἐν Κ)λει σχολεῖον τῆς μουσικῆς καὶ συνετήρει πολλοὺς ἀπόρους μαθητάς. Ὁ Ἀγχιάλου Εὐγένιος ἐστήριξε τὸ ἐν Ἀγχιάλῳ σχολεῖον. Ὁ Νικομηδείας συνέστησεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του σχολεῖον καὶ ἔφερε διδασκάλους εἰς πολλὰ χωρία τῆς περιφερείας του. Ὁ ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης ἐξαίρεται ὑπὸ τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ (1819 σελ. 148) ὡς τιμῶν καὶ φιλῶν τὰς Μούσας καὶ τοὺς ἐπιμελητὰς αὐτῶν ἢ τροφίμους ἀγαπῶν καὶ ἀνταμείβων. Ὁ διάδοχός του δὲ Μ. Σοῦτσος διὰ γενναίων εἰσφορῶν ἐστήριξε τὸ ἐν Χίῳ Σχολεῖον καὶ πλεῖστα τῆς ἡγεμονείας του (Φ. Α' 181). Οἱ Κύπριοι διὰ γενναιοτάτων συνεισφορῶν ἵδρυσαν τῷ 1820 τὴν Λεμησσιακὴν Σχολὴν «ἵνα μὴ ὑστερήσωσιν εἰς τὸν καλὸν περὶ τῆς παιδείας τοῦ Ἑλλ. Γένους ἀγῶνα». Τῷ αὐτῷ ἔτει ὁ ἐν Ἄθῳ μονάζων Γ. Σακελλαρίου συνεισέφερε πέντε χιλ. γρ. διὰ τὸ σχολεῖον τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ πατρίδος του Βελβενδοῦς (Λογ. Ἑρ. 1820 σ. 519).

Οἱ ἀδελφοὶ Ἀναστάσιος καὶ Ζώης Ζωσιμάδαι κολοσσαῖα διέθεσαν ποσὰ πρὸς ὑποστήριξιν λογίων ἐκδοτῶν καὶ σχολείων, ἵδρυσαν δὲ καὶ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον ἐν Μόσχᾳ. Τιμῶσα τοὺς ἄνδρας τούτους ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἐζήτησε νὰ ἴδῃ ἐν Μόσχᾳ τὸν Ζ. Ζωσιμᾶν ἱππότην πολλῶν Ρωσσικῶν Ταγμάτων, ὃν συνεχάρη θερμῶς διὰ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ Ρώσσους πολλαπλᾶς εὐεργεσίας των, συστήσασα εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ τὸν θεωρῶσι καύχημα τοῦ Γένους των (Λογ. Ἑρμ. 1819 σ. 708). Τῷ 1819 συνεισέφερεν ὁ Ζωσιμᾶς πρὸς διατήρησιν δύο ἑδρῶν εἰς τὴν ἰατροχειρουργικὴν ἀκαδημίαν τῆς Μόσχας χάριν τῶν Ἑλλήνων (Αὐτ. 455) Εὐσεβέστατοι δὲ ὄντες ἐζήτησαν παρὰ τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν τὴν

ἐνθάρρυνσιν πρὸς ἔκδοσιν τοῦ Κυριακοδρομίου τοῦ σοφοῦ Νικοδήμου (Ἀγγ. Α' 295)

Ὁ Γρηγόριος φρονῶν, ὡς πάντοτε, ὅτι ὄργανον τῆς λαϊκῆς ἀναπλάσεως εἶνε ὁ κλῆρος, ἐμερίμνησε καὶ πάλιν περὶ αὐτοῦ, καὶ διὰ Συνοδικῆς ἐγκυκλίου, σταλείσης εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ θρόνου, συνιστᾷ αὐτοῖς νὰ ἐπιβλέπωσι «τὸν βίον καὶ τὸ πολίτευμα τῶν ἱερωμένων διὰ νὰ εἶνε εὔτακτοι ἐν πᾶσι καὶ ἀνεπίληπτοι καὶ παράδειγμα σεμνότητος καὶ εὐσχημοσύνης πρὸς τοὺς λαϊκούς». Διὰ τῆς αὐτῆς ἐγκυκλίου συνέστησε πειθαρχίαν τοῦ κλήρου πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρόθυμον διὰ τῶν ἐπιτρόπων καταβολὴν τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀρχιερέων ἄνευ κολοβώσεως. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὑπομιμνήσκει βασιλικὸν διάταγμα ἀπαγορεῦον γάμον μετ' ἑτεροδόξων καὶ συνιστᾷ τὴν τήρησιν τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου τῶν περιεχομένων ἐν τῇ Ἑξαβίβλῳ τοῦ Ἀρμενοπούλου (Δελτίον Ἐθν. ἑταιρ. τόμ. Δ'.) Ἐν τούτοις τῷ 1820 ὁ Γρηγόριος ἐπέτρεψε συνοδικῶς τὸν γάμον τῆς ἀπαχθείσης Αἰκ. Θεοδοσίου μετὰ τοῦ ἀπαγωγέως διακόνου Προκ. Καρτσιώτη, ἀποκτησάντων ἐν Τεργέστῃ καὶ τέκνα, πρὸς ἀποφυγὴν πολλαπλῶν σκανδάλων (Ἀγγ. Α' 276—280).

Ὁ Γρηγόριος, κατὰ τὸν ῥήτορα Οἰκονόμον, ἔσωσε πολλοὺς ἀρχιερεῖς ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν τοπαρχῶν, κατασιγάζων τὰς ἀντιδράσεις αὐτῶν καὶ ὅταν προὔκειτο περὶ ἱδρύσεως ἢ ἐπισκευῆς ναῶν. Ὅταν ἤκουε δὲ, ὅτι ἦτο κίνδυνος ν' ἀπαρνηθῇ τις τὸν Χριστὸν, τὸν συνελάμβανε καὶ τὸν ἔκλειεν εἰς νοσοκομεῖόν τι ὡς παράφρονα ἢ ἐδημιούργει πταῖσμά του τι εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ διέτασσε τὴν σύλληψίν του ἢ τὸν ἐξώριζεν εἰς μονήν τινα ὅπου κατώρθου νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἀλλαξοπιστικὴν τάσιν.

Ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ διεσώθη τὸ ἔγγραφον τοῦ διορισμοῦ ὡς ἐπισκόπου Παροναξίας τοῦ Βονδίτσης Ἱεροθέου ἀντὶ ἄλλου Ἱεροθέου παραιτηθέντος τῷ 1820.

Διὰ συνοδικῆς ἐγκυκλίου τῆς 12 Αὐγ. 1820 ἐκανόνισε τὰς κατὰ Μάρτιον ἐτησίας δόσεις τῶν σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς ἢ εἰς τοὺς ἐπίτηδες σταλησομένους πατριαρχικοὺς ἐξάρχους, ὥρισεν ὅμως ὅτι δύναται νὰ καταβληθῇ ἐφ' ἅπαξ τὸ ἀναλογοῦν εἰς τὰς δόσεις ταύτας κεφάλαιον (Ἀγγ. Α' 91). Τῷ 1819 ὑπεβίβασε τὴν ἐν Σωζουπόλει μονὴν εἰς ἐνοριακήν, καὶ τῷ 1820 ὥρισεν ὅτι κελλίον τι ἀνήκει ἐν Ἄθῳ εἰς τὴν Ρωσσικὴν μονὴν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Λαύραν. (Γεδεὼν Π. Πιν. σελ. 685).

Ἐν τῇ Ἁρμονίᾳ (τομ. Α' σ. 435) ἐδημοσιεύθη ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τοὺς ἐν Ὕδρᾳ προκρίτους ὅπως ὑποστηριχθῇ ὁ

ἱερεὺς Ἀνδρέας πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς σειρᾶς τοῦ νέου συστήματος τῶν μουσικῶν μαθημάτων.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1820 καθιέρωσεν ὁ Γρηγόριος τὴν τήρησιν ἐν Κ)λει λ'ιξιαρχικῶν βιβλίων (Ἐκλ. Ἀλήθεια Θ', 245).

Ὁ Γρηγόριος ἔχων ὡρισμένας ἀρχὰς δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὴν δι' ἐγκυκλίων διατύπωσιν αὐτῶν, ἀλλὰ τὰς ἐνίσχυε καὶ δι' ἀδιαλείπτου κηρύγματος ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Ἐν τῷ ἐπιμνημοσύνῳ αὐτοῦ ὁ Οἰκονόμος ὡς ἑξῆς περιγράφει τὴν ρητορικὴν τοῦ Πατριάρχου τέχνην: «Χρησμοὶ τοῦ Παναγίου πνεύματος, νόμοι Εὐαγγελικοί, κανόνες τῶν ἁγίων πατέρων μετὰ πόσου ζήλου σᾶς ἐξεφώνει ὁ Πατριάρχης καὶ πόσον ἰσχυρῶς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ προχεόμενος ὁ θεῖος λόγος ἐκλόνει τὰ δάση τῶν ὑλικῶν λογισμῶν καὶ συνέτριβε τὰς κέδρους τῆς ὑπερηφανείας καὶ διερρήγνυε τὰς πετρώδεις τῶν ἁμαρτωλῶν καρδίας εἰς μετάνοιαν. Ἐνθυμήθητε ἀδελφοὶ μετὰ πόσης σοφίας ὁ ἀοίδιμος ἐξήγει τὰς θείας γραφὰς καὶ μετὰ πόσης ἀκριβείας ἐξέδιδε νόμους καὶ κανόνας συνοδικοὺς πρὸς καταρτισμὸν τῶν κληρικῶν καὶ τῶν λαϊκῶν καὶ μετὰ πόσης ἐπιμελείας ἐφρόντιζε τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὴν καλλιέργειαν».

Γ'. Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΙΛΙΚΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟ 1819.

Ἀναχώρησις ἀποστόλων ἐν Κ)λεως.—Ζῆλος Παπαφλέσα.—Ὁ Νέγρης ἱδρυτὴς σχολῆς.—Προκηρύξεις τοῦ Γρηγορίου.—Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Αεβέντην.—Τὰ ἐν Ἰασίῳ καὶ Βουκουρεστίῳ.—Αἱ ἀξιώσεις τοῦ Πετρόμπεη.—Μεσολάβησις τῶν ἐν Πάτραις.—Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου.—Ἕνωσις τῆς Μάνης.—Ἀποστολὴ τοῦ Καμαρηνοῦ πρὸς Καποδίστριαν.—Περιπέτειαι Ἀναγνωστοπούλου.—Οἱ ἀνὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἑταῖροι τοῦ 1819.—Τὸ Κιβώτιον τοῦ Ἐλέους.—Αἱ ἐγκύκλιοι τοῦ Γρηγορίου.—Σωτηρία Ἀλ. Βλαχοπούλου.—Κατήχησις ἑταίρων ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου.—Ἡ Μπουμπουλίνα.

Ἤδη εἰσερχόμεθα εἰς τὰ σπουδαιότερα κεφάλαια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ Γρηγορίου, ἐξ ὧν βεβαίως θὰ κριθῇ κυριώτατα καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ δρᾶσις. Διὰ τῆς μεθοδικῆς καὶ ἐν ἀδιαπτώτῳ ἀλληλουχίᾳ ἐκθέσεως τῶν διαφόρων ἐνεργειῶν τοῦ Πατριάρχου ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τῆς Φιλ. Ἑταιρείας θὰ ἀποδείξωμεν ὅτι μεγίστην οὗτος παρέσχεν ἐνίσχυσιν εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος, χωρὶς ὅμως νὰ προσκρούσῃ καὶ ἀναφανδὸν κατὰ τῆς Κυριάρχου δυνάμεως, ἧς ὑπενομεύετο διὰ τῶν μέτρων αὐτοῦ ἡ δεσποτεία. Αὕτη δὲ ἡ ἐπὶ ὅλην διετίαν περιεσκεμμένη ἐνέργεια, ἀποδεικνύει τὸν Γρηγόριον πολιτικὸν ἄνδρα ὑψίστης περιωπῆς. Διότι πράγματι μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ οὐδὲ σκιὰν κἂν ὑπονοίας συνέ-

λαβεν ἡ Πύλη κατὰ τοῦ Πατριάρχου, καίτοι οὗτος εὑρίσκετο εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Φιλικῶν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀμφιβολία, ἥν τινες τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν βιογράφων αὐτοῦ ἐκφράζουσι περὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ τῆς ἑταιρείας, ἄλλοι δὲ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει μόνον τὸν ὑπὸ τῆς Πύλης ἐπιβληθέντα ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὡς ἐχθρὸν τοῦ ἀγῶνος τὸν ἐχαρακτήρισαν. Διότι ὁ Γρηγόριος, σωφρόνως δρῶν, δὲν ἐξετίθετο εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα, ἔστω καὶ διάθερμον ἑταῖρον, ἀλλ' ὑποκρινόμενος ἀπόλυτον ἀδιαφορίαν πρὸς τοὺς ἐπικαλουμένους τὴν ἀντίληψίν του τρίτους, ἦτο τοὐναντίον πρόθυμος ἐκτελεστὴς τῶν παρακλήσεων τῶν ἐν Κ)λει Ἀρχηγῶν τῆς Ἑαιρείας, γενόμενος κατὰ Γούδαν «πράγματι ἡ ψυχὴ αὐτῆς» κατὰ δὲ τὸν Π. Σοῦτσον «ἐκ τῶν πρώτων ἑταιριστῶν» (Ἀγγ. Α΄ σ. 358).

Ὁ Ξάνθος γνωρίζων βεβαίως τὰ τῆς κατηχήσεως τοῦ Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ Φαρμάκη ἔσπευσε νὰ κατηχήσῃ ἐν Κ)λει καὶ τὸν ἐκ Σμύρνης γραμματέα τῶν Πατριαρχείων Γ. Ἀφθονίδην, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἀπῆλθε μετὰ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου εἰς τὰς Ἡγεμονείας καὶ ἔφθασε τῇ 19 Φεβρουαρίου εἰς Γαλάζιον, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῇ εἰς Πετρούπολιν (Ξάνθ. ἀπομν. 14, Ἁρμονία Β' 537). Πάντες οἱ ἀπόστολοι τῆς Ἑταιρείας μετεχειρίζοντο τότε ὡς διαβατήριον τρόπον τινὰ ἀσφαλείας κατὰ πάσης πολιτικῆς ὑπονοίας οὐ μόνον τῶν Τούρκων ἀλλὰ καὶ τῶν Τουρκοφίλων τὰς περὶ «Ἑλληνομαθείας» προκηρύξεις τῆς Βιέννης τοῦ 1817, κηρύττοντες τὰ εὐαγγέλια ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν ἀποστόλων ὑπὲρ ἱδρύσεως σχολείων (Φ.Α', 311). Μεθ' ὅλα ὅμως τὰ προφυλακτικὰ μέτρα, τινὲς τῶν Ἀποστόλων καὶ δὴ ὁ Δικαῖος εἶχον ὑπερβῇ ἐν τῇ μυήσει τὰ ὅρια τοῦ ἁρμόζοντος. Ἡ Βλαχία καὶ Μολδαυΐα ἦσαν τότε ἄλλη Ἑλλὰς διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Ἑλλήνων. Εὑρὼν δὲ ἔδαφος καταλληλότατον ὁ ἀείποτε θερμουργὸς Παπαφλέσας εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς ἑταίρους Σάββαν Καμινάρην, Γ. Ὀλύμπιον καὶ Β. Καραβιᾶν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἐπανάστασις τάχιστα ἐγείρεται ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ φθάνει ἐκ Κ)λεως ὁ Ἀναγνωστόπουλος. Ἐκ τῶν ἐλπίδων τούτων ἐγένετο μεγάλη κίνησις, ὑποπεσοῦσα εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ξένων ἀντιπροσώπων καὶ τῆς ἐξουσίας. Ὁ ἡγεμὼν Ἀλ. Σοῦτσος συνεκάλεσε τὸ Συμβούλιόν του καὶ τοὺς Προξένους τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ ἔρευνα ἀνετέθη εἰς τὸν Γ. Λεβέντην, ὅστις ὡς ἑταῖρος συνεκάλυψε τὰ πράγματα.

Ὅτε δὲ ἀφίκετο ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ εἰδοποιήθη ἐξ Ἰασίου ὑπὸ τοῦ Νέγρη περὶ τῶν ἀπειληθέντων κινδύνων, ἀπεφάσισε νὰ ἱδρύσῃ τὴν πρώτην Ἐφορείαν ἐν Γαλαζίῳ ἐκ πέντε μελῶν (Δ. Θέμελη, Ν. Γρυπάρη κ.λ.) μὲ ἐλευθερίαν ἐνεργείας πρὸς ἄγρυπνον ἐπι-

τήρησιν καὶ εὐκολωτέραν ἐξάπλωσιν τῆς Ἑταιρείας (ὅρα ὀργανισμὸν Ἐφορειῶν ἐν Δ.Φ. 236—238). Μεθ' ὃ μετέβη εἰς Ἰάσιον πρὸς ἵδρυσιν ὁμοίας ἑταιρείας, ἐπειδὴ ὅμως ὁ Νέγρης ἠξίου νὰ προσυπογράψη καὶ αὐτὸς τοὺς διορισμούς, ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἵνα περισπάσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἶπεν, ὅτι κατ' ἐντολὴν τῆς ἀρχῆς ἀνατίθεται εἰς τὸν Νέγρην ἡ ἵδρυσις ἑνὸς κεντρικοῦ Σχολείου ἐν Πελοποννήσῳ. (Δ.Φ. 242). Ὁ Νέγρης ἐνόμισε τοῦτο πρόσχημα πρὸς συνάθροισιν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ ἀπεδέχθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ.

Τὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Σχολείου τούτου ἐδημοσίευσε λήγοντος τοῦ Μαΐου 1819 ὁ Λόγιος Ἑρμῆς τῆς Βιέννης (σελ. 982—687) ἐξ ἀνταποκρίσεως ἐξ Ἰασίου. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐν Ἰασίῳ Πελοποννήσιοι, μέλη ὄντες τῆς Φιλομούσου Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν, ἀπεφάσισαν νὰ συνδράμωσιν εἰς τὴν σύστασιν κοινοῦ σχολείου ἐν Πελοποννήσῳ, συστηματικωτέρου ὅμως τῶν μέχρι τοῦδε ἐν τῷ Γένει ὑπαρχόντων, ἐν ᾧ νὰ διδάσκηται οὐ μόνον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀλλὰ καὶ ἡ Λατινικὴ καὶ ἄλλη τις τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην, αἱ φιλοσοφικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ εἰ δυνατὸν ὅλος ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων καὶ τῆς πολυϊστορίας, ἐκ τοῦ σχολείου δὲ τούτου ὡς ἐκ κοινῆς πηγῆς πηγάζοντα τὰ τῆς παιδείας θεῖα νάματα νὰ μετοχετεύωνται καὶ νὰ μεταδίδωνται οὐ μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὅλην Ἑλλάδα». Οἱ συλλαβόντες τὴν ἰδέαν ἀνέθεσαν τὴν ἐκπεραίωσιν τοῦ ἔργου εἰς τὸν Π. Α. Ἀναγνωστόπουλον καὶ τὸν Θ. Νέγρην, οἵτινες προσῆλθον τὸ πρῶτον «ἐξ ἀφετηρίας εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον, τὸν πνευματικὸν πατέρα καὶ κοινὸν τοῦ Γένους προστάτην, ὡς πολλάκις ἐπιδείξαντα ἄπειρον ἐπιμέλειαν καὶ φροντίδα εἰς ὅσα ἐρείδουσι τὴν ἱερὰν ἡμῶν θρησκείαν καὶ συντείνουσιν εἰς φωτισμὸν καὶ καλλιέργειαν τοῦ νοῦ, ἐξαιτούμενοι τὰς θεοπειθεῖς αὐτοῦ εὐχὰς καὶ τὴν ἰσχυρὰν συνδρομὴν καὶ ἐπικουρίαν του». Τούτων δὲ δοθέντων προθύμως προσῆλθον εἰς τὸν φιλάνθρωπον ἡγεμόνα τῆς Μολδαυΐας Σκ. Καλλιμάχην, τὸν φίλον τοῦ Γρηγορίου καὶ προστάτην ὅλων τῶν ἀνὰ τὸν Ἑλληνισμὸν νεοσυστάτων σχολείων, καὶ κατόπιν εἰς τοὺς ἀνὰ τὴν ἑλλ. χερσόνησον εὐπόρους Πελοποννησίους, γενναίας προκαλοῦντες πανταχόθεν τὰς εἰσφοράς. (Ἀγγ. Α' 170).

Τὰ τῆς ἀναμίξεως τοῦ Πατριάρχου εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἑταιρικὸν ζήτημα σαφηνίζει ὁ Φιλήμων ἐν τῷ Δοκιμίῳ αὐτοῦ γράφων (σ. 243) ὅτι ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐπιδιώκων ἢ τὴν πραγματικὴν ἵδρυσιν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Σχολῆς ἢ καὶ ἐν ἀποτυχίᾳ τοιαύτης ὅπως ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο «ἐπιμεληθῶσιν οἱ ἔφοροι τὴν συνάθροισιν ὅσων δυνηθῶσι περισσοτέρων χρημάτων ὡς ἀναγκαίων εἰς

τὴν ρῆξιν τοῦ πολέμου, ἐνεργεῖ διὰ τοῦ ἐν Κ)λει Ἀρκάδος Π. Σέκερη καὶ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος πείθεται, καθ' ὃ φίλος τῶν Μουσῶν, καὶ ἐκδίδει ἔγγραφα ἐπίσημα πρὸς τοὺς Μητροπολίτας καὶ τὸν λαόν του ὑπὲρ τῆς πράξεως τοῦ Ἰασίου.» Μετὰ τὴν λῆψιν τῶν ἐγγράφων τούτων ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ὁ Νέγρης προσέφυγον εἰς τὸν Καλλιμάχην, ὅστις τῇ 28 Μαΐου ἔδωκε τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως διὰ τοῦ τύπου τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς Σχολῆς. Τὸν ὀργανισμὸν τοῦτον συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Νέγρη, Δούγγα, Βενιαμὶν καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδου ἐξέδωκαν εἰς 800 ἀντίτυπα καὶ τὰ διέσπειρον δι' εἰδικῶν ἀποστόλων εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν. Κατὰ μίμησιν τῶν ἐφορειῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἱδρύοντο διὰ τῶν προκηρύξεων τούτων Ἐφορεῖαι τοῦ Σχολείου, αἵτινες ἐν Βασσαραβίᾳ, Βουκουρεστίῳ, Ἰασίῳ, Γαλατσίῳ, Ὀδησσῷ, Μόσχᾳ, Πετρουπόλει, Ταϊγανίῳ, Κ)λει, Σμύρνῃ, Ὕδρᾳ, Ζακύνθῳ, Λιβόρνῳ καὶ Τεργέστῃ θὰ ἐπεμελοῦντο τὴν εἴσπραξιν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὸ Σχολεῖον χρημάτων.

Τῆς Σχολῆς ὠνομάσθησαν ἐπιστάται ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Ἐκ τῶν διορισθέντων τὸ πρῶτον ἐφόρων τῆς Σχολῆς οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων Φιλικῶν καὶ δὴ συμπολῖται καὶ φίλτατοι τοῦ Πατριάρχου ὡς οἱ Π. Σέκερης, Δ. Παπαρρηγόπουλος, Ἀλ. Μαῦρος, Κ. Κουμπάρης καὶ ὁ Δημητσανίτης Βελ. Διογενείδης ἐν Κ)λει, οἵτινες θὰ διώριζαν ἐφόρους καὶ ἐν Λιβόρνῳ, Σμύρνῃ, Ζακύνθῳ, Ὕδρα κλ., ἐν Ἰασίῳ διωρίσθη καὶ ὁ Π. Διογενείδης, ἐν Μόσχᾳ ὁ Πατσιμάδης καὶ ὁ Ριζάρης, ἐν Ὀδησσῷ ὁ Ἀλ. Κουμπάρης, Ἠλ. Μάνεσης κλ., ἐν Τεργάστῃ ὁ Κυνουρεὺς Ἰ. Καρτσιώτης κλ. Οἱ ἐν Κ)λει ἔφοροι ἔδωκαν καθ' ὑπόδειξιν τῶν ἐν Ἰασίῳ εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον κατάλογον προσώπων σημαντικῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, πρὸς οὓς ἔγραψεν ἐκεῖνος αὐτογράφους ἐπιστολάς, συνιστῶν τὴν ἔνθερμον ὑποστήριξιν τοῦ Σχολείου Πελοποννήσου. Μία τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ἀρκάδα Γ. Λεβέντην ἔχει ὡς ἑξῆς: (Ἀγγ. Α' 218).

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κτλ.

Εὐγενέστατε ἄρχον δραγουμάνε τοῦ ἐν Βουκουρεστίοις Ῥωσσικοῦ κονσολάτου, κύριε Γεώργιε Λεβέντα, υἱὲ ἐν Χριστῷ ἡμῖν λίαν ἀγαπητέ. Τὴν πεποθημένην ἡμῖν εὐγενειάν σας, ψυχῆς ἐκ μέσης εὐχόμενοι, εὐλογοῦμεν πατρικῶς. Ἴσως καὶ ἄλλοθεν ἔχει λαβοῦσα τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν τῆς ἐν τῇ φίλῃ πατρίδι μας μελετωμένης ἀνορθώσεως σχολείου κοινοῦ, συγκεκροτημένου μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέσα, πρὸς φωτισμὸν τῶν συμπατριωτῶν μας καὶ

τῶν περιοίκων ὠφέλειαν. Αὐτὴν δὲ τὴν πανευφρόσυνον εἴδησιν ἀρτίως λαβόντες καὶ ἡμεῖς διὰ τῆς ἐν Ἰασίῳ τυπωθείσης διακηρύξεως, διαπορθμεύομεν διὰ τοῦ παρόντος πατρικοῦ ἐπευχητικοῦ μας τῇ εὐγενείᾳ σας, ἱκανὸν ἐνδόσιμον ἔχοντες τὴν ἐπὶ τούτῳ ἔνθερμον παράκλησιν τῶν ἐνταῦθα φιλομούσων τῆς ῥηθείσης σχολῆς ἐπιτρόπων. Τοῦ μελετωμένου θεαρέστου καὶ κοινωφελοῦς ἔργου τούτου ἡ συγκρότησις, ἐπιζητοῦσα τῶν φιλοκάλων ὁμογενῶν τὴν συνδρομήν, πολλῷ πλέον καὶ δικαιότερον ἀπαιτεῖ τὴν παρὰ τῆς εὐγενείας σας, καὶ ὡς συμπατριώτου καὶ ὡς ζῆλον φιλογενείας καὶ σπουδὴν περὶ τὰ τοιαῦτα φιλοτιμότερον διατρέφοντος, καθ' ἃς ἐν ἀγαλλιάσει ψυχῆς πολλαχόθεν λαμβάνομεν καθ' ἑκάστην περὶ αὐτῆς πληροφορίας. Ἂς δείξῃ λοιπὸν ἐν ἔργῳ τὸ φιλόπατρι καὶ φιλόμουσον καὶ φιλογενές, ἐνεργοῦσα ἐμμέσως τε καὶ ἀμέσως πᾶν ὅ,τι συντελεστικὸν εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ προκειμένου σκοποῦ τῶν ἀγαθῶν συμπολιτῶν μας, ἵνα καὶ παρ' ἀνθρώποις μέγα τὸ κλέος ἀπολαύσῃ καὶ παρὰ θεῷ μισθὸν ἔχῃ ἀπειροπλάσιον· οὐ γὰρ ἄμισθον τὸ εὖ ποιεῖν. Ἡ δὲ τοῦ θεοῦ χάρις εἴη μετ' αὐτῆς.

αωιθ', Αὐγούστου α'.

Τοιαύτας ἐπιστολὰς ἔστειλε πολλὰς ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τύπον ἐγκυκλίων ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ οἱ μὲν μὴ μεμυημένοι εἰς τὰ τῆς Ἑταιρείας προσέφερον προθύμως χρήματα εἰς τοὺς ἑταίρους (Δ.Φ. 243), οἱ δὲ μεμυημένοι, βλέποντες ἐσχάτως συνιστωμένας ἁπανταχοῦ ἐφορείας τῆς Φιλ. Ἑταιρείας καὶ προκαλούμενοι νὰ συνδράμωσιν Ἐφορείας, ἐταύτιζον ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν ἀμφοτέρας. «Αἱ Πατριαρχικαὶ προκηρύξεις, γράφει ὁ Φιλήμων, φθάσασαι μετ' ὀλίγον εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐνέσπειρον τόσην ἔκπληξιν, καθόσον ἀνέφερον νὰ συνδράμωσι καὶ τὰς Ἐφορείας. Ὁ ἀθῶος Πατριάρχης δὲν ἐγνώριζεν, ἂν ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ Ἐφορεῖαι παρ' ἐκείνας τῶν Σχολείων. Ἐντεῦθεν ἐδόθη τὸ μεγαλείτερον σέβας εἰς τὴν Φιλ. Ἑταιρείαν, καὶ πολλοὶ ἐγίνοντο ζηλότυποι εἰς τὴν τιμὴν τῆς εἰσαγωγῆς των (εἰς αὐτὴν), φρονοῦντες ἤδη ὅτι ἡ Ἀρχὴ τῆς Φιλ. Ἑταιρείας ὑπάρχει καὶ ἐνεργεῖ συναινέσει τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου καὶ ὅτι ὁ Καποδίστριας ἔγραψεν ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Πατριάρχην περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐγκυκλίων» (Δ. Φ. 244).

Βεβαίως ὁ Φιλήμων πλανᾶται παριστῶν τὸν Γρηγόριον ὡς μὴ σκοποῦντα τὴν ὑποστήριξιν τῶν Φιλικῶν, ἀλλὰ τῶν σχολείων, διότι τῷ 1834 ὅτε ἔγραψε τὸ Δοκίμιον αὐτοῦ δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς ἀναμίξεως τοῦ Γρηγορίου εἰς τὰ τῆς Ἑταιρείας. Πιθανώτατα παρενόησε σχετικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Ἀναγνωστοπούλου, καθόσον ὄντως τὸν Μάϊον τοῦ 1819 δὲν ὑπῆρχον ἐφο-

ρεῖαι τῶν Φιλικῶν, ὡς ἱδρυθεῖσαι πανταχοῦ βραδύτερον. Ἀλλ᾽ εἶνε ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι παρεπλάνησαν τότε τὸν Γρηγόριον ὁ Π. Σέκερης καὶ ὁ συντάξας τὰς ἐγκυκλίους γραμματεὺς αὐτοῦ Γ. Ἀφθονίδης, διότι τοῦτο ἀντίκειται εἰς τὴν ὅλην πολιτείαν τοῦ Πατριάρχου, τὴν διὰ τόσων ἀποδείξεων κατόπιν ἐπιμαρτυρουμένην.

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος εἶχε μεταβῇ εἰς Ἰάσιον, ὅπως προσλάβῃ καὶ τὸν Νέγρην εἰς τὴν Ἀρχήν, ἰδὼν ὅμως αὐτὸν ὑπὲρ τὸ δέον πολυπραγμονοῦντα καὶ θεωρήσας αὐτὸν ἴσως ἀδίκως ὕποπτον ἂν ἐμάνθανε τὴν ἀλήθειαν δὲν ἀπεκάλυψε τοὺς ἀληθεῖς ἀρχηγοὺς τῆς ἑταιρείας εἰς αὐτόν. Διαφωνήσας μάλιστα μετ᾽ αὐτοῦ ἐν πολλοῖς, ἔφυγε δυσηρεστημένος ἐξ Ἰασίου, ἔκτοτε δὲ ἐκηρύχθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἔχθρα ἄσπονδος μέχρι τελευτῆς βίου (Φ. Α΄. 25). Ἡ ἐν Ἰασίῳ ἐφορεία κατηρτίσθη κατὰ Φρατζῆν ἐκ τῶν ἡγουμένων Σεραφεὶμ Καρακαλινοῦ καὶ Λουκᾶ Λεονταρίδου, ἐκ τῶν Φ. Ἠλιάδου καὶ Π. Διογενείδου Δημητσανιτῶν καὶ ἐκ τοῦ Παν. Πάνου (Φρ. Α΄ 201)·

Ἐξ Ἰασίου μετέβη ὁ Ἀναγνωστόπουλος εἰς Βουκουρέστιον ἔνθα συνήντησε τὸν Δικαῖον καὶ τὸν ἀσπόνδως μισοῦντα αὐτὸν Πεντεδέκαν, περιτυλιχθεὶς δὲ εἰς ἔριδας μετ᾽ αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ φανερώσῃ τὴν Ἀρχὴν εἰς τὸν ἤδη ἑταῖρον Γ. Λεβέντην ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΛ, ὅστις οὐ μόνον εἰς μεγάλας χρηματικὰς θυσίας ὑπεβλήθη διὰ τὴν ἑταιρείαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸς τὸν Ἀναγνωστόπουλον δισταμένους διήλασσε (Φ. Α΄ 26). Τῇ μεσολαβήσει τούτου κατήρτισεν αὐτόθι ἐφορείαν ἐκ τῶν Νεοφύτου Δούκα, Στεφ. Κομμητᾶ, Γ. Λεβέντη, Νικολοπούλου καὶ Δομνάνδου γραμματέως τοῦ Ρωσσ. προξενείου. Ὁ Λεβέντης ἐνόμισε καλὸν νὰ ἀνακοινώσῃ τὰ τῆς Ἀρχῆς καὶ εἰς τὸν Δομνάνδον, ἀλλ᾽ οὗτος οὐδόλως ἔδρασεν ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας. (Ξάνθου ἀπομν. 15 Δ. Φ. 245—7). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἑταῖροι ἀνεκάλυψαν ἐν ταῖς ἡγεμονείαις συνωμοσίαν τοῦ Δικαίου, Ὀλυμπίου καὶ Φαρμάκη πρὸς ἄμεσον ἔκρηξιν τοῦ κινήματος ἄνευ γνώσεως τῶν ἀρχηγῶν (Δ. Φ. 248). Ὁ Δικαῖος ἐπιπληχθεὶς τόσον συνεκινήθη, ὥστε ἔκτοτε ἦτο προσεκτικώτατος, διὰ τοῦτο δὲ ὁ Ἀναγνωστόπουλος τελευτῶντος τοῦ Ἰουλίου κατέστησε καὶ τοῦτον μέλος τῆς Ἀρχῆς ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Α. Μ.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν Κ)λει Ἀρχηγοὶ ἠνωχλοῦντο δυσφορήτως ἐκ τῶν χρηματικῶν ἀξιώσεων τοῦ Πετρόμπεη, ὅστις καὶ πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἔγραψε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1818 ἐξερευνητικὴν ἐπιστολήν, μὴ φθάσασαν ὅμως τότε εἰς τὸν προσὸν ὅρον (Μαυρομ. 50). Μόλις κατώρθωσαν οἱ ἑταῖροι διὰ δανείου νὰ στείλωσιν αὐτῷ 50 χιλ. γρ. (Δ. Φ. 261), κατὰ δὲ τὸν Ξάνθον διέθεσαν ἐν Κ)λει καὶ Μάνῃ μόνον 42 χιλ. γρ. (Φ. Α΄ 13). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ

Περραιβοῦ εἰς Μάνην ὁ Πετρόμπεης ἀπηύθυνε δευτέραν ἐπιστολὴν τῇ 2 Φεβρουαρίου 1819 πρὸς τὴν Ἀρχὴν ζητῶν ἐφ' ἅπαξ μὲν 500 χιλ. γρ. πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου τῆς Μάνης πρὸς κατασκευὴν 3 ἢ 4 πλοίων διὰ πολεμοφόδια καὶ πρὸς πλήρωμὴν τῶν ὑποχρεώσεων τῆς Ἡγεμονείας, κατ' ἔτος δὲ 40 χιλ. γρ. πρὸς συντήρησιν ἑνὸς λόχου ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν (Φ. Α´ 13, 153 Μαυρ. 55). Πρὶν ἢ δὲ συνέλθωσιν οἱ Ἀρχηγοὶ ἐκ τῆς καταπλήξεως καὶ τῆς ἀδημονίας διὰ τὴν ἀπόλυτον ἀδυναμίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν αἰτήσεων τοῦ Πετρόμπεη ἐλήφθη καὶ ἐκ Καλαμῶν ἐπιστολὴ 19 προκρίτων ζητούντων καὶ τούτων χρήματα διὰ νὰ παρασκευάσωσι τὸν ἀγῶνα ὑπὸ πρόσχημα ἱδρύσεως σχολείου (Φ.Α´ 155).

Μετὰ πολλὰς συσκέψεις ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν ἡ διὰ τρίτων προσώπων παράπεισις τῶν Μανιατῶν εἰς ὑποχώρησιν καὶ πρὸς τοῦτο τῇ 15 Μαΐου γράφει ὁ Π. Σέκερης εἰς τὸν Μονεμβασίας Χρύσανθον νὰ μεταβῇ ταχέως πρὸς συνάντησιν τοῦ Πετρόμπεη, ἵνα ὁμοῦ ἑνώσωσι τὰς οἰκογενείας πάσας τῆς Μάνης εἰς τὴν Ἑταιρείαν (Παρνασσὸς Ι. σ. 248). Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ μανθάνουσιν ὅτι ὁ Πετρόμπεης ἀπελπισθεὶς ἐκ τῆς σιωπῆς των ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ εἰς Πετρούπολιν πρὸς τὸν Καποδίστριαν τὸν Κ. Καμαρηνόν. Ὄντως δὲ ὁ Πετρόμπεης ἐπίστευεν ὅτι ἐν Πετρουπόλει ὑπῆρχε μέγα ταμεῖον τῆς Ἀρχῆς, καὶ ἐσκέφθη νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Καποδιστρίου ὁδηγίας, χρήματα διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἔνοπλον συνδρομὴν τῆς Ρωσσίας, ὧν ἄνευ ἔβλεπε προφανῆ τὸν κίνδυνον ἀπωλείας τοῦ Ἔθνους (Σπηλ. Α´, 5. Φ.Α´, 14). Εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐνίσχυσε τὸν Πετρόμπεην ὁ ἐν Κ)λει ἀφικόμενος Νέγρης, ὅστις γνωρισθεὶς μετὰ τῶν υἱῶν του καὶ ἀγνοῶν τὰ τῆς Ἀρχῆς ὑπέδειξε τὸν Καποδίστριαν ὡς πιθανὸν ἀρχηγὸν τοῦ κινήματος. (Δ.Φ. 261).

Οἱ ἐν Πάτραις ἑταῖροι, συστάσει τῶν ἐν Κ)λει, προσπαθοῦσι νὰ μεταπείσωσι τὸν Πετρόμπεην. Ἀλλ' οὗτος δι' ἐπιστολῆς τῆς 11 Ἰουλίου 1819 ἀπαντᾷ εἰς τοὺς ἐν Πάτραις ὅτι θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ γνωρίσουν οἱ ἐν Πελοποννήσῳ τὴν Ἀρχὴν «διὰ τὴν γενικὴν καὶ μερικὴν ἀσφάλειαν». Μεμφόμενος δ' ἐν ταὐτῷ, κατὰ Φιλήμονα, τὴν πολιτείαν τοῦ Περραιβοῦ καὶ τοῦ Τσακάλωφ διὰ τὰς ψευδεῖς πρὸς αὐτὸν παραστάσεις των καὶ διὰ τὸν ἄτοπον κατ' αὐτὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑταίρων, ἐζήτει ὁτὲ μὲν χρήματα διὰ νὰ στείλῃ εἰς Κ)λιν εἰς τὸν νέον Καπετὰν Πασᾶν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς Ἡγεμονείας του καὶ τὴν σταλεῖσαν πρὸς αὐτὸν γοῦναν (Δ.Φ. 264), ὁτὲ δὲ ἐζήτει παρὰ τῶν ἰδίων συνδρομὴν χρηματικὴν διὰ τὰς μελλούσας πολεμικὰς προπαρασκευὰς καὶ προσεκάλει εἰς τὴν πρωτεύουσάν του Κυτριὰς εἴκοσιν ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων

Πελοποννησίων ὅπως συγκροτουμένης συνελεύσεως συσκεφθῇ μετὰ τούτων περὶ τῶν πρακτέων (Δ.Φ. 262).

Ἕνεκα τῆς προσκλήσεως ταύτης συνελθόντες οἱ ἐν Πάτραις ἀπεφάσισαν νὰ διαβουκολήσωσι τὸν Πετρόμπεην ὅπως κερδίσωσι καιρόν. Θέλοντες λοιπὸν νὰ ἀνακόψωσι τὴν ἀπόφασίν του περὶ ἀποστολῆς ἀνθρώπου του πρὸς τὴν Ἀρχὴν ἐσκέφθησαν νὰ γράψωσιν αὐτῷ ὅτι ἐγκρίνουσι τὴν ἀπ' εὐθείας πρὸς τὴν Ἀρχὴν, προσφυγὴν καὶ συνίστων νὰ ἑτοιμάσῃ τά πρὸς τὴν Ἀρχὴν γράμματά του, ἀποστείλῃ δὲ ταῦτα μ' ἕνα τῶν πιστοτέρων του ἀνθρώπων πρὸς αὐτοὺς καὶ αὐτοὶ νὰ διευθύνωσι τοῦτον ἐκ Πατρῶν μὲ συστατικὰ ὅλης τῆς Πελοποννησιακῆς Ἀδελφότητος (Δ.Φ. 263).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ ἐν Κ)λει εἴτε εἰδοποιηθέντες παρὰ τῶν ἐν Πάτραις εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐκ Μάνης διὰ τοῦ Περραιβοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης ἐνισχύσεως τῆς Ἑταιρείας ἐν Μάνῃ καὶ εἰς ἀδιέξοδον εὑρισκόμενοι, εὗρον τέλος μέσον σωτηρίας τὴν προσφυγήν των εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον. Τὸ μέτρον τοῦ συνασπισμοῦ τῶν ἐν Μάνῃ οἰκογενειῶν εἶχε πρὸ πολλοῦ ὑποδείξει εἰς τὸν Γρηγόριον ὁ Περραιβὸς (Φ. Α', 158) ὡς γνωρίζων τὰ προσωπικὰ μίση καὶ τὰς ἀντιζηλίας τῶν ἐπιφανῶν Μανιατῶν. Ἦτο δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Γρηγόριος εὑρίσκετο εἰς συνενοήσεις πρὸς τὸν Πετρόμπεην, διότι κατὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ Καπετὰν Πασᾶ ὁ Πατριάρχης εἶχε μεριμνήσει περὶ τῆς διατηρήσεως ἐν Μάνῃ ὡς ἡγεμόνος τοῦ Μαυρομιχάλη, ραδιουργουμένου ὑπὸ τοῦ Κουμουνδουράκη καὶ Καλκανδῆ (Φ.Α', 161) καὶ εἶχε γράψει πρὸς τοῦτον καθησυχαστικὴν ἐπιστολήν, διαβιβασθεῖσαν διὰ τοῦ υἱοῦ του Ἀναστασίου, ὡς γράφει ὁ Πετρόμπεης πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις ἑταίρους (ὅρα Δοκ. Φιλ. σ. 264). Ὁ Σέκερης ἀπηυθύνθη πρῶτον πρὸς τὸν γραμματέα τοῦ Γρηγορίου καὶ ἑταῖρον Γ. Ἀφθονίδην, ὁμοῦ δὲ κατόπιν ἔπεισαν τὸν Πατριάρχην, ὅστις ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Πετρόμπεην καὶ τοὺς ἐν Μάνῃ καπεταναίους καὶ προκρίτους τὸ ἑξῆς ἱστορικὸν ἔγγραφον τῆς 30ης Ἰουλίου 1819.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κλ.

Εὐγενέστατε καὶ ἐνδοξότατε Ἄρχων τῆς Μάνης κύριε Πετρόμπεη, καὶ τιμιώτατοι καπιτάνιοί τε καὶ πρόκριτοι, ἡμέτεροι κατὰ πνεῦμα υἱοὶ ἀγαπητοί, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις. Μαθόντες τὸν ἔνθερμον ζῆλον, ὃν ἐμπνεύσει θεία ἀνελάβετε νῦν, καὶ τὴν ἀγαθὴν βουλὴν καὶ ἀπόφασιν, ἣν φιλαδέλφως ἐποιήσασθε πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ νὰ συγκροτήσητε κοινὸν Ἑλληνομουσεῖον αὐτόθι εἰς τὴν πατρίδα σας,

ἀφ' ἧς διόλου ἐξέλιπε πρὸ χρόνων τὸ φῶς τῆς παιδείας καὶ τῶν μαθήσεων, ἐχάρημεν καθ' ὑπερβολὴν καὶ κατεστέψαμεν πάντας μὲ τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας καὶ μὲ τοὺς προσήκοντας ἐπαίνους καὶ εὐφημίας. Ὅθεν καὶ κατὰ χρέος πατρικῆς προνοίας, γράφοντες διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, ἐντελλόμεθα τῇ τε Ἐνδοξότητί Σας προηγουμένως, καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς τιμιωτάτοις Καπιτανίοις ἑπομένως, μένοντες ἑδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι ἀπὸ τὴν ἀξιέπαινον αὐτὴν καὶ θεάρεστον ἀπόφασίν σας, νὰ συμπροθυμοποιηθῆτε εἰς τὴν σύστασιν τοῦ κοινοῦ σχολείου καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ἐν αὐτῷ τῶν λόγου ἀξίων διδασκάλων, καὶ μὲ κοινὴν ἕνωσιν κατὰ Χριστὸν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν καὶ συμφωνίαν νὰ περιθάλπητε αὐτὴν καὶ νὰ διοικῆτε, φιλοτιμούμενοι εἰς τὸ νὰ δείξητε πραγματικῶς τὸ φιλόπατρι καὶ φιλόμουσον καὶ ὅτι ἐστὲ τῇ ἀληθείᾳ ἀπόγονοι τῶν σοφῶν καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν. Μόνον τὸ φῶς τῆς παιδείας δύναται νὰ σᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια, καὶ εἰς τὰ βιωφελῆ καὶ περὶ τὸ ζῆν χρήσιμα, καὶ νὰ σᾶς ἀποδείξῃ ἐπαινετοὺς καὶ ἀριζήλους μὲ τὴν ἀντίδοσιν καὶ τῶν θεόθεν ἀποκειμένων μισθῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις γνωρίζοντες πόσον καὶ ἡμεῖς φιλοτιμούμεθα περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ προνοοῦμεν καὶ προθυμούμεθα εἰς τὸ νὰ συνεισφέρωμεν τὴν ἐκκλησιαστικήν μας ἀντίληψιν καὶ προστασίαν, μὴ διαλείπητε θαρρούντως γράφοντες ἡμῖν καὶ ἀναγγέλλοντες πᾶν, ὅτι πρὸς σύστασιν τοῦ θεαρέστου αὐτοῦ ἔργου ἀφορᾷ, ἵνα λαμβάνῃ τὸ προσῆκον πέρας. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν!

ͅαωιθ'. Ἰουλίου λ'.

Εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔφθασεν εἰς Μάνην πρὸ τῆς 3ης Αὐγούστου δηλ. μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὅπερ δυνατώτατον, καὶ ὅτι ὁ Πετρόμπεης κατεῖδε πλέον κατὰ Φιλήμονα «τὰ πράγματα ὅλως γενικὰ καὶ πάγια προηγουμένης αὐτῆς τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τοῦ Γένους· εἶδε τοῦ λοιποῦ ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καὶ ἐνώπιον ταύτης» (Φ. Α', 14). Εὐθὺς λοιπὸν ἔθηκεν εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του περὶ ἐξοικονομήσεως μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ διὰ τὸν ἀγῶνα καὶ ἔστειλε τὸν Καμαρηνὸν εἰς Κ)λιν μετὰ δευτέρας ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Καποδίστριαν. Ἡ γνώμη τοῦ Φιλήμονος (Φ. Α', 14) ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου ἐγράφη μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Καμαρηνοῦ εἰς Κ)λιν δὲν φαίνεται πιθανή. Ὁ Καποδίστριας ἀπαντῶν τῇ 20 Φεβρουαρίου 1820 εἰς τὸν Πετρόμπεην ἄρχεται ὡς ἑξῆς: «Ὁ πιστός σας δοῦλος κ. Καμαρηνὸς ἔφθασεν ἐσχάτως ἐνταῦθα καὶ μοι ἐνεχείρησε τὰς ἐπιστολὰς τὰς ὁποίας μοὶ ἐκάματε τὴν τιμὴν νὰ μοὶ γράψητε τῇ 20 Νοεμβρίου

1818 καὶ τῇ 3 Αὐγούστου 1819.» Ἐκ τοῦ κειμένου δὲ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν θὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἐν τοῖς κατόπιν, καταδεικνύεται ὅτι ὁ Πετρόμπεης ἔγραψε πρὸς τὸν Καποδίστριαν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου περὶ ἱδρύσεως Σχολῆς ἐν Μάνῃ, ζητῶν παρ' αὐτοῦ ρητῶς χρηματικὴν βοήθειαν διὰ τὸν ἀγῶνα ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς Σχολῆς. Τὸν Καμαρηνὸν μάλιστα τὸν συνέστησε πρὸς τὸν Πατριάρχην, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ συστήσῃ τὸν ἀπεσταλμένον του εἰς τὰς ἐπισημοτέρας οἰκογενείας τῆς Κ)λεως ἵνα τὸν συστήσωσιν αὗται νὰ ὑπάγῃ ἀσφαλῶς εἰς Ὀδησσὸν καὶ ἐκεῖθεν τελεσφόρως εἰς Πετρούπολιν (Φωτ. Α΄ 49).

Ἀλλ' ἀσχέτως πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Καμαρηνοῦ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τοὺς Μανιάτας ἔσχεν ἐπίδρασιν θαυματουργόν. Διότι κατὰ Φιλήμονα (Φ. Α΄ σ. 14) «παρὰ τὸν σωτήριον φόβον τοῦ Θεοῦ ἡ ὑψίστη ἐπιρροή, ἣν ἐπὶ ὅλου τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος ἐξήσκει ἡ πνευματικὴ τῶν Πατριαρχείων ἀρχὴ ἐν γένει καὶ μερικώτερον τὸ πρόσωπον τοῦ Γρηγορίου, ἀφήρπασαν οὕτως εἰπεῖν τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ Πετρόμπεη καὶ ὅλου τοῦ κλήρου καὶ ὅλων τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Λακωνίας. Τίνας ἐντεῦθεν εἴποιμεν μᾶλλον ἀξίους θαυμασμοῦ, τοὺς ἐπιμεληθέντας περὶ τοιούτου κοινοῦ γράμματος ἑταίρους καὶ μάλιστα τὸν Γεώργιον Ἀφθονίδην ἢ τὸν ἐκδόσαντα τοιοῦτον κοινὸν γράμμα Πατριάρχην Γρηγόριον; Καὶ ἀληθῶς ἱερὰ ἦσαν τὰ ρήματα τοῦ Πατριάρχου, ἐντολὴ θεία τοῦ οὐρανοῦ, καρποὺς παράγοντα λαμπρούς».

Οὕτω λοιπὸν τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1819 συνῆλθον ἐν Κυτριαῖς οἱ τέως ἀδιάλλακτοι πρὸς ἀλλήλους, ὁ Πετρόμπεης, ὁ πρώην ἡγεμὼν τῆς Μάνης Ἀντώνιος Γρηγοράκης, ὁ Καπετὰν Παναγιώτης Τρουπάκης, ὁ «καβαλιὲρ» Δημ. Γρηγοράκης καὶ ὑπεσχέθησαν «μεθ' ὅρκου τῆς ἁγιωτάτης καὶ ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως» ὅπως ἐφεξῆς διαμείνωσιν αἱ τρεῖς ἰσχυρότεραι οἰκογένειαι τῆς Μάνης ἀδιασπάστως ἡνωμέναι καὶ πρόθυμοι εἰς ὅσα προσταχθῶσιν ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους καὶ ἐγκρίτους τοῦ Γένους διὰ τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος, ὑπόχρεοι ἐν ταὐτῷ καὶ ὡρκισμένοι νὰ χύσωσι καὶ τὴν ὑστερινὴν ρανίδα τοῦ αἵματός των ὅταν ἡ χρεία τὸ καλέσει.» (Ὅρα ὁλόκληρον τὸ συνυποσχετικὸν ἐν Φ. Α', 158—161). Μετὰ τὴν ἕνωσιν ταύτην οἱ ἐν Κ)λει ραδιουργοῦντες κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πετρόμπεη Κουμουνδουράκης καὶ Καλκανδῆς ἐξησθένησαν, καὶ ἐξορισθέντος τοῦ Καλκανδῆ εἰς Ἀμισὸν ὁ πρῶτος ἡσύχασε (Φ. Α΄ 161).

Τῇ 15 Ὀκτωβρίου ἓξ ἐπίσκοποι καὶ οἱ καπεταναῖοι τῆς Μάνης ζητοῦσι καὶ πάλιν χρήματα ὑποσχόμενοι νὰ χύσωσι τὸ αἷμά των ὑπὲρ πατρίδος (Φ. Α΄ 161—3), τὴν ἐπιστολὴν δὲ ταύτην ὡς καὶ ἰδικήν του τῆς 16 Δεκεμβρίου ἔστειλεν ὁ Πετρόμπεης εἰς τοὺς ἐν

Κ)λει Δικαῖον καὶ Σέκερην ἀγγέλλων τὰ τῆς συνελεύσεως καὶ ὅτι ἀποστέλλει εἰς Κ)λιν τὸν Κ. Καμαρηνὸν ἵνα διευθύνῃ τῇ συνδρομῇ αὐτῶν ἀσφαλῶς πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐπιστολάς του καὶ ἀναμείνῃ ἐκεῖ ἀπάντησιν (Δ. Φ. 293). Συγχρόνως συνέστησε τὸν Καμαρηνὸν εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον (Φ. Α΄ 170) ὃν βεβαίως θὰ συνήντησεν ἐν Κ)λει. Ὁ Σέκερης ὑπεκρίθη ὅτι ἔστειλε τὰ γράμματα τοῦ Πετρόμπεη πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ὁ Καμαρηνὸς ὅμως συναστρεφόμενος ἐν Κ)λει τὸν Νέγρην καὶ βλέπων τὴν ἐκ τῆς παρουσίας του μεγάλην δυσφορίαν τῶν ἑταίρων ἤρξατο νὰ δυσπιστῇ πρὸς αὐτούς. Κατὰ τὸν Φιλήμονα ὢν μᾶλλον ἀνόητος ἢ κακὸς ἐφέρετο αὐθαδέστατα καὶ βουλιμιῶν δι' ἀργυρολογίαν (Φ. Α΄ 20 καὶ Δ. Φ. 263), μὴ βλέπων δὲ ἐρχομένην τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἀρχῆς περὶ χρημάτων, εἰδοποίησε περὶ ταύτου τὸν Πετρόμπεην, ὅστις τὸν μὲν Καμαρηνὸν διέταξε νὰ προχωρήσῃ εἰς Πετρούπολιν πρὸς συνάντησιν τοῦ Καποδίστρια, τοὺς δὲ ἐν Πάτραις ἑταίρους καὶ ἰδιαιτέρως τὸν πρόξενον τῆς Ρωσσίας Βλαχόπουλον παρεκάλεσε νὰ γράψωσι πρὸς τὸν Καποδίστριαν «τὸν κοινὸν προστάτην» συνιστῶντες τὸν Καμαρηνὸν πρὸς τελείαν ἔκβασιν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ. Αἱ ἐπιστολαὶ αἱ διαμειφθεῖσαι μεταξὺ Πετρόμπεη καὶ τῶν ἐν Πάτραις ἑταίρων διεσώθησαν, ὡς φαίνεται, παρὰ τῷ Ἰ. Παπαρηγοπούλῳ, ὅστις παρέδωκεν αὐτὰς τῷ Φιλήμονι (Δ. Φ, 261 καὶ 263). Οἱ ἐν Κ)λει ἑταῖροι φρονοῦντες ὅτι ἡ μετάβασις τοῦ Καμαρηνοῦ εἰς Πετρούπολιν θὰ δυσηρέστει τὸν Καποδίστριαν, προβλέποντες δὲ καὶ τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τῆς ἀποτυχίας τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Πετρόμπεη, προσεπάθησαν νὰ ἀποτρέψωσι τοῦτον τῆς εἰς Πετρούπολιν πορείας, ἀλλ' ἀπέτυχον (Δ. Φ. 263, Φ. Α΄. 170). Ὁ Καμαρηνὸς φθάσας εἰς Ὀδησσὸν ἐφιλοξενήθη ἀπὸ τοὺς Ἠλ. Μάνεσην καὶ Ἰ. Ἀμβροσίου, ἀλλ' ἐπειδὴ πανταχοῦ ἐζήτει χρήματα τὸν προέτρεψαν οὗτοι νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μάνην, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀμετάπειστος καὶ προὐχώρησεν εἰς Πετρούπολιν (Φωτ. Α΄ 49).

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Καμαρηνοῦ εἰς Ὀδησσὸν ἄλλη δεινὴ περιπλοκὴ ἠπείλησε τὸν Ἀναγνωστόπουλον ἕνεκα τῆς πολυπραγμοσύνης τοῦ Νέγρη. Ἀδημονῶν οὗτος διὰ τὴν τύχην τοῦ πρὸ μηνῶν ἀπελθόντος εἰς Πετρούπολιν Ξάνθου, μετέβη εἰς τὸ Τομάροβον (Ρένι) ἔνθα ἔλαβεν ἐπιστολὴν ἐκείνου ἐκ Μόσχας, μεταβάντος αὐτόθι κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1819. Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐτέλει ὑπὸ κάθαρσιν ἐκεῖ, ἔλαβεν ἐκ Βουκουρεστίου εἴδησιν νὰ φύγῃ ἀμέσως καὶ κρυφίως, ἀλλάσσων ὄνομα. Οὕτω λοιπὸν ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ βοηθείᾳ τοῦ Θέμελη τὸν Δούναβιν καὶ κατέφυγε διὰ Βουκουρεστίου εἰς Ἰταλίαν πρὸς τὸν Ἰγνάτιον καὶ Μαυροκορδάτον. Αἰτία δὲ τῆς ἐνδεχομένης καταδιώξεώς του ἦτο ἡ σύλ-

ληψις μιᾶς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Καποδίστριαν τοῦ Νέγρη, ἐξερευνῶντος τὰ τῆς Ἀρχῆς καὶ ἐρωτῶντος ἂν ὀρθῶς ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ὁ Ξάνθος μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα ἐκείνου καὶ τῆς Ρωσσίας. Ἡ ἄκριτος αὕτη ἐπιστολὴ ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ Τσάρου, ὅστις ἀνακρίνας τὸν ἀνύποπτον Καποδίστριαν, διέταξε τὸν ἐν Κ)λει πρέσβυν Στρωγανὼφ νὰ ἐπιπλήξῃ τὴν Πύλην διὰ τὴν ἀδρανῆ ἐπιτήρησίν της καὶ συμβουλεύσῃ τοὺς ἐνεργοῦντας τὰς ταραχὰς νὰ ἡσυχάσουν (Δ. Φ. 257, Ξάνθου 115).

Τοιαύτη ἡ θέσις τῆς Ἑταιρείας καθ' ὅλον τὸ 1819. Καίτοι ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ ἀνακήρυξις ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ Καποδιστρίου ἐν τούτοις ἀκόμη ὁ Ξάνθος δὲν εἶχε φθάσει εἰς Πετρούπολιν. Ἡ ἐξάπλωσις ὅμως τῆς Ἑταιρείας καθ' ὅλον τὸν Ἑλληνισμὸν ὑπῆρξε μεγίστη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Μόνον ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι δὲν φαίνεται οὐδεμία κίνησις, ἴσως διότι δὲν διεσώθησαν ἀφιερωτικὰ γράμματα. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι ὁ πρῶτος κατηχηθεὶς ἐφοπλιστὴς Φούντας, Γαλαξειδιώτης γνώριμος τοῦ Πατριάρχου, κατήχησε καὶ πολλοὺς ἄλλους κατόπιν (Ἀγγ. Α' 115).

Ἡ Πελοπόννησος διεσχίζετο ὑπὸ ἀποστόλων, ἐν οἷς προεῖχεν ὁ Ν. Παμπούκης καὶ ὁ Πελοπίδας. Ἐμυήθησαν δὲ ἀρχιερεῖς ὁ Βρεσθαίνης Θεοδώρητος, ὁ Μονεμβασίας Χρύσανθος, ὁ Δαμαλῶν Ἰωνᾶς, ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανός, ὁ Μεθώνης Γρηγόριος, ὁ Ναυπλίας Γρηγόριος, ὁ Κορίνθου Ζαχαρίας, πρὸς δὲ οἱ ἡγούμενοι Βράχου Δανιὴλ καὶ Φενεοῦ Ναθαναήλ, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀμβρόσιος Φρατζῆς κλ. Ἐκ τῶν πολιτικῶν πρώτης καὶ δευτέρας τάξεως ὁ Ἀσημ. Φωτήλας, ὁ Γ. Σισίνης, οἱ Ἀσημάκης, Δημήτριος καὶ Ἀνδρέας Ζαΐμαι, οἱ ἀδελφοὶ Δεληγιάνναι καὶ ὁ ἐξάδελφός των Ἀθ. Ἀντωνόπουλος, ὁ Σωτ. Θεοχαρόπουλος, ὁ Ἀνδρ. Λόντος, ὁ Σπυρ. καὶ Σωτ. Χαραλάμπης, οἱ Πανοῦτσος, Σωτήριος καὶ Ἀνδρέας Νοταραῖοι, ὁ Ἀν. Κοπανίτσας, οἱ Ἀγγ. καὶ Μελ. Μελετόπουλοι, ὁ Δ. Παπατσώνης, ὁ Χ. καὶ Ι. Περρούκας, ὁ Ν. Πονηρόπουλος, ὁ Π. Ζαρειφόπουλος, ὁ Παπαλέξης, ὁ Ἀν. Κονδάκης, ὁ Ἰ. Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ Ἰ. Τομαρᾶς, ὁ Ἰ. Δεσποτόπουλος, ὁ Ν. Σολιώτης, ὁ Γ. Σπυριδώνου, Π. Λογοθέτης, Στ. Νικολάου, Π. Καλογερᾶς, Ἰ. Καραμάνος, Ἀντ. Καραπατᾶς, ὁ Χατ. Ἰ. Κυριακός, προσέτι δὲ καὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι ὡς οἱ Π. Ἀρβάλης, Π. Ταμιχτσῆς, Ν. Κάββας ἰατρός, ἀδελφοὶ Δάσιοι, Γ. Δασκαλόπουλος, Ν. Γερακάρης.

Ἐν Κερκύρᾳ ὁ Βιάρος Καποδίστριας ὑπὸ Ἀρ. Παπᾶ. Ἐν Ζακύνθῳ ὁ Διον. Ρώμας καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ Ν. Καλύβα οἱ Ἀντ. Παλέρμος, Στ. Στραβοπόδης, Νικ. καὶ Θ. Σιγοῦρος, Ἀντ. Σωμερίτης, Σ. Τσόλης, Δ. Καβουρόπουλος, Ν. Καντούνης ἱερεύς, Δ. Φωσκαρίδης, Ν.

Χαλικάρης, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀρ. Παπᾶ ὁ Ν. Πισκοπόπουλος, ὁ Ἀντ. Σανδρίνης καὶ ὁ Ἀ. Φλαμπουριάρης. Ἴσως δὲ ἐν Ζακύνθῳ καὶ ὁ Νικηταρᾶς. Πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, οὗ συνεπλήρωσε τὴν κατήχησιν ὁ Ἀρ. Παπᾶς, ἔφερεν ἐπιστολὴν τῆς Ἀρχῆς ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ἔκτοτε ἤρξατο οὗτος κατηχῶν πολλοὺς ἄλλους. Ἐν Παξοῖς ὁ Γ. Λουριώτης. Ἐξ Ἰθάκης ὁ Γ. Πατρίκιος. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ Γερ. Σβορῶνος. Ἐν Ὕδρᾳ ὁ Ἰ. Κλάδος ἰατρός, ὁ Γ. Ἀγαλόπουλος, ἐν Πόρῳ ὁ ΧριστόδουλοςΠοριώτης, ἐν Θήρᾳ ὁ Εὐάγγ. Ματζαγριωτάκης. Ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ ποιητὴς Ἀθ. Χριστόπουλος. Ἐν Ἰωαννίνοις ὁ Μάνθος Οἰκονόμου καὶ ὁ ἐκ Λεβαδείας Ἰ. Φίλιος. Ἐν Σμύρνῃ ὁ Μιχ. Ναύτης ἰατρὸς ὁ Γ. Πασχάλης ἔμπορος. Ἐν Κυδωνίαις ὁ προεστὼς Ἀθ. Χατζηγεωργίου.

Ἐν Κ)λει, οἱ Ἀ. καὶ Φ. Σφαέλος, Δ. Σχινᾶς, Ἰ. Γεβίδης, Ἠλ. Γεωργίου, Χ. Μάλης, Π. Μιχανίδης, Βελ. Παυλίδης, Στ. Ἰωαννίδης, Ἀνδρ. Κουβαρᾶς, Ἰ. Κορνήλιος, Ἰ. Μπάρμπης, Ι. Ξένος, Ἐμ. Παπᾶς, Β. Μαθιουδάκης, ὁ Ν. Τσαλικάκης κλ. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Ἀντ. Πελοπίδας τὸν Ἀθ. Καζούλην, Ρόδιον, καὶ τὸν Θ. Τοσίτσαν ἐκ Μετσόβου ἔμπορον. Πρὸ αὐτῶν εἶχε κατηχήσει μετὰ τοῦ Ὑπάτρου τὸν Χατζηστέργιον, καθ' ὁδὸν δὲ τὸν ἐν Πάτμῳ παρεπιδημοῦντα Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον. Ἐν Βουκουρεστίῳ ὁ Β. Δημητρίου τὸν Χ. Μ. Χατζηβασιλείου, Σάββας Φωκιανός, ὁ Κ. Τσίκας ὑπὸ Λ. Ρέσου, Ι. Ζιούκας, ὁ Γ. Θεοδώρου τὸν Ι. Γ. Νικολόπουλον, Γ. Ὀλύμπιος, Ε. Παυλίδης, Στ. Σαγιάνος, Κ. Σαϊτσῆς, Π. Καλοντοῦρος, ὁ Ἰ. Σκαρλάτος, ὁ Ι. Δ. Σπαχῆς, ὁ Δ. Τριχᾶς, ὁ Θ. Α. Πογιάτος, ὁ Ν. Συνάνογλους, ὁ Ἀνδρ. Κομπατῆς, Ἠλ. Νικολαΐδης, Ε. Μαζαράκης, κλ. Ἐν Ἰασίῳ οἱ Π. Διογενείδης, Φ. Ἠλιάδης, Ι. Κυργούσιος, Ι. Κούτμας, Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, Λ. Μάρκελλος, ὁ Π. Φοιβαπόλλων, ὁ Σ. Βερνάρδος, ὁ Σ. Πράσκας τὸν Κ. Χατζηλαζάρου, Δ. Πολύζος, ὁ Πολυέννης διδασκάλος, ὁ Α. Ραψανίτης, ὁ Ι. Ρίζος Νερουλὸς κλ. Ἐν Ἰσμαηλίῳ ὁ Π. Ροσόλυμος, ὁ Σ. Μαζαράκης τὸν Στ. Φραγγούδην, ὁ Γ. Π. Κορφηνὸς τὸν Μ. Φωκιανόν, ὁ Δ. Ροδιάδης τὸν Ν. Α. Χαρίτωνα. Ἐν Γαλαζίῳ ὁ Σ. Διαμαντίδης τὸν Ρ. Χαρτουλάρην, ὁ Ἀντ. Ἀδαμίδης τὸν Δ. Χατζημόσχον, ὁ Δ. Ν. Χατζηστάνος, ὁ Σ. Πρασᾶς, ὁ Ζ. Σκανδάλης. Ἐν Βάρνῃ ὁ Μητροπολίτης Ζαχαρίας. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Χρ. Πριγνάρης, Γ. Πραΐδης, ὁ Σάββας Καμινάρης, ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος, ὁ Ἐπ. Μαυρομάτης, ὁ Β. Καραβίας καὶ ἄλλοι ἴσως πάμπολλοι.

Ἡ τοιαύτη ἐξάπλωσις τῆς Ἑταιρείας, ἡ εἰς ὅλα δηλ. τὰ μέρη τοῦ κόσμου εἰς ἃ τότε κατῴκουν Ἕλληνες, καὶ ἡ πάντοθεν προσφυγὴ πρὸς ζήτησιν ὑλικῆς βοηθείας εἰς τὴν Ἐφορείαν τῆς Κ)λεως ὡς ἀμεσώτερον συνδεομένην πρὸς τὴν δῆθεν Ἀρχήν, ἰδίᾳ δὲ αἱ ἀνοικο-

νόμητοι ἀπαιτήσεις τῶν Μανιατῶν, αἱ διὰ τῶν ὕβρεων καὶ τῶν διαβημάτων τοῦ Καμαρηνοῦ ἄγουσαι τὴν Ἑταιρείαν εἰς τὸν ὄλεθρον, περιήγαγον εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν τοὺς ἐν Κ)λει ἑταίρους. Κατὰ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 1819 «εἷς στενὸς φίλος τοῦ Γρηγορίου ἐκ τῶν τῆς πρώτης τάξεως ἑταιριστῶν» ὅστις πιθανώτατα ἦτο ὁ Π. Σέκερης, ὅστις ὡς ταμίας τῆς Ἑταιρείας ἐγίνωσκε κάλλιον παντὸς ἄλλου τὴν οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν αὐτῆς, ἔσπευσε πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ ἐξομολογηθεὶς ἐφανέρωσεν αὐτῷ τὴν ἀπελπισίαν του ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀχρηματίας καὶ τοῦ δυσκόλου τῆς συνάξεως τῶν εἰσφορῶν τῶν ἑταίρων, προσέθηκε δὲ φεύγων τοὺς φόβους του, ὅτι γινομένη γνωστὴ ἡ ἀχρηματία αὕτη ἤθελεν ἔτι μᾶλλον ἐπιβεβαιώσει τὰς ὑποψίας τῶν ἐχθρῶν λόγῳ τῶν ἐγερθησομένων μεμψιμοιριῶν.

Ὁ Πατριάρχης περίφροντις διὰ τὸν κίνδυνον τῆς Ἑταιρείας, ἐσκέφθη ἐπὶ πολὺ ὅταν ἔμεινε μόνος. Αἱ ἐγκύκλιοί του περὶ ἐξαπλώσεως τῆς παιδείας ἐνίσχυσαν τὴν Ἑταιρείαν ἀριθμητικῶς, οὐδὲν ὅμως ἀπέφεραν ὑλικὸν ἀπόθεμα πρὸς διευκόλυνσιν τῆς γενικῆς κινήσεως. Ἄνευ χρηματικῶν πόρων, μονίμως καὶ τούτων συγκετρουμένων ἐν Κ)λει, οὐδὲν ἦτο γενέσθαι τῶν δεόντων. Μυρία σχέδια διῆλθον βεβαίως ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ Γρηγορίου μετὰ ὥριμον δὲ τέλος σκέψιν ἐκάλεσε τὴν ἐπαύριον τὸν φίλον του καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν: «Φίλε μου μὴ ἀπελπίζεσαι διότι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐφωτίσθην νὰ κάμωμέν τι, τὸ ὁποῖον ἀντὶ τοῦ νὰ δώσῃ ὑπονοίας, θέλει φανῇ ἀπεναντίας καὶ ἀξιέπαινον. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι πτωχοὶ διαφόρων τάξεων καὶ ἐθνῶν, ὅθεν πρέπει νὰ κάμωμεν ἓν Κιβώτιον τοῦ Ἐλέους καὶ νὰ διορίσωμεν τριμελῆ ἐπιτροπήν, ἔργον ἔχουσαν νὰ συνενοῆται καὶ μὲ τὰς ἄλλας πόλεις καὶ νὰ συνάζῃ χρήματα πανταχόθεν χάριν ἐλέους τῶν πτωχῶν. Ἐκ τῶν χρημάτων δὲ τούτων, τὸ μὲν ἓν τρίτον θέλει διανέμει ἡ ἐπιτροπὴ εἰς τοὺς πτωχοὺς ὅλων τῶν ἐθνῶν, τὰ δὲ μένοντα θέλει φυλλάτει διὰ τὸν ἱερὸν σκοπόν, ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα ἡ παρὰ Θεοῦ ἀποφασισμένη».

Τοιαῦτα εἶπεν ὁ Πατριάρχης καὶ οὕτω ἱδρύθη τὸ γνωστὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Κιβώτιον τοῦ Ἐλέους, κατ' ἔκθεσιν ἑταιριστοῦ διαπρεποῦς παραδοθεῖσαν ἀνωνύμως εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Πατριάρχου καὶ δημοσιευθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ (Ἀγγ. Α'. 243—4). Ὁ ὁμογενὴς οὗτος ἦτο ὁ Ἰ. Παπαρηγόπουλος ὡς σαφῶς ἐξάγεται ἐκ τοῦ τελευταίου μέρους τῆς ἐκθέσεως, μνημονευούσης παραγγελίας τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Π. Πατρῶν, γενομένας διὰ τοῦ Παπαρρηγοπούλου, ὅστις ἤκουσε καὶ τὰ ἀνωτέρω παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου κατὰ

τὰς πολλαπλᾶς ἐμπιστευτικὰς συνεντεύξεις του τῷ 1820, ὅτε ἦτο ἀπεσταλμένος πρὸς αὐτὸν παρά τῶν ἑταίρων τῶν Πατρῶν.

Περὶ τῆς βασιμότητος τῶν πληροφοριῶν τούτων ὡς πρὸς τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Γρηγορίου εἰς τὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Κιβωτίου τοῦ Ἐλέους ἔχομεν καὶ ἄλλην αὐθεντικωτέραν καθ' ὃ σύγχρονον πηγὴν, μακρὰν δηλ. ἀνταπόκρισιν σταλεῖσαν κατὰ τὸ 1820 καὶ δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Λογ. Ἑρμῇ (σελ. 451—454) χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ἐν αὐτῇ ὁ προορισμὸς τῶν δύο τρίτων τῶν ἄνω εἰσπράξεων ὑπὲρ τοῦ Ἐθνικοῦ σκοποῦ. Τῆς ἀνταποκρίσεως προέταξεν ὁ Λόγιος Ἑρμῆς τὰ ἑξῆς: «Κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας ἐστάλη παρά τινος τῶν ἐν Κ)λει λογίων μία ἐπιστολὴ πρός τινα τῶν ἐνταῦθα φιλογενῶν, δι' ἧς ἐκθέτονται τὰ περὶ τοῦ νεωστί συστάντος ἐκεῖ Κιβωτίου τοῦ Ἐλέους τὴν ὁποίαν κρίνομεν καλὸν νὰ κοινοποιήσωμεν διὰ τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ ὡς πρόξενον χαρᾶς εἰς ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς.» Ὁ λόγιος ἐπιστολογράφος ἦτο ὁ Λογάδης ἢ ὁ Ἀφθονίδης μέλη τῆς ἐν Κ)λει ἐφορείας τῶν Φιλικῶν, πολὺ δὲ πιθανὸν νὰ ἐγνώριζεν ἡ Διεύθυνσις τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῶν εἰσφορῶν καὶ ἠθέλησε νὰ διευκολύνῃ διὰ τῆς δημοσιεύσεως τὴν εἴσπραξιν.

Ἐν τῇ ἀνταποκρίσει περιέχονται αἱ ἑξῆς λεπτομέρειαι. Μέχρις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἰς τοὺς ἐπαιτοῦντας πτωχοὺς τῆς Κ)λεως ἔδιδε τὸ Ὀρθόδοξον κοινὸν τῆς Κ)λεως τετράκις τοῦ ἐνιαυτοῦ ῥητήν τινα ποσότητα χρημάτων. Βλέπων ὅμως ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ νῦν καὶ πρώην αὐθένται τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ ὁ Μέγας διερμηνεὺς Ἰ. Καλλιμάχης τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν βοηθημάτων τούτων ἵδρυσαν τὸ Κιβώτιον τοῦ Ἐλέους, ὅπερ κατετέθη ἔν τινι τῶν ἐντὸς τῆς Κ)λεως λιθοκτίστων οἰκητηρίων, ἔνθα ἐγένετο εὐθὺς κοινὴ πάντων τῶν πολιτῶν συνεισφορά. Ὡς πόροι τοῦ Κιβωτίου μόνιμοι ὡρίσθησαν τὸ ποσὸν ὅπερ κατ' ἔτος ἔδιδε τὸ κοινὸν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ πολλὰ κανονικὰ εἰσοδήματα τῶν ἐν Κ)λει ἀρχιερέων, οἵτινες τὰ παρεχώρησαν προθύμως εἰς αὐτό. Οἱ αὐθένται τῆς Μολδοβλαχίας προσδιώρησαν ῥητῶς ἐτησίας χορηγίας εἰς τὸ Κιβώτιον, οἱ δὲ νέοι ἀρχιερεῖς τὸ ἐθεώρουν χρέος των νὰ προσφέρωσιν ὡς ἀπαρχὴν τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν ἀνάλογόν τινα προσφοράν.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν τακτικῶν τούτων πόρων ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἰδέας Πατριάρχης Γρηγόριος προὐκάλεσεν ἐγκύκλια συνοδικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα ἀπέστειλε πρὸς πάσας τὰς ἐπισκοπὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, «μηνύοντα τὴν σύστασιν τοῦ κοινοῦ τούτου καλοῦ καὶ προτρέποντα τοὺς φιλοκάλους εἰς τὴν δυνατὴν συνδρομήν». Τῶν ἐγκυκλίων τούτων ὑπῆρξαν ἀγαθώτατα τὰ ἀποτελέσματα. Κατὰ τὸν ἀνταποκριτὴν πολλοὶ τῶν πολλαχοῦ δυναμένων ὁμογενῶν ἐμιμήθησαν τοὺς πρωτουργοὺς τούτου τοῦ καλοῦ καὶ οἱ μὲν ἀμέσως συνεισέφερόν χορηγίας

δαψιλεῖς οἱ δὲ διατιθέμενοι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἀπονέμουσιν ἐκ τῆς διαθήκης των τὴν πρώτην μοίραν εἰς τὸ κιβώτιον τοῦ ἐλέους». ('Αγγ. Α' σελ. 364—7). Πρῶτοι ἔφοροι καὶ προστάται τοῦ Κιβωτίου ὡρίσθησαν ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Καλλιμάχης, οὗτοι δὲ διώρισαν ἐπιτρόπους καὶ διοικητὰς αὐτοῦ τὸν Κυζίκου Κωστάντιον, τὸν μέγαν Ποστέλνικον Γρηγ. Μάνον, ἐκ τῶν ἐμπόρων δὲ καὶ τῶν ἄλλων συντεχνιῶν τοὺς Χατζηχάναν Φάχρην, Χατζηανέστην, Χατζηπανανὸν, Μισὲρ Θεοδόσιον, Χατζη-Λαμπίκην, Μανουὴλ Δανέζην, Δημ. Σχινᾶν, Παλάσην 'Ασημάκην καὶ Χριστοφ. Μαυρούδην. Κλειδοῦχοι διωρίσθησαν οἱ Γ. Σαματᾶς καὶ Εὐστρ. Σεβαστόπουλος. Διὰ τῆς ἐθνωφελεστάτης ταύτης πράξεως ἐπεσφράγισεν ὁ Γρηγόριος τὴν κατὰ τὸ 1819 δρᾶσίν του ὑπὲρ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Κατόπιν θὰ ἴδωμεν πόσον ἡ ἰδέα αὐτοῦ ηὐδοκίμησε, συνδυασθεισῶν τῶν ἐγκυκλίων του μετὰ τῶν προκηρύξεων τοῦ Ὑψηλάντου περὶ εἰσφορῶν τοῦ Γένους εἰς τὴν 'Εθνικὴν κάσαν.

Ὁ Γρηγόριος κατὰ τὸ 1819 ἔσωσε καὶ τὸν 'Ακαρνᾶνα ἑταῖρον 'Αλεξ. Βλαχόπουλον ἐκ βεβαίου θανάτου. Κατηχηθεὶς οὗτος ἐν Πρεβέζῃ ὑπὸ τοῦ Δ. Βλαχοπούλου μετέβη εἰς Κ)λιν δι' ἑταιρικοὺς σκοπούς, ἀλλὰ συνελήφθη ἐν ὁδῷ καὶ ὡδηγεῖτο εἰς τὴν Πύλην ὑπὸ τεσσάρων Καββάσιδων. Διελθὼν ὅμως πρὸ τοῦ καταστήματος τοῦ 'Ηλ. Γυαλιᾶ ὑπεκρίθη ὅτι διψᾷ καὶ πίνων ὕδωρ εὗρε καιρὸν νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Πατριάρχην περὶ τοῦ κινδύνου ὅν διέτρεχε. Ὁ Γρηγόριος ἔστειλεν εὐθὺς τὸν Πρωτοσύγγελόν του πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς 'Αγγλίας καταγγέλλων αὐτῷ ὅτι ὁ Βλαχόπουλος, διατελέσας ἀξιωματικὸς ἐν Λευκάδι, ἀπήγετο καταλασπωμένος εἰς τὰς φυλακάς. Ὁ Στραγκφὸρδ εὐχαριστήσας θερμῶς τὸν Γρηγόριον ἔστειλε τὸν διερμηνέα Πιζάνην πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην καὶ παρὰ τάς διαμαρτυρίας τοῦ Χαλὲτ 'Εφένδη ἔσωσε τὸν Βλαχόπουλον ὡς Ἄγγλον ἀξιωματικόν. Κατόπιν ὁ καταδότης αὐτοῦ Ἔζικελ ἐκαρατομήθη. (Ὅρα ἐκτενῆ περιγραφὴν ἐν 'Αγγ. Β' 328—348 ὑπὸ Κ. Ράμφου).

Γνωρίζομεν ὡσαύτως ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐμύησεν εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τὸν ἐκ Δημητσάνης ἀνεψιόν του 'Ανδρέαν Παπαδιαμαντόπουλον, ὅστις διηγεῖτο κατόπιν ὅτι ἡ κατανυκτικὴ ἐκείνη σκηνὴ διέμεινεν ἀνεξάλειπτος ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ μέχρι τοῦ τάφου. Τοῦτον συνέστησεν ὁ Γρηγόριος θερμῶς εἰς τοὺς ἐν Ρωσσίᾳ ὁμογενεῖς ('Αγγ. Α' 425). 'Αλλὰ καὶ ὁ Μητροπολίτης 'Αθηνῶν Διονύσιος, ἀνεψιὸς τοῦ Γρηγορίου ἐπ' ἀδελφῇ, ἦτο θερμὸς ἑταῖρος, περιβαλὼν τὸν 'Οδυσσέα 'Ανδροῦτσον διὰ σπάθης (Γερμανοῦ ἔκδ. Παπούλα σελ. 13). Δὲν γνωρίζομεν ἂν πρέπῃ νὰ δώσωμεν πίστιν καὶ

εἰς τὴν διήγησιν τοῦ ἀνεψιοῦ τῆς ἡρωΐδος Μπουμπουλίνας Κ. Δ. Γρίβα, ὅτι δηλαδὴ ἔχουσα διενέξεις μετὰ τῶν Μποτασαίων μετέβη πολλάκις πρὸ τοῦ ἀγῶνος εἰς Κ)λιν πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν αὐτῶν. Ἐκεῖ ἐγνωρίσθη μὲ τὸν Γρηγόριον, ὅστις μάλιστα τὴν εἰσήγαγεν καὶ εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας. Οἱ Μποτασαῖοι τὴν κατήγγειλαν κατόπιν εἰς τὴν Πύλην ὡς ναυπηγήσασαν πολεμικὴν Κορβέταν, ἀλλ' ἡ ἡρωὶς, γνωρισθεῖσα μὲ τὴν βασιλομήτορα, οὐ μόνον τὴν καταγγελίαν διὰ χρημάτων διεσκέδασε, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωσιν τῶν Μποτασαίων ἐκ τῶν Σπετσῶν κατώρθωσε. Τῷ 1819 μετέβη ἐκ τρίτου εἰς Κ)λιν καὶ συνενοήθη μετὰ τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ κινήματος. (Ἀγγ. Β' 532).

Δ'.—Ὁ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑ

Ὁ Καμαρηνὸς καὶ ὁ Ξάνθος εἰς Πετρούπολιν.—Ἄρνησις τοῦ Καποδίστρια.—Ἡ πρὸς τὸν Πετρόμπεην ἐπιστολὴ αὐτοῦ.—Ἀργηγία τοῦ Ὑψηλάντου.—Γερμανὸς καὶ Γρηγόριος.—Παραγγελία πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν Ζωσιμᾶν.—Πολεμικὰ σχέδια.—Ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.—Ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοκαλία.—Ἡ Ἐθνικὴ κάσα.—Σχέδιον δράσεως τοῦ Πατριάρχου.—Ἀπόφασις εἰσβολῆς ἐκ τῶν Ἡγεμονειῶν.—Συνδιάλεξις Γρηγορίου καὶ Παπαρρηγοπούλου.

Ἀρχομένου τοῦ 1820 δύο ἄνδρες ἐνήργουν ἐν Ρωσσίᾳ ὁ μὲν πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἀγνώστου ἀρχηγοῦ τῆς Φιλ. Ἑταιρείας, ὁ δὲ πρὸς εὕρεσιν ἀρχηγοῦ δι' αὐτήν. Ὁ Ξάνθος περιλαβὼν ἐν Μόσχᾳ μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τὸν Ἰ. Πατσιμάδην ἐσχεδίασε μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Κομιζοπούλου τὸν ὀργανισμὸν μιᾶς «Φιλομούσου καὶ Φιλανθρώπου Γραικικῆς Ἐμπορικῆς Ἑταιρείας» πρὸς συλλογὴν διὰ μετοχῶν 10 ἑκατομ. ρουβλίων, ὅπως διὰ τούτων παρασκευασθῶσι τὰ μέσα τοῦ ἀγῶνος, δυστυχῶς ὅμως ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἐφηρμώσθη. (Φ.Α', 28 καὶ 176). Ἐκ Μόσχας ὁ Ξάνθος μετέβη τέλος ἀρχομένου τοῦ Ἰανουαρίου εἰς Πετρούπολιν πρὸς συνάντησιν τοῦ Καποδιστρίου. Ἀπὸ μηνὸς ὅμως εὑρίσκετο ἐκεῖ καὶ ὁ Καμαρηνὸς, ὅστις κατάπληκτος ἔμαθε παρὰ τοῦ Καποδιστρίου, ὅτι οὐ μόνον ἀρχηγὸς τῶν Φιλικῶν δὲν ἦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπεδοκίμαζε τὰς ἐνεργείας τῶν Φιλικῶν, συνιστῶν μόνον νὰ μορφωθῶσιν οἱ Ἕλληνες ἠθικῶς συνιστῶντες παντοῦ σχολεῖα, ἵνα ἐλευθερούμενοί ποτε ὦσιν ἱκανοὶ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν (Σπηλ. Α', 5.). Παρεμφερῆ ἀπάντησιν εἶχε στείλει καὶ πρὸς τὸν Βαρδαλάχον (Φ. Α', 21). Ὁ Καμαρηνὸς ζητεῖ τότε παρουσίασιν εἰς τὸν Τσάρον, ὅστις δεχθεὶς αὐτὸν ἐφρύαξε διὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν Μανιατῶν καὶ μόλις κατώρθω-

σεν ὁ Καποδίστριας νὰ πραΰνῃ τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. (Φ. Α', 31).

Εἰς τοιαύτην ὢν ψυχολογικὴν κατάστασιν, ἐδέχθη ὁ Καποδίστριας δύο ἐπισκέψεις τοῦ Ξάνθου, εἰς οὗ τὰς ἱκεσίας ἐφάνη ἀνένδοτος, ἰδίως διότι ἐφρόνει ὅτι ἡ διὰ τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας συνδεδεμένη Εὐρώπη θὰ ἐξηγείρετο σύσσωμος κατὰ τῆς Ἑλλάδος.(Σπηλ. Α',6.Θερ. Ἀδ. Κορ. Γ', 98). Ἐν τούτοις εἶπεν εἰς τὸν Ξάνθον, ὅτι ἂν οἱ Ἀρχηγοὶ γνωρίζουν ἄλλα μέσα πρὸς κατόρθωσιν τοῦ σκοποῦ των ἂς τὰ μεταχειρισθῶσι καὶ ηὔχετο νὰ τοὺς βοηθήσῃ ὁ Θεός. (Ξάνθου ἀπομν. σ. 16, Φ. Α', 29—31). Ὁ Καποδίστριας ἐνεδοίαζε, διότι παρὰ τῷ Τσάρῳ τὸν εἶχε καὶ ἄλλοτε συκοφαντήσει ὁ Μέτερνιχ ὡς ἐπίβουλον τῶν Ρωσσικῶν συμφερόντων (Φ. Α'. 131). Αἱ σκέψεις του ἄλλως τε περὶ τῆς Ἑλλ. πατρίδος ἐκτίθενται ἐν πλάτει εἰς τὴν πρὸς τὸνΠετρόμπεην ἀπάντησίν του τῆς 20 Φεβρουαρίου 1820, ἐν ᾗ συνιστᾶ εἰρήνην εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθόσον ἡ Ρωσσία εὑρίσκετο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας, ἃς ὁ Τσάρος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ διαταράξῃ, μόνον δὲ πρὸς ἵδρυσιν σχολείου ἐν Μάνῃ ὑπόσχεται μικρὰν ὑλικὴν βοήθειαν τῆς Ρωσσίας, «χωρὶς ὅμως καμμίαν ἐλπίδα ὑποστηρίξεως τῆς ἀνεξαρτησίας διὰ τῶν ὅπλων. Ἄν, γράφει, τὰ σχολεῖα εὐδοκιμοῦσι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο συμβαίνει, διότι εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν αἰγῖδα τῆς Ἐκκλησίας καὶ μόνον διὰ τοῦτο ἡ Πύλη τὰ σέβεται. Ὅταν ὅμως ὑποπτευθῇ ὅτι τὰ καθιδρύματα ταῦτα δύνανται νὰ γείνωσιν ἑστίαι ἐπαναστάσεων θὰ τὰ καταστρέψῃ καὶ οὐδὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς καταδιωγμούς... Ἱδρύοντες λοιπὸν τὴν σχολήν σας ἐξαρτήσατέ την ὁλοτελῶς ἐκ τῶν Πατριαρχείων... Οἱ συστήσαντες τὴν Ἑταιρείαν τῶν Φιλομούσων οὐδέποτε προὐτίθεντο νὰ ἱδρύσωσι μυστικὴν ἑταιρείαν σκοποῦσαν τὴν ἀναστάτωσιν τῆς Ἀνατολῆς... Ἡ πατρὶς εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Ὑπὸ ταύτην σᾶς διατάσσει ὁ Θεὸς νὰ τὴν ὑπηρετήσητε καὶ πρέπει νὰ ὑπακούσητε εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Ὑψίστου... Διὰ τὴν Σχολήν σας θὰ ἑνώσω καὶ τὰς ἰδικάς μου προσπαθείας, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἔχῃ μόνον σκοπὸν τὴν θρησκευτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων σας Σπαρτιατῶν καὶ ὅτι θὰ διατελῇ ὑπὸ τὴν αἰγῖδα τοῦ Πατριαρχείου». (Μαυρομ. σ. 50—3, Φρ. Α', 242).

Ἐκ τῆς μακροτάτης ταύτης ἐπιστολῆς ἐξάγεται ὅτι, ὁ Καποδίστριας ἐφρόνει περὶ τοῦ Γρηγορίου, ὅτι ἦτο ὅλως ξένος πρὸς τὴν Φιλ. Ἑταιρείαν καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀνησύχει ἀφοῦ ἡ ἱδρυθησομένη Σχολὴ θὰ καθίστατο παράρτημα τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας. Εὐτυχῶς ὅμως ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἀλλοίαν γνώμην περὶ τῶν πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καθηκόντων του καὶ μόνον ὡς βοηθητικὸν μέσον μετεχειρίζετο τὴν

ἵδρυσιν τῶν σχολείων, καίτοι διετέλει ὡς ὑπάλληλος τῆς Πύλης διηνεκῶς ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου.

Ἡ ἄρνησις τοῦ Καποδιστρίου δὲν ἐνέκρωσε τὰς ἐνεργείας τοῦ Ξάνθου, ὅστις μεσολαβήσει τοῦ Ἰ. Μάνου ἀπετάθη ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου πρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦ Τσάρου Ἀλ. Ὑψηλάντην, εἰς ὃν θνήσκων τῷ 1816 ὁ πατὴρ Κ. Ὑψηλάντης εἶχεν εἰπεῖ: «Μὴ λησμονήσῃς ποτὲ υἱέ μου ὅτι οἱ Ἕλληνες μόνον εἰς ἑαυτοὺς πρέπει νὰ στηρίζωνται διὰ νὰ γείνωσιν ἐλεύθεροι». (Φ. Β΄, 73). Ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τῇ συναισθήσει ὅτι καὶ ὁ ὁμώνυμος πάππος του εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1785 συντάξει καὶ ὑποβάλλει σχέδιον ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας τότε συμμαχοῦντας Ἰωσὴφ τὸν Β΄, καὶ Αἰκατερίνην τὴν Β΄ (Σταματ. 140) ἀπεδέξατο προθύμως τὴν Ἀρχηγίαν τῆς Φιλ. Ἑταιρείας. (Φ. Α΄, 31, Σπηλ. Α΄, 6, Ξάνθου 16—18). Ἀνακηρυχθεὶς δὲ Ἀρχηγὸς τῇ 12 Ἀπριλ. 1820 (Φ. Α΄, 33), ἐξέδοτο ἐγκύκλια γράμματα πρὸς τοὺς Ἀρχηγοὺς τῆς Ἑταιρείας καὶ τὰς ἁπανταχοῦ ἐφορείας αὐτῆς. Ὁ Καποδίστριας μαθὼν παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου τὰ τῆς ἀποδοχῆς, ἐνέκρινε ταύτην καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ. (Ἁρμονία Β΄, 539) ἠρνήθη ὅμως νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Τσάρου στρατιωτικὴν ἢ χρηματικὴν βοήθειαν (Ξάνθου ἀπομν. 19).

Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τοῦ Ξάνθου καὶ τοῦ Καμαρηνοῦ ἔλαβε κατὰ τὸ 1820 τὴν εἰς Ρωσσίαν ἄγουσαν καὶ ὁ Ἰ. Παπαρρηγόπουλος, ἀπεσταλμένος παρὰ τῶν ἐν Πάτραις ἐφόρων, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὰς διαθέσεις τῆς Ρωσσίας ἐν ἐνδεχομένῃ Ἑλλ. ἐπαναστάσει καὶ πείσῃ τὴν ἀνωτάτην Ἀρχὴν ὅτι δέον ἡ Πελοπόννησος νὰ ἐργασθῇ δι᾽ ἑαυτὴν, ἱδρύουσα ταμεῖον εἰσφορῶν καὶ ἔχουσα ἰδίαν ἀνεξάρτητον ἐκ Πατρῶν διεύθυνσιν τῶν Ἑταιρικῶν ὑποθέσεων. Ἐκτὸς τούτου ὁ Π. Πατρῶν καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος διεβουκόλουν τὸν πανίσχυρον καὶ ὑπὸ δυσμένειαν διατελοῦντα τότε Ἀλῆ Πασᾶν, ὅτι ἡ ἀποστολὴ γίνεται ὅπως ἐπισπευσθῇ ἡ πρὸς αὐτὸν βοήθεια τῶν Ρωσσικῶν στρατῶν, διὰ τῶν ὑποσχέσεων δὲ τούτων τὸν ἔπεισαν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν μετὰ τῆς Πύλης ρῆξιν, ἥτις τόσον θὰ διηυκόλυνε τὸν ἐπικείμενον Ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος κατ᾽ ἔκθεσιν τοῦ ἰδίου, δημοσιευθεῖσαν ἀνωνύμως (ἐν Ἀγγ. Α΄ 368), ἔφθασε περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου 1820 εἰς Κ)λιν καὶ συναντήσας τὸν Π. Σέκερην μετέβη μετ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ παρέδωκεν αὐτῷ ἐπιστολὴν τοῦ Γερμανοῦ, δι᾽ ἧς οἱ ἐν Πάτραις ἑταῖροι ἐζήτουν τὴν συμβουλὴν τοῦ Γρηγορίου «περὶ τοῦ τί πρέπει νὰ κάμουν καὶ πῶς πρέπει νὰ φερθοῦν». Ὁ δὲ Πατριάρχης ἀφοῦ τὴν ἀνέγνωσεν εἶπεν: «Εἶνε περιττὸν νὰ μοῦ ζητοῦν συμβουλὴν διὰ πράγματα τὰ ὁποῖα γνωρίζουν πῶς εἶνε. Χρεωστοῦμεν νὰ ποιμαίνωμεν καλῶς τὰ ποίμνιά μας καὶ χρείας τυ-

χούσης νὰ κάμωμεν ὅπως ἔκαμεν ὁ Ἰησοῦς δι' ἡμᾶς διὰ νὰ μᾶς σώσῃ», ἐννοῶν ὅτι δέον νὰ ποιμαίνωσι τὰ προβατά των μὲ θυσίαν καὶ τῆς ζωῆς των αὐτῆς. Προσέθηκε δὲ ὁ Γρηγόριος «αὐτὴ εἶνε ἡ ἀπάντησις τὴν ὁποίαν θὰ σοῦ δώσω ἐγγράφος πρὸς τὸν Γερμανὸν ὅταν μέλλετε νὰ ἐπιστρέψητε εἰς Πελοπόννησον».

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἔμαθεν ἐν Κ)λει τὰ τῆς ἀνακηρύξεως ἀρχηγοῦ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ μέλλων νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πετρούπολιν πρὸς συνάντησίν του «ἐπῆγε, κατὰ τὴν ἔκθεσιν, εἰς τὸν Πατριάρχην νὰ ζητήσῃ μετὰ τῶν εὐχῶν του καὶ τὰς διαταγάς του, ὁ δὲ Γρηγόριος τοῦ ἔδωσε δύο γράμματα τὸ μὲν διὰ τὸν Ὑψηλάντην, τὸ δὲ διὰ τὸν ἐν Μόσχᾳ Ζωσιμᾶν. Καὶ εἰς μὲν τὸν Ὑψηλάντην εἰς ἓν ὁλόκληρον καταιβατὸν (σελίδα) δὲν τοῦ ἔγραφεν ἄλλο παρὰ **φρόνησις, φρόνησις,** εἰς δὲ τὸν Ζωσιμᾶν **βοήθεια βοήθεια**»(Ἀγγελ. Α'. 368).

Αἱ συστάσεις τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ὅπως δείξῃ φρόνησιν εἶχον σπουδαιοτάτην ἀφορμήν. Εὐθὺς ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγοῦ ἢ καὶ πρότερον παρατηρουμένη ἐν Κ)λει ἔλλειψις συνέσεως ἐκορυφώθη. Κατὰ Φιλήμονα «τὸ μυστήριον ἔγεινε γνωστὸν εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ τὰς γυναῖκας ἀκόμη. Καὶ ἄλλων καὶ πρό πάντων τοῦ ὁρμητικοῦ Γρ. Δικαίου ἡ οἰκία ἦτο τὸ Βουλευτικὸν τῶν Ἑταίρων. Προεφυλάττετο οὗτος ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς ἐξουσίας διὰ μόνης τῆς συνεχοῦς μεταλλαγῆς τῶν καταλυμάτων του. Ὅλοι ἤδη ἐνθουσιῶντες πιστεύουσι δογματικῶς τὴν βεβαίαν καταστροφὴν τοῦ Ὀθωμανικοῦ βασιλείου ἐντὸς τῆς καθέδρας του. Πολὺ πλέον θερμαίνει τὰ πνεύματα ἡ διαδοθεῖσα φήμη ἐκ μέρους ἑνὸς καταβάντος ἐξ Ὀδησσοῦ, ὅτι ἡ Ρωσσία θὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἕλληνας μὲ δύναμιν στρατιωτικὴν 60000. Εἰς τὸ σταυροδρόμιον γίνονται τὰ μεγαλείτερα συμβούλια τῶν ἑταίρων ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν χορῶν καὶ τῶν ἀποσπερίδων. Καὶ μολονότι ὁ Δανέζης παρατηρεῖ φρονίμως ἀνύπαρκτον τὴν περὶ τῆς Ρωσσικῆς βοηθείας ἰδέαν καὶ ὡς ἀποτελέσματα τῆς φιλοδοξίας τοῦ Ὑψηλάντου ὅλα τὰ φαινόμενα, ἡ ἐφορεία Κ)λεως ἀναφέρεται πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπικαλουμένη τὴν ἀποστολὴν ἑνὸς δοκίμου Ἀρχιστρατήγου εἰς τὴν Κ)λιν καὶ τὴν προμήθειαν ἑνὸς μιλιουνίου γροσίων καὶ ἄλλων μέσων διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Πρὸς τὸ αὐτὸ τέλος ἔδιδον πολλοὶ καθ' ἑκάστην διάφορα σχέδια καὶ ἄλλοι, ἐλπίζοντες βεβαίαν τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων, ἔτρεμον ἀναλογιζόμενοι τὴν μέλλουσαν φρικτὴν αἱματοχυσίαν. Ἄλλοι συγχρόνως διενέμοντο διὰ τῆς φαντασίας των τὰ παλάτια τῶν Σουλτανίδων καὶ τῶν Μεγιστάνων καὶ ἀντεποιοῦντο τὰς ἀρχηγίας εἰς τὴν ὥραν τοῦ κινήματος» (Δ. Φ. 308—311).

Τὰ σχέδια δὲ ταῦτα ἅτινα ἀθρόα ὑπεβάλλοντο εἰς τὸν Ὑψηλάντην βάσιν εἶχον τὴν αἰφνηδίαν πυρπόλησιν ἢ κατάληψιν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐντὸς τοῦ Κερατείου κόλπου καὶ τὴν εὐθὺς ἀμέσως κατάλυσιν τοῦ Σουλτάνου καὶ τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοιούτων σχεδίων θ' ἀπῄτει μέγιστα ποσὰ χρηματικὰ καὶ ἡ ἐφορεία Κ)λεως ἐλάχιστα εἰσέπραττε. Ὁ Πατριάρχης ἐγνώριζε τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Ἐφορείας οὐ μόνον παρὰ τοῦ Σέκερη ἀλλὰ καὶ τοῦ φίλου του Κ. Κουμπάρη μέλους τῆς νέας ἐφορείας. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἀπετείνετο πρὸς τὸν πλουσιώτατον ἐν Μόσχᾳ ὁμογενῆ Ζωσιμᾶν ἐξαιτούμενος τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας ὑλικὴν αὐτοῦ βοήθειαν, συνιστῶν συγχρόνως εἰς τὸν Ὑψηλάντην φρόνησιν, ἵνα μὴ ἀκαίρως ὠθουμένων τῶν πραγμάτων εἰς τὰ ἄκρα, ματαιωθῶσιν αἱ χρησταὶ ἐλπίδες τοῦ ἔθνους ἐν φρικταῖς σφαγαῖς. Ἡ σύρραξις ἄλλως τε ἐπέκειτο. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἀποπειραθεὶς τῇ 1 Μαρτίου νὰ δολοφονήσῃ ἐν Κ)λει τὸν ἐχθρόν του Πασόβεην ἐθεωρήθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἀντάρτης, ὁ υἱός του Βελῆς ἐπαύθη ἀπὸ τῆς διοικήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλα πολλά πασαλίκια ἀπεσπάσθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐνῷ δὲ ὁ Παπαρρηγόπουλος ἔγραφεν αὐτῷ ἐκ Κ)λεως, ὅτι ὁ Στρωγανὼφ εἶνε δῆθεν εὔνους καὶ νά ἐμμείνῃ εἰς τὴν κατά τῆς Πύλης ἀντίδρασιν (Φ' Β' 416, Τρικ. Α' 17, Ἀραβ. 311) ὁ Ἀλῆς κατέδωσεν εἰς τὴν Πύλην ὅσα ἐγνώριζε περὶ τῆς Φιλ. Ἑταιρείας ἐκ προδοσίας τοῦ Διόγου καὶ ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ Ἄγγλου ἁρμοστοῦ Μαίτλανδ (Ἀραβ. 279, Γερμ. 19, Δ. Φ. 314). Τὴν προδοσίαν ὅμως αὐτὴν ὁ Χαλὲτ Ἐφένδης καὶ ὁ Πασόβεης ἐχαρακτήρισαν εὐτυχῶς ἐν Κ)λει ὡς σκευώρημα καὶ τότε ὁ δόλιος Ἀλῆς ἀπελπισθεὶς τελείως ἀπεφάσισε νά ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν Χριστιανῶν. Συγκαλέσας λοιπὸν τὸν Μάϊον τοῦ 1820 ἐν Ἰωαννίνοις εἰς συμβούλιον τοὺς ἐξέχοντας Μουσουλμάνους καὶ Χριστιανοὺς ὁπλαρχηγοὺς ἐζήτησε τὴν συνδρομήν των κατὰ τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων.

Οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ βλέποντες τὸν Ἀλῆ ποιοῦντα τὰ ἑταιρικὰ σημεῖα καὶ πιστεύοντες αὐτὸν ὡς ἑταῖρον, καθόσον μάλιστα παρ' αὐτῷ ὑπηρέτουν οἱ εἰλικρινεῖς ἑταῖροι Μάνθος Οἰκονόμου, Ἀλεξ. Νοῦτσος καὶ Γ. Τουρτούρης, προθύμως ἐδέχθησαν τὴν προτεινομένην σύμπραξιν (Ἀραβ. 281). Μαθόντες ὅμως ταῦτα οἱ ἐν Πάτραις Γερμανὸς καὶ Ἰ. Βλασόπουλος, ἤνοιξαν δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν καπεταναίων, συστήσαντες αὐτοῖς νὰ μείνωσιν ἥσυχοι, καθόσον ὁ Ἀλῆς εἶχε δολίους πάντοτε σκοπούς (Γερμ. 20). Ἐν τούτοις ὁ Ἀλῆς πρὶν ἔτι εἰσβάλει ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς, ἀφοῦ συνενοήθη μετὰ τῶν ἐμπίστων Ἀλβανῶν καὶ τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὁπλαρχηγῶν, ἐπεφόρτισεν ἕνα τῶν γραμματέων του

Σπυρ. Κολοβὸν νὰ μεταβῇ εἰς Κέρκυραν, ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῶν αὐτόθι μελῶν τῆς Φιλ. ἑταιρείας, στείλας μάλιστα καὶ διὰ τὸ ταμεῖον αὐτῆς ἱκανὸν χρηματικὸν ποσόν. Ὁ Κολοβὸς ἐπιστρέφων συνελήφθη καὶ ἐβασανίσθη (Ἀραβ. 285).

Αἱ ἐνέργειαι τοῦ Ἀλῆ ὅπως κρατήσῃ παρ' ἑαυτῷ τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν, ἀνησύχουν ἔκτοτε τὴν Πύλην, ἥτις μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τὸν διορισμὸν τῶν νέων Διοικητῶν εἰς τὰ ἀποσπασθέντα παρ' αὐτοῦ Πασαλίκια ἐνετείλατο τὸν Πατριάρχην καὶ ἀπεστάλη εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον Ἐκκλησιαστικὸς Ἔξαρχος ἐφωδιασμένος δι' ἐγγράφων, ὅπως ἐνεργήσῃ παρὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι πρὸς συγκράτησιν τῆς πίστεως τῶν ραγιάδων. Ὁ νεωστὶ διορισθεὶς διοικητὴς τῆς Θεσσαλίας Σουλεϊμάν, διαταχθεὶς νὰ στρατολογήσῃ ἐξέδωκε συστάσει τοῦ Ἕλληνος γραμματέως του Ν. Λασπᾶ προκήρυξιν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ὅπως ἐξοπλισθῶσι καὶ ἐκστρατεύσωσι μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ὁ Λασπᾶς ἑταῖρος ὢν ἐσκόπει νὰ καταστήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐνόπλους, ἵνα ὦσιν ἕτοιμοι διὰ τὴν ἐθνεγερσίαν. Τοῦτο ὅμως δυσηρέστησε τοὺς Ὀθωμανοὺς τῆς Θεσσαλίας οἵτινες διέβαλλον τὸν νεωτεριστὴν Σουλεϊμάν εἰς τὴν Πύλην. Ἐκ τούτου ὁ Πασᾶς ἀνεκλήθη καὶ ἀπηγχονίσθη ἐν Θεσσαλονίκῃ (Ἀραβ. 282).

Ἡ πίστις ὅμως τῶν ραγιάδων δὲν ἠμφισβητήθη, διότι ὁ Πατριαρχικὸς Ἔξαρχος διεβίβασε πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐγγράφους καθησυχαστικὰς ἀποκρίσεις τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσσης Πολυκάρπου καὶ τῶν πλησιοχώρων ἀρχιερέων, καθ' ἃς οἱ Θεσσαλοὶ «ἀποστραφέντες καὶ ἀποπτύσαντες ὅλα τὰ τοῦ τυράννου καὶ κοινοῦ λυμεῶνος Ἀλῆ Πασᾶ ἐνηγκαλίσθησαν ψυχῇ καὶ σώματι τὰς ἀνακτορικὰς βουλήσεις». Τὰ ἔγγραφα ταῦτα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν διεβίβασεν εὐθὺς ὁ Γρηγόριος πρὸς τὸν Σουλτάνον, ὅστις εὑρίσκων τὰ ἀνακοινούμενα σύμφωνα πρὸς τὰς πληροφορίας τῶν Τούρκων διοικητῶν ἐξέδωκε πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς αὐτόγραφον αὐτοκρατορικὸν, δηλωτικὸν τῆς εὐμενείας του. Τὰς εὐχαριστίας ταύτας τοῦ Σουλτάνου διαβιβάζει δι' ἐγγράφου σωθέντος ὁ Γρηγόριος πρὸς τὸν Μητροπολίτην Λαρίσσης, ἀνακοινῶν δὲ ὅτι ἀπεφασίσθη «ἡ ἄμεσος τιμωρία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἵνα συντριβῇ ὁ βαρύτατος ζυγὸς τῆς δουλείας τὸν ὁποῖον ὁ τύραννος ἐκεῖνος εἶχεν ἀνηλεῶς ἐπιτεθειμένον εἰς τὸν τράχηλον τῶν ὁμογενῶν μας ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα ἤδη χρόνους» συνιστᾶ εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Στερεᾶς νὰ συμπράξωσι καθ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους ἵνα εὐκολώτερον καταστροπωθῇ ὁ Ἀλῆς ὑπὸ τῶν διαταχθέντων νὰ ἐκστρατεύσωσιν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων (Ἀγγ. Β', 507—510).

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀπελθὼν ἐκ Κ)λεως τὸν Μάϊον τοῦ 1820

ἔφθασε διὰ Βουκουρεστίου εἰς Πετρούπολιν καθ' ὃν χρόνον ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἀναχωρήσει διὰ Μόσχαν. Συνήντησεν ὅμως τὸν Καποδίστριαν, εἰς ὃν παρέδωκε τὴν ἐπίσημον ἀλληλογραφίαν τῆς Ρωσσικῆς πρεσβείας καὶ ὁρισθείσης μεταγενεστέρας συναντήσεώς των ἐν Βαρσοβίᾳ, ἔγραψε καὶ νέαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀλῆ Πασᾶν ὅτι «ὁ σκοπός του καὶ ἡ ἐπιθυμία του θὰ ἐκτελεσθῶσι, μόνον νὰ ἑτοιμασθῇ καὶ νὰ ἐπιμείνῃ μὲ σταθερότητα» (Φ. Β', 416). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὑψηλάντης φθάσας εἰς Μόσχαν μετὰ τοῦ Μάνου καὶ τοῦ ἰατροῦ Ἠπίτου εὗρε θερμοτάτην ὑποστήριξιν παρὰ τῶν αὐτόθι ἑταίρων. Οἱ ἀδελφοὶ Ριζάραι καὶ ὁ Ζώης Ζωσιμᾶς γενναιοτάτας προσέφερον εἰσφορὰς πρὸς συγκόμισιν πολεμοφοδίων. Πρὸς ἐπέκτασιν ὅμως τῶν συνδρομῶν ὁ Ὑψηλάντης ἐπήνεσε τὸν ζῆλον τῆς αὐτόθι τριμελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς «Φιλογενικῆς Κάσας», καὶ διώρισε καὶ τέταρτον μέλος αὐτῆς τὸν Ἰ. Πούμπαν (Φ. Α', 44 καὶ 193).

Ἐν Μόσχᾳ ἐγένετο σκέψις περὶ ἐξευρέσεως μέσων πρὸς ἀνύποπτον συλλογὴν χρημάτων ἀνὰ σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμόν. Ἐκρίθησαν δὲ σκόπιμα δύο. Πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀγγελθῇ ἡ ἔκδοσις ἱερῶν συγγραμμάτων ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Φιλοκαλία» εἰς τόμους 16. Ὁ Ὑηψλάντης συνέστησεν εἰς μὲν τοὺς ἐν Κ)λει τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ὅπερ καὶ ἐπετεύχθη ἐκδοθείσης συνοδικῆς ἐγκυκλίου, εἰς δὲ τοὺς ἐν Μόσχᾳ τὴν ἔκδοσιν νέας προκηρύξεως, ἐν ᾗ περιελήφθησαν καὶ αἱ ἑξῆς φράσεις: «Ἡ ἱερὰ φωνὴ τῆς Ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας κηρύττει πρὸς ἅπαντας τοὺς ὀρθοδόξους ὁμογενεῖς, τοὺς ὁποίους καὶ ὡς ἀπὸ μέρους Ὑψηλοῦ βεβαιοῖ μὲ ὅλους τοὺς ἱεροὺς λόγους διὰ τὴν πρὸ πολλοῦ μελετωμένην ἔκδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοκαλίας». Τὰ ἀντίτυπα τῆς προκηρύξεως ταύτης, ὑποδεικνυούσης μυστηριωδῶς ὑψηλὴν προέλευσιν, ἀπέστειλεν ὁ Ὑψηλάντης πρὸς τὴν Ἐφορείαν συνιστῶν περίσκεψιν καὶ ταχεῖαν συλλογὴν χρημάτων (Φ. Α'. 44 καὶ 194).

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ μέσου τούτου ἐχρησιμοποιήθη καὶ δεύτερον. Κατὰ μίμησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ἱδρυθεισῶν ἐφορειῶν τοῦ Κιβωτίου τοῦ Ἐλέους καὶ τῆς ἐν Μόσχᾳ ἐπιτροπῆς τῆς Φιλογενικῆς κάσας, ὁ Ὑψηλάντης ἐνέκρινε τὸ μέτρον τοῦτο καὶ διὰ τῶν προκηρύξεών του τὸ ἐπεξέτεινεν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἱδρύσας καὶ ἀνασυστήσας εἰδικὰς ἐφορείας. Ἡ τῆς Κ)λεως ἀπετελέσθη ἐκ τῶν Κυρ. Κουμπάρη, Σπ. Μαύρου καὶ Ἰ. Μπάρμπη. Προκαλῶν διὰ τῶν ἐφορειῶν τὴν συλλογὴν χρημάτων διὰ τὴν «Ἐθνικὴν κάσαν» ἐβεβαίου τοὺς Ἕλληνας ὅτι «ἐζητήθη καὶ ὅθεν ἔδει ἡ ἀνήκουσα βοήθεια καὶ ὑπεράσπισις καὶ ἐχορηγήθη ἀφθόνως» (Φ. Α'. 58 καὶ 201). Τοιαῦται ἐγκύκλιοι ἐστάλησαν πρὸς ὅλας τὰς ἐπαρχίας, αἵτινες λαβοῦσαι ἤδη ὁμοίας καὶ τοῦ Πατριάρχου περὶ τοῦ Κιβω-

τίου τοῦ Ἐλέους ἐθεώρουν ἀμφοτέρους τούτους ὡς ἀπολύτως συμπράττοντας.

Τὴν πεποίθησιν ἄλλως τε ταύτην ἐνίσχυε καὶ ἡ ταυτότης τοῦ Ἐθνικοῦ προγράμματος αὐτῶν, καθόσον ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἤδη ἐπιτευχθεῖσαν διὰ τοῦ Γρηγορίου κυρίως ἐκπαιδευτικὴν ἀναμόρφωσιν ἐθεώρει ὡς τὸ ἀσφαλέστερον μέσον τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος. Ἰδοὺ τί γράφει ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας πρὸς τοὺς Πελοποννησίους: «Πότε καὶ εἰς ποῖον μέρος ἐζήτησε τὸ Γένος τὰ προνόμια τῆς ἐλευθερίας του μὲ κοινὴν φωνὴν καὶ δὲν εἰσηκούσθη; Ποία ἄλλη ἦτον ἡ αἰτία ἡ ἐμποδίζουσα τοσούτους χρόνους τὴν εὐλογωτάτην ζήτησίν του εἰμὴ ἡ ἐσχάτη ἀμάθεια εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο τὸ ἔθνος καταβυθισμένον; Τώρα δὲ ὁπόταν τὸ σκότος ἐκεῖνο ἐξέλιπε καὶ ἤρχισε τὸ γένος νὰ αἰθάνεται τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὑρίσκεται καὶ νὰ καταγίνεται διὰ τῆς μαθήσεως καὶ παιδείας νὰ γνωρίσῃ τὰ δικαιώματά του καὶ προβαίνῃ γιγαντιαίοις βήμασιν εἰς τὸν φωτισμὸν δὲν χρειάζεται ἄλλο διὰ νὰ καταλάβῃ πόσον ἡ ἐπιτυχία ἔσεται ἄφευκτος» (Φρ. Α΄ 310).

Ἐκ Μόσχας ὁ Ὑψηλάντης κατῆλθε τελευτῶντος τοῦ Ἰουλίου εἰς Κίεβον, ἔνθα συνήντησε τὴν μητέρα του καὶ τοὺς οἰκείους του. Ἐκεῖ δὲ συνεκεντρώθησαν πρὸς αὐτὸν τὰ διάφορα σχέδια περὶ τῆς ἐνάρξεως καὶ προόδου τοῦ κινήματος ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις καὶ ἐν Κ)λει καὶ περὶ τρόπων συλλογῆς ἀφθονωτέρων χρημάτων (Φ. Α΄. 45—58). Ἐκ Κιέβου ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ἐν Κ)λει ἐφόρους μετὰ ὥριμον σκέψιν τὸ «μερικὸν περὶ Κ)λεως σχέδιον», ἀνακοινῶν εἰς αὐτοὺς λεπτομερέστατα πῶς νὰ κυριεύσωσι τὴν Κ)λιν καταλαμβανομένου τοῦ Τουρκικοῦ στόλου καὶ τιθεμένου ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Καπετὰν Γκιούσκου, ὃν διώριζεν ἤδη καὶ Ναύαρχον. Κατὰ τὸ 18ον ἄρθρον τοῦ σχεδίου «διὰ νὰ ἑνωθῶσιν ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς τῆς Κ)λεως μὲ τοὺς ἐφόρους ὅσον τάχα, πρέπει ὁ Ναύαρχος καθ' ἣν ὥραν κυριεύσῃ τὸν στόλον, νὰ στείλῃ ἀμέσως ἕνα ἄνθρωπον μὲ γράμμα εἰς τὸν Πατριάρχην, διαλαμβάνον ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ κοινοῦ λαοῦ καὶ ἡ σωτηρία του ἤρτηται ἀπὸ Αὐτοῦ καὶ ἂς ἐκλέξῃ ἢ νὰ ἀποθάνῃ ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς εἰς τὴν Ἐπανάστασιν ἢ διὰ τὴν παρακοὴν νὰ καῇ Αὐτὸς καὶ τὸ ποίμνιόν του μετὰ τῶν ἀλλοφύλων ἐὰν δὲν ἐνδώσουν αὐτοὶ νὰ ὑποταχθοῦν. Λοιπὸν σὲ διορίζομεν (νὰ λέγῃ ὁ Ναύαρχος πρὸς τὸν Πατριάρχην) νὰ στείλῃς πανταχόσε τῆς πόλεως ἱερωμένους καὶ λαϊκούς, καθ' οὓς εἰξεύρεις τρόπους ἡ Παναγιότης σου, τὸν μὲν ἐκλεκτὸν λαὸν νὰ διεγείρῃς τοὺς δὲ ἀσεβεῖς νὰ ἐκφοβίσῃς, κηρύττων ὅτι ἐὰν δὲν ἡσυχάσουν καὶ ἂν δὲν παραιτήσουν τὰ ὅπλα θέλουν χαθῇ κατὰ κράτος. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὡς ἔχοντες ἰσχὺν εἰς τὸν κοινὸν λαὸν εἰμποροῦν νὰ διεγείρουν ἅπαντας

εἰς τὸ νὰ γνωρίσουν ἑκόντες ἄκοντες τὸ ἀληθῶς συμφέρον τους, ἐπειδὴ εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἑνωθοῦν ἐνῷ βλέπουν προφανῆ τὸν κίνδυνον τῆς ὑπάρξεώς των. Τοιοῦτον γράμμα συμφέρει νὰ δοθῇ καὶ εἰς τὸν Μητροπολίτην Δέρκων καὶ εἴς τινα ἄλλον ἰσχυρὸν τοῦ Βοσπόρου.»

Καὶ κατέληγε τὸ σχέδιον εἰς ὑποσχέσεις κολοσσιαίας ἐπιτυχίας, μετὰ παιδαριώδους ἀληθῶς ἀφελείας. Κατ' αὐτὸ ἤρκουν 13 χιλ. ἀνδρῶν προχείρως στρατολογουμένων καὶ 500 παραχειμάζοντα πλοῖα ἵνα οἱ ἐν Κ)λει ἔφοροι ἴδωσιν εἰς χεῖράς των τὸν ἐχθρόν. «Δὲν ἔχετε, ἐπιλέγει, περισσότερον καιρὸν εἰμὴ μόνον ἕνα μῆνα τοὐλάχιστον. Ἡμεῖς θὰ σᾶς εἰδοποιήσωμεν πότε θὰ ἐξέλθωμεν. Προσέχετε ἵνα συγχρόνως κινήσωμεν τὰ ὅπλα. Βοήθειαν θὰ σᾶς στείλωμεν εὐθὺς, μολονότι εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἂν ἀκολουθήσετε ὡς εἴπομεν, δὲν ἔχετε χρείαν παντελῶς. Γενῆτε τολμηροὶ, μεγαλόψυχοι καὶ στρατηγηματικοὶ διὰ νὰ ἀφήσετε ἕν παράδειγμα γενναιότητος εἰσέτι ἀνηκούστου εἰς τὴν Ἱστορίαν» (Φ. Α΄, 58—68). Ἐκ τούτων πείθεται ἕκαστος ὅτι εἶχε μέγα δίκαιον ὁ Πατριάρχης συνιστῶν προκαταβολικῶς φρόνησιν εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ὅστις παραδόξως ἐπίστευσεν ὅτι ἀπεσταλμένοι τινὲς τοῦ Πατριάρχου ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ ἐκφοβίσωσι τὴν φρουρὰν τῶν Γενιτσάρων ἵνα καταθέσῃ τὰ ὅπλα ! ! !

Ἐκ Κιέβου κατῆλθεν ὁ Ὑψηλάντης ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου εἰς Ὀδησσὸν, ἔνθα ἐγίνοντο συνεδριάσεις τῶν πάντοθεν μυστικῶς συγκεντρουμένων ἐπιφανῶν ἑταίρων. Ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ διωχθεὶς σχεδὸν ἐκ Πετρουπόλεως Καμαρηνὸς (Φωτ. Α΄, 50), ζητῶν δύο ἑκατομμύρια γροσίων διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τῆς Μάνης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὑψηλάντης ἀντέταξε τὴν ἔνστασιν τοῦ Μενίππου, ὁ Καμαρηνὸς τὸν ὕβρισε καὶ τὸν ἠπείλησε νὰ μὴ τολμήσῃ καὶ πλησιάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, διότι αὕτη δὲν θὰ κινηθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπελθὼν εἰς τὸ Κισνόβιον ἐξηκολούθει νὰ διασύρῃ τὴν ἑταιρείαν, διετάχθη καὶ ἐξετελέσθη ὁ φόνος αὐτοῦ παρὰ τὸ Γαλάζιον καὶ ἀφῃρέθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τὸν Πετρόμπεην (Σπηλ. Α΄, 7 καὶ 10 Φ. Α΄, 228. Τρικ. Α΄, 11, Δ.Φ΄, 267, Φρ. Α΄, 202).

Πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Ὑψηλάντου ἔσπευσεν ἐκ Πετρουπόλεως καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος ὅστις παραδοὺς εἰς τὸν Ζωσιμᾶν ἐν Μόσχᾳ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πατριάρχου καὶ λαβὼν ἀπάντησιν, συνήντησε διὰ δευτέραν φορὰν ἐν Βαρσοβίᾳ τὸν συνοδεύοντα τὸν Τσάρον Καποδίστριαν (Σπηλ. Α΄, 10). Κατὰ τὴν συνομιλίαν αὐτῶν ἔγεινε λόγος καὶ περὶ τοῦ Πατριάρχου, πρὸς ὅν ὁ Καποδίστριας παρήγγειλε νὰ λάβῃ πρόνοιαν περὶ ἑαυτοῦ καὶ νὰ σωθῇ φεύγων ἐκ Κ)λεως (Ἀγγ. Α΄, 373). Ἐκεῖθεν κατῆλθεν ὁ Παπαρρηγόπουλος τῇ 22 Αὐγούστου εἰς Ὀδησσὸν, εὗρε δὲ τὸν Ὑψηλάντην ἔχοντα μεμορφωμέ-

νην γνώμην, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ εἰσβάλῃ διὰ τῶν Ἡγεμονειῶν ἵνα μὴ ἐνοχοποιηθῇ καὶ ἡ Ρωσσία, ἀλλὰ νὰ κατέλθῃ εἰς Πελοπόννησον ἧς ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἀνεβίβαζε τοὺς Ἕλλ. πολεμιστὰς εἰς 105 χιλ. τοὺς δὲ Τούρκους κατεβίβαζεν εἰς 10 χιλ. μόνον!! (Φ.Α', 211). Τὰς πληροφορίας ὅμως ταύτας τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ τελείως ἀνεσκεύασεν ἐνισχύσας τὴν γνώμην του δι' ἐκθέσεως δῆθεν τῶν Πελοποννησίων προκρίτων, ὧν εἶχε τὰς ὑπογραφὰς ἐν λευκῷ. Ἔπεισε δὲ τὸν Ὑψηλάντην, ὅτι ἡ ταχυτάτη ἔναρξις τοῦ κινήματος παρὰ τὸν Δούναβιν θὰ περιέσπα ἐπὶ πολὺ τὰς Τουρκικὰς δυνάμεις, συντρεχούσης δὲ καὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, θὰ ἐλάμβανον καιρὸν οἱ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις νὰ ἐνισχυθῶσιν ἐν τῷ ἀγῶνι. Ὁ Ὑψηλάντης ἐνέκρινε τὴν γνώμην ταύτην (Φ.Α', 75 καὶ Φ.Β', 418) καὶ εἰδοποίησε τὸν Ξάνθον νὰ παρασκευάσῃ τὰ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις (Σπηλ. Α', 7 καὶ 11) ἐκάλεσε δὲ παρ' ἑαυτῷ ἐκ Κ)λεως τὸν Δικαῖον καὶ Περραιβόν. Ὁ Ξάνθος ἐκάλεσεν εἰς τὸ Κισνόβιον τῆς Βασσαραβίας ἐκ Πίζης μὲν τοὺς Τσακάλωφ καὶ Ἀναγνωστόπουλον ἐκ Κ)λεως δὲ τὸν Σέκερην ὅπως συνενοηθῶσι μετὰ τοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς (Ξάνθου Ἀπομν. 20).

Μεγίστην ὤθησιν εἰς τὴν κίνησιν ἀπὸ τῶν Ἡγεμονειῶν ἔδωκεν ἡ μύησις τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, ὅστις εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου ἔτρεφε μεγίστην ὑπόληψιν καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἔθνους ἐκθύμως εἰργάσθη. Ἰδοὺ πῶς κατόπιν ἀπελογεῖτο πρὸς αὐτόν: «Τί δύναται ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας νὰ κάμῃ; Ὅσα δύναται, ἐγὼ δὲν τὰ παρημέλησα. Εἰς σχολεῖα χρήματα καταβάλλω. Εἰς Παρισίους ἔχω τέσσαρας σπουδαστὰς ὑπομισθίους ὁμογενεῖς. Εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πίζας ἔστειλα χρήματα. Εἰς Λειψίαν ὡσαύτως εἰς ἔκδοσιν νέων συγγραμμάτων καταβάλλω. Τοὺς σοφοὺς τοῦ Γένους μου βοηθῶ, ὅσον τὸ δυνατὸν» (Φ.Α', 300).

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐπέστρεψεν εἰς Κ)λιν τῇ 30 Αὐγούστου καθ' ὃν δηλ. χρόνον τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα ἐβάδιζον κατὰ τοῦ Ἀλῆ (Ἀραβ. 291), μετέβη δὲ τῇ 2 Σεπτεμβρίου μετὰ τοῦ Α. Κυριάκου Κουμπάρη καὶ τοῦ Π. Σέκερη πρὸς τὸν Πατριάρχην, εἰς ὃν ἐκόμιζε τὰς ἀπαντήσεις τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Ζωσιμᾶ. Καὶ ὁ μὲν Ὑψηλάντης ἔγραφεν αὐτῷ «ὅτι εἶναι πλοῖον ἕτοιμον εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Πατριάρχου καλῶς ἐφωδιασμένον διὰ νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς Ὀδησσὸν ἢ διὰ τὴν Μάνην, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον, διότι ἡ παρουσία του (ἐν Μάνῃ) θέλει χρησιμεύσει τὰ μέγιστα». Ὁ δὲ Ἰωαν. Ζωσιμᾶς ἔγραφεν ὅτι διέτασσε τὸν Κυριάκον Κουμπάρην νὰ καταβάλῃ πρὸς τὸν Πατριάρχην μέχρις εἴκοσι χιλ. ἀργυρῶν ρουβλίων ἢ καὶ περιπλέον ἂν χρειασθῇ, ἐνέκλειε δὲ καὶ

σχετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κουμπάρην τοῦ Ἀντων. Κομιζοπούλου ἐκ Μόσχας» (Ἀγγ. Α', 369).

Ὁ Πατριάρχης ἀναγνοὺς τὰ δύο ταῦτα γράμματα, ἅτινα ἐνίσχυσε καὶ διὰ προφορικῶν ἀναλύσεων ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἐγέλασε λέγων μὲ ἀναστεναγμόν: «Οἱ εὐλογημένοι κακῶς ἐνόησαν τὰ γράμματά μου. Ὁ μὲν Ὑψηλάντης ἐνόμισε, φαίνεται, ὅτι φοβούμενος διὰ τὸν ἑαυτόν μου τοῦ ἔγραψα τὴν φρόνησιν, ὁ δὲ Ζωσιμᾶς ὅτι ἔχω ἐγὼ ἀνάγκην χρηματικῆς βοηθείας! Οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο εἶνε! Μολοντοῦτο ἂς ἔχουν τὴν εὐχήν μου. Οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο εἶνε δι' ἐμέ. Οὔτε πλοίου οὔτε βοηθείας χρηματικῆς ἔχω ἀνάγκην». Τότε ὁ Κουμπάρης τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι «εἶνε ἕτοιμον τὸ πλοῖον καὶ τὰ χρήματα εἰς τὴν διαταγὴν τῆς Παναγιότητός του». Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης ἀπήντησε: «Τέκνα μου ἀγαπητά, τὸ πλοῖον νὰ χρησιμεύσῃ διὰ νὰ μεταφέρῃ εἰς ὀρθόδοξον ἐλεύθερον τόπον τὸ νεκρόν μου σῶμα, τὰ δὲ χρήματα ἂς χρησιμεύσουν δι' ἀνάγκας τοῦ παρὰ τοῦ Ὑψίστου ἀποφασισθέντος ἱεροῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἡ Θεία Πρόνοια ἐλπίζω νὰ βοηθήσῃ διὰ τῆς γενικῆς ὁμονοίας καὶ αὐταπαρνήσεως, χάριν τῆς Πίστεώς μας». Ὁ Π. Σέκερης ἐπανέλαβεν ὅσα εἶπεν ὁ Κουμπάρης καὶ ὅτι τὰ πάντα εἰσὶν ἕτοιμα εἰς τὴν διαταγὴν τὴν Παναγιότητός του. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης ἀπήντησε καὶ πάλιν ξηρῶς καὶ ἀποφασιστικῶς: «Σᾶς εἶπον τὴν ἀπόφασίν μου».

Καθ' ἣν δὲ ὥραν ἀνεχώρουν καὶ οἱ τρεῖς ὁ Πατριάρχης ἀποχαιρετῶν τὸν Παπαρρηγόπουλον εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἴδῃ πρὶν ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν δὲ, ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀφοῦ ἐπῆγεν ἐκτὸς τοῦ Πατριαρχείου μερικὰ βήματα εἶπε τῷ Κουμπάρῃ καὶ Σέκερῃ νὰ ἀναχωρήσουν, αὐτὸς δὲ ἐπέστρεψεν ὀπίσω εἰς τὸν Πατριάρχην, ὅστις ἅμα τὸν εἶδε τοῦ εἶπε: Χαίρω πολὺ διότι ἐπεστρέψατε. Ἔχω νὰ σᾶς ἐρωτήσω περὶ πολλῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐπειδὴ πλησιάζει ἡ νὺξ θέλω σᾶς κρατήσει ἐδῶ ἀπόψε.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἔμεινε καὶ ἐδείπνησεν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, μέχρι δὲ βαθείας νυκτὸς ὁ Γρηγόριος ἔμαθε πάσας τὰς λεπτομερείας τῶν σχεδίων τοῦ Ὑψηλάντου. Συνεζήτησαν προσέτι καὶ περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἑταίρων πρὸς οὓς ὁ Πατριάρχης ἔστειλε παραγγελίας περὶ εὐσταθείας καὶ ὁμονοίας. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ κινήματος ὁ Πατριάρχης μετὰ ἀρκετὰς ἐρωτήσεις καὶ ὁμιλίας εἶπεν: «Ἔπρεπε μὲ περισσοτέραν φρόνησιν καὶ ὑπομονὴν νὰ ἀρχίσουν καὶ νά ἐξακολουθήσουν τὸ ἔργον. Καταλληλότερος καιρὸς ἦτο νά περιμένουν ἔκρηξιν Ρωσσικοῦ πολέμου καὶ νά μὴν ἐμπιστευθοῦν εἰς τὸν τυχόντα, νά ἑτοιμασθοῦν δὲ καὶ τά μέσα. Λυποῦμαι καὶ ἀνησυχῶ μήπως ἡ Πατρὶς πάθῃ ὅσα ἔπαθε καὶ ἄλ-

λοτε (τῷ 1769 ἐπὶ Ὀρλὼφ). Πόσον καλὸν θά ἦτο νά ἀρχίσῃ ὁ ἀγὼν μακρόθεν καὶ νά ἀργήσῃ ἀκόμη μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ». Ὁ Παπαρρηγόπουλος τότε τὸν παρηγόρησεν ἐκμυστηρευθεὶς ὅτι ἐβεβαίωσε τὸν Ὑψηλάντην περὶ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ περὶ τοῦ ἀφεύκτου κινδύνου τῆς ἀποτυχίας ἐάν τὸ καλὸν ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Ὑψηλάντης πεισθεὶς ἤλλαξε σχέδιον καὶ ἀπεφάσισε νά ἀρχίσῃ τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν. Ὁ Πατριάρχης εὐχαριστηθεὶς ἔστειλε τὴν εὐχήν του εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ηὐλόγησεν ὅμως καὶ τὸν Παπαρρηγόπουλον λέγων, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν ἔστειλε καὶ τὸν ἐφώτισε νά παραστήσῃ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τὰ πράγματα ὡς ἔχουν, τὸν δὲ Ὑψηλάντην ἐφώτισε νὰ πεισθῇ εἰς τάς ἀνακοινώσεις του.

Κατόπιν ὁ Παπαρρηγόπουλος συμφώνως πρὸς τάς προφορικάς παραγγελίας τοῦ Ὑψηλάντου προσεπάθησε καὶ πάλιν νὰ πείσῃ τὸν Πατριάρχην νὰ ἀπομακρυνθῇ λόγῳ τοῦ ἐνδεχομένου κινδύνου ἐκ τῆς Κ)λεως. Ὁ Γρηγόριος ὅμως ἐπανέλαβεν ὅτι αὐτὸ εἶνε ἀδύνατον. «Εἰξεύρω, εἶπεν, ὡς βέβαιον, ὅτι ἅμα ἐγὼ φύγω ἀπ' ἐδῶ, θὰ πείσουν οἱ ἐχθροὶ τὸν Σουλτάνον νά ταχύνῃ ὅλα τά μέτρα, νά ἐμποδίσῃ καὶ κατασφάξῃ τοὺς Χριστιανούς. Εἶμαι λοιπὸν ἀποφασισμένος νά θυσιάσω τὸν ἑαυτόν μου, διά νά μακρύνω ὅσον εἶνε δυνατὸν τοὺς κακοὺς σκοποὺς τῶν τυράννων καὶ διά νά λάβουν καιρὸν (οἱ ἑταῖροι) νά ἑτοιμασθῇ τὸ Ἔθνος. Ἐγώ, τέκνον μοὺ Παπαρρηγόπουλε, τὴν ζωήν μου τὴν ἔχω ἀποφασισμένην, ἀλλά τώρα περιμένω τὸ τέλος μου ἐν πεποιθήσει, ὅτι θέλομεν ἐπιτύχει μὲ ὀλιγωτέρας θυσίας καὶ μὲ μεγαλειτέρας ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Ὅσον μακράν τῆς Ἑλλάδος καὶ πλησίον τῆς Ρωσσίας ἀρχίσῃ ἡ Ἐπανάστασις τόσον καλλίτερον. Ἔκαμες μεγάλην δούλευσιν. Ὁ Θεὸς σὲ ἐφώτισε. Ἔχε τὴν εὐχήν. Πίστευε εἰς τὴν εὐχήν. Ἔσο πάντοτε θεοσεβής. Εἰπὲ εἰς τὸν φίλτατόν μοι Παλαιῶν Πατρῶν καὶ εἰς ὅλους τοὺς καλούς μας (ἑταίρους) ὅσα σοῦ εἶπα καὶ ὅτι τοὺς εὔχομαι θείαν φώτισιν, δύναμιν, ὁμόνοιαν καὶ ἀπόφασιν σταθεράν. Εἰς τοὺς καλούς μας Ἀ. Ὑψηλάντην καὶ Ζωσιμᾶν γράψε, ὅτι οὔτε ἔκαμα οὔτε θέλω κάμει ζῶν- χρῆσιν οὔτε τοῦ πλοίου οὔτε τῶν χρημάτων ἅτινα μοῦ προσφέρουν, ἴσως μόνον διά τὸ νεκρόν μου σῶμα χρησιμεύσῃ τὸ πλοῖον».

Τὴν πρωίαν ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀνεχώρει ἀσπαζόμενος τὴν δεξιὰν καὶ ζητῶν τὴν εὐλογίαν τοῦ ἁγίου, ὡς γράφει, ὁ δὲ Γρηγόριος μετὰ δακρύων ἐπανέλαβεν: «Εὔχομαι εἰς ὅλους ὁμόνοιαν, αὐταπάρνησιν ὅλων τῶν παθῶν, ἀπόφασιν σταθερὰν καὶ ἀμετάτρεπτον τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ. Ἐγὼ θὰ προσπαθῶ νά διατηρῶ τοὺς ἐχθροὺς εἰς εἰρηνικάς ἐλπίδας διά νά ἐμποδισθῇ ὅσον τὸ

δυνατὸν ἡ τρομερά σφαγὴ καὶ διά νά ἑτοιμασθοῦν ὅσον τὸ δυνατὸν πλειότερον οἱ ἡμέτεροι εἰς τὴν παρά Θεοῦ ἀπόφασιν.» Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἠθέλησε καὶ πάλιν νά συστήσῃ εἰς τὸν Πατριάρχην νά ἀπομακρυνθῇ ἐκ Κ)λεως. Ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε: «Πήγαινε εἰς τὴν εὐχήν. Περὶ ἐμοῦ μὴ σκέπτεσθε. Τὸ τέλος μου ἀπεφασίσθη παρά Θεοῦ καὶ θέλει γείνει τὸ θέλημά του» (Ἀγγ. Α', 368—371 καὶ Ἐγκυκλοπ. Λεξικὸν Πολίτου τόμ. Ε', σελ. 473).

Ὁ Γρηγόριος παρέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀπάντησιν πρὸς τὸν Γερμανὸν ἣν ὁ Παπαρρηγόπουλος διέσωσεν ἀπὸ μνήμης, ἔχουσαν οὕτω περίπου: † «Συλλειτουργὲ ἐν Χριστῷ καὶ λίαν ἀγαπητὲ ἀδελφέ. Ἔλαβον τὴν ἀπὸ 20 Ἀπριλίου ἐπιστολήν σου. Ἡ ἀπόφασίς μου περὶ τῆς μελετωμένης ἀνορθώσεως Σχολῆς τῆς φιλτάτης πατρίδος, εἶνε τοιαύτη ὡς ἡ ἰδική σας, ὅπως θέλεις μάθει καὶ παρά τοῦ ἰδίου (κομιστοῦ Παπαρρηγοπούλου). Τὸ Κιβώτιον τοῦ Ἐλέους πρέπει νά ἐμψυχωθῇ καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Κυρίου ἀνθρώπινοι δυνάμεις δὲν δύνανται νά τὴν μεταβάλλουν. Γενηθήτω τὸ θέλημά του. Ἐν ἔτει 1820 † ὁ Κ)λεως ἐν Χριστῷ εὐχέτης» (Ἀγγ. Α' σ. 223).

Ε'. ΔΥΣΤΡΟΠΙΑΙ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΕΝ ΤΗ ΚΑΤΩ ΕΛΛΑΔΙ.

Σχέδιον ἐκτοπισμοῦ καὶ σφαγῆς τῶν Πελοποννησίων.—Γρηγόριος καὶ Στρωγανώφ.—Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἔφοροι.—Ἀποστολὴ Δικαίου καὶ Περραιβοῦ.—Ἐγκύκλιοι τοῦ Πατριάρχου.—Σύστασις τοῦ Θέμελη πρὸς τοὺς νησιώτας.—Ἡ πρὸς τὸν Ἠσαΐαν τῶν Σαλώνων ἐπιστολή.—Ἀφορισμὸς τῶν συνεργῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.—Ἡ ἐν Βοστίτσῃ συνέλευσις.—Ἀνησυχίαι τῆς Πύλης.—Κίνδυνος Γρηγορίου. Ὁ Ἠσαΐας καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐν Κωνσταντινουπόλει.—Λόγοι Γερμανοῦ.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820 ἔφθασεν εἰς Τρίπολιν ὁ νέος Βεζύρης Χουρσὶτ, ὅστις εὗρε λίαν ἀνησύχους τοὺς ἐνΠελοποννήσῳ Τούρκους, οἵτινες εἶχον πληροφορίας περὶ τῶν τεκταινομένων. Μετά μάλιστα διάδοσίν τινα ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἀπεβιβάσθη ἢ ἀποβιβάζεται εἰς Μάνην (Φωτ. Α', 43), ἐνισχύθησαν αἱ ὑπόνοιαί των καὶ διά τοῦ Χουρσὶτ Πασᾶ ὑπέβαλαν εἰς τὴν Πύλην σχέδιον τρομερὸν ἀλλά προληπτικώτατον. Κατ' αὐτὸ ἔδει νά μετοικήσουν ὡς τάχιστα ὅλους τοὺς Πελοποννησίους ὡς καὶ τοὺς Σπετσιώτας καὶ Ὑδραίους εἰς τὴν Μικράν Ἀσίαν, νά κομίσωσι δὲ ἐκεῖθεν πανοικὶ νέους Μουσουλμάνους κατοίκους καὶ ἂν εὕρωσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀντίστασιν νά σφάξωσι πάντας τοὺς Χριστιανούς, ἀφοῦ προηγουμένως

ἀμνηστεύσωσι τὸν ᾿Αλῆ Πασᾶν, ἵνα τὸν μεταχειρισθῶσιν ὡς ὄργανον.

Τὸ ἐθνοκτόνον τοῦτο σχέδιον, ὅπερ ὡς ἐλέγετο ἐν Κ)λει ἐσύστησεν εἰς τὴν Πύλην πλὴν τῆς σφαγῆς καὶ εἷς τῶν ξένων πρέσβεων (ἴσως ὁ τῆς ᾿Αγγλίας), παρεκινεῖτο ὁ Σουλτάνος νά ἐφαρμώσῃ ἀμέσως ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν του καὶ τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ, ἀνετέθη δὲ τέλος εἰς τὸν Χαλὲτ ἐφένδην ἡ ἐκτέλεσις. ᾿Αλλ᾽ ὁ Χαλὲτ παρετήρησεν ὅτι ἡ μετοικεσία ἢ ἡ σφαγὴ τῶν Πελοποννησίων καὶ νησιωτῶν ὡς τελείως τότε ἀδικαιολόγητος θά προὐκάλει ζωηράς διαμαρτυρίας τῶν ξένων Δυνάμων καὶ δὴ τῶν Ρώσσων, ἔπρεπε δὲ μᾶλλον νά περιμένωσι τὴν ἔναρξιν τῆς θρυλλουμένης ῾Ελλ. ἐπαναστάσεως, ὅτε κατά τά διαδιδόμενα θά ἐδραπέτευεν ἐκ Κ)λεως καὶ ὁ Πατριάρχης μεταβαίνων εἰς Πελοπόννησον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος «῞Ας ἴδωμεν λοιπὸν, εἶπεν ὁ Χαλὲτ, τὶ θά πράξῃ ὁ Πατριάρχης· καὶ ἂν δραπετεύσῃ θά εἶνε τότε κατάλληλος καὶ δικαιολογημένος καιρὸς ὅπως τεθῇ τὸ σχέδιον εἰς ἐνέργειαν καὶ τότε μὲ 30—50 χιλ. Τούρκων καὶ μὲ ἄλλας 30 χιλ. Τούρκων ἐπίσης, εὑρισκομένων εἰς τὴν Μωρέαν, καὶ ἄνευ ἀμνηστείας τοῦ ᾿Αλῆ Πασᾶ τελειώνει αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις». ῾Ο Σουλτάνος παραδόξως ἐδέχθη ὡς ὀρθοτέραν τὴν πρότασιν τοῦ Χαλέτ.

Τά τοῦ τρομεροῦ τούτου σχεδίου καὶ τὰς σκέψεις τῶν ἐπισήμων ἔμαθεν ἐγκαιρότατα ὁ Πατριάρχης ἀπὸ ἕνα στενὸν φίλον τοῦ Χαλέτ Χατζῆ ᾿Ομὲρ ἐφένδην. ᾿Ενῷ δὲ ἐγνώριζε τάς κατ᾽ αὐτοῦ ὑπονοίας τῆς Πύλης, τὸν Νοέμβριον 1821 ἐδέχθη ἐπίσκεψιν τοῦ Συμβούλου τῆς Ρωσσικῆς πρεσβείας ἀπεσταλμένου παρά τοῦ Στρογανώφ, ὅπως τῷ ἀνακοινώσῃ κατά διαταγήν τῆς Ρωσσικῆς Κυβερνήσεως ὅτι ἡ ζωή του εὑρίσκετο ἐν προφανεῖ κινδύνῳ καὶ ὅτι ὁ πρέσβυς εἶνε πρόθυμος νά τῷ χορηγήσῃ ὅλα τά μέσα πρὸς ἀναχώρησιν. ῾Ο Γρηγόριος ἀπήντησεν ὅτι «εὐγνωμονεῖ τά μέγιστα εἰς τόν μέγαν αὐτοκράτορα καὶ τόν πρέσβυν διά τήν φροντίδα ἣν ὑπὲρ αὐτοῦ λαμβάνουσιν, ἀλλ᾽ ὅτι αὐτός, ἐπειδὴ προβλέπει ὅτι ἡ ἀναχώρησίς του ἤθελεν ἐμποδίσει τὴν ἐπίτευξιν μεγάλων καλῶν, ἤθελε δὲ συνεπιφέρει μεγάλα κακά, προτιμᾶ νά μείνῃ, καὶ ἄν εἶνε ἀπόφασις τῆς θείας βουλῆς ἂς γείνῃ θυσία ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, παρακαλεῖ δὲ τὴν Α. Μεγαλειότητα καὶ τὸν κ. Πρέσβυν νὰ προστατεύσωσι τὴν θρησκείαν, τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τὴν ῾Ελλάδα». ᾿Αφοῦ δὲ εἶπε ταῦτα κατεφίλησε τὸν ἀπεσταλμένον Σύμβουλον τῆς πρεσβείας καὶ ηὐχήθη μετὰ δακρύων καὶ ψυχικῆς συγκινήσεως ἅπασαν τὴν αὐτοκρατορικὴν Οἰκογένειαν καὶ οὕτως ἀπεχωρίσθησαν».

Τὰ τοῦ σχεδίου καὶ τὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ πρέσβεως τὰ ἤκουσεν ὁ Παπαρρηγόπουλος παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ἀπε-

σταλμένου τῆς Ρωσ. Πρεσβείας, ὅτε κατὰ τὸν Φεβρουάριον 1821 ἐπανῆλθεν εἰς Κ)λιν, ἀνεκοίνωσε δὲ ταῦτα δι' ἀνωνύμου πάλιν ἐκθέσεως εἰς τὸν Ἀγγελόπουλον πρόξενος ὢν τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸ 1864 ἐν Ἀθήνας, καθ' ὃν χρόνον ὡς βεβαιοῖ ἔζη ἀκόμη ὁ τότε Σύμβουλος τῆς ἐν Κ)λει Ρωσ. πρεσβείας (Ἀγγ. Α' 372—4).

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ πρώτου ταξειδίου εἰς Πάτρας κατὰ 9βριον τοῦ 1820, ἀνεκοίνωσε δὲ εἰς τοὺς ἐναγωνίως ἀναμένοντας ἑταίρους τὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ Πατριάρχου, Ὑψηλάντου καὶ Καποδίστρια. Εὗρε δ' ἐκεῖ ἀναμένοντα αὐτὸν καὶ μυστικὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, εἰς ὃν ἔγραψε διὰ πολλοστὴν φορὰν εὐαρέστους δῆθεν εἰδήσεις περὶ ἐπικειμένης Ρωσσικῆς βοηθείας. Ὅταν δὲ ἔλαβε τὴν ἐπιστολήν του ὁ Ἀλῆς συνεκάλεσεν ἐν τῷ φρουρίῳ ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ ἀφοῦ τὴν ἀνέγνωσε περιχαρὴς εἰς ἐπήκοον, ἔρριψε κανονοβολισμοὺς πρὸς ἐμψύχωσίν των (Φ.Β', 419). Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐκόμισε καὶ τὰ ζητηθέντα παρὰ τῆς Ἀρχῆς ἔγγραφα ὡς καὶ τοὺς διορισμοὺς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐφόρων, οἵτινες ἦσαν ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός, ὁ Μονεμβασίας Χρύσανθος, ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανός, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, ὁ Σωτ. Χαραλάμπης καὶ ὁ Θεοχαράκης Ρέντης. Ταμίαι δὲ ὁ Ἰ. Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ὁ Π. Ἀρβάλης. Ἐν Ζακύνθῳ διωρίσθησαν ὁ Διον. Ρώμας καὶ ὁ Φλαμπουριάρης (Γερμ. 20).

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1819 ἀπεφάσισεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ κατέλθωσιν εἰς Πελοπόννησον ὁ Δικαῖος καὶ ὁ Περραιβός, ὅπως παρασκευάσωσι τὸν ἀγῶνα, ὑποδεχθῶσι δὲ καὶ αὐτὸν διαπεραιούμενον διὰ Τεργέστης εἰς Μάνην (Φ. Α' 85). Διερχόμενος ἐκ Βουκουρεστίου ὁ Δικαῖος κατηγγέλθη εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλεξ. Σοῦτσον ὅτι ὥρκιζε συνωμότας, ἀνετέθη δὲ εὐτυχῶς εἰς τὸν ἑταῖρον Βαλέταν ἡ ἀνάκρισις τοῦ Δικαίου καὶ ἡ διὰ δῆθεν ληστῶν ἀφαίρεσις καθ' ὁδὸν τῶν ἐγγράφων του. Ἀλλ' ὁ Βαλέτας παρέστησεν εἰς τὸν Σοῦτσον ὅτι ὁ Δικαῖος εἶνε ἄνθρωπος τοῦ Μητροπολίτου Δέρκων, συστημένος ἀπὸ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον, κατ' ἐντολὴν τῶν ὁποίων συλλέγει διὰ τὸ σχολεῖον τῆς Πελοποννήσου χρήματα, τὰ ὁποῖα ἀπέστειλεν ἤδη εἰς τὸν ἐν Κ)λει τραπεζίτην τοῦ ἡγεμόνος Δ. Παπαρρηγόπουλον καὶ τὸν ἔπεισεν, ὅτι εἶνε δυσάρεστον ν' ἀκουσθῇ ὅτι ἔξω τοῦ Βουκουρεστίου ληστεύονται ἄνθρωποι. Οὕτω δὲ ὁ Δικαῖος ἐσώθη λαβὼν διαβατήριον καὶ ἔφθασεν εἰς Κ)λιν (Φρ. Α' 169).

Κατὰ τὰς ἐν Κ)λει παννυχίους συνεδριάσεις τῶν ἑταίρων περὶ τοῦ ἐφαρμοσίμου ἢ μὴ τοῦ σχεδίου τῆς πυρπολήσεως τοῦ Στόλου, ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιδιωχθῇ καὶ ἡ δραπέτευσις τοῦ υἱοῦ τοῦ Πετρόμπεη Γεωργίου, δοθέντος μετὰ τοῦ θείου του ὡς ἐχέγγυον τῆς εὐπειθείας τῆς Μάνης εἰς τὸν Ἀρχιναύαρχον, ὅστις τὸν ἐνεπιστεύθη εἰς

τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον. Διὰ τῆς φυγαδεύσεως ταύτης ἠλπίζετο νὰ ἐξαναγκασθῇ ὁ Πετρόμπεης εἰς ἐνεργοτέραν συμμετοχὴν (Φωτ. ΠΦ. 27, Σπηλ. Α', 9, 21, 23). Ὁ Δικαῖος συνενοεῖτο καὶ μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Βελῆ Πασᾶ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ, ὅν ὡσαύτως εἶχεν ἐμπιστευθῇ ἡ Πύλη ὡς ἐνέχυρον εἰς τὸν Πατριάρχην (Φ. Α', 244). Τελευτῶντος τοῦ Νοεμβρίου ἔλαβεν ὁ Δικαῖος συστατικὰ ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου καὶ ἀπῆλθεν ἐκ Κ)λεως εἰς Λέσβον καὶ Κυδωνίας παρουσιαζόμενος ὡς ἔξαρχος τῶν Πατριαρχείων, συλλέξας δὲ πολεμοφόδια ἔφθασεν εἰς Ὕδραν ἀρχομένου τοῦ 10βρίου (Φ.Α', 86), ὁπόθεν ὁ προπορευθεὶς Περραιβὸς εἶχεν εἰδοποιήσει τὸν Ὑψηλάντην καὶ τοὺς ἐν Κ)λει ἑταίρους ὅτι οἱ προύχοντες Ὑδραῖοι ἀπειθοῦντες εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ Ὑψηλάντου (Φ. Α' 377) δὲν θὰ συμμετάσχωσιν εἰς τὸν ἀγῶνα ἂν δὲν πυρποληθῇ προηγουμένως ὁ ἐν Κ)λει στόλος τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ὅτι οἱ ἁπλοῖ πλοίαρχοι εἶναι πρόθυμοι νὰ θυσιάσωσι τὰ πάντα διὰ τὴν πατρίδα (Φ. Α' 269, 318). Καὶ ὁ μὲν Περραιβὸς γράψας ταῦτα ἔσπευσεν εἰς Μάνην ἵνα ὑποδεχθῇ τὸν Ὑψηλάντην, ὁ δὲ Δικαῖος ἀπέστειλεν εἰς Τεργέστην τὸ πλοῖον τοῦ Δ. Λ. Ὀρλὼφ ἵνα τὸν παραλάβῃ, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἀποφασίσει νὰ γείνῃ ἡ ἔναρξις τοῦ κινήματος ἐκ τῶν Ἡγεμονειῶν (Φ. Α', 85, 86, Σπηλ. Α' 9).

Ὁ Δικαῖος ἤρξατο εὐθὺς κηρύττων ὅτι στέλλεται ὑπὸ τοῦ καταφθάνοντος ὅσον οὔπω Ὑψηλάντου ἵνα κινήσῃ εἰς τὰ ὅπλα τὴν Πελοπόννησον, τῆς μηχανῆς οὔσης ἑτοίμης, καὶ ὅτι μία Μεγάλη Δύναμις εἶνε σύμμαχος (Γερμ. 22). Ἡ εἴδησις τῆς ἀφίξεώς του ἐνέσκηψεν ὡς κεραυνὸς εἰς τὴν Τρίπολιν ἔνθα οἱ συνηγμένοι προεστῶτες καὶ ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου παντοῖα ἐμηχανεύθησαν ὅπως ἐξαλείψωσι τὰς ὑπονοίας τοῦ Χουρσίτ καὶ ματαιώσωσι τὴν ἐπιτήρησιν τῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀποσταλέντων ἀποσπασμάτων (Φωτ. Α' 42, 43). Ἔστειλαν λοιπὸν τὸν Π. Ἀρβάλην ὅπως τοῦ βάλῃ φίμωτρον, ἀλλ' οὗτος συναντήσας τὸν Δικαῖον ἐν Σπέτσαις ἐπανῆλθε κατενθουσιασμένος καὶ κηρύττων ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐπιδέχεται πλέον ἀναβολήν.

Ἡ θερμότης αὕτη τοῦ Δικαίου, ἐρχομένου ἤδη εἰς Πελοπόννησον, ἀπήλπιζε τοὺς ἐν Τριπόλει ἑταίρους, συναισθανομένους ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἔτι ἀνέτοιμα. Καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔλαβον μέτρα νὰ τὸν περιορίσωσιν εἰς τὰς νήσους, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔλαβον πρόνοιαν περὶ συλλογῆς χρημάτων καὶ πολεμοφοδίων. Πρὸς τοῦτο ἀπηύθυναν πρὸς τοὺς μὴ προσελθόντας εἰς Τρίπολιν ἑταίρους ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτας ἔγγραφα κεκαλυμμένα, ἐπισυνάπτοντες καὶ τὰς ἐσχάτως ληφθείσας ἐγκυκλίους τοῦ

Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε΄, ἃς ἴσως ἐκόμισεν ὁ Παπαρρηγόπουλος. Ὁ Φιλήμων δημοσιεύει (Δ. Φ. 349) ἓν ἀποκαλυπτικώτατον ἔγγραφον τῆς 14 Δεκεμβρίου 1820 πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Χριστιανουπόλεως, ὑπογεγραμμένον ἐν Τριπόλει παρὰ τῶν ἑταίρων Σ. Χαραλάμπους, Ἀναγν. Κοπανίτσα, Σ. Νοταρᾶ καὶ Ἀνδρ. Ζαΐμη, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι συνεπείᾳ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Πατριάρχου εἶχον συγκληθῇ εἰς Τρίπολιν ὅλοι οἱ Ἀρχιερεῖς ἐπειδὴ δὲ ὁ Χριστιανουπόλεως δὲν μετέβη, παραγγέλλεται ἤδη νὰ ἐπιμεληθῇ τὴν συνάθροισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων τῆς ἐπαρχίας του καὶ συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τοῦ Πατριάρχου νὰ μεταβῇ εἰς Πάτρας πρὸς κατάθεσιν αὐτῶν. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι τῆς κεκαλυμμένης ταύτης ἐγκυκλίου τοῦ Πατριάρχου δὲν διεσώθη ἀντίγραφον, ἀρκούντως ὅμως ἐξάγομεν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐκ τοῦ μνησθέντος ἑταιρικοῦ ἐγγράφου, ὅπερ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ὁ παρὼν Πανάγος Λογοθέτης ... πεπλουτισμένος μὲ τὰ προτερήματα τῆς σταθερότητος καὶ τῆς φιλοπατρίας, ἔλαβε, τὰ ὁποῖα συνεπιφέρει γράμματα τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς καὶ τῆς τροφοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας, διὰ νὰ σᾶς ἐγχειρίσῃ ἐν ἀσφαλείᾳ, καὶ διευθύνεται εἰς τὴν ἀντάμωσίν σας. Βλέπετε ἐν αὐτοῖς τὰς ἀπαντήσεις καὶ Διαταγὰς τῆς Ἱερᾶς Τροφοῦ, καὶ ὅτι διορίζεσθε καὶ ἡ Σεβασμιότης σας νὰ ἐφορεύσητε εἰς τὴν συνάθροισιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Δικαιωμάτων καὶ εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ διατήρησιν τῶν καθηκόντων. Διὸ ἀναζωσάμενοι καὶ αὖθις τὸν ἀρχαῖον ὑπὲρ τῶν καλῶν ζῆλόν σας, προθυμοποιηθῆτε διὰ νὰ ἔμβουν εἰς τάξιν τὰ πράγματα σπουδαίως, οὕτω καλούσης τῆς ... Ἕνεκα ταύτης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διαταγῆς ἐγράψαμεν πρότερον τῇ Πανιερότητί σας, Ἅγιε Χριστιανουπόλεως, νὰ ὁρίσητε ἐδῶ, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ στοματικῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐμποδίσθητε, δὲν ἔβλαψε. Ἤδη νὰ τὸ ἐξακολουθήσητε, δὲν κάμνει, ὅτι δίδεται ὑποψία· καὶ πλέον μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἡμεῖς ἐπιστρέψωμεν εἰς τὰ ἴδια, καὶ λάβωμεν καιρὸν νὰ στοχασθῶμεν ἡσυχώτερα, ἀκουόμεθα. Ἐλπίζομεν κατ' αὐτὰς νὰ μισεύσωμεν διὰ Καλάβρυτα καὶ, ἂν μισεύσητε διὰ Πάτρας κατὰ Διαταγὴν τῆς Ἐκκλησίας, παρακαλοῦμεν νὰ περάσητε ἐκεῖθεν, διὰ νὰ ἀνταμωθῶμεν».

Μετὰ τοῦτο ἐστάλησαν ἵνα προλάβωσι καὶ συγκρατήσωσι τὸν Δικαῖον ὁ μὲν Ἰ. Περρούκας εἰς Ἄργος ὁ δὲ Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ Σωτ. Θεοχαρόπουλος εἰς Καλάβρυτα, ἀλλ' ὁ Δικαῖος ἀποβιβασθεὶς εἰς Πελοπόννησον τῇ 1 Ἰανουαρίου 1821 ἐπρόλαβε καὶ διῆλθε καὶ ἐξ Ἄργους καὶ ἐκ Καλαβρύτων καὶ ἐπροχώρησεν ὡς ἔξαρχος δῆθεν ἐπιθεωρῶν τὰς Μονὰς εἰς Σόλον καὶ Πάτρας. Ὅταν δὲ ὁ Χουρσὶτ, νομίζων τὸν τόπον ἥσυχον ἀπῆλθε τῇ 6 Ἰανουαρίου

1821 εἰς Ἰωάννινα κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἐπετράπη πλέον καὶ ἡ ἀναχώρησις τῶν προεστώτων ἐκ Τριπόλεως, καὶ καὶ κατόπιν ἀπεφασίσθη, προσκληθέντος καὶ τοῦ Δικαίου, ἡ μυστικὴ συγκέντρωσις πάντων τῶν ἐπιφανῶν ἑταίρων εἰς Βοστίτσαν (Σπηλ. Α', 13). Διάδοχος τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ διωρίσθη ἐν Πελοποννήσῳ ὁ Κεχαγιᾶς αὐτοῦ Μεχμὲτ Πασᾶς, ἀλλὰ καὶ οὗτος διετάχθη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, ἐπιτροπευθεὶς ἐν Τριπόλει ὑπὸ τοῦ Μεχμὲτ Σαλὴχ ἀγᾶ, πρὸς ὃν ἔστειλαν ἐκ τῆς Στερεᾶς χιλίους ἄνδρας καὶ ἄφησαν ἐντολὴν νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸν ζυγὸν καὶ ἐπιβλέπῃ ἀγρύπνως τὰ κινήματα τῶν Πελοποννησίων (Γερμ. 22).

Ἐνῷ δὲ ταῦτα συνέβαινον ἐν Πελοποννήσῳ, ἔφθασεν ἐν Κ)λει ἀρχομένου τοῦ 10βρίου ὁ Δ. Θέμελης ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, εὗρε δὲ τοὺς ἑταίρους ἐν ἀγωνίᾳ τὸ μὲν διὰ τὴν δυσχέρειαν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου Κ)λεως τὸ δὲ διὰ τὴν ἄρνησιν τῶν Ὑδραίων πρὸς ἔγερσιν. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ἐπὶ μῆνα, καταναλωθέντα εἰς μακρὰν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ἀλληλογραφίαν περὶ ἐξευρέσεως πόρων διὰ τὸ σχέδιον καὶ περὶ ἀφυπνίσεως τῶν νησιωτῶν (Δ. Φ. 332 Φ. Α', 268, 269, 314). Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ ἔλθῃ ἐπιστολὴ τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τοὺς Ὑδραίους, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος ἀπεφασίσθη ἡ ἀναχώρησις τοῦ Θέμελη εἰς τὸ Αἰγαῖον, πρὸς τοῦτο δὲ κατέφυγον οἱ ἑταῖροι εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ εἰς τὸν Διερμηνέα τοῦ στόλου Ν. Μουρούζην, οἵτινες προθύμως ἔδωκαν εἰς αὐτὸν συστατικὰς ἐπιστολάς, ὁ μὲν διερμηνεὺς πρὸς τοὺς προεστῶτας τῶν νήσων (Φ.Α', 221) ὁ δὲ Γρηγόριος τὴν ἑξῆς αὐτόγραφον πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὸν κλῆρον, σωθεῖσαν παρὰ τῷ υἱῷ τοῦ Θέμελη (Ἀγγ. Α', 222):

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κλ.

† Οἱ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀρχιερατικῶς προϊστάμενοι καὶ κατὰ πάροδον ἐντυγχάνοντες τῷ τὴν παροῦσαν πατριαρχικὴν ἡμῶν ἐπιστολὴν συνεπιφερομένῳ, ἱερώτατοι μητροπολῖται καὶ ὑπέρτιμοι καὶ θεοφιλέστατοι ἀρχιεπίσκοποί τε καὶ ἐπίσκοποι, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοί, καὶ τιμιώτατοι προεστῶτες καὶ πρόκριτοι τῶν μερῶν τούτων, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ. Ἐπειδὴ ὁ κομιστὴς τῆς παρούσης ἡμῶν εὐγενέστατος ἄρχων Ἰσπράβνικος, κύριος Δημήτριος Θέμελης, ἔρχεται εἰς τὰ αὐτόθι ἐπὶ διευθετήσει ἰδίων τινῶν χρηματικῶν ὑποθέσεών του, καθὼς περὶ τούτων πληροφορεῖσθε καὶ ἐκ τοῦ συνεπιφερομένου γράμματος τῆς περιβλέπτου ἐκλαμπρότητός του (Ν. Μου-

ρούζη). Ἔστι δὲ ὁ ἀνὴρ χαρακτῆρος τιμίου, ἀξιοπίστου καὶ ἀξίου ὑποδοχῆς καὶ περιποιήσεως, διὰ τοῦτο γράφοντες συνιστῶμεν αὐτὸν πᾶσιν ὑμῖν, προτρεπόμενοι, ὅπως ἐλθόντα σὺν θεῷ δεξιωθῆτε κατὰ τὸ εἰκὸς καί περιποιηθῆτε ἀναλόγως, συντελοῦντες τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὰς διευθετήσεις τῶν ὑποθέσεών του, ὥστε νὰ καταστήσητε ὑπόχρεων τὴν εὐγενίαν του καὶ διαπρύσιον ἐπαινέτην σας, ὅπερ ἀντιστρέφει προδήλως εἰς ὠφέλειαν ὑμῶν. Τῶν γὰρ ἀγαθῶν ἔργων αἱ χάριτες, ὡς ὁ σοφὸς λόγος ἀποφαίνεται, ἐπαναστρέφουσιν ἐπὶ τοὺς ποιοῦντας. Ἡ δὲ τοῦ θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη πᾶσιν ὑμῖν.

ᾳωκά, Ἰανουαρίου ί.

Ὁ Θέμελης κατῆλθεν εἰς Ψαρὰ τῇ 16 Ἰανουαρίου ἔνθα ἵδρυσεν ἐφορείαν, ἐν τῷ ἐγγράφῳ δὲ τῆς 21 Ἰανουαρίου 1821, ὅπερ ὑπέγραψαν οἱ πέντε ἔφοροι, ρητῶς ἀναφέρουσαν ὅτι ἐνῷ ἕως τότε ἠγνόουν τὰ χρέη των, ἤδη ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Θέμελη «ὡς καὶ παρὰ τῶν συνεπιφερομένων ὑπ' αὐτοῦ γραμμάτων» ἀπεφάσισαν νὰ εἰσπράξωσι συνδρομὰς διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Σχολῆς» (Δ. Φ. 333). Ἐκ Ψαρῶν ὁ Θέμελης μετέβη εἰς Μυτιλήνην, Κυδωνίας, Σμύρνην, Ἔφεσον, Σάμον, Πάτμον, Κάσσον, Κάλυμνον καὶ Νήσυρον ἐπιδεικνύων πανταχοῦ τὰ συστατικὰ γράμματα καὶ ἱδρύων Ἐφορείας. Προδοθεὶς ὅμως ὑπό τινων Σμυρναίων ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν Πάτμον μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος (Δ. Φ. 333).

Ἀλλ' ἴσως ἤθελεν ὑποθέσει τις, ὅτι ὁ Γρηγόριος παρασυρθεὶς ὑπὸ τῶν ἐν Κ)λει ἐφόρων καὶ τοῦ Σέκερη ὑπέγραψε τὸ συστατικὸν τοῦ Θέμελη, νομίζων πράγματι τοῦτον ἔμπορον καὶ οὐχὶ ἀπόστολον τῆς Ἑταιρείας. Τοιαύτας ἀμφιβολίας ἐξέφρασε τῷ 1834 καὶ ὁ Φιλήμων (Δ. Φ. 232) καὶ ἄλλοι. Ἐν τούτοις καὶ ἡ ἁπλῆ ἀνάγνωσις τοῦ ἀκολούθου κατὰ 14 ἡμέρας προγενεστέρου ἑταιρικοῦ ἐγγράφου τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀμφίσσης Ἡσαΐαν, ἑταῖρον διάθερμον καὶ κατόπιν ἥρωα καὶ θῦμα τοῦ Ἀγῶνος, πείθει καὶ τὸν δυσπιστότερον πλέον οὐ μόνον ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐγνώριζε πᾶσαν κίνησιν τῆς Ἑταιρείας ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐνεργότατον ἐλάμβανε μέρος, καθοδηγῶν καὶ προστατεύων τὰ ἐπιφανέστερα αὐτῆς μέλη. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τῆς 28 Δεκεμβρίου 1820, αὐτόγραφος οὖσα, παρεδόθη εἰς τὸν Γ. Ἀγγελόπουλον ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Σάθα καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὸν «Ἐθνοφύλακα» ἀριθ. 663 καὶ κατόπιν εἰς τὴν δίτομον συλλογήν, ἔχει δὲ οὕτω: (Ἀγγ. Α', 215, 219—222).

Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε καὶ ἀδελφέ Ἡσαΐα.

Ἀμφοτέρας τὰς τιμίας ἐπιστολὰς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ πατριώτου, καπετάνου Φούντα Γαλαξειδιώτου, ἀσφαλῶς ἐδεξάμην καὶ τῶν ἐν αὐταῖς τιμίων σου λόγων ἔγνων. Ἐχεμυθίας ἀδελφὲ μεγίστη χρεία καὶ προφύλαξις περὶ πᾶν διάβημα. Καὶ γὰρ οἱ χρόνοι πονηροὶ εἰσὶ καὶ ἐν τοῖς φιλοπατριώταις ἔστι καὶ πονηρῶν ζύμη, ἀφ᾽ ἧς ὡς ψωραλέου προβάτου φυλάττεσθε. Κακὸν γὰρ πολλοὶ μηχανῶνται διά τὸ τῆς φιλοπλουτίας ἔγκλημα.

Διὸ τὴν ἀγαθὴν ἐξελέξω μερίδα κοινολογῶν μοι ἐμπιστευμένοις πατριώταις τά ἐχεμυθίας δεόμενα. Οἱ Γαλαξειδιῶται, οἷς συνεχῶς ἐπιστέλλεις μοι, πεφροντισμένως ἐνεργοῦσι, καὶ ἀφ᾽ ὧν ἔγνων ἀδύνατον ἀντὶ παντὸς τιμίου οὐδ᾽ ἐλάχιστον λόγον ἕρκος ὀδόντων φυγεῖν. Οὐ μόνον τά σά, ἀλλά καὶ τῶν ἐν Μωρέᾳ ἀδελφῶν συνεχῶς γράμματα κομίζουσί μοι.

Ἡ τοῦ Παπανδρέου πρᾶξις πατριωτικὴ μὲν τοῖς γινώσκουσι τά μύχια, κατακρίνουσι δὲ οἱ μὴ εἰδότες τὸν ἄνδρα. Κρύφα ὑπερασπίζου αὐτὸν, ἐν φανερῷ δὲ ἄγνοιαν ὑποκρίνου, ἔστε δ᾽ ὅτε καὶ ἐπίκρινε τοῖς θεοσεβέσιν ἀδελφοῖς καὶ ὁμοφύλοις ἰδίᾳ. Πραΰνου τὸν Βεζύρην λόγοις καὶ ὑποσχέσεσιν, ἀλλά μὴ παραδοθήτω εἰς λέοντος στόμα.

Ἄσπασαι σὺν ταῖς ἐμαῖς εὐχαῖς τοὺς ἀνδρείους ἀδελφοὺς, προτρέπων εἰς κρυψίνοιαν διά τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Ἀνδρωθήτωσαν ὥσπερ λέοντες καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου κρατυνεῖ αὐτοὺς, ἐγγὺς δ᾽ ἔστι τὸ τοῦ Σωτῆρος Πάσχα. Αἱ εὐχαὶ τῆς ἐμῆς μετριότητος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου, ἀδελφέ μου Ἡσαΐα. Γεώργει ἀκαμάτως καὶ ὄλβια γεώργια δώσει σοι ὁ Πανύψιστος.

Ἐν Κ)λει, 28 Δεκεμβρίου 1820

Γρηγόριος

Ὁ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀναφερόμενος Παπανδρέας ἦτο ἐκ Κουκουβίτσης, κατεδιώκετο δὲ ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, διότι φονεύσας Τοῦρκον κατέφυγεν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐγένετο κλέφτης. Οἱ ἀγνοοῦντες τὰ τῆς Ἑταιρείας κατηγόρουν αὐτὸν διότι ἱερεὺς ὢν ἔβαψε τὰς χεῖράς του εἰς αἷμα. Ὁ Γρηγόριος ὅμως συνιστᾶ εἰς τὸν Ἡσαΐαν νὰ προσπαθήσῃ παντὶ σθένει νὰ σώσῃ αὐτὸν, ὑπῆρξε δὲ λίαν ὠφέλιμος ἡ πρόνοια αὕτη διότι ὁ Παπανδρέας κατέστη κατόπιν εἷς τῶν ἐπισημο-

τάτων ὁπλαρχηγῶν τῆς Παρνασσίδος» εἰς πλείστας νικηφόρους μάχας λαβὼν μέρος (Τρικ. Α' 69, 127,230).

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Γρηγόριος βεβαιοῖ τὸν Ἡσαΐα, ὅτι οἱ Γαλαξειδιῶται δι' ὧν συνεχῶς ἀντήλλασσεν ἐπιστολὰς ἐκόμιζον εἰς αὐτὸν καὶ τὰς ἐπιστολὰς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἑταίρων, ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν ἐνεργοτάτην αὐτοῦ δρᾶσιν. Συνιστᾷ ἐχεμυθίαν καὶ κρυψίνοιαν καὶ σύνεσιν εἰς τοὺς ἑταίρους, ὅπως μὴ γείνῃ ἡ ἑταιρεία θῦμα τῶν μοχθηρῶν καὶ φιλοπλούτων καὶ εὔχεται ὑπὲρ τῶν ἑτοιμαζομένων ἤδη ἀγωνιστῶν νὰ ἀνδρωθῶσιν ὡς λέοντες διότι ἐγγὺς ἐστὶ τοῦ Σωτῆρος τὸ Πάσχα, ἡ ἡμέρα δηλ. τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἔθνους. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἐπισκόπου Σαλώνων πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐστάλη διὰ τοῦ πλοιάρχου Γιαννάκη Μητροπούλου ὡς σημειοῦται ὄπισθεν τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλ' αὕτη δὲν διεσώθη ('Αγγ. Α' 210). Ὁ συγγενὴς τοῦ Φούντα Ν. Γαβέρας ἀνεκρίνωσεν εἰς τὸν Σάθαν ὅτι ἡ ἀφελὴς σύζυγος τοῦ Φούντα κατέστρεψεν ἐξ ἀγνοίας πολλὰς ἐπιστολὰς ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν σύζυγόν της παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν ('Αγγ. Α' 222).

Λήγοντος τοῦ 1820 ἀπησχόλουν τὴν Πύλην καὶ τὸν Πατριάρχην καὶ ἄλλα ζητήματα. Οἱ ἐσχάτως κατελθόντες ἀντιπρόσωποι τῆς Σερβίας ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Στρόγανώφ, ἐπέμενον εἰς τὰ ἑπτὰ αἰτήματά των, δι' ὧν ἡ Σερβία ἀνεκηρύσσετο ἡγεμονία ἡμιανεξάρτητος. Ἡ Πύλη πρὸς παρέλκυσιν τοῦ ζητήματος καὶ ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο μὴ οἱ Σέρβοι εἰσὶ συνενοημένοι μετὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἵνα ἐγείρωσιν ἐπανάστασιν ἐπεκαλέσθη τὴν ἠθικὴν συνδρομὴν τῶν πατριαρχείων, ὡς ἔπραξε τοῦτο καὶ κατὰ τὸ 1805 προκειμένου τότε νὰ μὴ ἐκκενώσῃ τὰ Σερβικὰ φρούρια (Φ. Α', 37). Ἀλλ' οἱ ἀγέρωχοι Σέρβοι ἠξίωσαν νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτοὺς πρῶτος ὁ Γρηγόριος, ὅπερ καὶ ἔπραξε πιεσθεὶς ὑπὸ τῆς Πύλης, ἀλλ' ἡ μεσολάβησις ἀπέβη εἰς μάτην, ἴσως καὶ διότι ὁ Ὑψηλάντης ἐνίσχυε τὸν Μιλόσχην Ὀβρένοβιτς εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Τουρκίας, ὑποσχόμενος αὐτῷ ὅτι καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐγερθῇ σύσσωμος (Φ. Α' 99 καὶ 237).

Ὅτε δὲ τελευτῶντος τοῦ 1820, διεδόθη ὑπόκωφός τις φήμη περὶ πολέμου ἐκ Βορρᾶ καὶ προσῆλθόν τινες ἐκ τῶν οἰκείων εἰς τὸν Γρηγόριον παρατηροῦντες αὐτῷ, ὅτι ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἦτο ἐπικίνδυνος ἡ πατριαρχεία, ὁ Γρηγόριος ἀπήντησε ψυχραίμως: «Καὶ πρότερον ἦσαν πόλεμοι καὶ ὁ Πατριάρχης δὲν ἐκινδύνευσεν. Ἂν δὲ τί μοι συμβῇ, γεννηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. Ὁ μισθωτὸς καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν φεύγει. Ὁ δὲ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων» ('Αγγ. Α' 23, Β' 11).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἀντέτασσε γενναιοτάτην ἄμυναν κατὰ τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν

ἐπανελθόντων εἰς τὰ ἡρωικὰ ὄρη των, μετὰ 17 ἐτῶν ἐξορίαν, Σουλιωτῶν. Πρὸς ματαίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης συνδρομῆς διέταξεν ἡ Πύλη τὸν Πατριάρχην καὶ ἐξεδόθησαν δὶς τῇ 24 Δεκεμβρίου 1820 καὶ τῇ 4 Ἰανουαρίου 1821 σφοδροὶ ἀφορισμοὶ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ τοῦ ἀποστάτου Χριστιανῶν, τὰ ἐπιτίμια δὲ ταῦτα ἔστειλεν ἀμέσως ἡ Πύλη εἰς Ἤπειρον δι' εἰδικῶν ταχυδρόμων (Φ'. Α' 315). Συγχρόνως ὅμως πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀντιδράσεως τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Σουλτανικοῦ στρατοῦ καὶ πρὸς μείζονα παραπλάνησιν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἔστειλαν οἱ ἐν Κ)λει ἑταῖροι εἰς Ἤπειρον μὲν τὸν Χριστόδ. Οἰκονόμου, εἰς Μακεδονίαν δὲ καὶ Θεσσαλίαν ἕνα Εὐάγγελον (Φ. Α' 317), ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἔγραψεν ἐνθαρρυντικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς ἐν ἀνταρσίᾳ ὁπλαρχηγούς, ὡς καὶ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, μαθὼν τὴν ἀπόβασίν του ἀρχομένου τοῦ 1821 εἰς Μάνην, συνιστᾷ δὲ τῇ 29 Ἰανουαρίου τὴν ἀνάγκην ὑποκριτικῆς συμμαχίας τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν πρὸς τὸν Ἀλῆ, ἵνα ἀπασχολουμένου τοῦ Σουλτάνου εὐοδωθῇ εὐχερέστερον ὁ Ἑλλ. ἀγών. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Γρηγορίου γράφει: «Ὁ μὲν Πατριάρχης, βιαζόμενος παρὰ τῆς Πόρτας, σᾶς στέλλει ἀφοριστικὰ καὶ ἐξάρχους, παρακινῶντάς σας νὰ ἑνωθῆτε μὲ τὴν Πόρταν. Ἐσεῖς ὅμως νά τὰ θεωρῆτε ταῦτα ὡς ἄκυρα, καθότι γίνονται μὲ βίαν καὶ δυναστείαν καὶ ἄνευ θελήσεως τοῦ Πατριάρχου» (Φ.Α', 310).

Τῇ 23 Ἰανουαρίου συνῆλθον οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἑταίρων ἐν Αἰγίῳ καὶ δυσπιστήσαντες εἰς τὰς ἐξωφρενικὰς ἐπαγγελίας τοῦ Γρ. Δικαίου ἀπεφάσισαν αὐτὸν μὲν νὰ τὸν περιορίσωσιν εἴς τινα Μονήν, περὶ δὲ τῆς σπουδαιότητος τοῦ μελετωμένου κινήματος νὰ ἐνεργήσωσι συντόνους ἐξερευνήσεις (Γερμ. 24, Φωτ. Π.Φ. 17, Σπηλ. Α', 14). Ἀπεστάλη δὲ πάλιν εἰς Κ)λιν ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὅστις ἔφθασεν ἐκεῖ ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου, εὑρὼν τὰ πράγματα ἀρκούντως τεταραγμένα καὶ τὸν Πατριάρχην περίφροντιν.

Ἡ Πύλη ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐπαναστατικῶν κινημάτων κατέστη λίαν δύσπιστος. Πανταχόθεν δὲ ἠγγέλλοντο αὐτῇ δυσάρεστα. Τὰ Σερβικὰ ὠξύνοντο ἐγκυμονοῦντα καὶ Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον. Ἐπὶ πᾶσι δὲ αἱ ἐκ Πελοποννήσου εἰδήσεις τῶν ἀρχῶν ἦσαν λίαν ἀνησυχητικαί. Καὶ τὰς μὲν κατὰ τοῦ Πετρόμπεη ὑπονοίας ὅτι διὰ τοῦ Π. Σέκερη συνενοεῖτο πρὸς τοὺς Ρώσσους, διέλυσεν ἐπιτηδείως ὁ ἑταῖρος Ν. Μουρούζης, διερμηνεὺς τοῦ Στόλου (Φ.Α', 72, Δ. Φ. 312). Ἀλλ' ἡ αἰφνηδία ἀναχώρησις ἐκ Κ)λεως τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Μωρέως Ἀθ. Καναχάρη, Δ. Περρούκα, Ἀναγν. Δεληγιάννη καὶ Λ. Θεοχαροπούλου

ἐνίσχυσε τὴν δυσπιστίαν. Διότι κληθέντες οὗτοι πρὸς ἀνάκρισιν τῇ 7 Ἰανουαρίου ἐν τῇ Πύλῃ καὶ νοήσαντες ἐκ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Μ. Διερμ. Ι. Καλλιμάχη ὅτι κινδυνεύουσιν ἐδραπέτευσαν (Σπηλ. Α΄, 96). Ἱκανὴν προσέτι παρέσχεν ἀνησυχίαν εἰς τὴν Πύλην ἡ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἑπτανήσῳ ἁρμοστοῦ τῆς Ἀγγλίας κατάδοσις τοῦ μυστικοῦ τῆς Ἑταιρείας, διαπιστωθεῖσα καὶ ἐκ τῆς προδοσίας τοῦ Ἀσημάκη Θεοδώρου (Φ.Α΄, 122—3 Δ.Φ. 314, 323). Τότε συνελήφθη καὶ ὁ Ἀρ. Παπᾶς μεταβαίνων ἐκ μέρους τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τὸν Μιλόσχην τῆς Σερβίας, ἐν Μακεδονίᾳ δὲ ὁ ἑταῖρος Δ. Ὕπατρος.

Ὅλα ταῦτα κατετάραξαν τὴν Πύλην, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1819 μέγας Βεζύρης Σαΐδ Ἀλῆ Πασᾶς ἐκάλεσεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα τὸν Πατριάρχην καὶ τὸν νέον Μέγαν διερμηνέα Κ. Μουρούζην καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς ἂν εἶχον γνῶσιν περὶ ἀπειλουμένων ταραχῶν. Ἀρνηθέντων δ᾽ ἐκείνων, «ἐγγυᾶσθε εἶπεν ὁ Βεζύρης περὶ τῆς ἡσυχίας τῶν ὑπηκόων Ἑλλήνων;» «Μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ Γρηγόριος· ὁ Πατριάρχης, ὃν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀναγνωρίζει Ἐθνάρχην, χωρὶς ἀμφιβολίαν ἀναγνωρίζεται καὶ ἐγγυητὴς τῆς ἡσυχίας τῶν Χριστιανῶν, ἐφ᾽ ὅσον τοῦτο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς πνευματικῆς του ἐξουσίας.. Ἀλλ᾽ ἁρμοδιώτεροι ἡμῶν εἶνε οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ τῆς κυβερνήσεως, οἵτινες ὀφείλουσι καὶ νὰ ἐπαγρυπνῶσι περὶ τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ νὰ ἐγγυηθῶσιν». Ὁ μέγας Βεζύρης ἀκούσας εὐχαρίστως τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην τοὺς ἀπέλυσε μετὰ προσοποιημένης ἴσως φιλοφροσύνης (Ἀγγ. Α΄. 25, Β΄ 13. Γούδα Α΄ 67).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, θανόντος τῇ 18 Ἰανουαρίου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἀλ. Σούτσου, φίλου τοῦ Γρηγορίου, ἐγένετο ἴσως λόγος καὶ περὶ πτώσεως τοῦ Πατριάρχου. Διότι ὁ ἐκδότης τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ Κοκκινάκης παρεκάλεσε τὸν Κοραῆν νὰ φροντίσῃ ἵνα ὁ ἐπίδοξος διάδοχος ἐν τῷ Θρόνῳ Δωρόθεος ὁ Πρώϊος, μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, κηρυχθῇ φανερὸς προστάτης τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ. Ταῦτα γράφει ὁ Κοραῆς πρὸς Βλαστὸν τῇ 23 Φεβρουαρίου 1821 (4α, σελ. 773). Ἐν τούτοις τὸν Λογ. Ἑρμῆν ὑπεστήριξαν κατὰ τὸ 1820 καὶ ὑλικῶς οἱ ἐν Κ)λει Ἑταῖροι Δικαῖος, Σέκερης, Μπάρμπης, Βελ. Διογενείδης, Δ. Παπαρρηγόπουλος, Κουμπάρης, Δ. Παπᾶς, Ἀλ. Μαῦρος κλ. πάντες οὗτοι φίλοι ἢ συμπολῖται τοῦ Γρηγορίου (Λ. Ἑρμ. 1820 σελ. 336).

Τὴν πτῶσιν τοῦ Γρηγορίου, δὲν ἐθεώρει ἀπίθανον καὶ ὁ Κούμας γράφων: «Ποῖον τέλος ἤθελε λάβει ἡ τρίτη Πατριαρχεία τοῦ Γρηγορίου, συμπεραίνεται ἐκ τῶν συχνῶν ἀλλαξοπατριαρχειῶν ὅσαι ἔγειναν καὶ γίνονται πάντοτε, ἐὰν δὲν ἦτο γραπτὸν εἰς τὰς ἀνερμηνεύτους ἀποφάσεις τῆς θείας προνοίας ν᾽ ἀποθάνῃ θάνατον. ἐπιθέτοντα κλέος αἰώνιον εἰς ὅλας τὰς πράξεις του» (ΙΒ΄ 544).

Τὰ δεινὰ ταῦτα προβλέπων εἷς τῶν φίλων τοῦ Γρηγορίου συνέστησεν αὐτῷ κατὰ Σπηλιάδην (Α´ σ. 100) νὰ παραιτηθῇ τῆς Πατριαρχείας, ἐκεῖνος ὅμως ἀπήντησε: «μὴ γένοιτο ν᾽ ἀποφύγω τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους μου κίνδυνον». Συγχρόνως καὶ ὁ τοῦ πανισχύρου Χαλὲτ ἐφένδη φίλος Χατζῆ Ὀμὲρ, μανθάνων παρ᾽ ἐκείνου τὰς κατὰ τοῦ Πατριάρχου ὑποψίας, ἔστειλε τὸν Ἰανουάριον 1821 κρυφίως ἀπεσταλμένον πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν παρεκίνει νὰ φύγῃ τάχιστα, ἀλλ᾽ ὁ Γρηγόριος ἐμήνυσεν αὐτῷ ὅτι δὲν φεύγει. Ἐβεβαίου δὲ αὐτὸν ὁ Γρηγόριος ὅτι καὶ αὐτὸς «καὶ οἱ ραγιάδες εἶνε πιστοὶ εἰς τὸ δοβλέτι, καὶ ὅτι οὐδὲν κίνημα οὐδαμοῦ γίνεται,ὅσα δὲ καταγγέλλονται εἰς τὴν Πύλην εἶνε ψεύματα καὶ λέγονται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Δολβετίου καὶ τῶν Ἑλλήνων». Ταῦτα δὲ τὰ ἤκουσεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Γρηγορίου ὁ Παπαρηγόπουλος ὅταν ἔφθασεν εἰς Κ)λιν ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου (Ἀγγ. Α´ 374). Ἐνῷ δὲ τοιαῦτα διεβεβαίου τὴν Πύλην ὁ Γρηγόριος, παρεχώρει τῇ 9 Ἰανουαρίου εἰς τὸν πρωτέκδικον καὶ μέγαν γραμματέα τῶνΠατριαρχείων Γ. Ἀφθονίδην τὴν ἐφ᾽ ὅρου ζωῆς ἐξαρχίαν τοῦ ἐν Ἠπείρῳ Γηρομερίου, μετὰ τῶν συνιστώντων αὐτὴν χωρίων «διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκδουλεύσεις, αὐτῷ τε τῷ Γένει γνωστὰς καὶ δι᾽ εὐφήμου γλώσσης ἀγομένας» (Ἀγγ. Α´ 112. Ἦτο δὲ γνωστότατος τῷ Γρηγορίῳ ὁ Ἀφθονίδης ὡς ἓν τῶν σπουδαιοτάτων ὀργάνων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εὑρίσκετο ἐν Κ)λει ὁ ἐκ Δεσφίνας ἐπίσκοπος Σαλώνων Ἠσαΐας ὅστις κατὰ τὸν Ι. Ν. Λεβαδέα κατῴκησεν ἀντικρὺ τῶν Πατριαρχείων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γραμματικοῦ Ἰωάννου «ἐκεῖθεν δὲ εἶχε, ὡς ἔβλεπε, καθημερινὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου, ἕως οὗ ἀνεχώρησε πάλιν εἰς Ἄμφισσαν ἕνα περίπου μῆνα πρὶν ἐκραγῇ ἡ ἐπανάστασις» (Ἀγγ. Β´ 440). Βεβαίως δὲ ὁ Γρηγόριος, ὁ γράψας αὐτῷ προηγουμένως τὴν γνωστὴν ἐπιστολήν, συνενοεῖτο ἤδη καὶ προφορικῶς περὶ τοῦ ἐν τῇ Στερεᾷ ἀγῶνος.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἔσπευσε νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν Γρηγόριον, ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἑταῖροι μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν περὶ τοῦ ἀγῶνος ἀπόφασίν των, ἀλλ᾽ ὅτι ἐπεθύμουν νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν πατρίδα ἵνα τοὺς εὐλογήσῃ καὶ ἵνα συμπάθωσιν ὅλοι ὁμοῦ. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἀπήντησε τῷ Παπαρρηγοπούλῳ ὡς ἑξῆς: «Ἡ εὐχὴ τοῦ θεοῦ καὶ ἡ ἰδική μου εἶνε μετ᾽ αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἡ εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Π. Πατρῶν εἶνε ἀνωτέρα τῆς ἰδικῆς μου, καὶ ὅτι ἡμεῖς ὡς ἀρχιποιμένες ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν τὸ καλὸν παράδειγμα καὶ ὅπως ἔχομεν συμφωνήσει, νὰ ἀποθάνωμεν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐγὼ μὲν εἰς Κ)λιν ὁ δὲ Γερμανὸς εἰς τὴν πολυπαθῆ Πελοπόννησον· οὕτω θέλει γίνει τὸ πεπρωμένον παρὰ τοῦ Ὑψίστου.

Ταῦτα παραγγέλλω εἰς αὐτοὺς δι' ὑμῶν, ἐπευχόμενος εἰς ἅπαντας ὑμᾶς ὅλα τὰ παρὰ θεοῦ ἀγαθά». Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐξήγησε λεπτομερέστερον τὰς ἀποφάσεις τῶν ἑταίρων καὶ ἐφ' ἱκανὴν ὥραν ὁμιλῶν μετ' αὐτοῦ προσεπάθησε νὰ τὸν πείσῃ νὰ ἀναχωρήσῃ, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος εὐλογήσας τὸν ἀπεσταλμένον εἶπεν αὐτῷ: «Ὕπαγε τέκνον μου εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἐπανάλαβε εἰς τοὺς ἡμετέρους ὅσα ἄλλοτε καὶ τώρα σοὶ εἶπον». Ὁ δὲ Παπαρρηγόπουλος ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν εὐχὴν τοῦ Πατριάρχου ἐπέστρεψεν εἰς Πάτρας, (ὅρα τὴν ἀνώνυμον ἔκθεσιν αὐτοῦ παρὰ Ἀγγελ. Α', 374) ἐπανεῦρε δὲ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Πελοποννησίων προσελθόντας εἰς Τρίπολιν εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς.

Μόνον οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας εἰσηγήσει τοῦ Γερμανοῦ δὲν προσῆλθον εἰς Τρίπολιν, ἀλλά καταφυγόντες εἰς Ἁγ. Λαύραν καὶ ἀγνοοῦντες ἔτι τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἀπέστειλαν κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου τὸν μοναχὸν Εὐγένιον μὲ ἀναφορὰν πρὸς τὸν Σουλτάνον ὅτι εἶνε πρόθυμοι νὰ μεταβῶσι δῆθεν εἰς Κ)λιν ἅμα κληθῶσιν ὑπὸ τῶν Πατριαρχείων, ἵνα παραστήσωσι καὶ προφορικῶς διατὶ δὲν μεταβαίνουσιν εἰς Τρίπολιν, παρεκάλουν δὲ νὰ μὴ δοθῇ προσοχὴ εἰς τὰς συκοφαντίας τοῦ Καϊμακάμη. Τὴν ἀναφορὰν αὐτὴν ἐνέκλεισαν εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην, ἄγνωστον ὅμως ἂν ἔλαβε ταύτην ὁ Γρηγόριος (Σπηλ. Α', 26, Φρ. Α', 145, Φωτ. Α', 63). Συγχρόνως οἱ ἐν Τριπόλει ἀπέστειλαν εἰς Κ)λιν πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ τὸν Μουρούζην ἀναφορὰν περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν μὴ προσελθόντων εἰς Τρίπολιν ἀρχιερέων Π. Πατρῶν καὶ Κερνίκης, ὁμοίαν δὲ ὁ Μεχμὲτ Σαλὴμ πρὸς τὴν Πύλην καὶ τὸν Χουρσὶτ εἰς Ἰωάννινα. Ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι συνελήφθησαν ἐν Κορίνθῳ καὶ τὰ ἔγγραφα κατεκρατήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (Σπηλ. Α', 30).

Ὅταν δὲ οἱ ἐν Ἁγ. Λαύρᾳ διεσκορπίσθησαν καὶ ὁ Γερμανὸς μετέβη εἰς Πάτρας, ὁ Παπαρρηγόπουλος συνέστησεν εἰς αὐτὸν νὰ φύγῃ εἰς Ζάκυνθον πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς του, ἀλλ' ὁ Γερμανὸς ἀπήντησε: «Φίλε, ἄλλοτε δὲν θέλω νὰ ἀκούσω οὔτε ἀπὸ σέ, οὔτε ἀπὸ ἄλλον τοιαύτας παρακινήσεις, οὔτε δι' ἐμὲ οὔτε δι' ἄλλον. Ἠξεύρεις τί διὰ μέσου σοῦ μοὶ ἔγραψεν ὁ πατριάρχης, ὅτι ἡμεῖς πρὸ πάντων πρέπει νὰ μιμηθῶμεν τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ ἡμεῖς νὰ δώσωμεν τὸ παράδειγμα νὰ ἀποθάνωμεν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Ὁ πατριάρχης ἀπεφάσισε νὰ θυσιασθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγὼ ἐδῶ· τοιαύτη εἶναι ἡ θεία βουλὴ, καὶ πρέπει νὰ γίνῃ. Εἰς τὸν Πατριάρχην προσέφεραν πλουσιοπάροχα ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ, ἀλλ' ὅμως δὲν τὰ ἐδέχθη· ἔμεινε σταθερὸς εἰς τὴν ἀπόφασίν του. Πρέπει νὰ μιμηθῶμεν τὸν Χριστόν·

τὰ τοιαῦτα μεγάλα καλὰ διὰ μεγάλων θυσιῶν ἀποκτῶνται. Μήπως σύ, φίλε, καὶ τόσοι ἄλλοι δὲν τρέχετε κίνδυνον; Ἐλησμόνησας τί εἶπε διὰ νὰ μοῦ εἰπῇς; θέλεις νὰ σοῦ ἀναγνώσω τὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου τὸ ὁποῖον σὺ μοὶ ἐκόμισας;» (Ἀγγ. Α', 224).

ΣΤ'.—ΕΙΣΒΟΛΗ ΚΑΙ ΑΦΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ

Ἡ πρώτη ἀγγελία.—Λυσσώδης ὀργὴ τοῦ Σουλτάνου.—Ἡ συνεδρίασις τῆς Συνόδου.—Τρόμος καὶ φόβος ἐν Κ)λει.—Φύλαξις τῶν Σέρβων.—Συσσώρευσις θυμάτων ἐν Φαναρίῳ.—Γρηγόριος καὶ Σεϊχοὺλ Ἰσλάμης.—Ἀνακρίβειαι Μαυροκορδάτου.—Ἀλλαγὴ Βεζύρου.—Τὸ περὶ ἀμνηστείας φιρμάνιον.—Διαταγὴ περὶ ἀφορισμοῦ καὶ ἀνάγνωσις αὐτοῦ.—Λύσις τοῦ ἐπιτιμίου.—Ἡ σημασία τοῦ ἀφορισμοῦ.—Φυλακισμὸς ἀρχιερέως.—Φυγὴ Μαυρομιχαλαίων καὶ Παλαμήδου.—Διακυμάνσεις Γρηγορίου.—Φυλάκησις ἀρχιερέως ἐν Κ)λει.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐν Κ)λει ἑταῖροι διετέλουν ἐν ἀπογνώσει διὰ τὴν ἀπόλυτον ἀδυναμίαν πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ καταρτισθέντος σχεδίου τῆς Κ)λεως καὶ ἐμάνθανον πάντοθεν δυσάρεστα, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκῶν πο λεμοφοδίων καὶ χρημάτων πρὸς ἔκρηξιν σοβαρὰν δυσχερεστάτου ἀγῶνος, ἔκτακτος ταχυδρόμος ἔφθασε τῇ 1 Μαρτίου 1821 εἰς Κ)λιν, ἀγγέλλων εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ρωσσίας, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εἰσέβαλεν ἀπὸ τῆς 18 Φεβρουαρίου εἰς τὴν Μολδαυΐαν, παριστῶν διὰ τῶν προκηρύξεών του τὴν Ρωσσίαν ὡς ἑτοίμην νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ κίνημά του. Σπεύδει λοιπὸν ὁ Στρογανὼφ πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην μετὰ τῆς προκηρύξεως, καθ' ἣν ὥραν ἄλλοι ταχυδρόμοι ἀνήγγελλον εἰς τὴν Πύλην ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἔσφαξαν ἐν Γαλαζίῳ Τούρκους ἐμπόρους, ὅτι τὸ κίνημα ἦτο γενικὸν ὑποθαλπόμενον ὑπὸ μυστικῆς ἑταιρείας καὶ ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἀνεμένετο ἡ Ρωσσικὴ ἐπικουρία πρὸς γενίκευσιν τοῦ ἀγῶνος εἰς ὅλην τὴν Ἑλλην. χερσόνησον.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ τελευταίου ὁ Στρογανὼφ προσεπάθησε νὰ καθησυχάσῃ τὴν Πύλην, ἀποδοκιμάσας αὐστηρότατα τὸ κίνημα, ἡ κατάπληξις ὅμως ἐν Κ)λει ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος, διότι μόλις ἤδη ἐξυπνήσαντες οἱ ἐπίσημοι συνεδύαζον πάσας τὰς ἀπὸ μηνῶν διαφόρους περὶ μελετωμένου κινήματος προδοσίας καὶ καταδόσεις, ἃς μωρῶς ἕως τότε ἐνόμιζον ὡς σπερμολογήματα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ ἄλλων καλοθελητῶν. Ἤδη εἷς στρατηγὸς τοῦ Τσάρου ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς ἀγῶνος πλήρους ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως κυοφορηθέντος καὶ γαλουχηθέντος ἐν Ρωσσίᾳ, ἡ Κ)λις ἠπειλεῖτο διὰ πυρπολήσεως, ὁ Σουλτάνος διὰ φόνου ἀμέσου, ὁ στρατὸς καὶ οἱ Μουσουλμάνοι διὰ καταστροφῆς γενικῆς. Ὁ ἔμμπιστος Χαλέτ, μὴ προϊδὼν

οὐδὲν ἐκ τούτων, εὑρέθη εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν. Ὁ ὄχλος ἐζήτει αἱματηρὰν ἐκδίκησιν διὰ τὰς ἐν Γαλαζίῳ σφαγὰς καὶ μόλις συνεκρατήθη, τοῦ Μεγάλου Βεζύρου δηλώσαντος εἰς πολυπληθεῖς διαδηλωτὰς ὅτι θὰ ληφθῶσιν τάχιστα ἔκτακτα μέτρα. Ὄντως δὲ ἐκλήθησαν εὐθὺς καὶ ἀνεκρίθησαν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν οἱ συγγενεῖς τῶν ἐν ταῖς ἡγεμονείαις αὐθεντῶν, ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τίποτε ἀφέθησαν προσωρινῶς ἐλεύθεροι νὰ μεταβῶσιν εἰς τοὺς οἴκους των. Τὴν ἐπομένην ὅμως, μόλις ἐγνώσθη ὅτι συμμετεῖχεν εἰς τὸ κίνημα καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας Μιχ. Σοῦτσος, ἐπαναστατήσαντος τοῦ Ἰασίου, ἔστειλεν εὐθὺς ἡ Πύλη νὰ συλλάβῃ τοὺς συγγενεῖς του, ἀλλ' οὐδένα εὗρε, διότι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα συνεπείᾳ ἐπιστολῆς τοῦ ἡγεμόνος οἱ ἐν Κ)λει ἐπίτροποι αὐτοῦ δηλ. ὁ ἀδελφός του Νικόλαος ὁ γαμβρός του Σχινᾶς, πρὸς δὲ ὁ ἱεροκήρυξ Κ. Οἰκονόμος καί τινες ἄλλοι, ἀφήσαντες τοὺς ἐν τῷ Βοσπόρῳ οἴκους των πλήρεις, ἐδραπέτευσαν εἰς Ὀδησσόν.

Ἡ ὀργὴ τοῦ Σουλτάνου ἐκ τούτου ὑπῆρξε μεγίστη, διότι δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη ποῖοι δὲν ἦσαν ἔνοχοι. Εὐθὺς λοιπὸν ἡ Κυβέρνησις ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ τὴν Σύνοδον, ἣν ἡ ἀγγελία τῶν ἐν Μολδαυΐᾳ ταραχῶν πρωτίστως συνετάραξε. Δύο ἱστορικοὶ ὁ Μ. Οἰκονόμου (σελ. 104—107) καὶ ὁ Σπηλιάδης (Α΄ 110) παρέχουσιν ἡμῖν ἔν τισι μόνον διαφέρουσαν περιγραφήν. Κατὰ τὸν πρῶτον ἡ Πύλη διέταξε διὰ τοῦ ἀπό τινων ἑβδομάδων Μεγάλου διερμηνέως καὶ διαδόχου τοῦ Ι. Καλιμάχου Κωστάκη Μουρούζη τὴν Σύνοδον νὰ συσκεφθῇ ἐπὶ τῶν ἀγγελθέντων. Κατὰ τὸν Σπηλιάδην πρὸ τῆς συνεδριάσεως ὁ Πελοποννήσιος Μητροπολίτης Δέρκεν Γρηγόριος θεωρῶν ἄφευκτον τὸν θάνατον πάντων τῶν Συνοδικῶν, ἐπρότεινεν εἰς τὸν Πατριάρχην ἵνα μεταβαίνοντες ἀμφότεροι εἰς Πελοπόννησον, τεθῶσι μὲ τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς καταστροφὴν τοῦ Σουλτάνου. Ἐνώπιον ὅμως τῆς Συνόδου παρέστησε δῆθεν, ὅτι ἄλλο τι δὲν ἠδύνατο νὰ σβέσῃ τὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν Σουλτάνον, εἰμὴ ἡ παρουσία αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατριάρχου εἰς Πελοπόννησον.

Ἀναλυτικώτερον ἐκτίθησε τὰ ἐν τῇ Συνόδῳ συμβάντα ὁ Οἰκονόμου, γράφων ὅτι «ἐπρότεινέ τις ὡς συντελεστικὸν μέσον νὰ ἀπέλθουν ἅπαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ τῆς Συνόδου αὐτῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ἕκαστος, ἵνα ἐκ τοῦ πλησίον μὲ τὸ ἐπαγωγὸν τῆς προσωπικῆς των παρουσίας καὶ προφορικῶς παρασταίνοντες τοὺς κινδύνους καὶ τὰ ἄτοπα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπαναστάται ἐκτίθενται καὶ τὴν πατρίδα ἐκθέτουσι, συνδράμωσιν οὕτως ἀποτελεσματικώτερον. Καὶ ἡ πρότασις ἐνεκρίνετο. Ὁ δ' ἔγκριτος γέρων Γρη-

γόριος Δέρκων, ἀληθῶς ἢ κατὰ προσποίησιν βαρυακούων καὶ σιωπῶν, ἐπερωτήσας ἔπειτα τὰ λεχθέντα καὶ ἀναγνωρίζων δῆθεν τὸ μέτρον ὡς κατάλληλον, προσέθετο ἐπειπών: Ναί! καὶ ἡ Αὐτοῦ Παναγιότης ὁ Πατριάρχης ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς πατρίδα του, ὅπερ θέλει κάμει ἁπανταχοῦ γενικωτάτην καὶ συντελεστικωτάτην ἐντύπωσιν, καὶ αἰσιώτατα θὰ φέρῃ ἀποτελέσματα. Πάντες δὲ ἐνέκρινον καὶ τοῦτο. Καὶ ὁ Μέγας Διερμηνεὺς ἐφαίνετο δεχόμενος καὶ ἐπαινῶν τὸ προταθὲν μέτρον, ὡς τωόντι καταλληλότατον, προαποφαινόμενος καὶ τὴν ἐκ μέρους τῆς Ὑψ. Πύλης παραδοχὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης ὡς πρὸς τοῦτο ἐπειπών: ὑμεῖς μὲν ἅγιοι γέροντες καλὸν ν' ἀπέλθητε, καὶ ἀληθῶς ἡ παρουσία σας καὶ ὁ προφορικὸς λόγος θέλουν συντελέσει, ὁ Πατριάρχης ὅμως δὲν πρέπει νὰ λείψῃ ἐντεῦθεν, οὔτε καὶ ἡ Σύνοδος νὰ διασκορπισθῇ τέλεον. Ἐκρίθη τέλος ἐπὶ ταύτῃ τῇ προτάσει τοῦ Πατριάρχου ὡς προτιμώτερον νὰ μὴν ἀποδημήσῃ οὐδείς, ἀλλὰ νὰ μείνουν καὶ νὰ διακινδυνεύσουν ἅπαντες. Διαλυθείσης δὲ τῆς συνεδριάσεως, τελευταῖος καὶ μόνος μετὰ τοῦ Πατριάρχου μείνας ὁ Δέρκων ἠρώτησεν αὐτόν: διατὶ ἠναντιώθης εἰς τὴν πρότασίν μου, Δεσπότη μου, ἧς δεκτῆς γενομένης ἐδύναντο νὰ σωθῶσιν οἱ πλείους καὶ ἡ Παναγιότης Σου ἐπωφελέστατα; Ὁ δὲ ἀπήντησε: Γνωρίζω μὲν, ὅτι τὸ μέτρον, εἰ παρεδέχετο, ἦν σωτήριον διὰ τὰ ὀλίγων ἁγίων γερόντων ἄτομα· ἀλλ' ἐν ἐνδεχομένῃ ἢ μᾶλλον βεβαίᾳ ἀποτυχίᾳ τῆς ἀποστολῆς των, τὸ κακὸν ἤθελε λάβει μείζονα ἐπίτασιν καὶ ἠθέλομεν, εἶπε, γίνει ἡμεῖς, Ἅγιε Δέρκων, αἴτιοι μεγάλης σφαγῆς τοῦ ἀθώου λαοῦ καὶ μεγίστης αἱματοχυσίας χάριν τῆς ἰδικῆς μας σωτηρίας, καί ἡ Ὑψ. Πύλη ὡς δικαιολογίαν τῆς ὠμότητός της ἤθελ' ἔχει τὴν ἰδικήν μας διαγωγήν. Αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐμετρήθησαν, Ἅγιε Δέρκων· γεννηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς εἰς τὴν δεινοτάτην ταύτην δοκιμασίαν, ἣν ὀφείλομεν καὶ μὲ τὸ ἴδιον ἡμῶν αἷμα νὰ ἐλαφρύνωμεν. Γνωρίζω τὶ μᾶς περιμένει· εἶναι ἤδη προαποφασισμένον· ὅθεν οὔτε ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος πρέπει νὰ εὑρεθῇ κενὸς, οὔτε ἡ Σύνοδος διεσκεδασμένη. Ἂς ἑτοιμασθῶμεν λοιπὸν μετὰ πίστεως καὶ ἐλπίδος νὰ πίωμεν τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸ ἡτοιμασμένον ἡμῖν, παρακαλοῦντες τὸν Θεὸν, νὰ γίνῃ τὸ θέλημά του, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς νὰ ἐνισχύσῃ εἰς τὸν ἄφευκτον τελευταῖον τοῦτον ἀγῶνα· τοῦτο συμφέρει εἰς τὸ ἔθνος».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ Τουρκικοῦ ὄχλου ἐπετείνετο. Τὰ τεμένη ἐπληροῦντο πιστῶν δεομένων σωτηρίαν ἐκ τῆς καθολικῆς ἐπιβουλῆς τῶν ραγιάδων, πρὸς μείζονα δὲ ἐξέγερσιν αὐτῶν ἐπλάσθη προκήρυξις τοῦ Σουλτάνου ἀφορίζουσα τοὺς ἀπειθεῖς καὶ

λέγουσα ἐν τέλει: «Μικροὶ μεγάλοι, γέροντες καὶ νέοι νὰ ἁρματωθῆτε καὶ προσέχετε νύχτα καὶ ἡμέρα».

Ἤρχισε λοιπὸν ὁ συρφετὸς νὰ ὁπλίζεται καὶ πυροβολῇ εἰς τὸν ἀέρα. Τρόμος κατέλαβε τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Ληστεῖαι διεπράττοντο καθ' ὁδὸν κατὰ Χριστιανῶν. Ἤρχισαν καὶ ἐπιθέσεις κατὰ ἐμπορικῶν, ἐξ οὗ πολλοὶ ἔκλεισαν τὰ καταστήματά των. Ἀλλ' ἡ Πύλη διέταξε «κριμινάλε», ὅποιος δὲν ἀνοίγει τὸ κατάστημά του· διένεμε δὲ συγχρόνως καὶ πυρίτιδα καὶ ὅπλα εἰς τὸν ὄχλον πρὸς ἐκφόβισιν τῶν Χριστιανῶν. Τόσοι δὲ ἦσαν οἱ πυροβολισμοὶ ὥστε αἱ καδίναι τῶν χαρεμίων τῶν ἀνακτόρων παρεπονέθησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο τὴν νύκτα νὰ κοιμηθοῦν (Ἀγγ. Β' 126). Οἱ Τουρκόπαιδες ἐπυροβόλουν δοκιμάζοντες τὰ ὅπλα των ἐπὶ ἀόπλων Ἑλλήνων καθ' ὁδὸν (Φ. Β' 109). Ὅλαι αἱ ὁδοὶ ἠρημώθησαν. Ἕκαστος ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀγόμενον εἰς τὴν σφαγὴν ἢ εἰς τὴν ἀγχόνην. Πανταχοῦ δὲ δὲν ἐφαίνοντο ἢ λύπαι, ἀναστεναγμοί, δάκρυα ποταμηδὸν καὶ τελεία ἀπελπισία (Φρ. Α' 261—2). Ὅσοι εἶχον ἑταιρικὰ ἔγγραφα ἢ βιβλία μὲ μαθηματικὰ σχήματα τὰ ἐξηφάνιζον καὶ ἐν γένει μέγας κατέλαβε πανικὸς τὴν Κ λιν, ἐκ τῆς ἐγέρσεως τῆς ὁποίας ἤλπιζεν ὁ Ὑψηλάντης τὴν πλήρη ἀνάστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ χαιρετισμὸς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων εἶχεν ἀπαγορευθῇ.

Ὄντως δὲ ὁ Μαχμοὺτ εἶχε κηρυχθῇ ὑπὲρ τῶν ἄκρων μέτρων κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων του. Ἀλλ' ἤθελε πρῶτον νὰ διαγνώσῃ τοὺς ἀπειλουμένους ἐξωτερικοὺς κινδύνους. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Σούτσου ἐνέτεινε τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ περὶ ἐνδεχομένης βοηθείας τῶν Ρώσσων, μάτην δέ κατ' ἐπανάληψιν διεμαρτυρήθη ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεώς του ὁ Στρογανώφ. Εἰς πρόληψιν δὲ πρὸς τῷ Μολδοβλαχικῷ καὶ Σερβικοῦ κινήματος, ἡ Πύλη ἔγνω νὰ φυλάξῃ τοὺς ἑπτὰ Σέρβους ἀντιπροσώπους, ἐν οἷς διέπρεπον εἷς ἀρχιερεὺς καὶ ὁ Ἀβράμιος Πετρόνοβιτς πρῶτος σύμβουλος τοῦ Μιλόσχη.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας λοιπὸν τῆς β' Κυριακῆς τῶν νηστειῶν (6 Μαρτίου) ἐκάλεσεν ὁ Ρεΐζ ἐφένδης τὸν Γρηγόριον εἰς τὴν Πύλην, ὅστις μεταβὰς εὗρεν ἐν τῷ προδρόμῳ καὶ τὸν Διερμηνέα Κ. Μουρούζην, ἀγνοοῦντα καὶ τοῦτον τὸ αἴτιον τῆς προσκλήσεως. Ὅτε δὲ εἰσήχθησαν, ὁ ὑπουργὸς μετὰ φιλοφροσύνης ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Πατριάρχην ὅτι κατ' ἐπιστολὴν τοῦ Σουλτάνου ἀνατίθεται αὐτῷ ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τῶν ἐν Γαλατᾷ διαμενόντων Σέρβων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γρηγόριος ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ φύλαξις ἦτο δυσχερὴς λόγῳ τῆς ἀποστάσεως καὶ διότι οὗτοι κατοικοῦντες εἰς οἰκίαν ἀπόκεντρον ηὐλίζοντο διά τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, τὴν ἑπομένην διετάχθη ἡ μεταφορά των ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἔνθα καὶ διέμειναν μέχρι τοῦ μαρτυρίου (Ἀγγ. Α', 23, Β' 11), κατόπιν δὲ ἐκρατήθησαν ὡς ὅμηροι

ἐν Κ)λει μέχρι τοῦ 1826 ὅτε μετὰ τὸ Ρωσσικὸν τελεσίγραφον ἀπε- λύθησαν (Καρολ. Β', 594).

Εὑρὼν δ' ἴσως ἐκ τῆς συρροῆς ταύτης ἀφορμὴν ὁ Γρηγόριος ἔγραψεν εἰς τὴν Πύλην ὅτι τά Πατριαρχεῖα δὲν εἶνε κατοικητήρια λαϊκῶν ἀλλά κληρικῶν, οὕτω δὲ ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῶν Πατριαρχείων τοὺς ὑπὸ τὴν φύλαξίν του ὁμήρους τῆς Μάνης, δηλ. τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πετρόμπεη Ἀντώνιον καὶ τὸν υἱόν του Γεώργιον. Μετά δύο ὅμως ἡμέρας ἡ ἐφεκτικότης τῆς Πύλης ἔληξε. Ὁ Μητροπολίτης Ἐφέσου Διονύσιος Καλλιάρχης, διότι ἔτυχε νά ἦνε ἀδελφὸς πρώην ἡγεμόνος φυγάδος, συνελήφθη καὶ ἀπηγχονίσθη κατά τὴν ὁδὸν ἰχθυοπωλείου (Βαλούκ-παζάρ), ἀφοῦ ἀταράχως ὡμίλησε περὶ τῆς ἀδίκου καταδίκης του. Εἷς Ἕλλην δακρύσας ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ θύματος συνελήφθη καὶ ἐξηφανίσθη (Φ.Α', 114 καὶ 322).

Συγχρόνως δὲ διετάχθη ἡ σύλληψις τοῦ πρώην ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Χατζερῆ ἀλλ' οὗτος μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του ἐδραπέτευσεν ἐκ τοῦ Μπαλτᾶ Λιμάν. Μετά τοῦτον ἐδραπέτευσε καὶ ὁ Γεώργιος Καρατζᾶς, υἱὸς πρώην ἡγεμόνος, μετά τινων ἄλλων ἐν οἷς καὶ ὁ μεγαλέμπορος Γ. Χρηστόπουλος, ἐξ οὗ ἐκμανεὶς ὁ Σουλτάνος ἐκοινοποίησεν εἰς τά Πατριαρχεῖα διάταγμα περὶ μετοικεσίας πασῶν τῶν ἐν τῷ Βοσπόρῳ κατοικουσῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν ἐντὸς τῆς συνοικίας τοῦ Φαναρίου, ἵνα οὕτω προληφθῇ ἡ δραπέτευσις αὐτῶν.

Ἤρξατο δὲ εὐθὺς ἡ μετοικεσία, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος φρονῶν ὅτι διά τοῦ μέτρου τούτου συνεσωρεύοντο ἐπὶ τὸ ἀσφαλέστερον τά ἐπὶ σφαγὴν προοριζόμενα θύματα καὶ ὅτι αἱ κατά τῶν προκρίτων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν καταδρομαὶ δὲν θά ἀνεστέλλοντο, συνεκάλεσεν ἐν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις συμβούλιον τῶν ἐγκρίτων Ἑλλήνων ἵνα μετά τῆς Συνόδου συσκεφθῶσι περὶ τοῦ ποιητέου. Ἰδοὺ δὲ πῶς ὁ ἀνώνυμος βιογράφος αὐτοῦ περιγράφει τάς συνεπείας τοῦ ληφθέντος μέτρου: «Ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ ἐνεκρίθη νὰ ὑποβάλωσιν ἀναφοράν εἰς τὴν Πύλην, δι' ἧς ἅπαντες οἱ τοῦ γένους πρόκριτοι νά ἐγγυῶνται ὑπὲρ ἀλλήλων περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονῆς αὐτῶν, ὡς πιστοὶ τῆς βασιλείας ὑπήκοοι, καὶ περὶ τῆς συμπράξεως αὐτῶν, ἐφ' ὅσον δυνηθῶσιν, εἰς ἀποκατάστασιν τῆς κοινῆς ἡσυχίας. Τὴν ἀλληλέγγυον ἀναφορὰν ταύτην μετὰ τριῶν Ἀρχιερέων συνωδευμένος ὁ Πατριάρχης ἀπῆλθεν εἰς τὴν Πύλην νά δώσῃ εἰς τὸν Βεζύρην τῇ 13 Μαρτίου, Κυριακῇ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Μὴ εὑρεθέντος ὅμως ἐκεῖ τοῦ Διερμηνέως, ἔχοντος συνέντευξιν εἰς Ὀρτάκιοϊ μετά τοῦ Ἰντερνουντζίου, ἠναγκάσθη ὁ Πατριάρχης νά παρουσιασθῇ εἰς τὸν Κεχαγιᾶν (Τοποτηρητὴν) τοῦ Ὑπουργοῦ Τζανὴπ Ἐφέντην, τὸν τά μάλιστα Χριστιανομάχον. Ὁ Μουσουλμάνος

οὗτος, ὑποδεχθεὶς κατ' ἀρχὰς φιλοφρόνως τὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς Ἀρχιερεῖς λέγει ἔπειτα ἀποτόμως εἰς αὐτόν: «Πατριάρχα τῶν Ρωμαίων, πῶς σὲ ἐφάνησαν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ ἔθνους σου;» Ὁ Πατριάρχης ἀπεκρίθη, ὅτι «μὲ μεγάλην ἀπορίαν καὶ ἄμετρον λύπην ἤκουσε τάς συμβάσας τοπικὰς ταραχάς, αἵτινες ἀντίκεινται πρὸς τὴν τῶν ὑπηκόων ὀφειλομένην πίστιν καὶ ὑπακοὴν εἰς τὴν ἄνωθεν ἐφ' ἡμᾶς τεταγμένην κραταιάν βασιλείαν· ἀντιβαίνουσι δὲ καὶ εἰς τάς ἐντολάς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ὅπου ὁ Θεὸς ἡμῶν μᾶς προστάζει: «Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω, τὸν Βασιλέα τιμᾶτε». Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τούτῳ προσκαλεῖται ὁ Πατριάρχης νά ἀναβῇ εἰς τὸ οἴκημα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Ἀλῆ Πασᾶ, καὶ εἰσελθὼν μετά τῶν Ἀρχιερέων, ὧν εἷς ἦν καὶ ὁ Θεσσαλονίκης, ἔδωκε τὴν ἀναφοράν· ὑπεδέξατο δὲ αὐτοὺς φιλοφρόνως ὁ μέγας Ἀρχισατράπης, καὶ καθίσας τὸν Πατριάρχην ἀνέγνω τὴν ἀναφοράν καὶ λίαν εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν ἀποβλέψας «πολὺ καλά», εἶπεν· ἔπειτα, μεταξὺ λόγων ἄλλων ἀδιαφόρων γενομένων, ἀνέφερεν ὅτι ὑπῆρξεν ἄλλοτε Πασᾶς τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐνθυμεῖται τὸν τόπον ἐκεῖνον, καὶ παρευθὺς ἐρωτᾷ τὸν Πατριάρχην: «ποία ἡ πατρίς σου;» Ὁ δὲ ἀπήντησεν εὐθὺς «ἡ Πελοπόννησος. Δημητσάνα λέγεται ὁ τόπος μου».

Καὶ ὁ Βεζύρης ἀποβλέψας πρὸς τὸν Θεσσαλονίκης: «Βέβαια, λέγει, πολὺν καιρὸν ἔχει ὁ γέρων Πατριάρχης, ἀφ' οὗ δὲν εἶδε τὴν πατρίδα του». «Ναί, Ὑψηλότατε, ἀπεκρίθη ὁ Θεσσαλονίκης, ἔτι παιδίον ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν». Καὶ ὁ Βεζύρης ὑπεμειδίασεν· ἔπειτα, μικρὸν ἐπισχὼν καὶ σύννους φανείς, λέγει πρὸς τὸν ἀτρόμητον Γρηγόριον: «Πατριάρχα τῶν Ῥωμαίων· ᾄδεται λόγος, ὅτι εἰς τὰς συμβάσας ἐν τῇ Μολδοβλαχίᾳ ταραχὰς εἶχε μέρος καὶ ὁ Κλῆρος», διότι ἔγεινε γνωστὸν, ὅτι τὸν Ὑψηλάντην περιέζωσε τὴν ῥομφαίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Μητροπολίτης τῆς Μολδαυΐας. Ὁ δὲ μετὰ φωνῆς ἐντόνου καὶ ἱλαρᾶς: «Ἀλλ' ὅστις, ἀπεκρίθη, Ὑψηλότατε, τῶν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῶν ἀνθίσταται καὶ σηκόνει ἀνταρσίαν ἐναντίον τῆς κραταιᾶς Βασιλείας, τοῦτον τὸ θρήσκευμά μας (ἀϊνὶ) καθαιρεῖ ἀπὸ τὸ Ἐκκλησιαστικόν του ἀξίωμα καὶ ἡ ἐξουσία τὸν τιμωρεῖ, καθῶς καὶ πάντα ἄλλον ἀποστάτην. Ἐλπίζω δὲ, Ὑψηλότατε, ὅτι ἡ κραταιὰ Βασιλεία ταχέως καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ θέλει καταπαύσει τὰς αὐθορμήτους καὶ τοπικὰς ταύτας ταραχὰς καὶ διὰ τῶν ἀνικήτων ὅπλων της καὶ διὰ τῆς συνήθους της πρὸς τοὺς ἁμαρτήσαντας φιλανθρωπίας, ὅταν ἐπιστρέψαντες ὁμολογήσωσι τὸ ἐκ παραφροσύνης ἁμάρτημά των». «Ἰσσαλὰχ» (Θεοῦ βοηθοῦντος), ἀπεκρίθη ὁ Βεζύρης, καὶ μετ' ὀλίγον «καλῶς ἤλθατε» εἶπε πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, καὶ οὗτοι ἀνεχώρησαν» (Ἀγγ. Α', 20-27).

Οἱ λέγοντες ὅτι καὶ ὁ τότε εὐνοούμενος τοῦ Σουλτάνου Χαλὲτ ἐφένδης παρευρίσκετο κατὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην, προσθέτουσιν καὶ τὸν ἀκόλουθον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατριάρχου διάλογον: «Σὺ εἶπες ὅτι εἶσαι Πελοποννήσιος, καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ γνωρίζῃς τὰς εἰς τὴν πατρίδα σου τεκταινομένας σκευωρίας;» — «Δι᾿ αὐτὸ δά, ἀπήντησεν ὁ Πατριάρχης, οἱ συνωμόται γνωρίζοντες ὅτι ὁ κλῆρος ἀποστρέφεται τὰς συνωμοσίας, μᾶς ἔκρυψαν τὰ πάντα.» — «Τί λέγεις, Πατρίκ; ὑπέλαβεν ὁ Χαλὲτ ἀφαιρέσας καὶ τὸν συνήθως διδόμενον τίτλον τοῦ ἐφένδη, καὶ ὅλα των τὰ μυστικὰ εἰς σᾶς τὰ λέγουν». Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Χαλέτης, ἐννοῶν τὴν ἐξομολόγησιν (* * *).

Ὁ Χαλὲτ ὡς ὑποστηρικτὴς τοῦ ἀντάρτου Μ. Σούτσου, ἦτο λίαν ἐκτεθειμένος ἀπέναντι τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τοῦτο λοιπὸν πρῶτος ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸν τὸ τρομερὸν σχέδιον ὅπως ἀναθέσωσιν εἰς τοὺς Γενιτσάρους τὴν ἥβηδὸν σφαγὴν πάντων τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Συνῆλθον λοιπὸν τῇ 11 Μαρτίου οἱ ὑπουργοὶ ὅπως ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τοῦ σχεδίου ἀλλ᾿ ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅπως ζητηθῇ προηγουμένως ἡ ἔγκρισις τοῦ Σεϊχοὺλ-Ἰσλάμη Χατζῆ-Χαλὴλ-Ἐφένδη. Πρὶν ἢ δὲ οὗτος ἀποφανθῇ ἐκάλεσε μετὰ τοῦ ἀρχιάτρου υἱοῦ του τὸν ἰατρὸν τοῦ Γρηγορίου Διον. Πύρρον καὶ ἐξήταζον αὐτὸν ἂν ὁ Πατριάρχης ἦτο φίλος τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἂν ἐγνώριζέ τι περὶ τοῦ κινήματος. Ὁ Πύρρος τοὺς ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Γρηγόριος ἦτο ἁγιώτατος καὶ διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν ὑπονοιῶν των. Εὐθὺς δὲ κατόπιν φοβηθείς, ὡς διηγεῖται ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του (σελ. 89-99), μετέβη πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ τῷ εἶπεν τὰ ὅσα ἤκουσε καὶ εἶδε «Ὁ Παναγιώτατος, ἐπιλέγει, ὢν κατηχημένος πρότερον ἠδύνατο νὰ φύγῃ καὶ νὰ γλυτώσῃ, πλὴν δὲν ἠθέλησε διὰ νὰ μὴ θυμώσουν οἱ Τοῦρκοι καὶ θανατώσουν τοὺς Χριστιανούς».

Ἀλλ᾿ οὐ μόνον ἠρνήθη ὁ Γρηγόριος διὰ πολλοστὴν φορὰν νὰ φύγῃ καὶ νὰ σωθῇ, ἀλλὰ μαθὼν τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον τοῦ ποιμνίου του, προσέφυγεν εὐθὺς πρὸς τὸν Τοῦρκον πρωθιερέα. Τὰ κατὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην πρῶτος ἐδημοσίευσεν ὁ Γ. Α. Μαυροκορδᾶτος ἐν τῷ «Αἰῶνι» τοῦ 1852 (ἀριθ. 1260). Κατ᾿ αὐτὸν ὁ Γρηγόριος «ἔδραμε πρὸς τὸν Σεϊχοὺλ-Ἰσλάμην, συμπαραλαβὼν καὶ τὸν τότε μακαριώτατον Ἱεροσολύμων Πολύκαρπον καὶ τὸν Ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Σκαρλάτον Καλλιμάχην καὶ τοὺς δύω ἀδελφοὺς Μουρούζας, Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν διερμηνέα τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας καὶ Νικόλαον τὸν διερμηνέα τοῦ στόλου, καὶ μετὰ πολλῆς παρρησίας ὁ ζωηρὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ τὰς κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνθήκας ἀνέπτυξε καὶ ὡς ἐθνάρχης μετὰ τῆς συ-

νήθους αὐτῷ ἐμβριθείας καὶ σεμνοπρεπείας καὶ ἀξιοπρεπείας τὴν εἰς τὸ γένος προστριβομένην κατηγορίαν ἀπέκρουσε. Τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα ἐπανελάμβανον καὶ ἐμβριθῶς ἀνέπτυσσον ἀμοιβαδὸν ὅ,τε μακαριώτατος καὶ οἱ τρεῖς πρόκριτοι τοῦ γένους ἡμῶν· ὥστε δι' ἐπιχειρημάτων, δεήσεων καὶ δακρύων εἰς οἶκτον τὸν ἀγαθὸν καὶ φιλοδίκαιον καὶ φιλάνθρωπον ἔφερον Σεϊχοὺλ Ἰσλάμην, ὅστις παραμυθούμενος αὐτοὺς μεταξὺ τῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν παρακλήσεων, τοὺς εἶπεν ἐπὶ τέλους. «Μὴν ἀμφιβάλλητε εἰς τὴν φιλανθρωπίαν μου καὶ εἰς τὸ φιλοδίκαιον τοῦ ἤθους μου· φέρετέ μοι μόνον ἐπίσημον ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἐπανάστασις αὕτη δὲν ἔχει γενικὸν χαρακτῆρα ὡς ἀξιοῦσι· παραστήσατέ μου ὅτι σεῖς δὲν ἔχετε γνῶσιν τοῦ πράγματος· καταστήσατέ μου ἐναργές, ὅτι τὸ γένος σας ὁλόκληρον δὲν ἐνέχεται εἰς τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ λοιπὸν εἶναι ἔργον μου. Οὔτε ἡ ὑψηλὴ θέσις, ἣν κατέχω, οὔτε ὁ κίνδυνος αὐτῆς τῆς ζωῆς μου θέλει μὲ ἀποτρέψει τοῦ νὰ ὑπερασπισθῶ ὅλαις δυνάμεσιν ὁλόκληρον ἔθνος, ἐπαπειλούμενον νὰ ὑποστῇ παντελῆ ὄλεθρον».

Ὁ Παναγιώτατος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀπῆλθεν ὑπισχούμενος νὰ φέρῃ τὰς ἀποδείξεις. Ἐπιστρέφοντες δὲ διηυθύνθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἡγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχη. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ἀποσύρεται εἰς δωμάτιον μετὰ τοῦ μακαριωτάτου Ἱεροσολύμων καὶ μετ' ὀλίγον προσκαλεῖ τὸν Ἡγεμόνα καὶ τοὺς δύο Μουρούζας, καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς αὐτοὺς τοῖς λέγει: «Τέκνα μου· σκεφθέντες μετὰ τοῦ μακαριωτάτου ἀδελφοῦ ἡμῶν, ἐκρίναμεν ἄφευκτον νὰ σᾶς προτρέψωμεν καὶ νὰ σᾶς συμβουλεύσωμεν νὰ ἀναχωρήσητε ἐντεῦθεν. Σεῖς εἶσθε τέκνα περιπόθητα, οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τοῦ γένους μας· σεῖς εἶσθε ἀναγκαῖοι κατὰ ταύτην τὴν περιστοιχοῦσαν ἡμᾶς δεινὴν περίστασιν. Καὶ ἡμεῖς μένομεν ἐδῶ εἰς τὴν θέσιν, ἣν ἄνωθεν ἐλάβομεν· σεῖς δὲ παραμερίσατε πρὸς θεοῦ καὶ τρέξατε, ὅπου ἡ χρεία τὸ καλέσῃ». Ἀλλ' οὗτοι ἐπέμενον λέγοντες· «Σεβάσμιοι ἱεράρχαι, καὶ εἰς θάνατον ἐσμὲν ἕτοιμοι μεθ' ὑμῶν, ὑπὲρ τοῦ γένους ἡμῶν». Τότε μετὰ δακρύων περιπτυσσόμενοι καὶ κατασπαζόμενοι αὐτοὺς οἱ δύω πατριάρχαι, ἐπανελάμβανον τὰς ἀξιώσεις των, ἀλλ' οὐδὲν ἤνυσαν. Ἐπέπρωτο καὶ οὗτοι νὰ συναποθάνωσι! ἐπέπρωτο νὰ μαυροφορέσωσιν αἱ πολυάριθμοι οἰκογένειαί των!» (Ἀγγ. Α' 375 – 380).

Καὶ μέχρι μὲν τούτου εἰσὶ πιθανὰ τὰ γραφόμενα. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος παριστᾷ τὸν Γρηγόριον ἐπιστρέφοντα ἐν θλίψει καὶ σκεπτόμενον κατὰ μόνας ἵνα φέρῃ εἰς τὸν Σεϊχοὺλ Ἰσλάμην τὴν ἀπόδειξιν τῆς μὴ ἐνοχῆς ὅλου τοῦ Γένους, καλέσας δὲ τὴν ἑπομένην τὸν Ἐφέσου, τὸν Νικομηδείας, τὸν Δέρκων καὶ τὸν Ἀδριανουπόλεως εὗρεν αὐτοὺς συμφώνους ἵνα ἐκδοθῇ ἀφορισμὸς κατὰ μόνων τῶν ἀνταρτῶν, ὡς

ἐνόχων καὶ κληθείσης ἀμέσως τῆς Συνόδου κατηρτίσθη καὶ ὑπεγράφη οὗτος, ἐξ οὗ καὶ πεισθεὶς ὁ Σεϊχοὺλ Ἰσλάμης ἠρνήθη νὰ στέρξῃ εἰς τὴν σφαγὴν τῶν ἀθώων πληθυσμῶν. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅτι δηλ. πρῶτος ὁ Γρηγόριος ὑπέδειξε τὸ μέτρον τοῦ ἀφορισμοῦ ἐλέγχεται ἀνακριβὴς διὰ πολλοὺς λόγους. Ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον τῆς ἐκθέσεως ταύτης φαίνεται προϊὸν συγχύσεως χρονολογιῶν (ὡς λ. χ. ὅτι ἔζη τότε ὁ Ἐφέσου), ἐγράφη δὲ ἐξ ὑπολογισμοῦ, πρὸς ἀναίρεσιν τῶν κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γραφομένων τότε ὑπὸ τοῦ Φαρμακίδου. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐνόμισεν ὅτι προσφέρει ὑπηρεσίαν εἰς τὴν μνήμην τοῦ Πατριάρχου παριστῶν αὐτὸν ὡς σωτῆρα τοῦ ἀθώου πληθυσμοῦ διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ τῶν ἐνόχων. Ἐνῶ δὲ παρουσιάζει ἑαυτὸν ὡς αὐτόπτην, ἐν τούτοις βεβαιοῖ ἐν ἄλλοις καὶ δύο καταφωρότατα ψεύδη, ὅτι δηλ. ὁ ἀφορισμὸς ὑπεγράφη ἐν ἁπλῇ συνεδριάσει τῆς Συνόδου καὶ ἐστάλη εἰς τὸν Σεϊχοὺλ Ἰσλάμην, ἐνῷ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τοῦ ἀφορισμοῦ ἀναγράφεται ὅτι ὑπεγράφη οὗτος ἐπὶ τῆς Ἁγ. Τραπέζης μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Σουλτανικοῦ Ὁρισμοῦ τοῦ ὑποσχομένου ἀμνησνείαν εἰς μόνους τοὺς εὐπειθεῖς ραγιάδες, εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι τὸ φιρμάνιον τοῦτο ἐξεδόθη μετὰ τὴν παῦσιν καὶ ἐξορίαν τοῦ Σεϊχοὺλ Ἰσλάμη. Δευτέρα ἀνακρίβεια εἶνε ὅτι δῆθεντὸ Πάσχα ὁ Πατριάρχης συνελήφθη ἐξερχόμενος ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τῶν συνοδικῶν καὶ ἀπηγχονίσθη εὐθὺς μετ' αὐτῶν. Τὰς αὐτοψίας (;) ἄλλως τε ταύτας τοῦ Μαυροκορδάτου οὐδεμιᾶς ἠξίωσε προσοχῆς καὶ αὐτὸς ὁ δημοσιεύσας τὴν διατριβὴν ἐν τῷ «Αἰῶνι» Ἰ. Φιλήμων, ἄλλως διηγούμενος τὰ συμβάντα.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ κειμένου τοῦ ἀφορισμοῦ ἔχομεν καὶ μεταγενέστερον ἔγγραφον τῆς Πύλης πρὸς τὸν Στρογανώφ (τοῦ Ἰουνίου 1821) καθ' ὃ «εἶχεν αὕτη τὸ δικαίωμα καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐξολοθρεύσῃ πᾶν τὸ Ἑλλ. ἔθνος, ἀλλ' ἀντὶ τούτου μακροθύμως φερομένη διέταξε τὸν Πατριάρχην ἵνα καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ.» (Καρολ. Β' 412). Δυστυχῶς οἱ πλεῖστοι τῶν βιογράφων τοῦ Γρηγορίου παρασυρθέντες ὑπὸ τοῦ εὐφαντάστου Μαυροκορδάτου, ἴσως ἐπειδὴ οὗτος ὑπῆρξε καθηγητὴς τοῦ Ἑλλην. Πανεπιστημίου, παρεδέχθησαν ἀφροντίστως ὅτι τὸ μέτρον τοῦ ἀφορισμοῦ ὑπέδειξεν ὁ Γρηγόριος, ἐνῶ ἐπενοήθη τοῦτο ὑπὸ τῆς Πύλης ὡς ἐπιβοηθητικὸν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ περὶ ἀμνηστείας Σουλτανικοῦ Διατάγματος. Ἑπομένως ἂν ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Μαυροκορδάτου, ὑπάρχει τι τὸ ἀληθὲς, φαίνεται ὅτι καὶ ἡ παράκλησις τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Σεϊχοὺλ Ἰσλάμην συνέτεινεν ἵνα μὴ στέρξῃ οὗτος προθύμως εἰς τὸ ἄγριον σχέδιον τοῦ Σουλτάνου. Ἄλλως τε ὁ Σεϊχοὺλ Ἰσλάμης κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀλφερα-

νίδων, οἵτινες ἦσαν τηρηταὶ πιστοὶ τῶν ῥητῶν τοῦ Κορανίου, καθ' ὃ οὐδέποτε ἐπιτρέπεται νὰ τιμωρῶνται οἱ ἀθῶοι διὰ τὰς πράξεις τῶν ἐνόχων συγγενῶν αὐτῶν. Διὰ τὴν ἄρνησιν ταύτην ὁ Σεϊχοὺλ Ἰσλάμης ἐπαύθη θεωρηθεὶς προστάτης τῶν ἀπίστων καὶ ἐξωρίσθη εἰς Λῆμνον, διετάχθησαν δὲ οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν νὰ πηδήσωσι κατὰ τὸν πλοῦν εἰς λέμβον καὶ νὰ βυθίσωσι τὸ πλοιάριον, ὅπερ καὶ ἐγένετο (Φ. Α', 106, Ἀγγ. Α' 378).

Συμφώνως πρὸς τὸ γενικὸν τοῦτο πνεῦμα, τὸ ἐχθρικώτατα διακείμενον πρὸς τὸ κίνημα τῶν ραγιάδων, ἔπαυσεν ὁ Σουλτάνος τὸν Βεζύρην Σαῒδ τῇ 19 Μαρτίου, διότι «στερούμενος τῆς ἀπαιτουμένης δραστηριότητος καὶ κατὰ πολὺ ἀγαπῶν τὰς ἀναπαύσεις καὶ τὴν πολυτέλειαν οὐδόλως ἐδείχθη ὁ ἀνήρ, ὃν ἀπήτουν αἱ περιστάσεις». Διωρίσθη δὲ ἀντ' αὐτοῦ ὁ ἀπὼν τότε Ἀλῆ Βενδερλῆς, μέχρι δὲ τῆς ἀφίξεως τούτου ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, ἔνθα ἦτο διοικητής, ἀνετέθη ἡ Μ. Βεζυρεία εἰς καϊμακάμην, τὸν Ἐλχάδσχ Σαλὶχ Πασᾶν (Φ. Β', 306).

Μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ Σαῒδ, ἀντὶ τοῦ θανατωθέντος Σεϊχοὺλ Ἰσλάμη Χατζῆ Χαλὴλ διωρίσθη τοιοῦτος ὁ Φεΐζ ἰμάμης, εἰς ὃν ἐπεβλήθη ἡ ἔκδοσις φεφτᾶ ἐπὶ μετριωτέρας μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀλλ' ἀπανθρωποτάτης κατ' οὐσίαν ἀποφάσεως, καθ' ἣν ἐπετρέπετο ἡ τιμωρία τῶν ἐνόχων, τῶν ὁπωσδήποτε συνενόχων καὶ τῶν ἁπλῶν ὑπόπτων. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἐξεδόθη τὸ περὶ ἀμνηστείας φιρμάνιον ὑπὸ τὸν ὅρον ἵνα οἱ Ἕλληνες ἀποβάλωσι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ἰδέαν καὶ ἐμμείνωσιν ἐντὸς τοῦ ραγιαδικοῦ χαρακτῆρος. Συγχρόνως ἐξεδόθη Σουλτανικὸν διάταγμα «πρὸς τὸ Γένος καὶ τὸν Πατριάρχην» πλῆρες ἀγανακτήσεως, παραπόνων, ἀπαιτήσεων καὶ ἀπειλῶν δι' οὗ ἠμνηστεύοντο μὲν οἱ πολλοὶ ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ἐπανόδου εἰς τὴν ταπεινοτέραν ὑποταγὴν ἐπὶ ἀπειλῇ γενικῆς σφαγῆς. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τοῦ διατάγματος ἐπεβάλλετο ῥητῶς εἰς τὸν Πατριάρχην ἵνα, α') ἀποστείλῃ τὸ περὶ ἀμνηστείας φιρμάνιον μετ' ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους, καθιστῶν αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, β') ἀπαλλάξῃ τοὺς ὁρκισθέντας εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν τῶν ἐκ τοῦ ὅρκου θρησκευτικῶν ὑποχρεώσεων καὶ γ') ἀφορίσῃ τοὺς Ὑψηλάντην καὶ Σοῦτσον καὶ πάντας τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν ἔγερσιν στασιαστάς (Φ. Β' 111).

Τῇ 20ῇ Μαρτίου παρέδωκεν ἡ Πύλη πρὸς τὸν Κ. Μουρούζην τὸ περὶ ἀμνηστείας διάταγμα ἵνα τὸ μεταφράσῃ, κατὰ διαταγὴν δὲ τοῦ Πρωθυπουργοῦντος Σαλὴχ ἐπέδωκεν οὗτος εἰς τὸν Γρηγόριον τὸ πρὸς τὸ Γένος καὶ τὸν Πατριάρχην διάταγμα, κοινοποιῶν αὐτῷ καὶ προφορικῶς ὅτι δέον καθ' ὑψηλὴν προσταγὴν νὰ ἐκδώσῃ ἐξ-

ἅπαντος ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναποστάντων, συγχωρήσῃ δὲ καὶ τὸν ὅρκον τῶν ἑταιριστῶν καὶ τοὺς ἐπὶ μετανοίᾳ προσερχομένους ἀποδέχεται προθύμως καὶ τούτων ἀναγγέλλῃ (τῇ Πύλῃ) τὰ ὀνόματα ἵνα τῆς προσηκούσης ἀπολαύωσιν ἀσφαλείας διὰ τὴν εἰλικρινῆ καὶ πιστὴν αὐτῶν ὑπηκοότητα. Διότι, ἔλεγεν ὁ Βεζύρης, μόνον ἡ ἐλπίς της ἐκ τοῦ τοιούτου ἀφοριστικοῦ γράμματος περιμενομένης ἡσυχίας ἀνέβαλε τὸ κατὰ τῶν ὑπηκόων Γραικῶν ἐπικρεμάμενον ξίφος τοῦ Σουλτάνου (Ἀγγ. Α'. 28)

Λαβὼν τῶν διαταγῶν τούτων γνῶσιν ὁ Γρηγόριος συνεκάλεσεν εὐθὺς εἰς τὰ πατριαρχεῖα τὸν ἡγεμόνα Σκ. Καλλιμάχην, τὸν διερμηνέα τοῦ Στόλου καὶ πάντας τοὺς ἐν τέλει, τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων καὶ πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς, πρὸς δὲ καὶ τοὺς μεγαλεμπόρους, ἀρχιτεχνίτας καὶ προϊσταμένους τῶν συντεχνιῶν τῆς Κ)λεως, ἐνώπιον δὲ πάντων τούτων ἀνεγνώσθη τὸ περὶ ἀμνηστείας φιρμάνιον ὡς καὶ τὸ ἕτερον πρὸς τὸ Γένος καὶ τὸν Πατριάρχην, ὑπόλογον καθιστάμενον διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἐφαρμογὴν τῶν διατασσομένων. «Τί ἔμελλε τοῖς τυράννοις, γράφει ὁ Φιλήμων, ἐὰν ἡ ἐκκλησία τῆς ἀληθείας μετεβάλλετο εἰς ὄργανον ψεύδους; ἡ ἐκκλησία τῆς ἀγάπης καὶ ἀδελφότητος εἰς ἀστυνομίαν δεσποτισμοῦ ἀκράτου; Ἀλλὰ τί ἔμελλε γενέσθαι καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἐὰν καὶ διὰ μίαν κἂν στιγμὴν ἠρνεῖτο αὐτη, καί τοι πεπεισμένη ὅτι ἐν καιροῖς τοιούτοις ἡ φωνὴ αὐτῆς ὡς φωνὴ βίας ἀνωτέρας οὐδόλως ἴσχυε κατὰ τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τοῦ κοινοῦ αἰσθήματος; Ἐν τῷ δεινῷ ἄρα διλήμματι τούτῳ τῆς ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας, οἱ μὲν λαϊκοί, τεσσαράκοντα ἐννέα τὸν ἀριθμόν, ἀνηνέχθησαν τῇ Πύλῃ, τοῦ Καλλιμάχου συντάξαντος τουρκιστὶ τὴν ἀναφοράν, δι' ἧς καὶ τὴν ἐλαχίστην γνῶσιν τοῦ Γένους περὶ τῆς ἐπαναστατικῆς ἑταιρείας ἠρνοῦντο, ὡς ἔργον δὲ ἀπονοίας ἰδίᾳ τὸ κήρυγμα τοῦ Ὑψηλάντου ἀπεσκοράκιζον, τὴν δ' ἀμετακίνητον ὑποταγὴν ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν, ἀφιερουμένων τῇ συνήθει καλοκαγαθίᾳ τοῦ Σουλτάνου, ἐβεβαίουν, καὶ πᾶσαν τὴν ἑτοιμοτέραν συνδρομὴν ἑαυτῶν ὑπὲρ τῶν κυβερνητικῶν μέτρων ὡμολόγουν· οἱ δὲ κληρικοὶ συνέθεντο τὴν πρᾶξιν ἐκείνην, ἀφ' ἧς ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἡ θεία καὶ ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη» (Φ. Β' 112).

Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας, τῇ 23 Μαρτίου, περατωθείσης τῆς λειτουργίας ἐν τῷ ναῷ τῶν Πατριαρχείων, ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἄμβωνα ὁ Μέγας διερμηνεὺς καὶ ἀνέγνωσε Τουρκιστὶ τὸ περὶ Ἀμνηστείας φιρμάνιον, ἑλληνιστὶ δὲ εἷς τῶν ἀρχιερέων, ἱστάμενος παρὰ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον. Μετὰ τοῦτο, ἀφοῦ ἐπεθεωρήθη τὸ κείμενον τοῦ ἀφορισμοῦ ὑπὸ Τουρκηκρητῶν, ἐντεταλμένων νὰ βεβαιώσωσιν ὅτι δὲν παρελείφθησαν τὰ ὑπὸ τῆς Πύλης παραγγελθέντα, ὑπεγράφη

ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης ὁ ἀφορισμὸς ὅστις καὶ ἀνεγνώσθη εὐθὺς ἐνώπιον τῶν φρικιώντων ἀκροατῶν, ἔχων οὕτως :

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κτλ.

† Οἱ τῷ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ ἀποστολικῷ καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ ὑποκείμενοι ἱερώτατοι μητροπολῖται, καὶ ὑπέρτιμοι καὶ θεοφιλέστατοι ἀρχιεπίσκοποί τε καὶ ἐπίσκοποι, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ καὶ ἐντιμότατοι κληρικοὶ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ ἑκάστης ἐπαρχίας· εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι ἱερομόναχοι, οἱ ψάλλοντες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς πόλεως, τοῦ Γαλατᾶ καὶ ὅλου τοῦ Κατα στένου καὶ ἁπανταχοῦ· καὶ λοιποὶ ἁπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοί, τέκνα ἐν κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητά, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ εὐλογία καὶ συγχώρησις! Ἡ πρώτη βάσις τῆς ἠθικῆς, ὅτι εἶναι ἡ πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας εὐγνωμοσύνη, εἶναι ἡλίου λαμπρότερον· καὶ ὅστις εὐεργετούμενος ἀχαριστῇ, εἶναι ὁ κάκιστος τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴν τὴν κακίαν βλέπομεν πολλαχοῦ στηλιτευομένην καὶ παρὰ τῶν ἱερῶν γραφῶν, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀσυγχώρητον, καθὼς ἔχομεν τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰούδα. Ὅταν δὲ ἡ ἀχαριστία ἦναι συνωδευμένη καὶ μὲ πνεῦμα κακοποιὸν καὶ ἀποστατικὸν ἐναντίον τῆς κοινῆς ἡμῶν εὐεργέτιδος καὶ τροφοῦ, κραταιᾶς καὶ ἀηττήτου βασιλείας, τότε ἐμφαίνει καὶ τρόπον ἀντίθεον, ἐπειδὴ οὐκ ἔστι, φησί, βασιλεία καὶ ἐξουσία, εἰμὴ ὑπὸ « θεοῦ τεταγμένη »· ὅθεν καὶ πᾶς ὁ ἀντιταττόμενος αὐτῇ τῇ θεόθεν ἐφ' ἡμᾶς τεταγμένῃ κραταιᾷ βασιλείᾳ, τῇ τοῦ θεοῦ ἀντέστηκε.

Καὶ τὰ δύο ταῦτα οὐσιώδη καὶ βάσιμα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ χρέη κατεπάτησαν μὲ ἀπαραδειγμάτιστον θρασύτητα καὶ ἀλαζονείαν ὅ,τε προδιορισθεὶς τῆς Μολδαυΐας ἡγεμών, ὡς μὴ ὤφειλε, Μιχαὴλ, καὶ ὁ τοῦ γνωστοῦ ἀγνώμονος καὶ φυγάδος Ὑψηλάντου ἀγνώμων υἱὸς Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης. Εἰς ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς μας εἶναι γνωστὰ τὰ ἄπειρα ἐλέη, ὅσα ἡ ἀέναος τῆς ἐφ' ἡμᾶς τεταγμένης κραταιᾶς βασιλείας πηγὴ ἐξέχεεν εἰς τὸν κακόβουλον αὐτὸν Μιχαήλ. Ἀπὸ μικροῦ καὶ εὐτελοῦς τὸν ἀνύψωσεν εἰς βαθμοὺς καὶ μεγαλεῖα· ἀπὸ ἀδόξου καὶ ἀσήμου τὸν προήγαγεν εἰς δόξας καὶ τιμάς· τὸν ἐπλούτησε, τὸν περέθαλψε, τέλος πάντων τὸν ἐτίμησε καὶ μὲ τὸν λαμπρότατον τῆς ἡγεμονείας αὐτῆς θρόνον καὶ τὸν κατέστησε ἄρχοντα λαῶν. Αὐτὸς ὅμως, φύσει κακόβουλος ὤν, ἐφάνη τέρας ἔμψυχον ἀχαριστίας, καὶ συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, υἱοῦ τοῦ δραπέτου καὶ φυγάδος ἐκείνου Ὑψηλάντου, ὅστις

παραλαβὼν μερικοὺς ὁμοίους βοηθούς, ἐτόλμησε νὰ ἔλθῃ αἴφνης εἰς τὴν Μολδαυΐαν καὶ ἀμφότεροι ἀπονενοημένοι ἐπίσης, ἀλαζόνες καὶ δοξομανεῖς, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ματαιόφρονες, ἐκήρυξαν τοῦ γένους ἐλευθερίαν· καὶ μὲ τὴν φωνὴν αὐτὴν ἐφείλκυσαν πολλοὺς τῶν ἐκεῖ κακοήθεις καὶ ἀνοήτους, διασπείροντες καὶ ἀποστόλους εἰς διάφορα μέρη, διὰ νὰ ἐξαπατήσωσι καὶ ἐφελκύσωσιν εἰς τὸν ἴδιον τῆς ἀπωλείας κρημνὸν καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶν ὁμογενῶν μας.

Διὰ νὰ δυνηθῶσι δὲ τρόπον τινὰ νὰ ἐνθαῤῥύνωσι τοὺς ἀκούοντας, μετεχειρίσθησαν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ῥωσσικῆς δυνάμεως, προβαλλόμενοι, ὅτι καὶ αὐτὴ εἶναι σύμφωνος μὲ τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰ κινήματά των, πρόβλημα διόλου ψευδὲς καὶ ἀνύπαρκτον καὶ μόνον τῆς ἰδικῆς των κακοβουλίας καὶ ματαιοφροσύνης γέννημά τε καὶ ἀποκύημα· ἐπειδὴ ἐν ᾧ τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀδύνατον ἠθικῶς καὶ πολλῆς πρόξενον μομφῆς εἰς τὴν Ῥωσσικὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ ὁ ἴδιος ἐνταῦθα ἐξοχώτατος πρέσβυς αὐτῆς ἔδωκεν ἔγγραφον πληροφορίαν, ὅτι οὐδεμίαν ἢ εἴδησιν ἢ μετοχὴν ἔχει τὸ ῥωσσικὸν κράτος εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, καταμεμφόμενον μάλιστα καὶ ἀποτροπιαζόμενον τοῦ πράγματος τὴν βδελυρίαν καὶ προσεπιπλέον ἡ Α. Ε. εἰδοποίησεν ἐξ ἐπαγγέλματος τὰ διατρέχοντα, ὑπομνήσας τὸ βασίλειον κράτος ὅτι ἀνάγκη πᾶσα νὰ φροντίσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἀποσκορακισμὸν καὶ τὴν διάλυσιν τῶν τοιούτων κακῶν. Καὶ τόσον ἐκ τῆς εἰδοποιήσεως ταύτης, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ μέρους τῶν μουχαφίσιδων τῶν βασιλικῶν σερχατίων, καὶ ἀπὸ ἄλλους πιστοὺς ὁμογενεῖς ἐπαῤῥησιάσθησαν, ἔγεινε γνωστὴ εἰς τὸ πολυχρόνιον Κράτος ἡ ῥίζα καὶ ἡ βάσις ὅλου αὐτοῦ τοῦ κακοήθους σχεδίου. Μὲ τοιαύτας ῥαδιουργίας ἐσχημάτισαν τὴν ὀλεθρίαν σκηνὴν οἱ δύο οὗτοι καὶ οἱ συμπράκτορες φιλελεύθεροι, μᾶλλον δὲ μισελεύθεροι, καὶ ἐπεχείρησαν εἰς ἔργον μιαρόν, θεοστυγὲς καὶ ἀσύνετον, θέλοντες νὰ διαταράξωσι τὴν ἄνεσιν καὶ ἡσυχίαν τῶν ὁμογενῶν μας, πιστῶν ῥαγιάδων τῆς κραταιᾶς βασιλείας, τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνουσιν ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ αὐτῆς σκιὰν μὲ τόσα ἐλευθερίας προνόμια, ὅσα δὲν ἀπολαμβάνει ἄλλο ἔθνος ὑποτελὲς καὶ ὑποκείμενον· ζῶντες ἀνενόχλητοι μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τέκνα των, μὲ τὰς περιουσίας καὶ καταστάσεις, καὶ μὲ τὴν ὕπαρξιν τῆς τιμῆς των, καὶ κατ' ἐξοχὴν μὲ τὰ προνόμια τῆς θρησκείας, ἥτις διεφυλάχθη καὶ διατηρεῖται ἀσκανδάλιστος μέχρι τῆς σήμερον, ἐπὶ ψυχικῇ ἡμῶν σωτηρίᾳ. Ἀντὶ λοιπὸν φιλελευθέρων, ἐφάνησαν μισελεύθεροι, καὶ ἀντὶ φιλογενῶν καὶ φιλοθρήσκων, ἐφάνησαν μισογενεῖς, μισόθρησκοι καὶ ἀντίθεοι, διοργανίζοντες, φεῦ οἱ ἀσυνείδητοι! μὲ τὰ ἀπονενοημένα κινήματά των τὴν αγανάκτησιν τῆς εὐμενοῦς κραταιᾶς βασιλείας ἐναντίον τῶν ὁμογενῶν μας ὑπηκόων της, καὶ

σπεύδοντες νὰ ἐπιφέρωσι κοινὸν καὶ γενικὸν τὸν ὄλεθρον ἐναντίον παντὸς τοῦ γένους.

Καὶ ἀγκαλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὅσοι εἶναι καταρτησμένοι τωόντι εἰς τὴν εὐσέβειαν, ὅσοι νουνεχεῖς καὶ τίμιοι καὶ τῶν θείων νόμων ἀκριβεῖς φύλακες, δὲν θέλουν δώσει εὐηκοΐαν εἰς τὰς ψευδολογίας τῶν ἀχρείων ἐκείνων καὶ κακοβούλων, ἐπειδὴ ὅμως εἶν' ἐνδεχόμενον νὰ συνηρπάσθησάν τινες καὶ παρασυρθῶσι καὶ ἄλλοι, διὰ τοῦτο καταλαμβάνοντες ἐκ προνοίας ἐκκλησιαστικῆς ὑπαγορεύομεν πᾶσιν ὑμῖν τὰ σωτήρια. Καὶ γράφοντες μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων συναδέλφων, τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων, τῶν ἐκλαμπροτάτων καὶ περιφανεστάτων προὐχόντων τοῦ γένους, τῶν τιμιωτάτων πραγματευτῶν, τῶν ἀφ' ἑκάστου ρουσφετίου προκριτωτέρων καὶ ὅλων τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ὀρθοδόξων μελῶν ἑκάστης τάξεως καὶ ἑκάστου βαθμοῦ, συμβουλεύομεν καὶ παραινοῦμεν καὶ ἐντελλόμεθα καὶ παραγγέλλομεν πᾶσιν ὑμῖν τοῖς κατὰ τὸν τόπον ἀρχιερεῦσι, τοῖς ἡγουμένοις τῶν ἱερῶν μοναστηρίων, τοῖς ἱερεῦσι τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς πνευματικοῖς πατράσι τῶν ἐνοριῶν, τοῖς προεστῶσι καὶ εὐκαταστάτοις τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς κατὰ τόπον προκρίτοις, νὰ διακηρύξητε τὴν ἀπάτην τῶν εἰρημένων κακοποιῶν καὶ κακοβούλων ἀνθρώπων καὶ νὰ τοὺς ἀποδείξητε καὶ νὰ τοὺς στηλιτεύσητε πανταχοῦ ὡς κοινοὺς λυμεῶνας καὶ ματαιόφρονας, καὶ νὰ προσέχητε ὅσον τὸ δυνατὸν εἰς τὰς ἀπάτας αὐτῶν καὶ ῥαδιουργίας· γινώσκοντες ὅτι ἡ μόνη ἀπόδειξις τῆς ἀθωότητός των εἶναι νὰ ἐμφανίσωσιν ὅσα γράμματα λάβωσι τυχὸν εἰς χεῖρας περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ἢ εἰδήσεις μάθωσι, καὶ νὰ παῤῥησιάσωσιν οἱ μὲν ἐνταῦθα ἐν τῇ βασιλευούσῃ πρὸς ἡμᾶς οἱ δ' ἐν τοῖς ἔξω μέρεσιν εἰς τοὺς κατὰ τόπον ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς διοριζομένους παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικοὺς ἐξάρχους καὶ τοὺς βασιλικοὺς ἐξουσιαστὰς καὶ διοικητάς, δηλοποιοῦντες καὶ παραδίδοντες καὶ ἐκείνους τοὺς ἁπλουστέρους, ὅσοι ἤθελον φωραθῇ, ὅτι ἐνεργοῦν ἀνοίκεια τοῦ ῥεαγιαδικοῦ χαρακτῆρος· καθότι οἱ τοιοῦτοι διαταράττουσι τὴν γενικὴν ἡσυχίαν καὶ κατακρημνίζουσι τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀθώους ὁμογενεῖς μας εἰς τῆς ἀπωλείας τὸ βάραθρον. Καὶ τόσον ὑμεῖς οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ μοναστηριακοί, οἱ ἱερωμένοι καὶ οἱ προεστῶτες καὶ εὐκατάστατοι καὶ πρόκριτοι ἑκάστου τόπου μὲ τὴν ἄγρυπνον προσοχήν σας, ὅσον καὶ οἱ λοιποὶ ἑκάστης τάξεως καὶ βαθμοῦ ἄνθρωποι μὲ τὰς ἐκ μέρους σας ἀδιαλείπτους συμβουλὰς καὶ νουθεσίας καὶ κατὰ τὰς πατρικὰς καὶ προνοητικὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡμῶν ὁδηγίας καὶ παραινέσεις, νὰ γενῆτε ἑδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι ἐπὶ τοῦ κέντρου τοῦ ῥεαγιλικίου, καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας σας νὰ

διαφυλάττητε τὴν πίστιν καὶ κάθε ὑποταγὴν καὶ εὐπείθειαν εἰς αὐτὴν τὴν θεόθεν ἐφ' ἡμᾶς τεταγμένην κραταιὰν καί ἀήττητον βασιλείαν, καὶ νὰ ἀποδεικνύετε τοῦτο ἐντελῶς μὲ ὅλα τὰ πραγματικὰ τῆς εἰλικρινείας σημεῖα. Καθότι ἡ μετ' εὐχαριστίας καὶ εἰλικρινείας ὑποταγὴ χαρακτηρίζει καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην καὶ πίστιν καὶ τὴν πρὸς τὰς θείας αὐτοῦ ἐντολὰς καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν θείων νόμων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπακοὴν, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς καρδίας ἡμῶν διὰ τ' ἄπειρα ἐλέη ὅπου ἀπολαμβάνομεν παρὰ τῆς βασιλικῆς φιλανθρωπίας. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγένετο γνωστόν, ὅτι οἱ τὸ σατανικὸν τῆς δημεγερσίας φρόνημα ἐπινοήσαντες καὶ ἑταιρείαν τοιαύτην συστησάμενοι πρὸς ἀλλήλους, συνεδέθησαν καὶ μὲ τὸν δεσμὸν τοῦ ὅρκου, γινωσκέτωσαν, ὅτι ὁ ὅρκος αὐτὸς εἶναι ὅρκος ἀπάτης, εἶναι ἀδιάκριτος καὶ ὅμοιος μὲ τὸν ὅρκον τοῦ Ἡρώδου, ὅστις διὰ νὰ μὴ φανῇ παραβάτης τοῦ ὅρκου του, ἀπεκεφάλισε Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν. Ἂν ἤθελεν ἀθετήσει τὸν παράλογον ὅρκον του, τὸν ὁποῖον ἐπενόησεν ἡ ἄλογος ἐπιθυμία του, ἔζη βέβαια τότε ὁ θεῖος Πρόδρομος· ὥστε ἑνὸς ἁπλοῦ ὅρκου ἐπιμονὴ ἔφερε τὸν θάνατον τοῦ Προδρόμου. Ἡ ἐπιμονὴ ἄρα τοῦ ὅρκου εἰς διατήρησιν τῶν ὑποσχεθέντον παρὰ τῆς φατρίας αὐτῶν, πραγματευομένης οὐσιωδῶς τὴν ἀπώλειαν ἑνὸς ὁλοκλήρου γένους, πόσον εἶναι ὀλεθρία καὶ θεομίσητος, εἶναι φανερόν· ἐξ ἐναντίας ἡ ἀθέτησις τοῦ ὅρκου αὐτοῦ, ἀπαλλάττουσα τὸ γένος ἐκ τῶν δεινῶν, εἶναι θεοφιλὴς καὶ σωτηριώδης. Διὰ τοῦτο τῇ χάριτι τοῦ παναγίου Πνεύματος ἔχει ἡ ἐκκλησία αὐτὸν διελελυμένον καὶ ἀποδέχεται καὶ συγχωρεῖ ἐκ καρδίας τοὺς μετανοοῦντας καὶ ἐπιστρέφοντας. καὶ τὴν προτέραν ἀπάτην ὁμολογοῦντας, καὶ τὸ πιστὸν ῥεαγιαλίκι αὐτῶν ἐναγκαλιζομένους εἰλικρινῶς.

Ταῦτα ἀμέσως νὰ κοινολογήσητε εἰς ὅλους τοὺς γνωστούς σας, καὶ νὰ κατασταθῆτε ὅλοι προσεκτικώτεροι, ἀνατρέποντες καὶ διαλύοντες ὡς ἀραχνιώδη ὑφάσματα ὅσα ἡ ἀπάτη καὶ ἡ κακοβουλία τῶν πρωταιτίων ἐκείνων καθ' οἱονδήτινα τρόπον συνέπλεξε. Ἐπειδὴ ἐάν, ὃ μὴ γένοιτο! δὲν ἤθελε καθαρισθῇ ἡ θανατηφόρος αὕτη λύμη, καὶ φωραθῶσί τινες τολμῶντες ἐπιχειρήματα ἐναντία τῶν καθηκόντων τοῦ ῥεαγιαλικίου, κοντὰ ὅπου οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι νὰ παιδευθῶσι χωρὶς ἐλέους καὶ οἰκτιρμῶν (μὴ γένοιτο Χριστὲ βασιλεῦ!) ἀμέσως θέλει ἐξαφθῇ ἡ δικαία ὀργὴ τοῦ κράτους του καθ' ἡμῶν, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ἐκδικήσεως γενικὸς τῶν σεχισλάμιδων καὶ θέλουν ἐκχυθῇ τόσων ἀθώων αἵματα ἀδίκως καὶ παραλόγως, καθὼς ἀποκριματίστως ταῦτα πάντα διεσάλπισε ἡ κραταιὰ καὶ ἀτήττητος βασιλεία διὰ τοῦ ἐκδοθέντος καὶ ἐπὶ ἀκροάσει κοινῇ ἡμῶν ἀναγνωσθέντος ὑψηλοῦ βασιλικοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ. Ἐκείνους δὲ τοὺς

ἀσεβεῖς πρωταιτίους καὶ ἀπονενοημένους φυγάδας καὶ ἀποστάτας ὀλεθρίους νὰ τοὺς μισῆτε καὶ νὰ τοὺς ἀποστρέφεσθε καὶ διανοίᾳ καὶ λόγῳ, καθότι καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ γένος τοὺς ἔχει μεμισημένους, καὶ ἐπισωρεύει κατ' αὐτῶν τὰς παλαμναιοτάτας καὶ φρικωδεστάτας ἀράς· ὡς μέλη σεσηπότα τοὺς ἔχει ἀποκεκομμένους τῆς καθαρᾶς καὶ ὑγιανούσης χριστιανικῆς ὁλομελείας. Ὡς παραβάται δὲ τῶν θείων νόμων καὶ κανονικῶν διατάξεων, ὡς καταφρονηταὶ τοῦ ἱεροῦ χρίσματος, τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας εὐγνωμοσύνης καὶ εὐχαριστίας, ὡς ἐνάντιοι ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ὅρων, ὡς τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀθώων καὶ ἀνευθύνων ὁμογενῶν μας ἀσυνειδήτως τεκταινόμενοι, ἀφωρισμένοι ὑπάρχοιεν καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι καὶ τῷ αἰωνίῳ ὑπόδικοι ἀναθέματι, καὶ αὐτοὶ καὶ ὅσοι τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν κατηκολούθησαν ἢ κατακολουθήσωσι τοῦ λοιποῦ, ἂν μὴ θελήσωσιν ἐννοῆσαι τὴν ἁρπαγὴν καὶ ἀπάτην, καὶ ἐπιστραφῆναί τε καὶ βαδίσαι τὴν εὐθεῖαν τῆς σωτηρίας ὁδόν· ἂν δὲν ἀναλάβωσιν, ὅ ἐστι, τὸν ἐντελῆ χαρακτῆρα τοῦ ῥαγιαδικοῦ αὐτῶν ἐπαγγέλματος!

Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ κατὰ τῆς ἀρχιερωσύνης σας καὶ ἱερωσύνης σας ἐπανατείνομεν, ἐὰν μὴ βαδίσητε εἰς ὅσα ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀποφαινόμεθα διὰ τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικῶς· ἐὰν δὲν δείξητε ἐν ἔργῳ τὴν ἐπιμέλειάν σας καὶ προθυμίαν εἰς τὴν διάλυσιν τῶν σκευωριῶν, εἰς τὴν ἀναστολὴν τῶν καταχρήσεων καὶ ἀταξιῶν, εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πλανηθέντων, εἰς τὴν ἄμεσον καὶ ἔμμεσον καταδρομὴν καὶ ἐκδίκησιν τῶν ἐπιμενόντων εἰς τὰ ἀποστατικὰ φρονήματα· ἐὰν δὲν συμφωνήσητε τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐὰν καθ' οἱονδήποτε τρόπον δολιευθῆτε καὶ κατενεχθῆτε κατὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν εὐεργέτιδος κραταιᾶς βασιλείας, ἔχομεν ὑμᾶς ἀργοὺς πάσης ἱεροπραξίας καὶ τῇ δυνάμει τοῦ παναγίου πνεύματος ἐκπτώτους τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ ἱερωσύνης καὶ τῷ πυρὶ τῆς γεένης ἐνόχους, ὡς τὴν κοινὴν τοῦ γένους ἀπώλειαν προτιμήσαντας.

Οὕτω τοίνυν γινώσκοντες ἀνανήψατε πρὸς θεοῦ καὶ ποιήσατε καθὼς γράφομεν ἐκκλησιαστικῶς καὶ γενικῶς παρακελευόμεθα, καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως· ὅτι περιμένομεν κατὰ τάχος τὴν αἰσίαν τῶν γραφομένων ἀποπεράτωσιν, ἵνα καὶ ἡ τοῦ θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

αωκα' ἐν μηνὶ Μαρτίῳ 23.

Ὑπεγράφη ἐπάνωθεν τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῆς μακαριότητός του καὶ πάντων τῶν συναδέλφων ἁγίων ἀρχιερέων.

Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀποφαίνεται. Ὁ Ἱεροσο-

λύμων Πολύκαρπος συναποφαίνεται. Ὁ Καισαρείας Ἰωαννίκιος, ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος, ὁ Δέρκων Γρηγόριος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεος, ὁ Βιζύης Ἱερεμίας, ὁ Σίφνου Καλλίνικος, ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος, ὁ Νικαίας Μακάριος, ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, ὁ Βεῤῥοίας Ζαχαρίας, ὁ Διδυμοτοίχου Καλλίνικος, ὁ Βάρνης Φιλόθεος, ὁ Ῥέοντος Διονύσιος, ὁ Κυζίκου Κωνσταντῖνος, ὁ Χαλκηδόνος Γρηγόριος, ὁ Τουρνάβου Ἰωαννίκιος, ὁ Πισιδίας Ἀθανάσιος, ὁ Δρύστας Ἄνθιμος, ὁ Σωζοπόλεως Παΐσιος, ὁ Φαναρίου καὶ Φαρσάλων Δαμασκηνός, ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Ἄνθιμος.

Ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ἀπεστάλη μετὰ πάσης σπουδῆς δι' εἰδικῶν ἐξάρχων πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, συνοδευόμενος καὶ δι' ἐγκυκλίων τοῦ Πατριάρχου νουθετικῶν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς προύχοντας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αὐτοστιγμεὶ δὲ ἀνεχώρησαν μετὰ Τούρκων Ταταρέων ὁ μὲν Ῥέοντος Διονύσιος εἰς Πελοπόννησον, ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Ἄνθιμος εἰς τὴν Στερεὰν καὶ τρίτος εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὡς εἰς τὰ μᾶλλον ὕποπτα μέρη (Φ. Α' 113). Διὰ τὰς ἡγεμονείας δὲ συνετάχθη εἰδικώτερος ἀφορισμὸς ὀνομάζων τὸν μὲν Ὑψηλάντην Κακοαλέκον τὸν δὲ Σοῦτσον Κακομιχάλην, ὅστις διεβιβάσθη ἐπιταγῇ τῆς Πύλης πρὸς τὰς ἐν Κ)πόλει πρεσβείας, ἀποστειλάσας τοῦτον πρὸς τοὺς ἐν Μολδοβλαχίᾳ προξένους πρὸς ἀσφαλεστέραν γνωστοποίησιν.

Ὁ Κ. Ῥάμφος ἐδημοσίευσε παράδοσίν τινα περὶ λύσεως τοῦ ἀφορισμοῦ, ἀσπαστὴν γενομένην ἐν Κ)λει. Κατὰ τὰ θρυλλούμενα τρεῖς ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκνιον τῆς Μεγάλης Δευτέρας (4 Ἀπριλίου) ὁ Γρηγόριος κατελθὼν μυστικῶς μετὰ τῶν Μητροπολιτῶν Δέρκων, Ἐφέσου, Χαλκηδόνος, Νικομηδείας καὶ Νικαίας εἰς τὸν ναὸν τῶν Πατριαρχείων ἀνεκοίνωσε μετὰ κατανυκτικὴν προσλαλιὰν εἰς αὐτοὺς ὅτι πρὸ δύο ἡμερῶν μυστηριώδης φωτεινὴ μορφὴ συνέστησεν αὐτῷ νὰ εὐλογήσῃ οὓς κατηράσθη καὶ νὰ ἑτοιμασθῇ διὰ τὸ μαρτύριον. Συστήσας δὲ αὐτοῖς νὰ ἀνάψωσι τὰς λαμπάδας τῆς Ἁγ. Τραπέζης καὶ νὰ ἐνδυθῶσι τὰς ἀρχιερατικὰς αὐτῶν στολὰς ἔλυσεν ἐν γενικοῖς δακρύοις τὸν ἀφορισμὸν ὃν καὶ ἐνέπρησεν (Ἀγγ. Α' 249—253). Ἡ μετὰ ἥμισυν μῆνα ἀπόφασις περὶ λύσεως τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ δῆθεν συμμετοχὴ εἰς αὐτὴν τοῦ τεθνεῶτος ἤδη Ἐφέσου καὶ τῶν κατὰ τὴν 4 Ἀπριλίου φυλακισμένων Δέρκων καὶ Νικομηδείας μειοῦσι τὴν πιθανότητα βασιμότητός τινος τῆς παραδόσεως, ἣν ἀνέγραψε καὶ ὁ Μ. Οἰκονόμου (σελ. 106).

Ἡμεῖς τὴν δημιουργίαν αὐτῆς ἀποδίδομεν εἰς τὴν προσπάθειαν ἐνίων χρονογράφων ὅπως μετριάσωσι τὴν εὐθύνην τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τῷ ἐκδοθέντι ἀφορισμῷ. Καὶ ἄλλοι μὲν παρέστησαν ὅτι ὑπέ-

δειξε τοῦτον ἵνα σώσῃ τοὺς πλειοτέρους ἀθώους, ἄλλοι δὲ ὅτι ἔσπευσε νὰ τὸν λύσῃ ἵνα μὴ βαρύνεται δι' αὐτοῦ ἡ ψυχή του. Ἡ προσπάθεια δὲ αὐτη εἶχεν αἰτίαν τὴν δριμεῖαν ἄλλων κατάκρισιν κατὰ τοῦ μέτρου τοῦ Γρηγορίου, θεωρούντων τὸν ἀφορισμὸν ὡς στίγμα τοῦ βίου του. Ἀλλ' ὁ θέλων νὰ κρίνῃ ἐν πλήρει εὐθύτητι δὲν πρέπει νὰ λησμονήσῃ ὅτι ὁ Πατριάρχης, παρ' ὅλην τὴν ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων πνευματικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν εἶνε καὶ εἷς τῶν ὑπαλλήλων τῆς Πύλης, προσέτι δὲ καὶ ὑπουργὸς τρόπον τινὰ τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν ὑποδούλων ἔναντι τοῦ Κυριάρχου. Ἔργον δὲ κύριον τῶν διπλωματῶν εἶνε νὰ ἐπιτυγχάνωσι τὸ σκοπιύμενον δι' ὑπεκφυγῶν καὶ πλαγίων ὑποχωρήσεων. Ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ οὐδέποτε ἔπρεπε ὁ Πατριάρχης νὰ ὑπογράψῃ ἔγγραφον εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐπίστευεν. Ἀλλ' ὡς ἀρχηγὸς κινδυνεύοντος ἔθνους ὤφειλε νὰ στέρξῃ μέτρον, ὅπερ ἔστω καὶ προσωρινῶς ἔσωζε τοὺς ἀνισχύρους καὶ ἐμπεπιστευμένους αὐτῷ πληθυσμοὺς ἐκ τῆς σφαγῆς.

Κατ' οὐσίαν ὅμως τὸ μέτρον δὲν εἶχε βάσιν. Ἡ ἐκκλησία, μὴ διαθέτουσα στρατούς καὶ στόλους ἵνα ἐπιβάλλῃ τὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστοῦ κατὰ τῶν ἀπειθούντων καὶ κακοποιῶν καταγινώσκει διαφόρους ἐκκλησιαστικὰς ποινὰς ὧν ἀνωτάτη ὁ ἀφορισμός. Δι' αὐτοῦ τίθεται ἐκτὸς τῆς μάνδρας τοῦ Χριστιανικοῦ ποιμνίου ὁ δεινῶς παραβὰς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἐξέτρεψε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιτιμίου, ἐπιβαλοῦσα πολλάκις τὴν ἔκδοσιν τοιούτων πρὸς πολιτικὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ παγίωσιν τῆς τυραννίας αὐτῆς. Ἀδιάφορον ἂν οἱ ἀφοριζόμενοι ἦσαν ὑπέρμαχοι τῆς ἐλευθερίας ἣν ἐκήρυξεν ἀπεριορίστως ὁ Χριστός. Στηριζόμενοι οἱ Τοῦρκοι εἰς ῥήσεις τινὰς τῶν Ἀποστόλων κατ' ἀνάγκην συστησάντων εἰς τοὺς πρώτους Χριστιανοὺς νὰ ἀνέχωνται τὴν παγκόσμιον τότε Ρωμαϊκὴν δυναστείαν, ἐπέβαλον πολλάκις εἰς τοὺς Πατριάρχας τὴν χρῆσιν τῶν ἀποστολικῶν ῥήσεων πρὸς νομιμοποίησιν τῆς ἀνόμου κατακτήσεώς των. Καὶ διὰ τοῦτο ἔχει τι τὸ προδήλως τραγελαφικὸν ὁ ἀφορισμὸς τῶν ὑπερμάχων τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν αὐτῆς τῆς Πίστεως!

Ὁ Γρηγόριος γνωρίζων ὅτι ἂν αὐτὸς ἠρνεῖτο νὰ ἐκδώσῃ ἀφορισμὸν θὰ καθῃρεῖτο εὐθὺς, καὶ ὁ διάδοχός του θὰ ἔσπευδε νὰ πληρώσῃ τὴν ἐπιτακτικὴν ἐπιθυμίαν τῆς Πύλης, οὐδέποτε ἠρνήθη τὴν ἀποκήρυξιν τῶν ἀνταρτῶν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἵνα τοὺς εὐλογήσῃ διὰ τῆς ἄλλης. Διὰ τοῦτο, ὡς εἴδομεν, καὶ τοὺς διαδίδοντας τὰς προκηρύξεις τοῦ Ρήγα ἀπεκήρυξε καὶ τοὺς συμμαχοῦντας τῷ Ἀλῇ Πασᾷ ἐπετίμησε καὶ τὴν κυκλοφορίαν μαθηματικῶν βιβλίων ἠμπόδισεν ὡς δῆθεν ἀντιθρησκευτικῶν. Ὁ Φιλήμων μάλιστα ἀποδίδει αὐτῷ καὶ ἕτερον ἀφορισμὸν κατὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐκδιδόντων

φιλελεύθερα συγγράμματα ἐν οἷς καὶ ὁ Ν. Πίκολος, ἐκδοθέντα μετὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Νεαπόλεως (Φ. Α΄ 97). Ἀλλὰ τὰ τοιοῦτα ἐπιτίμια ἔδει νὰ θεωρῶνται καὶ ὄντως ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀφοριζομένων χάρτης ἄγραφος, οὐδ' ὑπῆρχε ἀνάγκη λύσεως αὐτῶν, διότι πάντες ἐγνώριζον ὅτι ἦσαν προϊόντα βίας καὶ μόνον βία, ἥτις μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ὅτε ἐπολιτίσθησαν ἐν μέρει καὶ οἱ Ὀθωμανοί, δὲν ἀσκῆται πλέον ἐπὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, οἱαιδήποτε ἐπαναστάσεις καὶ ἂν ἐγείρωνται. Τότε ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἦσαν βάρβαροι καὶ ὁ Πατριάρχης ἠναγκάσθη νὰ ἀφορίσῃ προληπτικῶς τὸ πνευματικὸν ποίμνιόν του ἵνα μὴ ἀφηνιάσῃ (Φωτ. Α΄. 9).

Καὶ πρὸς τοὺς φρονοῦντας ἄλλως τε ὅτι σπουδαίως ἐξεδόθη ὁ ἀφορισμὸς, ἐν οἷς καὶ ὁ μὴ ἑταῖρος Κούμας (ΙΒ΄ 496 καὶ 515), ἠδύνατό τις ὑπομνήσῃ ὅτι ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος καὶ πάντες οἱ πρόκριτοι τῆς Κ)λεως, οἱ συμμετασχόντες κατὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ, δὲν εὑρίσκοντο τότε ἐνώπιον πλήρους ἐκπληρώσεως τῶν ὑπεσχημένων. Τῇ 23 Μαρτίου δὲν εἶχεν ἔτι ἐπαναστατήσει ἡ Πελοπόννησος, οὐδὲ ἄλλο τι τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τουναντίον δὲ τὸ ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις κίνημα εἶχεν ἀποκηρυχθῇ ἐντονώτατα ὑπὸ τοῦ Τσάρου, διὰ χειρὸς μάλιστα αὐτοῦ τοῦ λίαν ἐπιφυλακτικοῦ Καποδιστρίου, καὶ ἐπικειμένης εἰσβολῆς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐφαίνετο θνησιγενές, μὴ ἐξεγερθέντων σπουδαίως καὶ τῶν ἐντοπίων Βλάχων, οἵτινες ἔμειναν ψυχροὶ καὶ ἀδιάφοροι πρὸς τὸ Ἑλλ. κίνημα, ἦσαν δὲ ἕτοιμοι νὰ δεχθῶσι τὸν νέον ἡγεμόνα Καλλιμάχην, οὗ τὴν ἀναχώρησιν ἐπέσπευδεν ὁ Στρογανὼφ (Καρολ. Β΄ 383—385). Ἑτέρωθεν τὰ λαμβανόμενα μέτρα ἐν Κ)λει ἦσαν τρομερά, ὤφειλε δὲ ὁ Πατριάρχης νὰ ἀνησυχήσῃ σπουδαίως καὶ νὰ πράξῃ ὅ,τι δήποτε ἐπέβαλλον αἱ περιστάσεις πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐπικειμένων δι' ὅλον τὸ Γένος συμφορῶν.

Μεγάλη χρονολογικὴ ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ πάντων σχεδὸν τῶν μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ὑψηλάντου μέχρι τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, ἂν ἐγένοντο δηλ. πρὸ ἢ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἀφορισμοῦ. Ἵνα ἔχῃ ὁμήρους πίστεως ἡ Πύλη ἐφυλάκισε, μετὰ τὸν Ἐφέσου, τὸν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πατρῶν Μητροπολίτην Δέρκων Γρηγόριον καὶ τὸν Νικομηδείας Ἀθανάσιον. Ἐνῷ δὲ ὁ Πατριάρχης ἱκέτευε δι' ἀναφορᾶς τὴν Πύλην νὰ ἀπολύσῃ τοὺς ἀθώους ἐκείνους ἱεράρχας μανθάνει ὅτι ἔφεραν δέσμιον ἐκ τῆς ἐπαρχίας του καὶ τὸν Ἀγχιάλου Εὐγένιον καὶ ἔρριψαν αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν εἱρκτὴν τοῦ Μποσταντσήμπαση, ἔνθα μόνον τοὺς διακόνους των ἔβλεπον. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν ἀφορισμὸν δὲν ἔχουσιν ὑπογράψει οὐδ' αὐτὸς οὐδ' ὁ Ἐφέσου φαίνεται ὅτι τῇ 23 Μαρτίου ὁ μὲν Ἐφέσου εἶχεν φονευθῇ οἱ δὲ

Δέρκων καὶ Νικομηδείας δὲν εἶχον φυλακισθῆ. Ἐν τούτοις πολλοὶ παριστάνουσιν αὐτοὺς ὡς συλληφθέντας πρὸ τοῦ ἀφορισμοῦ ἢ ὡς συμφυλακισθέντας μετὰ τοῦ Ἐφέσου μέχρι τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πατριάρχου! Ἄγνωστος ὡσαύτως καὶ ἡ ἡμέρα τῆς δραπετεύσεως τῶν ὁμήρων τοῦ Πετρόμπεη, οὓς οἱ ἑταῖροι ἐφυγάδευσαν ἐπὶ πλοίου τοῦ Κεφαλλῆνος Κουβαρᾶ (Δ. Φ. 315). Ὅτε δὲ εἷς τῶν ἱεροδιακόνων πρῶτος μαθὼν τὴν δραπέτευσιν αὐτῶν ἔδραμε πρὸς τὸν Γρηγόριον διὰ νὰ τῷ τὴν ἀναγγείλῃ, ἐκεῖνος μετὰ θυμοῦ παρετήρησε πρὸς τοῦτον : «Τί σὲ μέλλει ;». Τοῦτο δὲ διότι ὁ Γρηγόριος εἶχε προετοιμάσῃ τὴν φυγήν των θεωρῶν αὐτὴν εἴτε ἄφευκτον εἴτε ἀναγκαίαν πρὸς ἐκβίασιν τῆς ἐγέρσεως τοῦ Πετρόμπεη (Φ. Β΄ 323, Μαυρομ. 60), ὄντως δὲ οὗτοι φθάσαντες εἰς Μάνην ἐξώθησαν τὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Καλαμῶν (Φρ. Α΄ 326, Σπηλ. Α΄, 23, Γενναίου σελ. 8).

Ἄγνωστος πρὸς τούτοις εἶνε καὶ ἡ ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ Κ)λεως τοῦ Ρήγα Παλαμήδου. Ὁ Ν. Σαρίπολος ἐκφωνήσας τῷ 1872 ἐπικήδειον εἰς τὸν Ρήγαν ἀνέκραξεν: «Ὢ! ποσάκις ἀπέσπασεν ἡμῶν τὰ δάκρυα ὁ ἀοίδιμος οὗτος νεκρὸς διηγούμενος ἡμῖν τὴν ὑστάτην κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου μετὰ τοῦ πρωθιεράρχου τῶν χριστιανῶν συνέντευξίν του! Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος θέλων νὰ σώσῃ τὸν Ρήγαν Παλαμήδην ἀπὸ τῆς γενικῆς σφαγῆς συνάμα δὲ καὶ νὰ διαβιβάσῃ πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ τὰ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ ἔθνους μεμυημένους, μετεπέμψατο πρὸς ἑαυτὸν τὸν Ρήγαν, ἀνακοινωσάμενος δὲ τὰ πάντα, καὶ τὰς ἐπιστολὰς διαπιστευθείς, ἐφυγάδευσεν ἐπὶ πλοίου Κεφαλλῆνος (Καπετὰν Κωσταντῆ) ρωσσικὴν φέροντος σημαίαν, δοὺς αὐτῷ συνοδοιπόρους ὀγδοήκοντα ἄλλους κληρικοὺς καὶ λογίους, περιττοὺς μὲν διὰ τὴν θυσίαν εἰς ἣν ἐγίνωσκεν ἑαυτὸν προωρισμένον, τὰ μάλα δὲ χρησίμους τῇ ὁπλιζομένῃ πατρίδι». Κατὰ δὲ τὸν Π. Σοῦτσον ὁ Γρηγόριος καλέσας τὸν Ρήγαν καὶ ἄλλους προκρίτους Πελοποννησίους εἶπε πρὸς αὐτούς: «Ἐξεδώκαμεν ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ ἐνόπλου γένους. Πορεύεσθε εἰς τὴν Πελοπόνησον καὶ ἀγγείλατε εἰς τὸν Π. Πατρῶν καὶ τοὺς ἄλλους ἱεράρχας, ὅτι ἡ εὐλογία ἐμοῦ ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ... Πολεμεῖτε τὸν Ἀγαρηνόν!» (Αἰῶνος ἀρ. 1260, Ἀγγ. Α΄ 359.) Ἀντιστρόφως πρὸς ταῦτα ὁ Φρατζῆς (Α΄ 251) γράφει ὅτι ὁ Γρηγόριος, μετὰ τὴν συνέντευξίν του μετὰ τοῦ Βεζύρου, ἐκάλεσε τὸν Παλαμήδην καὶ τῷ ἐνεχείρισε μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Π. Πατρῶν καὶ τὸν Μαντινείας Δανιὴλ «διὰ τῆς ὁποίας μετὰ πολλῶν παρακλήσεων προέτρεπεν αὐτούς, ὡς συμπατριώτας του νὰ δυνηθῶσιν οἰῳδήποτε τρόπῳ, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν λοιπῶν ἄλλων ἀρχιερέων καὶ πρωτίστων, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι

τὴν ἔκρηξιν παραμικροῦ κινήματος ἀπὸ μέρους τῆς Πελοποννήσου, καθ' ὅτι ὡς ἐκ τούτων ἤθελεν ἀπολεσθῇ τὸ ἔθνος ὁλοσχερῶς καὶ ὅτι ὁ καιρὸς ἀκολούθως δύναται νὰ γίνῃ διδάσκαλος. Ἀλλὰ τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν, σωζομένην ἔτι εἰς χεῖράς του, λαβὼν ὁ Ρήγας Παλαμήδης καὶ μὴ εὐκολυνθεὶς ν' ἀναχωρήσῃ ἐγκαίρως ἀπὸ Κ)λεως ἐκόμισεν αὐτὴν, ἐλθὼν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν εἶχε πλέον ἐκραγῆ ἡ ἀποστασία ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ὁ ἀείμνηστος οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος ἐγνώριζεν, ὅτι τὰ γράμματά του δὲν θέλουν οὔτε ἰσχύσει, οὔτε ἀκουσθῇ, ἀλλὰ Κύριος οἶδεν ἐπί τίνι σκοπῷ τὰ ἔγραψεν». Ἴσως ἡ ἐπιστολὴ αὔτη ἦτο ἀπάντησις εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Ἁγ. Λαύρας πρόκλησιν τοῦ Γερμανοῦ, περὶ ἧς διελάβομεν ἐν σελ. 202.

Περὶ τῶν ἐνδοιασμῶν τοῦ Πατριάρχου γράφει καὶ ὁ Φωτάκος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Παπαφλέσσα (σελ. 28) τὰ ἑξῆς: «Πόλλοὶ ἔλεγον τότε, καὶ ἐγὼ ὅταν ἤμην εἰς Κ)λιν τὸ ἔμαθον, ὅτι κάπως δὲν ἤρχεκαλὸν εἰς τὸν Πατριάρχην νὰ ἀποφασίσῃ τὸ κίνημα τῆς ἐπαναστάσεως, φοβούμενος νὰ μὴν ἀποτύχῃ τοῦτο ὡς μὴ ὥριμον, καὶ οὕτω χαθῇ ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος· εἰ καὶ ὁ Πατριάρχης εἶχε περὶ τούτου κατηχηθῇ, καὶ ἰδίως ὁ ἀρχιερεὺς Δέρκων, μέλος τῆς συνόδου καὶ στενός του φίλος καὶ συμπατριώτης του Πελοποννήσιος, τὸν ἔπειθε νὰ παραδέχεται τὰ τῆς ἑταιρείας καὶ τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, διότι αὕτη ἀφεύκτως θὰ γίνῃ, καὶ πάντοτε τοῦ ἔλεγε, ὅτι «θὰ ρουφήξωμεν καὶ τὸ ἅγιον ποτήριον εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἂν δὲν προφθάσωμεν, θὰ εἴμεθα μάρτυρες τῆς Ἐλευθερίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ».

Ὅλαι δὲ αἱ κυμάνσεις αὗται τῶν γνωμῶν εἶχον ἴσως ἄλλην αἰτίαν, τὸ ὅτι δηλ. δὲν ἤθελεν ὁ Γρηγόριος νὰ ἐκτίθεται εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα ὅτι ἦτο ἤδη μέλος τῆς ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ 1818. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Μ. Οἰκονόμου φρονεῖ ἀδιστάσκτως ὅτι δὲν ἦτο ἑταῖρος, «ἀλλ' ὅτε, γράφει, (σελ. 103—104) διεθρυλλήθησαν καὶ σχεδὸν πασίγνωστα τὰ πάντα ἐγένοντο, ἐγνώρισεν αὐτὰ καὶ ἐκεῖνος, διότι οἵ τε ἀρχιερεῖς καὶ ἄλλοι σπουδαῖοι ἢ ἐξωμολογοῦντο αὐτῷ ὅσα ἐμάνθανον, ἢ καὶ τὰ ἀνέφερον αὐτῷ ὡς ἐθνάρχῃ πιστεύοντες ὅτι ἦτο καὶ αὐτὸς ἐν γνώσει ἢ ζητοῦντες ἐμπιστευτικῶς τὰς συμβουλάς του ὡς τοιούτου. Λόγου δέ ποτε κοινῇ παρεμπεσόντος περὶ ἑταιρείας: «δὲν θέλω, εἶπεν, ἐγὼ οὔτε ν' ἀκούω, οὔτε νὰ γνωρίζω τίποτε ἀπὸ τὰ καθαρῶς πολιτικὰ, τὰ ξένα τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν θέλω οὔτε πρέπει νὰ ἀνακατώνετε εἰς τοιαῦτα οὔτε τὴν Ἐκκλησίαν, οὔτε τὸν Πατριάρχην, ὅστις ἔχει μὲν καθήκοντα καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ Γένος ἀλλ' ἔχει καὶ πρὸς τὴν ἐξουσίαν. Οἱ πολιτικοὶ εἰς τὰ πολιτικὰ ἂς κάμνουν ὅ,τι τοὺς φωτίζει ὁ Θεός. Γνωρίζων, δὲν ἤθελον γείνει προδότης τοῦ ἔθνους μου. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν θέλω νὰ γνωρί-

ζω τίποτε ἐκ τῶν πολιτικῶν διὰ νὰ μὴ γείνω ἐπίορκος ἢ ψεύστης, ἐὰν ἐξεταζόμενος ἠρνούμην».

Τοιούτων διακυμάνσεων γνωμῶν ἠχὼ γίνεται καὶ ὁ Τρικούπης γράφων ὅτι «ὁ Πατριάρχης ἐγνώριζεν ἀναμφιβόλως τὰ τῆς εταιρείας, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ἀγνοῇ· ὁ πνευματικὸς πατὴρ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ὅ,τι πλήθη Ἑλλήνων πάσης τάξεως ἐγνώριζαν· ἀλλ' εταῖρος, ὅ ἐστὶ συνωμότης κατὰ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας, δὲν ἦτο· καὶ ὄχι μόνον ποσῶς δὲν ἐνεθάῤῥυνε τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνεγερσίαν, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἀπέτρεπε τοὺς πρὸς οὓς διελέγετο φιλεπαναστάτας, θεωρῶν ἐθνοφθόρον τὸ τοιοῦτον τόλμημα, καὶ τὸν πρὸς ὃν ἔτεινε σκοπὸν ἀνεπίτευκτον. Μάρτυρες τῶν λεγομένων οἱ αὐτήκοοι τῶν λόγων τοῦ ἁγίου ἀνδρός, τὴν ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τῶν ὁποίων παρελάβομεν καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν καὶ τὴν παραδίδομεν ὅπως τὴν παρελάβομεν εἰς τὴν ἱστορίαν. Δὲν κατεμήνυσε δὲ ὅσα πνευματικῷ τῷ τρόπῳ ἐγνώριζε, διότι ἐθεώρησεν ἀναμφιβόλως τὴν καταμήνυσίν των καὶ ἀναξίαν τοῦ χαρακτῆρός του, καὶ ἱκανὴν νὰ προκαλέσῃ τὸν ὄλεθρον τῶν ὁμογενῶν του ἐνόχων καὶ μή». (Τόμος Α' σελ. 69).

Λόγῳ τῆς αὐτῆς ἀμφιβολίας. «Δὲν τολμῶμεν νὰ δεχθῶμεν γράφει ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Γόρδεν, ὅτι ὁ Πατριάρχης καὶ τὰ μέλη τῆς Συνόδου ἦσαν ἐντελῶς ἀθῶοι τῆς κατὰ τοῦ κράτους συνωμοσίας· ἔχομεν ἀπεναντίας λόγους νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ Γρηγ. ἐγνώριζε τὴν ὕπαρξιν τῆς εταιρείας καὶ ὅτι τινες τῶν ἄλλων ἱεραρχῶν ἦσαν ὅλως μέτοχοι εἰς τὰς μηχανουργίας της.»

Ὁ Γερμανὸς Δερβῖνος πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφει ὅτι «μυηθεὶς ὁ Γρηγόριος εἰς τὰ τῆς εταιρείας ἐφέρετο ὡς ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὑρισκόμενος καὶ ὅτι ἐν ᾧ ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἀπέτρεπε τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς ὀλεθρίας, ταυτοχρόνως ὑπὸ πρόσχημα ἀπατηλὸν ἔγραφεν ἐπιστολὰς ὑπὲρ τῆς εταιρείας καὶ ἔδιδε συστάσεις εἰς τοὺς ἀποστόλους αὐτῆς πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς» (Μεταφρ. Α' σελ. 224). Ὁ δὲ Μένδελσων Βαρθόλδυ γράφει ὅτι ὁ Πατριάρχης κατὰ τὰς περιστάσεις περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὴν εὔνοιαν τῆς Πύλης. Οὕτω δὲ διαταγῇ αὐτῆς ἐξέδωκε τὸν κατὰ Ὑψηλάντου ἀφορισμόν. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἦτο γνωστὸν ὅτι «ἐκ βάθους ψυχῆς συνεπάθει καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀφωρισμένους, καὶ ὅτι ἔδιδε συστατικὰ γράμματα τοῖς εταιρισταῖς κρυφίως ὡς καί τι εὐμενὲς νεῦμα». Τέλος κατὰ τὸν Πουκεβὶλ (μεταφρ. Β' 230) «ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἀναθεματίσει τοὺς αὐτουργοὺς τῆς Ἐπαναστάσεως χωρὶς ν' ἀφοπλίσῃ καὶ τὴν τυραννίαν, ἥτις ἐθεώρησε τὰ Πατριαρχεῖα ὡς ταμεῖον καὶ ὁπλοστάσιον ἐξ οὗ θὰ ἐξώρμων πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Πύλης. Τὸ ῥάπισμα κατηνέχθη, τὸ δὲ πλῆθος ἐδέχθη τὴν συκοφαν-

τίαν ταύτην καὶ οἱ Γενίτσαροι ἐπέρριψαν κατὰ τῆς ἐκκλησίας, τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον».

Ὁπωσδήποτε ὅμως καὶ οἱ ἀφορισμοὶ καὶ οἱ δισταγμοὶ τοῦ Γρηγορίου οὐδαμῶς ἔσχον δυσμενῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ ἀγῶνος, διότι αἱ μὲν ἐπιφυλάξεις αὐτοῦ διετυποῦντο πρὸς πρόσωπα μὴ ἐνεργῶς δρῶντα ἐν τῇ ἑταιρείᾳ, οἱ δὲ ἀφορισμοὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καθ' ἣν ὥραν τὸ κίνημα εἶχεν ἤδη καθολικῶς ἐκραγῇ καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶχον κλεισθῇ εἰς τὰ φρούρια. Μόνον εἰς τὰς ἡγεμονείας ἴσως ἔσχον οἱ ἀφορισμοὶ ἐπίδρασίν τινα,ὡς καταλήλως διανεμηθέντες διὰ τῶν ξένων προξένων, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου ἀπέτυχε δι' ἄλλους πολὺ σπουδαιοτέρους προσωπικοὺς καὶ πραγματικοὺς λόγους. Ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἔσχεν ὁ ἀφορισμὸς καὶ ἐν Βιέννῃ, διότι, ἀρνηθέντων τοῦ Κοκκινάκη καὶ τοῦ Σταγειρίτου νὰ δημοσιεύσωσιν αὐτόν, ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις, ἧς σκευώρημα καὶ δημιούργημα ἦτο ὁ ἀφορισμός, διέκοψε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ καὶ τῆς Καλλιόπης, τῶν ὁποίων τὴν ὕπαρξιν πρὸ πολλοῦ ἴσως ὑπέβλεπεν ὁ μισελληνικώτατος Μετερνῖχος. (Φ. Β' 321.)

Ἀλλ ἔτι καταχθονιώτερον ἔδρα ἡ Αὐστριακὴ πολιτικὴ ἐν Κ)λει, ἔνθα ὁ Διάγγελος αὐτῆς (*internuntius*) εὑρίσκετο ἐν διαρκεῖ συνεννοήσει πρὸς τὸν Ρεΐζ ἐφένδην (ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας) πρὸς κατάπνιξιν τοῦ κινήματος ἐν τῷ αἵματι. Πρώτιστον δὲ μέτρον ἐλήφθη ἡ ἐπιτήρησις τῶν ἀποπλεόντων πλοίων, ἵνα μὴ φεύγωσι δι' αὐτῶν οἱ ἀντάρται. Ὁ Στρογανὼφ διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἐπὶ τῶν Ρωσσικῶν πλοίων ἐρεύνης καὶ ἐζήτησε νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ μέτρον εἰς πασῶν τῶν ἐθνικοτήτων τὰ πλοῖα, ὅπερ ἡ Πύλη ἐδέχθη. Ἡ στάσις τοῦ Στρογανὼφ, ἀποδεχθέντος κατ' ἀρχὴν καὶ τὴν ἀποστολὴν στρατευμάτων εἰς τὰς Ἡγεμονείας, ἐμετρίασε τὴν δυσπιστίαν τῆς Πύλης, ἥτις πρὸς χάριν του ἔπαυσε καὶ τὸν μισόρωσσον Τζανήπ (Καρολ. Β' 399—402). Δὲν ἔπαυσαν ὅμως καὶ αἱ ἐν Κ)λει μιαιφονίαι. Οὕτω μετὰ τὸν ἀφορισμὸν ἐκαρατομήθησαν ὡς συγγενεῖς ἢ σχετικοὶ πρὸς τοὺς ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις ὁ Ν. Σκαναβῆς, ὁ Μ. Μάνος, ὁ Θ. Ρίζος, ὁ Ἀλ. Φωτεινὸς καὶ μετὰ τούτους ὁ Γεώργιος Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μ. Χατζερῆς ἀδελφὸς τοῦ δραπετεύσαντος.

Ἐφαρμοζομένου δὲ ἀγρίως τοῦ φιρμανίου περὶ ἀμνηστείας πάντες οἱ ὕποπτοι συνελαμβάνοντο καὶ ἐσφάζοντο ἢ ἐφυλακίζοντο. Πᾶς περιοδεύων ἐθεωρεῖτο ἀπόστολος τῆς ἑταιρείας· οἱ περίεργοι δὲ καὶ οἱ φαιδροὶ ἐθεωροῦντο συνωμόται.Πάντες λοιπὸν ἐκλείοντο εἰς τοὺς οἴκους των, ἢ ἐνδεδυμένοι ὡς πτωχοὶ ἐβάδιζον σιγῶντες καὶ κεκυφότες.

Τῆς καταδιώξεως δὲν ἐξῃρέθη καὶ ἡ Ἐκκλησία. Περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης ἑβδομάδος τῶν Νηστειῶν (20—26 Μαρτίου), ἐδόθη διαταγὴ πρὸς τὸν Πατριάρχην ὅπως ἀποστείλῃ εἰς τὴν Πύλην τρεῖς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ἀρχιερέων, τὸν Θεσσαλονίκης Ἰωσὴφ Δαλιβήρην, τὸν Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεον τὸν Πρώιον καὶ τὸν Τυρνάβου Ἰωαννίκιον, Φωκαέα. χωρὶς ν' ἀναφέρηται καὶ ὁ λόγος τῆς ζητήσεως. Κατὰ τὸν βιογράφον δὲ εὐθὺς «μετεκάλεσεν αὐτοὺς ὁ Πατριάρχης· οἱ δὲ ἦλθον περὶ τὸ γεῦμα καὶ ἀφ' οὗ συνέφαγε μετ' αὐτῶν, μετά τινας περὶ τῶν παρόντων κακῶν ὀδυνηρὰς συνομιλίας, ἀναστὰς μὲ φωνὴν τεθλιμμένην: «Ἀδελφοί, (λέγει) οὕτως ἠθέλησεν ὁ Κύριος νὰ δείξῃ εἰς ἡμᾶς πολλὰ καὶ σκληρά. Ἄρτον ὀδύνης ἡμᾶς ψωμίζει καὶ ποτίζει οἶνον κατανύξεως. Ἰδοὺ τοῦτο τὸ τὸ διάταγμα προσκαλεῖ καὶ τοὺς τρεῖς ὑμᾶς νὰ ὑπάγετε σήμερον κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Πόρταν, κἀκεῖθεν εἰς τὴν φυλακὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ἵνα σταθῆτε ὡς ἐνέχυρα. Τὶ δὲ τὸ ἀποβησόμενον καὶ εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς ἐμέ; Κύριος οἶδεν! Εἰ δὲ καὶ ἀποβήσεται ὑμῖν εἰς μαρτύριον, δὲν θέλω πάντως βραδύνει νὰ σᾶς ἀκολουθήσω κἀγώ». Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἔκλαυσε πικρῶς, συνεθρήνουν δὲ μετὰ τῶν Ἀρχιερέων καὶ οἱ παρεστηκότες. Καὶ προσελθόντες οἱ Ἀρχιερεῖς ἐποίησαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου τὸν τελευταῖον ἐπὶ γῆς ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν, καὶ κλίναντες τὰς κεφαλάς, ἀπῆλθον εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον.» (Ἀγγ. Α' 27.)

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ

Α'.—Η ΒΑΪΟΦΟΡΟΣ

Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἔγερσις. — Καταστροφὴ τῆς Ζωοδόχου πηγῆς.— Διανομὴ τῶν βαΐων. —Ἀπογραφὴ τῶν ἐν Φαναρίῳ.—Λόγοι Γρηγορίου.—Ἐπεισόδιον Μουρούζη.—Ὁ τελευταῖος ἀσπασμός.—

Τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου (2 Ἀπριλίου) ἔκτακτοι ταχυδρόμοι σταλέντες πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν Πρεσβείαν καὶ τὴν Πύλην ἐκ Πατρῶν ἀνήγγειλαν τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐκρίθη ὁριστικῶς καὶ ἡ τύχη τοῦ Πατριάρχου καὶ ἤρξατο δι' αὐτὸν ἑβδομὰς παθῶν. Αἱ κατ' αὐτοῦ ὑπόνοιαι τῆς Πύλης, περὶ ὧν πολλάκις ἐγράψαμεν, αἱ πρὸς στιγμὴν κατευνασθεῖσαι διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀφορισμοῦ, αἴφνης ἀνερριπίσθησαν καὶ ἐγιγαντώθησαν. Ἤδη ἡ πατρὶς αὐτοῦ, ἡ ἀείποτε ταραχοποιὸς Πελοπόννησος, ἐλάμβανε τὰ ὅπλα, ὁ συμπολίτης τοῦ Γρηγορίου Γερμανὸς Π. Πατρῶν ηὐλόγει πρῶτος τὴν σημαίαν, ὁ κλῆρος ἡγεῖτο πανταχοῦ τῶν πολεμάρχων καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐκλείοντο περίτρομοι εἰς τὰ φρούρια. Μετὰ τὰς τρομερὰς ταύτας εἰδήσεις ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Πύλης παρίστατο ὡς ὁ δολιώτατος καὶ μυσαρώτατος τῶν προδοτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἀνεμένετο καὶ ὁ Μέγας Βεζύρης Μπερδελῆς δὲν ἐλήφθησαν ἄμεσοι ἀποφάσεις ἀλλ' ἀνεστάλη πᾶσα αἱματοχυσία κληρικῶν πρὸς πληρεστέραν ἐκτέλεσιν τοῦ καταστρωθέντος ἤδη σχεδίου.

Κατά τινας χρονογράφους ὁ στόλος παρεσκευάζετο καὶ ἐρεθισμὸς μέγας ἀνεπτύσσετο μεταξὺ τῶν φανατικῶν Τούρκων, τοῦτο δὲ ἵνα προκληθῇ ἡ ἔγερσις τῶν ἐν Κ)λει μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας και δικαιολογηθῇ ἡ καθολικὴ σφαγὴ τῶν χριστιανῶν. Τοῦ τεχνάσματος αὐτοῦ ἐποιήσαντο ἔναρξιν ἐφαρμογῆς οἱ ἱερωμένοι εὐθὺς ἀμέσως. Οὕτω δὲ τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς, καθ' ἣν ὥραν ὁ Πατριάρχης διένεμεν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τὰ βάϊα, εἰδοποίη-

σαν αὐτὸν ὅτι Γενίτσαροι ἢ τρόφιμοι τῶν Τουρκικῶν σχολείων (σοφτάδες) διελθόντες ἐν ταραχῇ καὶ ἀλαλαγμοῖς τὰς ὁδοὺς τῆς Κ)λεως κατέληξαν εἰς τὴν μικρὰν τότε ἐκκλησίαν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ διασκορπίσαντες τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἐβεβήλωσαν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, διήρπασαν πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἱερὰ κειμήλια καὶ καταστρέψαντες καὶ πυρπολήσαντες τὸ προσκύνημα ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Ὁ ναΐσκος οὗτος ἦτο μικρὸν καὶ σχεδὸν ὑπόγειον εὐκτήριον, ἐν ᾧ ἰαματικὴ πηγή, παράγουσα εἰδικοὺς ἰχθῦς (μπαλὺκ), ἐξ οὗ ἐλέγετο καὶ Μπαλουκλῆ, ἐθεωρεῖτο δὲ ἑστία τοῦ θρύλου καθ' ὅν ἡ γραῖα τηγανίζουσα τοιαῦτα ψάρια ἔμαθε τὴν ἀπίστευτον εἴδησιν περὶ τῆς Ἁλώσεως (Βυζ. Κ)λις Α΄ 235). Ἀκούσας ὁ Πατριάρχης τὸ ἀπαίσιον συμβάν, εἰς οὐδένα εἶπέ τι ἀλλ' ἐξηκολούθησεν ἥσυχος καὶ ἀτάραχος τὴν διανομὴν τῶν βαΐων, μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἀνῆλθεν εἰς τὸ Συνοδικὸν μετὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τότε μόνον ἀνεκοίνωσεν αὐτοῖς τὴν καταστροφὴν τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. Ὅταν δέ τις τῶν καταπλήκτων οἰκείων ἠρώτησεν αὐτόν: «τὶ τοῦτο σημαίνει ;» ὁ Γρηγόριος σύννους ἀπήντησεν : «Ἀρχαὶ ὠδίνων καὶ ἴσως ἐγγίζει τὸ τέλος».

Μετ' ὀλίγην ὥραν ἔρχεται πρὸς αὐτὸν διαταγὴ ν' ἀποστείλῃ εἰς τὴν Πύλην κατάλογον τῶν ἐν Φαναρίῳ Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν διαλαμβάνουσαν πάντα τὰ ἄτομα αὐτῶν κατ' ὄνομα, πατρίδα καὶ ἐπάγγελμα καὶ προσέτι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισήμων Φαναριωτῶν, τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν πλουσίων ἐμπόρων μετὰ σημειώσεων ποῖοι ἐξ αὐτῶν εἶχον μεταβῇ εἰς Εὐρώπην καὶ εἰς τίνας διετέλουν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους σχέσεις. Ὁ Πατριάρχης ἀπήντησεν ὅτι τοιαύτη ἀπογραφὴ δὲν κρατεῖται ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, ἀλλ' ἡ Πύλη ἔστειλεν εὐθὺς τρεῖς γενιτσάρους, ἐξ ὧν δύο Τουρκοκρῆτας γνωρίζοντας τὴν Ἑλληνικήν, μετὰ διαταγῆς πρὸς τὸν Πατριάρχην ὅπως δύο Ἕλληνες ἐφημέριοι βοηθήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἔργον των. Οὕτω δὲ οἱ ἐφημέριοι ὑπεδείκνυον τὰς ἑλληνικὰς οἰκίας, συνήθροιζον ἐπὶ τ' αὐτὸ ὅλα τὰ μέλη ἑκάστης οἰκογενείας μὴ παραλειπομένων οὐδὲ τῶν ὑπηρετῶν καὶ οἱ γενίτσαροι κατέγραφον αὐτά. Ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία παρεῖχεν οὕτω τὴν δᾷδα πρὸς ἀκριβῆ ἀπαρίθμησιν τῶν μελλόντων θυμάτων!

Τὰ θλιβερὰ ταῦτα προανακρούσματα, ἐμπνέοντα τοῖς πᾶσι τρόμον, ὤθησάν τινας τῶν οἰκείων τοῦ Γρηγορίου, ὡς καὶ φίλους αὐτοῦ ὑπηρετοῦντας ἐν ξέναις πρεσβείαις, νὰ τῷ συστήσωσι καὶ πάλιν φυγήν, παρέχοντες αὐτῷ καὶ τὰ μέσα. Τότε δέ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Μάρκου Δραγούμη πρὸς τὸν Τερτσέτην (Ἀγγ.Β΄ 271), ὁ Γρηγόριος ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Μὴ μὲ παρακινῆτε εἰς φυγήν, μὴ θέλετε νὰ σωθῶ· ἡ ὥρα τῆς φυγῆς μου θὰ ἦτον ἀρχὴ σφαγῆς, ὥρα σπα-

θιοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν ἄλλην Χριστιανωσύνην. Εὔμορφο πρᾶγμα θέλετε νὰ κάμω! Μεταμορφωμένος μὲ καμμιὰ προβιὰ εἰς τὴν πλάτην, νὰ φεύγω εἰς τὰ καράβια, ἢ σφαλισμένος εἰς πρεσβείαν φιλικὴν νὰ ἀκούω εἰς τοὺς δρόμους τὰ ὀρφανὰ τοῦ ἔθνους μου νὰ σπαράττουν εἰς τὰ χέρια τοῦ δημίου... Εἶμαι Πατριάρχης διὰ νὰ σώσω τὸν λαόν μου, ὄχι νὰ τὸν ρίξω εἰς τὰ μαχαίρια τῆς γιανιτσαριᾶς· ὁ θάνατός μου ἴσως χρησιμεύσει περισσότερο παρ' ὅ,τι ἐδύνομουν ποτὲ νὰ φαντασθῶ πῶς θὰ ὠφελήσῃ ἡ ζωή μου. Οἱ ξένοι βασιλεῖς θὰ ταραχθοῦν εἰς τὴν ἀδικίαν τοῦ θανάτου μου· δὲν θὰ ἰδοῦν ἴσως μὲ ἀδιαφορίαν ὑβρισμένην τὴν πίστιν τους εἰς τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ὅπου εἶναι ἄνδρες ἁρμάτων, Ἕλληνες, θὰ πολεμήσουν μὲ ἀπελπισίαν πολέμου ποῦ συχνὰ χαρίζει τὴν νίκην. Εἶμαι βέβαιος! Κάμετε λοιπὸν ὑπομονὴν εἰς ὅ,τι μοῦ συμβῇ. Σήμερον, τῶν Βαΐων, ἄς φάγωμεν εἰς τὸ τραπέζι τὰ ψάρια τοῦ γιαλοῦ, καὶ παρεμπρός, ἐντὸς ἴσως τῆς ἑβδομάδος, ἄς φάγουν καὶ αὐτὰ ἀπὸ ἡμᾶς..."Όχι δὲν θὰ χρησιμεύσω ἐγὼ περίγελο τῶν ζώντων, καὶ περπατῶντας μὲ διάκους καὶ μὲ ἄρχοντας εἰς τοὺς δρόμους τῆς Ὀδησσοῦ, τῆς Ἑπτανήσου ἢ τῆς Ἀγκώνας νὰ δαχτυλοδείχνουν τὰ παιδιά: «ἰδοὺ ὁ φονηᾶς Πατριάρχης!» Ἂν τὸ ἔθνος μου σωθῇ καὶ θριαμβεύσῃ θὰ μ' ἀποζημιώσῃ, ἐλπίζω, μὲ θυμιάματα τιμῆς καὶ ἐπαίνου, ἐπειδὴ ἔκαμα τὸ χρέος μου... Τέταρτη φορὰ δὲν θὰ ἀνεβῶ πλέον εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθωνος· δὲν τὸ θέλω· χαίρετε σπήλαια καὶ κορυφαῖς τοῦ ἱεροῦ βουνοῦ!, χαῖρε θαλάσσιον κῦμα! χαῖρε Σπάρτη καὶ Ἀθήνα, ὅπου ἤθελε νὰ συστήσω σχολεῖα ἐπιστημῶν διὰ τοὺς νέους τῆς πατρίδος! χαῖρε γῆ τῆς γεννήσεώς μου, Δημητσάνα! Ἐγὼ ὑπάγω ὅπου μὲ καλεῖ, μὲ βιάζει ἡ γνώμη μου, ἡ μεγάλη μοῖρα τοῦ Ἔθνους καὶ ὁ οὐράνιος Θεός, ὁ ἔφορος τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων» (Ἀγγρ. Β', 271).

Συγχρόνως ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος ὅτι εἰς τὸν φίλον του Κ. Μουρούζην ὃν πολὺ ἐτίμα, εἶχε συμβῇ ἀπαίσιον ἐπεισόδιον. Καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος εἰσήρχετο εἰς τὴν Πύλην τῷ ἐδόθη ἐπιστολὴ τοῦ Ὑψηλάντου ἀφηγουμένη τὰ ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις συμβάντα καὶ συνιστῶσα αὐτῷ ὡς ἑταίρῳ θάρρος διὰ τὸν ἀρξάμενον ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μουρούζης ἔλαβε τὸ γράμμα παρ' ἀγνώστου καὶ ἐνώπιον πολλῶν, εὑρέθη εἰς φρικτὸν δίλημμα, διότι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ εἶνε καὶ πλαστὴ ἡ ἐπιστολή, δοθεῖσα αὐτῷ διὰ πράκτορος τῆς ἐξουσίας πρὸς δοκιμασίαν. Ἀμφιβολία καὶ ἀναβολὴ θ' ἀπέβαινεν ὀλεθρία καὶ ὁ Μουρούζης συμβουλευθεὶς μόνον τὴν τιμήν του ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Ρεΐζ ἐφένδην τὴν ἐπιστολήν, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἦτο πλάσμα τῶν ἐχθρῶν του, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιδείξῃ καὶ

τὸν ἐγχειρίσαντα. Μετὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν οἰκίαν του. (Τρικ. Α΄ 64 Φ. Β΄ 210.)

Ὅταν ὁ Μουρούζης ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριάρχου, διερωτῶντος περὶ τοῦ συμβάντος, ἀνεκινήθη καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου φυγῆς. Ἀλλ᾽ ὁ Γρηγόριος ἀπήντησε : «Κωστάκη μου, ἡμεῖς δὲν πρέπει νὰ φύγωμεν, διότι οὕτω θὰ καταπροδώσωμεν τὸ ἔθνος... Ἔπειτα τὶ θέλω κερδήσει ἐγὼ νῦν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ βίου μου εὑρισκόμενος ; Καὶ σὺ μὲν εἶσαι νέος, δύνασαι νὰ χρησιμεύσῃς. Ὅθεν πρᾶξον ὅ,τι σὲ φωτίσῃ ὁ Θεός. Ἀλλ᾽ ἐγὼ ὀφείλω νὰ θυσιασθῶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ (Ἀγγ. Α΄ 371). Τότε δὲ ἠγέρθη μία ἅμιλλα αὐταπαρνήσεως. «Συμφέρει, εἶπεν ὁ Μουρούζης, ἕνα ἀπολέσθαι ὑπέρ τοῦ λαοῦ. Ἂς θυσιασθῶ λοιπὸν ἐγώ, Δεσπότη μου, ἀλλ᾽ ἂς σωθῶσιν οἱ ἀθῶοι, ἂς σωθῇ τὸ Ἔθνος.» «Ἄφησέ με, ἀπήντησεν ὁ Γρηγόριος, νὰ πληρώσω ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ τυράννου. Εἶμαι γέρων καταβαίνων εἰς τὸν τάφον. Τὸ σχῆμά μου, ἡ λειτουργία μου μὲ καλοῦσιν εἰς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου. Σωθῆτε ὅμως ὑμεῖς, διότι ἔχετε καὶ ἡλικίαν καὶ ἱκανότητα καὶ θέσιν κοινωνικὴν νὰ ὑπηρετήσητε τὴν πατρίδα».Καὶ διεμαρτύρετο εἰς τὸν Ὕψιστον, ἀποκαλυφθείς. «Γνωρίζω, ἀνταπήντησεν ὁ Μουρούζης, τὴν τύχην ἥτις με ἀναμένει. Ἀλλ᾽ ἂν φύγω, σώζω μὲν ἐγὼ τὴν ζωήν μου, θὰ ἴδω ὅμως νὰ ἐξαγορασθῇ αὕτη διὰ τοῦ αἵματος ἀπείρων ἀθώων. Ἡ φυγή μου θὰ βεβαιώσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς περὶ ἐνοχῆς τοῦ Γένους ὑποψίας τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ γενικὴ σφαγὴ θὰ τὴν παρακολουθήσῃ.» Καὶ ἐνηγκαλίσθησαν ἄφωνοι ἐπί τινας στιγμὰς καὶ ἐχωρίσθησαν δόντες ἀλλήλοις μετὰ λυγμῶν καὶ δακρύων τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν. (Φ. Γ΄ 209).

Β΄—ΠΡΟΑΝΑΚΡΟΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ.

Ὁ φόνος τοῦ Κ. Μουρούζη. — Βανδαλισμοὶ ἐν Κ)λει. — Φόνοι καὶ καταποντισμοί.—Σωτηρία Μουρουζικῶν οἰκογενειῶν.—Περιορισμοὶ δραπετεύσεως.—Ἀποκλεισμὸς Πασχαλινῶν διαχύσεων.—Λιποψυχία τοῦ Γρηγορίου.

Τὴν πρωΐαν τῆς Μεγάλης Δευτέρας ἐκλήθη εἰς τ᾽ ἀνάκτορα ὁ μέγας Διερμηνεὺς Κ. Μουρούζης, εὐθὺς δὲ συλληφθεὶς ὡδηγήθη μὲ τὴν στολήν του παρὰ τῇ Μεγάλῃ Πύλῃ (Μπάμπι Χουμαγιοὺν) πρὸς ἀποκεφαλισμόν. Ὅτε δὲ ὁ Σουλτάνος ἐνεφανίσθη ἐν τῇ Σκιάδι πρὸς θέαν τῶν σπαραγμῶν τοῦ θύματος, ὁ Μουρούζης ἀναβλέψας ἐκραύγασε τουρκιστί : Αἱμοβόρε Σουλτάνε ! Σουλτάνε ἄδικε ! Σουλτάνε ἄθλιε ! Ἡ τελευταία ὥρα τῆς βασιλείας σου ἐ-

σήμανε. Αἱ ὠμότητές σου τιμωρηθήσονται. Ὁ θεὸς θὰ ἐκδικήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος...» Καὶ ἡ κεφαλή του ἔπεσεν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου, προσαχθεῖσα εὐθὺς πρὸς τὸν αἱμοβόρον Μαχμούτ. Τὸ σῶμα τοῦ νεαροῦ ἐκείνου ἐθνομάρτυρος μόλις τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος τρέχοντος, ἐρρίφθη ἀσπαῖρον ἔτι εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Πατριάρχης μαθὼν τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ φίλου του ἔκλαυσε πικρῶς, διέταξε δὲ εὐθύς, ἀψηφῶν τὰς παρεξηγήσεις, νὰ ψαλῇ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἐν τοῖς Πατριαρχείοις καὶ παντὶ μέσῳ νὰ ἐξαγορασθῇ τὸ λείψανόν του, ἵνα ἐνταφιασθῇ ὁπουδήποτε, ἀλλ' ἐστάθη τὸ τελευταῖον ἀδύνατον (Φ.Γ' 211). Συγχρόνως συνελήφθη καὶ ὁ διερμηνεὺς τοῦ Στόλου Νικ. Μουρούζης, διότι πρὸ δύο μηνῶν διατρίψας ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐθεωρήθη ὡς ἔκτοτε ὑποκινήσας τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σπετσῶν καὶ τῆς Ὕδρας (Κούμα ΙΒ', 496).

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ καταφθάνουσαι ἐκ τῶν Ἡγεμονειῶν καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος εἰδήσεις περὶ ἐπεκτάσεως τοῦ κινήματος ἀπεθηρίωσαν τοὺς Μουσουλμάνους καὶ τὴν Κυβέρνησιν. Ὀρδαὶ Ἀσιανῶν εἰσελθοῦσαι εἰς τὴν Κ)λιν διέπραττον ἀνηκούστους βανδαλισμούς. Γυναῖκες ἐσφάζοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἄνδρες ὑπεβάλλοντο δημοσίως εἰς φρικτὰ βασανιστήρια, τάφοι ἀνεσκάπτοντο καὶ ἐβεβηλοῦντο ἐπὶ τῇ προφάσει ἐρεύνης περὶ ὅπλων ἐν συνοδείᾳ ἀνθρώπων δῆθεν τῶν Πατριαρχείων. Συγχρόνως δὲ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἠνοίγετο ὁ συνταχθεὶς κατάλογος τῶν ἐν τῷ Φαναρίῳ λαϊκῶν καὶ ὁ Σουλτάνος ἢ οἱ ὑπουργοὶ ἐξέλεγον θύματα. Οὕτω δὲ κατὰ τὴν ἑβδομάδα ἐκείνην τῶν παθῶν ἐσφάγησαν ἢ ἐκρεμάσθησαν οἱ Παν. Νικ. καὶ Δημ. Χατζερίδαι, ὁ πλούσιος Βυτινιώτης Δημ. Παπαρρηγόπουλος (πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ) ὁ Ἀντ. Τσιρᾶς καὶ ὁ υἱός του Στέφανος, ὁ Π. Τσεγγῆς, ὁ Τσορμπατσόγλους, ὁ Ἀλ. Ράλλης κλ. Πλεῖστοι ἄλλοι ἀσημότεροι ἐγένοντο θύματα τῆς θηριωδίας τοῦ ὄχλου καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ ἰδίως οἱ καταγόμενοι ἐκ τῶν ἐπαναστατησάντων μερῶν. Ἐλέχθη ὅτι ἑκατοντάδες Πελοποννησίων παντοπωλῶν καὶ βουτυροπωλῶν ἐπιβιβασθέντες ἐν δύο πλοίοις, δῆθεν δι' ἐξορίαν, κατεποντίσθησαν.

Τοιαύτης κρατούσης τρομοκρατίας καθ' ὅλην τὴν μεγ. ἑβδομάδα ἀνετράπη καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις. Τοῦ λαοῦ φοβουμένου νὰ ἐξέρχεται νύκτα, αἱ ἀκολουθίαι ἐψάλλοντο τὴν πρωίαν ἐνώπιον ἀραιοτάτου ἐκκλησιάσματος. Ὁ Γρηγόριος ὅμως κατήρχετο πάντοτε καὶ ἤκουεν ἐν κατανύξει τὰς μελαγχολικωτάτας τραγικὰς ψαλμωδίας τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου, ψιθυρίζων πολλάκις ἐν ἀφαιρέσει: «ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται...» Εἶχε δὲ πλείστους λόγους νὰ διατελῇ ἐν βαθυτάτῃ θλίψει. Τὴν πρωίαν τῆς Μεγάλης Τετάρτης διετάχθη νὰ φρουρήσῃ ἀγρύπνως τὴν ἐν Φαναρίῳ διαμένουσαν χήραν καὶ τὰ τέκνα τοῦ ἄλλοτε μεγ. διερμηνέως Δημ. Μουρούζη, ἀποκεφαλι-

σθέντος τῷ 1821 ἐν Σούμλᾳ. Ὁ Γρηγόριος, ἵν' ἀπέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ τὸ πικρὸν ποτήριον τῆς θεματοφυλακῆς προγεγραμμένων φιλτάτων κεφαλῶν, ἐπροφασίσθη ὅτι πλὴν δύο θυρωρῶν γενιτσάρων δὲν ἔχει ἄλλους φύλακας. Ἀλλὰ διετάχθη νὰ χρησιμοποιήσῃ καλογήρους καὶ ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ δύο ἐφημερίους οὓς ἡ Εὔφρο σ. Μουρούζη ὑπεδέξατο ἐν τῇ παραλίῳ αὐτῆς οἰκίᾳ δακρύουσα. Συγρόνως ἡ οἰκογένεια τοῦ Κ. Μουρούζη, θρηνοῦσα τοῦτον δι' ἀτελευτήτων κοπετῶν, συνεκίνησε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπετράπη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐν τῷ Βοσπόρῳ οἰκίαν της.

Καταρτισθέντος δὲ σχεδίου φυγῆς ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, τὸ ἑσπέρας τῆς Πέμπτης παρετέθη εἰς τοὺς ἐφημερίους ἄφθονον φαγητὸν καὶ ποτόν, ὅτε δὲ ἐκεῖνοι βεβαρυμένοι καὶ ἀνύποπτοι ἀπεκοιμήθησαν, βοηθείᾳ τῶν ἐκτὸς φίλων ἡ χήρα Δ. Μουρούζη μετὰ τῶν τέκνων της ἐπεβιβάσθησαν μετημφιεσμένοι Τουρκικοῦ ἀκατίου καὶ μετ' ἀποβίβασιν εἰς Γαλατᾶν, ἐσώθησαν μετὰ πολλοὺς κινδύνους εἰς Ὀδησσόν. Ὅτε δὲ τὴν ἑπομένην προσῆλθον Γενίτσαροι ἵνα καθείρξωσι τὴν μητέρα καὶ φονεύσωσι τὰ ἄρρενα τέκνα, εὗρον μόνους τοὺς ἐφημερίους κοιμωμένους καὶ φυλακίσαντες κατέσφαξαν κατόπιν αὐτούς. Ὁ μέγ. Βεζύρης διεμήνυσε τῷ Πατριάρχῃ τὴν διὰ τὴν δραπέτευσιν δυσαρέσκειάν του, ἥτις ἐπετάθη ὅταν διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ἐφυγαδεύθη εἰς Ὀδησσὸν καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Κ. Μουρούζη. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ᾐσθάνθη χαρὰν ἀνεκλάλητον ἐπὶ τῇ διασώσει τῶν φιλτάτων αὐτῷ καὶ ἀθώων ἐκείνων πλασμάτων. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ πολλαὶ ἄλλαι οἰκογένειαι τοῦ Φαναρίου ἔφευγον διὰ πλοίων Ἑλληνικῶν ὑπὸ εὐρωπαϊκὰς σημαίας ἡ Πύλη ἔλαβε δυστυχῶς παρὰ πάντων τῶν Πρέσβεων πλὴν τοῦ Στογανὼφ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ ἐξετάζῃ τοὺς πρὸς ἀναχώρησιν ἐπιβάτας ξένων πλοίων. Προσέτι οἱ πρέσβεις διέταξαν καὶ ἅπαντας τοὺς ἀνὰ τὴν Τουρκικὴν ἐπικράτειαν προξένους αὐτῶν νὰ μὴ παρέχωσιν ἄσυλον καὶ ὑπεράσπισιν εἰς τοὺς δραπέτας.

Τὴν πρωΐαν τοῦ Μ. Σαββάτου παρηγγέλλετο ὁ Πατριάρχης νὰ εἰδοποιήσῃ τὸ ποίμνιόν του ὅτι κατὰ τὸ Πάσχα μόνον ἡ ἐν τοῖς ναοῖς ἀθόρυβος προσευχὴ θὰ ἐπετρέπετο, πᾶσα δὲ ἄλλη ἐκδήλωσις χαρᾶς καὶ αὐταὶ αἱ ἀντεπισκέψεις ἀπηγορεύοντο. Διὰ τῆς προσταγῆς ταύτης ἓν πανάρχαιον ἔθιμον ποικίλου ἑορτασμοῦ τῆς κυριωτάτης ἡμέρας τοῦ χριστιανισμοῦ κατηργεῖτο. Ἡ Πύλη ἐδήλου εἰς τὸν Ἐθνάρχην σαφῶς, ὅτι ἡ Ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος δὲν ἐπετρέπετο νὰ θεωρηθῇ ἡμέρα ἑορτῆς καὶ πανηγύρεως, ἡμέρα χαιρετισμῶν ἐγκαρδίων καὶ ἀδελφικῶν ἀσπασμῶν, ἡμέρα συγχωρήσεως ἀμοιβαίων παραπτωμάτων, ἀλλ' ἡμέρα θλίψεως, ἡμέρα πένθους, ἡμέρα δακρύων καὶ τελευταίων ἐναγκαλισμῶν. Προήγγελλεν ὁ τύ-

ραννος, ὅτι κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν πανηγύρεων δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ραγιάδες ν' ἀνταλλάξωσι τὰ σύμβολα τῆς εὐθυμίας καὶ τῆς χαρᾶς, τὰ κόκκινα ὠά, ἀλλὰ σκέψεις μαύρας καὶ ζοφεράς...Ὅταν ἡ τρομερὰ διαταγὴ ἔφθασαν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ὁ Γρηγόριος εὑρίσκετο μεταξύ τινων ἀρχιερέων καὶ τῶν οἰκείων του, λαμβάνων ζωμὸν ἐκ δαμασκήνων (χοσάφιον), διότι ἦτο νῆστις ἀπὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Σιγὴ νεκρικὴ κατέλαβε πάντας. Μόλις δὲ μετά τινας στιγμὰς ὁ Γρηγόριος, ὡσεὶ πρὸς ἑαυτὸν ὁμιλῶν, ἐψιθύρισε. «Πληροῦται ἤδη καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἡ προφητεία : Καὶ μετατρέψω τὰς ἑορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος».

Μετ' ὀλίγον ἐγένετο ὁμιλία περὶ τοῦ ἀποκεφαλισθέντος Κ.Μουρούζη, ἀλλὰ καὶ πάλιν σιγὴ ἀπόλυτος ἐκράτησεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν Πατριαρχείων. Αἴφνης ὁ Γρηγόριος στενάξας καὶ ὡσεὶ τινάσσων νέφος θλίψεως ἐκ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἐρωτᾷ τοὺς παρακαθημένους: «Ποῖος θάνατος εἶνε ἄραγε ἀνωδυνώτερος, ὁ διὰ σπάθης ἢ ὁ δι' ἀγχόνης ; » Ἀλλ' οὐδεὶς ἕνεκα τῆς διαδραμούσης ἅπαντας φρίκης ἐτόλμησε ν' ἀπαντήσῃ. Μετ' ὀλίγον εἰσῆλθον καὶ οἱ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις φυλασσόμενοι ἀντιπρόσωποι τῆς Σερβίας, ὁμιλῶν δὲ πρὸς τούτους ὁ Γρηγόριος ἐπανέλαβεν ἀσυναισθήτως πάλιν τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν, ὡσὰν νὰ ἐξήρχετο μόνη ἐκ τῶν μυχίων τῆς ἀλγούσης ψυχῆς, τῆς ἀνθρωπίνως μὴ ἐφιεμένης τὸν χωρισμὸν ἐκ τοῦ ἀπειλουμένου σώματος. Καὶ πάλιν ὅμως οὐδεὶς ἀπήντησεν εἰς τὴν πρόκλησιν, μόνον δὲ εἷς παρετήρησεν αὐτῷ εὐλαβῶς ὅτι ἡ αὐτὴ ἐρώτησις καὶ πρὸ μικροῦ τεθεῖσα ἔμεινεν ἄλυτος, τότε δὲ ὁ Γρηγόριος συνελθὼν ἀνεκάθησε καὶ συναισθανθεὶς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν «ἄχ, μὲ συγχωρῆτε, εἶπεν, ἐλησμόνησα τοῦτο...»

Ἐκ τούτου λαβὼν θάρρος εἷς τῶν παρακειμένων προσέθηκεν. «Ἀλλ' ἐγὼ δὲν γνωρίζω τίς ἐκ τῶν θανάτων τούτων εἶνε ἀνωδυνώτερος, διότι μήτε τὸν ἕνα μήτε τὸν ἄλλον ἐδοκίμασα» ζωηρὸν δὲ συναίσθημα φρίκης ἐζωγραφίσθη εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ. Ἀντιληφθεὶς δὲ τοῦτο ὁ Πατριάρχης εἶπεν ἠρέμως καὶ κύριος πλέον ἑαυτοῦ: «Συνετῶς ἀπεκρίθης. Ἀλλ' ἂν ἐνεθυμεῖσο τοὺς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρήσαντας, ὅτι καὶ ἐκαρατομήθησαν καὶ μυρία ὑπέστησαν βιαίων θανάτων εἴδη, δὲν θὰ ἔφριττες οὐδὲ θὰ ἐθεώρεις τόσον πολὺ κακὸν τὸ τοιοῦτον, ἄν ποτε ἤθελεν ἀδίκως καὶ παρανόμως σοὶ συμβῇ.» Καὶ προσέθηκε : «Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοιοῦτον ἔχοντες τὸ προκείμενον νέφος μαρτύρων, τρέχομεν δι' ὑπομονῆς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν.»

Καὶ μετ' ὀλίγον πλήρης γαλήνης ἀντεπεσκέφθη τοὺς αἰχμαλώτους Σέρβους, πάλιν δὲ παρηγόρησεν αὐτούς, βεβαιῶν ὅτι ταχέ-

τὸν ἐγχειρίσαντα. Μετὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν οἰκίαν του. (Τρικ. Α' 64 Φ. Β' 210.)

Ὅταν ὁ Μουρούζης ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριάρχου, διερωτῶντος περὶ τοῦ συμβάντος, ἀνεκινήθη καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου φυγῆς. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ἀπήντησε : «Κωστάκη μου, ἡμεῖς δὲν πρέπει νὰ φύγωμεν, διότι οὕτω θὰ καταπροδώσωμεν τὸ ἔθνος... Ἔπειτα τὶ θέλω κερδήσει ἐγὼ νῦν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ βίου μου εὑρισκόμενος ; Καὶ σὺ μὲν εἶσαι νέος, δύνασαι νὰ χρησιμεύσῃς. Ὅθεν πρᾶξον ὅ,τι σὲ φωτίσῃ ὁ Θεός. Ἀλλ' ἐγὼ ὀφείλω νὰ θυσιασθῶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ (Ἀγγ. Α' 371). Τότε δὲ ἠγέρθη μία ἅμιλλα αὐταπαρνήσεως. «Συμφέρει, εἶπεν ὁ Μουρούζης, ἕνα ἀπολέσθαι ὑπέρ τοῦ λαοῦ. Ἂς θυσιασθῶ λοιπὸν ἐγώ, Δεσπότη μου, ἀλλ' ἂς σωθῶσιν οἱ ἀθῶοι, ἂς σωθῇ τὸ Ἔθνος.» «Ἄφησέ με, ἀπήντησεν ὁ Γρηγόριος, νὰ πληρώσω ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ τυράννου. Εἶμαι γέρων καταβαίνων εἰς τὸν τάφον. Τὸ σχῆμά μου, ἡ λειτουργία μου μὲ καλοῦσιν εἰς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου. Σωθῆτε ὅμως ὑμεῖς, διότι ἔχετε καὶ ἡλικίαν καὶ ἱκανότητα καὶ θέσιν κοινωνικὴν νὰ ὑπηρετήσητε τὴν πατρίδα».Καὶ διεμαρτύρετο εἰς τὸν Ὕψιστον, ἀποκαλυφθείς. «Γνωρίζω, ἀνταπήντησεν ὁ Μουρούζης, τὴν τύχην ἥτις μὲ ἀναμένει. Ἀλλ' ἂν φύγω, σώζω μὲν ἐγὼ τὴν ζωήν μου, θὰ ἴδω ὅμως νὰ ἐξαγορασθῇ αὕτη διὰ τοῦ αἵματος ἀπείρων ἀθώων. Ἡ φυγή μου θὰ βεβαιώσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς περὶ ἐνοχῆς τοῦ Γένους ὑποψίας τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ γενικὴ σφαγὴ θὰ τὴν παρακολουθήσῃ.» Καὶ ἐνηγκαλίσθησαν ἄφωνοι ἐπί τινας στιγμὰς καὶ ἐχωρίσθησαν δόντες ἀλλήλοις μετὰ λυγμῶν καὶ δακρύων τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν. (Φ. Γ' 209).

Β'—ΠΡΟΑΝΑΚΡΟΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ.

Ὁ φόνος τοῦ Κ. Μουρούζη. — Βανδαλισμοὶ ἐν Κ)λει. — Φόνοι καὶ καταποντισμοί.—Σωτηρία Μουρουζικῶν οἰκογενειῶν.—Περιορισμοὶ δραπετεύσεως.—Ἀποκλεισμὸς Πασχαλινῶν διαχύσεων.—Λιποψυχία τοῦ Γρηγορίου.

Τὴν πρωΐαν τῆς Μεγάλης Δευτέρας ἐκλήθη εἰς τ' ἀνάκτορα ὁ μέγας Διερμηνεὺς Κ. Μουρούζης, εὐθὺς δὲ συλληφθεὶς ὡδηγήθη μὲ τὴν στολήν του παρὰ τῇ Μεγάλῃ Πύλῃ (Μπάμπι Χουμαγιοὺν) πρὸς ἀποκεφαλισμόν. Ὅτε δὲ ὁ Σουλτάνος ἐνεφανίσθη ἐν τῇ Σκιάδι πρὸς θέαν τῶν σπαραγμῶν τοῦ θύματος, ὁ Μουρούζης ἀναβλέψας ἐκραύγασε τουρκιστί : Αἱμοβόρε Σουλτάνε ! Σουλτάνε ἄδικε ! Σουλτάνε ἄθλιε ! Ἡ τελευταία ὥρα τῆς βασιλείας σου ἐ-

σήμανε. Αἱ ὠμότητές σου τιμωρηθήσονται. Ὁ θεὸς θὰ ἐκδικήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος...» Καὶ ἡ κεφαλή του ἔπεσεν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου, προσαχθεῖσα εὐθὺς πρὸς τὸν αἱμοβόρον Μαχμούτ. Τὸ σῶμα τοῦ νεαροῦ ἐκείνου ἐθνομάρτυρος μόλις τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος τρέχοντος, ἐρρίφθη ἀσπαῖρον ἔτι εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Πατριάρχης μαθὼν τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ φίλου του ἔκλαυσε πικρῶς, διέταξε δὲ εὐθύς, ἀψηφῶν τὰς παρεξηγήσεις, νὰ ψαλῇ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἐν τοῖς Πατριαρχείοις καὶ παντὶ μέσῳ νὰ ἐξαγορασθῇ τὸ λείψανόν του, ἵνα ἐνταφιασθῇ ὁπουδήποτε, ἀλλ' ἐστάθη τὸ τελευταῖον ἀδύνατον (Φ.Γ' 211). Συγχρόνως συνελήφθη καὶ ὁ διερμηνεὺς τοῦ Στόλου Νικ. Μουρούζης, διότι πρὸ δύο μηνῶν διατρίψας ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐθεωρήθη ὡς ἔκτοτε ὑποκινήσας τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σπετσῶν καὶ τῆς Ὕδρας (Κούμα ΙΒ', 496).

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ καταφθάνουσαι ἐκ τῶν Ἡγεμονειῶν καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος εἰδήσεις περὶ ἐπεκτάσεως τοῦ κινήματος ἀπεθηρίωσαν τοὺς Μουσουλμάνους καὶ τὴν Κυβέρνησιν. Ὀρδαὶ Ἀσιανῶν εἰσελθοῦσαι εἰς τὴν Κ)λιν διέπραττον ἀνηκούστους βανδαλισμούς. Γυναῖκες ἐσφάζοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἄνδρες ὑπεβάλλοντο δημοσίως εἰς φρικτὰ βασανιστήρια, τάφοι ἀνεσκάπτοντο καὶ ἐβεβηλοῦντο ἐπὶ τῇ προφάσει ἐρεύνης περὶ ὅπλων ἐν συνοδείᾳ ἀνθρώπων δῆθεν τῶν Πατριαρχείων. Συγχρόνως δὲ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἠνοίγετο ὁ συνταχθεὶς κατάλογος τῶν ἐν τῷ Φαναρίῳ λαϊκῶν καὶ ὁ Σουλτάνος ἢ οἱ ὑπουργοὶ ἐξέλεγον θύματα. Οὕτω δὲ κατὰ τὴν ἑβδομάδα ἐκείνην τῶν παθῶν ἐσφάγησαν ἢ ἐκρεμάσθησαν οἱ Παν. Νικ. καὶ Δημ. Χατζερίδαι, ὁ πλούσιος Βυτινιώτης Δημ. Παπαρρηγόπουλος (πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ) ὁ Ἀντ. Τσιρᾶς καὶ ὁ υἱός του Στέφανος, ὁ Π. Τσεγγῆς, ὁ Τσορμπατσόγλους, ὁ Ἀλ. Ράλλης κλ. Πλεῖστοι ἄλλοι ἀσημότεροι ἐγένοντο θύματα τῆς θηριωδίας τοῦ ὄχλου καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ ἰδίως οἱ καταγόμενοι ἐκ τῶν ἐπαναστατησάντων μερῶν. Ἐλέχθη ὅτι ἑκατοντάδες Πελοποννησίων παντοπωλῶν καὶ βουτυροπωλῶν ἐπιβιβασθέντες ἐν δύο πλοίοις, δῆθεν δι' ἐξορίαν, κατεποντίσθησαν.

Τοιαύτης κρατούσης τρομοκρατίας καθ' ὅλην τὴν μεγ. ἑβδομάδα ἀνετράπη καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις. Τοῦ λαοῦ φοβουμένου νὰ ἐξέρχεται νύκτα, αἱ ἀκολουθίαι ἐψάλλοντο τὴν πρωίαν ἐνώπιον ἀραιοτάτου ἐκκλησιάσματος. Ὁ Γρηγόριος ὅμως κατήρχετο πάντοτε καὶ ἤκουεν ἐν κατανύξει τὰς μελαγχολικωτάτας τραγικὰς ψαλμωδίας τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου, ψιθυρίζων πολλάκις ἐν ἀφαιρέσει: «ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται...» Εἶχε δὲ πλείστους λόγους νὰ διατελῇ ἐν βαθυτάτῃ θλίψει. Τὴν πρωίαν τῆς Μεγάλης Τετάρτης διετάχθη νὰ φρουρήσῃ ἀγρύπνως τὴν ἐν Φαναρίῳ διαμένουσαν χήραν καὶ τὰ τέκνα τοῦ ἄλλοτε μεγ. διερμηνέως Δημ. Μουρούζη, ἀποκεφαλι-

σθέντος τῷ 1821 ἐν Σούμλᾳ. Ὁ Γρηγόριος, ἵν' ἀπέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ τὸ πικρὸν ποτήριον τῆς θεματοφυλακῆς προγεγραμμένων φιλτάτων κεφαλῶν, ἐπροφασίσθη ὅτι πλὴν δύο θυρωρῶν γενιτσάρων δὲν ἔχει ἄλλους φύλακας. Ἀλλὰ διετάχθη νὰ χρησιμοποιήσῃ καλογήρους καὶ ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ δύο ἐφημερίους οὓς ἡ Εὔφροσ. Μουρούζη ὑπεδέξατο ἐν τῇ παραλίῳ αὐτῆς οἰκίᾳ δακρύουσα. Συγχρόνως ἡ οἰκογένεια τοῦ Κ. Μουρούζη, θρηνοῦσα τοῦτον δι' ἀτελευτήτων κοπετῶν, συνεκίνησε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπετράπη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐν τῷ Βοσπόρῳ οἰκίαν της.

Καταρτισθέντος δὲ σχεδίου φυγῆς ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, τὸ ἑσπέρας τῆς Πέμπτης παρετέθη εἰς τοὺς ἐφημερίους ἄφθονον φαγητὸν καὶ ποτὸν, ὅτε δὲ ἐκεῖνοι βεβαρυμένοι καὶ ἀνύποπτοι ἀπεκοιμήθησαν, βοηθείᾳ τῶν ἐκτὸς φίλων ἡ χήρα Δ. Μουρούζη μετὰ τῶν τέκνων της ἐπεβιβάσθησαν μετημφιεσμένοι Τουρκικοῦ ἀκατίου καὶ μετ' ἀποβίβασιν εἰς Γαλατᾶν, ἐσώθησαν μετὰ πολλοὺς κινδύνους εἰς Ὀδησσόν. Ὅτε δὲ τὴν ἐπομένην προσῆλθον Γενίτσαροι ἵνα καθείρξωσι τὴν μητέρα καὶ φονεύσωσι τὰ ἄρρενα τέκνα, εὗρον μόνους τοὺς ἐφημερίους κοιμωμένους καὶ φυλακίσαντες κατέσφαξαν κατόπιν αὐτούς. Ὁ μέγ. Βεζύρης διεμήνυσε τῷ Πατριάρχῃ τὴν διὰ τὴν δραπέτευσιν δυσαρέσκειάν του, ἥτις ἐπετάθη ὅταν διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ἐφυγαδεύθη εἰς Ὀδησσὸν καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Κ. Μουρούζη. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ᾐσθάνθη χαρὰν ἀνεκλάλητον ἐπὶ τῇ διασώσει τῶν φιλτάτων αὐτῷ καὶ ἀθώων ἐκείνων πλασμάτων. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ πολλαὶ ἄλλαι οἰκογένειαι τοῦ Φαναρίου ἔφευγον διὰ πλοίων Ἑλληνικῶν ὑπὸ εὐρωπαϊκὰς σημαίας ἡ Πύλη ἔλαβε δυστυχῶς παρὰ πάντων τῶν Πρέσβεων πλὴν τοῦ Στογανὼφ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ ἐξετάζῃ τοὺς πρὸς ἀναχώρησιν ἐπιβάτας ξένων πλοίων. Προσέτι οἱ πρέσβεις διέταξαν καὶ ἅπαντας τοὺς ἀνὰ τὴν Τουρκικὴν ἐπικράτειαν προξένους αὐτῶν νὰ μὴ παρέχωσιν ἄσυλον καὶ ὑπεράσπισιν εἰς τοὺς δραπέτας.

Τὴν πρωΐαν τοῦ Μ. Σαββάτου παρηγγέλλετο ὁ Πατριάρχης νὰ εἰδοποιήσῃ τὸ ποίμνιόν του ὅτι κατὰ τὸ Πάσχα μόνον ἡ ἐν τοῖς ναοῖς ἀθόρυβος προσευχὴ θὰ ἐπετρέπετο, πᾶσα δὲ ἄλλη ἐκδήλωσις χαρᾶς καὶ αὐταὶ αἱ ἀντεπισκέψεις ἀπηγορεύοντο. Διὰ τῆς προσταγῆς ταύτης ἓν πανάρχαιον ἔθιμον ποικίλου ἑορτασμοῦ τῆς κυριωτάτης ἡμέρας τοῦ χριστιανισμοῦ κατηργεῖτο. Ἡ Πύλη ἐδήλου εἰς τὸν Ἐθνάρχην σαφῶς, ὅτι ἡ Ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος δὲν ἐπετρέπετο νὰ θεωρηθῇ ἡμέρα ἑορτῆς καὶ πανηγύρεως, ἡμέρα χαιρετισμῶν ἐγκαρδίων καὶ ἀδελφικῶν ἀσπασμῶν, ἡμέρα συγχωρήσεως ἀμοιβαίων παραπτωμάτων, ἀλλ' ἡμέρα θλίψεως, ἡμέρα πένθους, ἡμέρα δακρύων καὶ τελευταίων ἐναγκαλισμῶν. Προήγγελλεν ὁ τύ-

ραννος, ὅτι κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν πανηγύρεων δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ραγιάδες ν' ἀνταλλάξωσι τὰ σύμβολα τῆς εὐθυμίας καὶ τῆς χαρᾶς, τὰ κόκκινα ὠὰ, ἀλλὰ σκέψεις μαύρας καὶ ζοφεράς..."Όταν ἡ τρομερὰ διαταγὴ ἔφθασαν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ὁ Γρηγόριος εὑρίσκετο μεταξὺ τινων ἀρχιερέων καὶ τῶν οἰκείων του, λαμβάνων ζωμὸν ἐκ δαμασκήνων (χοσάφιον), διότι ἦτο νῆστις ἀπὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Σιγὴ νεκρικὴ κατέλαβε πάντας. Μόλις δὲ μετά τινας στιγμὰς ὁ Γρηγόριος, ὡσεὶ πρὸς ἑαυτὸν ὁμιλῶν, ἐψιθύρισε. «Πληροῦται ἤδη καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἡ προφητεία : Καὶ μετατρέψω τὰς ἑορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος».

Μετ' ὀλίγον ἐγένετο ὁμιλία περὶ τοῦ ἀποκεφαλισθέντος Κ.Μουρούζη, ἀλλὰ καὶ πάλιν σιγὴ ἀπόλυτος ἐκράτησεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν Πατριαρχείων. Αἴφνης ὁ Γρηγόριος στενάξας καὶ ὡσεὶ τινάσσων νέφος θλίψεως ἐκ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἐρωτᾷ τοὺς παρακαθημένους: «Ποῖος θάνατος εἶνε ἄράγε ἀνωδυνώτερος, ὁ διὰ σπάθης ἢ ὁ δι' ἀγχόνης ; » 'Αλλ' οὐδεὶς ἕνεκα τῆς διαδραμούσης ἅπαντας φρίκης ἐτόλμησε ν' ἀπαντήσῃ. Μετ' ὀλίγον εἰσῆλθον καὶ οἱ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις φυλασσόμενοι ἀντιπρόσωποι τῆς Σερβίας, ὁμιλῶν δὲ πρὸς τούτους ὁ Γρηγόριος ἐπανέλαβεν ἀσυναισθήτως πάλιν τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν, ὡσὰν νὰ ἐξήρχετο μόνη ἐκ τῶν μυχίων τῆς ἀλγούσης ψυχῆς, τῆς ἀνθρωπίνως μὴ ἐφιεμένης τὸν χωρισμὸν ἐκ τοῦ ἀπειλουμένου σώματος. Καὶ πάλιν ὅμως οὐδεὶς ἀπήντησεν εἰς τὴν πρόκλησιν, μόνον δὲ εἷς παρετήρησεν αὐτῷ εὐλαβῶς ὅτι ἡ αὐτὴ ἐρώτησις καὶ πρὸ μικροῦ τεθεῖσα ἔμεινεν ἄλυτος, τότε δὲ ὁ Γρηγόριος συνελθὼν ἀνεκάθησε καὶ συναισθανθεὶς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν «ἄχ, μὲ συγχωρῆτε, εἶπεν, ἐλησμόνησα τοῦτο...»

'Εκ τούτου λαβὼν θάρρος εἷς τῶν παρακειμένων προσέθηκεν. «'Αλλ' ἐγὼ δὲν γνωρίζω τίς ἐκ τῶν θανάτων τούτων εἶνε ἀνωδυνώτερος, διότι μήτε τὸν ἕνα μήτε τὸν ἄλλον ἐδοκίμασα» ζωηρὸν δὲ συναίσθημα φρίκης ἐζωγραφίσθη εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ. 'Αντιληφθεὶς δὲ τοῦτο ὁ Πατριάρχης εἶπεν ἠρέμως καὶ κύριος πλέον ἑαυτοῦ: «Συνετῶς ἀπεκρίθης.'Αλλ' ἂν ἐνεθυμεῖσο τοὺς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρήσαντας, ὅτι καὶ ἐκαρατομήθησαν καὶ μυρία ὑπέστησαν βιαίων θανάτων εἴδη, δὲν θὰ ἔφριττες οὐδὲ θὰ ἐθεώρεις τόσον πολὺ κακὸν τὸ τοιοῦτον, ἂν ποτὲ ἤθελεν ἀδίκως καὶ παρανόμως σοὶ συμβῇ.» Καὶ προσέθηκε : «Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοιοῦτον ἔχοντες τὸ προκείμενον νέφος μαρτύρων, τρέχομεν δι' ὑπομονῆς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν 'Ιησοῦν.»

Καὶ μετ' ὀλίγον πλήρης γαλήνης ἀντεπεσκέφθη τοὺς αἰχμαλώτους Σέρβους, πάλιν δὲ παρηγόρησεν αὐτούς, βεβαιῶν ὅτι ταχέ-

ως θὰ ἐπανέβλεπον ἀβλαβῶς τὴν πατρίδα των. Δὲν παρέλειψεν ὅμως νὰ τοῖς ἀνακοινώση ὅτι τὸ ἴδιόν του τέλος ἐπέκειτο. Ἀλλ' ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἴδια ἔμαθεν ὅτι ἔφθασεν ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας ὁ μεγ. Βεζύρης Μπερδελῆ Ἀλῆ Πασᾶς, ὅστις ἀνέλαβεν εὐθὺς τὰ καθήκοντά του (Βῦζ. Κ)λις Β', 489). Τὸ ἑσπέρας ἐγνώσθη ὅτι μέγας διερμηνεὺς διωρίσθη ἀντὶ τοῦ Μουρούζη ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης, ἐπειδὴ δὲ ἦτο φίλος τοῦ Πατριάρχου, οὗτος ἀνεθάρρησεν ὁπωσοῦν (Ἀγγ. Β' 119),καὶ ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ἀπεσύρθη εἰς τὸν κοιτῶνά του. Προσευχηθεὶς δὲ ἐπὶ μακρὸν κατεκλίθη καὶ ἐκοιμήθη, καθ' ὃν χρόνον χιλιάδες Γενιτσάρων περιεφέροντο ἔνοπλοι εἰς τὰς ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τοῦ Φαναρίου ὁδοὺς ἐνσπείροντες εἰς τοὺς Χριστιανοὺς φόβον καὶ τρόμον.

Γ.'—ΤΟ ΦΡΙΚΤΟΝ ΠΑΣΧΑ

Ἡ νυκτερινὴ λειτουργία.—Κατάνυξις καὶ ἀσπασμοί.—Ὁ πασχαλινὸς ζωμός.— Ἡ σημασία τοῦ Πάσχα.—Ἀποστολὴ τοῦ Ἀριστάρχη.—Ἀπαγωγὴ καὶ καθαίρεσις τοῦ Γρηγορίου. — Ἡ ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Σεραγίου ἀγωνία.—Προτάσεις τῶν δημίων.

Τὸ σήμαντρον τῶν Πατριαρχείων ἐλαχίστους προσείλκυσεν εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Ἀναστάσεως. Διὰ πρώτην φορὰν ἔλειψε καὶ ὁ Στρογανὼφ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισήμων Ἑλλήνων. Καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης, συναισθανόμενος ἐκλιπούσας τὰς φυσικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἔστειλε καὶ ἠρώτησέ τινα τῶν ἐπιστηθίων Συνοδικῶν ἂν τῷ ἐπιτρέπεται νὰ μὴ λειτουργήση. Ἀπαντησάντων δ' ἐκείνων ὅτι τοῦτο ἤθελεν ἴσως παράσχη τῇ Πύλῃ ἀφορμὴν αἰτιάσεως, «ἴωμεν, εἶπεν ὁ Γρηγόριος, ἐπὶ τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον» καὶ κατέβη εἰς τὸν ναόν(Γούδα Α' 74). Κατὰ τὴνδιήγησιν συνιερουργήσαντος αὐτόπτου πρὸς τὸν Γούδαν (Α' 75) «ἴσως οὐδέποτε ἄλλοτε ὁ Γρηγόριος ἦτο ζωηρότερος καὶ οὐδέποτε ἐξετέλεσε λαμπροτέραν, κατανυκτικωτέραν, ἐμφαντικωτέραν καὶ διαρκεστέραν λειτουργίαν. Ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἐξήστραπτε θεία τις αἴγλη». Κατά τὴν προσκόμισιν ἐμνημόνευσε πάντων τῶν φίλων καὶ ἰδίως τῶν πικρανάντων αὐτὸν ἐν τῷ βίῳ, συγχωρήσας τοὺς τεθνεῶτας καὶ εὐχηθεὶς ὑπὲρ τῶν ζώντων.

Ὁ δὲ παρατυχὼν ἐν τῇ λειτουργίᾳ Γ. Μαυροκορδάτος «ἐθαύμασε, γράφει, (Ἀγγ. Α' 305) τὴν ἱερὰν ἐκείνην ὁμήγυριν. Ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος ἵστατο ἐπὶ τὴν ἀψῖδα τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου αὐτοῦ ὁ παναγιώτατος πατριάρχης, ἔχων ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοὺς δώδεκα ἀρχιερεῖς καὶ πλῆθος ἱερέων καὶ ἱεροδιακόνων. Καὶ ὑψῶν τάς χα-

ριτοβρύτους χεῖρας αὐτοῦ καὶ εὐλογῶν πάντας τοὺς ἐν τῇ πατριαρχικῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ χριστιανούς, ἔψαλλε μετὰ δακρύων «Κύριε σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν». Καὶ λαβὼν εἰς χεῖρας τὰ δικηροτρίκηρα, προέβη πρὸ τῆς ὡραίας πύλης καὶ τρὶς ἐπανέλαβε κατανυκτικώτατα : Κύριε ! Κύριε ! ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισε αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου ! Ἦν δὲ ἡ ἄμπελος αὕτη ὅλη ἡ περιφέρεια τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου», ὅλη δηλ. ἡ ἐπαναστατήσασα κατὰ τῶν τυράννων Ἑλλάς. Ὅτε δὲ οἱ χοροὶ ἔψαλλον τὸ «ἀγαπήσω σε Κύριε ἰσχύς μου, Κύριε στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου καὶ ρύστης μου,» καὶ κατόπιν τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» ὁ Πατριάρχης ἠσπάσθη ἅπαντας τοὺς ἀρχιερεῖς μετὰ καρτερίας καὶ γενναιότητος ἀλλὰ καὶ μετά τινος συγκινήσεως ἀφράστου, ἥτις ζωηρότερον ἐξεδηλώθη ὅτε προσῆλθεν ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ ἐπ' ἀδελφῷ ἀνεψιός του Δανιήλ, καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ μετὰ δέους, ὅτι οἱ Γενίτσαροι συνεπυκνοῦντο καὶ ἐπλησίαζον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον : «Οὗτος λοιπὸν εἶπεν ἀταράχως ὁ Πατρτιάρχης ἂς χρησιμεύσῃ ἡμῖν καὶ ὡς νεκρώσιμος ἀσπασμὸς» καὶ τὸν ἠσπάσθη περιπαθέστατα.

Ληξάσης τῆς λειτουργίας ηὐλόγησε καὶ ηὐχήθη τοὺς ἐκκλησιασθέντας, παραγγείλας αὐτοῖς, ὅπως ἕκαστος ἐφησυχάσῃ τὴν Κυριακὴν εἰς τὸν οἶκόν του, καθόσον δὲν θὰ κατήρχετο νὰ ἐκτελέσῃ ἀπόγευμα καὶ τὴν δευτέραν Ἀνάστασιν (Ἀγγ. Β′ 119). Μετὰ τοῦτο ἀνῆλθεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα, παραθεὶς εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς τὸν τὸ Πασχαλινὸν ζωμόν. Μετά τινας δὲ στιγμὰς περιλύπου σιγῆς οἱ μὲν συνοδικοὶ ἀπῆλθον, αὐτὸς δὲ ἀπεσύρθη εἰς τὸν κοιτῶνά του. Τότε προσελθών τις τῶν οἰκείων εἶπεν αὐτῷ ὅτι Ἑπτανησιακὸν πλοῖον ἀφικόμενον ἐκ Πελοποννήσου ἐπεβεβαίωσε τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν, «καὶ τώρα, ἠρώτησε, τί ἔχει νὰ γείνῃ ; » - «Καὶ τώρα, ἀπήντησεν ὁ Γρηγόριος, καὶ πάντοτε γενέσθω τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου» καὶ ἀπεκοιμήθη ἡσύχως.

Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν οὐδεμία διεπράχθη βιαιοπραγία κατά τινος τῶν ἐκκλησιασθέντων ἢ κληρικῶν ὑπὸ τῶν περιπολούντων γενιτσάρων. Ὅλως δὲ μυθικὰ εἰσὶ τὰ ἐν τῷ ἐπικηδείῳ τοῦ Οἰκονόμου, ὅτι οἱ δήμιοι ἥρπασαν καὶ ἐφυλάκισαν μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων τὸν Γρηγόριον εὐθὺς μετὰ τὴν λειτουργίαν ! Ὑπερθεματίζοντες εἰς τὴν μυθοπλαστίαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ξένοι χρονογράφοι καὶ συγγραφεῖς ἀνακοινοῦσιν ἡμῖν ὅτι δῆθεν ὁ Γρηγόριος ἀπηγχονίσθη εὐθὺς ἀμέσως, φορῶν τὰ βαρύτιμα ἄμφιά του ! !

Μετά τινας ὥρας ἀνέτειλεν ἡ Κυριακή. Τί εἶνε τὸ Πάσχα διὰ τοὺς χριστιανούς ; Σταθμὸς εὐφροσύνης καὶ ἐλπίδος ἔρεισμα

μετὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀδικωτέρας κατὰ τοῦ Θεανθρώπου καταδρομῆς. Θρίαμβος τῆς Ἰδέας κατὰ τῆς βαναυσοτάτης ἐκδηλώσεως τοῦ χαμερποῦς συμφέροντος. Θρίαμβος τῆς Ἀξίας, καίτοι ἐχούσης καθῃμαγμένον τὸ μέτωπον ἐκ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου τῶν καταπροπωθέντων Φαρισαίων. Συμβολισμὸς τέλος τοῦ Παραδείσου, ἐν ᾧ θὰ εὐφρανθῇ ἐν καιρῷ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ ἡ ψυχὴ καὶ ἂν ἐν τῇ γῇ ὑποστῇ ἀνέκφραστα μαρτύρια. Τοιοῦτον πιστεύοντες τὸ Πάσχα οἱ δοῦλοι Πανέλληνες ηὔχοντο ἐν τῷ ἐτησίῳ ἑορτασμῷ αὐτοῦ τὴν Ἐθνικὴν ἀπολύτρωσιν, δικαίως προσομοιάζοντες τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰς συμφορὰς τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ἐνῷ ἔξαλλοι ἐκ χαρᾶς ἠλάλαζον οἱ ἐν τῇ ἐπαναστάσῃ Ἑλλάδι καὶ ἀνύμνουν ἤδη τὸν Χριστόν, χαρισάμενον αὐτοῖς ζωὴν καὶ ἀνάστασιν μετὰ τεσσάρων αἰώνων ταφὴν τῆς Ἐθνικῆς δόξης, ἐν Κ)λει ἄλλη παρίστατο τῶν πραγμάτων ἡ ὄψις.

Γνωρίζων τὴν σημασίαν τοῦ Πάσχα παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ὁ Σουλτάνος διενοήθη νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ἡμέραν πένθους καὶ συμφορῶν. Διὰ νὰ προκαλέσῃ γενικὴν ἀποθάρρυνσιν καὶ κατάπνιξιν τοῦ κινήματος, ἐσκέφθη νὰ ὑβρίσῃ τὴν προστατεύσασαν καὶ ἀνακηρύξασαν τὸν ἀγῶνα Ἐκκλησίαν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κορυφαίου αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν ἐπισημοτάτην τῶν χριστιανικῶν πανηγύρεων. Οὐδεμίαν δὲ θὰ εἶχε δυσκολίαν νὰ ἁρπάσῃ τὸν Γρηγόριον κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Πάσχα καὶ νὰ κρεμάσῃ αὐτὸν μὲ τὰ ἄμφιά του, ἵνα χλευάσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν πλειότερον, ἂν μὴ ἐφοβεῖτο τὰς διαμαρτυρίας τῆς Ρωσσίας, ἥτις διετέλει ὑπὸ τὸ πνευματικὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κράτος. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μ. Βεζύρης Μπερδελῆς ἐκάλεσε τὸν νέον διερμηνέα Ἀριστάρχην καὶ παρέδωκεν αὐτῷ φιρμάνιον, δι' οὗ ἐξέπιπτε μὲν τοῦ θρόνου ὁ Γρηγόριος, καταδικαζόμενος ὡς ἄπιστος καὶ ἐπίβουλος εἰς θάνατον, διετάσσετο δὲ ἡ ἄμεσος ἐκλογὴ νέου Πατριάρχου, ἵνα γινομένης ταύτης πρὸ τοῦ μαρτυρίου μὴ ἔχῃ δικαίωμα νὰ ἐκφράσῃ παράπονα ὁ Στρογανώφ.

Ἀλλ' ὁ Μέγας Διερμηνεὺς παρετήρησεν, ὅτι μετὰ τὴν γνῶσιν τοιαύτης καταδίκης οὐδεὶς τῶν Συνοδικῶν θὰ ἐδέχετο ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ὀρθῆς κριθείσης τῆς παρατηρήσεως ἐσχίσθη ἐκεῖνο τὸ φιρμάνιον καὶ ἐγένοντο ἀντ' αὐτοῦ δύο, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐκήρυττεν ἔκπτωτον τοῦ θρόνου πρὸς τιμωρίαν τὸν Πατριάρχην τὸ δὲ δεύτερον διέτασσε τὴν νέαν ἐκλογὴν παρὰ τῆς οὕτω μενούσης ἀνυπόπτου Συνόδου. Λαβὼν δὲ ταῦτα ὁ ἀκούσιος ἐκτελεστὴς τῶν ἀπαισίων διαταγῶν, ἔσπευσε περὶ τὴν δεκάτην πρωϊνὴν ἐπισήμως εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, καθ' ἣν ὥραν ὁ Γεώργιος τότε μόλις ἐγερθεὶς ἐκ τῆς κλίνης εἶχε διατάξῃ νὰ παρατεθῇ αὐτῷ

ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος ὀλίγη σοῦπα ἐξ ὀρύζης. Ἀγγελθείσης δὲ ὑπὸ διακόνου τινὸς τῆς ἀφίξεως τοῦ Διερμηνέως ὁ Γρηγόριος ἐνόμισεν ὅτι προὔκειτο περὶ ἁπλῆς ἐπισκέψεως καὶ διατάξας νὰ εἰσαχθῇ ὁ φίλτατος αὐτῷ Ἀριστάρχης ἠγέρθη καὶ ἀνέμενε, ὅτε δεύτερος διάκονος ἀγγέλλει ὅτι ὁ Διερμηνεὺς διὰ τῆς ἑτέρας κλίμακος ἀνήρχετο εἰς τὸ Μέγα Συνοδικόν. Ὁ Γρηγόριος ἔστειλε τότε τὸν ἀνεψιόν του νὰ τῷ ἀγγείλῃ, ὅτι θὰ ἀνέλθῃ καὶ αὐτὸς εὐθὺς εἰς τὸ Συνοδικόν, ἀλλ' ὁ Ἀριστάρχης συγκαλύψας δάκρυ «σπεῦσε εἶπε καὶ εἰπὲ εἰς τὸν Παναγιώτατον νὰ περιμένῃ ὀλίγον καὶ θὰ ἔλθω ἐγὼ μετ' ὀλίγον εἰς συνάντησίν του, καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος ἀκούσας ταῦτα ἡσύχαζεν ἐν τῷ δωματίῳ αὐτοῦ, ἀνήσυχος βεβαίως διὰ τὰ τεκταινόμενα, ὁ δὲ Ἀριστάρχης ἀνῆλθεν εἰς τὴν Μεγάλην Αἴθουσαν καὶ δι' ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων συνεκάλεσεν εὐθὺς τοὺς παροικοῦντας συνοδικούς, ἐξ ὧν κατὰ Μαθᾶν συνέτρεξαν ἐλάχισττοι.

Μετά τινα ὥραν προσῆλθον μετὰ θορύβου ἔφιπποι εἰς τὰ Πατριαρχεῖα δύο ἀξιωματικοὶ ὧν ὁ μὲν Τσαουλὰρ Ἐμίνης ἀνῆλθεν παρὰ τῷ Ἀριστάρχῃ, ὁ δὲ Κεσεδάρης, ὑπάλληλος τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν ἐπὶ τῶν κεφαλικῶν ποινῶν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Πατριάρχου. Ἰδὼν δὲ ἐκεῖνος ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου διερμηνέως τὴν ἀγριωπὴν μορφὴν τοῦ Τούρκου ἐνόησε τὰ πάντα, ἀλλ' ἀταραξίαν ἐπιδείξας διέταξε νὰ τῷ φέρουν καφὲν καὶ τσιμποῦκι. Ὁ Κεσεδάρης ὅμως δὲν εἶχε καιρὸν ν' ἀναμένῃ, μετά τινας δὲ ἀγροίκους φιλοφρονήσεις πρὸς παρηγορίαν τοῦ θύματος, τὸν διέταξε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Καὶ ὁ Γρηγόριος περιβληθεὶς τὸ ράσσον καὶ τὸ ἐπικαμήλαυχον καὶ λαβὼν τὴν ράβδον του ἠκολούθησε τὸν Τοῦρκον, κατερχόμενος δὲ τὴν κλίμακα εἶπε πρὸς τὸν ἀρχιδιάκονον Δανιὴλ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, λαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ὀλίγα χρήματα διὰ τοὺς θυρωροὺς τῶν μεγιστάνων τῆς Πύλης παρ' οἷς ἐνόμιζεν ὅ,τι πρὸ τῆς ἀπαγγελίας τῆς καταδίκης ἔδει πρωτίστως νὰ ὁδηγηθῇ, μὴ πιστεύων ὅτι ἔμελλε νὰ καταδικασθῇ ἄκριτος καὶ ἀναπολόγητος. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, καί τοι ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῶν Βαΐων εἶχον καταδικάσει τὸν Ἰησοῦν, ἐν τούτοις τηροῦντες τὰ προσχήματα ἐξήτασαν ψευδομάρτυρας καὶ τὸν ἐδίκασαν κατὰ τύπους. Κατὰ τὸν Φιλήμονα καὶ τὸν Τρικούπην ἀνῆλθεν ὁ Γρηγόριος εἰς τὸ Συνοδικὸν καὶ ἤκουσε μόνος τὴν καταδίκην. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται ἀκριβές, διότι ὁ Πατριάρχης ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Κεσεδάρη ἀπὸ τοῦ κοιτῶνός του, ἀφοῦ πρῶτον ὁ Σταυρ. Ἀριστάρχης ἀνέγνωσεν ἐνώπιον τῶν προσελθόντων Συνοδικῶν τὸ πρῶτον φιρμάνιον ἔχον περίπου ὡς ἑξῆς: «Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἐφάνη ἀνάξιος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀχάριστος καὶ ἄπιστος πρὸς τὴν Πύλην καὶ ραδιοῦργος, γίνεται ἔκπτωτος τῆς θέ-

σεώς του καὶ τῷ προσδιορίζεται διαμονὴ τὸ Καδί Κιοϊ μέχρι δευτέρας διαταγῆς». Ἀπαχθέντος δὲ τοῦ Πατριάρχου ἀνεγνώσθη καὶ τὸ δεύτερον φιρμάνιον ἔχον οὕτως: «Ἐπειδὴ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ στερήσῃ τοὺς πιστούς της ὑπηκόους ἀπὸ τῆς πνευματικῆς κηδεμονίας τοῦ κοινοῦ πατρός των, διατάττει νὰ ἐκλέξωσι πατριάρχην κατὰ τὴν ἀνέκαθεν συνήθειάν των.» Καὶ ἤρξατο ἐπὶ μακρὰς ὥρας συζήτησις ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου τοῦ Γρηγορίου, ὃν οἱ Συνοδικοὶ ἐφαντάζοντο ἐξορισθέντα τῆς πρωτευούσης, ὡς καὶ ἄλλοτε συνέβη δὶς αὐτῷ. Πρὸς εὕρεσιν διεξόδου προὔτεινάν τινες νὰ ἀνακληθῇ ὁ προκάτοχος τοῦ Γρηγορίου Κύριλλος ὁ ΣΤ' ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἔνθα ἐφησύχαζεν, ἀλλ' ὁ Τοῦρκος γραμματεὺς ἐτόνισεν ὅτι οὐδὲ ὥραν πρέπει νὰ μείνῃ ὁ θρόνος κενός, ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἄκαρπος ἡ ἐπὶ τῆς διαδοχῆς συζήτησις.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κεσεδάρης δὲν ὡδήγησε τὸν Γρηγόριον εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἀλλ' ἐπιβιβάσας ἀκατίου εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Φαναρίου διῆλθε τὰς γεφύρας τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ τὸν ἀπεβίβασεν εἰς τὸ Γυαλί Κιόσκι (παράλιον ἐξώστεγον) καὶ ἐκεῖθεν τὸν ἀπήγαγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν Ἀνακτόρων παρὰ τὴν φυλακὴν τοῦ Ἀρχι κηπουροῦ, ὅστις τὸν παρηγόρησε εἴτε συγκινηθεὶς εἴτε θέλων νὰ τὸν σκώψῃ, λέγων ὅτι ὁ Σουλτάτος, ὅστις τρὶς μέχρι τοῦδε τὸν ἀνεκάλεσεν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ πάλιν θὰ τὸν ἐπαναφέρῃ ταχέως. Ἄλλοι ὅμως ἐπηρώτων αὐτὸν περὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀποστασίας καὶ σιωπῶντα τὸν ἐνέπαιζον. Παρηκολούθουν δὲ ταῦτα περίλυποί τινες τῶν οἰκείων συνοδεύσαντες αὐτὸν καὶ ἕτοιμοι νὰ τὸν ἀκολουθήσουν εἰς ἐξορίαν δηλ. ὁ ἀρχιδιάκονος Ἀγάπιος, ὁ Δανιὴλ ὁ Νικηφ. κλ.

Τὰ γραφέντα κατόπιν ὑπὸ τοῦ Πουκεβὶλ καὶ ἄλλων τινῶν, ὅτι ἐν τῇ φυλακῇ ἐκείνῃ ἐβασανίσθη σκληρότατα ὁ Πατριάρχης, φαίνονται ὅλως ἀπίθανα. Οἱ παρακολουθήσαντες αὐτὸν οἰκεῖοι οὐδὲν περὶ βασάνων ἀνέφεράν ποτε εἰς τοὺς σπουδαιοτέρους τῶν χρονογράφων. Τὸ κατεξηντλημένον ἄλλως τε ἐκ τῆς νηστείας καὶ τοῦ γήρατος σῶμα τοῦ Γρηγορίου δὲν ἦτο δεκτικὸν βασανισμῶν, οἵτινες ἦτο πιθανὸν νὰ τὸν φονεύσωσι πρὸ τῆς διατεταγμένης ὥρας. Τοὐναντίον βεβαιοῦται ὅτι οἱ φύλακες παρέσχον αὐτῷ ἄνεσιν καὶ τῷ προσέφερον τροφήν. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης, ἀρνούμενος νὰ φάγῃ, «πρὸ μικροῦ εἶπεν ἔφαγον οὐράνιον καὶ γλυκύτατον ἄρτον ὃν ὑμεῖς δὲν γνωρίζετε», νοῶν τὴν θείαν μετάληψιν. Εἶτα ὁ Κασεδάρης τῷ εἶπεν, ὅτι ἔχει διαταγὴν νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν Θρόνον, ἂν ἐφανέρωνε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἀποστατῶν. Σιωπῶντος δ' ἐκείνου, ὡς ἄλλοτε καὶ ὁ Χριστός, προσέθηκε : «Διατὶ σιωπᾷς ; Ἂν εἶσαι, ὡς λέγεις, ἀθῶος ὁμολόγησον τοὺς ἐνόχους διὰ νὰ πάθουν ἐκεῖνοι καὶ σὺ νὰ σωθῇς.» Εἰς τὸν προτείναντα δὲ αὐτῷ, ἐπὶ ἀ-

πειλῇ βασανιστηρίων, ἀλλαξοπιστίαν, ὁ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπαντῶν οὐδὲ παραπονούμενος Γρηγόριος: «Μὴ κοπιάζετε μάτην, εἶπεν. Ὁ Πατριάρχης τῶν χριστιανῶν, χριστιανὸς θὰ ἀποθάνῃ».

Γ΄.—Η ΑΓΧΟΝΗ

Ἀποχωρισμὸς οἰκείων.—Ὁ διάπλους τοῦ Κερατίου.—Ὑποδοχὴ ἀπίστων ἐν Φαναρίῳ.—Ἐκλογὴ νέου Πατριάρχου.—Παρασκευὴ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ.—Ὕβρεις δημίων.—Ἡ ἐκτέλεσις.

Ὀλίγον πρὸ τῆς μεσημβρίας τῆς Κυριακῆς προσῆλθέ τις πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς καὶ ὡμίλησεν αὐτῷ κρυφίως. Οὗτος δὲ διέταξε τὸν Γρηγόριον νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ἵνα τὸν ὡδηγήσῃ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, συνεπείᾳ ληφθείσης διαταγῆς. Κατῆλθον λοιπὸν εἰς τὴν παραλίαν ἔνθα ἀνέμενον πολλαὶ τρίκωποι λέμβοι, ἐφ᾽ ὧν πρὸς ἀσφάλειαν ἐπέβησαν ἀνὰ 4 ἢ 5 σωματοφύλακες. Ἀλλ᾽ αἴφνης ἐγνώσθη ὅτι εἰς τοὺς παρακολουθοῦντας οἰκείους δὲν θὰ ἐπετρέπετο ἡ συνεπιβίβασις. Καὶ τότε ἐπηκολούθησε σπαρακτικὴ σκηνὴ αἰωνίου χωρισμοῦ ἐν ὀλολυγμοῖς καὶ δακρύοις, διακοπτομένοις ὑπὸ τῶν βλασφημιῶν καὶ τῶν βαναύσων ὠθήσεων τῶν Τούρκων. Τέλος ὁ Γρηγόριος εὑρέθη ἐν ἑνὶ τῶν ἀκατίων παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Κοτσίμπαση (ἀρχιβασανιστοῦ ἐπὶ τῶν στρεβλώσεων) βαδίζων ἐν μέσῳ ἀνόμων εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ μαρτυρίου, ὑπὸ τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τοῦ ἀνισταμένου Ἑλληνισμοῦ.

Ὅταν δὲ τὰ ἀκάτια ἐπλησίασαν εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Φαναρίου τὸ σινωθούμενον ἐν τῇ συνήθει πλατείᾳ τῶν ἐκτελέσεων ἔνοπλον Μουσουλμανικὸν πλῆθος ἠλάλαξεν ἐν θριάμβῳ. Σὺν αὐτοῖς δ᾽ ἐμυκτήριζον τὸ θῦμα καὶ πλεῖστοι Ἑβραῖοι οἵτινες, ἐνῷ ἄλλοτε πρὸς ἐμπαιγμὸν τοῦ Χριστιανικοῦ Πάσχα ἐφόρουν τὰ ρυπαρώτερα καὶ εἰδεχθέστερα ἐνδύματα, ἤδη προσῆλθον ὡς ἐν πανηγύρει μετ᾽ ἀδαμάντων καὶ λαχωρίων. (Στ. Ξένου, Ἡρωΐς). Ὁ Γρηγόριος ἰδὼν τοὺς ἐπὶ τῆς πλατείας θεωμένους εἶπέ τι, ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ λεμβούχου ἔδειξε τὸν ὄχλον, ἀλλ᾽ ὁ παρακείμενος στρεβλωτάρχης εἶπεν ἀποτόμως: «Αὐτοὶ δὲν συνήχθησαν διὰ σὲ» ὑπονοῶν ὅτι ὡς τόπος τοῦ μαρτυρίου δὲν εἶχε ὁρισθῇ ἐκεῖνος. Μὴ ἐννοήσας δὲ τοῦτο ὁ Γρηγόριος ἐξῆλθε τοῦ ἀκατίου, ἐβάδισεν ἐν συνοδείᾳ ὀλίγα βήματα καὶ ποιήσας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐγονάτισε καὶ κλίνας τὴν λευκότριχα αὐτοῦ κεφαλὴν ἀνέμενε τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου...Οἵου σκληροῦ μεγαλείου ἀπαράμιλλος εἰκών... Ὁ ἐθνάρχης ἄκριτος ἐπέσπευδε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀδίκου ποινῆς, ἵνα λήξῃ καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ βάσανος καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ διασυρμός.

'Αλλ' ἔδοξεν ἄλλως τοῖς παρανόμοις. Ὁ ἀρχιβασανιστὴς λακτίσας τὸ γονυκλινὲς θῦμα «κάλκ γιούρουν ἐγείρου=καὶ βάδιζε» ἐγρύλλισε. Ὁ δὲ Γρηγόριος κλονισθεὶς δὲν ἠδυνήθη μόνος νὰ ἐγερθῇ, ἔκτοτε δὲ διαταγῇ τοῦ φρουράρχου ὑπεβαστάζετο ἐνίοτε ὑπὸ δύο στρατιωτῶν καὶ ἐβάδιζε μετὰ τῆς ἀπαισίας αὐτοῦ ἀκολουθίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πύλην τοῦ Φαναρίου, ἔνθα ὁ Φρούραρχος ζητήσας ὁδηγίας ἐκ τῶν Πατριαρχείων ἔμαθεν ὅτι δὲν εἶχον ἔτι συντελεσθῇ πάντες οἱ τύποι τῆς Πατριαρχικῆς ἐκλογῆς. Παρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη ν' ἀναβληθῇ ἐπί τινα ἔτι χρόνον ἡ ἐκτέλεσις καὶ ὁ Φρούραρχος εἰσήγαγε τὸ θῦμα εἰς παρακείμενον παντοπωλεῖον, πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τοῦ Φαναρίου. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ πάλιν ὁ δήμιος ἐπρότεινεν αὐτῷ νὰ ἀλαξοπιστήσῃ ἀλλ' ὁ Γρηγόριος γονατίσας καὶ σταυροκοπηθείς: «τοῦτον, εἶπε, τὸν σταυρὸν πιστεύω, καὶ δι' αὐτὸν ἀποθνήσκω, σὺ δὲ κάμε τὸ χρέος σου». Δὲν ἦτο ὅμως προωρισμένον ν' ἀποθάνῃ μαχαίρᾳ, οὐδ' ἤγγικεν ἔτι ἡ στιγμὴ τῆς μεγάλης θυσίας...

Ἰδοὺ τέλος ἡ ἐκλογὴ τοῦ νέου Πατριάρχου συνετελέσθη. Πάντων τῶν Συνοδικῶν ἐπὶ μακρὰς ὥρας ἀρνουμένων μετὰ δακρύων καὶ παρακλήσεων νὰ δεχθῶσιν ἕνεκα φόβου, τοῦ δὲ Τούρκου γραμματέως ἀξιοῦντος νὰ ἀποδεχθῇ εἷς ἐκ τῶν παρόντων, ἦλθε νεωτέρα διαταγὴ τῆς Πύλης ἐντονωτάτη, καὶ τότε ἀνέστη ὁ Πισιδίας Εὐγένιος, δηλῶν ὅτι ἀποδέχεται τὴν Πατριαρχείαν. Εὐθὺς δὲ ἐφοδιασθεὶς διὰ τῆς συνήθους συστατικῆς ἀναφορᾶς ἀπεστάλη εἰς τὴν Πύλην ἵνα καὶ διὰ Βερατίου ἀναγνωρισθῇ τὸ νόμιμον τῆς ἐκλογῆς. Μετὰ μακρὰν δὲ πάλιν προσδοκίαν ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν ὁ Εὐγένιος μετὰ μεγίστης πομπῆς, ἀσυνήθους εἰς προηγηθέντας Πατριάρχας, διότι ἐκ πονηρίας ἡ Πύλη ἠθέλησε νὰ περιβάλλῃ διὰ τιμῶν διακεκριμένων τὸν νέον Ἱεράρχην, δεικνύουσα δῆθεν δι' αὐτοῦ ὅτι ἐσέβετο μὲν τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα, ἐτιμώρει δὲ τὸν ἀνάξιον αὐτοῦ Γρηγόριον.

Μόλις λοιπὸν εἶδεν ὁ Φρούραρχος διελθόντα τὸν νέον Πατριάρχην, ὥδευσε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ θύματος, δεδεμένας ἔχοντος τὰς χεῖρας ὄπισθεν, τὴν αὐτὴν πορείαν. Ὡδήγει τὸν Πατριάρχην, καθῃρημένον πλέον κατὰ τὴν γνώμην τῆς Πύλης... ἀλλὰ ποῦ; Εἰς τὰ Πατριαρχεῖα! Εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀνέκτισε, τὰ ὁποῖα ἐτίμησε, τὰ ὁποῖα ἐλάμπρυνε! Ὅσῳ καὶ ἂν ἐσκόπει ὁ Σουλτάνος ν' ἀποφύγῃ τὸν φόνον ἑνὸς Πατριάρχου, ὅσα καὶ ἂν ἔλαβεν ἐλαφρυντικὰ πρὸς τοῦτο μέτρα ἡ Πρόνοια δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ οὐδὲ τὸ πρόσχημα τοῦτο. Διότι ἡ ὁδὸς τῆς Νέας Σιὼν εἰς ἣν τὸν ὡδήγουν τὸ ὕστατον, μαρτυρεῖ εἰς τὰς γενεὰς τῶν αἰώνων ὅτι Πατριάρχην ἀπηγχόνισε ἐπ' αὐτῆς τῆς Πύλης τῶν Ἀνακτόρων

του, ἔνθα οὐ δύναμις ἁπλοῖς θνητοῖς θανατωθῆναι. Πατριάρχην ἐφόνευσεν, ἀλλ' ἀφοῦ πρῶτον ἀπέσπασεν αὐτὸν ἐκ τῆς χορείας τῶν συνήθων Πατριαρχῶν, ἀφοῦ τὸν περιέβαλε διὰ τοῦ θείου τίτλου τοῦ Μεγίστου Μάρτυρος, τοῦ κατ' ἐξοχὴν πνευματικοῦ Ἐθνάρχου...

Καὶ ἦν ἀνάντης ἡ ὁδός, καὶ ἡ τοῦ Γρηγορίου ἐξάντλησις πρόδηλος. Ὅθεν δύο βοηθοὶ τοῦ δημίου ὑπεβάσταζον τὸ γηραιὸν καὶ σεβάσμιον ἐκεῖνο θῦμα, ἵνα συντελέσῃ τὸν ἐπίγειον προορισμὸν αὐτοῦ, ἵνα ἀνέλθῃ τὴν πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα λιθόστρωτον λεωφόρον. Καὶ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ θέᾳ τοιαύτης πομπῆς, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς ἠκούσθη ἐκ τῶν παρακειμένων Ἑλληνικῶν οἰκιῶν, ἀπροκαλύπτως ἐκδηλουμένης πλέον τῆς καταπλήξεως καὶ τῆς ὀδύνης ἐπὶ τῷ μελετωμένῳ φόνῳ. «Ἔφεραν νὰ σκοτώσουν τὸν Πατριάρχην!», ἐκραύγαζον ἀπέλπιδες αἱ γυναῖκες, καὶ τρόμος ἐκ τούτου κατέλαβε τὸν Εὐγένιον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπισκόπους, οἵτινες ἐνόμιζον τὸν Γρηγόριον ἐξόριστον καὶ οὐχὶ κατάδικον. Αἱ οἰμωγαὶ ὅμως τῶν χριστιανῶν κατεπνίγοντο ἐκ τῶν κραυγῶν τοῦ παρακολουθοῦντος ἀλλοπίστου πλήθους, ὅπερ ἔστη πρὸ τῶν Πατριαρχείων, τῶν ἐχόντων τρεῖς Πύλας, μίαν μὲν πρὸς τὸ βάθος καὶ ἔναντι τῆς Λεωφόρου, ὁδηγοῦσαν τότε πρὸς τὰ δωμάτια τῶν κληρικῶν, ἑτέραν ἀριστερόθεν πρὸς τὴν εὐρεῖαν αὐλὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τρίτην δεξιόθεν πρὸς τὰ πατριαρχικὰ δώματα. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη εἶχεν ὁρισθῇ πρὸς ἀνάρτησιν τῆς ἀγχόνης. Καὶ ὁ μαῦρος δήμιος ἀνῆλθε διὰ κλίμακος, ἵνα ἐμπήξῃ ἐπὶ τῆς οὐδοῦ τὸν ἀπαίσιον κρίκον, ἀφ' οὗ θὰ ἐξηρτᾶτο τὸ σχοινίον. «Δύο ἦσαν κατὰ τὸν Στεφ. Ξένον οἱ δήμιοι τοῦ Γρηγορίου ὁ εἷς ὑψηλὸς Αἰθίοψ καὶ ὁ ἕτερος λευκὸς χριστιανὸς ἐξωμότης, Ἀχμὲτ μετονομασθείς. Ὅλην ὅμως τὴν ἐργασίαν ἐξετέλεσε σχεδὸν ὁ μαῦρος, ἐκεῖνος δὲ ἐβοήθει».

Ἀλλ' αἴφνης παρατηροῦσιν ὅτι τὸ μέχρι τοῦ ἐδάφους διάστημα ἦτο βραχύ. Ἡ Πύλη τοῦ Πατριαρχείου εὑρέθη μικρὰ διὰ νὰ περιλάβῃ τὸ σκῆνος τοῦ γίγαντος τῶν Πατριαρχῶν! Καὶ ἐνώπιον τοῦ Γρηγορίου, ἀπαθῶς θεωμένου τὰ γινόμενα, ἐνεπήχθη ὑψηλότερα μία δοκὸς καὶ ἐπὶ ταύτης ἐδέθη ὁ βρόχος. Μίαν ὁλόκληρον ὥραν διήρκεσε τὸ μαρτύριον ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἡ ἀγγελικὴ τοῦ Πατριάρχου ψυχὴ ὑπέστη ὀδύνην ἴσως βαθυτέραν ἐκείνης, ἣν ἐδοκίμασεν ὁ Χριστὸς αἴρων πρὸς τὸν Γολγοθᾶν τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δὲν ἐλιποθύμησε, δὲν ἔδωκεν ἀφορμὴν ἐμπαιγμῶν εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας αὐτὸν ἀνόμους! Ὁ Δήμιος, πωλήσας μετὰ ἓν ἔτος τὸ κομβολόγιον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, διηγεῖτο μετὰ μεγίστου θαυμασμοῦ τὴν μεγαλοψυχίαν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ Πατριάρχου

κατὰ τὸ μαρτύριον, διαπιστῶν τὴν ἀδιαφορίαν μεθ' ἧς ὑπέστη τὰς βαναύσους διαταγάς του (Ἀγγελ. Β' 537).

Τότε πλησιάσας ὁ ἀρχηγὸς τῆς Σουλτανικῆς φρουρᾶς εἶπεν αὐτῷ βροντοφώνως: «Κακοῦργε! δὲν εἶσαι σὺ ὁ διαφθείρας τοὺς λόγους τοῦ Σουλτάνου, τοῦ καταφυγίου τοῦ Κόσμου: Δὲν εἶσαι σὺ ὁ ὠθήσας τούς ἀπίστους ὑπηκόους εἰς τὴν ἀποστασίαν; Δὲν εἶσαι σὺ, σκύλλε ἀκάθαρτε, ὅστις ἔπραξες αὐτὰς τὰς προδοσίας;» (Φ. Γ' 219). Σιγῶντος δὲ τοῦ Γρηγορίου καὶ συντελεσθείσης τῆς παρασκευῆς παρέδωκε τὸ θῦμα τῷ δημίῳ. Ὅτε δὲ ἔπεσεν ἐκ τύχης τὸ καμηλαύχιόν του διέταξε καὶ τὸ ἀπέθεσαν πάλιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Γρηγορίου, εἰπών: «Ἐγὼ διετάχθην νὰ κρεμάσω Πατριάρχην καὶ ὄχι ἄπιστον!» Ἐκτείνας δὲ τότε ὁ Γρηγόριος τὰς χεῖρας πρὸς εὐλογίαν, ἀνεβόησεν: «Κύριε, Ἰησοῦ Χριστὲ δέξαι τὸ πνεῦμά μου καὶ σῶσε τὸν περιούσιον λαόν σου.» Τότε ἀπεσπάσθη ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημίου καὶ ἀπετέθη ἐπὶ τῶν ὤμων πελωρίου ἀχθοφόρου, ὅστις ὕψωσε τὸ θῦμα μέχρι τοῦ αἰθίοπος ἀρχιδημίου ἄνωθεν ἱσταμένου ἐπὶ τῆς κλίμακος. Περιτυλίξας δ' ἐκεῖνος τὸν λαιμὸν τοῦ Γρηγορίου διὰ τοῦ βρόχου, ἀφῆκε μετέωρον τὸ σῶμα καὶ ὑπὸ τὸ βάρος αὐτοῦ ὁ Πατριάρχης ἀπηγχονίσθη, παραδοὺς ἀκαριαίως τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Πλάστην. Οἱ ὀφθαλμοί του ἔμειναν ἀνοικτοὶ, ἀτενίζοντες εἰς τὸ κενὸν ὡς ἐν ἐκστάσει, ἡ κεφαλὴ ἔκλινεν ὑπὸ τοῦ πόνου εἰς τὰ πλάγια καὶ τὸ ἡμιανοικτὸν στόμα του ἐφαίνετο ὡς συνεχίζον τὴν προσευχὴν πρὸς τὸν δωρητὴν τῆς αἰωνίου ζωῆς...

«Ἀνάβαινε! Ἀνάβαινε Πατριάρχα πρὸς αὐτὴν ἤδη τὴν ἄκραν τῆς στενῆς καὶ τραχείας ὁδοῦ τὴν ὁποίαν ὥδευσας διὰ βίου. Πλησίασον εἰς τὴν ἐπώδυνον καὶ τεθλιμμένην πύλην τῆς ζωῆς. Διάδοχε τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαρτύρων πέταξον δι' αὐτῆς πρὸς αὐτοὺς εἰς τοὺς οὐρανούς,» (Οἰκ. ἐπιμν.) Κατὰ τὸν Κ. Σάθαν «ὁ προετοιμάσας τὴν ἐπανάστασιν τοῦ1821 Γρηγόριος ὁ Ε', ὡς πρωτόλειον αὐτῆς σφάγιον, δίκην ληστοῦ, ἐκρέματο πρὸ τοῦ ἐν Κ)λει Πατριαρχείου. Κληροδοτῶν ὁ ἀοίδιμος ἐθνάρχης εἰς τὸ γένος ἡμῶν, τοῦ ὁποίου τὴν ἐλευθερίαν πολλάκις ὠνειρεύθη καὶ πολλὰ δι' αὐτὴν ἐμόχθησε, τὸν καθημαγμένον βρόχον τῆς ἁγίας του ἀγχόνης, ἀπήρχετο ἵνα μεσιτεύσῃ καὶ παρὰ τῷ Πλάστῃ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του, τοῦ ὁποίου πρωτομάρτυς ἀνεδείχθη» (Χρυσαλλὶς Γ' 651). Καὶ ἀλλαχοῦ γράφει, ὅτι: «ἐκραγείσης τῆς Ἐπαναστάσεως, εἰς ἣν καὶ ὁ ἀοίδιμος οὗτος ἐθνομάρτυς εἰργάσθη μεγάλως, ὑπέστη τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον καθαγιάσας, διὰ τοῦ αἵματός του τὴν Ἑ. λλ. παλιγγενεσίαν καὶ ἐπισφραγίσας τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰς καταδιώξεις, ἃς τὸ τουρκοκρατούμενον ἔθνος εἶχεν ὑποστῇ ἐπὶ 400 ἔτη, πολιτικῶς μὲν ὑπόδουλον, ἐσωτερικῶς δὲ ζῶν» (Σάθα Ν. Φ. 623).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙ ΤΥΧΑΙ ΤΟΥ ΛΕΙΨΑΝΟΥ

Α'.—ΒΕΒΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Λοιδωρίαι καὶ θρῆνοι.—Συγκίνησις τοῦ Εὐγενίου.—Ὁ γιαφτᾶς.—Λύσσα τοῦ ὄχλου κατὰ τοῦ λειψάνου.—Ἑβραῖοι καὶ καθολικοί.—Παρέλασις τοῦ Βεζύρου καὶ τοῦ Σουλτάνου.—Ἄρνησις ταφῆς.—Παράδοσις εἰς τοὺς Ἑβραίους.—Δυσχέρειαι καταποντισμοῦ.—Αἱ βουλαὶ τῆς θείας Προνοίας.—Ἀνάδυσις καὶ σωτηρία τοῦ λειψάνου.—Φόνος πέντε ἀρχιερέων ἐν Κ)λει.

Συντελεσθέντος τοῦ φόνου τοῦ Πατριάρχου οἱ ἀφώνως θεώμενοι τὸ δρᾶμα ὑπερτετρακισχίλιοι Τοῦρκοι ἐπίσημοι καὶ μή, ἐξερράγησαν αἴφνης εἰς παντοίας ὕβρεις καὶ λοιδωρίας, καὶ ἀγρίας ἐξέβαλλον ἀναφωνήσεις χαρᾶς, ἐνῶ ἑτέρωθεν ἀπερίγραπτοι ὀλολυγμοὶ καὶ θρῆνοι ἐδόνουν τὰς κατακλείστους οἰκίας τοῦ Φαναρίου καὶ τὰ ἐνδότερα τῶν Πατριαρχείων. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ, ὁ σεμνὸς καὶ ἀπέριττος Πατριάρχης, ἐκρέματο ὡς ὁ ἔσχατος τῶν κακούργων ἀπὸ τοῦ ἀπαισίου βρόχου. Λέγουσιν ὅτι ὁ Εὐγένιος μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του τυπικὴν δοξολογίαν, μόλις ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια τῶν συνοδικῶν, προκύψας ἀπὸ τοῦ παραθύρου καὶ ἰδὼν τὸν Γρηγόριον κρεμάμενον, τοσοῦτον συνεκλονίσθη, ὥστε ἔκτοτε μέχρι τέλους τοῦ βίου του κατείχετο ὑπὸ περιοδικῆς παραφροσύνης. Μετά τινα ὥραν ἤρξαντο ἀποσυρόμενοι οἱ ἐπίσημοι Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἐκάρφωσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Γρηγορίου τὸν γιαφτᾶν, ἤτοι ἔγγραφον ἐπίσημον τοῦ Σουλτάνου, ἐκτιθέμενον τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης καὶ ἔχον οὕτω:

«Χρέος τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν μου διαφόρων λαῶν εἶναι νὰ ἐπαγρυπνῶσι νύκτα καὶ ἡμέραν τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των, νὰ παρατηρῶσι τὴν διαγωγήν των καὶ νὰ ἀνακαλύπτωσι καὶ ἀναφέρωσιν εἰς τὴν κυβέρνησίν μου τὰς ἀθεμίτους πράξεις των. Οἱ δὲ πατριάρχαι, ὄντες ἐξ αἰτίας τῆς θέσεώς των ἀρχηγοὶ τῶν ῥαγιάδων, ζώντων ἐν ἀσφαλείᾳ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς αὐτοκρατορικῆς μου ἐξουσίας, ὀφείλουν νὰ ἦναι ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀνεπίληπτοι, τίμιοι, πιστοὶ καὶ εἰλικρινεῖς. Ἔχοντες δὲ αὐτὰς τὰς ἀρετὰς ὀφείλουν, ὁσάκις παρατηρήσουν τὰς κακὰς κλίσεις τοῦ λαοῦ των, νὰ τὰς ἐμποδίζωσι δι' ἀπειλῶν καὶ συμβουλῶν, ἤ, ἂν

ἀναγκαῖον, καὶ διὰ ποινῶν κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς θρησκείας των, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ φαίνωνται εὐγνώμονες ἐν μέρει πρὸς τὴν ὑψηλὴν Πύλην διὰ τὰς χάριτας καὶ τὰς ἐλευθερίας, τὰς ὁποίας ἀπολαμβάνουν ὑπὸ τὴν ἀγαθοποιὸν σκιάν της.

«Ἀλλ' ὁ ἄπιστος πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν ἄλλοτε δείγματα τῆς πρὸς τὴν ὑψηλὴν Πύλην ἀφοσιώσεώς του, ἀδύνατον νὰ θεωρηθῇ ἀλλότριος τῶν στάσεων τοῦ ἔθνους του, τὰς ὁποίας διάφοροι κακότροποι καὶ ἀναίσθητοι, παρασυρόμενοι ὑπὸ χιμαιρικῶν καὶ διαβολικῶν ἐλπίδων, διήγειραν, καὶ χρέος του ἦτο νὰ διδάξῃ τοὺς ἁπλοῦς, ὅτι τὸ τόλμημα ἦτο μάταιον καὶ ἀτελεσφόρητον· διότι τὰ κακὰ διαβούλια δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἐναντίον τῆς Μωαμεθανικῆς ἐξουσίας καὶ θρησκείας, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον τὴν ὕπαρξιν των θεόθεν πρὸ ὑπερχιλίων ἐτῶν καὶ θὰ διατηρηθοῦν μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καθὼς μᾶς βεβαιοῦν ἄνωθεν αἱ ἀποκαλύψεις καὶ τὰ θαύματα. Ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς διαφθορᾶς τῆς καρδίας του, ὄχι μόνον δὲν εἰδοποίησεν, οὐδ' ἐπαίδευσε τοὺς ἀπατηθέντας, ἀλλὰ καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἦτο καὶ ὁ ἴδιος αὐτός, ὡς ἀρχηγός, μυστικὸς συμμέτοχος τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἀδύνατον νὰ μὴν ἀφανισθῇ καὶ νὰ μὴ πέσῃ εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ὅλον σχεδὸν τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων, ἂν καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι καὶ πολλοὶ ἀθῶοι.

«Καθ' ὃν καιρὸν ἐγνώσθη ἡ ἀποστασία, ἡ ὑψηλὴ Πύλη, συμπάθειαν λαβοῦσα πρὸς τοὺς ἀθλίους ῥαγιάδες της, ἐνησχολήθη νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς πλανηθέντας διὰ τῆς γλυκύτητος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας των, καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ σκοπῷ ἐξέδωκε καὶ πρόσταγμα, διατάττουσα καὶ συμβουλεύουσα τὸν πατριάρχην τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ προσκαλοῦσα αὐτὸν ν' ἀφορίσῃ ὅλους τοὺς ἀποστατήσαντας ῥαγιάδες, ὅπου καὶ ἂν ἦσαν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ δαμάσῃ τοὺς ἀποστάτας καὶ νὰ δώσῃ πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὰ καθήκοντά των, ὁ ἄπιστος οὗτος ἔγινεν ὁ πρωταίτιος ὅλων τῶν ἀναφυεισῶν ταραχῶν. Εἴμεθα πληροφορημένοι, ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἴδιος ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ ὅτι εἶναι συνένοχος ὅλων τῶν ἀταξιῶν, ὅσας οἱ ἀποπλανηθέντες ῥαγιάδες ἔπραξαν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων. Οὗτος λοιπὸν εἶναι ὁ αἴτιος τοῦ παντελοῦς ἀφανισμοῦ, τὸν ὁποῖον μέλλουν διὰ τῆς θείας βοηθείας νὰ πάθωσιν οἱ ἀποπλανηθέντες ῥαγιάδες. Ἐπειδὴ δὲ πανταχόθεν ἐβεβαιώθημεν περὶ τῆς προδοσίας του ὄχι μόνον εἰς βλάβην τῆς ὑψηλῆς Πύλης ἀλλὰ καὶ εἰς ὄλεθρον τοῦ ἰδίου ἔθνους του, ἀνάγκη ἦτο νὰ λείψῃ ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐκρεμάσθη πρὸς σωφρονισμὸν τῶν ἄλλων».

Ἐξεδόθη τῇ 19ῃ τοῦ μηνὸς Ρεδτσὶβ 1230. (10 Ἀπριλίου 1821)

Θυμάτων τῆς θηριωδίας τῆς ἐξουσίας δὲν ἐστερήθη ποτὲ ἡ Βασιλεύουσα, ἑπομένως ὁ στραγγαλισμὸς ἑνὸς ἀτόμου οὐδ' ἁπλῆν ἄλλοτε προυκάλει περιέργειαν. Ἡ περιωπὴ ὅμως τοῦ θύματος καὶ ἡ ψυχολογία τῆς στιγμῆς, ἔδωκαν ἀφετηρίαν εἰς ἔκχυσιν ὅλου τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ μίσους τοῦ Μωαμεθανισμοῦ κατὰ τοῦ ἀντάρτου ὑποτελοῦς. Πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Κ)λεως ἀδιακρίτως γένους καὶ ἡλικίας συνέρρευσαν ἐκ πασῶν τῶν συνοικιῶν καὶ δι' ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν καὶ ἐμπτυσμῶν ἐξεδήλωσαν τὴν πρὸς τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος καταφρόνησίν των. Γραΐδια φανατικὰ ἔτυπτον αὐτὸν διὰ ράβδων καὶ ἐσφενδόνιζον ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων του ρύπους τῶν ὁδῶν. Ρόπαλα κατεφέροντο καὶ ἐγχειρίδια ἐβυθίζοντο εἰς τὰς ἀψύχους σάρκας. Εὑρέθη δὲ καὶ τραῦμα διαμπερὲς διὰ σφαίρας ὅπλου ὑπὸ τὸν μαστὸν, ἐξ ἧς ἴσως προῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ...Τὸ ἐξηγριωμένον ἔνοπλον πλῆθος ἠπείλει αὐτόχρημα τὸν διαμελισμὸν τοῦ λειψάνου καὶ ἡ ἐξουσία μόλις ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ τὴν τάξιν, ἀπωθοῦσα βίᾳ τὸν φρενητιῶντα συρφετόν. Τινὲς ὅμως ἐκ τῶν πεπαιδευμένων Τούρκων προσήρχοντο καὶ ἀνεγίνωσκον τὸν γιαφτᾶν ἐπιλέγοντες: «ἐὰν τὰ περιεχόμενά εἰσιν ἀληθῆ δικαίως ἔπαθεν, ἄλλως οὐαὶ εἰς τοὺς καταδικάσαντας αὐτὸν, οἵτινες θὰ δώσωσί ποτε λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως».

Οὐδενὸς δ' ὑστεροῦντες καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς συνοικίας Μπαλατᾶ, ρακενδύται καὶ ἐπίσημοι, πανοικεὶ συνωστίζοντο ἵνα ἐν διατόροις κραυγαῖς καὶ φλυάροις λοιδωρίαις ἐκδηλώσωσι τὸ πρὸς τὸν Πατριάρχην φυλετικόν των μῖσος. Λέγεται ὅτι καὶ οἱ καθολικοὶ ἀνεμίχθησαν μεταξὺ τῶν μυκτηρισάντων τὸ θῦμα καὶ ὅτι καὶ δοξολογίαν ἔψαλαν ἐπὶ τῇ ταπεινώσει τῆς Ὀρθοδοξίας! (Κατακουζ. σημ. 5). Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἐπισημότατοι ἐπισκέπται!! Ὁ Μέγας Βεζύρης Βενδερλῆς προσέρχεται ὅπως ἀπολαύσῃ τῆς θέας τοῦ σφαγιασθέντος ὑπ' αὐτοῦ Ἐθνάρχου, ἀνισχύρου πλέον ὅπως πράξῃ πρὸς τὴν Πύλην κακόν. Ζητήσας δὲ σκαμνίον καὶ τσιμποῦκι, κατὰ τὸν Πρόκες Ὄστεν, ἠτένιζεν ἐπὶ πολὺ σύννους τὸ θῦμα ἐν μέσῳ τολυπῶν καπνοῦ, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ἔφιππος, ἀφοῦ συνέστησε τὴν ἀκριβῆ φύλαξιν τοῦ λειψάνου. Κατ' ἄλλους ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν ἐπειπὼν σκυθρωπῶς «ὢ τῆς ἀδικίας!» (Ἀγγ. Α'. 38). Λέγεται, ὅτι περὶ τὸ ἑσπέρας προσῆλθε καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος μετὰ τοῦ Χαλὲτ μετημφιεσμένος ὡς Δερβίσης καὶ εἶδε μακρόθεν τὸν Πατριάρχην: «Βλέπετε Μεγαλειότατε, ἔλεγεν αὐτῷ ὁ Χαλέτ, πόσον τρόμον ἐπήγαγεν εἰς τοὺς ἀπίστους ἡ ἀπαγχόνισις τοῦ ἀρχηγοῦ των. Ἂν ἐκρεμῶμεν ἀμέσως καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἀλλαχοῦ ὁμοίους του, ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου δὲν εὐωδοῦτο» (* * * 54).

Οὕτω φρουρούμενον καὶ προπηλακιζόμενον τὸ λείψανον ἔμεινεν

ἐξηρτημένον ἀπὸ τοῦ βρόχου μέχρι τῆς πρωΐας τῆς Τετάρτης. Εἰς μάτην ὁ νέος Πατριάρχης ἐζήτησεν ἐπανειλημμένως νὰ τὸ ἐξαγοράσῃ δι' ἁδρῶν χρημάτων παρὰ τῶν δημίων, ἵνα τὸ θάψῃ κρυφίως. Περιωρίσθη λοιπὸν ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία εἰς τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, ἥτις ἐψάλη εὐθὺς τὴν Κυριακὴν, ὡς καὶ εἰς σιγηλὰς κατόπιν δεήσεις, ἀναμένουσα ἐν ὑψίστῃ ἀγωνίᾳ τὴν λῆξιν τῆς ἀνηκούστου κατὰ τῆς Ὀρθοδοξίας ὕβρεως. Δὲν εἶχεν ὅμως λήξει ἔτι τὸ τρομερὸν σχέδιον τῆς Τουρκικῆς ἐκδικήσεως. Ἄλλοτε οἱ Ἑβραῖοί ὕβρισαν παντοιοτρόπως καὶ ἐσταύρωσαν τὸν Χριστὸν ἐν βασάνοις, ἀπέδωκαν ὅμως προθύμως τὸ σῶμα εἰς τὸν Νικόδημον καὶ τὸν Ἰωσήφ, οἵτινες σαβανώσαντες αὐτὸ, ἔθαψαν ἐν τάφῳ εὐπρεπεῖ ὑπὸ τοὺς κοπετοὺς τῶν τεθλιμμένων οἰκείων. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος, ἵνα ὑβρισθῇ πλειότερον, ἔδει νὰ στερηθῇ καὶ αὐτῆς τῆς ταφῆς. Εἰς μάτην προσῆλθον καὶ ἱκέτευσαν ἰσχυροὶ φίλοι. Ἡ Πύλη ἠρνήθη τὴν χάριν, ἧς ἀπολαύει καὶ ὁ εὐτελέστατος τῶν ἀχθοφόρων.

Ἐπέπρωτο δὲ ἵνα ἀφεθῇ εἰς τοὺς Ἑβραίους ἡ βδελυρωτέρα σελὶς τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Πατριάρχου. Λέγουσί τινες ὅτι προσῆλθον καὶ ἐξηγόρασαν τὸ λείψανον ἀντὶ 800 γροσίων (Ἀγγ. Β' 129), ἀλλὰ καὶ ἂν εἶνε τοῦτο ἀνακριβὲς, ἡ Πύλη προθύμως παρεχώρησεν αὐτὸ δωρεὰν, ἵνα ἀποφύγῃ μείζονας διαμαρτυρίας τῆς Ρωσσίας· καὶ ἰδοὺ οἱ δήμιοι τὴν πρωΐαν τῆς Τετάρτης ἐν συνοδείᾳ εἰκοσάδος Ἑβραίων, ἀποκαθήλωσαν τὸν βρόχον καὶ ἐξεγύμνωσαν μέχρι καὶ τοῦ ὑποκαμίσου τὸ λείψανον καὶ διαμερισθέντες τὰ ἱμάτιά του παρέδωκαν τοῖς Ἑβραίοις «τὸν μιαρὸν ἐκεῖνον σκύλλον, ἵνα τὸν ρίψουν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης». Γυμνώσαντες δὲ οἱ Ἑβραῖοι τοὺς βραχίονάς των πρὸς μείζονα εὐκολίαν, ἔδεσαν τοὺς πόδας τοῦ Πατριάρχου διὰ σχοινίων καὶ ἔσυραν ἐν ἀτελευτήτοις γιουχαϊσμοῖς πρηνὲς τὸ σεπτὸν σκῆνος πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἡ πάλλευκος γενειάς του ἐβυθίζετο εἰς τὸν δυσώδη βόρβορον τῆς λεωφόρου καὶ τῆς πλατείας τοῦ Φαναρίου, ὁ δὲ βρόχος μὴ ἀποσπασθεὶς ἐκ τοῦ λαιμοῦ ἐσύρετο ὄπισθεν, παράγων δυσεξηγήτως ἀπαίσιον συριγμὸν, ὃν ἐπέστεφον κραυγαὶ ἀσεβεῖς τῶν ἀκολουθούντων ἀπίστων: «ἂς κατέβη λοιπὸν ὁ Χριστός σου διὰ νὰ σὲ ἀναστήσῃ!» ἢ «αὐτὰ πάσχουν οἱ ἀποστάται ἐχθροὶ τοῦ Σουλτάνου!».

Οὕτω λοιπὸν ὑβρίσαντες τὸ λείψανον οἱ Ἑβραῖοι ἔφθασαν εἰς τὴν παραλίαν καὶ τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν ἐν χλευασμοῖς καὶ βλασφημίαις. Εὐθὺς δὲ ὁ δήμιος ἐπιβὰς ἀκατίου ἔσυρεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ βρόχου μέχρι τοῦ μέσου τοῦ Κερατίου Κόλπου, μεταξὺ Φαναρίου καὶ Τέρσ-χανὲ, ἔνθα δέσας διὰ τοῦ σχοινίου ὀγκώδη λίθον, ὃν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ, προσεπάθησε μάτην νὰ τὸ βυθίσῃ. Τὴν μὴ καταβύθισιν εἶδεν ἰδίοις ὄμμασι ὁ τότε νεαρὸς Βυζάντιος (Βυζ-

Κ)λις 572. Ἕνεκα τούτου ἐπέστρεψεν ὁ δήμιος εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ ἔλαβε δύο ἔτι ὀγκώδεις λίθους, οὕς, θεωμένων τῶν Ἑβραίων καὶ Μουσουλμάνων, ἔδεσεν εἰς τὰ σχοινία τῶν ποδῶν, τρυπήσας δὲ καὶ τὸ πτῶμα δι' ἐγχειριδίου πολλαχοῦ, ἵνα εἰσορμῶν τὸ ὕδωρ καταστήσῃ αὐτὸ βαρύτερον, κατώρθωσε τέλος νὰ τὸ βυθίσῃ. Κατὰ τὸν Κατακουζηνὸν (σημ. 12), αὐτόπται διηγοῦντο, ὅτι τὸν δεύτερον λίθον προσέδεσαν ἐκ τῆς ὀσφύος οἱ Ἑβραῖοι δι' ἄλλου σχοινίου, ἀφοῦ ἐσπάραξαν πρῶτον τὴν κοιλίαν τοῦ λειψάνου. Καὶ οὕτω συνετελέσθη πληρέστατα τῆς Πύλης ἡ ἐπιθυμία. Ὁ νεκρὸς ὑβρίσθη καὶ ἐβεβηλώθη καὶ περιεφρονήθη δεινότατα. Ἀντὶ νὰ κλείσωσι τοὺς ὀφθαλμούς του οἱ φίλτατοι τῶν ἐμπίστων, ἐρύπαναν αὐτοὺς οἱ ἐμπτυσμοὶ τῶν ἀνόμων· ἀντὶ νὰ συντροφεύσωσι τὸ σκῆνός του τὰ μοιρολόγια καὶ οἱ κοπετοὶ τῶν ἀληθῶς πονούντων, ἦτο ἐπὶ τριήμερον ἀντικείμενον τῶν προπηλακισμῶν τῶν ἀπίστων· ἀντὶ στρωμνῆς μαλακῆς, ὁ βρόχος ὁ ἄγριος· ἀντὶ σαβάνου λευκοῦ, οἱ ρύποι τῶν ὁδῶν τοῦ Φαναρίου· ἀντὶ κηδείας σεμνῆς, τῶν Ἑβραίων ἡ ἀχρεία πομπὴ καὶ ἀντὶ τάφου ἐλαφροῦ, τῆς θαλάσσης τὰ βάθη.

Καὶ ὅμως παρὰ τοὺς ἀνθρωπίνους ὑπολογισμοὺς τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ὅλως ἀλλοῖα τῶν προσδοκηθέντων. Ἂν ἡ Πύλη ἐτιμώρει τὸν Γρηγόριον δι' ἁπλῆς καὶ πάλιν ἐξορίας, ταχέως θὰ περιέπιπτεν ἡ μνήμη τούτου εἰς σχετικὴν ἀφάνειαν, μειουμένης κατ' ἀνάγκην διὰ τοῦ χρόνου τῆς σημασίας καὶ αὐτῆς τῆς φιλεκπαιδευτικῆς καὶ ἐθνικῆς του δράσεως. Στερήσασα ὅμως αὐτὸν τῆς ζωῆς, ἥτις πάντως προκειμένου περὶ γέροντος 70 ἐτῶν θὰ ἦτο ὀλιγοχρόνιος, καὶ τιμωρήσασα αὐτὸν διὰ τοῦ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις μαρτυρίου, τὸν ἀνύψωσεν εἰς τὴν Ἀθανασίαν διὰ τῆς ἀφθίτου αἴγλης τοῦ Ἐθνομάρτυρος, ἥτις οὐ μόνον δὲν ὠχριᾷ ποτὲ ἀλλὰ καὶ ἀνανεοῦται καὶ κρατύνεται διὰ τῆς παρόδου τῶν αἰώνων. Ἡ θεία πρόνοια τιμωρεῖ τοὺς μὴ σεβομένους τοὺς θείους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους καὶ συντρίβει τῶν βεβήλων τὰ ἐναγῆ ὄνειρα, ὑψοῦσα τοὺς μετριόφρονας τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων προασπιστάς. Καὶ ἰδοὺ ὁ Γρηγόριος ἀντὶ τῆς χλεύης τῶν συγχρόνων καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνυπαρξίας, ἅτινα ἐνόμισεν ἄφευκτα ἡ Πύλη, ἔτυχε καὶ νεκρὸς ἀπείρων τιμῶν καὶ θὰ τιμᾶται ἡ μνήμη του ἐφόσον θὰ κατοικῶσι τὴν γῆν ἄνθρωποι σεβόμενοι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου. Παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις τῆς Πύλης, ἢ μᾶλλον ἕνεκεν αὐτῶν ἀκριβῶς, τὸν ἐστέγασε νεκρὸν ἡ ἀγάπη συμπάσης τῆς Ὀρθοδοξίας, τοὺς ἐμπτυσμοὺς τοῦ σεπτοῦ προσώπου του ἐκάθηρε τὸ αἷμα τόσων χιλιάδων Τούρκων πεσόντων ἐν τῷ Ἑλλ. ἀγῶνι, ἡ Πανελλήνιος Μοῦσα τῷ ἔψαλε τόσα θούρια, μία μεγάλη αὐτοκρατορία τῷ ἀπένειμεν ὑπερόχους ἐπικηδείους τιμάς, τὸ δὲ ἐλευθερωθὲν Ἑλλ. Κράτος τὸν ὑπεδέχθη ὡς

Βασιλέα καὶ τὸν ἐνεθρόνισεν εἰσαεὶ εἰς τὸ ἄφθιτον Πάνθεον τῶν Ἑλληνικῶν καρδιῶν.

Κατὰ τὰς ἀνεξηγήτους βουλὰς τῆς θείας Προνοίας τὸ λείψανον, προσκαίρως βυθισθὲν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Κερατίου Κόλπου, ἀπεσπάσθη τῶν προσδεθέντων λίθων καὶ τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου τοῦ Θωμᾶ (16 Ἀριλίου) διελθὸν ἀνεξηγήτως τὰς γεφύρας ἐφάνη ἐπιπλέον παρὰ τὸν Γαλατᾶν μεταξὺ τῶν ἑτοίμων πρὸς ἀπόπλουν πλοίων, προσορμισθὲν εἰς τὰ πλάγια ἑνὸς τούτων, ὀνομαμαζομένου Ἅγ. Νικόλαος καὶ ἀνήκοντος εἰς τὸν Κεφαλλῆνα Νικ. Σκλάβον. Ἡ ὄψις τῆς θαλάσσης ἐνέπνεε τὴν φρίκην εἰς τοὺς θεωμένους αὐτὴν, καθόσον ὑπὸ τὴν γαληνιαῖαν ἐπιφάνειαν ἔκρυπτε τόσα πτώματα! Ὑπὸ τοιαύτας ἐντυπώσεις ὁ φρουρὸς τοῦ πλοίου τοῦ Σκλάβου, καταβιβάσας τὸ ὑδροφόρον ἀγγεῖον, ᾐσθάνθη τοῦτο προσκροῦσαν εἴς τι ἀντικείμενον. Προσέξας δὲ καὶ ἰδὼν πτῶμα ἀνθρώπινον, ἐξύπνησεν εὐθὺς τοὺς κοιμωμένους ναύτας καὶ τὸν πλοίαρχον, ὅστις διέγνωσε πτῶμα λευκότριχος γέροντος, προφανῶς ἱερωμένου. Αἴφνης ὁ ἐν τῷ πλοίῳ πρόσφυξ πρωτοσύγγελος Σωφρόνιος, ὁ ἐξ Ἄνδρου, ἰδὼν τὸ πτῶμα ἀνέκραξε κλαίων: «Ὁ Πατριάρχης μου! Ἰδού, αὐτὸς εἶνε ὁ καλὸς καὶ ἐνάρετος Γρηγόριος, ὁ πατήρ μας». «Σιώπα, ἀπήντησεν ὁ Σκλάβος, μὴ κλαίῃς καὶ θὰ τὸν λάβωμεν συνταξειδιώτην».

Βεβαιωθείσης δὲ καὶ ὑπ' ἄλλων προσφύγων τῆς ταυτότητος τοῦ Γρηγορίου, ἔρριψαν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ λειψάνου ψάθαν, ὅταν δὲ προϊούσης τῆς νυκτὸς ἐκράτησεν ἐν τοῖς πέριξ ἀπόλυτος ἡσυχία, τὸ ἀνείλκυσαν ἀθορύβως καὶ περιβαλόντες διὰ λευκοῦ σαβάνου, τὸ ἔκρυψαν εἰς τὰ βάθη τοῦ κύτους. Κατὰ τὸν Πουκεβίλ «τὸ λείψανον ἀποπλυθὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων διετηρεῖτο ἐντελέστατα καὶ ἡ ἀγχόνη, ἣ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χρωματίσασα, προσέδιδεν ἔξοχον μεγαλεῖον εἰς τὴν φυσιογνωμίαν αὐτοῦ». Τὴν πρωΐαν ὁ Σκλάβος, ἔχων ἀπὸ τῆς προτεραίας ἐν τάξει τὰ ναυτιλιακά του ἔγγραφα, ἀπέπλευσεν ἀνενόχλητος καὶ διελθὼν τὸν Βόσπορον ἔφθασεν, εἰς Ρωσσίαν τῇ 11 Μαΐου 1821.

Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα,καθ'ἣν ἡ Πύλη ἐσκέφθη νὰ ὑβρίσῃ τὴν Ἐκκλησίαν, τιτρώσκουσα αὐτὴν εἰς τὰ καίρια διὰ τοῦ φόνου τοῦ Πατριάρχου, ὑπῆρξεν ἀφετηρία θεοστυγοῦς αἱματοχυσίας. Πρῶτοι δὲ ἔδει νὰ πέσουν οἱ ἐγκάθειρκτοι ἀρχιερεῖς. Ἀφοῦ μάτην οἱ εἰσελθόντες εἰς τὴν εἱρκτὴν δήμιοι προσεπάθησαν νὰ πείσωσιν αὐτοὺς εἰς ἐξισλαμισμόν, μετέλαβον διὰ ξηροῦ ἄρτου τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ κατόπιν δέσμιοι ὡδηγήθησαν εἰς τὰς βορβορωδεστέρας συνοικίας τῆς πρωτευούσης πρὸς θανάτωσιν. Ὁ Ἐπτανήσιος Ἀγχιάλου, ἀναβιβασθεὶς εἰς τὴν λεγομένην Κιγκλιδωτὴν Πύλην, ἐδέχθη

τὴν ἀγχόνην καρτερικώτατα. Ὁ Νικομηδείας, ἐξέπνευσε κατὰ τὸ παρμάκ-καπί πρὶν ἢ ὁ δήμιος τὸν ὑψώσῃ, τοῦτο ὅμως δὲν ἀνέστειλε τὸν ἀπαγχονισμὸν αὐτοῦ τοῦ πτώματος. Συγχρόνως ἀπηγχονίσθησαν ἀλλαχοῦ ὁ Δέρκων, ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Τυρνόβου καὶ ὁ Ἀδριανουπόλεως (Ἀγγ. Β′ 93). Τὰ σώματά των προπηλακισθέντα καὶ κατασπιλωθέντα ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων, προσελθόντες καὶ πάλιν προθύμως οἱ Ἑβραῖοι τὰ ἔσυρον εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ κατεπόντισαν. Περὶ τῶν λοιπῶν μιαιφονιῶν τῆς Πύλης θὰ διαλάβωμεν μεν βραδύτερον.

Β′.—ΥΠΟΔΟΧΗ ΕΝ ΟΔΗΣΣΩ

Τὸ πενθοῦν πλοῖον.—Γενικὴ συγκίνησις.—Βεβαίωσις ταυτότητος.—Τοποθέτησις ἐν τῷ λοιμοκαθαρτηρίῳ.—Αἱ περὶ τῆς ταφῆς διαταγαὶ τοῦ Τσάρου.—Κανονισμὸς τῶν λεπτομερειῶν.—Συρροὴ στρατοῦ, κληρικῶν καὶ λαοῦ.

Μετὰ 24 ἡμερῶν τρικυμιώδη πλοῦν εἰσήρχετο ὁ «Ἅγιος Νικόλαος» μὲ τὴν Ἰονικήν του σημαίαν μισίστιον εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὀδησσοῦ. Τὸ πένθος τοῦτο ἐνέπνευσε τὴν ὑπόνοιαν εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὸν λαὸν ὅτι νόσος λοιμικὴ εἶχε θερίσει μέγα μέρος τοῦ πληρώματος καὶ εὐθὺς ἐστάλη λέμβος τοῦ λιμεναρχείου πρὸς ἐξέτασιν. Ἀλλ' ἐν ἀκαρεὶ μετεδόθη εἰς τὴν πόλιν ἡ χαρμόσυνος ἀλλὰ συνάμα καὶ θλιβερὰ εἴδησις ὅτι τὸ λείψανον τοῦ Πατριάρχου προσωρμίζετο εἰς γῆν φίλην καὶ ὁμόδοξον, ζητοῦν ἄσυλον καὶ ὀλίγον χῶμα πρὸς ταφήν. Οὐδείς, ὡς ἱστορεῖ αὐτόπτης, δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν βαθεῖαν συγκίνησιν τῆς ἐμπορικῆς ἐκείνης μεγαλοπόλεως ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀπροόπτῳ εὐτυχίᾳ. Ὁ ἰατρὸς τοῦ ὑγειονομείου γέρων Ἐμ. Περσιάνης,(προσφυγὼν πρὸ ἐτῶν ἐν Ρωσσίᾳ μετὰ τοῦ Κ. Ὑψηλάντου) ἀφοῦ ἀνεγνώρισε τὸν νεκρὸν τοῦ Γρηγορίου, σπεύδει χαίρων καὶ ἀγγέλλει τὸ γεγονὸς πρὸς τὸν τότε διοικητὴν τῆς Μικρᾶς Ρωσσίας κόμητα Ἀλέξανδρον Λανζερών, ὅστις Γάλλος ὢν τὴν καταγωγὴν καὶ πολλὰ ὑποστὰς ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, κατετάχθη πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν Ρωσσικὸν στρατόν, ἤδη δὲ διῴκει τὴν περιφέρειαν τῆς Ὀδησσοῦ τιμώμενος διὰ τῆς φιλίας τοῦ Τσάρου. Ὁ Λανζερὼν ἐδέχετο μετὰ πλείστης συμπαθείας τοὺς ἐκ Κ)λεως Ἕλληνας πρόσφυγας, μετὰ μεγίστης δὲ χαρᾶς ἤκουσε τὴν προσόρμισιν τοῦ λειψάνου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ὀρθοδοξίας. Προκειμένου δὲ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ τήρησις τῆς νενομισμένης καθάρσεως, διώρισεν εὐθὺς ἐξαμελῆ ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν Περσιάνη, Ν. Σούτσου Ἀλ. Χατζερῆ, Γ. Καρατζᾶ, Ἰ. Σχινᾶ, Σεβαστοπούλου καὶ Σαματᾶ,

ἥτις, γραμματεύοντος τοῦ διηγουμένου ταῦτα Κ. Γ. Καλλιστράτη, ἀνέλαβε τὴν διάλυσιν πάσης ἀμφιβολίας περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ Πατριάρχου.

Εὐτυχῶς δὲ τὸ λείψανον διετηρήθη ἄσηπτον ἕνεκα τῆς ἰσχνότητος τοῦ Γρηγορίου καὶ τῆς ἐπὶ ἡμέρας ἐν τῇ θαλάσσῃ διαμονῆς, ἴσως δὲ καὶ διότι ὁ Σκλάβος ἔθηκεν αὐτὸ ἐν κάδῳ οἰνοπνεύματος, ἂν εἶνε ἀληθὴς ἡ παράδοσις (Ἀγγ. Α΄ 35). Ἡ ταυτότης λοπὸν ἐβεβαιώθη εὐκόλως ὑπὸ τῶν κληθέντων ἐν τῷ πλοίῳ προσφύγων Ἑλλήνων καὶ ἰδίᾳ τῶν συμπολιτῶν του Βελ. Διογενείδου, Παναγ. Σέκκερη καὶ τοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (Μ. Οἰκον. 103). Τὸ συνταχθὲν πρωτόκολλον τῆς ταυτότητος, προσυπογραφὲν ὑπὸ πολλῶν μαρτύρων καὶ δὴ καθολικῶν τινων τοῦ Σταυροδρομίου, ἀπέστειλεν ὁ Λανζερὼν μετὰ λεπτομεροῦς ἐκθέσεως δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου εἰς Πετρούπολιν, ζητῶν ὁδηγίας παρὰ τοῦ Τσάρου περὶ τῆς ταφῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ διέταξε νὰ τοποθετηθῇ τὸ λείψανον εἰς τὸν Πύργον τοῦ Λοιμοκαθαρτηρίου. Γνωσθείσης δὲ τῆς ἡμέρας τῆς ἀποβιβάσεως ὅλος ὁ φιλόθρησκος λαὸς τῆς Ὀδησσοῦ καὶ τῶν περιχώρων κατῆλθεν ἐν ἀπεριγράπτῳ συγκινήσει καὶ συνωστισμῷ εἰς τὴν παραλίαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ φύλακες τῆς ὑγειονομικῆς ζώνης ἀνεμίχθησαν μετὰ τοῦ λαοῦ. Εἷς κανονωβολισμὸς τῆς φρεγάτας τοῦ στόλου ἀνήγγειλε τὴν ἐπὶ λέμβου ἐπιβίβασιν τοῦ λειψάνου, ὅπερ κεκαλυμμένον ὑπὸ δύο σημαιῶν Ἰονικῆς καὶ Ρωσσικῆς καὶ κροτοῦντος ἀνὰ πᾶν λεπτὸν τοῦ πυροβόλου ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν παραλίαν καὶ συνοδευόμενον μακρόθεν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς, ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ ὑπὸ τῶν Ρωσ. ἀρχῶν, μετεφέρθη εἰς τὸ ἐπίτηδες εὐτρεπισθὲν δωμάτιον τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, ὅπως ὑποστῇ τριακονθήμερον κάθαρσιν. Ἄσβεστοι κανδῆλαι καὶ λαμπάδες γιγάντιοι ἐπὶ κηροπηγίων πολυτελῶν διέσπειρον πέριξ τοῦ σεπτοῦ λειψάνου ἄπλετον φῶς καὶ ἀδιάλειπτος ἠκούετο ἡμέρας καὶ νυκτὸς δέησις τῶν ἐκ περιτροπῆς ἀγρυπνούντων ἱερέων. Τὸ κιβώτιον ἐν ᾧ εὑρίσκετο τὸ λείψανον ἐκαλύφθη διὰ βαρυτίμου βελουδίνου ὑφάσματος, ἐφ' οὗ μεγαλοπρεπὴς σταυρός, δωρηθέντων ἀμφοτέρων εὐλαβῶςὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Χερσῶνος, εἰς ὃν ὑπέκειτο ἡ Ὀδησσός.

Μετά τινας ἡμέρας ἔφθασαν οἱ ταχυδρόμοι εἰς Πετρούπολιν καὶ ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ λειψάνου ἄφθονα ἔρρευσαν δάκρυα ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ εὐαισθήτου Τσάρου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐπισήμων μεγιστάνων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ζωηρὰ δὲ καὶ ἀδελφικὴ ἐξεδηλώθη πάντοθεν συμπάθεια ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ὡς σφαζομένων ὑπὲρ τῆς Πίστεως. Ὁ Τσάρος διέταξε νὰ διανεμηθῶσιν ἑκατὸν χιλ. ρουβλίων εἰς τοὺς πρόσφυγας Ἕλληνας, νὰ τελεσθῇ δὲ μεγαλοπρεπεστάτη ἡ κηδεία τοῦ Πατριάρχου, ἀπονεμομένων

αὐτῷ τιμῶν Προέδρου τῆς Ρωσσικῆς Συνόδου ἐν συνδυασμῷ μετὰ τιμῶν γερουσιαστοῦ ἐν ἐνεργείᾳ. Ταυτοχρόνως ἀπέστειλεν εἰς Ὀδησσὸν πολύτιμον ἀδαμάντινον σταυρόν, ἡ δὲ Τσαρίνα βαρύτιμον μίτραν, διάλιθον ἐγκόλπιον καὶ πάγχρυσον Πατριαρχικὴν στολὴν συντελεσθεῖσαν προσωπικῇ Αὐτῆς ἐπιβλέψει. Τὰ δῶρα ταῦτα ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν εὐγενῶς ἁμιλλωμένων μελῶν τῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἐκόσμησαν τὴν νέαν ὑψηλὴν λάρνακα, ἐφ' ἧς ἀπετέθη τῇ 15 Ἰουνίου ἐν μέσῳ πλείστων λαμπάδων ὁ Γρηγόριος.

Ἐπικειμένης δὲ τῆς λήξεως τῆς καθάρσεως ἐκανονίσθησαν αἱ λεπτομέρειαι τῆς κηδείας. Διαταγῇ τῆς Ρωσ. Συνόδου ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κινσοβίου καὶ Χοτίνου Δημήτριος μετὰ τῶν Μητροπολιτῶν Εἰρηνουπόλεως Γρηγορίου καὶ Σερβίας Λεοντίου, παρακολουθοῦντος καὶ πολλοῦ κατωτέρου κλήρου, ἔφθασαν εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα παρετύγχανε καὶ ὁ γηραιότατος Κύριλλος ὁ Δρύστρας.

Ἐν Ὀδησσῷ διέμενεν ἀπὸ 15 ἐτῶν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Νηρίτσης Ἀθανάσιος, ὅστις κατὰ τὴν δευτέραν Πατριαρχείαν τοῦ Γρηγορίου εἶχε κηρυχθῇ ἔκπτωτος (ὅρα ἀνωτ. σελ. 93), ἀλλ' οὐδεμίαν αἰσθανόμενος μνησικακίαν προσεφέρθη προθύμως νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν κηδείαν. Συγχρόνως συνέρρευσαν εἰς Ὀδησσὸν συντάγματα στρατοῦ διαφόρων ὅπλων ἐκ τῶν πέριξ, στρατοπεδεύσαντα εἰς τὴν παρὰ τὴν Γερμανικὴν ἀποικίαν πεδιάδα, προσέτι δὲ καὶ πλῆθος ὀρθοδόξων Ἑλλήνων καὶ Ρώσσων ἐκ τῆς ἐπαρχίας Χερσῶνος, Ποδολίας, Κιέβου, Αἰκατερινοσλάβ κλ. οὕτως ὥστε μετὰ μεγίστης δυσκολίας ἠδυνήθη ἡ Ὀδησσὸς νὰ τοὺς φιλοξενήσῃ καὶ τοὺς στεγάσῃ.

Γ'.—ΕΚΦΟΡΑ ΚΑΙ ΤΑΦΗ ΤΟΥ ΕΘΝΑΡΧΟΥ.

Ἡ παράταξις καὶ ἡ πομπή.—Προέλασις τῆς λάρνακος.—Ἀνάπαυσις ἐν τῇ σκιάδι.—Ἡ συγκίνησις τοῦ ἐπισκόπου Νηρίτσης.—Κατάθεσις ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Σαμπορίου.—Οἱ Ἰουδαῖοι.—Τὸ καθολικὸν προσκύνημα.—Ὁ λόγος τοῦ Οἰκονόμου.—Ταφὴ τοῦ λειψάνου.

Τὴν πρωΐαν τῆς 17 Ἰουνίου, ἡμέρας Παρασκευῆς, ἐνῷ λαμπρὸς ὑψοῦτο ὁ ἥλιος, τὰ διάφορα στρατιωτικὰ σώματα ἤρξαντο καταλαμβάνοντα τὰς ὁρισθείσας αὐτοῖς θέσεις, μόλις δυνάμενα νὰ διασχίσωσι τὰ πλήθη τὰ ἀπὸ βαθέως ὄρθρου συνωστιζόμενα περὶ τὰς ὁδούς, δι' ὧν ἐκανονίσθη νὰ διέλθῃ ὁ νεκρὸς τοῦ Πατριάρχου. Συγχρόνως ὁ ἱππότης Κεσφὶλ, καθηγητὴς τῆς Θεολογίας, ἐξήγαγε μετὰ τοῦ Περσιάνη τὸ λείψανον καὶ κατέθηκεν αὐτὸ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου ἐπὶ πολυτελοῦς ἰκριώματος στεγασμένου δι' οὐρανοῦ ἐξ ὁλοσηρικοῦ. Περατωθεισῶν δὲ πασῶν τῶν παρασκευῶν

ἔφθασεν ὁ Λανζερὼν μετὰ λαμπροῦ ἐπιτελείου εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον, ἐνῷ ἐξηκολούθουν σημαίνοντες πενθίμως πάντες οἱ κώδωνες τῶν ναῶν τῆς Ὀδησσοῦ.

Εὐθὺς δὲ κατόπιν περιεκύκλωσαν τὴν λάρνακα οἱ ἐπίσκοποι, ὁ κλῆρος καὶ αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ καὶ ψαλέντος τοῦ τρισαγίου, ἐτέθη ὁ νεκρὸς ἐφ' ἁμάξης συρομένης ὑπὸ ἓξ μελανειμονούντων ἵππων, οὕτω δὲ τὴν 11 π. μ. ὥραν ἀνοιχθείσης τῆς μεγάλης θύρας, ἤρξατο ἡ πορεία, ἀγγελθεῖσα ὑπὸ κανονιοβολισμοῦ τοῦ ἐλαφροῦ πυροβολικοῦ τῆς μικρᾶς προκυμαίας τῶν δημητριακῶν. Παρὰ τὴν πύλην τοῦ Λοιμοκαθαρτηρίου προσῆλθε παρὰ τὸ φέρετρον ὁ Μητροπολίτης καὶ παρουσιάζοντος ὅπλα τοῦ στρατοῦ καὶ γονυπετοῦντος τοῦ λαοῦ ἀνέπεμψε δέησιν κατανυκτικωτάτην. Ἐνῷ δὲ τοῦ κλήρου αἱ χρυσοῦφαντοι στολαὶ ἀπήστραπτον ὑπὸ τὰς λαμπρὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας, ἅπαντα τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα, ἔχοντα πενθίμως ἀνηρτημένας τὰς σημαίας, ἤρξαντο κανονιοβολοῦντα τὰ μὲν πολεμικὰ καὶ τὸ φρούριον ἀνὰ 101 φορὰς τὰ δὲ ἐμπορικὰ ἀνὰ 51.

Μετὰ τὴν δέησιν ἡ πομπὴ προέβη κατὰ τὴν ἑξῆς τάξιν. Ἡγεῖτο ἐν μέσῳ δύο φανῶν μέγας ἀργυρόχρυσος σταυρὸς, εἵποντο αἱ σημαῖαι πασῶν τῶν ἑλληνορωσσικῶν ἐκκλησιῶν εἰς διπλοῦς στίχους μεθ' ἃς διάκονοι ἔφερον ἐπὶ χρυσῶν μὲν προσκεφαλαίων τὴν ἀρχιερατικὴν ῥάβδον ἐπὶ βυσσινοχρόων δὲ τὸν ἱερὸν μανδύαν καὶ τὸ ἐγκόλπιον. Εἵπετο κατόπιν τὸ κάλυμμα τῆς λάρνακος καὶ ἔκλειε τὴν πρωτοπορείαν χορὸς μελῳδικῶν ψαλτῶν. Κατόπιν, ἡγουμένου μεγίστου κηροπηγίου μὲ ὑψηλὴν λαμπάδα, ἠκολούθουν οἱ μοναχοί, οἱ ἱερεῖς, οἱ ἀρχιμανδρῖται καὶ ἐν τέλει οἱ ἱεράρχαι μετὰ πλήθους διακόνων, κρατοῦντες κηρία καὶ θυμιατήρια. Εὐθὺς δὲ κατόπιν εἵπετο ἡ πολυτελεστάτη νεκροφόρος, ἧς τοὺς πενθίμως περιβεβλημένους ἵππους ὡδήγουν ἓξ μελανειμονοῦντες ἱπποκόμοι. Πέριξ τῆς ἁμάξης τέσσαρες διάκονοι ἐθυμίατιζον. ἓξ δὲ ἀξιωματικοὶ τοῦ καθαρτηρίου καὶ ὀκτὼ ἱερεῖς ἐκράτουν τὸν βελούδινον καὶ χρυσοποίκιλτον οὐρανὸν, καὶ δώδεκα προὔχοντες Ὀδησσηνοὶ ἐκράτουν πέριξ ἀνημμένας λαμπάδας. Πρῶτος μετὰ τὴν ἅμαξαν ἠκολούθει ὁ Λανζερὼν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Τσάρου, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ἐπιτελείου πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν, καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιφανῶν Ἑλλήνων προσφύγων ἐκ τῶν ἡγεμονικῶν οἴκων τῆς Μολδοβλαχίας. Ἐφεξῆς δὲ εἵπετο ἄπειρος λαὸς ἐν ποικιλωτάταις ἐνδυμασίαις, φέρων δεξιόθεν τὸ σημεῖον τοῦ πένθους.

Ἡ ὅλη πομπὴ βαδίζουσα ἐπὶ τῆς παραλιακῆς ὁδοῦ ἐν μέσῳ παρατεταγμένου ἀτελευτήτως στρατοῦ, οὗτινος ἀπήστραπτον αἱ λόγχαι, ἔφθασε βραδέως εἰς τὴν προκυμαίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος, ἐν τῇ μεγάλῃ πλατείᾳ τῆς ὁποίας εἶχε καθορισθῇ μικρὰ ἀνάπαυσις.

Ἀπετέθη λοιπὸν ἡ λάρναξ ὑπὸ τὴν ἐπίτηδες κατεσκευασμένην καὶ στίλβουσαν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου μικρὰν σκιάδα, ἐκεῖ δὲ οἱ ψάλται ἐμελῴδουν νεκρώσιμα καὶ οἱ ἱερεῖς ἀνεγίνωσκον εὐχάς, ἐνῷ νέφη καπνοῦ ἀνέθρωσκον ἐκ τοῦ καιομένου μυροβόλου λιβάνου καὶ τῶν ἀνημμένων μυριοπληθῶν λαμπάδων. Παρελθούσης ἡμισείας ὥρας ἀναπαύσεως ὁ Μητροπολίτης Χερσῶνος ἀνέγνωσε τὴν εὐχήν τῆς συγχωρήσεως, ἣν ἐπανέλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς, ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ Νηρίτσης, ἤρξατο οὗτος ἀναγινώσκων τὴν εὐχὴν Ἑλληνιστί, ἀλλ' εὐθὺς τρέμων ὅλος ἔπεσεν ὕπτιος. Συνελθὼν δὲ μετ' ὀλίγον ἐξηκολούθησε τὴν ἀνάγνωσιν μὲ φωνὴν τόσον συντετριμμένην καὶ μὲ τόσα δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ὥστε ἐν ἀκαρεὶ οἱ λυγμοὶ τοῦ ἐκπτώτου ἀρχιερέως μετεδόθησαν εἰς ὅλον τὸ πλῆθος, ὅπερ ἐξερράγη εἰς ὀλολυγμοὺς καὶ ἀκράτητον θλίψιν. Τὴν δεινὴν ταύτην ψυχικὴν κρίσιν, ἐπλήρωσεν εὐθὺς κατόπιν ὁ Νηρίτσης διὰ μακρᾶς ἀσθενείας, ἀφοῦ ὅμως ἠκολούθησεν ὑποστηριζόμενος ὑπὸ κληρικῶν τὴν ἐκφορὰν μέχρι τέλους.

Ψαλείσης δὲ ἐν τῇ σκιάδι τῆς πλατείας καὶ τῆς λοιπῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, τὰ πεζικὰ συντάγματα ἐπυροβόλησαν τρίς, ἐγένετο δὲ κατόπιν πρὸ τοῦ φερέτρου παρέλασις ὅλων τῶν Ρωσσικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, παρουσιαζόντων ὅπλα εἰς πυκνοτάτας φάλαγγας. Εἶτα ἕκαστον σῶμα ἔλαβε τὴν θέσιν του, τὸ μὲν πεζικὸν ἑκατέρωθεν τοῦ φερέτρου, τὸ δὲ θωρακοφόρον ἱππικὸν ἐπικεφαλῆς, ἡγούμενον τῆς πορείας καὶ κλεῖον ὄπισθεν τὴν ἐπίσημον συνοδείαν. Οὕτω δὲ τὸ λείψανον, ἀρθὲν ὑψηλά, διηυθύνθη διὰ τῆς λεωφόρου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως, εἰς τρία σημεῖα τῆς ὁποίας ἐν μέσῳ πρωτοφανοῦς συνωστισμοῦ ἐψάλλησαν δεήσεις καὶ μετὰ μακρὰν καὶ βραδυτάτην πορείαν ἔφθασεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Σαμπορίου (Μεταμορφώσεως). Ὁ ναὸς οὗτος ἔχει μέγα προαύλιον καὶ πέριξ αὐτοῦ ἐκτείνεται εὐρυτάτη πλατεῖα, ἣν εἶχε καταλάβει ἀπὸ πρωίας ὁ λαός, ἀναμιχθεὶς ἤδη ἀσφυκτικῶς μετὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς συνοδείας. Τὰ παράθυρα καὶ οἱ ἐξῶσται τῶν πέριξ ὡραίων οἰκιῶν εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ ἀπειραρίθμου πλήθους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν θεωμένων ἐν δάκρυσι τὸ διερχόμενον λείψανον. Τέλος τῶν τηλεβόλων καὶ πάλιν κροτούντων καὶ τῶν κωδώνων ἠχούντων ἐν μέσῳ ψαλμῳδιῶν μελαγχολικῶν εἰσήχθη ὁ νεκρὸς εἰς τὸν ναόν, ἐνῷ ἡ μουσικὴ ἀνέκρουεν ἐν τῇ πλατείᾳ πένθιμον ἐμβατήριον, καὶ κατετέθη ἐπὶ ὑψηλοῦ ἰκρίου, ὅπερ ἐντολῇ τῆς Τσαρίνας Μαρίας κατεσκευάσθη βαρύτιμον καὶ κατάχρυσον. Περὶ τοῦτο ἔκαιον δώδεκα πανύψηλοι λαμπάδες, τέσσαρες δὲ διάκονοι εἰς τὰς γωνίας ἐθυμιάτιζον ἀδιακόπως. Ἡ ἐκκλησία ἦτο κατάφωτος. Συντελεσθείσης τῆς λειτουργίας κατανυκτικώτατα, ἀπεχώρησαν αἱ ἀρ-

χαὶ καὶ ὁ κλῆρος, ἀφέθη δὲ τὸ λείψανον, τῶν ἱερέων διηνεκῶς εὐχομένων καὶ τῶν διακόνων θυμιώντων, ἐπὶ δύο ἡμέρας εἰς προσκύνημα, τοῦ λαοῦ ὅστις πάντοθεν ἀθρόος προσήρχετο, ἵνα προσφέρῃ φόρον λατρείας καὶ γονυπετήσῃ πρὸ τοῦ μεγάλου τῆς πίστεως μάρτυρος καὶ ἀρχηγοῦ τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ μικρὰ Ρωσσία, ἡ Μόσχα, ἡ Βεσσαραβία, ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Ταυρὶς, ἡ Μολδοβλαχία ἀθρόους ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὸ προσκύνημα καὶ οὕτω σειρὰ ἀτελεύτητος Ἑλλήνων, Ρώσσων, Κοζάκων, Γεωργιανῶν, Δακῶν καὶ Τατάρων χριστιανῶν παρήλαυνε πρὸ τοῦ μεγάλου νεκροῦ.

Μόνον οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ὅλον τὸν μεσολαβήσαντα χρόνον ἔμενον κεκλεισμένοι εἰς τοὺς οἴκους των, ἕνεκα τῆς ἐν Κ)λει βεβηλώσεως τοῦ λειψάνου ὑπὸ τῶν ὁμοθρήσκων των. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀγανάκτησις τῶν χριστιανῶν, ὥστε παντοῦ, ὅπου ἀπήντων Ἰουδαῖον κατεδίωκον αὐτόν. Καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἀκόμη αὐτῶν καὶ μέχρι τῆς συναγωγῆς των ἔδραμον πολλοὶ καὶ ἐλιθοβόλουν αὐτοὺς, ὥστε μετὰ πολλοῦ κόπου ἠδυνήθη ἡ ἐξουσία νὰ ἀναχαιτίσῃ τοῦ πλήθους τὴν ὁρμὴν καὶ ἀγανάκτησιν (Ἀγγ. Α' 386). Διὰ τοῦτο δὲν ἐπετράπη κατὰ τὴν κηδείαν νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς Ἰουδαῖος, ὅλοι δὲ πρὸς ἀποφυγὴν ταραχῶν διετάχθησαν νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὰς οἰκίας των.

Τὴν πρωίαν τῆς Κυριακῆς οἱ κώδωνες πάλιν πενθίμως σημαίνοντες ὑπέμνησαν εἰς τὴν Ὀδησσὸν, ὅτι ἡ γῆ ἐζήτει τὸ πολύαθλον σῶμα. Ἀποφασισθείσης δὲ τῆς ταφῆς τοῦ λειψάνου ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἔδει νὰ γείνῃ νέα ἐκφορὰ ἐκ τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἐπὶ τοῦ πρὸ τοῦ φερέτρου μικροῦ βήματος ἀνῆλθεν ἱερεὺς μεγαλόσχημος καὶ ἐπιβλητικώτατος πυκνὸν ἔχων τὸν μέλαν πώγωνα καὶ τὴν ἔκφρασιν ὅλως λάμπουσαν. Ἦτο ὁ Κ. Οἰκονόμος, ὁ οἰκουμενικὸς ἱεροκῆρυξ, ὅστις προσευχηθεὶς πρῶτον ἐν κατανύξει, ἀνήγειρεν αἴφνης τὴν ὡραίαν κεφαλὴν καὶ ἀποσείσας πρὸς τὰ ὀπίσω τὴν κόμην ἤρξατο ἀπαγγέλλων ἀπὸ στήθους μετὰ φωνῆς ἐναρμονίου καὶ ζωηρότητος ἀνεκφράστου ἐν μέσῳ βαθείας σιωπῆς ἐπὶ δύο ὥρας, τὸν περιλάλητον ἐκεῖνον ἐπικήδειον, ὅστις ἐφάμιλλος, κατὰ Φιλήμονα, τοῦ λόγου τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Μέγαν Βασίλειον «ἐθαυμάσθη καὶ θέλει θαυμάζεσθαι ὡς ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἐξαισίας ρητορικῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀνδρὸς, ὕψους ἕνεκα καὶ περινοίας, εὐθύτητος ἐννοιῶν καὶ εὐρυθμίας σχημάτων, ἀληθείας ἐν γένει καὶ πατριωτικῶν ἐμπνεύσεων. Μεγάλη ὑπόθεσις, ὁ πολυπαθὴς καὶ θεῖος Γρηγόριος, καὶ δεινὴ ρητορεία, ὁ πολυμαθὴς καὶ ἱεροδιδάσκαλος Οἰκονόμος, ἔτυχον καταλληλότητος ἀμοιβαίας. Καθ' ὅλον δὲ τὸν λόγον τοῦτον τὸ πλῆθος περιεχέετο ὑπὸ τῶν θερμοτέρων δακρύων» (Φ. Γ' 229).

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου παραλείπομεν τὰ ἐξιστοροῦντα τὸν βίον καὶ τὴν σύλληψιν τοῦ Γρηγορίου, οὐ μόνον καθόσον περὶ πάντων τούτων ἐκτενῶς διελάβομεν, ἀλλὰ καὶ διότι πολλαὶ ἀνακρίβειαι ἐν τῷ ἐπικηδείῳ ὑπάρχουσι, παρατιθέμεθα δὲ μόνον τὸν πρόλογον καὶ τὸν ἐπίλογον αὐτοῦ, ὡς μικρὸν δεῖγμα τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἐπιφανεστάτου κληρικοῦ, ἣν τότε καὶ μόνον δύναταί τις νὰ ἀντιληφθῇ πλήρως, ὅταν ἀφήσῃ τὴν φαντασίαν του νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὸ παρελθὸν, μετουσιούμενος εἰς πρόσφυγα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὗ ἡ μὲν πατρὶς ἤμασσε σύσσωμος ὑπὸ τὸ δρέπανον τοῦ τυράννου ὁ δὲ κρεμμασθεὶς Ἐθνάρχης εὕρισκεν ἄσυλον καὶ τιμὰς ἐν μόνῃ τῇ ὁμοδόξῳ ἐπικρατείᾳ. Ἰδοὺ τὰ κυριώτερα μέρη τοῦ ἐπικηδείου:

α΄. Ἔμελλες ἄρα, Παναγιώτατε Πατριάρχα Γρηγόριε, ἀφ' οὗ μοὶ ἔδωκας πολλὰς πολλῶν λόγων ὑποθέσεις καὶ ἀφορμὰς, ἔμελλες, τέλος, νὰ κινήσῃς τὴν ἀσθενῆ μου γλῶσσαν καὶ εἰς τὸν ἐπιτάφιον λόγον σου. Καὶ πρώην μὲν, ἐνδεδυμένος ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ σου θρόνου πᾶσαν τὴν λαμπρότητα τῆς ἀξίας σου, μὲ ἐγκαρδίωνες νὰ εὐαγγελίζωμαι τῆς θείας Δικαιοσύνης τοὺς λόγους εἰς τὴν Μεγάλην σου Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τώρα, ξένος εἰς ξένην γῆν προκείμενος νεκρὸς, γίνεσαι Σὺ αὐτὸς ὑπόθεσις λυπηρᾶς ἀκροάσεως εἰς τοὺς συνελθόντας· καὶ ἀντὶ νὰ ἐμψυχώσῃς, μαραίνεις ἐξ ἐναντίας καὶ συγκόπτεις μου τὴν φωνὴν, ἥτις ἐφυλάττετο, καθὼς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν ξενιτείαν διωρισμένη διὰ τὸ πολυδάκρυτον τοῦτο ὑπούργημα. «Φωνὴ θρηνοῦντος ἠκούσθη περὶ Σὲ, καὶ φωνὴ ὀδυνωμένου ἀνήγγειλε τὸν ἔπαινόν σου».

β΄. Ἀλλὰ τί λέγω; πῶς κυριευμένος ὑπὸ τοῦ πάθους, δὲν βλέπω τὴν λάμψιν, ἥτις περικυκλόνει τὸν ἔνδοξον τοῦτον νεκρόν; Ὄχι, Σεβασμιώτατε Πατριάρχα, δὲν ἀπέβαλες ἀλλ' ἐμεγάλυνας, ἀλλ' ἐπλάτυνας, ἀλλὰ διαιώνισας μάλιστα τὴν δόξαν σου. Ἂν καὶ δὲν στολίζεις πλέον τὸν Θρόνον τὸν Οἰκουμενικὸν, ἀλλὰ παρίστασαι μετὰ παῤῥησίας εἰς τὸν Θρόνον τῆς Μεγαλωσύνης τοῦ Ὑψίστου. Ἂν καὶ δὲν ἄρχεις πνευματικῶς εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ διαπρέπεις μακαριστῶς εἰς τὴν οὐράνιον Ἐκκλησίαν τῶν Πρωτοτόκων. Ἂν καὶ δὲν σε περιστέφει πλέον ἡ ἁγιωτάτη σου Σύνοδος, ἀλλὰ περιστοιχοῦσι τὸ λείψανόν σου ὡς στελέχη φοινίκων σεβάσμιοι ποιμένες καὶ Ἱερεῖς ἐκ μέρους τῆς ἁγιωτάτης Συνόδου τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας. Ἂν καὶ δὲν ἐνταφιάζεσαι εἰς τὴν ἔνδοξον μὲν, ἀλλὰ στενάζουσαν ἤδη γῆν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐνταφιάζεσαι ἐνδόξως εἰς γῆν ἐλευθέραν, καὶ τιμᾶσαι λαμπρῶς ὑπό τε τῶν παρόντων ὁμογενῶν σου, καὶ ὑπὸ τῶν γενναίων καὶ θεοσεβῶν Ῥώσσων, τῶν ὁποίων ἡ τῆς πίστεως εὐσέβεια

συμφωνοῦσα πρὸς τῶν νικηφόρων αὐτῶν ὅπλων τὴν ἰσχύν, ἠξεύρει νὰ τιμᾷ καὶ νὰ ὑπερασπίζηται δημοσίως τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δικαιώματα.

γ΄. Πανιερώτατοι τῶν Ἀποστόλων διάδοχοι, ὅσοι συνελθόντες εὐλογεῖτε τὸν ἰσαπόστολον· Ἐξοχώτατε Κόμη, ὅστις δι' αὐτοκρατορικῆς εὐσεβοῦς ἐπινεύσεως παρὼν μετ' ἄλλων ἐπισήμων ἀξιωματικῶν τῆς Ῥωσσίας, τιμᾷς καὶ διατάττεις μεγαλοπρεπῶς τὴν κηδείαν τοῦ Μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας Πατρός. Ἐκλαμπρότατοι Πρίγκηπες καὶ ἄλλη σκυθρωπὴ τῶν Ἑλλήνων χορεία, ὅσοι ἔχομεν καύχημα τῆς εὐγενοῦς ἡμῶν δυστυχίας νὰ συνοδεύσωμεν καὶ νεκρὸν τὸν κοινὸν τῶν Ὀρθοδόξων Πατέρα εἰς τοῦτο τῆς Εὐσεβείας τὸ ἄσυλον· χριστιανοὶ ἀδελφοί, ἔλθετε νὰ θεωρήσωμεν διὰ τοῦ λόγου, πῶς ὁ παναγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐδοξάσθη καὶ εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν θάνατον, δόξαν ἀνεξάλειπτον. «Ἐν γενεᾷ αὐτοῦ ἐδοξάσθη, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ οὐκ ἐξαλειφθήσεται.»

δ΄. «Ὁ Νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στύλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι· καὶ ἐπιγράψω ἐπ' αὐτῷ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς Πόλεως τοῦ Θεοῦ μου, τῆς καινῆς Ἱερουσαλὴμ ἥτις καταβαίνει ἐξ Οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν.» Ἰδού, ἀγαπητοί, πῶς ζωγραφίζει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἰς τὸ μυστηριῶδες βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως ὅλους τοὺς νικηφόρους καὶ δεδοξασμένους ἥρωας τῆς ἀρετῆς. Καθέκαστον αὐτῶν ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ τὸν ὀνομάζει στύλον ὑψηλόν, ἀκλόνητον, σταθερὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του· Εἰς καθέκαστον ἐπιγράφει τρία ὀνόματα, σύντομον καὶ ὑψηλὴν ἐπιγραφήν· α΄. τὸ φοβερὸν ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον φανερόνει τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐγκάρδιον πίστιν· β΄. τὸ ὄνομα τῆς νέας Ἱερουσαλήμ, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν θερμουργὸν ἀγάπην· καὶ γ΄. τὸ νέον ὄνομα τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ τὴν, εἴτε διὰ θλίψεων, εἴτε καὶ δι' αἵματος ἀκολουθίαν εἰς τὰ ἴχνη τοῦ Σωτῆρος μεχρὶ τέλους τῆς ζωῆς ἡμῶν. Ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρακτηρίζουσι τοὺς καλλινίκους ἀθλητὰς τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας· καὶ ταῦτα θεωρήσατε, ἀδελφοί, νοερῶς ἐπιγεγραμμένα εἰς τὸν ἀοίδιμον Πατριάρχην Γρηγόριον· τὰ δύο πρῶτα ὀνόματα, εἰς τὸ ἔνδοξον τῆς ζωῆς αὐτοῦ στάδιον, τὸ δὲ τρίτον, εἰς τὸν δι' αἰῶνος εὐκλεέστατον αὐτοῦ θάνατον. «Ἐν γενεᾷ αὐτοῦ ἐδοξάσθη, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ οὐκ ἐξαλειφθήσεται.»

. . . .

ιδ΄. Ἀλλά, τέλος, ἀπέκαμον οἱ βασανισταὶ πρὶν ἀποκάμῃ τῶν βασανιζομένων ἁγίων ἡ καρτερία. Αγριάζοντες, καὶ λυσσῶντες καὶ

βλασφημοῦντες οἱ ἄνομοι σύρουσιν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης. Πλῆθος ἄμετρον ἀσεβῶν συῤῥέουσι πανταχόθεν, τῶν ὁποίων αἱ θηριώδεις κραυγαὶ ἀναβαίνουσιν ἕως εἰς τὸν αἰθέρα. Ἀλλ' οἱ γενναῖοι ἱερομάρτυρες ἀφορῶντες εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ βλέποντες, ὡς ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος, τὴν περιμένουσαν αὐτοὺς δόξαν, προσεύχονται πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, διδάσκουσι τοὺς διώκτας, εὐλογοῦσι τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτῆς καὶ δέχονται τέλος εὐχαρίστως τὸν δι' ἀγχόνης πολυώδυνον θάνατον. Δι' ὅλης τῆς τριημέρου ἀναστάσεως ἐκρέματο ἐπὶ ξύλου ὁ παναγιώτατος Πατριάρχης μετὰ τῶν τριῶν κορυφαίων τῆς ἁγίας Συνόδου, καὶ μετέπειτα παραδίδονται εἰς τοὺς Ἑβραίους τὰ πολύαθλα αὐτῶν σώματα ἐπὶ σκοπῷ νὰ τὰ ἐμπαίξωσι καὶ οὗτοι καὶ νὰ δείξωσι καὶ τώρα, ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ υἱοὶ τῶν σταυρωσάντων τῆς δόξης τὸν Κύριον. Τελευταῖον, τὰ σεβάσμια λείψανα, περισυρθέντα εἰς τὰς ὁδούς, ἐῤῥίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ ὁ μὲν ἱερὸς Διονύσιος, ὁ τῆς Ἐφέσου σεβασμιώτατος ποιμενάρχης καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀοίδιμος εὐεργέτης, ἀνευρεθεὶς ὑπὸ χειρῶν εὐσεβῶν, ἐτάφη, καθὼς λέγουσιν, ἔξω που τοῦ Σταυροδρομίου, ἵνα παραμένῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα διηνεκὴς ἔφορος, καὶ διὰ τῶν πρὸς Θεὸν αὐτοῦ πρεσβειῶν συνεργὸς εἰς ταχυτέραν ἐλευθέρωσιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, κατὰ τῆς ὁποίας «Πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσι».

ιέ. Σὲ δέ, παναγιώτατε Πατριάρχα, δοξασθέντα διὰ τοῦ μαρτυρίου, σὲ ὡδήγησεν ἔτι ποῤῥωτέρω ἡ θεία πρόνοια, βουλομένη νὰ ἐπεκτείνῃ ἐπὶ πλέον τὴν ἄδυτον δόξαν τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτόματος, ἀγαπητοί, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέδυ ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης ὁ Πατριάρχης, κράζων καὶ νεκρὸς τὰ προφητικὰ ἐκεῖνα λόγια· «Ἀπέῤῥιψάν με εἰς βάθος καρδίας θαλάσσης, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων ἀνήγαγές με, καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με, καὶ μετὰ δόξης προσελάβου με». Ὀχούμενος ἀσφαλῶς, ὡς ὁ Πέτρος, εἰς τῆς θαλάσσης τὰ νῶτα, καὶ ὑπηρετούμενος ὑπὸ γαληνίων κυμάτων ὁ τρισόλβιος νεκρὸς ἀντιπλέει πρὸς τὰ ῥεύματα, καὶ καταφεύγει ὑπὸ τὸν Σταυρὸν τῆς ἀνικήτου σημαίας τῶν Ῥώσσων, πλησιάσας εἰς τὸ πλοῖον ἀνδρὸς ὁμογενοῦς, ἀγαθοῦ καὶ θεοφιλοῦς. Ὁ εὐλαβὴς Σκλάβος, οὗ τινος τὸ ὄνομα θέλει μνημονεύεσθαι εἰς τὴν ἱστορίαν πολὺ λαμπρότερον παρὰ τὸ ὄνομα τῆς φιλανθρώπου γυναικὸς ἐκείνης, ἥτις ἔθαψεν εἰς τὴν Μεγαρίδα τὰ λείψανα τοῦ ἐνκρέτου Φωκίωνος, ὁ εὐλαβὴς καραβοκύριος βλέπει τὸν Πατριάρχην, τὸν γνωρίζει, τὸν ἁρπάζει, τὸν περιστέλλει, τὸν μετακομίζει, τὸν ἐμπιστεύει εἰς τοῦτο τὸ ἄσυλον τῆς εὐσεβείας, νεκρὸν ἄφθορον δι' ὅλου σχεδὸν μηνὸς διαμείναντα καὶ ἀκήρατον. Ὦ βάθος πλούτου τῆς

θείας προνοίας ἀνεξερεύνητον! Ἐδῶ, ἀδελφοί μου, παρατηρήσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Πολλαὶ πόλεις καὶ χῶραι καὶ πρώην εὐλογήθησαν, ἐκλεχθεῖσαι θεόθεν εἰς ξένων ἁγίων λειψάνων οἰκητήρια. Τὰς Λιπάρας ἐδιάλεξεν εἰς πρόσκαιρον κατοικίαν τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ λειψάνου ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας. Εἰς τὴν νῆσον τῶν Κορυφῶν διηύθυνε τὰς τρίβους αὐτοῦ διὰ θαλάσσης ὁ θεοφόρος ἅγιος Σπυρίδων. Καὶ ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ἐξελέξατο τὴν Ὀδησσόν. Ἀλλὰ τὸ ἔτι θαυμαστότερον, ὅτι τώρα, μετὰ τοσούτους αἰῶνας ἀνανεόνει πάλιν ὁ Πατριάρχης δι᾿ ἐξωτερικῶν σημείων τὸν μεταξὺ τῆς Γραικικῆς καὶ Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας ἐσωτερικὸν καὶ ἀδιάσπαστον σύνδεσμον. Πρὸ ἐννέα περίπου αἰώνων ἥνωσε μετὰ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ γάμος τὰς δύω ταύτας Ἐκκλησίας. Ὁ φιλόχριστος τῶν Ῥώσσων βασιλεύς, ὁ ἅγιος Βασίλειος ὁ Βλαδίμηρος ἔλαβε καὶ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν νύμφην αὐτοῦ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶδεν ἡ Ῥωσσία συγχρόνως καὶ τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τὴν πρώτην ἑαυτῆς εὐσεβῆ Βασίλισσαν, τὴν μακαρίαν Ἄνναν τὴν πορφυρογέννητον. Καὶ τότε μὲν εὐημεροῦσα ἡ Γραικικὴ Ἐκκλησία παρέδιδε γάμους καὶ ὑμεναίους καὶ εὐσεβῆ βασιλίδα Κωνσταντινουπολῖτιν, ὡς ἐνέχυρον τῆς ἑαυτῆς ἀγάπης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν Ῥωσσικήν. Ἀλλὰ τώρα τεθλιμμένη παραδίδει πάλιν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἄλλον ἀνάλογον θησαυρόν, τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως. «Πρὸς σέ, μοὶ φαίνεται ὅτι λέγει ἡ σεβασμία αὕτη μήτηρ πρὸς τὴν ἁγιωτάτην καὶ ἀποστολικὴν αὐτῆς θυγατέρα. Πρὸς σέ, φιλτάτη μου ἀδελφή, ἀποστέλλω καὶ τοῦτον τὸν θησαυρόν μου. Εἰς τῆς ἐνεστώσης ὀδύνης μου τὰς ἡμέρας, Σὺ εἶσαι ἡ παραμυθία μου, ἡ ἀνάπαυσις τῶν κροτάφων μου, ἡ προστάτρια τῶν δικαιωμάτων μου. Ὁ ἱερὸς οὗτος πατήρ, σφαγιασθεὶς ὑπὸ τῶν διωκτῶν τῆς πίστεώς σου, προσέρχεται εἰς τὴν σκέπην σου καὶ νεκρὸς, ὡς πρέσβυς καὶ ἱκέτης ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διωκομένης καὶ περιυβριζομένης εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸ ἔθνος, τοῦ ὁποίου πολλάκις μέλη πιστῶς Σὲ ὑπηρέτησαν. Ὑπόδεξαι, ἀδελφή μου, τὸν Πατριάρχην μου εὐλαβῶς, ὡς διάδοχον τῶν πρώτων τῆς Ὀρθοδοξίας Σου διδασκάλων καὶ μνημόνευε τῶν δεσμῶν, τοὺς ὁποίους ὑπομένω, ἕως ἂν πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν».

ιϛʹ. Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἁγιωτάτη Ἐκκλησία τῶν Ῥώσσων ὑπήκουσε τῆς ὀδυνωμένης μητρὸς τὰς φωνάς. Ὁ θεόχριστος τοῦ ἁγίου Βλαδιμήρου διάδοχος καὶ ***Τρισσέβαστος*** ὑπερασπιστὴς τῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὁ Εὐσεβέστατος καὶ Κραταιότατος Αὐτοκράτωρ ***Ἀλέξανδρος Παυλίδης***, ἐνῶ φυτεύει τὰ τρόπαια τῶν μεγάλων Αὐτοῦ ἀρετῶν καὶ ἔξω καὶ ἐντὸς τῆς ἀχανεστάτης Αὐτοῦ Ἐπικρατείας, εἰς τῆς ὁποίαν πώποτε δὲν δύει ὁ ἥλιος, ἐν

ταὐτῷ ἁμιλλᾶται καὶ πρὸς τοὺς εὐσεβεστάτους Αὐτοῦ Προπάτορας κατὰ τὰ ἔργα τῆς εὐσεβείας. Ἡ βασιλικωτάτη καὶ μεγαλόδωρος Αὐτοῦ δεξιὰ ἁγιάζεται καὶ τώρα διὰ τῶν θεοφιλῶν καὶ διαψιλεστάτων Αὐτῆς εὐεργεσιῶν. Στολίζει λαμπρῶς τὸν ἀοίδιμον Πατριάρχην πολυτιμότατα ἄμφια, τιμᾷ τὴν ἱερὰν αὐτοῦ κηδείαν διὰ δαπάνης ἀφθονωτάτης, ἀναλαμβάνει γενναίως καὶ εὐεργετεῖ πατρικῶς τοὺς ταλαιπώρους Ἕλληνας, τοὺς μετὰ τοῦ Πατριάρχου καταφυγόντας ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ ἀηττήτου τῆς αὐτοῦ Αὐτοκρατορίας ἀετοῦ. Ἡ δὲ ἁγιωτάτη διοικοῦσα Σύνοδος τῆς Ῥωσσίας ὑποδέχεται τὸν ἱερώτατον νεκρὸν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διὰ τῶν ἁγίων αὐτῆς λειτουργῶν στεφανόνει τὸν τάφον αὐτοῦ περιβάλλουσα τὰ σεμνὰ καὶ ὅσια τῆς εὐσεβείας παράσημα. Οἱ γενναῖοι Ῥῶσσοι δεικνύουσιν ὅλον τῆς εὐσεβείας τὸ σέβας πρὸς τὸν κοινὸν τῶν ὀρθοδόξων Πατέρα. Ἡ Ὀδησσὸς πλουτίζεται. Ὁ Σταυρὸς θριαμβεύει. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ἀνυμνεῖται, καὶ δι' αὐτοῦ δοξάζεται καὶ ἀποθανὼν ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης, δόξαν ἀνεξάλειπτον. «Ἐν γενεᾷ αὐτοῦ ἐδοξάσθη, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ οὐκ ἐξαλειφθήσεται.»

ιζ. Δοξάζου λοιπὸν, ἀείμνηστε Γρηγόριε, καὶ εἰς τὴν γῆν, καθὼς καὶ εἰς τοὺς οὐρανούς. Ἀναπαύου τὸ μὲν ἱερόν σου λείψανον εἰς τὴν Ὀδησσὸν, τὴν δ' ἁγίαν σου ψυχὴν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν. Ἐκεῖ μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀβραὰμ καὶ πάντων τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν, ἐκεῖ ἔμπροσθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀρνίου, ἐνδεδυμένος τὴν λευκὴν τῆς ἀθωότητος στολὴν, τὴν ὁποίαν ἐλεύκανας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀρνίου καὶ τοῦ αἵματος τοῦ μαρτυρίου σου, κράτει τὸν φοίνικα τῆς νίκης, καὶ δοξολόγει τῆς δόξης τὸν Κύριον. Καὶ τὸ αὐτοσχέδιον τοῦτο καὶ πρὸς τὰς παρούσας περιστάσεις συστενούμενον καὶ μικρὸν τῶν μεγάλων ἀρετῶν σου ἐγκώμιον εὐμενῶς ἀποδεχόμενος, ἐπίβλεψον ἱλαρὸς ἐπὶ τοὺς ὁμογενεῖς σου, καὶ ἔμπνευσον εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοιαν καὶ συμπάθειαν καὶ ἀγάπην.

ιή. Ναὶ, ἀδελφοί μου, κάτοικοι καὶ πάροικοι τῆς Ὀδησσοῦ, πρὸς ὑμᾶς στρέφω τὸν λόγον, διότι Σεῖς, φαίνεται, ὅτι ἔχετε χρείαν πλέον τῶν ἄλλων· καὶ μάλιστα κατὰ τὸ παρὸν, νὰ σᾶς ἐνθυμίσῃ κανεὶς τὰ καθήκοντά σας, ὅσα ὁ καιρὸς συγχωρεῖ νὰ ἀναφερθῶσιν. Ἀδελφοὶ, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, Μακρὰν πλέον ἀπὸ τοῦ μέσου σας ὁ φθόνος, ἡ μνησικακία, ἡ ὑπερηφανία, ἡ πλεονεξία, ὅλα τὰ ἄγρια πάθη ὅσα διακόπτουσι τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης τὸν σύνδεσμον. Εἶναι ἀνομία μεγίστη, καὶ μάλιστα εἰς τὰς πενθίμους ταύτας ἡμέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πατρίδος, νὰ κατατρώγητε ἀλλήλους, ἀναισθητοῦντες εἰς τὰς τοῦ γένους κοινὰς

συμφοράς. Ἐνθυμήθητε, ὅτι ἡ πικρὰ διχόνοια κατέστησε πτώματα ἐλεεινὰ τοὺς Προπάτορας ἡμῶν. Στρέψατε τοὺς ὀφθαλμούς σας τριγύρω σας, καὶ ἴδετε τὰ θύματα, ὅσα διέφυγον τῆς παμφάγου ῥομφαίας τὸ στόμα. Οἱ ἀδελφοί σας οὗτοι ἄοικοι, γυμνοί, τραυματίαι, κεχωρισμένοι ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων, διεσπασμένοι ἀπὸ τῶν ἐσφαγμένων αὐτῶν συγγενῶν, καταφεύγουσιν εἰς τὸ ἄσυλον τῆς θεοστηρίκτου πόλεως ταύτης, καὶ ζητοῦσιν ἐν ταύτῃ τὴν βοήθειάν σας. Ὑποδέξασθε εἰς τὰς ἀγκάλας σας, παρηγορήσατε τὴν τεθλιμμένην αὐτῶν ψυχὴν, συμμερίσθητε γενναίως τὴν μεγάλην συμφορὰν αὐτῶν, σεβόμενοι τὸν Θεὸν τῆς ἀγάπης, καὶ ἀκολουθοῦντες τὰ ἴχνη τῶν λαμπρῶν τῆς Αὐτοκρατορικῆς φιλανθρωπίας παραδειγμάτων, ὅσα λάμπουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σας. Ἐξοχώτατε Κόμη, Πόσον καλλύνεις τὸ λαμπρόν σου ἀξίωμα, γινόμενος ἀξιώτατον ὄργανον τῆς εὐσπλαγχνίας, τὴν ὁποίαν ὁ εὐλογημένος ***Ἀλέξανδρος*** ἐπιχέει πρὸς τοὺς ἐνταῦθα καταφυγόντας δυστυχεῖς Ἕλληνας! Ὁ ἄοκνος ζῆλός σου πρὸς παραμυθίαν αὐτῶν εἶναι ἓν τῶν περὶ τὸν θρόνον τὸν αὐτοκρατορικὸν ἀξιοτίμων σου λειτουργημάτων, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὸ ὄνομά σου ἐπίσημον καὶ μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ γενναιότης τῆς καρδίας καὶ σοῦ καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ σὲ φιλανθρώπων ἀνδρῶν ἀναφαίνεται ὡς Ἶρις παρηγορητικὴ μεταξὺ τῶν σκοτεινῶν τῆς δυστυχίας νεφῶν, τὰ ὁποῖα συσκιάζουσι τὰ δεδακρυμένα πρόσωπα τῶν ξένων Ἑλλήνων, ὅσοι κατέφυγον ἐκ τοῦ κατὰ μέρους κατακλυσμοῦ τῆς Πατρίδος εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος τῆς ῥωσσικῆς προστασίας. Ἀδελφοὶ Ἕλληνες, εὐγνωμονεῖτε πρὸς τὰς τοιαύτας ἀγαθοεργίας τοῦ τρισσεβάστου ***Μονάρχου***, ὅς τις, ὡς ἄλλος ἥλιος, σᾶς ζωογονεῖ καὶ σᾶς περιθάλπει ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας αὐτοῦ· καὶ δεῦτε συμφώνως ἐπάρατε τὰς ψυχάς σας μετὰ τῆς ἀσθενοῦς μου φωνῆς πρὸς τὸν Ὕψιστον ἡμῶν Πατέρα, ἵνα ἐπικαλεσθῶμεν τὴν ἄπειρον αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν.

ιθ΄. Ὦ Θεὲ τοῦ ἐλέους, ἐπουράνιε τῆς κτίσεως Βασιλεῦ! ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ σου. Ἕως πότε, Κύριε, μέλλει νὰ ἐξυβρίζῃ πανκθέσμως εἰς τὸ πανάγιόν Σου ὄνομα ὁ βάρβαρος ἐχθρὸς τοῦ Σταυροῦ; Ἕως πότε θὰ χύνῃ τὸ ἀθῶον αἷμα τῆς ἐκλεκτῆς Σου κληρονομίας; Κύριε τῶν δυνάμεων, ἰδοὺ βλέπεις τὴν μανίαν τῶν καθ᾽ ἡμᾶς Ἀσσυρίων· τὴν ἁγίαν Σιών Σου κατέσκαψαν, τοὺς ἱερούς Σου ναοὺς ἐβεβήλωσαν, τὰς σάρκας τῶν ὁσίων Σου προσέρριψαν εἰς τὰ θηρία τῆς γῆς καὶ θαλάσσης. Ἰδοὺ Δέσποτα, ἐσμικρύνθημεν παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, ἐγεννήθημεν ὄνειδος παρὰ τοῖς ἐχθροῖς σου, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν μᾶς ἔδειξας πολλὰ καὶ σκληρὰ, μᾶς ἐψώμισας δά-

κρυα καὶ πικρίαν, ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως. Ἀλλ' ἱκανούσθω, Κύριε, ἡ ὀργή Σου. Ὦ Κύριε, σῶσον δή! ὦ Κύριε, εὐόδωσον δή! Μὴ παραδώῃς ἡμᾶς εἰς τέλος, καὶ μὴ ἀποστήσῃς τὸ ἔλεός σου ἀφ' ἡμῶν, διὰ πάντας τοὺς ἀγαπημένους ἁγίους Σου, καὶ διὰ τοὺς νέους Σου μάρτυρας. Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἔνδοξα πάντα, ὁ κτίζων νέα ἐκ παλαιῶν, καὶ τὸ πᾶν ἐκ τοῦ μηδενός, ὁ δημιουργήσας ἐκ σκότους τὸ φῶς, καὶ ἀνιστῶν ἐκ τῶν τάφων τοὺς νεκροὺς εἰς ἐλευθερίαν, ἄστραψον τὸ κράτος τῆς παντοδυναμίας Σου. Ῥάξον τὴν ὀργήν Σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά Σε. Ἀπόστειλον τὸν Ἄγγελόν Σου σωτῆρα τοῦ τεταπεινωμένου λαοῦ Σου. Βασιλεῦ Ἅγιε, ἐπάκουσον τῆς φωνῆς τῆς δεήσεως ἡμῶν· καὶ τὸν χριστόν Σου, τὸν πιστὸν καὶ φιλανθρωπότατον Αὐτοκράτορα στερέωσον, δόξασον, κραταίωσον, ὑπόταξον ὑπὸ τοὺς νικηφόρους Αὐτοῦ πόδας πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἀπὸ περάτων, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ Σελήνη. Τὸ φιλάδελφον ἔθνος τῶν γενναίων Ῥώσσων εὐλόγησον, τὴν πόλιν ταύτην καὶ πᾶσαν πόλιν τῶν πιστῶν ἀβλαβεῖς διατήρησον, καὶ πάντας τοὺς εὐσεβεῖς λατρευτὰς τοῦ ὀνόματός Σου παράλαβε εἰς τὴν βασιλείαν Σου. Ἀμήν !

Μετὰ τὸν λόγον τοῦ Οἰκονόμου, ὅστις εὐθὺς μετεφράσθη εἰς τὴν Ῥωσσικὴν καὶ ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, μετεκομίσθη τὸ λείψανον μετὰ τῆς αὐτῆς παρατάξεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ ψαλέντος τοῦ Τρισαγίου ἐτάφη ἐν τῷ προητοιμασμένῳ ἐντὸς τοῦ ναοῦ μνημείῳ μεταξὺ τῶν βορείων καὶ πλαγίων θυρῶν, κατὰ δὲ τὸν Καλλιστράτην ἀκριβέστερον, πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς ἀριστερᾶς πύλης τοῦ ἱεροῦ βήματος, καλυφθεὶς δι' ἁπλῆς μαρμαρίνης πλακὸς (Ἀγγ. Α' 44, 386,410, Β' 32).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ

Α' ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ

Ἡ πρώτη ἐν Λαϋβάχῃ ἐντύπωσις.— Ἀποκήρυξις τοῦ ἀγῶνος.—Αἱ ἐνέργειαι τοῦ Στρογανώφ.—Ἄρνησις συμπράξεως τῶν πρέσβεων.— Αἱ ἐν Κ)λει σφαγαί.—Ἀποφάσεις τοῦ Τσάρου.—Ἐγκύκλιος πρὸς τὰς Δυνάμεις.—Φυγὴ τοῦ Στρογανὼφ ἐκ Κ)λεως.—Συμπάθεια τῶν Βασιλέων Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας.—Ὁ ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνισμός. —Ὁ Κάνιγγ καὶ ἡ Τριπλῆ συμμαχία. Ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος.

Κατὰ τὸν κ. Κορολίδην (Β' 211) «τὸ περὶ τὸν Πατριάρχην τελεσθὲν τόλμημα καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἐκκλη-

σίας καὶ τοῦ ἔθνους γενόμενοι διωγμοί, μεγάλην ἤσκησαν ῥοπὴν εἰς τὴν παραιτέρω πορείαν τοῦ Ἑλλ. ἀγῶνος καὶ παρέσχον αὐτῷ ἐνώπιον τοῦ κόσμου χαρακτῆρα νέον ἢ μᾶλλον ἀπεκάλυψαν τὸν τέως λανθάνοντα χαρακτῆρα καὶ ἐγένοντο ἀφορμὴ καὶ ἀφετηρία νέας ἐξελίξεως σπουδαιοτάτης διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ διὰ τὸν πολιτικὸν κόσμον». Δέον ὅθεν πρωτίστως νὰ ἐξετάσωμεν τὴν διεθνῆ σημασίαν τοῦ φόνου τοῦ Πατριάρχου, διότι οὗτος «ἐγένετο ἀρχὴ καὶ ἀφετηρία τοῦ πολιτικοῦ καὶ διπλωματικοῦ μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος» (Καρολ. Β' 228) καὶ διότι οὗτος «καθαγιάσας θρησκευτικῶς καὶ ἐξάρας ἠθικῶς τὸν ἀγῶνα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἐπήνεγκεν ἀποτελέσματα ἠθικά, ἐναντία μὲν πάμπαν εἰς τὰς ἐντεῦθεν προσδοκίας τῶν διαπραξάντων τὸν φόνον, σωτήρια δὲ εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος ἐν τοῖς ἀγωνιζομένοις αὐτοῖς, καὶ τοσοῦτον ἀποτόμως μετέβαλε τὰς ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ πεπλανημένας περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀγῶνος γνώμας, καὶ τοσοῦτον ἐξήγειρεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς συμπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὥστε εὐλόγως πάνυ ἐπικυροῖ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν τὴν μεγάλην ἐκ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν πορισμάτων τῆς περὶ τὰ ἀνθρώπινα σοφίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ διαβεβαιουμένην ἠθικὴν ἀλήθειαν, ὅτι δηλαδὴ οὐδὲν ἠθικῶς μέγα καὶ ἀληθῶς γενναῖον ἀπόλλυται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν ἄνευ ἀποτελέσματος μεγάλου». (αὐτ. 235).

Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Ὑψηλάντου ἐγνώσθη πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς διὰ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας συνησπισμένης Εὐρώπης ἐν Λαϋβάχῃ, ἔνθα εἶχον συγκεντρωθῇ πρὸς λῆψιν μέτρων κατὰ τῶν ἐπαναστάσεων τῶν ἐγερθεισῶν τῷ 1820 ἐν Νεαπόλει καὶ Πεδεμοντίῳ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Πορτογαλλίᾳ. Τὸ ἐν ταῖς Ἡγεμονείας κίνημα τοῦ Βλαδιμηρέσκου, προηγηθὲν ὀλίγον τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ὑψηλάντου, ἐνίσχυσε τὰς ὑπονοίας τοῦ Τσάρου, ὅτι προὔκειτο περὶ ἐπαναστάσεως παρεμφεροῦς πρὸς τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει, καὶ διὰ τοῦτο προέβη εἰς τὴν ἀποκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Ῥωσ. στρατοῦ, διατάξας συγχρόνως τὰ μὲν παρὰ τὸν Προῦθον Ῥωσ. στρατεύματα νὰ τηρήσωσιν αὐστηρὰν οὐδετερότητα, τὸν δὲ Στρογανὼφ νὰ συνδράμῃ τὴν Πύλην πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὰ μέτρα ταῦτα ἐξώθει τὸν Τσάρον ὁ Μετερνῖχος, ἐκμεταλλευόμενος ἀσήμαντόν τινα στάσιν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἐπιδεικνύων πλαστὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ ἀρχηγοὺς τῶν ταραχῶν. Οὕτω λοιπὸν ὑπὸ πάσης τῆς ἐν Λαϋβάχῃ Συνόδου, ἥτις ἀπεφάσισε τὴν παντὶ μέσῳ κατάπνιξιν τῶν ἐν Εὐρώπῃ ταραχῶν,

κατεδικάσθη τὸ κίνημα τον Ὑψηλάντου καὶ Σούτσου, ἀποσταλείσης ὑπὸ τοῦ Μετερνίχου καὶ τῆς σχετικῆς ἐγκυκλίου.

Ἀλλὰ ἐνῷ διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Καποδιστρίου ὁ Τσάρος ἀπεδοκίμαζε τὸν Ὑψηλάντην, ὁ ἕτερος τῶν ἐν Ρωσσίᾳ ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν Νεσερλῶδε, ἔγραφε πρὸς τὸν Ὑψηλάντην νὰ διαλύσῃ εἰ δυνατὸν τὸν στρατόν του καὶ ἂν εἶχε δικαίας τινὰς ἀπαιτήσεις πρὸς τὴν Πύλην, νὰ ὑποβάλῃ αὐτὰς διὰ τοῦ Στρογανὼφ, λαβόντος πρὸς τοῦτο ὁδηγίας. Ἀλλὰ τὰς οὕτω ὑποβληθείσας προτάσεις τοῦ Ὑψηλάντου περὶ ἀποχωρήσεώς του ἐκ τῶν ἡγεμονειῶν, ἀφοῦ πρῶτον παραχωρηθῇ αὐτονομία εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀπέρριψεν ἡ Πύλη μετ' ὀργῆς καὶ ἐξέφραζε τὴν ἀπορίαν της διὰ τὴν Ρωσ. μεσολάβησιν ὑπὲρ τοιούτου κακούργου καὶ προδότου, ὅν κατήγγελλον ὡς ἀποδεδειγμένως ὑπὸ τῆς Ρωσσίας κινούμενον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον νέαι ὁδηγίαι τοῦ Τσάρου, ὅπως σταλῇ τάχιστα ὁ Καλλιμάχης εἰς Βλαχίαν μετὰ στρατοῦ ἱκανοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν τάξιν, συγχρόνως δὲ διεβεβαιοῦτο ἡ Πύλη περὶ τῆς εὐθύτητος τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς ἐμμονῆς της εἰς μόνας τὰς συνθήκας. Ἀλλ' ἡ Πύλη δυσπιστοῦσα ἔτι, ἐζήτησε νέαν ἀποκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντου ὑπὸ τοῦ Τσάρου, ἔρευναν τῶν ἀποπλεόντων πλοίων (ὅρα ἀνωτέρω σελ. 225), καὶ παράδοσιν τῶν εἰς τὴν Ρωσσίαν καταφυγόντων προσφύγων. Ἵνα μετριάσῃ τὰς ἀξιώσεις ταύτας ὁ Στρογανὼφ, ἐδέχθη κατ' ἀρχὴν τὴν ἀποστολὴν Τουρκικοῦ στρατοῦ κατοχῆς εἰς τὰς Ἡγεμονείας, ἐφαίνετο δὲ προσεχὴς ἡ πλήρης συμφωνία Τουρκίας καὶ Ρωσσίας. Ἀλλ' ἡ ἀγγελία τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ταραχῶν ἐξηγρίωσε τὴν Πύλην, ἥτις μανθάνουσα ὅτι ἐν Ρωσσίᾳ ἐξηγείρετο μέγας φιλελληνισμὸς, ἠξίου νὰ ἀποκηρυχθῇ ριζικῶς τὸ κίνημα. Μὴ ἔχων ὅμως πρὸς τοῦτο ὁδηγίας ὁ Στρογανὼφ, ἐπέμενε νὰ γείνουν δεκταὶ αἱ προτάσεις τοῦ Ὑψηλάντου, προσπάθησε δὲ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὰς Ἡγεμονείας εἰσβολὴν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' εἰς μάτην, διότι οὗτος διέβη τὸν Δούναβιν, τῆς Τουρκίας μάλιστα δηλωσάσης ὅτι δὲν θὰ διορίσῃ πλέον Ἕλληνας ἡγεμόνας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῇ 10 Ἀπριλίου ἀπηγχονίσθη ὁ Πατριάρχης. Αὐθημερὸν ὁ Στρογανὼφ ἐπέδωκε διακοίνωσιν ἐκφράζουσαν τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ θλίψιν «διὰ τὸ ἄτιμον τῆς πράξεως ταύτης», ἐκάλεσε δὲ τοὺς πρέσβεις Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Πρωσσίας, ἵνα διαμαρτυρηθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἀπειλήσωσιν ἐπιδρομὴν τῶν ξένων στόλων. Ἀλλ' οὗτοι εἰσηγήσει τοῦ Ἄγγλου Στάγγφορδ δὲν ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν, ἵνα μὴ περιπλακῶσι πλειότερον τὰ πράγματα. Ἀπομονωθεὶς δὲ οὕτω ὁ Στρογανὼφ, ἀνέμενε δαταγὰς τοῦ Τσάρου, πρὸς ὃν ἔγραψεν, ἀγωνιζόμενος ἐν τῷ μεταξὺ νὰ περιστείλῃ τὰς ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις ὠμότητας τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, εἰς

τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ὁποίου ἀνέθηκεν ἡ Πύλη καὶ τὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν μέχρις, ὡς ἔλεγε, τῆς παραδόσεως τῶν προσφύγων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μ. Σούτσου.

Τὸν φόνον ὅμως τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν 5 ἀρχιερέων ἐπηκολούθησαν ἐν Κ)λει καὶ ἀλλαχοῦ σκηναὶ ὀλέθρου καὶ συμφορῶν, ἤτοι κατὰ τὸν Χάου «σφαγαὶ ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, διὰ τῶν σπαραξικαρδίων λεπτομερῶν ἐκθέσεων τῶν ὁποίων ἐπληροῦντο ἐπὶ μῆνας αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες» (Ἀγγ. Α΄ 330). Οὕτως ἐκτὸς τῶν ἐν ταῖς σελ. 225 καὶ 231 μνημονευθέντων ἐφονεύθησαν κατὰ τὸ Πάσχα μὲν ἐν Ἀδριανουπόλει ὁ πρώην Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ΄ μετὰ 25 ἄλλων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἐν Κ)λει δὲ ὁ Στεφ. Μαυρογένης, εἷς διάκονος ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχου, ὁ Κ. Γεράκης, οἱ Ἰωάν. καὶ Μιχ. Παπαρρηγόπουλοι, ὁ Δ. Σκαναβῆς, ὁ Χατζηβασίλης, ὁ Κ. Κάλφας, ὁ Γ. Παχάρνικος, ὁ Ζαφ. Κλουτσιάρης, ὁ Στρατῆς Πετροκόκκινος, πάντες οἱ Ἕλλ. ὑπάλληλοι τοῦ Ναυστάθμου, τὰ τέκνα τοῦ ἐκ Δημητσάνης Νικήτα Γυαλᾶ ἢ Κουντουροπούλου, Σταυράκης καὶ Θεόδωρος, ὁ Δημήτριος Σαρῆς, ὁ Πρωτοσύγγελος τοῦ Ἐφέσου, ὁ ἐκ Μάνης Κουμουνδουράκης, ὁ Πιέρος Ἀλουπέας (Φ. Α΄ 161) ὁ Δημ. Τσελίκης καὶ ἄπειροι ἱερεῖς, πρόκριτοι καὶ ἐμπορευόμενοι. Ἐν τῷ μεταξὺ διηρπάγησαν πάμπολλα καταστήματα, πρὸς στιγμὴν δὲ ἠπειλήθη ὅλον τὸ Σταυροδρόμιον διὰ πυρπολήσεως. Πλεῖσται ἐκκλησίαι διηρπάγησαν καὶ ἐκρημνίσθησαν, ἐλεηλατήθησαν δὲ καὶ αὐτὰ τὰ Πατριαρχεῖα, τοῦ Εὐγενίου διασυρθέντος καὶ φυλακισθέντος. (Φ. Γ΄ 220-5, Σπηλ. Α΄ 98 Ἀγγ. Β΄ 124-136).

Πρὸς τούτοις ἐφυλακίσθησαν πολλαὶ γυναῖκες τῶν Μουρουζῶν καὶ λοιπῶν Φαναριωτῶν, ὁ Γιοῦσκος μεθ᾿ ὅλων τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν κλ. Ἐξωρίσθησαν δὲ ἄπειροι ὡς λ.χ. ὁ καθ᾿ ὁδὸν θανὼν Γ. Νέγρης, ὁ φονευθεὶς εἰς τὴν ἐξορίαν μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης, ὁ Κ. Μάνος, ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος, ὁ ἐπίσης φονευθεὶς ἐν Πολοῦ Σταυράκης Ἀριστάρχης κλ. Ἐκ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Κιβωτίου τοῦ Ἐλέους (ὅρα ἀνωτέρω σελ. 177) ἐφονεύθησαν ὁ Χατζῆ Πανανὸς καὶ ὁ Μισὲρ Θεοδόσιος, ἐξωρίσθη ὁ Ἐμ. Δανέζης καὶ ἐδραπέτευσαν εἰς Ὀδησσὸν οἱ Σαματᾶς καὶ Σεβαστόπουλος, ὡς καὶ ὁ Π. Σέκερης. Προσέτι ἐδραπέτευσαν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς Οδησσὸν μεσολαβήσει τοῦ Αὐστριακοῦ ὑπηκόου Κυριάκου Κουμπάρη πλὴν τῶν οἰκογενειῶν Μουρούζη ἡ Δόμνα Μαυροκορδάτου, ὁ Ἱεραπόλεως Φιλόθεος, ὁ Δ. Παπᾶς, ὁ Σπ. Κωσταντᾶς, ὁ Δ. Λεονάρδος, ὁ Ἀθ. Βασιλείου καὶ πλεῖστοι ἄλλοι (Φ. Α΄ 302-6). Ἐν Σμύρνῃ, ἔνθα ἀπό τινος διέμενε καὶ ὁ Ἰ. Παπαρρηγόπουλος, ἐσφάγησαν μέχρι τῆς 10 Ἀπριλίου περὶ τοὺς

100 καὶ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Πατριάρχου ἄπειροι (Σπηλ. Α΄ 103). Ἐν Χανίοις ἤρξαντο ἐπίσης συλλήψεις τῶν ἀρχιερέων καὶ σφαγαὶ πολιτῶν. Ἐσφάγησαν δὲ ἢ ἀπηγχονίσθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις των ἢ ἐν Κ)λει οἱ ἀρχιερεῖς Μυριοφύτου, Ἄρτης, Λαρίσσης, Ἰωαννίνων, Γρεβενῶν, Γάνου καὶ Χώρας, Σωζοπόλεως (Φ. Γ΄ 234) καὶ προσέτι ὁ Τυρνόβου, ὁ Καισαρείας, ὁ Θεοδωρουπόλεως, ὁ Κρήτης, ὁ Κύπρους καὶ ὁ Κύπρου μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν 4 ἐπισκόπων (Φρ. Α΄ 257, Ἀγγ. Α΄ 417, Μ. Οἰκ. 101). Ἐν Κυδωνίαις καὶ Κασάνδρᾳ ἔγειναν τρομεραὶ σφαγαί, αἱ δὲ αἰχμάλωτοι παρθένοι καὶ οἱ νεανίαι ἐπωλοῦντο πρὸς 25 γρόσια ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Κ)λεως (Ἀγγ. Β΄ 136).

Μετὰ τὰς σφαγὰς ταύτας οὐ μόνον ἠρνήθη ἐντόνως ὁ Στρογανὼφ τὴν παράδοσιν τῶν προσφύγων, ἀλλὰ καὶ ἐδικαιολόγει τὴν παροχὴν ἀσύλου λόγῳ τοῦ ἀσκουμένου ὑπὸ τῆς Πύλης τοιούτου καταδιωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν, ἀποδεικνύων αὐτὸν ἀντιβαίνοντα καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ῥητὰ τοῦ Κορανίου, ἐν τέλει δὲ ἐδήλου ὅτι θὰ φύγῃ ἐκ Κ)λεως ἐὰν δὲν ἔπαυον αἱ σφαγαί. Ὁ Ρεΐζ ἐφένδης ἀπήτησε κατὰ πρόσχημα τὴν ἄμεσον ἀναχώρησιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἠμπόδισε τὴν μετακόμισιν τῶν ἐπίπλων του εἰς Βαθυρύακα, καὶ ἔθεσε φρουρὰν εἰς τὴν Πρεσβείαν. Ὁ Στρογανὼφ ὅμως ἔπεμψε τῇ 24 Μαΐου διακοίνωσιν ἐπιμένων εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Ρωσσίας καὶ δικαιολογῶν τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων. Συγχρόνως ὁ Σουλτάνος, ζητῶν ὑπεκφυγήν, ἔγραψε τῇ 15ῃ Ἰουνίου διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπευθείας πρὸς τὸ Ρωσσικὸν ἀνακτοβούλιον, κατηγορῶν τὸν Στρογανὼφ καὶ δικαιολογῶν τὰ ληφθέντα κατὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν ἄλλων τιμωρηθέντων μέτρα, διότι ἡ ἐπανάστασις ἀντὶ νὰ καταπνιγῇ διὰ τοῦ «διαταχθέντος» ἀφορισμοῦ, τουναντίον ἐξερράγη ἐν Καλαβρύτοις, τῇ γενεθλίῳ (!) δηλ. τοῦ Πατριάρχου πόλει καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ὑπεμίμνησκε δὲ πρὸς δικαιολογίαν, ὅτι καὶ ὁ Τσάρος Πέτρος ὁ Α΄ εἶχε δῆθεν τῷ 1715 θανατώσει ἕνα συνωμότην Ρῶσσον Πατριάρχην, ὅπερ ἦτο ὅλως φαντασιῶδες. Ἀλλὰ μέχρις οὗ φθάσει τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ὁ Τσάρος εἶχεν ἤδη λάβει ἀποφάσεις, μόλις ἔφθασεν ἐκ Λαϋβάχης εἰς Πετρούπολιν.

Ὅτε τῇ 30 Ἀπριλίου διελύετο ἡ ἐν Λαϋβάχῃ Σύνοδος, εἶχον γνωσθῇ ἐκεῖ μόνον αἱ πρῶται εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ταραχῶν, αἵτινες ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Εὐρώπης ὡς ἀντίκτυπος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὑψηλάντου. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Τσάρος ἀπῆλθεν ἐκ Λαϋβάχης, ἔμαθε παρὰ τοῦ Καποδιστρίου καθ' ὁδὸν ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Στρογανὼφ τὸν στραγγαλισμὸν τοῦ Πατριάρχου καὶ κατόπιν ἐκ μεταγενεστέρων ἐκθέσεων ἐν Πετρουπόλει τὰς λοιπὰς ἐν Τουρκίᾳ σπαρακτικὰς μιαιοφονίας, αἵτινες μέγαν ἐν Ρωσσίᾳ εἶχον προκαλέση ἐρεθισμὸν κατὰ τῶν

Τούρκων. Τὸ ἐν Ρωσσίᾳ στρατιωτικὸν κόμμα, τὸ ἀνέκαθεν δυσηρεστημένον κατὰ τῆς προσκολλήσεως τοῦ Τσάρου εἰς τὰς Μετερνιχείους ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, μετὰ φρίκης ἤδη παρηκολούθει τὰ παθήματα τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὁμοπίστων. Ὁ Στρατηγὸς Γερμελὼφ καὶ ἄλλοι ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐσταυροκοποῦντο μετ' εὐσεβοῦς εὐλαβείας καὶ ἱερᾶς ἀγανακτήσεως, ὁσάκις ἤκουον προφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος Πατριάρχου Γρηγορίου (Καρ. Β' 415).

Ἡ κοινὴ λοιπὸν γνώμη ἐν Ρωσσίᾳ, ἡ θεωροῦσα ἱερὸν τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ἐπέδρασε παρὰ τῷ Τσάρῳ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Καποδίστριας καὶ πάλιν ἀνέλαβεν ἐλευθερίαν ἐνεργείας ἐν τῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ. Καὶ ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς διετάσσετο ὁ Λανζερὼν νὰ τελέσῃ μετὰ πάσης μεγαλοπρεπείας τὴν κηδείαν τοῦ Πατριάρχου ἐν Ὀδησσῷ, καὶ νὰ προστατεύσῃ ὡς ἀδελφοὺς τοὺς πρόσφυγας Ἕλληνας, ἀφ' ἑτέρου ἀπέστειλεν ὁ Τσάρος τῇ 10 Ἰουλίου ἐγκύκλιον μετὰ τριῶν ὑπομνημάτων πρὸς τὰς ΕὐρωπαϊκὰςΚυβερνήσεις, κηρύττων, ὅτι ἡ Πύλη διὰ τῆς κατὰ τῆς Ἑλλ. ἐκκλησίας προσβολῆς ὕβριζεν ἅπασαν τὴν Χριστανικὴν Ἐκκλησίαν καὶ προεκάλει τὰς Δυνάμεις εἰς ὑπεράσπισιν τῆς οὕτω προσβαλλομένης Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας καὶ τὰς ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως ἀξιώσεις τῆς Εὐρώπης. Τονίζουσα δὲ ἡ Ρωσσία τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας, ὅπερ εἶχεν ἀπὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Κουτσοὺκ Καϊναρτζῆ εἰς συντήρησιν προνομίων τινῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων, ἠρώτα τὰς Δυνάμεις νὰ ἀποφανθῶσι 1) ποίαν θέσιν θὰ λάβωσιν ἐν περιπτώσει πολέμου τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ 2) ὁποίου εἴδους σύστημα θὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ Τουρκικὸν κράτος ἐν περιπτώσει νίκης τῆς Ρωσσίας. Ἐπὶ πᾶσι προσεκάλει τὰς Δυνάμεις ἵνα πρὸς ἀποφυγὴν πολέμου ὑποστηρίξωσι τὸν Στρογανὼφ, ἐντελλόμενον νὰ ἀξιώσῃ παρὰ τῆς Πύλης διοικητικὴν αὐτονομίαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἄλλως δὲ δηλώσῃ ὅτι τὰ στρατεύματα τῆς Ρωσσίας θὰ εἰσελάσωσι.

Τοιουτοτρόπως ὁ φόνος τοῦ Πατριάρχου καὶ αἱ ἐν Κ)λει σκηναὶ ἐδημιούργουν Ἑλλ. ζήτημα εὐρυτάτων διαστάσεων, καθόσον τῇ 16 Ἰουνίου ἐστέλλετο εἰς τὸν Στρογανὼφ διακοίνωσις πρὸς τὴν Πύλην, μνημονεύουσα ἐν ἀρχῇ «τοῦ τραγικοῦ τέλους τοῦ σεβαστοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἑλλ. ἐκκλησίας καὶ τῶν πρώτων ποιμεναρχῶν» καὶ ἀξιοῦσα νὰ παύσῃ ἡ φυλετικὴ λύσσα τῶν Τούρκων καὶ ὁ ἀγὼν πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλλ. ἔθνους, τηρηθῶσι δὲ εὐλαβῶς αἱ συνθῆκαι. Ἐν δὲ τῷ συνημμένῳ σχεδίῳ τοῦ τελεσιγράφου, ἡ Ρωσσία διεμαρτύρετο χαρακτηρίζουσα ἀπαραδειγμάτιστον τὴν φρικτὴν τιμωρίαν Πατριάρχου ἐν αὐτοῖς τοῖς Πατριαρχείοις καὶ τοῦτο ἐν ἡμέρᾳ ἣν σέβεται πᾶσα ἡ χριστιανωσύνη καὶ ἀφοῦ ὁ σεβαστὸς οὗτος

ποιμενάρχης εἶχεν ἐκδώσει τὸν αἰτηθέντα ἀφορισμὸν καὶ ἐδήλουτο ὅτι πρὸς συνύπαρξιν τῆς Τουρκίας ἐν Εὐρώπῃ ἔδει ἡ Πύλη νὰ σεβασθῇ πρωτίστως τὴν Πίστιν καὶ τὴν ζωὴν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων της, ἠξίου δὲ ἡ Ῥωσσία ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης νὰ δοθῇ εὐθὺς παρὰ τῆς Τουρκίας πανηγυρικὴ ἱκανοποίησις διὰ τὸν φόνον τοῦ Πατριάρχου καὶ τὰς λοιπὰς βεβηλώσεις, νὰ ἀνακτισθῶσιν αἱ λεηλατηθεῖσαι ἐκκλησίαι καὶ νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς τοὺς ἐπαναστατήσαντας καὶ μὴ διοικητικαὶ μεταρρυθμίσεις. Τὸ Ῥωσσικὸν σχέδιον ἀπέβλεπε τότε εἰς τὸν σχηματισμὸν αὐτονόμων χριστιανικῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἡγεμονειῶν. (Καρολ. Β' 415-425).

Μετὰ τὴν ἔκπνευσιν τῆς προθεσμίας τοῦ τελεσιγράφου ἐπῆλθεν ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων, ἀπελθόντος τοῦ Στρογανὼφ τῇ 29 Ἰουλίου ἐκ Κ)λεως εἰς Ὀδησσόν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ Πύλη ἐφαίνετο ὑποχωρητική, τὸ μὲν διατάσσουσα τᾶς ἀρχὰς αὐτῆς νὰ ποιῶνται διάκρισιν αὐστηρὰν μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθώων, τὸ δὲ προσκαλέσασα ἐντόνως τὸνΠατριάρχην Εὐγένιον ἵνα διὰ ποιμαντικῆς ἐπιστολῆς ἀνακαλέσῃ εἰς ὑποταγὴν τοὺς ἐπαναστάτας. Συγχρόνως ἀπέστειλεν εἰς Πετρούπολιν ἀπάντησιν εἰς τὸ τελεσίγραφον, ἰσχυριζομένη ὅτι κατεῖχεν ἀποδείξεις περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Γρηγορίου, ἤτοι 12 κατασχεθείσας ἐπιστολάς του πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἑταίρους καὶ ἐκθέσεις σχετικὰς πιστῶν τινων ὑπηκόων, ἐδικαιολογεῖτο δὲ ἡ Πύλη λέγουσα, ὅτι τὸν ἀποδειχθέντα ἔνοχον Πατριάρχην ἐφόνευσεν, ἀφοῦ πρῶτον τὸν καθῄρεσε χωρὶς νὰ προσέξῃ ὅτι ἦτο Πάσχα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τιμωρίας (Καρολ. Β' 435). Δυστυχῶς τὸ ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου, ἀδόξως καταπνιγέν, ἔδιδεν ὅπλα εἰς τὴν Τουρκικὴν πονηρίαν ὅπως ἀξιοῖ ἐλευθερίαν πρὸς ὁμοίαν τιμωρίαν καὶ τῶν λοιπῶν ἐν ἐπαναστάσει διατελουσῶν ἐπαρχιῶν.

Διαφεύγει τὰ ὅρια τῆς παρούσης συγγραφῆς ἡ λεπτομερὴς ἐξιστόρησις τῆς διπλωματικῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλλ. ἀγῶνος. Περιοριζόμεθα μόνον νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι τὴν ἄμεσον ἐπιβολὴν εἰρηνικῶς ἢ διὰ πολέμου τῶν ἀξιώσεων τῆς Ῥωσσίας ἐματαίωσεν ἡ ἀντίδρασις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, διότι ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος διστακτικὸς ὢν ἐκυμαίνετο μεταξὺ φιλελληνισμοῦ καὶ σεβασμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Δυστυχῶς ὁ τότε μισσελληνισμὸς τῆς Ἀγγλίας, φοβουμένης τὴν Ῥωσσικὴν εἰς Τουρκίαν ἐπιδρομήν, ἐματαταίωσε τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τοῦ Τσάρου. Καὶ ἐνῶ ὁ Στράγγφορδ οὐδεμίαν ἀντέταξε διαμαρτυρίαν κατὰ τῶν ἐν Κ)λει μιαιφονιῶν, ὁ Καστερλῆγος ἀπαντῶν εἰς τὴν διακοίνωσιν τῆς Ῥωσσίας ὡμολόγει μὲν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης μετὰ φρίκης παρέστη θεατὴς τῶν διαπραχθεισῶν φρικαλεοτήτων, ἀλλ' ἀντέτασσεν ὅτι μεταβολή τοῦ ἐν Τουρ-

κία καθεστῶτος ἦτό τι ἀδύνατον. Ὁ δὲ Μετερνῖχος, ὁ ἀποδοκιμάσας τὰ ἐν Κ)λει διαπραχθέντα, διεκοίνου μὲν πρὸς τὴν Ρωσσίαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ Πατριάρχου, θεωρῶν κατὰ τὸν Πρόκες τὸ γεγονὸς ἐπίσης δεινὸν ὡσεὶ προὔκειτο περὶ τοῦ φόνου τοῦ Πάπα (Καρολ. Β' 231 καὶ 446), ἀλλὰ παντὶ σθένει ἐνίσχυε τὴν Πύλην πρὸς κατάπνιξιν τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Κατόπιν, συναινούσης καὶ τῆς Πρωσσίας, ἀπεφασίσθη νὰ γνωστοποιηθῇ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκήρυξις δηλοῦσα αὐτοῖς ὅτι οὐδεμίαν ἔπρεπε νὰ ἀναμείνωσι βοήθειαν παρὰ τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ νὰ ὑποταχθῶσι τῷ νομίμῳ αὐτῶν Κυρίῳ. Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς προκηρύξεως ἐζήτησαν νὰ ἐκδώσῃ ὁ Σουλτάνος φιρμάνιον ἀμνηστείας καὶ ὁ Πατριάρχης Εὐγένιος παραινετικὴν ἐπιστολὴν ὑποταγῆς. Ἀλλ' ἀρνήσει τῆς Τουρκίας ἀξιούσης τιμωρίαν τῶν ἀνταρτῶν καὶ τῆς Ρωσσίας θεωρούσης τοὺς Ἕλληνας ἀξίους προστασίας, ἐματαιώθη τὸ ἀνθελληνικώτατον ἐκεῖνο σχέδιον (Καρολ. Β' 452).

Ἀντιστρόφως ὅμως πρὸς τὴν ψυχρότητα τῶν Κυβερνήσεων σφοδρὸς ἤρξατο ἐγειρόμενος φιλελληνισμός. Κατὰ τὸν Γόρδωνα «τοῦ Γρηγορίου ἡ ἀξιοθρήνητος μοῖρα διήγειρε καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην βαθύτατον αἴσθημα φρίκης καὶ δεκαπλασίως ἠρέθισε καὶ ἐπηύξησε τὴν ἔχθραν τῶν Ἑλλήνων». Ἀλλὰ μέχρις οὗ ἡ φωνὴ τῶν λαῶν καὶ ἰδίᾳ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ἐπιδράσῃ ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τῶν Κυβερνήσεων, παρῆλθε χρόνος πολύς. Ἕνεκα τούτου ἡ Ρωσσία, ἀπομονωθεῖσα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἠναγκάζετο νὰ ἀνταλλάσῃ πρὸς τὰς Δυνάμεις καὶ τὴν Τουρκίαν ἀτελεύτητα διπλωματικὰ ἔγγραφα, τοῦ Τσάρου μὴ ἀποφασίζοντος νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον καὶ τῆς Τουρκίας μὴ ἀναγνωριζούσης καὶ ὕπαρξιν κἂν Ἑλληνικοῦ ζητήματοςἀλλ'ἀξιούσης τυφλὴν ὑποταγὴν.Μόνον εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκκενώσεως, τῶν ἡγεμονειῶν ἐδέχετο συζήτησιν ἡ Πύλη, ἀλλ' ἡ Ρωσσία πάντοτε σενεδύαζε τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς μετὰ τῆς αὐτονομίας τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλληνικῶν Ἐπαρχιῶν. Θέλουσα δὲ ἡ Πύλη νὰ δείξῃ τὴν δῆθεν καλὴν αὐτῆς πίστιν, ἀπένειμε τῷ 1822 εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ θανόντος Πατριάρχου Εὐγενίου τιμὰς μεγαλοπρεπεῖς. Ἀλλ' ἡ Ρωσσία δὲν ὑπεχώρει. Ἀρχομένου τοῦ 1824 ὑπέβαλε πρὸς τὰς Δυνάμεις ὑπόμνημα δι' οὗ ἐδήλου ὅτι ἐδέχετο τὴν ἐπανάληψιν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν ὑπὸ τὸν ὅρον ἵνα, μετὰ Εὐρωπαϊκὴν συνδιάσκεψιν, διαιρεθῶσιν αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι εἰς τέσσαρα μικρὰ φόρου ὑποτελῆ τῷ Σουλτάνῳ κράτη, τὸ α' ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, Ἠπείρου καὶ Νοτ. Ἀλβανίας, τὸ β' ἐκ τῆς Θεσσαλίας, λοιπῆς Στερεᾶς καὶ Εὐβοίας, τὸ γ' ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ Κρήτης καὶ τὸ δ' ἐκ τῶν λοιπῶν νήσων, ἀντιπρο-

σωπευόμενα πάντα ἐν Κ)λει ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ἐπέχοντος τρόπον τινὰ θέσιν ξένου πρέσβεως παρὰ τῇ Πύλῃ καὶ ὄντος ἀρχηγοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀναγνωριζομένης ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ προστατευομένης ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας. Τὸ σχέδιον τοῦτο, ἔχον τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ Συνθήκῃ τοῦ Κουτζοὺκ Καϊναρτζῆ, διετυπώθη σαφέστερον ὑπὸ τῆς Ρωσσίας μετὰ 30 ἔτη καὶ προυκάλεσε τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον (Καρολ. Β' 523).

Κατὰ τοῦ σχεδίου ὅμως τούτου, ὅπερ ἐδέχθησαν διστακτικῶς αἱ δυνάμεις, ἐξηγέρθησαν οὐ μόνον οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες, οἵτινες καί τοι πολεμοῦντες ἤδη καὶ κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου Ἰβραὴμ δὲν ἐδέχοντο ὑποτέλειαν, ἀλλὰ πλήρη ἀνεξαρτησίαν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀντέταξαν ἀνένδοτον ἄρνησιν, μὴ ἀναγνωρίζοντες εἰς τὴν ἐν Πετρουπόλει ἀρξαμένην συνδιάσκεψιν νὰ διαμελίζῃ τὸ κράτος αὐτῶν, ὄντες ἐν γνώσει ἄλλως τε ὅτι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ἐλαμβάνοντο ἀποφάσεις, οὐδέποτε θὰ ἐδέχοντο ἔνοπλον κατὰ τῆς Τουρκίας ἐξαναγκασμόν. Τὰ Ἀγγλικὰ ὅμως πράγματα διηύθυνεν ἤδη ὁ Κάνιγγ, ὅστις ἦτο κατὰ βάθος φιλέλλην, καίτοι δὲ ἐδεσμεύετο ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς Ἀγγλίας ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ πρωτοβουλίαν τινὰ εἰς τὴν λύσιν τοῦ Ἑλλ. ζητήματος, κηρυττομένης αὐτονόμου τοὐλάχιστον τῆς Πελοποννήσου. Βλέπων δὲ ἐπὶ θύραις πλέον τὸν Ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον, ἔδειξε διαθέσεις εὐμενοῦς συννενοήσεως πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἥτις τὸν 8βριον τοῦ 1825 παρεχώρησε τῇ Ἀγγλίᾳ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς λύσεως. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος, ὁ δὲ διαδεξάμενος αὐτὸν ἀδελφός του Νικόλαος ἐγκατέλιπε μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ τὴν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν λύσιν τοῦ Ἑλλ. ζητήματος, ὑπογραφέντος ἐν Πετρουπόλει τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 23 Μαρτίου 1826, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ ζητήματα τῶν Ἡγεμονειῶν καὶ τὰ ἄλλα ἐκκρεμῆ ἐπέδωκε συγχρόνως τῇ Τουρκίᾳ τελεσίγραφον. Αὕτη δὲ ἀγνοοῦσα τὸ πρωτόκολλον καὶ παρασυρθεῖσα ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ἐδέχθη τοὺς προτεινομένους Ῥωσσικοὺς ὅρους καὶ ἐστάλη εἰς Κ)λιν Ῥῶσσος πρέσβυς. Ἀλλὰ τάχιστα ἐτέθη ἐπὶ τοῦ τάπητος τὸ Ἑλλ. ζήτημα, προσχωρησάσης τῷ 1827 καὶ τῆς Γαλλίας, οὕτω δὲ διελύθη καὶ ἡ τρομερὰ Ἱερὰ Συμμαχία.

Αἱ δυστροπίαι ὅμως τῆς Πύλης νὰ δεχθῇ ἀνακωχὴν παρέλυον ἐπὶ μακρὸν τὰς διαπραγματεύσεις, μέχρις οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κάνιγγ ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ τοῦ Ναυαρίνου ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στόλων τῶν συμμάχων. Δυστυχῶς ὅμως οὐδὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔλυσε τὸ ζήτημα, ἔπρεπε δὲ νὰ κηρυχθῇ ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος τῷ 1828 καὶ νὰ φθάσουν τῷ 1829 νικηφόρα τὰ Ρωσσικὰ στρατεύματα μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ Ἀδριανουπόλεως, τότε δὲ καὶ μόνον, ἀπειλουμένης τῆς Κ)λεως, ἐδέχθη ὁ Σουλτάνος νὰ ἀναγνω-

ρίση τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπὶ ἔτη μακρὰ γενναίως μαχομένης καὶ μὴ καταβαλλομένης Ἑλλάδος. Οὕτω λοιπὸν ὑπογραφείσης τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1829 τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐλύθη τὸ μεταξὺ τῆς Ρωσσίας καὶ Τουρκίας ζήτημα, τὸ τεθὲν πρὸ 9 ἐτῶν ἅμα τῷ φόνῳ τοῦ Πατριάρχου ἐν Κ)λει καὶ παρελκυσθὲν ἕνεκα τῆς κακοπιστίας τῶν λοιπῶν Δυνάμεων καὶ κυριώτατα τῆς Αὐστρίας.

Β'. Η ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ·

Φόνοι προγενεστέρων πατριαρχῶν.—Αἱ σκέψεις τοῦ Μαχμούτ—Πῶς ἐθεώρουν τὸν Πατριάρχην οἱ Ἕλληνες.—Ἀνάπτυξις φυλετικοῦ μίσους.—Γνῶμαι Γερβίνου, Γόρδωνος καὶ Φίλναϋ—Κρίσεις τοῦ κ. Καρολίδου.—Ὁ φόνος τοῦ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ.—Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα καὶ τοῦ Πατριάρχου.—Τὰ μετ' αὐτοῦ συνδεθέντα πρόσωπα.—Ὁ λόγος τοῦ Τρικούπη πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν.

Ὁ Φόνος τοῦ Πατριάρχου δέον νὰ ἐξετασθῇ διακεκριμένως ἀπὸ Τουρκικῆς καὶ ἀπὸ Ἑλληνικῆς ἀπόψεως. Διὰ τὴν Πύλην ὁ ἑκάστοτε Πατριάρχης εἶνε ἐγγυητὴς τῆς ἡσυχίας τῶν ὑπηκόων, διαταραττομένης δὲ ταύτης ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὑπεύθυνος, ἔστω καὶ διότι δὲν προέλαβε τὰς ταραχάς. Ἀλλὰ κατὰ κανόνα ἡ ἐπιβαλλομένη ποινὴ ἦτο ἡ ἀτίμωσις καὶ ἡ ἐξορία, διότι ὁ Κατακτητὴς Μωάμεθ σὺν τοῖς ἄλλοις προνομίοις ἐδωρήσατο καὶ τὸ ἄθικτον τῆς ζωῆς τῶν Πατριαρχῶν. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις. Οὕτω ὁ Μουρὰτ ὁ Δ' ἔπνιξε τῷ 1638 τὸν πεντάκις πατριαρχεύσαντα Κύριλλον τὸν Λούκαριν; Μεχμὲτ δὲ ὁ Δ' κατὰ μὲν τῷ 1650 κατεπόντισε Παρθένιον τὸν Ὀξὺν, κατὰ τὸ 1657 ἀπηγχόνισε τὸν ἀπὸ Χίου Παρθένιον τὸν Γ' ὡς ρωσσόφρονα καὶ κατὰ τῷ 1659 τὸν ἔκπτωτον Πατριάρχην Γαβριήλ. Τῷ 1769 ἐστρεβλώθη καὶ ἐξώσθη ὁ Πατριάρχης Μελέτιος (Φ. Γ' 223). Ἀλλὰ κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας αἱ ἀφορμαὶ ἀφεώρων μᾶλλον τὰ πρόσωπα τῶν Πατριαρχῶν καὶ οὐχὶ λόγους Ἐθνικούς.

Κατὰ τὸ 1821 ὅμως ὁ Σουλτάνος εὑρέθη πρὸ κινήματος ἐθνικοῦ ριζικωτάτου καὶ ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἐξήγειρεν ὅλον τὸν Μουσουλμανικὸν κόσμον, ψέγων τὴν τρυφηλότητα καὶ τὴν πολυτέλειαν, ἐν ᾗ οὗτος μέχρι τοῦδε διῆγε, καὶ προσκαλῶν αὐτὸν εἰς πόλεμον θρησκευτικὸν ἐξοντώσεος τῶν ραγιάδων πρὸς ἐνίσχυσιν τὸν νόμου τοῦ Μωάμεθ ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Γρηγορίου ἔπληττεν ἐπισήμως καὶ πανηγυρικῶς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, διότι κατὰ μὲν τὸν Γερβῖνον «οὐδέποτε ἡ Τουρκία

εἶχεν ἀπειληθῆ ὑπὸ ἐπαναστάσεως οὕτως ἐπικινδύνου» κατὰ δὲ τὸν Πρόκες Ὄστεν «ἡ Πύλη ἔβλεπεν ἑαυτὴν προδιδομένην καὶ κηρυσσόμενον κατ᾽ αὐτῆς πόλεμον ἐξολοθρεύσεως, σκοποῦντα οὐχὶ νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἐπιείκειαν αὐτῆς ἀλλὰ νὰ καταστρέψῃ τὴν δύναμιν, τὸ κράτος καὶ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς». Διὰ τοῦτο λοιπὸν εἰς τὸν ἀναρτηθέντα ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Γρηγορίου Γιαφτᾶν οὐ μόνον ἐχαρακτηρίζετο οὗτος ὡς συνεργὸς τῶν Φιλικῶν καὶ ὡς ἀνειλικρινῶς ἀφορίσας τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλὰ καὶ προηγγέλλετο ἡ ἕνεκα τῆς ἀπιστίας του ὡς Ἐθνάρχου καταστροφὴ ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλλ. Γένους, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδὲ τῶν ἀθώων.

Ὁ Τρικούπης, ᾧ ἕπεται καὶ ὁ κ. Καρολίδης, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος δὲν ἦτο προσωπικῶς ἔνοχος καὶ ὅτι ἡ Πύλη μόνον ὅπως εὕρῃ πρόσχημα ἰσχυρίζετο ὅτι εἶχεν εἰς χεῖράς της 12 ἐπιστολὰς αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, διότι εὐθὺς ἀμέσως προκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Στρογανὼφ ἠρνήθη νὰ ἐπιδείξῃ τὰς ἐπιστολὰς ταύτας. Ἀλλ᾽ εἴτε ὁ Γρηγόριος ἀπηγχονίσθη ὡς ἀποδειχθεὶς προσωπικῶς ἔνοχος, εἴτε ὡς πνευματικὸς ἀρχηγὸς τοῦ ἐπαναστατήσαντος Γένους, διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἦτο τὸ αὐτό. Ὁ Γρηγόριος εἶχε ριζωθῆ ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ Πανελληνίου ὡς ὁ κατ᾽ ἐξοχὴν Πατριάρχης τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Φιλικῶν ἐγνώριζον καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς ἐγέρσεως μυστικὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἀλλ᾽ ὁ πολὺς λαὸς ἠγνόει τελείως ταύτας, ἐγνώριζεν ὅμως καλῶς ὅτι ὁ θρόνος τῶν Πατριαρχείων ἀντικατέστησεν ἀμυδρῶς τὸν δικέφαλον ἀετὸν τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων καὶ ἐσυμβόλιζε τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὸ πνευματικὸν τῆς Ἐκκλησίας σκῆπτρον. Ἑπομένως καὶ τὸ Ἑλλ. ἔθνος παρίστατο ἀείποτε συντεταγμένον ἔναντι τῶν τυράννων αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν κ. Καρολίδην (Β′ 207-235): «Ἑκάτερος τῶν διαμαχομένων εἶχε τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας πηγάζον καὶ ἀπορρέον δίκαιον αὐτοῦ, δι᾽ οὗ ἤθελε νὰ καταστρέψῃ τὸ τοῦ ἑτέρου . . . Ἐπρόκειτο, περὶ ἀγῶνος ἐξολοθρεύσεως πολιτικοῦ, φυλετικοῦ, ἐθνικοῦ, θρησκευτικοῦ καὶ καθόλου ἱστορικοῦ, ἐπρόκειτο περὶ ἀναδημιουργήσεως ὁλοκλήρου τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς . . . Ὁ Σουλτάνος λοιπὸν καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου τοῦ κράτους, ἐδικαιοῦτο ἀληθῶς νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Ὅταν δὲ δύο γίγαντες ἢ ἥρωες ἀγωνίζονται τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα, οὗ ἡ ἔκβασις φαίνεται ζωὴ τοῦ ἑνὸς καὶ θάνατος τοῦ ἑτέρου, ὁ θεατὴς δὲν ἐξετάζει τίνι ἀνήκει τὸ δίκαιον ἀλλὰ τίνας δυνάμεις ἀνέπτυξεν ἑκάτερος καὶ τίνος τὸ δίκαιον ἐστέφθη ὑπὸ θριάμβου. Ἐκ τοιαύτης περιωπῆς καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐκ τοῦ ὅλου τῶν πραγμάτων

ὁ φόνος τοῦ Πατριάρχου ἦτο μία ἧττα ἠθικὴ τοῦ Σουλτάνου, αὐξήσασα τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ καὶ μία νίκη καὶ θρίαμβος ἠθικὸς διὰ τὸν ἀνταγωνιστὴν, προαγαγὼν τὴν δύναμιν καὶ τὴν ῥώμην αὐτοῦ καὶ προδικάσας καὶ ἐξασφαλίσας αὐτῷ τὴν ὁριστικὴν καὶ τελικὴν νίκην.»

«Ἡ κατὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἀπηνὴς διαγωγὴ, λέγει ὁ Γερβῖνος, ποιήσασα τὸ πρῶτον ῥῆγμα εἰς τὴν Τουρκικὴν δυναστείαν, προπαρεσκεύασε τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐξήλειψεν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν τε φίλων καὶ ἐχθρῶν τοῦ Πατριάρχου πάσας τὰς τοῦ παρελθόντος δυσαρέστους ἀναμνήσεις· οὐδεὶς πλέον εἶχε τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐρωτήσῃ καὶ νὰ ἐξετάσῃ ἂν ἦτο ἔνοχος ἢ μή. Ὁ Πατριάρχης ἐγένετο ἅγιος καὶ μάρτυς· ὁ θάνατος αὐτοῦ ἔδωκε νὲν πάσαις ταῖς ἐπαρχίαις τὸ σύνθημα τῶν τρομερωτάτων ἐκδικήσεων· ἐστιγμάτισε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων τῶν Ἑλλήνων διὰ στίγματος ἀνεξαλείπτου τὸν Σουλτάνον, ὅν ἐκάλουν τοῦ λοιποῦ σφαγέα· ἐνετύπωσεν εἰς τὸν πόλεμον τὸν χαρακτῆρα ἀγῶνος ἐξολοθρεύσεως ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας· ἐξηφάνισε τὴν ἐσχάτην σκέψιν περὶ τοῦ δυνατοῦ διαλλαγῆς τινος ἢ συμβιβασμοῦ ἢ ὑποταγῆς· ἀφύπνισε τὰς συμπαθείας πάσης τῆς χριστανωσύνης ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς τούτου Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἔδωκε τὴν ἀποφασιστικὴν κίνησιν τὴν ἐπενεγκοῦσαν τὴν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης ῥῆξιν». «Ἠσκημένη ἡ Πύλη, λέγει πάλιν ἀλλαχοῦ ὁ Γερβῖνος, ν' ἀποκεφαλίζῃ μίαν ἐπανάστασιν ὡς ἓν ἄτομον, καὶ συνηθέστατα ἐν ἑνὶ μόνον ἀνδρί, ἔμεινεν ἐκπεπληγμένη βλέπουσα φαινόμενα καὶ λαμβάνουσα πεῖραν πραγμάτων ὅλως καινοφανῶν δι' αὐτὴν, ὁπότε ἡ κεφαλὴ τοῦ Πατριάρχου πίπτουσα, ἀντὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ηὔρυνε καὶ ἐτράχυνεν αὐτήν.» Κατὰ δὲ τὸν Γόρδωνα, ὁ φόνος τοῦ Γρηγορίου, ὁ προξενήσας τὴν φρίκην τῆς Εὐρώπης, «ἠρέθισε δεκαπλασίως καὶ ἐπηύξησε τὸ ἔχθος τῶν Ἑλλήνων καὶ κατέστησεν οὕτω τὴν διαλλαγὴν αὐτῶν μετὰ τῆς Πύλης ἀκατόρθωτον. Ἡ διαγωγὴ τοῦ Σουλτάνου, τοῦ ἀποκόπτειν οὕτως ὁμοθυμαδὸν τοὺς ἐν τοῖς ὑψίστοις ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασι, τὰ ἀντικείμενα τῆς εὐλαβείας τοῦ λαοῦ, ἦτο σκληρὰ καὶ οὐχὶ πολιτικῆς φρονήσεως ἔργον». Κατὰ δὲ τὸν φιλότουρκον Φίλμαϋ «ὁ Γρηγόριος γνωρίζων τὰ τῆς συνωμοσίας ὤφειλε νὰ ἀπαρνηθῇ τὰ ἠθικά του αἰσθήματα. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔπραξε τοῦτο (μὴ καταδοὺς δηλ. τοὺς Φιλικοὺς) ἐθανατώθη παρὰ τοῦ Σουλτάνου, συμμορφωθέντος αὐστηρῶς πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, καὶ ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι ἐχαρακτήρισαν αὐτὸν ὡς προδότην, οἱ Ἕλληνες ἕως τοῦ νῦν μνημονεύουσιν αὐτοῦ ὡς Ἁγίου μάρτυρος».

Διότι κατὰ τὸν κ. Καρολίδην «ὅταν ἀφανίζεται ὁ ἀρχηγὸς ὁ ἐκ

προσωπῶν ἁπλῶς μίαν ἰδέαν, ἐκ τοῦ ὅλου ἔθνους καὶ ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἀπορρέουσαν, θυσιάζεται ὑπὲρ τῆς ἰδέας, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης θυσίας ὑψοῖ ἔτι μᾶλλον καὶ ἐξαίρει ἐν ἑαυτῷ καὶ καθίστησιν αἰσθητὴν τὴν ἠθικὴν ἔννοιαν καὶ δύναμιν τῆς ἰδέας, ἧς ἐγένετο θῦμα, καὶ καθαγιαζόμενος ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ συνειδήσει τῶν θιασωτῶν ταύτης, ἔτι μᾶλλον ἀνυψοῖ καὶ ἐξαίρει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ τὸ ἠθικὸν ὕψος τῆς ἰδέας, ὑπὲρ ἧς ἐθυσιάσθη αὐτὸς ὡς ἄτομον. Καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀγχόνη καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ καθίστανται ἰσχυρὰ ἠθικὰ ἐλατήρια ἀγάπης μὲν πρὸς τοὺς ἄνδρας, λατρείας δὲ καὶ ἀφοσιώσεως εὐλαβοῦς πρὸς αὐτόν τε καὶ πρὸς τὴν ἐν αὐτοῖς ἐνσαρκωμένην ἰδέαν. Καὶ ὅσῳ μείζων ἡ προσβολὴ καὶ ἀπηνὴς ὁ διωγμὸς, τοσούτῳ ἰσχυρότερον ἐξεγείρεται τὸ τῆς ἐκδικήσεως αἴσθημα... Διὰ τῆς αὐταπαρνήσεως αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος ὅπως ὡς ἄρχων καὶ ἡγέτης θύσῃ ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τῶν πολλῶν σωτηρίας, παρέσχεν εἰκόνα ἀληθοῦς μαθητοῦ καὶ μιμητοῦ τοῦ Θεανθρώπου ἱδρυτοῦ τῆς πίστεως, καταστὰς ἀληθὴς ἡγέτης, ἀρχιστράτηγος καὶ βασιλεὺς τοῦ ἔθνους, ἐμπνέων ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀγχόνης πάντα τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης διδομένων τοῖς ἀγωνιζομένοις παραδειγμάτων». Καὶ κατωτέρω ἐπάγεται ὁ κ. Καρολίδης ὅτι «ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ὑπέρτατος ἐθνικὸς ἡγέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν παρίστησιν ἡμῖν βεβαίως εἰκόνα ἥρωος πίπτοντος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἢ ἀφοσιουμένου ἐν καιρῷ τοῦ ὑπερτάτου κινδύνου καὶ καθοσιουμένου στρατηλάτου, ἀλλ' ὅμως περιβάλλεται τὴν ἔτι μείζονα καὶ ἰσχυρότερον ἐπὶ τὸ ἠθικὸν αἴσθημα ἐπενεργοῦσαν αἴγλην τοῦ μεγάλου μάρτυρος καὶ ἱεροῦ θύματος. Διότι ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσι τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας ὁ μέγας μάρτυς εἶναι ὁ μέγας ἥρως. Ἀλλαχοῦ ποιούμενοι λόγον περὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκησεν ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ πρωταθλητοῦ τοῦ ἀγῶνος Ρήγα ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἔθνους, ἐλέγομεν ὅτι ὁ ἀγὼν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς ὑψοῦται ἔτι μᾶλλον καὶ ἐξαίρεται κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ ἀξίαν, ἀκριβῶς ὅταν δὲ εἶναι νικηφόρος, διότι ἡ ἀληθὴς καὶ μεγάλη ἀξία τοῦ τοιούτου ἀγῶνος κεῖται οὐχὶ ἐν τῇ νίκῃ, ἀλλ' ἐν τῇ αὐταπαρνήσει, ἥτις ἐν τῇ ἀτυχίᾳ καθίσταται καταφανεστέρα καὶ ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐπαισθητοτέρα. Ἀλλ' ὁ πρὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ βωμοῦ τὸ μαρτύριον ὑφιστάμενος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, οὐχὶ ἁπλῶς διὰ τῆς ἀτυχούσης ἀρετῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν αὐτῷ θριαμβευούσης ἠθικῆς δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀρετῆς τῆς προσηκούσης εἰς τὸν ἀνώτατον λειτουργὸν τῆς Ἐκκλησίας, ἐμποιεῖ

ἠθικὴν κατάνυξιν, ἅμα δὲ καὶ ἠθικὴν ἔξαρσιν τῆς ψυχῆς. Καὶ κατὰ τοῦτο ἀληθῶς νίκη καὶ θρίαμβος διὰ τὸν Γρηγόριον ἦτο ὁ μαρτυρικὸς ὑπέρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος θάνατος».

Ἔσχε δὲ ὁ θάνατος τοῦ Γρηγορίου ὠφελιμωτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, ἢ ἂν ἀπέθνησκεν εἷς στρατιωτικὸς ἀρχηγός. Ἡ δολοφονία τῶν στρατηγῶν τῶν Μυρίων ἐξέθεσεν αὐτοὺς εἰς πλείστους κινδύνους ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἔπρεπε νὰ ἀναθάλη ὁ Ξενοφῶν ἵνα τοὺς ὁδηγήσῃ νικηφόρως εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἄλλως θὰ ἐθάπτοντο ἐκεῖ πάντες. Ὁ φόνος τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ στερεῖ τὸ στράτευμά του τῶν στρατηγικῶν αὐτοῦ φώτων καὶ τῆς ἐπὶ τῆς ἀνδρείας του πεποιθήσεως τῶν ὁπλιτῶν. Ἐνῷ ὁ φόνος τοῦ Πατριάρχου, πνευματικοῦ ὄντος μόνον ἀρχηγοῦ καὶ ἡγέτου μιᾶς Ἰδέας καὶ οὐχὶ στρατιᾶς, ἐνῷ ἐνδυμόνεε τὴν ἐπιβολὴν τῆς Ἰδέας ταύτης, φανατίζει ἑτέρωθεν τοὺς στρατευομένους ὑπὲρ αὐτῆς, ὅπλον ἀκαταγώνιστον καθιστάμενος ἐν ταῖς χερσὶ τῶν στρατηλατῶν ἀρχηγῶν. «Πρέπει νὰ γινώσκῃ τις τὸν θρησκευτικὸν τῶν Ἑλλήνων ζῆλον, γράφει ὁ Ραφενέλ, ὅπως συλλάβῃ ἰδέαν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ταῖς νήσοις ἐκραγείσης ἀγανακτήσεως, ὅτε ἔμαθον τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου. Ἔκτοτε ἦν ἀδύνατος πλέον ἡ διαλλαγὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε μανιωδῶς. Τρομεραὶ ἀντεκδικήσεις ἔλαβον χώραν ἑκατέρωθεν. Οἱ συμπράξαντες εἰς τὴν ἱεροσυλίαν τῶν βαρβάρων Ἰουδαῖοι ἐθεωρήθησαν ὡς ἐχθροὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων Ἑλλήνων».

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ ἔτυχεν ὁ φόνος τοῦ Πατριάρχου οὐσιωδεστάτης ἐκμεταλλεύσεως. Εὐθὺς ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος ὁ ἐπίσκοπος Λιδωρικίου Ἰωαννίκιος ἔστειλε πρὸς τοὺς μὴ ἐπαναστατήσαντας ἔτι Στερεοελλαδίτας ἐνθουσιώδη προκήρυξιν, ἥτις διανεμηθεῖσα περὶ τὰ μέσα Μαΐου 1821 πολλὺν παρήγαγεν ἐνθουσιασμόν: «Σᾶς ἐξορκίζω, ἔγραφε, τέκνα εἰς τὴν ἁγίαν κρεμάλαν τοῦ Πατριάρχου τοῦ Γένους μου νὰ λάβετε τὰ ὅπλα, διότι κινδυνεύει ἡ πατρίς. Δὲν ζηλεύετε τὸν θάνατον τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος πεσόντων; Διὰ ποίαν ἄλλην αἰτίαν, παρὰ διὰ μόνην τὴν πατρίδα ἐχύθησαν τόσα ποτάμια αἵματος, καὶ ὁ Πατριάρχης τοῦ Γένους μας φεῦ! ἐσύρθηκεν ὑπὸ τοῦ δημίου εἰς τὴν κρεμάλαν ὡς παράνομος κακοῦργος; Αἱ πτέρυγες κατέπεσαν τοῦ Ἀντιχρίστου, ὁ καιρὸς κράζει· Ἀνάστα! τί καθεύδεις;! Ἰῆς φωνῆς μου ἀκούσατε....» Καὶ κατωτέρω ἐν τῇ προκηρύξει γράφει: «Τὶς χριστιανὸς ἀκούων ὅτι ὁ ἀπὸ λύσσαν φρυάττων τύρανος...ἐκρέμασε τὸν Πατριάρχην, δὲν ἤθελε τρέξει ὡς λέων ἐξηγριωμένος κατὰ τοῦ μιαροῦ τούτου, τοῦ τέρατος τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ὑβρισθεῖσαν θρησκείαν του;....»

Κατὰ τῷ 1821 συνεγράρη, κατὰ Φιλήμονα ἓν φυλλάδιον ἐπιγραφόμενον «ἡ ψυχὴ τοῦ Πατριάρχου» κυκλοφορῆσαν ἔκτοτε εὐρέως, δι᾽ οὗ ἡ παρίστατο ἡ σκιὰ τοῦ Γρηγορίου ἐπικαλουμένη ἀπὸ τῶν οὐρανῶν τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, ἕνεκα τοῦ χυθέντος αἵματός του. (Δ. Φ. 372). Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη οὖσα, κατὰ τὸν Καλλίνικον Καστόρχην, συντεταγμένη μὲ πολὺ πνεῦμα καὶ πολὺ πάθος καὶ προτρέπουσα τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐκδίκησιν τοῦ φρικτοῦ θανάτου, ἦτο χειρόγραφος καὶ οὐχὶ ἔντυπος, ἀνεγινώσκετο δὲ μετὰ πολλοῦ πόνου εἰς τὰ στρατόπεδα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπιστεύετο ὡς καταβᾶσα ἐξ οὐρανοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ Καστόρχης ἔκρινε συμφέρον νὰ τὴν ἀναγινώσκῃ ὡς ἱεροκῆρυξ τοῦ Ἀγῶνος εἴς τε τὰ στρατόπεδα καὶ τὰ χωρία, ἔνθα διέβαινε. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ χειρόγραφον ἀπωλέσθη, ἐσώθη ὅμως παρ᾽ αὐτῷ ἔντυπος ὁ «Ἀφορισμὸς τοῦ Πάπα» Πίου τοῦ Ζ′, ὅστις ἀναγινωσκόμενος εἰς τὰ στρατόπεδα σὺν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ὑπὲρ πίστεως και πατρίδος μαχομένων. Τὸ λίαν ἀμφιβόλου γνησιότητος Παπικὸν τοῦτο ἔγγραφον ἀπηυθύνετο πρὸς τοὺς βασιλεῖς, πρίγγηπας καὶ καθολικοὺς λαοὺς τῆς ὑφηλίου (Ἀγγ. Α′ 253—6). Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι τὸν φόνον τοῦ Πατριάρχου μετεχειρίζοντο ὡς φόβητρον κατὰ τῶν ἐπαναστάντων. Οὕτω καὶ ὁ Χασάναγας προσελθὼν εἰς τὴν φυλακὴν τῶν ἐν Τριπόλει ὁμήρων ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, ἠπείλησεν αὐτοὺς ὅτι κρεμασθέντος τοῦ Πατριάρχου θὰ στείλωσι καὶ τὰ ἰδικά των κεφάλια εἰς Κ)λιν (Ἰωσ. Ζαφειροπ. 41).

Ἐκ τῶν προσώπων τῶν μνημονευθέντων ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὁ μὲν Βεζύρης Βενδερλῆς ἐπαύθη τῇ 18ῃ Ἀπριλ. 1821 καὶ ἐξορισθεὶς εἰς Κύπρον ἐφονεύθη ὡς ἐπιβουλευθεὶς τὴν ἰσχὺν τοῦ Χαλέτ, ὁ δὲ διαδεξάμενος αὐτὸν Σαλὴχ ἐξωρίσθη τῷ 1822. Ὁ Σεϊχοὺλ-Ἰσλάμης Φεΐζ πλέων παρὰ τὴν Χίον συνελήφθη τῷ 1821 ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐκρεμάσθη. Ὁ Ἰω. Φαρμάκης συλληφθεὶς ἐν ταῖς ἡγεμονείαις ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς Κ)λιν ἔνθα καὶ ὑπέστη θάνατον μαρτυρικὸν τῷ 1821. Ἕνεκα στάσεως τῶν Γενιτσάρων κατὰ 1822, ὁ Μαχμοὺτ ἐξώρισε τὸν Χαλέτ εἰς τὸν Ἰκόνιον, ἔνθα καὶ τὸν ἀπεκεφάλισε. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς μὴ βλέπων Ρωσσικὰ στρατεύματα νὰ σπεύδουν πρὸς βοήθειάν του καὶ ἀντιλαμβανόμενος ἐθνικὸν τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων ἀνέκραξεν: «ἀνάθεμά σε Παπαρρηγόπουλε!» (Ἀραβ. 313) ἀντισχὼν δὲ ἐπί τινα χρόνον ἔτι παρεδόθη τῷ 1822 καὶ ἀπεκεφαλίσθη. Ὅταν δὲ ἐγνώσθη ὅτι τὸ λείψανον τοῦ Γρηγορίου ἔφθασε σῶον εἰς Ὀδησσόν, ὁ Σουλτάνος διέταξε καὶ ἀπεκεφάλισαν τὸν δήμιον αὐτοῦ.

Καὶ τίς οἶδε πόσον θὰ ηὐφραίνετο ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡ ψυχὴ τοῦ

Πατριάρχου καθορῶντος οἷον ἐξέχον πρόσωπον διεδραμάτισαν ἐν τῷ ἀγῶνί τινες ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν δρᾶσιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐπικοινωσάντων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Πλὴν τῶν μαρτυρησάντων ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος, ὁ Γερμανὸς ὕψωσε τὴν σημαίαν καὶ ἔδρασεν ὡς εἷς τῶν πρωταθλητῶν τοῦ ἀγῶνος, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Σαλώνων Ἠσαΐας ἐφονεύθη ἡρωικῶς μαχόμενος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Παπαγιάννη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821. Ὁ Παπαρρηγόπουλος οὐδέποτε ἔπαυσεν εἴτε ἐν Σμύρνῃ εἴτε ἐν Ἑπτανήσῳ εἴτε ἐν Ἑλλάδι ὑπηρετῶν καὶ σώζων τοὺς ἀγωνιζομένους. Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Διονύσιος δράσας μετὰ τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ συμπολίτου καὶ θείου αὐτοῦ Γρηγορίου ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ λύπης (Ἀγγ. Α΄ 414). Ἡ ἐν γένει δὲ δρᾶσις τοῦ Κλήρου ὑπῆρξε καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα ἀπαραμίλλως ἡρωικὴ διότι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς σχεδὸν πάντες καὶ οἱ ἱερεῖς ἐξέβαλον τὰ ἱερά των ἐνδύματα καὶ ἐνεδύθησαν πανοπλίαν, ἣν μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος δὲν ἀπέβαλον (Φρ. Α΄ λβ΄ καὶ 87). Ἐννοεῖται δὲ ὅτι πρὸς τοιούτους ἱεροὺς πολεμιστὰς οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπίδρασιν ἡ μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου ἀποστολὴ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀγαθαγγέλου ἐπιτροπῆς ἐντεταλμένης νὰ ἐπιβάλῃ διὰ τῶν ἀρχιερέων τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος. Διότι πάντες κανενόουν ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ ἦτο τόσον εἰλικρινὴς ὅσον καὶ ὁ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἀφορισμὸς τοῦ Γρηγορίου.

Ποίαν δὲ σημασίαν εἶχεν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν Ἑλλήνων τὸ μαρτύριον καταδεικνύει ἐπὶ πᾶσι καὶ ἡ ἐκφράζουσα τὸ καθολικὸν φρόνημα ρητορικὴ ἀποστροφὴ τοῦ Σπ. Τρικούπη πρὸς τοὺς πληρεξουσίους τῆς Β΄ ἐθνοσυνελεύσεως: «Ἡ Ἀνεξαρτησία, εἶπε, δὲν ἐγράφη τὸ πρῶτον ἐν τῷ συντάγματι τοῦ 1843, ἀλλὰ τῷ 1821. Καὶ θέλετε νὰ σᾶς εἴπω ποίαν ἡμέραν; Ἐγράφη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ μέγας ποιμενάρχης τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἐξερχόμενος ἀπὸ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἐκρεμάσθη ἁγιάζων καὶ ἁγιαζόμενος καὶ τρώγων ἀκόμη τὸν ἅγιον ἄρτον καὶ πίνων ἀκόμη τὸ ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου! Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐγράφη τὸ δόγμα τῆς ἀνεξαρτησίας· καὶ θέλετε νὰ σᾶς εἴπω διὰ ποίας ὕλης ἐγράφη; Διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄. Τοιοῦτον ἔγγραφον κύριοι εἶνε δυνατὸν ποτὲ νὰ ἐξαλειφθῇ; » (Ἀγγ. Α΄ 362).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΤΙΜΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Α'.—ΜΕΤΑΚΟΜΙΔΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΑΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἀπόφασις τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.—Μαυσωλεῖον ἐν Ρωσσίᾳ.—Ἀπόφασις περὶ μνημείου ἐν Ἑλλάδι.—Αἱ εἰσφοραί.—Ὁ βασιλεὺς ζητεῖ παρὰ τοῦ Τσάρου τὸ λείψανον.—Προτάσεις παράδοξοι τῆς Πύλης.—Ἡ ἐν Ὀδησσῷ ἀνακομιδή.—Δίοδος ἐκ Κ)λεως.—Ὑποδοχὴ πολεμικοῦ ἐν Πειραιεῖ.—Ἡ Βασίλισσα γονυπετής.—Ἡ ἑορτὴ τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ ἀγῶνος.—Μεγάλαι ἑορταὶ ἐν Ἀθήναις.

Μετὰ τὴν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Τριάδος τῆς Ὀδησσοῦ ταφὴν τοῦ λειψάνου, ὑψώθη ἄνωθεν τοῦ τάφου τετράγωνον μονόλιθον, στεγαζόμενον ὑπὸ τοῦ διαχρύσου μεταξίνου οὐρανοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ τοίχου ἀνηρτήθη μεταλλίνη πλὰξ φέρουσα κεχαραγμένα τρία ἐπιγράμματα τοῦ Κ. Οἰκονόμου (ὅρα ταῦτα ἐν Ἀγγ. Α' 44). Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, ἐτελέσθη ἐν Ὀδησσῷ μνημόσυνον ὑπὲρ τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν φονευθέντων κατὰ τῷ 1821 μετ' αὐτοῦ ἀρχιερέων ἐν Κ)λει, ἐξεφώνησε δὲ καὶ πάλιν ὁ Κ. Οἰνόμου θαυμάσιον ἐπιμνημόσυνον (Ἀγγ. Β' 185—237). Μετὰ τὴν λῆξιν ὅμως τοῦ πολέμου οὐδεμία παραδόξως ἐγίνετο μνεία τοῦ Γρηγορίου οὔτε ἐν Ρωσσίᾳ οὔτε ἐν Ἑλλάδι, μέχρις οὗ ἡ πρώτη μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τῆς Γ' Σεπτεμβρίου 1843 συνελθοῦσα Ἑλλ. Βουλὴ ἤκουσεν εὐμενῶς πρότασιν γενομένην τῇ 6ῃ Ἰουνίου 1844 περὶ ἱδρύσεως μνημείου τοῦ Πατριάρχου. Καὶ παρεπέμφθη μὲν ἡ πρότασις εἰς τὴν ἁρμοδίαν ἐπιτροπήν, ἀλλ' ἡ τότε Κυβέρνησις οὐδὲν ἔλαβε μέτρον. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα κατηρτίσθη αὐτοβούλως ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις Δημητσανιτῶν Καλλινίκου καὶ Εὐθυμίου Καστόρχη, Κ. Κοντογόνη Θ. Λεονάρδου κλ. πρὸς τέλεσιν μνημοσύνου ἐν τῇ Ἁγ. Εἰρήνῃ ὑπὲρ τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Γερμανοῦ, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Μισαὴλ Ἀποστολίδην ἡ ἐκφώνησις τοῦ πανηγυρικοῦ, ἀλλ' αἴφνης ἀνεφύη μεταξὺ τοῦ τότε Προέδρου τῆς Ἱερᾶς συνόδου καὶ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἔρις περὶ τοῦ τίς ἔσται ὁ τελετάρχης καὶ ὁ προέχων καὶ τὸ μνημόσυνον ἐματαιώθη! Εὐτυχῶς συνεχωνεύθησαν κατόπιν τὰ δύο ταῦτα ἀξιώματα καὶ ἐλυτρώθημεν ἀπὸ τοιούτων Βυζαντινισμῶν. (Ἀγγ. Α' 412, Β' 236).

Ἐνῷ δὲ πολυετὴς καὶ πάλιν νάρκη ἐκράτησεν ἐν ταῖς ἑλληνι-

καῖς ψυχαῖς, τοὐναντίον ἀπὸ τοῦ 1848 προτάσει τοῦ Μητροπολίτου Χερσῶνος Ἰνοκεντίου ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ρωσσίας ἐθέσπισε νὰ τελῆται ἐτήσιον μνημόσυνον τοῦ Γρηγορίου. Τῷ 1859 δὲ ὁ ἐφημέριος τῆς Ἁγ. Τριάδος Γρηγόριος μετὰ τοῦ Νικ. Βερναρδάκη κατέβαλον τὸ πλεῖστον τῆς δαπάνης πρὸς ἀνέγερσιν πολυτελοῦς μαυσωλείου τοῦ Πατριάρχου. Κατεσκευάσθη δὲ τοῦτο ἐν τῷ ναῷ τετράπλευρον μετὰ κωνοειδοῦς ὀροφῆς περὶ τὴν ὁποίαν ἐζωγραφίσθησαν ἡ σύλληψίς του, ἡ ἀπαγωγή του εἰς τὴν εἱρκτήν, ἡ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων χλεύη, ἡ ἀνάδυσίς του ἐκ τῆς θαλάσσης, καὶ ἡ εἰς Ὀδησσὸν ἔλευσις καὶ ἡ κηδεία του. Ὁ ὅλος τάφος παρίστα περίχρυσον ἅρμα, ἱστάμενον ἐπὶ ἑτοίμων νὰ πετάξωσιν ἀετῶν. Ἔκτοτε δὲ ἐτοποθετήθη παρὰ τὸν τάφον εἰκὼν τοῦ Γρηγορίου, κανδήλα καὶ κηροπήγιον, ὁ δὲ Ρωσσικὸς λαὸς προσήρχετο σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ ἥναπτε κηρία ἀσπαζόμενος τὴν εἰκόνα τοῦ κατ' αὐτοὺς μάρτυρος τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἔπρεπε δὲ μετὰ ἔτη πολλά, μόλις κατὰ τὸ 1862 κατὰ τὰ ὕστατα τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, νὰ εὑρεθῇ συγγενὴς τοῦ Γρηγορίου, ἵνα νέαν μεταδώσῃ ὁρμὴν ὑπὲρ τῆς μνήμης τοῦ θείου του, ὁ ἴλαρχος Γεώργιος Ἀγγελόπουλος (*), ὁ ὑπὸ τὸν Γόρδωνα ὑπηρετήσας ὡς ὑπασπιστής. Αἰτήσει τούτου ὁ ὑπουργὸς Χ. Χριστόπουλος ἐνέκρινε διὰ Β. Δ. ἐπιτροπὴν ἀποτελεσθεῖσαν ἐκ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μισ. Ἀποστολίδου καὶ ἐκ τῶν Σπ. Ἀντωνιάδου, Γ. Παπαδοπούλου καὶ Λασκ. Λασκαρίδου, ἥτις ἤρξατο συλλέγουσα ἐράνους Πανελληνίους πρὸς ἵδρυσιν μνημείου, τῶν ὑπουργῶν πάντων ὠθούντων τὰς ἀρχὰς δι' ἐγκυκλίων. Τὸ προεδρεῖον τῆς Βουλῆς ὥρισε καὶ δευτέραν ἐπιτροπήν, ἡ δὲ Ἱερὰ Σύνοδος παρώρμησεν ἐνθέρμως τὸν ἀνώτερον καὶ κατώτερον κλῆρον εἰς εἰσφοράς. Παρεμπεσούσης ὅμως τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὄθωνος, ἀνεστάλη πᾶσα ἐνέργεια μέχρι τοῦ 1864, ὅτε καὶ αὖθις ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπιτροπή. Τὴν γνώμην τοῦ ὑπουργείου ὅπως ἐγερθῇ ὑπὸ τὸν Λυκαβηττὸν ἐνοριακὸς ναὸς ἵνα ἐν αὐτῷ τοποθετηθῇ ὁ τάφος, ἀφοῦ μετακομισθῇ κατὰ παλαιὰν ὑπόδει-

---

* Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Παναγιώτης ἐκ τῆς Θεσσαλῆς Αἰκ. Τύμπα ἀπέκτησε τρεῖς υἱοὺς καὶ ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας ἐν Σμύρνῃ τῷ 1830. Ἐκ τῶν υἱῶν του ὁ ἐν Βιέννῃ συμπληρώσας τὰς σπουδάς του Δημήτριος διέμενε κατὰ τὸ 1821 παρὰ τῷ Γρηγορίῳ, φιλακισθεὶς δὲ ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, θανὼν τῷ 1826 εἰς Σύρον, ὁ Ἰωάννης διετέλεσεν ἔμπορος ἐν Κ)λει καὶ ὁ Γεώργιος ὑπηρέτησεν ὡς ἴλαρχος εἰς τὸν Ἑλλ. Στρατόν. Ἐκ δὲ τῶν δύο ἀδελφῶν τοῦ Γρηγορίου ἡ μὲν Ἐξακουστὴ Ἰ. Πετροπούλου εἶχεν υἱὸν τὸν κατὰ τὸ 1819 χειροτονηθέντα ἐπίσκοπον Τριπόλεως Δανιήλ, ἡ δὲ Ἄννα Ἰ. Ἀνδρεοπούλου ἀπέκτησε πολλὰ τέκνα καὶ ἐγγόνους, περὶ ὧν ὅρα ἐν Ἀγγ. Α' 46 καὶ 47.

ξιν τοῦ Ἀποστολίδου τὸ λείψανον ἐξ Ὀδησσοῦ, δὲν ἐδέχθη ἡ ἐπιτροπή. Συναριθμηθέντων δὲ καὶ τῶν ὑπὲρ ἐγέρσεως ναοῦ τοῦ Ἁγ. Σώζοντος συνειλεγμένων χρημάτων, τὰ διὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Γρηγορίου ὑπάρχοντα κατὰ τὸ τέλος 1864 χρήματα ἀνήρχοντο εἰς 13,483 δρ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐμεσολάβησε πολυετὴς νάρκη, μέχρις οὗ ὁ Γ. Ἀβέρωφ ἐπεφάσισε νὰ ἱδρύσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Γρηγορίου πρὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὃν καὶ παρήγγειλεν εἰς τὸ ἐργαστήριον Φυτάλη.

Τῇ 10 Φεβρουαρίου 1871 ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόφιλος καὶ ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος ἀπηύθυναν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων, παρακαλοῦντες ἵνα ζητηθῇ ἁρμοδίως παρὰ τοῦ Τσάρου τὸ λείψανον τοῦ Γρηγορίου, ὅπως ταφῇ ἐν Δημητσάνῃ. Οἱ βουλευταὶ ἀπεδέχθησαν ὁμοθυμαδὸν μετὰ συγκινήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ τὴν πρότασιν, μεθ' ὃ προτάσει τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν Τσάρον Ἀλέξανδρον τὸν Β', ὅστις ἀπεδέξατο προθύμως τὴν παράκλησιν τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω λοιπὸν κατηρτίσθη πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν ἐπισκόπων Φθιώτιδος Καλλινίκου Καστόρχη καὶ Ζακύνθου Νικολάου καὶ ἐκ τῶν Ἀβερκίου Λ. Γαμπίρη γραμματέως τῆς Συνόδου, Ἀγαθαγγέλου Λεκοπούλου, ἱεροκήρυκος Ἀττικῆς καὶ τοῦ Γ. Ἀγγελοπούλου, ἥτις ἐπιβιβασθεῖσα τοῦ «Βυζαντίου» ἀπέπλευσε τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν (26 Μαρτίου) ἐκ Πειραιῶς, ἵνα κομίσῃ τὸ λείψανον ἐγκαίρως, διότι ἐκανονίσθη ἵνα κατὰ τὴν 10 Ἀπριλίου, ἐπέτειον τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου, ἑορτασθῇ καὶ ἡ πεντηκονταετηρὶς τῆς ἐγέρσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Ὅτε δὲ τῇ 30 Μαρτίου ἔφθασε τὸ «Βυζάντιον» εἰς Κ)λιν, γενόμενον δεκτὸν ὑπὸ πλήθους Ἑλλήνων καί τινων Ρώσσων, ἔμαθεν ἡ ἐπιτροπὴ ὅτι ὁ τότε Μ. Βεζύρης Ἀαλῆς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πρέσβεως τῆς Ρωσσίας νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν Πύλην τὸ λείψανον τοῦ Γρηγορίου ὡς Τούρκου ὑπηκόου, διότι ὁ Σουλτάνος Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ ἔκρινεν ἄδικον καὶ καταδικαστέαν τὴν ἀπαγχόνισίν του, ὑποσχόμενος νὰ παρακαταθέσῃ τὸ λείψανον μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ ἐπισημότητος, παρισταμένου καὶ τοῦ Βεζύρου, ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἢ ὅπου ἀλλοῦ θελήσωσιν οἱ Ἕλληνες. Καὶ ὁ μὲν Ἰγνάτινεφ ἀπέκρουσε τὴν αἴτησιν, προφασιζόμενος τὴν ἐκκρεμότητα τοῦ μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ζητήματος τῆς ἰθαγενείας. Ὁ δὲ Μ. Βεζύρης, μὴ θέλων νὰ ἀποκτήσῃ ἡ Ἑλλὰς τοιοῦτον ἐθνικὸν κειμήλιον, ὅπερ διηνεκῶς θὰ τὴν ὠθῇ εἰς ἐκδίκησιν, ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν ἐν Πετρουπόλει πρέσβυν τῆς Τουρκίας νὰ παραστήσῃ τὰ δίκαια τῆς Πύλης καὶ νὰ ζητήσῃ τὸ λείψανον. Ταῦτα μαθὼν ὁ πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος Ραγκαβῆς παρέστησεν εἰς τὸν Μ. Βεζύρην ὅτι τὸ λείψανον

τοῦ Πατριάρχου ἐζήτησαν οἱ Δημητσανῖται, ἵνα τὸ θάψουν ἐν τῇ πατρίδι του Δημητσάνῃ, καὶ ὅτι δὲν θὰ ταφῇ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐφοβεῖτο ὁ Βεζύρης ὅτι θὰ εἶνε ἑστία πυρκαϊᾶς. Τοὐναντίον παρέστησε λίαν ἐπικίνδυνον διὰ τὴν Τουρκίαν τὴν ἐν Κ)λει ταφήν του καίτοι αὕτη «ἐπισήμως γινομένη θὰ ἦτο τῷ ὄντι ἡ μεγαλειτέρα ἱκανοποίησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ ἐνδοξότερος τῆς Ὀρθοδοξίας θρίαμβος». Ὁ Τσάρος ὅμως ἔλυσε τὸ ζήτημα εἰπών, ὅτι ὑπεσχέθη ἤδη τὸ λείψανον εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Πύλης ἐναυάγησαν.

Τὸ ἑσπέρας τῆς 1 Ἀπριλίου ἔφθασε τὸ «Βυζάντιον» εἰς Ὀδησσόν, τὴν δ' ἐπομένην ἡ πόλις ἐγένετο ἀνάστατος, σημαιοστολισθέντων ὅλων τῶν πλοίων καὶ πάντων Ρώσσων καὶ Ἑλλήνων σπευδόντων νὰ δεξιωθῶσι τὴν ἐπιτροπήν. Ἕνεκα ὅμως πασχαλινοῦ τινος ἐπεισοδίου μεταξὺ Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν, ὁ διοικητὴς Κουτσουμποὺς ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἡ ἀνακομιδὴ πρὸ τῆς 11 Ἀπριλίου. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐπεσκέφθη τὸν τάφον τοῦ Γρηγορίου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Τριάδος, κατόπιν τὸν Μητροπολίτην Χερσῶνος Γρηγόριον, τὸν Διοικητήν, καὶ τὸν Νομάρχην, μετὰ μεσημβρίαν δὲ παρέστη εἰς δοξολογίαν ὑπὲρ τοῦ Τσάρου. Τοὺς δύο ἀρχιερεῖς ἐξένισεν ὁ Γρ. Μαρασλῆς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἄλλοι ὁμογενεῖς. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο τῇ 5ῃ Ἀπριλίου ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ὁμογενῶν καὶ διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἡ ἐξωτερικὴ λάρναξ εὑρέθη σεσηπυῖα, ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ διετηρεῖτο καλῶς καὶ ἀνοιχθείσης αὐτῆς εὑρέθη τὸ σῶμα καλῶς σαβανωμένον. Τὸ πρόσωπον ἐκαλύπτετο ἔτι διὰ τοῦ ἀ έ ρ ο ς καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἦτο ἡ εἰκών. Ὁ Φθιώτιδος ἔψαυσε τὸν πόδα καὶ ἀντελήφθη αὐτὸν ἄσηπτον, ἵνα δὲ προληφθῶσιν ἐκδηλώσεις φανατισμοῦ, ἤτοι διαμελισμὸς τοῦ ἁγίου λειψάνου ὑπὸ τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν, ἐκλείσθη εὐθὺς τοῦτο εἰς νέαν δευτέραν λάρνακα καὶ ἐσφραγίσθη. Γενομένων δὲ συνεχῶν λειτουργιῶν ἐν τῇ Ἁγ. Τριάδι, μετεφέρθη τῇ 9 Ἀπριλίου τὸ λείψανον μετὰ μεγίστης πομπῆς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σαμπορίου, συμμετασχόντων καὶ τῶν διαμαρτυρομένων. Τὴν ἑπομένην, μετὰ λειτουργίαν νέαν, μετεκομίσθη τὸ λείψανον μετ' ἐπισήμου συνοδείας καὶ ἐν μέσῳ ἀπείρου κόσμου εἰς τὸν λιμένα καὶ ἐπεβιβάσθη εἰς τὸ «Βυζάντιον», μετὰ πολλοὺς δὲ ἐνθουσιώδεις λόγους ὑπεγράφη τὸ πρωτόκολλον τῆς παραδόσεως καὶ παραλαβῆς μεταξὺ τοῦ Διοικητοῦ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς κλ. καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 10 Ἀπριλίου ἐπέπλευσαν, συνοδεύοντος τὸ λείψανον τοῦ ἐν Ὀδησσῷ προξένου ἡμῶν Σ. Ράλλη.

Ὅταν ἔφθασε τὸ Βυζάντιον εἰς τὸν Βόσπορον ὁ Ἀ. Ραγκαβῆς ἔφερε τὸ φιρμάνιον τῆς διόδου εἰς τὰ Καβάκια, ἵνα μὴ σταθῇ τὸ πλοῖον ἐν Κ)λει καὶ γείνῃ ἀντικείμενον διαδηλώσεων ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτι-

κοῦ ἐρεθισμοῦ. Οὕτω λοιπὸν μόνος προσῆλθεν εἰς τὸ Νεοχώριον ὁ Λιμενάρχης τῆς Κ)λεως καὶ προσεκύνησε τὴν λάρνακα, ἐκφωνήσας λογίδριον, τὸ δὲ Βυζάντιον διελθὸν ἐπιδεικτικῶς μὲ τὴν σημαίαν μεσίστιον πρὸ τῆς Κ)λεως ἀπεβίβασε τὸν Πρέσβυν καὶ χαιρετισθὲν ὑπὸ τῶν αὐτόθι πλοίων, διῆλθε τὰ Δαρδανέλια καὶ ἔφθασε τῇ 14 Ἀπριλίου εἰς Πειραιᾶ. Πρὸ τοῦ λιμένος ἀνέμενε φέρον τὴν Ἱερὰν Σύνοδον καὶ τὸν ὑπουργόν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τὸ Ἑλλ. πολεμικὸν «Βασιλεὺς Γεώργιος» οὗ ὁ πλοίαρχος Ἀνδρ. Μιαούλης διέταξε τὸ «Βυζάντιον» νὰ λύσῃ τὸ πένθος, καὶ προσεγγισάντων τῶν δύο πλοίων ἀνέβη πρῶτος καὶ ἠσπάσθη ἐν μεγίστῃ συγκινήσει τὴν λάρνακα ὁ ὑπουργὸς Ἀ. Πετμεζᾶς. Εὐθὺς δὲ κατόπιν προσῆλθεν ἡ Σύνοδος καὶ ψαλέντων τροπαρίων παρέλαβε τὸ λείψανον καὶ τὸ μετέφερε μετὰ θυμιαμάτων καὶ πομπῆς εἰς τὸ Ἑλλ. πολεμικὸν καὶ τὸ ἀπέθεσεν ὑπὸ τὸ κουβούκλιον ἐν τῇ πρύμνῃ ἐν μέσῳ σημαιῶν καὶ ἀνθέων. Τέλος εἰσελθόντα τὰ δύο πλοῖα σημαιοστόλιστα εἰς τὸν λιμένα, τὰ ὑπεδέχθησαν ἐν κανονιοβολισμοῖς ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ρωσσικὴ ναυαρχίς, τῆς τελευταίας παιανιζούσης τὸν Ἐθνικὸν ἡμῶν Ὕμνον, πλῆθος δὲ κόσμου ἤρξατο συρρέον ὅπως προσκυνήσῃ τὴν λάρνακα. Τῇ 18 Ἀπριλίου ἐψάλη λειτουργία ἐν τῷ πλοίῳ παρόντος καὶ τοῦ Ρώσσου Ναυάρχου μετὰ τοῦ ἐπιτελείου καὶ τῶν Ρώσσων πλοιάρχων καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων. Ἡ Βασίλισσα Ὄλγα προσελθοῦσα εἰς τὸ πλοῖον ἐγονυπέτησε πρὸ τῆς λάρνακος καὶ παρέστη μετὰ τῶν ὑπουργῶν κατὰ τὴν τέλεσιν ἑσπερινοῦ.

Τὸ λείψανον παρέμεινεν ἐν τῷ πλοίῳ μέχρι τῆς 25 Ἀπριλίου, καθ' ἣν εἶχεν ὁρισθῇ νὰ πανηγυρισθῇ ἡ πεντηκονταετηρὶς τοῦ ἀγῶνος. Πάντες οἱ ἐπίσκοποι προσεκλήθησαν καὶ ἦλθον εἰς Ἀθήνας καὶ πλῆθος μέγα Ἑλλήνων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς. Ἐπιτροπὴ Δημητσανιτῶν προσελθοῦσα εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐδήλωσεν, ὅτι προθύμως δέχεται ἡ γενέτειρα Δημητσάνα νὰ ταφῇ ὁ Γρηγόριος ἐν Ἀθήναις. Τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου οἱ κώδωνες τῶν ναῶν πάντων καὶ κανονιοβολισμοὶ προήγγελλον τὸ ἐπίσημον τῆς ἡμέρας. Τὴν πρωίαν δὲ τῆς Κυριακῆς ἐπανελήφθησαν 101 κανονιοβολισμοί, τὰ στρατιωτικὰ σώματα κατέλαβον τὰς οἰκείας θέσεις καὶ ὁ λαὸς κατέκλυσε τοὺς μεταξὺ τοῦ τότε σταθμοῦ Πειραιῶς καὶ Μητροπόλεως δρόμους. Τὸ λείψανον παρέλαβον ἐκ τοῦ πλίου ὁ ὑπουργὸς Πετμεζᾶς καὶ δύο ἀρχιερεῖς, ἐνῷ τὰ ἐν τῷ λιμένι σημαιοστόλιστα πλοῖα Ἑλληνικὰ καὶ ξένα ἐκανονιοβόλουν. Οὕτω δὲ ἐν συνοδείᾳ τοῦ Ρώσσου ναυάρχου Βουτακόφ καὶ πολλῶν Ρώσσων, Γάλλων καὶ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀπεβιβάσθη τὸ λείψανον εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα ἀνέμενεν ὁ κλῆρος, ὁ στρατός, οἱ πρόξενοι, οἱ δημοτικοὶ καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Πειραιῶς, διελθούσης δὲ τῆς

πομπῆς τὴν κατασκευασθεῖσαν ἁψῖδα ἐπεβιβάσθη τὸ λείψανον ἐπὶ τῆς ἁμαξοστοιχίας μετὰ τῆς Ρωσσικῆς μουσικῆς καὶ τῶν μαθητῶν τῆς στρατιωτικῆς Σχολῆς.

Ἐν τῷ σταθμῷ τῶν Ἀθηνῶν ἀνέμενον οἱ Βασιλεῖς μετὰ τῶν αὐλικῶν, οἱ ὑπουργοί, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος μετὰ τῶν ἀρχιερέων, πάντες οἱ βουλευταὶ καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ ἐπισήμου προγράμματος. Μετὰ προσφώνησιν ἐνθουσιώδη τοῦ ἀγωνιστοῦ Μητροπολίτου, ἐξεκίνησεν ἡ μεγαλοπρεπεστάτη καὶ πρωτοφανὴς διὰ τὰς Ἀθήνας πομπή, τεθέντος τοῦ λειψάνου ἐπὶ εἰδικοῦ χρυσοποικίλτου φορείου ὑπὸ τὸ μετάξινον κουβούκλιον. Ἠκολούθει ἀμέσως πεζὸς ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα, τὸ προεδρεῖον τῆς Βουλῆς, οἱ βουλευταί, οἱ μεγαλόσταυροι καὶ πάντες οἱ ἐπίσημοι, ἐν οἷς καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Δημητσάνης. Ἡ πομπὴ δὲ αὕτη κλειομένη δι' ἰλῶν ἱππέων, διῆλθε τὰς ὁδοὺς Πειραιῶς, Σταδίου καὶ Ἑρμοῦ καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Μητρόπολιν κατὰ τὴν 10 1)2 ὥραν, ὑπὸ τοὺς φαιδροὺς ἤχους μουσικῶν, μετὰ τριπλῆν στάσιν ὅπως ψαλῶσιν εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ Ἀγῶνι πεσόντων καὶ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἔθνους. Ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος εἶχε ἱδρυθῇ κομψοτάτη ἁψὶς στηριζομένη ἐπὶ 12 κιόνων ἰωνικοῦ ρυθμοῦ καὶ ἔχουσα ἑκατέρωθεν μὲν πυραμίδας μετὰ τροπαίων ἄνωθεν δὲ κολοσσαῖα ἀγάλματα τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Γερμανοῦ καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς ἐσήκωσε μετὰ τοῦ Μητροπολίτου τὴν λάρνακα, ἣν κατόπιν ἀπέθεσαν εἰς τὴν ἐντὸς ἐξέδραν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς. Μετὰ τοῦτο, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν ξένων πρέσβεων, ἐψάλη δοξολογία, μεθ' ἣν ὁ διάσημος ρήτωρ ἐπίσκοπος Σύρου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος ἐξεφώνηθε τὸν πανηγυρικόν, τῶν Βασιλέων ἱσταμένων διαρκῶς ὀρθίων. Ἡ τελετὴ ἔληξεν ἀκριβῶς τὴν μεσημβρίαν. Τὸ ἑσπέρας ἡ πόλις ἐφωταγωγήθη λαμπρῶς, μουσικαί δ' ἐπαιάνιζον μέχρι βαθείας νυκτός. Ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσεν εἰς δεῖπνον τοὺς ἐπιζῶντας ἀγωνιστὰς καὶ ἄλλους πολλούς, ἐν γένει δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔμεινεν ἀλησμόνητος ἐν τῇ μνήμῃ πάντων τῶν παραστάντων.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐγένετο νέα λειτουργία ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχιερέων, παρουσίᾳ τῶν Βασιλέων, ἐξεφωνήθη δὲ θούριον ὑπὸ τοῦ Παράσχου καὶ λόγος ὑπὸ τοῦ Ν. Καλογερᾶ, ἐπὶ πέντε δὲ ἡμέρας τὸ λείψανον ἔμεινεν ἐν τῇ Μητροπόλει, καταστὰν καθολικὸν προσκύνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων. Τῇ 29 δὲ Ἀπριλίου ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Βασιλέων, τῆς Συνόδου, τῶν ὑπουργῶν καὶ πολλῶν ὑπαλλήλων ὡς καὶ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς μετακομιδῆς, ἠνοίχθη ἡ λάρναξ καὶ συνετάχθη πρωτόκολλον περὶ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὑρέθη τὸ λείψανον. Κατὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦτο εὑρέθησαν: «τὰ μὲν ἄνωθεν ἱερὰ ἄμφια ἐν ὑγρᾷ καταστάσει καὶ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένα· ὁ Ἀὴρ ὁ κα-

λύπτων τὸ πρόσωπον καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἡμίφθαρτα· ἐπὶ τοῦ στήθους, μεταξὺ τῶν ἱερῶν ἀμφίων, ὁ Τίμιος Σταυρὸς μετὰ γραφῶν ἐκ σμάλτου· τὸ ἐπιγονάτιον ἐφθαρμένον· ἡ κεφαλὴ συγκρατουμένη μὲν ἀλλ' εἰς διάλυσιν, σωζομένων τῶν τριχῶν αὐτῆς τε καὶ τοῦ πώγωνος· αἱ χεῖρες συγκρατούμεναι ὡσαύτως καὶ τὸ πλεῖστον ἀδιάλυτοι, διακρινομένων καὶ τῶν δακτύλων· τὰ ὀστᾶ τοῦ στέρνου συγκρατούμενα, ἀλλ' αἱ κνῆμαι καὶ οἱ ταρσοὶ εἰς διάλυσιν. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, τὸ ἱερὸν λείψανον φαίνεται κατὰ μέγα συγκρατούμενον». Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ὑπέγραψαν ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος καὶ οἱ πέντε ὑπουργοί, ἡ ἱερὰ Σύνοδος καὶ οἱ δέκα παρεπιδημοῦντες ἐπίσκοποι. Τὰ τῆς μετακομιδῆς καὶ τῆς ἑορτῆς τῆς πεντηκονταετηρίδος περιέγραψαν λεπτομερέστατα αἱ σύγχρονοι ἐφημερίδες (Αἰὼν 27 'Απριλίου) καὶ ἐν τέλει ἰδιαιτέρου βιβλίου περὶ τοῦ βίου τοῦ Γρηγορίου, ἐκδοθέντος τῷ 1871, ἀνώνυμός τις τριάστερος (ἴσως αὐτὸς ὁ Γ. 'Αγγελόπουλος).

'Εν Δημητσάνῃ δέ, ὡς ἀντίκτυπος τῆς ἐν 'Αθήναις πανηγύρεως, ἐτελέσθη τριήμερος ἑορτὴ καθ' ἣν συνέρευσεν ὅλη ἡ Γορτυνία ἐν πρωτοφανεῖ ἐνθουσιασμῷ. Ἡ ἀγορὰ ἦτο σημαιοστόλιστος, ἀψῖδες δ' εἶχον στηθῇ εἰς πολλὰ μέρη. Τὴν Κυριακὴν ὁ 'Αρχιερεὺς Φιλόθεος καὶ αἱ ἀρχαὶ παρέλαβον τὰ ὀστᾶ τοῦ Γερμανοῦ καὶ ἡγουμένης τῆς εἰκόνος τοῦ Πατριάρχου περιῆλθον ἐν ἀδιακόποις κανονιοβολισμοῖς καὶ κωδονοκρουσίαις τὴν πόλιν καὶ τὰς πλατείας τῶν ἐκκλησιῶν, ἀκολουθοῦντος ἀπείρου κόσμου καὶ ψάλλοντος ὑπὸ τὰς ἀψίδας μωλῳδικῶς: «Αἰωνία τοῦ Ἱεράρχου ἡ μνήμη !» Κατὰ τὴν κατανυκτικὴν λιτανείαν τὸν πανηγυρικὸν ἐξεφώνησεν ὁ ἀείμνηστος τῆς Σχολῆς Διευθυντὴς Ἱερών. Βογιαντζῆς (Αἰών, 3 Μαΐου 1871).

Β'.— ΑΓΑΛΜΑΤΑ, ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ.

Τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος ἐν **'Αθήναις.—'Αποσπάσματα ποιημάτων** δημῳδῶν καὶ τοῦ **Σολωμοῦ.—Αἱ Εἰκόνες** τοῦ **Λάνδερερ,** τῆς **Κ)λεως** καὶ **Πριγκήπου.**—**'Ο** ἀνδριὰς τοῦ **Μαρασλῆ.—'Ο Γρηγόριος** ὡς ἅγιος.—**Λόγος 'Ιωακεὶμ** τοῦ **Γ'—'Ο** τελευταῖος ἐθνάρχης.

Ἕν ἔτος μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου, τῇ 25 Μαρτίου, ἐτελέσθησαν ἐν 'Αθήναις μεγαλοπρεπέστατα τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Γρηγορίου, ὃν κατεσκεύασαν δαπάναις τοῦ Γ. 'Αβέρωφ οἱ γλύπται Φυτάλαι. Τὸ ὡραῖον ἄγαλμα, ἐν στάσει εὐλογίας φέρει καὶ τὸν βρόχον, ὅστις λέγουσιν ὅτι σώζεται ἔτι αὐτούσιος εἴς τινα μονὴν παρὰ τὴν Κ)λιν, συνεσπειρωμένος ἐντὸς ὑαλοφράκτου κυτίου. Πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἀνέμενον τοὺς Βασιλεῖς καὶ τοὺς

ξενιζομένους τότε ἐν Ἑλλάδι δοῦκας τοῦ Μεκλεμβούργου, οἱ ὑπουργοὶ καὶ ὁ Πρύτανις ὡς καὶ πλῆθος ἐνθουσιῶντος λαοῦ, ὅπερ κατέκλυζε πάντα τὸν πέριξ χῶρον μέχρι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Ἀφικομένων τῶν Βασιλέων ἀπεκαλύφθη ὁ ἀνδριὰς καὶ εὐθὺς ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς Ἀριστ. Βαλαωρίτης ἐξεφώνησε τὸ περίφημον καὶ πασίγνωστον ποίημα, τὸ ἀρχόμενον οὕτω :

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; ποῦ τρέχει ὁ λογισμός σου;
Τὰ φτερωτά σου τὰ ὄνειρα γιατί στὸ μέτωπό σου
Νὰ μὴ φυτρώνουν γέροντα, τόσες χρυσὲς ἀχτῖδες
Ὅσες μᾶς δίδ' ἡ ὄψι σου παρηγοριὲς κ' ἐλπίδες;....

Αἱ ὡραῖαι εἰκόνες τοῦ ποιητοῦ αἱ ἐκτυλισσόμεναι ζωηρότατα καὶ ἐξωραϊζόμεναι διὰ τῆς ἐκφραστικῆς καὶ βροντώδους φωνῆς αὐτοῦ προὐκάλουν δάκρυα καὶ ἐπευφημίας, ἀκράτητα δὲ ἦσαν τὰ χειροκροτήματα ὅταν ἔνθους ἀνεφώνει τὰς ἐπῳδούς: «Κτυπᾶτε Πολεμάρχοι! Μὴ λησμονεῖτε τὸ σχοινὶ παιδιὰ τοῦ Πατριάρχη! ἢ Ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη χαλασμός! Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη!» Μετὰ τὸ πέρας ὁ Βασιλεὺς ἀνέκραξε «Ζήτω τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος!» καὶ ἐν μέσῳ μυριοστόμων ζητωκραυγῶν ἔσφιξε τὴν χεῖρα τοῦ ποιητοῦ.

Τὸ ποίημα τοῦτο ἐπαγίωσε τὴν φήμην τοῦ Βαλαωρίτου παρὰ τῷ λαῷ, ἦτο δὲ εὔλογος ἡ ἐντύπωσις καθ' ὅσον ἡ ποίησις ἐλάχιστα εἶχεν ἀσχοληθῇ ἕως τότε περὶ τὸ δρᾶμα τοῦ Πατριάρχου καὶ ὁ κόσμος ἐδίψα στίχους διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὴν μεγάλην τοῦ Γρηγορίου ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν. Ὡς εἶνε δὲ εὐνόητον εὐθὺς μετὰ τὸν ἀγῶνα ἡ δημοτικὴ μοῦσα εἶχε ψάλει ἐν Ἠπείρῳ τὸν Γρηγόριον ὡς ἐπαναστάτην, ἀλλὰ τὸ ποίημα ἐλησμονήθη, διέσωσε δὲ μόνον τοὺς πρώτους στίχους ὁ Σάθας, ἀκούσας αὐτοὺς παρὰ τοῦ Γ. Ζάκα :

Ποιὸς εἶδε τέτοια συννεφιά, ποιὸς εἶδε τέτοια ἀντάρα,
Ποῦ τοῦτ' τὸ χρόνο πλάκωσε ἀνατολὴ καὶ δύσι.
Τὸν Πατριάρχη κρέμασαν, τὸν ἅγιο τὸν Γρηγόρη,
Σὰν νἄτανε κατάδικος, στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα.
Ἐκεῖ ποῦ ἐλειτούργαγε κι' εὐλόγαγε τὸ Γένος,
Πλακόνουν οἱ Γιανίτσαροι, κ' οἱ Ὀβρηοὶ ἀντάμα.
«Κόπιασ' ἀφέντη δέσποτα καὶ διάβασ' τὰ φερμάνια,
«Ποῦ λὲν νὰ σὲ κρεμάσωμε στῆς ἐκκλησιᾶς τὴ πόρτα.
«Δὲν σ' ἄρεσε νὰ κάθεσαι στὸ θρόνο θρονιασμένος,
«Μὰ θέλησες Ρωμαίϊκο τὴν Πόλι νὰ τὴ φτειάσῃς.
«Ἄλλοι τὸν δέρνουν . . . .» (Ἀγγελ. Β' 554).

Καὶ ὁ Σολωμὸς ἐν τῷ ὕμνῳ τῆς Ἐλευθερίας περιγράφων ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. 123—132 τετραστίχοις τὰ κατὰ θάλασσαν τρόπαια τῶν Ἑλλήνων, θαψάντων εἰς τὸ ὑγρὸν πέλαγος τόσους Τούρκους, παρεμβάλλει καὶ στίχους τινὰς διὰ τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ Πατριάρχου, τὸν γενόμενον τὸ Πάσχα μετὰ τοὺς πρώτους θριάμβους τῶν Ἑλλήνων, οὓς ηὐλόγει μαχομένους μέχρι τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου του:

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι μὲ τ'ς ἐχθρούς τους τὴ Λαμπρὴ
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χείλη δίδοντάς τα εἰς τὸ φιλί.
Κειὲς ταῖς δάφναις, ποῦ ἐσκορπίστε, τώρα πλέον δὲν ταῖς πατεῖ
καὶ τὸ χέρι, ὁποῦ ἐφιλῆστε, πλέον ἄ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.
Ὅλοι κλαῦστε! Ἀποθαμένος ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς!
Κλαῦστε! Κλαῦστε! Κρεμασμένος, ὡσὰν νἄτανε φονιᾶς;
Ἔχει ὁλάνοικτο τὸ στόμα, ποῦ ὥραις πρῶτα εἶχε γευθῇ
τ' ἅγιον αἷμα τ' ἅγιο σῶμα... Λὲς πῶς θὲ νὰ ξαναβγῇ
ἡ κατάρα, ποῦ εἶχε ἀφήσει λίγο πρὶν ν' ἀδικηθῇ
εἰς ὁποιὸν δὲν πολεμήσῃ κ' εἰμπορεῖ νὰ πολεμῇ.
Τὴν ἀκούω... βροντάει... δὲν παύει εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴν γῆ
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει τὴν αἰώνιαν ἀστραπή...

Κυρίως ὅμως εἰπεῖν καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ παρέργως πως καὶ κατὰ μακρὰ διαλείμματα ἔσχον ὡς θέμα τὸν Πατριάρχην. Εἰκὼν πιστὴ τῆς ἀληθοῦς μορφῆς τοῦ Γρηγορίου ἴσως οὐδεμία ὑπάρχει. Κατὰ τὸ 1860 ὁ τότε Μητροπολίτης Νεόφυτος ἰδὼν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ξ. Λάνδερερ εἰκόνα τοῦ Γρηγορίου, ἐβεβαίωσε τὸν καθηγητὴν ὅτι ὡμοίαζε τῷ Ἱεράρχῃ, παρ' ᾧ εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς διάκονος. Τὴν εἰκόνα ταύτην ἐξέδωκε τῷ 1861 ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος (Ἀγγ. Β' 372) καὶ ὁ Σίνας, ἔκτοτε δὲ ἡ μορφὴ τοῦ Πατριάρχου ἐπαγιώθη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Πανελληνίου ὡς τοιαύτη, ἐνῷ πράγματι οὐδαμῶς συμφωνεῖ πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Γρηγορίου τὰ παραδιδόμενα ἡμῖν ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ὅτι δηλ. ἦτο ἰσχνὸς καὶ μὲ τὸ γένειον ἀραιὸν (ὅρα ἀνωτέρω σελ. 138). Ἐν τῷ Συνοδικῷ τῶν Πατριαρχείων Κ)λεως ὑπάρχει ἄλλη εἰκών, διαφέρουσα κατά τι τῆς τοῦ Λάνδερερ (Γεδεὼν Π. Πιν. 685), ἀλλὰ καὶ αὐτη, ὡς γενομένη μεταγενεστέρως, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἦνε πιστή. Τρίτη εἰκὼν τοῦ Γρηγορίου ὑπάρχει ἐν τῇ Μονῇ τῆς Μεταμορφώσεως τῆς Πριγκήπου ἔνθα ὑπῆρξε τῷ 1808 ἡγούμενος, ἀλλὰ καὶ αὐτη δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Νεολόγῳ Κ)λεως τοῦ 1899 (ἀριθ. 655), πυκνότατον δὲ καὶ μακρὸν ἔχουσα τὸν πώγωνα, δὲν φαίνεται ἀκριβής. Τῷ 1864 ὁ Λύτρας ἐξέθηκεν ὡς πρωτόλειον τὴν θαυμα-

σίαν εἰκόνα τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πατριάρχου, ἣν ἐκτιμήσας ὁ Σίνας, ἐσπούδασεν αὐτὸν ἐν Εὐρώπῃ. Τὴν εἰκόνα ταύτην ἠγόρασεν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἀνέθηκεν εἰς τὸ ἐν Κερκύρᾳ ἀνάκτορον.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς εἰκόνος τοῦ Λάνδερερ ὁ Ἰ. Κόσσος ἔγλυψε πρὸ ἐτῶν ἐν Λονδίνῳ πέντε προτομὰς τοῦ Γρηγορίου, μία τῶν ὁποίων ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Ἀλ. Σοῦτσον ὡραῖον ποίημα (Ἀγγ. Β' 163) Τὸ λείψανον τοῦ Γρηγορίου ἀποτεθὲν κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ ναΐσκῳ τοῦ Ἁγ. Ἐλευθερίου ἐν λάρνακι ἐχούσῃ κρυσταλλίνην θυρίδα, ἵνα φαίνεται τὸ πρόσωπον, ἐκλείσθη κατόπιν εἰς τὸν ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως κατασκευασθέντα μεγαλοπρεπῆ μαρμάρινον καὶ χρυσόγλυφον τάφον. Πρὸς ἵδρυσιν ἀνδριάντος τοῦ Γρηγορίου ἐν Δημητσάνῃ εἶχε καταρτισθῇ πρὸ τοῦ 1871 ἐπιτροπὴ ἐν Ἀθήναις, ἥτις συνέλεξεν ὑπὲρ τὰς 15 χιλ. δραχμῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κατασκευάσῃ ἀνδριάντα τοῦ Γρηγορίου ἐν Ὀδησσῷ ὁ Γρ. Μαρασλῆς, ὃν προώριζε διὰ τὸ προαύλιον τοῦ Ἑλλ. ναοῦ, ἀλλ' ὁ Τσάρος Ἀλέξανδος Β', οὗ ἐζητήθη ἡ γνώμη, ἀπήντησεν ὅτι ἂν ὁ Γρηγόριος χαρακτηρισθῇ ὡς ἅγιος, εἰς τοὺς ἁγίους δὲν ἐπιτρέπει ἀνδριάντας ἡ Ὀρθοδοξία, ἂν δὲ ὡς ἐθνομάρτυς δὲν ἔχει θέσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐνῷ δὲ ἡτοιμάζετο ὁ Μαρασλῆς νὰ στήσῃ τὸν ἀνδριάντα εἴς τι Ἑλλ. φιλανθρωπικὸν κατάστημα, διῆλθεν ἐξ Ὀδησσοῦ ὁ ἐφέτης Εὐθ. Καράκαλος, ὡς σταφιδαπόστολος, καὶ ἔπεισεν αὐτὸν νὰ τὸν δωρήσῃ εἰς τὴν Δημητσάναν. Μερίμνῃ δὲ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἀνδριάντος ἐπραγματοποιήθη ἡ δωρεὰ καὶ ἤδη τὸ κομψότατον ἄγαλμα κοσμεῖ τὴν πλατεῖαν τῆς Ἁγ. Κυριακῆς τῆς γενετείρας τοῦ Γρηγορίου. Τὰ συνειλεγμένα χρήματα θὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἵδρυσιν ἀνδριάντος τοῦ Γερμανοῦ.

Τὸ ζήτημα τῆς ἁγιότητος τοῦ Γρηγορίου, λαβὸν ἀφετηρίαν ἐκ τῆς αὐθορμήτου λατρείας τῶν Ρώσσων ἐν Ὀδησσῷ, ἀνεκινήθη πολλάκις ἐν Ἑλλάδι, ἔσπευσαν δέ τινες νὰ ἐκδώσωσιν ἐν Πάτραις τῷ 1871 καὶ ἀκολουθίαν αὐτοῦ ὡς ἁγίου μὲ εἰδικὰ τροπάρια. Αὐτὸς ὁ Θεολόγος Κοντογόνης ὑπεστήριξε τὴν ἰδέαν νὰ τιμηθῇ ὁ Γρηγόριος ὡς ἱερομάρτυς. Ἀλλὰ καὶ ἐσχάτως ἐν Κ)λει ἐθίχθη τὸ σπουδαιότατον τοῦτο θέμα.

Ὁ σήμερον εὐκλεῶς Πατριαρχεύων Ἰωακεὶμ ὁ Γ', ὁ πολλάκις κατὰ τὴν ἐν Ἄθῳ ἐξορίαν του διαμείνας μετ' εὐλαβείας ἐν τοῖς κελλίοις τοῦ Γρηγορίου, πολυειδῶς ἐτίμησε τὴν μνήμην ἐκείνου κατὰ τὴν παροῦσαν αὐτοῦ Πατριαρχείαν. Διαρκούσης ἔτι τῆς απολυταρχίας ἀνήρτησεν ἐπὶ τῆς ἀείποτε κλειστῆς παραμενούσης Πύλης τοῦ Μαρτυρίου τὴν εἰκόνα τοῦ Γρηγορίου, ἣν ὅμως μετά τινας ἡμέρας ἕνεκα τῆς σφοδρᾶς ἀντιδράσεως τῶν αὐλικῶν ἠναγκάσθη νὰ ἀποσύρῃ. Τὸ εὐγενὲς ὅμως ἐκεῖνο τόλμημα τοῦ ἡγέτου τοῦ δού-

λου ἔθνους, διελαλήθη μετ' εὐφημιῶν εἰς ὅλην τὴν ὑφήλιον. 'Αλλ' ὁ ὑψηλόφρων 'Ιωακεὶμ κατέθηκε μονίμως τὴν εἰκόνα τοῦ Γρηγορίου ἐν τῷ θρόνῳ τῆς αἰθούσης τοῦ Πατριαρχείου, οἱονεὶ ἐπιδεικνύων εἰς τοὺς Συνοδικοὺς καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁποῖον πρότυπον ἔχει ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτοῦ δράσει καὶ οἷον θάνατον ζηλεύει νὰ ὑποστῇ ἐν ἀνάγκῃ. Ὅτε ὅμως ἡ ἀπολυταρχία κατελύθη καὶ ἀνεστηλώθη ἐν Τουρκίᾳ τὸ Σύνταγμα, ὁ τοσοῦτον ἐφεκτικῶς ἀποδεξάμενος τὰ κηρύγματα τῶν Νεοτούρκων περὶ τῆς ἰσότητος τῶν λαῶν καὶ τοσοῦτον ἡρωικῶς ἀμυνθεὶς ὑπὲρ τῶν προνομίων τοῦ Ἔθνους 'Ιωακεὶμ, δὲν ἐλησμόνησε καὶ τὸν ἀπαγχονισθέντα Πατριάρχην. Καὶ δὲν ἀνήρτησε μὲν αὖθις τὴν εἰκόνα εἰς τὴν κλειστὴν πύλην, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτῆς ἱστάμενος ηὐλόγησε τῇ 20 Σεπτεμβρίου 1908 τοὺς μετασχόντας τῆς ἱστορικῆς εἰς Κ)λιν ἐκδρομῆς ἐλευθέρους Ἕλληνας, σείων ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν αὐτῶν τὸν σταυρὸν τοῦ Γρηγορίου, ὃν ὡς ἅγιον κειμήλιον φέρει διαρκῶς ἐπὶ τοῦ στήθους του, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐτέλεσε, διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τοῦ 1821, μεθ' ὅλης τῆς Συνόδου μνημόσυνον τοῦ Γρηγορίου, ἐκφωνήσας καὶ λόγον βαρυσήμαντον, δημοσιευθέντα κατόπιν εἰς τὸ «Κράτος».

«Πάντως, εἶπεν, ἀγαπητὰ ἐν Χριστῷ τεκνία, οὐχὶ ἀνθρωπίνῃ μόνον θελήσει καὶ δυνάμει, ἀλλὰ θείᾳ βουλῇ καὶ συνάρσει κατελύθη τὸ τέως ἀπολυταρχικὸν καθεστὼς καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς Συνταγματικῆς διοικήσεως. Πρότριτα, εὐσεβὲς ἐκκλησίασμα, μετὰ πολλὰ ἔτη συνηνώθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Ναῷ τὰ δύο μεγάλα τμήματα τοῦ ἡμετέρου Γένους ἀπὸ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, διότι οὐδαμοῦ εἶδον γραπτὸν σημεῖον περὶ τούτου. Οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπὸ φόβου δεδικαιολογημένου μέχρι τινὸς συνεχόμενοι, παρέλειψαν ἐκτέλεσιν καθήκοντος ἱερωτάτου, ὀφειλομένου εἰς τὸ ἱερὸν σκῆνος τοῦ μεγάλου ἐκείνου Πατριάρχου καὶ προκατόχου ἡμῶν. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅμως, ὅτι οἱ Ρῶσσοι, ὡς αὐστηροὶ ἐκτελεσταὶ τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων, δὲν παρέλειψαν τοῦτο, ὅταν παρέλαβον τὸ σεπτὸν λείψανον Γρηγορίου τοῦ Ε'.Πιστεύω δὲ καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων αὐτοῦ ἐπετέλεσαν ἐπίσης τὸ ἱερὸν τοῦτο καθῆκον καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι. Μόνον δὲ ἡμεῖς ὑπελείφθημεν ὡς πρὸς τοῦτο, οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον, ἀλλ' ὡς εἶπον, ἕνεκα τοῦ φόβου τῆς ἐποχῆς. 'Αλλὰ πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὸ μνημόσυνον ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ ὁ Μέγας οὗτος ἱεράρχης. Ἡ κοινὴ γνώμη, ἡ ἱστορία, ἡ ὁμόφωνος ὁμολογία ἅπαντος τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἱερομάρτυρα, ἐθνομάρτυρα καὶ ὡς ἅγιον. Πιστεύομεν, ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἁγιότητος γενήσεται ἐν προσεχεῖ μέλλοντι ἀντικείμενον

μελέτης, προσκαλουμένης ὑφ' ἡμῶν πρὸς σύσκεψιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἤδη δὲ προβαίνομεν κατ' ὀφειλὴν ἱερὰν εἰς τὸ νὰ τελέσωμεν μνημόσυνον, νὰ ἀναγνώσωμεν συγχωρητηρίους εὐχὰς καὶ νὰ μακαρίσωμεν τὴν μνήμην τοῦ ἐκεῖ ἔξω ἀπαγχονισθέντος ἀειμνήστου Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ τῶν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν βωμῶν τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Πίστεως, καὶ τοῦ Γένους ἀγωνισαμένων ἀοιδίμων ἀδελφῶν ἡμῶν».

Ὁ λόγος τοῦ Ἰωακεὶμ προυκάλεσε ρίγη ἀπεριγράπτου συγκινήσεως, μεθ' ὃ ἐψάλησαν τὰ ἐπιμνημόσυνα τροπάρια καὶ ἀνεγνώσθησαν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν Συνοδικῶν αἱ συγχωρητήριοι εὐχαί. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ κώδωνες ἐξηκολούθουν κρουόμενοι πενθίμως, πλῆθος δὲ κόσμου ἀγνοοῦν τὴν αἰτίαν συνέρρεεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναόν, ὃν κατέκλυσεν ἀσφυκτικῶς. Μετὰ τὸ μνημόσυνον, βλέπων ὁ Ἰωακεὶμ σφοδρότατα συγκεκινημένον τὸν λαὸν, ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἐξώστην τῆς Μεγ. Πρωτοσυγγελίας καὶ ἐν προδήλῳ συγκινήσει εἶπε τὰ ἑξῆς: «Ἂς ἔχῃ δόξαν ὁ Ὕψιστος, διότι σήμερον ἠξιώθημεν νὰ ἐκτελέσωμεν καθῆκον ἱερώτατον· ἱερώτερον τούτου καθῆκον δὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις. Εἴθε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἡμᾶς τοὺς ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας του νὰ φωτίζῃ καὶ συνετίζῃ, ἵνα θύωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε νὰ πείθεσθε τοῖς ποιμέσιν ὑμῶν. Εἰ δὲ που καὶ ἡμεῖς οἱ ποιμένες κάπως σφάλωμεν, ὑπάρχει ἐνταῦθα τὸ ἁρμόδιον κριτήριον. Οὐδέποτε ἡ Ἐκκλησία θὰ κλείσῃ τὰς πύλας αὐτῆς διωκομένη, ἀλλὰ πάντοτε θὰ τείνῃ εὐήκοον οὖς πρὸς τοὺς προστρέχοντας εἰς αὐτὴν καὶ θὰ φροντίζῃ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων ὑμῶν».

Ἀλλ' εἴτε ἀναγνωρισθῇ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ὀρθοδοξίας ὁ Γρηγόριος ὡς ἅγιος εἴτε μή, οὐδείς ποτε θὰ δυνηθῇ νὰ κλονίσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ὑψίστῃ κορυφῇ τοῦ μαυσωλείου τῶν ἐθνικῶν ἀνδρῶν πάντων τῶν αἰώνων. Οἱ πρὸ τῆς Ἁλώσεως τῆς Κ)λεως Πατριάρχαι εἶχον ἀξίωμα καθαρῶς θρησκευτικόν, διότι τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν διεχειρίζοντο οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου. Οἱ μετὰ τὸ 1821 Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι ἡγοῦνται μὲν τῶν τυχῶν τοῦ δούλου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' οὗτος μετ' ἐλπίδων καὶ παλμῶν καὶ πεποιθήσεως ἀτενίζει ἀείποτε πρὸς τὸ βασιλικὸν στέμμα, τὸ ἱδρυμένον ἐπ' αἰσίοις ἐν Ἀθήναις. Μόνον οἱ ἀπὸ Ἁλώσεως μέχρι τοῦ 1821 Πατριάρχαι ὑπῆρξαν οἱ ἀληθεῖς ἐθνάρχαι, οἱ συγκεντροῦντες τότε εἰς τὸν θρόνον τοῦ Χρυσοστόμου καὶ σύμπασαν τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Γένους. Καὶ ἂν δέπο τε ἀμφισβητηθῇ, ὅτι μεταξὺ τῶν Ἐθναρχῶν τούτων ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' ὑπῆρξεν ὁ ἀξιώτατος καὶ ἐπιφανέστατος, πάντως ὅμως ὑπῆρξεν ὁ ἔσχατος.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΑ

Ἱστορία τῆς Δημητσάνης, μονογραφία ἐξηντλημένη, ἔκδοσις 1897.
Ἱστορία τῆς Γορτυνίας, ἔκδοσις 1898 ἐκ σελ. 350 δρ. 3.
Χαρὰ ζωῆς, φαιδρὰ ποιήματα, (ἔκδ. 1900) ἐξηντλημένα.
Εἰς τὴν Σιών, περὶ τῶν κινδύνων τῆς Ἑλλ. Ὀρθοδοξίας, (1902) ἐξηντλ.
Ἀρκαδικὴ ἐπετηρίς τοῦ 1903 μετ' εἰκόνων καὶ ἄρθρων εἰδικῶν, δρ. 2.
Ἡ Λιτανεία, δρᾶμα κοινωνικὸν κατὰ τῆς τοκογλυφίας (1903) ἐξηντλημ.
Ὁ Τύπος, κωμῳδία ἐπαινεθεῖσα εἰς τὸν Λασσάνειον ἀγῶνα (1904) δρ. 2.
Ἡ Δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐκδοθεῖσα τῷ 1906, ἐκ σελ. 366, δρ. 3.
Ἀρκαδικὴ ἐπετηρὶς τοῦ 1906 ἐκ σελ. 360 δρ. 4.
Ὁ Χαλασμὸς τῶν Κολοκοτρωναίων, δρᾶμα ἐπαινεθὲν (Ἀρκ. ἐπ. Β' σ. 41).
Ὁ Μικρόκοσμος, ἤτοι βίος τῶν παίδων (Ἀρκ. ἐπετ. Β' σελ. 225—291).
Ἀνάλεκτα, ἐν οἷς καὶ «Ἡ Κόρη τῶν στεναγμῶν», ἐκδ. 1907 δρ. 2.
Κῶδιξ νόμων περὶ Δικῶν τοῦ Δημοσίου κλπ. ἔκδοσις 1918 καὶ 1920.
Κῶδιξ νόμων περὶ ναυτικῶν Συντάξεων ἔκδοσις 1920.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ

Θ. Κολοκοτρώνης, μονογραφία ἱστορική, ἐκδοθησομένη τῷ 1921.
Προϊστορικαὶ ἀποικίαι τῆς Ἀρκαδίας.
Ὁ δῆθεν ἐκσλαυϊσμὸς τῆς Ἀρκαδίας.
Λαογραφικαὶ μελέται, παραδόσεις, τοπωνυμίαι κλ. βραβευθεῖσαι τῷ 1903.
Οἱ Ἐθνικοὶ χοροὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀρχαίους, βραβευθέντες τῷ 1905.
Ἑλληνικὴ Ζωὴ ἐπὶ τῇ βάσει 60 χιλ. φράσεων, βραβευθεῖσα τῷ 1909.
Λεξικὸν τῆς δημοτ. γλώσσης ἐκ 30 χιλ. λέξεων βραβευθὲν τῷ 1905 καὶ 1908.
Χωρογραφία τῆς Ἀρκαδίας ἐπὶ Παυσανίου.
Χωρογραφία τῆς συγχρόνου Ἀρκαδίας βραβευθεῖσα τῷ 1909.
Χάρτης τῆς Γορτυνίας κατὰ δήμους καὶ κοινότητας, εἰς μέγα σχῆμα.
Ἡ Τσακωνικὴ διάλεκτος, μελέτη βραβευθεῖσα τῷ 1919.
Γραμματικὴ καὶ σύνταξις τῆς ἐν Δημητσάνῃ λαλουμένης γλώσσης.
Μάρτυρες, δρᾶμα.
Ὁ ὑποψήφιος Ὑπουργός, κωμῳδία ἐπαινεθεῖσα τῷ 1905.
Οἱ Ἀνέραστοι, κοινωνικὸν δρᾶμα, ἐπαινεθὲν τῷ 1908.
Ἡ Μονοθεΐα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι.
Αἱ γεωγραφικαὶ γνώσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.
Ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὡς πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ Ἰουδαϊσμόν.
Τὰ Δημόσια κτήματα μετὰ νομολογίας καὶ γνωμοδοτήσεων.
Ἱστορία τῆς Ἑλλ. νομοθεσίας, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τῆς σήμερον.

Τιμᾶται δραχμῶν ἕξ.

25

[redacted]

3

